

BIBLIOTECA
DEL REAL MONASTERIO
DE HUERTA.
Núm. 309.

TARQVINII
GALLVTII
SABINI
E SOCIETATE IESV
VIRGILIANAE VINDICATIONES
& Commentarij tres

DE
TRAGOEDIA
COMOEDIA
ELEGIA
Cam privilegio

ROMAE, Ex Typographia Alexandri Zannetti. 1621.

Superiorum Permissu.

SERENISSIMO PRINCIPI
FERDINANDO
GONZAGAE
MANTVAE DVCI.

TARQVINIVS GALLVTIVS. F.

EREOR equidem, Serenissime Princeps, ne sic temerarium sit, istius tutelam gratiæ Commendarijs hisce tam vilibus expetere, quemadmodum superbum esset, nullum omnino tam imbecillis foetibus auxilium quærere. Cœpit inter eos, qui scripta produnt in vulgus, vsitatum esse iam artis genus, eleuare pretium operis sui, mercisq. propositæ despicientiam per simulationem officij proferri. sed quæ alijs assimulata modestiæ species est, ea mihi sine fallacijs, & fucò veritas, ac simplicitas esse debet; qui penitus intelligam huius mei futilitatem laboris, & fructum industriæ leuem, aspectum, lucemq. non exoptantem. Ac statueram ego quidem, quicquid hoc erat à me, vel temere fusum, vel obseruate compositum omnino premere; aliaq. potius Ethicæ perficere meditamenta doctrinæ, quæ mihi nunc Aristotelem interpretanti sunt in manibus affecta, & primis tantum initijs inchoata. Sed dum molior, & nocturna,

diurna q. opera materiam verſo, ex rei magnitudine vi-
deo mihi deeſſe ingenium, ex valetudine ſentio conatum
operi non ſatis eſſe. Interiungere adeò, ac poſita interim
manu de Moraliũ tabula, ſubſiſtere decreui; quæque
melius fortasſe inter aduerſaria continuiſſem, in publi-
cum emittere: vt in viuentium numero me probarem
eſſe non otioſum, nec fruges viderer omnino conſumere
ſine fruge. Cauſam verò cur hæc honori tuo non dubi-
tarim inſcribere, nemo quæret, qui meum erga te vetus
obſequium litteris quoq. conſignatum agnouerit, & ha-
rum argumenta ſcriptionum inſpexerit, quæ non alium
oppidò, quàm te præſidem ſibi depoſcunt, ac dominum.
Vindicatur in his poëtarum apex, faſtigiumq. Virgilius:
qui quoniam ſi viueret, in tuo profectò viueret, debet
etiam mortuus inuenire deſenſionem, & quietem in
tuo. Explicatur in iſdem antiqui Dramatis, Elegiæ, ac
totius pene Poëticæ ratio. At vnus tu, quod magni Prin-
cipis erat, opulento Choragio, machiniſq. faberrimis an-
tiqui Theatri miracula reddidiſti minora, & quod erat
ingenioſiſſimi, ſic Poëticam adamasſti, vt non modo poë-
tas ipſos gratia foueas, & ſtudio, quod eſt commune mul-
torum, ſed carmen etiam condere poſſis egregium, quod
fanè paucorum eſt, ac prope tuum. Nihil enim hic ego
dico de illa tua diſciplinarum omnium comprehenſione
perfectiſſima, quæ & in conſpectu mortalium eſt, & mi-
hi ſatis amplum euulgatæ iam olim ſuppeditauit argu-
mentum orationis. Tantum oro, vt munus hoc alioqui
deſpicandum, ac tenue non àſperneris, meaſq. vigilias
noctem iure poſtulantes, ac tenebras apparere ſub tuo
nomine patiaris. Vale.

R E-

RECENSIO CAPITVM QVAE IN Virgilianis vindicationibus explicantur .

Ex Prolegomenis

quibus variæ poëtarum defensiones proponuntur
ab Aristot. desumptæ.

- Defensio prima ex eo petita, quòd poëta peccatum duplex sit, alterum proprium, & per se, alterum extrinsecus accidens, & quodāmodo alienum. pag. 1*
- Defensio secunda ex decoro, & ex eo, quòd poëta res fingat, quemadmodum decuit, aut oportuit esse. 4*
- Defensio tertia ex opinione vulgari, ac fama peruerter de re, quam poëta commemorat. 4*
- Defensio quarta ex usu, & consuetudine illarum gentium, quarum actiones imitatur poëta. 6*
- Defensio quinta ex ijs, quæ rem circumstant. 7*
- Defensio sexta ex varia significatione eiusdem vocabuli apud gentes, & populos varios. 8*
- Defensio septima ex metaphora, verboq. translato. 10*
- Defensio octaua ex accentus mutatione, quæ longè variam eidem vocabulo significationem impertitur. 11*
- Defensio nona ex interpunctione, variaq. membrorum in oratione diuisione. 13*
- Defensio decima ex amphibolia, verborumque ambiguum explicatio-
ne. 14*
- Defensio undecima ex alicuius vocabuli usu communi. 15*
- Defensio duodecima ex interpretatione alicuius vocabuli, cui multiplex, & varia significatio sit. 15*
- Defensio tertiadecima ex depulsione præiudicate alicuius opinionis. 16*
- Defensio quartadecima ex eo, quòd credibile sit, multa re ipsa fieri, quæ nos fieri non posse putamus. 17*
- Defensio quintadecima ex ratione, ac modo, quo à Dialecticis sophismata soluantur, & elenchi. 18*
- Defensio sextadecima ex varijs doëtorum hominum opinionibus, quarum singulas quantumuis pugnantes sequi, ac probare varijs locis poëta potest. 18*

Quæstiones, quæ in ijsdem Vindicationibus expenduntur.

Ex primo lib. Æneid.

A N Virgiliani operis initium sit. Ille ego, qui, &c.	20.21.22
An Aeneas primus in Italiam venerit.	23.24
An absurdè, ac præter decorum Iuno Troianis fingatur infensa.	25.26
An Homero Virgilius anteferendus sit.	28.29.30.31
An Aeneæ notio aliqua, aut præparatio Virgiliano præponenda operi fuerit.	27.30
An Aeneas rectè in naufragio timens inducatur.	32. & seq.
An rectè ceruos in Lybia posuerit Virgilius, cedrosue, aut onagros in Italia.	37.38.39
An in Templo Didonis esse pictura debuerit.	40
An Dido Aeneæ fuerit equalis, eademq. floruerit ætate.	41
An iure pius dicatur Aeneas.	47. & seq.
An cum Aeneæ pietate congruat, quòd viros octo viuos reseruauit ad bustum Pallantis immolandos, quòdq. Mago, Lucago, Turno supplicibus non dederit veniam.	53.54.55.56
An Cupidinis in Ascanium conuersio superuacanea sit, contraque mulieribus Troianis aliquod dandum hospitium fuerit, quod in opere desideretur.	56.57

Ex secundo lib. Æneid.

A N Poëtica, atque Historia initia differre debeant inter se, & an rectè factum sit initium libro secundo.	58.59.60.61
Cur Aeneas tam sæpe dicatur Pater.	64.65
An dracones aliqui sint iubati vt scribit Virgilius.	65.66.67
Fuerit ne Pthius Achilles, an Larissæus.	68.69.70
An bene Troianorum aurum dicatur barbaricum.	71.72
An Aeneæ de occidenda Helena deliberatio à decore discedat.	73

Ex tertio lib. Æneid.

A N rectè tertij libri narratio à narratione secundi seiuncta fuerit.	78.79
An molitio classis sub Antandro verosimilis sit.	80.81
Cur ad tumulum Polydori sanguis è fruticibus fluxerit, & an sacrificium illud in Thracia ritè peractum fuerit.	82.83
An Delos insula verè, aut verisimiliter mobilis aliquando fuerit.	pag. 83.84.85
An Dij Penates, & vates Helenus rectè confugiant ad famam, nec aliunde rem cognitam habere videantur.	86.87
An Sicilia ab reliqua Italia parte diuulsio ad Deos potius, quàm ad maris	

maris vim referri debuerit. 87.88.89
Cur humilis dicatur Italia. 90.91
Quid in Aetna descriptione reprehenderit aliqui. 92.93

Ex quarto lib. Æneid.

A*N Atlantis descriptio, Mercurijque ad eum montem digressio superuacanea sit.* 94.95.96
An Draco peruigil ad Hesperidum hortos somnifero ali papauere debuerit, ut fingitur. 97. vsq. ad 101

Cur Dido moritura alterum tantum dicatur exuta pedem. 102. 104. 105

Ex quinto lib. Æneid.

A*N triremis Chimara recte fingatur.* 106. vsq. ad 110
An columba Veneri matri sacra recte ab Aenea iaculatorum ictibus exposita fuerit. 111. vsq. ad 116

Ex sexto lib. Æneid.

A*N rudentes nauium habena recte dicantur.* 117. 118
An Inferorū monstra supra fingēdi leges excogitata sint. 119. 120
An Palinurus Velinum portum recte nominarit eo tempore quo nullus esset. 121. vsq. ad 126

An secum pugnet poëta, quod Theseum apud Inferos aeternum sedere scribit, quem antea dixerat ad superos euasisse. 127. 128

Cur Dido apud Inferos inter amantes potius in campis lugentiū, quam inter eos, qui sibi mortem consciuerant posita sit. 129. vsq. ad 135

An recte Græcorum Umbra, conspecto apud Inferos Aenea, perterrefacta fingantur, quæ ab eo lædi non poterant. 136. 137

An in laceratione Deiphobi aliquid Virgilius finxerit historię, rationiue contrarium. 138. 139. 140

Cur Syluius dicatur posthuma proles, qui Aenea longæuo, senique, non mortuo natus sit. 141. 142. 143

Quid gemina somni porta significant, & cur Aeneas, ac Sibylla ex eburnea sint dimissi. 144. vsq. ad 148

Ex septimo lib. Æneid.

A*N cerui vulnus, ac mors, belli, quod inter Aeneam, & Latinos exarsit, idonea causa videatur.* 149. 150. 151

An in catalogo militum Italorum aliqui numerentur inaniter, ac frustra, cum postea nihil agant. 152. 153

Ex octauo lib. Æneid.

A*N Imperatoris boni officium in Aenea desideretur, qui suos in magno discrimine deserit.* 154. 157. 158

An licuerit Virgilio facere Tyberim, siluasq. mirantes. 159

Ex nono lib. Æneid.

A*N Troianarum nauium in Deas metamorphosis reprehensio obnoxia sit.* 161. & seq.

Quæ

Qua nam diei pars melior, quæue deterior à Virgilio, alijsque dicatur auctoribus. 167. 168. 169

An vera sint, quæ de pueris gelu duratis in Italia scribit Virgilius: quarumue nationum ille mos fuerit. 170. 171. 172

Aquila ne cygnum in certamine vincat, ut fingit Virgilius, an contra vincatur à cygno. 173. 174

An Inarime vox vna rectè sit à Virgilio conformata, cum & duæ, & diuersa significantes apud Homerum sint. 175. 176

An flauī epitheton Tyberi fluuiō rectè conueniat. 177. 178. 179. 180

Ex decimo lib. Æneid.

A*N Etruriæ, Italiæque loca ordine perturbato recensere Virgilio licuerit in Catalogo.* 181. 182

Vn Virgilio pugnantēs opinionēs sequi fas fuerit, ac dicere, diem obitus esse cuique fatalem, & mori tamen aliquos ante diem. 183. 184. 185

An verosimile sit, Lucagum ab Aenea fuisse nomine suo compellatum. pag. 186. 187

An rectè Orodem moribundum inducat Mezentio vaticinantem exitium. 188. 189

Ex vndecimo lib. Æneid.

A*N cygni rectè dicantur à Virgilio rauci, cum sint maximè canori.* 190. 191

An equus Pallantis rectè in domini funere lacrymans inducatur, cum lacrymæ vni date homini videantur, ut risus. 192. vsq. ad 195

Ex duodecimo lib. Æneid.

A*N singulare certamen inter Aeneam, & Turnum prudenter, & cum ratione fingatur.* 196

An Virgilij poema sit absolutum, ac perfectum, in quo nuptiæ, nouique regni inita possessio desideratur. 198. & seq.

An in opere Virgiliano vna sit fabula, & vna actio. 202

Ex tribus orationibus de Virgilij allegoria.

A*N in Epopœia poetarum vniuersè, nominatimque in Virgiliana lateat allegoria, & aliqua interioris doctrina philosophiæ.* 210

Num doctrina, & philosophia, quæ comprehenditur in opere Virgiliano, de moribus, ac ciuili gubernatione sit, an de natura. 220

An ipsa morum, & ciuilis doctrina, quæ in Aeneide continetur, certa ratione tradatur, ac via; sic prorsus, ut perpetua, nec interrupta præceptorum series sit. 234

R E C E N S I O C A P I T V M,

quæ tractantur

In Commentario de Tragœdia.

P roœmium. In quo Notatio, Antiquitas, & Definitio Tragœdiæ traditur.	pag. 249
De fine, qui Tragœdiæ propositus est. Caput I.	251
De Tragœdiæ partibus vniuersæ. Cap. II.	254
De Fabula. Cap. III.	254
De Moribus. Cap. IV.	257
De Sententia. Cap. V.	261
De Dictione. Cap. VI.	263
De Apparatu. Cap. VII.	266
De Scena. Cap. VIII.	269
De Machinis, & aulais. Cap. IX.	271
De Histrionum indumentis. Cap. X.	273
Appendix. Ad Apparatum. de Tragœdiæ peragenda, recitandaque ratione.	274
De Partibus quantitatis. Ac primo quidem de Prologo. Cap. XI.	275
De Episodio. Cap. XII.	276
De Exodo. Cap. XIII.	277
De Choris. Cap. XIV.	278
Appendix ad Chorum, & eiusdem officia.	284
De Commo. Cap. XV.	287
De alia partium, quæ quantitatis sunt, diuisione. Cap. XVI.	289
De Protasi. Cap. XVII.	290
De Epitafi. Cap. XVIII.	291
De Catastrophæ. Cap. XIX.	292
De Generibus Agnitionum varijs. Cap. XX.	297
De alia quadam Agnitionum partitione. Cap. XXI.	304
An extra Scenam cades proferre fas sit. Cap. XXII.	306
De superioribus errandi modis, quis nam in Tragœdia præstantior sit. Cap. XXIII.	309
An insigni, vel probitate, vel scelere præditi homines idonei Tragœdiæ sint. Cap. XXIV.	314
An illæ Tragœdiæ felici exitu terminatæ, dici potius Tragicocomædiæ debeant. Cap. XXV.	318
An argumentum Tragœdiæ possit esse planè confectum, & commentitium. Cap. XXVI.	320
An Tragœdiæ sit Heroico Poëmæ præstantior. Cap. XXVII.	323

RECENSIO CAPITVM, quæ tractantur

In Commentario de Comœdia.

P roœmium; in quo definitio traditur.	pag. 327
De Notatione, atq. Etymologia Comœdia. Cap. I.	329
De varijs Comœdiarum generibus apud Græcos. Cap. II.	331
De Comœdiarum alia partitione apud Latinos. Cap. III.	332
An ex hisce Comœdijs qualibet sit imitata deteriores. Cap. IV.	335
Cur ex omni mortalium numero Comœdia sibi seposuerit imitandos deteriores. Cap. V.	337
An ridiculum conueniat in omnes Comœdia formas. Cap. VI.	338
Quorsum Comœdia risum excitet. Cap. VII.	339
Quæ sint causæ ridiculi, quibusque sit è fontibus petendus risus. Cap. VIII.	340
De Personis ridiculis. Cap. IX.	341
De rebus ipsis, quæ dicuntur, agunturq. ridiculè. Cap. X.	348
De alijs quibusdā locis, vnde peti dicta, & ridicula queāt. Cap. XI.	349
De Comœdia partibus vniuersè. Cap. XII.	353
De partibus qualitatis. Cap. XIII.	353
De musicis modis, ac Tibijs Comœdiarum. Cap. XIV.	356
De partibus quantitatis. Ac primo quidem de Titulo. Cap. XV.	359
De Argumento. Cap. XVI.	361
De Prologo. Cap. XVII.	365
De Actibus. Cap. XVIII.	368
An Actus omnino, ac prorsus oporteat esse quinque. Cap. XIX.	372
De Scenis. Cap. XX.	373
Quid in singulis sequendum, & faciendum sit Actibus. Cap. XXI.	375
De Fabulis illis, quæ dictæ sunt à nouis scriptoribus Tragicocomœdia. Cap. XXII.	377
De Comœdijs illis, quæ Pastoritiæ nominantur. Cap. XXIII.	378

RECENSIO CAPITVM,

quæ tractantur

In Commentario de Elegia.

E legiæ antiquitas, & scriptores. Caput I.	pag. 383
Notatio nominis, & etymon Elegiæ. Cap. II.	384
Elegiæ Materia. Cap. III.	386
An Elegia sit vere Poësis, ubi de poëtica, deque imitatione agitur uni- uersè. Cap. IV.	395
Ad quam Poëseos formam reuocetur Elegia. ubi de poëtica generibus agitur singulis. Cap. V.	401
De Elegiæ partibus uniuersè. Cap. VI.	412
De partibus quantitatis. Cap. VII.	413
De Inuocatione. An omittenda sit. Cap. VIII.	413
De Principio, & Propositione. Cap. IX.	416
De Narratione. Cap. X.	418
De Episodio. Quid sit, & quotuplex. Cap. XI.	420
De duplici Episodio Elegiæ. Ac primum de longiore. Cap. XII.	421
An Episodium Elegiæ sine reditu probabile sit. Cap. XIII.	425
De altero Episodio Elegiæ breuiori. Cap. XIV.	437
De Fine. Cap. XV.	441
De partibus Qualitatis. Ac primò quidem de Constitutione. Cap. XVI.	451
De Moribus. Cap. XVII.	453
De Sententia. Cap. XVIII.	455
De Dictione. Cap. XIX.	459

MUTIVS VITELLESCVS,
Societatis Iesu Præpositus Generalis.

CUm Vindicationes Virgilianas, & tres Commentarios de Trægædia, Comædia, & Elegia, P. Tarquinij Gallutij Societatis nostræ, tres eiusdem Societatis, quibus id commissimus, recognouerint, ac in lucem edi posse probauerint; facultatem concedimus, vt typis mandentur, si ita Reuerendissimo D. Vicegerenti; & Reuerendissimo P. Magistro Sacri Palatij videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romæ 26. Februarij 1620.

Mutius Vitelleseus.

Imprimatur, si videbitur Reuerendissimo Patri Magistro Sacri Palatij Apostolici.

Cæsar Fidelis Vicegerens.

EGo Petrus Arcudius Corcyreus, de mandato superiorum hoc opus eloquentissimi, ac religiosissimi Patris Tarquinij Gallutij summa animi voluptate perlegi; quod varium, multiplex, ac eruditionis plenum sit. Proinde dignissimum censeo, quod in lucem prodeat. Non enim dubito, quin deinde frequenti usu, & lectione doctissimorum virorum, qui præ manibus illud habituri sunt, teri debeat. præsertim eorum, qui hac ingenua nobilissimaq. facultate Poëtes oblectantur; & diuini Poëta Virgilij, alterius nimirum Homeri latini, mirum artificium, grandiloquum genus carminum, grauitatem sententiarum, magnificum argumenti apparatus, ac totius operis maiestatem inspiciunt, & suspiciunt; & susceptum illius patrocinium aduersus calumniatores meritò probatissimum habebunt.

Imprimatur. Fr. Gregorius Donatus Romanus Magister, & Socius Reuerendissimi Patris Fr. Hyacinthi Petronij Romani Sacri Palatij Apostolici Magistri, Ordinis Prædicatorum.

TARQUINII
GALLVTII
SABINI
E SOCIETATE IESV

VIRGILIANAE VINDICATIONES
& *Dissertationes Poëticae.*

PROLEGOMENA.

QVIBVS POETARVM VARIAE
Defensiones exponuntur, ab Aristotele traditæ in
capite Poëtices XXXIII.

RISTOTELES intelligendi summus au-
ctor, omnifq; doctrinæ sine controuersia prin-
ceps, traditis vniuersæ poëtice præceptionibus
egregijs, rationes etiam ad extremum propo-
fuit, defendendis à calumniâ Poëtis accom-
modatas. Eam adeo mihi mentem iniecit, vt
Virgilij patrociniū fusciperem aduersus eos,
qui auderent aram illam sapientiæ profana,
propè temeritate contingere. Quo magis mi-
hi faciendum putauī, vt antequam in hunc campum descenderem, lo-
cos ipsos Aristotelis explicarem, quos ille tamquam fontes aperuit.

A

& ve-

& velut armamentaria quædam esse voluit, vnde Poëtarum defension-
 nes, & præsidia depromeremus. Hinc enim intelligent ij, qui nostras
 hæc concertationes excepturi legendo sunt (modo lecturi sint ali-
 qui) quasi felicibus à nobis hoc bellum auspicijs suscipi tanto poëti-
 cæ magistro, ac duce sic præeunte; nec frustra me pro Virgilio propu-
 gnare inter tam multos, & doctos, & claros viros, qui olim iam in
 hoc puluere defudarunt. Pauci quippe sunt, qui Aristotelem in rem
 præsentem aduocarint, cum causam adiudicari Virgilio vellent; &
 qui aliquam præstantissimi operis partem tutati sic sunt, permultas
 oppidò indefensas, intactasq; prætermiserunt. Itaque non me deter-
 ruit ab hoc labore Modicius, qui defensionem hanc arripuit quidem,
 sed præcisè, modicèq; tractauit: non Adrianus Turnebus, vir omni
 rerum cognitione cumulatifsimus, qui carptim vndique delibauit
 aliqua: non Pierius Valerianus scripturæ castigatissimus: accuratissimus:
 non alij, qui persequendis librariorum vitijs, aut illustrandis exem-
 plorum cumulo locis, olei multum, operæq; plurimum in Virgiliano
 poemate posuerunt. Quin aliquam existimaui mihi quoque partem
 sic esse relictam, vt secundis, tertijsque suis etiam relinquitur in sta-
 dio cursoribus locus. Cum igitur hunc mihi laborem propriè sepo-
 fuerim, vt ad Aristotelis doctrinam, illud aureum carmen, tanquam
 ad Lydium lapidem explorarem, vniuersa illa defensionis capita, quæ
 ab eo Philosopho explicatissimè sunt exposita, ita equidem hoc ini-
 tio articulatim, enucleatèque propono.

Principio tria quasi fundamenta constituit, quibus innixi facilè
 possimus eorum, qui temerè in Poëtas inuehuntur, obiecta diluere.
 Primum est, poëtam imitatore quendam esse, pictoribus, ac ce-
 teris imaginum expressoribus similem: ex quo consequens id esse de-
 beat, vt res imitetur, & exprimat, vel ita prorsus, vt verè sunt, fue-
 runtue, vel vt aiunt fuisse, vel vt deuit, atque oportuit esse. Hoc
 enim ipsi quoque sequuntur pictores, cum aliquid pennicillo, & co-
 loribus effingunt. quippe qui tales interdum res faciunt, quales verè
 fuerunt, aut sunt; interdum tales, quales eas fuisse fama vulga-
 uit, interdum eiusmodi, quemadmodum eas esse decebat, si deco-
 rum & ratio consuleretur. Secundum: res ipsas, siue eas quæ verè ita
 sunt, siue quæ dicuntur ita fuisse, siue quas sic esse decet, exponi, ac
 exprimi à Poëtis beneficio locutionis ornata luminibus, ac figuris
 quidem omnibus, sed potissimum verbis translatis, alijsque qualita-
 tibus orationis, quæ facilè poëtarum nationi conceduntur, & eorum
 propriæ iudicantur. Tertium: ea quæ in poësi peccantur, duplici
 ratione, ac modo peccari. *καὶ αὐτὸν, καὶ κατὰ συμβεβηκός*. semi-
 barbarè, certè non ita Latine, dici potest per se, ac per acci-
 dens. Per se quidem peccari tum ait, cum in ipsa poëtices arte pro-
 priè,

priè, verèque peccatur: per accidens, cum ex aliarum artium, veluti Medicinæ, Politicæ, Astrologiæ, aliarumq; similium ignoratione fit, vt poëta labatur. Exemplum peccati κατὰ συμβεβηκός, hoc est, per accidens, ex eo poëta desumi posse ait, qui equum faceret crus dextrum, sinistrumue anticæ, posticæque partis ex eodem latere simul attollentem; cum equorum, aliorumque quadrupedum animantium natura sic tulerit, vt cum duos vtrinq; pedes simul attollunt è terra, priorem ex vno latere, posteriorem ex altero subleuent, vtrumq; simul ex vtroque latere, mouere, ac tollere sine casu, ac prolapsione non queant; quod idem docuit Aristot. in libro de incessu animalium, calidèque vidit artifex ille, qui Capitolinum equum, Antoninum Imperatorem ferentem, ex aere pulcherrimo affabre fecit. Hoc inquam erratum Aristoteles esse dicit ex accidente, quia illa cognoscere tam accuratè, ac probè tenere, non est poëtæ, sed eius, qui de animalibus, & eorum incessu sedulò, & dedita opera docet. His totius patrocinijs firmamentis ita positis, dispositisque, aggreditur rationes ipsas defensionis varias ex ijs existentes enumerare.

D E F E N S I O I.

Prima defensio petitur ab eo, quod postremò loco dictum de tertio fundamento est. Ait enim peccatum per accidens, quod in alienis admittitur artibus, erratum quidem esse, sed condonandum poëtæ, tū præsertim cū eius errati beneficio artis poëticæ finem multò melius, ac magis assequitur: assequitur autem melius, si sic errans, ac peccans facit tamen, vt res admirabilior sit, & stupore quodam afficiat legentem, aut auditorem. Exemplum proponit ab Homero desumptum, cum facit Hectorem nullis stipatum comitibus, planèque solum Græcorum omnem exercitum auertentem in fugam, & compellentem ad naues. Hoc enim in arte militari peccatum est, vt ibi docet Alexander Piccolomineus: quia nemo militiæ sciens ea diceret, aut facta esse commemoraret, quæ ab vno tantum homine fieri ex arte bellica, & fortitudine militari non possunt. Sed tamen hoc ipsum erratum videtur esse condonandum erranti; quoniam sic magis oblectat, atque in admirationem legentes rapit: qui finis, vt alibi quoque ab Aristotele dicitur, est poëtæ, poëticæque propositus. Hunc locum sic, vt diximus exponendum esse de peccatis in alieno accidentibus artificio, docet Petrus Victorius, & Piccolomineus, quem paulò ante laudauimus. Nec audiendus est Robertellus: qui putauit Aristotelem veniam ijs dare, qui peccant in arte ipsa poetica, & per se. Qui enim fieri potest, vt ij melius assequantur artificij finem, qui in ipso peccant artificio, quod tractant, ac profitentur?

Itaque cum ibi hæc apud Aristotelem legimus . Ac primò quidem si quis aduersus artem peccauit : artem alienam intelligere debemus , non propriam , ac poëticam , à qua vel leuissimè declinare sine graui sapientium reprehensione non licet . Ceterum quia videbatur nimia dari licentia poëtis , si omni liberarentur culpa , cum in aliena facultate suo iudicio , ac voluntate peccarent , veniam illam ijs circumscriptis legibus Arist. vt si propositum consequi finem poëta sine vilo artis alienæ peccato possit , faciendum sibi esse putet , vt errorem illum quoque aduentitium , externumq; subterfugiat . Etenim , inquit , optandum est , vt quoad eius fieri possit , nulla ratione peccemus . Sed tamen ad extremum illud adiungit ; peccatum hoc extrinsecus accidens , siue iudicio sit admissum , siue ex ignoratione artis alienæ , siue accommodatius sit ad legentium oblectationem , siue minus accommodatum , semper esse leuius , quàm erratum poëticæ proprium . Vt cum Pindarus , & Callimachus ceruas fecerunt cornutas , peccarunt illi quidem , inquit , sed multò peccarunt minus , quàm si ceruas malè fuissent imitati , nec eas , quod ad reliquas partes attinet , suis coloribus expressissent : id enim poëtæ proprium est , nec in eius artificio desiderari debet .

D E F E N S I O I I .

Secunda defensio nascitur ex ijs , quæ in primo posita sunt fundamento . Si enim , inquit Arist. eo nomine reprehendatur poëta , quòd minimè vera narret , atque commemoret , respondere appositè poterit , ita se res exposuisse , vt eas decuit , atque oportuit esse , si decori , perfectiq; ratio sit habenda . Ita quidem se purgabat in hoc genere Sophocles , cum diceret , personas se tales effingere , quales esse deceret , vt eodem loco ait Aristoteles . Et profectò sic suo fungi debet officio poëta , vt exprimat in vno quoque genere pulcherrimum , hoc est perfectissimas illas rerum formas , quas Plato appellabat ideas . Si quid igitur in ijs , quæ versibus imitatur est vitij , haud secus ac aliquis pictor in artificio callidus , emendabit , & corriget ; eaq; ita fuisse finget , vt illæ rerum absolutæ postulant idææ , quas animo consignatas habet .

D E F E N S I O I I I .

Tertia defensionis ratio ab eodem ducta fundamento tum præstò erit , cum poëta eo nomine reprehendatur , quòd rationi minimè consentanea finxerit . Responderi quippè potest , ijs de rebus , ita famam , ita vulgarem hominum opinionem , communemq; sententiam

tiam ferre, vt à poëta eas fuisse canitur, ac perhibetur, atque id nominatim dici, & responderi posse ait Aristot. in ijs, quæ præter rationem omnem, ac modum passim, vulgòque de Dijs commemorantur. Nam Platò in secundo, & tertio de legibus Homerum, aliosque poëtas vehementer accusat, quod in Deos ea conferant, quæ scelestissimi homines, ac profligatissimi vix patrare soliti sunt. Et Proclus à Platone discipulus in libro quæstionum Platonicarum, quæstione prima, cuius index est; cur Plato poëtas in suam Remp. non acceperit, affirmat, Homerum multa non admodum honestè mentiri de Dijs; quibus nimirum ea tribuat, quæ mortalium propria sunt. His igitur accusatoribus docet Aristot. responderi debere, ea quæ de Dijs in hominum animos, opinionēsque semel irreperant, tametsi absurda essent, ac turpia, non fuisse tamen aliter à poëtis exponenda, quàm ab antiquis tradita, & veluti per manus accepta subinde fuissent: laudatque Xenophanis Philosophi Colophonij dictum. Is enim cum eos refelleret, qui nihil vellent de Dijs prodi nisi sanctum, & castum, docere ac respondere solitus erat. At vulgò non ferunt hæc, ἀλλ' οὐ φασιν τὰς θεάς. Et sanè Philosophi potius veteres accusandi sunt, si quid in eo genere peccatum est: qui dum sapientiam, rerumque scientiam naturalium voluerunt oculere, nec patere omnibus, fabularum, figmentorumque turpissimorum inuolucris omnia contexerunt: quod argumentum tractauit de industria Simplicius in procemio Cathegoriarum, & Plutarchus in libello de Homero: vbi multis docent, ex Philosophorum occulta, symbolicaque doctrina huiusmodi narrationes extitisse de Dijs ab ipso natura, & maiestate prorsus abhorrentes. Hæc inquam erant, quæ respondebat Xenophanes cum videret eo nomine Homerum reprehendi, quòd multa de Dijs à ratione plurimum aliena tradidisset. ἀλλ' οὐ φασιν τὰς θεάς. At vulgò non hæc loquuntur de Dijs homines, quæ vos locutum fuisse velletis Homerum, perinde, ac si diceret: ea quæ Homerus de Dijs, quantumuis absurda, & turpia prodidisset, fuisse desumpta ex communi mortalium opinione de Dijs. Itaque concedendum est, vt ait Aristoteles, melius de Dijs dicere, ac sentire poëtas potuisse; sed tamen id etiam est addendum: defensionem ijs idoneam ex illa vulgata, communique hominum opinione suppetere. Id verò sibi voluisse Aristotelem eo loco demonstrabit eius oratio, quæ à Paccio latinè sic redditur. Fortasse enim sic dicere (hoc est ea de Dijs comminisci) neque meliorem in modum, neque secundum veritatem fuerit: sed tamen ita contingit, vt Xenophanes ait. at vulgò non ferunt hæc. Quibus in verbis perpendendum est accuratè quod dicitur [neque meliorem in modum.] Dicitur enim in eam gratiam, vt intelligamus hanc à proximè superiore defensionem propterea differre, quòd illa contenderet ita res ef-

fingi fatius, ac melius fuisse; cum ad perfecti formam exactæ sint; hæc dat, conceditque, meliora esse contraria, quàm quæ finguntur; sed quia translatitia sunt, ac per manus accepta, immutari non debuisse. Neque enim dici facîle potest in quâtam incurrisset populi offensionem, qui emendare voluisset inueteratas illas de Dijs opiniones.

DEFENSIO IV.

Quartâ defensio repetitur item à primo fundamento: vbi dicitur, interdum à poëtis tales effingi res, quales verè fuerunt. Existere quippe potest accusatio superioribus omninò contraria. Vt si dicatur: esto: afferat interdum poëtis, vel decorum, & perfecti ratio, velfama, & communis opinio istam mentiendi necessitatem, interdum tamen errare videntur in ijs, in quibus aliquod apparet infigne vitium, nec cernimus id quod dicitur esse melius, quàm si contrarium diceretur. Huiusmodi ait Aristoteles esse, quod de Diomedis armis in Iliadis x. canitur ab Homero. Cum enim significare, atque ostendere vellet, Diomedem vnâ cum suis humi cubantem ita de nocte dormisse, vt tamen haberet omnia parata, expeditaq; ad tuendam salutem, subitumq; hostium impetum propulsandum, dixit, Diomedem ipsum, eiusq; milites ita collocasse lanceas, vt erectæ flarent, ima parte humi defixa, atque vt verius dicam instrumento quodam inclusa, quod spiculorum, lancearumq; recipiendorum causa humi figebatur. Ait enim disertè hastas illas erectas stetisse ὅτι πρυτανίους. Eustathius autem docet, πρυτανίους Græcos appellasse ferrum quoddam excavatum, intra quod, cum esset humi defixum, hastæ, & spicula collocabantur; tum vt erecta facilius flarent, tum vt ne ima pars hastarum oblita limo corrumperetur. Si quis igitur Homerum errasse dicat, quòd hastas ita defixas intra thecam illam ferream fecerit, vt quoniam erant refigendæ, illicò in subeuntes aduersarios conuerti non possent; ac non potius finxerit in hostes iam directas, atque in eam conuersas partem, vnde illi venturi putabantur; si quis inquam hæc reprehendat, respondere nos iubet Aristoteles, vsum illum antiquorum, fuisse Græcorum, quorum Homerus in toto illo poemate mores effingit. Ea quippè tempestate Græci cum hastas paratas, ac expeditas haberent, sic, vt à poëta dicitur, habere soliti erant: qui mos, inquit, etiam nunc apud Illyricos retinetur. Itaque in hac etiam defensione dādum est, accommodatius quidem futurum fuisse, ac melius id, quod aduersarii contendunt, si spectetur res ipsa per se (quis enim non videt, spicula in hostes conuersa multò paratiora esse, quàm ea, quæ humi sunt, atque intra thecam defixa?) sed tamen quia vsus earum gentium id fingi à poëta non patiebatur, rem exprimere talem oportuit, qualis

qualis verè fuit, non qualem esse decuit ex perfecti ratione, absolutiq; præscripto. Non enim propterea poëta prorsus abhorret à vero, quod verosimile illi propositum sit ad imitandum. vtrumq; enim permiscet: sed dicitur tamen propter ampliorem partem, potioremq; verosimile potius sequi, quàm verum.

D E F E N S I O V.

Quinta defensio hæret item in primo fundamento. Habet enim confirmationem quandam rationum, cur aliquid ita fingi, aut commemorari oportuerit, vt à poëta fictum, & commemoratum est. Ait ergo, cum aliquid reprehenditur à poëtis dictum, fictumue perperam, intuumdum esse non modò quod dicitur, fingiturue, sed ea, quæ Græcè dicuntur *περίστασις*: semilatinè circumstantiæ: hoc est eum qui agit, aut dicit, eum, cui aliquid dicitur, aut aduersus quem, aliquid fit, quando, cui, cuius gratia: veluti boni maioris causa, vt fiat, mali maioris causa, ne fiat. Monet nimirum hæc defensio eos, qui poëtas à criminationibus vindicare voluerint, vt non illa tantummodò spectent, quæ dicuntur, aut fiunt, verum etiam, à quo, cui, quando, cur, & cuius rei gratia dicantur, aganturue. Faciunt enim sæpè loca, personæ, tempora, aliaque rerum genera, quæ ibi persequitur Aristoteles, vt quod alioqui turpe videtur, aut absurdum, honestum, & prudenter excogitatum esse videatur. In tertio Iliad. vt hoc exempli causa dicatur, Menelaus illa quidè impudenter, ac impiè iactat in Iouem.

Ζεῦ πάτερ οὐκ οἶδ' ἔγωγε ἰσχυρότερος ἄλλος :

Iuppiter ò pater haud te est perniciosior vllus.

Quæ sine dubio essent in Homero reprehendenda, nisi dicerentur à Menelao supra modum irato, ac pene furente. Huc etiam pertinet, quod Aristoteles tradit in secundo Rhetor. de Hygieonte. qui Euripidem idcirco reum fecit, quod in quadam Tragœdia dixisset esse perierandum. A tempore quippe, ac loco suæ causæ purgandæ rationem idoneam sumpsit Euripides apud Iudicem; affirmans, Bacchanalibus id à se fuisse prolatum in scœna: perinde quasi diceret, vacare culpa, & reprehensione illo tempore, ac loco debere, quæ cæteroqui non reprehensionem modo, sed pœnam, atque supplicium commererentur. Nihil attinet ceteras peristases exemplis illustrare. notæ sunt ipsæ per se, in primisq; finis, & id cuius gratia aliquid dicitur, aut fit. quod profectò spectandum est plurimum. Sæpè enim aberrare videtur à decoro poëtæ, cum decoro maximè seruiunt. quippe qui multa dicunt, aut comminiscuntur boni maioris gratia, multa vitandi, declinandiq; maioris mali, vt dicitur hic ab Aristotele.

DEFENSIO VI.

Sexta defensio aggreditur exponere rationes, quæ peti possunt à secundo fundamento, ubi positum est, esse diligenter inspiciendas locationis varias qualitates, ac formas: quæ faciunt sæpè, vt eiusdem orationis varijs locis sententia variet. Affirmat ergo primum Aristoteles, id accidere, atque vsu cuenire sæpissimè, vt vocabulo poëta utatur aliquo, quod apud aliam gentem aliud planè significet, quàm quod apud eam notat, cuius lingua ille versus suos, ac poëmata scripsit. Iubet ergo linguæ nos vim perpendere, qua poëta in scribendo est vsus, qui reprehenditur. idque magis exponit, declaratq; tribus omninò ab Homero acceptis exemplis. Primum est Iliad. primo; ubi vulgatissimè illius pestilentia Apollinis ira in castra Græcorum debacchantis aggreßus initia commemorare, ait primum ea lue correptos esse *ovvñs*. quæ vox vulgò apud Græcos significat mulos. atque ita latinam illam fecere aliqui, qui sunt Homerum versibus interpretati.

Primum lethiferis petijt Deus agmina telis

Mulorum, atque canum: tandem discrimine nullo

Ipsos Argolicos iaculis inuasit acutis.

Cum ergo insimularetur Homerus, quod sine consilio, ac propè ioculariter inter animantia, quæ primum ea pestilentia vis afflasset, posuisset mulos, respondet pro eo causam agens Aristoteles, defendi Homerum facillè posse, si non Græcorum tantum, sed aliarum quoque gentium finitimarum linguam, & vocabula respiciamus. Quamquam enim *ovvñs*: Græcis ipsis est mulus, alijs tamen gentibus est custos: adeoque contendit, Homerum ea voce indicare voluisse, non quidem mulos, sed vigiles, & custodes castrorum: qui quoniam sub dio pernoctant, ac pro foribus excubant, magis erant quàm alij, pestilentia, ac lethiferis illis telis Apollinis opportuni. Et profectò canes, qui subiunguntur, hanc maximè probabilem faciunt coniecturam: cum ipsi quoque custodes Regum essent, & custodia causa Heroicis temporibus à Regibus alerentur, haberenturq; perdiligerent. Idcirco in Odiss. libro secundo Telemachum in conclamationem euntem comitantur *δὲ κύνες ἄγροι* duo canes cursu celeres, ac veloces. id quod in Euandro Virgilius expressit Aeneid. viij.

Nec non & gemini custodes limine ab alto

Procedunt, gressumq; canes comitantur herilem.

Nam quemadmodum vigiles illi, excubitoresq; pro portis, omnium militum maximè erant expositi pestilentia, sic inter alias animantes, ac mutas belluas canes omnium primi corripiendi fuerunt, qui castrorum ostia, ipsorum Regum, ac Principum tentoria, dies, noctesque

ætque tuebantur. Rectè igitur Homerus de pestilentia.

Οὐρανὸς μὲν πῶτον ἐπ' ἄρ' ἔτο' ἢ κύνες ἀγροῦς :

Custodes primum inuasit, celeresq; molossos.

Secundū exemplum petiuit ex Iliad. x. vbi de Dolone ait Homerus.

Ὅς δ' ἦ τοι εἶδος μὲν ἐνν χαλὸς, ἀλλὰ ποδάρις :

Turpis erat specie: plantarum at robore pernix.

In quo quidem idcirco peccare videtur, quòd cum εἶδος acciperetur vulgò pro forma totius corporis, omniumq; structura membrorum pugnantia loqui videbatur, cum diceret, eum cursu velocem, summaq; pedum esse præditum pernitate, quem ante dixisset, habere turpem formam, hoc est totius corporis habitudinem, constitutionemq; membrorum prauam, ac vitiosam. Volunt enim cursores celerissimi compositionem corporis egregiam, singularemq; membrorum omnium symmetriam, ex qua existit agilitas, vt docet Aristoteles ipse in secundo Rhet. Sed huic criminationi Aristot. hic occurrit, affirmans eam vocem εἶδος non sic interpretandam esse, quemadmodum vulgò vsurpabatur, sed ex consuetudine, vsuque Cretensium, qui cum aliquid appellant εὐεῖδες id intelligunt, quod pulcrum, elegantemq; faciem habet. Quare dempta particula οὐ, separatim, abiunctumque vocabulum εἶδος nihil aliud erit apud Homerum eo loco, nisi facies, significabitque, Dolonem turpi fuisse, prauaque facie, non enormi, deformiq; corpore; atque vt loquitur Aristoteles ἀσυμμέλεις. Iure igitur addere potuit ἀλλὰ ποδάρις. sed pedibus velox, quia fieri facile potest, vt turpi aliquis facie sit, sed membrorum tamen habeat conuenientiam optimam, & symmetriam. Tertium exemplum assignatur in Iliad. ix. vbi Vlyssi, & Phoenici à Græcorum Principibus ad placandum Achillem allegatis Patroclus eiusdem Achillis iussu conuiuuium parat. Inducit enim Achillem Homerus imperantem Patroclo, vt legatis illis in conuiuio præbeat ζωότερον.

Μείζονα δ' ἢ κρατῆρα Μαιονίη ἔεχε καὶ δισσι,

Ζωότερον δὲ κέραρα δέπας δ' ἐντυνον ἐκάστω.

Maiorem nobis statues cratera Patrocle,

Vinaq; miscebis generosa meracius, atque

Vt sua cuique adsint curabis pocula prompta.

Ita latinè reddidit hos versus aliquis; ratus ζωότερον esse vinum, merum, siue meracius. Id quod sanè vox illa vulgò significat. Sed Aristoteles docet, aliam eo loco illi vocabulo subiectam esse notionem; & Homerum à Zoili calumnia vindicandum esse, qui dicere solitus erat, non debuisse propinari hospitibus illis vinum meracius tãquam ebriosi, & vinolentis. liberandum, inquam, Homerum ab ea criminatione docet, quod ζωότερον ibi non pro vino meraciori positum sit, quo delectantur ebriosi, quemadmodum vulgò ponebatur ab alijs; sed

sed pro comparatiuo, siue pro aduerbio, celeritatem, & festinationem significante. sic inquam, vt iubeat Achilles dari conuiuium legatis ζωρότερον, celerius, & festinantius. καὶ τὸ ζωρότερον δὲ κέλευσε. ἔ τὸ ἀκρατόν ὡς αἰνέοντα ζῶν, ἀλλὰ τὸ δαΐμον, inquit Aristoteles. quasi dicat, & cum dicitur ζωρότερον præpara, siue præbe, ac propina, non iubetur præparari meracius vinum, quod proponitur vinolentis, sed conuiuium adornari festinanter, ac citò: quod legatis subito in tentorium introgressis erat celeriter exhibendum.

DEFENSIO VII.

Septima defensio ponitur in metaphora. Nihil enim est apud Poëtas frequentius, quàm vt id, quod absurdum alioqui videbatur, beneficio tamen translationis dicatur appositè. Quatuor hoc Aristoteles explicat exemplis, accersitis item ab Homero. Primum est in Iliad. secundo, in exordio, quod aliqui latinitate sic donant.

Altera turba Deum, noctem, populiq; Pelasgi

Per totam placido mulcebant corpora somno.

Si enim dicat aliquis imprudenter, & stultè cani, Deos totā noctem dormire, qui dormiant numquam, confugere nos docet Aristoteles ad metaphoram. Poëta quippe cum significare vellet, non homines modò, sed Deos etiam eo tempore cessasse, non potuit aliter Deorum, exprimere quietem, nisi ducta similitudine à quiete mortalium, quam cognitam habebat. Eadem defensione Virgilium faciliè tuearis cum de Ioue nō dubitat dicere. Oscula libauit Natæ. Olli subridēs, &c. Humana quippe metaphoricè transfert ad Deos: quia cum hominibus esse sibi sermonem intelligit, qui de Dijs nihil informabant animo, nisi quòd è rerum humanarum expressum simulacris intuebantur. Secundum exemplum est in Iliad. x. de Agamemnone. qui grauibus conflictabatur curis, nec vt reliqui Duces somnum oculis capere poterat, adeoque dicitur ab Homero de multa nocte campos respicere, ac contemplari Troianos.

Siue hinc in campum Teucrorum lumina vertat.

Si quis igitur hoc etiam irrideat, quod Homerus eum faciat videntem intempesta nocte, atque inter tenebras Troianum campum, respondere oportebit, id dici per translationē: vt intelligas non quidē oculis Agamēnonem eum campum aspexisse, sed animo & cogitatione. Ducum enim est, & eorum, qui populis præsunt, de nocte, ac tum etiam cum ceteri somnum capiunt, cogitare de hostium consilijs, eorumque copias, ac vires animo reputare. Tertium exemplum ex eodem omninò sumptum est loco. vbi confirmat Homerus, vehementissimè commotum Agamēnonem esse, audientem fistularum tiliarumq; sonum

sonum in Troianorum castris, cum interea Græcorum ceteri dormirent omnes. Potest enim aliquis dicere, non esse credibile, omnes tum in tam magno exercitu dormisse, ac neminem, si Agamemnonem excipias, vigilasse. Respondendum itaque censet Aristoteles, omnes ibi poni pro multis; cum omne nihil aliud sit, quàm aliquid multum. Quartum exemplum est in Odyss. v. ubi dicitur Vlysses intentus navigationi, cælum, ac sidera respicere, aliaque obire officia solertissimi gubernatoris. Ait igitur Homerus eo in loco solam Vrsam non occidere, illud sidus vnum Oceani fluctibus haud lauari. quod Virgilius imitatus ita circumscripsit amplius.

Arctos oceani metuentes æquore tingi.

Hic etiam existere aliquem posse Aristoteles autumat poëtæ reprehensorem, accusantem, arguentemq; quòd solam Vrsam expertem occasus dixerit, cum tamen id in alia quoque sidera, quæ in eodem Arctici poli circulo sunt, ubi locantur Vrsæ, cadere, ac conuenire perappositè queat. Ergo rationem soluendi nodi petit similiter à metaphora. respondet enim voluisse poëtam significare, inter clarissima, & notissima nobis sidera Vrsam vnā esse, quæ non tingatur oceano: alia si qua sunt, quæ non occidunt, & mergantur, obscuriora esse, atque ignobiliora. Illud enim, inquit, quod notissimum est, vnicum, & solum dicimus: τὸ γὰρ ἓνα ἐστὶν, μόνον τὸν, μόνον: translātè nimirum, & per comparationem cum alijs: quæ quia non ita sunt nota, perinde putantur esse ac si non sint.

DEFENSIO VIII.

Octaua defensio ab accentus ratione desumitur. qui cum mutatur, dici vix potest, quam variā, apud Græcos præsertim, sententiam ijsdem vocibus tribuat. Exemplum Aristot. proponit apud Homerum in Iliad. libro secundo, & sapientissimum poëtā à maxima liberat calumnia, quam ei Plato prudentissimus alioqui Philosophus imponit in secundo de Rep. Cum enim eius initio libri ij. Iliad. Iuppiter ad Agamemnonem Somnium allegat, ut Ducem illum Græcorum deludat falsis victoriæ promissis, eidem præcipit Somnio, ut Agamemnonem ad arma concitet, & per amplā illi polliceatur è prælio gloriam, ex quo plagam erat relaturus insignem. Præcipit autem hæc Iuppiter, quòd Achillem ornare velit; atque ostendere, quantum esset in eo momenti, si pugnaret, quantum si pugnam detrectaret, incommodi. Sic enim ibi canit Homerus ex interpretatione quorundam.

At non vlla quies dulci comitata sopore

Lumina Rectoris magni subigebat Olympi.

Ille sed intento varios in pectore motus

*Voluebat, qui nam laesum decoraret Achillem
 Multorum fuso Graiorum sanguine, iuxta
 Naues Argolicas, Sigeo in littore. tandem
 Hæc alternanti potior sententia visa est:
 Regem mendaci deludere imagine noctis.
 Quam Pater aligeris compellat vocibus ultro.
 Vade comes somni citò sumptis labere pennis
 Argolicam ad classem, & Regis tentoria quære:
 Cui mea iussa memor referes ex ordine cuncta.
 Indutos armis populos dic nempe Pelasgos
 Educat properè castris ex omnibus ætos:
 Nunc etenim capiet peritura mœnia Troia.*

Hoc inquam in loco inuehitur in Homerum Plato, quòd Iouem induxerit deludentem mortales, fallentem, ac mentientem. Nihil enim ait à Dijs alienius esse, quàm decipere, ac mentiri. Quin ante Platonem ipsum hoc nomine reprehensum Homerum fuisse, videtur docere hic Aristoteles; cum subiungit, Homeri patrocinium fuisse susceptum ab Hippia Thasio, Philosopho graui, ac poëtarum Principis amantissimo. Quam tanti viri tutelam si vidissent aliqui, non sustulissent, inquit Petrus Victor. ab Homero versum illum, cuius dimidiati partem profert hic Aristoteles. Putarunt enim mentiri, ac falsa polliceri, tam indignum esse Ioue, ut maluerint eam orationem mentientis Iouis inducere, ac tollere, quàm cum Homeri dedecore retinere. In eo enim versu illud erat. *ἵδμεν δὲ σί.* damus verò. videbatur Iuppiter dicere, nos illi victoriam, aut gloriam amplissimam damus. Sed ubi nam posita sit illa defensionis ratio, quam ab accentus variatione petiuit Hippias Thasius, videndum nunc est diligèter. Robertellus, Victorius, & Madius eam ponunt in articulo *σι*, contenduntq; hunc articulum *ἵδμεν* pluralis numeri referri posse ad Iouem loquentem, & Deos, ac significare nos: sic inquam, ut dicant *ἵδμεν δὲ σί.* nos verò damus victoriam &c. sed eundem articulum si circumflexum aspero spiritui accentum imponat hoc modo, *σι*. pronomen fieri, ac significare *ἑαυτῶν*. Hippias ergo Thasius, inquiunt, vindicauit Homerum ab omni planè calumnia: docens, esse illi articulo circumflexum accentum imponendum, ut intelligamus, non solum Iouem dicere: Nos damus gloriam, victoriamque; sed ipsi Agamemnoni damus. Ita dicunt hi, atque alij quidam ipsi antiquiores. quorum doctrina irrepsit etiam in Aristotelis Codicem latine redditum ab Alexandro Paccio. ubi sic legas. *σι* enim articulus est: cui si circumflexum addideris accentum, pronomen, sibi, significat. quæ verba in Græco Codice non sunt. Sed errarunt quicumque sic sunt arbitrati: & errarunt quidem duplici nomine. primum, quia cum articulus *σι* pronomen, sibi, vel ipsi, significat, significat

cat autem sapissimè apud poëtas, non assumit accentum circumflexum. nec aliud, nisi vnum profertur exemplum ex Homero in Iliad. α. ubi articulus α circumflexum adsciscat accentum. & in eo tamen exemplo mendum est, vt licebit cernere ijs, qui bonos codices consulere volent.

Secundum istorum erratum in eo positum est, quod quamuis hic articulus ex accentu addito pronomen fieret, & significaret, ipsi, non, propterea tamen mutaret sententiā eorum verborum, nec Homerum iusta reprehensione liberaret. Non enim mentitur minus Iuppiter cum dicit Nos (Dij videlicet omnes) victoriam damus, quam cum ait, ipsi, hoc est Agamemnoni, damus victoriam. Sequamur ergo ductum, ac lucem Aphrodisiensis Alexandri: qui in libro Elenchorum primo singulariter hunc locum illustrat. Contendit enim, accentus illam mutationem non in articulo α sed in verbo *διδόμεν* excogitatam, fuisse ab Hippia, docente nimirum, esse legendum *διδόμεν*, accentu in syllabam penultimam trado, qui erat in antepenultima, siue in prima; & retinendum esse articulum α sine accentu, significantem, ipsi, quemadmodum communis vsus, & consuetudo est. Quæ mutatio sententiā eorum verborum immutat incredibili modo. cum ponatur *διδόμεν* pro *διδόμενα*. Doricorum more, vt ibi tradit Alexander. Dorici enim quemadmodum infinito addebant sæpe syllabam initio, vt in *ἐναι ἐμμεναι*, sic interdum amputabant vltimam, & ex *διδόμεναι* faciebant *διδόμεν*. Hæc, inquam, accentus ex vno loco in alium translatio mirum quantum illorum verborum immutat sententiā, quia cum Iuppiter Somnium alloquens dicit *διδόμεν δὲ οἱ*, non dicit affirmatè, damus illi victoriam, sicut dicebat cum accentu priori *διδόμεν δὲ οἱ*. sed imperat Somnio per infinitum *διδόμεναι*, siue *διδόμεν*, vt denunciet consecuturam victoriam hoc modo. Dic dare illi victoriam. siue iubeo, te dare illi victoriam. Id quippe nullam inurere Ioui mendacij notam videtur: cum in ea pollicitatione personam ipse non interponat suam, sed imperet tantummodo somno, vt polliceatur Agamemnoni victoriā, quem verè ob iniuriam Achillis erat affecturus ignominia, & clade grauissima. Similis esset apud Latinos fortasse locus ambigui in relatiuo qui, si absque accentu, aut aliqua nota scriberetur, cum ponitur pro quo modo.

D E F E N S I O I X.

Nona defensio constituitur in orationis partitione varia, siue in interpunctione membrorum; quæ si mendosior in scriptura, vel pronunciatione sit, orationem ipsam plus nimio perturbat, immutatq; sententiā. Huius exemplum rei demonstrat Arist. & ex Empedoclis

pedoclis loco ea tempestate percelebri. vbi Physicus ille rerum naturalium initia litem, amicitiamq; faciebat: ex quibus videlicet extitisset, lite dominante, rerum omnium in vniuersitate compositio. Sic enim ipse arbitrando decreuerat; in longo illo certamine, ac confusione, quam Chaos antiqui dixerunt, ita demum initam amicitiam, esse, vt omnia confunderentur tamen, & miscerentur; gignereturque, acerus quidam rerum, qui esset immortalis, diuinamq; naturam haberet. postea verò motu in contrarium verso, lite iterum gliscente, distincta omnia, ac separata fuisse, quæ sic mista, coaceruataq; illo cumulo tenerentur. Itaque à lite primum aggrediebatur Empedocles ipsa rerum initia retexere, deinde ad amicitiam illam inchoatam, imperfectamq; veniebat. tum iterum ad litem reuertebatur, quæ dirimeret omnia, secerneretque; vt postremò suis disposita locis amicitia quadam incredibili necterentur. Cum igitur hæc Empedocles ita canit, vt exposuimus, ea vtitur oratione, quæ nisi interpungatur appositè, videbitur alia omnia significare, quàm quæ ille decreuerat; hoc est, mista, & composita corpora fuisse rerum initia, & ea elementa, quæ pura & simplicia corpora nominamus. Hæc autem orationis perturbatio nasceretur ab aduerbio *πρῖν*, nisi per interpunctionem ab alijs separaretur vocibus, & cum ea iungeretur, quæ corpora pura, & simplicia significat. *ζωσάτε τὰ πρῖν*, & pura corpora prius fuere.

D E F E N S I O X.

D Ecima defensio explicat amphiboliā, ex qua nascitur accusatio. Producit item Aristoteles exempli causa locum Homeri ex Iliad. x. *παρώχικα δὲ πλέων νύξ*. Plurima præterijt nox. vbi nulla profectò est amphibologia, nisi videamus ea, quæ consequuntur. Vlysses eo loco Diomedem hortatur, ac socios, vt quoniam ire ad exploranda Troianorum castra decreuerant, maturarent iter antequam omnino præteriret nox, cuius duæ iam exactæ partes essent, restaret tantummodò tertia.

Ἀλλ' ἴομεν: μάλα γὰρ νύξ ἀνέται: ἔγγυθι δ' ἦώε:

Ἄτρα δὲ δὴ πρόσθεν ἡμεῖς: παρώχικεν δὲ πλέων νύξ

τῶν δύο μοιραίων, τριτάτη δ' ἐπὶ μοῖρα κέλεται:

Quorum sententia versuum ita referri propemodum potest.

Sed properemus: abit nox, atq; aurora propinquat.

Astra recesserunt; fugit nox plurima, noctis

Nempè duæ partes: sed tertia tota relicta est:

In his ergo versibus alicui videri potest absurdi aliquid esse ex verbo *πλέων*, siue *πλέον*. nam apud Homerum scribitur per *ω*. apud Aristotelem per *ο*. Sed quia Græcis vtrolibet modo scriptum, idem est, atque

que id, quod apud Latinos dicitur amplius, aut plus; nihil attinet hic de scripturæ vitio laborare. Videbitur autem aliena, atque incommoda sententia, si πλέων referatur ad initium versus insequentis, ἢ δύο μοιράων per comparisonem; sic inquam, ut significet, ex nocte, plus, quam partes duas, aut plus duabus partibus præterijisse, πλέων ἢ δύο μοιράων. Genitiuo enim vtuntur Græci pro casu sexto. Erit, inquam, hoc ineptum & pugnans cum reliquis, si sic interpretandum sit. Neque enim reliqua esse potest noctis tertia pars, si plus quam partes duæ iam præterijt: cum id quod plus est, quam partes duæ, aliquid habeat etiam ex tertia parte. Soluitur ergo, inquit Aristoteles, hic nodus, si spectetur amphibolia: dicaturque id sibi velle Homerum, cum ait, παρ' ὅσῃ πλέων νύξ ἢ δύο μοιράων, plurimum noctis iam transisse: duas nimirum partes: sine syntaxi comparatiua. ita ut πλέων νύξ sit plurima, nox, siue plurimum noctis. perinde ac si planius latinè diceremus. Id quod in nocte plus est, præterijt: id verò quod in nocte plus est, & iam præterijt, duarum partium est, siue duabus omnino partibus continetur. Hæc ita docet Aristoteles. Apud Latinos amphibolia nobilis est in illo Ennij versu.

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Aliæquæ sunt plurimæ à Quintiliano diligenter expositæ in libro septimo capite nono.

D E F E N S I O X I.

Vndecima defensio sita est in vsu communi alicuius dictionis, aut formæ loquendi. Quo ex loco defendi posse ait Aristoteles id quod vulgò dicunt: Canimedem administrare κεκραμένον, hoc est vinum, aqua dilutum Ioui: qui nectar, ut dicitur in fabulis, non vinum bibit. Ait inquam id defendi posse propter consuetudinem vsusque sermonis: quia quicquid bibitur, appellari vulgò videtur κεκραμένον, mistum, siue vinum dilutum. Quæ vetus consuetudo tantum valuerat, ut ne de Iouis quidem poculo aliter loqui voluerint homines; rati, omnes intelligere nectar cum audiunt Iouis poculum dici κεκραμένον. Locum item Iliados xj. hoc defensionis genere tuetur Aristoteles: vbi Achillis ocreæ stannæ dicuntur, quas æreas fuisse, aut ferreas certò scimus. Vidisse quippè Homerum, ait, vulgò stannum poni pro aere, ac ferro. Principio enim homines stanneis fortassè uti cœperunt armis: quæ postea etiam inuento aere, ac ferro, stannæ vulgò, antiquo illo retento vocabulo, dicebantur.

D E F E N S I O X I I.

DVodecima versatur in verbo, ac vocabulo multiplicis variæque significationis. Cum aliquod verbum, inquit Arist. aut vocabulum

bulum apud Poëtas offendes, quo contraria planè declarari sententia videtur, illique prorsus aduersa, quæ conuenit in rem, diligenter est videndum, an verbum illud multa, eaque inter se distracta significet, ex quibus vnum facillè sit, quod cadat in rem, qua de agitur, aptè, & congruenter. Vt apud Homerum Iliad. xx. *εσχετο*, si accipiat pro hæsit, sententia non congruit rei, de qua sermo est: sin autem, quoniam vtrumq; significare potest, *εσχετο* positum intelligatur pro vetuit, aut prohibuit, optimè, atque accommodatissimè congruet. Loquitur enim poëta de Achillis clypeo cum Aenea pugnantis, qui quidem clypeus progredi vetuit hastam Aeneæ trans moras, & laminas aereas septemplex orbis. Locum illum ita vertit in latinū Nicolaus Valla.

----- Aeacides umbonem protulit ultro,

Ne forsā corpus ledat penetrabile telum.

Demens: qui Diuum violari munera credit

Mortali sic posse manū. non transiit hasta

Magnanimi clypeum Aeacidae: sed tegmine primo

Constitit, inq; orbem vix est emissā secundum.

Constitit] hic Interpres reddidit, quod non abhorret ab Aristotele, qui cum admonuit *εσχετο* non esse hæsit, sed vetuit, significare sine dubio voluit, hastam Aeneæ non sic hæsisse, vt penetrarit penitus in clypeum septemplex, omnesq; perfregerit laminas, & Achillem vulnerauerit, sed in primo tegmine constitisse, nec ultra progressam esse. Ex huius ignorance defensionis ait Robertellus errare Labinum, qui cum vidisset Horatium dicere [locus est & pluribus vmbris] existimauit eum loqui de cœnaculis vmbrosis, & aliosis, cum verè de parasitis, deque ijs, qui captant alienas cœnas id ille sic dixerit.

D E F E N S I O X I I I.

Tertia decima propulsat criminationes à præiudicata quadam opinione profectas. quod patrociniij genus excogitauit Glauco Teius, vt docet Arist. Is enim admonebat, vt in poëtarum defensione videremus, vtum certo aliquo niterentur firmamento reprehensores, an sua tantum ipsorum opinione præiudicata ducerentur ad rem improbandam aliquam, in qua præsertim hominum sententiæ variant. Huic loco lucem affert Aristoteles ex Odyss. secundo. vbi Homerus Icarium Penelopes patrem fuisse docet. & ex Odyss. iv. vbi Telemachum Penelopes filium Lacedæmonia facit euntem ad Menelaum Regem è bello Troiano reuersum; vt de Vlyse parente ab eo percōtaretur. Cum enim hæc ita disposita viderent aliqui, putarentq; prorsus Icarium illum Penelopes parentem fuisse Lacedæmonium, Homerum incusabant, quòd sibi parum in ea peregrinatione Telemachi

chi constaret, cum eum accedentem Lacedæmona, atque in Urbem illam ingressum, non finxerit hospitio acceptum fuisse ab auo materno Icario, aut ad eundem auum salutandum ex itinere saltem, atque, ab hospitio Menelai diuertisse. Sed Aristoteles aduersus istos ita defensionem adornat. ait eos attulisse ad damnandum Homerum aliquid præiudicati in re maximè dubia, & controuersa. Sic enim in animum induxerant suum, Icarium esse Lacedæmonium, vt aliter hoc se habere non posse existimarent: sed fallebantur. Nam Cephalenij vulgò prædicabant, Icarium suum ciuem esse, non Lacedæmonium: adeoque Vlysem è sua ipsorum Insula Penelopem ab Icario traditam in connubium Ithacam adduxisse; Icadiumq; appellatum ab Homero fuisse, non Icarium. Ita prorsus Aristoteles hoc, atque his verbis docet. Hoc autem fortasse, inquit, ita se habet, vt Cephalenes dicunt, qui duxisse apud se uxorem Vlysem affirmant: Icadiumq; esse non Icarium. Horum igitur Homerus opinionem secutus ita Telemachum iter illud habentem commentus est, vt ad auum salutandum diuertentem non fecerit, qui Lacedæmone non esset, & appellaretur Icadus, non Icarus. Quare adiungit Aristoteles, hoc non esse peccatum, sed verisimile problema. *ἡ ἀμαρτία δὲ τὸ πρόβλημα εἰκὸς ὄντιν*. propter erratum autem problema fit verosimile. Ponit enim problema pro obiectione, vel criminatione eorum, qui rati, patrem Penelopes esse Icarium Lacedæmonium, accusabant Homerum. Itaque propter eorum errorem, inquit, videtur obiectio, & criminatione verisimilis, cum falsa sit. Ita locum hunc Madius interpretatur. & rectè. Nam si pater Penelopes est Icarus Lacedæmonius, criminatione probabilis est; sin minus, Homerus accusatur iniuria.

D E F E N S I O X I V.

Quarta decima purgat, & tuetur item ea, quæ rationi videntur aduersari. Græcè dicuntur *ἀλογα*. Purgari autem hæc, & defendi posse ait Aristoteles, si respondeamus, à ratione aliena, non esse: quia credibile est, multa fieri re ipsa, quæ nos fieri non posse existimamus. Quantum attinet, inquit, ad ea, quæ præter rationem esse dicuntur, respondendum est, præter rationem non esse, quia verisimile est, accidere, atque effici aliqua, contra quam fieri posse credibile, ac verosimile sit. Hoc nimirum eget patrociniis id quod de Oedipo legimus apud Sophoclem. ponit enim poëta ceteroqui sapiens Oedipum ignorasse Laij cædem à se factam. In quò si culparetur, quasi finxisset aliquid præter rationem, ac fidem, probaret facilè causam suam, affirmans Oedipo semel accidisse, quod vix vlli accidit aliquando.

D E F E N S I O X V.

Quinta decima, multa tradit, ac varia præsidia à modis illis, rationibusq; petita, quæ sophismata solvunt, & Elenchos apud Dialecticos. Nam ad explorandum, vtrum aliquid iure, Poëtis obijciatur, videndumq; num ipsi pugnantiâ loquantur, perpendere oportere, ait Aristoteles verba, & quod verbis significatur; eo planè modo, quo perpenduntur in soluendis captionibus Sophistarum. Rationem autem hanc explorandæ, ac perpendendæ captionis affirmat in tribus esse positam quæstionibus, ac punctis. an idem, an ad idem, an eodem modo. Cum enim aliquam in ijs, quæ dicuntur videmus esse repugnantiam, perquirere sedulò solemus, an idem sit re, quod nomine videtur idem: an ad idem referatur, eodemq; consilio, ac ratione tractetur: an eodem modo, iisdem locis, ac temporibus dicatur, & fiat. quæ qui diligenter observatèq; considerat, facillimè præstigijs impostorum eludit, vt docetur pluribus, ac de industria in Topicorum primo, atque in secundo Rhetoricorum sub finem.

D E F E N S I O X V I.

Propositis hisce defensionū generibus, ac locis, postremò, ad claudendum agmen duo substituit generalia monita multis sanè frangendis accusationibus opportuna. Primum est: oportere, cum Poëta certo aliquo loco damnatur à Criticis, intueri diligenter, quid alibi dixerit: & ex eo demonstrare, non potuisse Poëtam id sibi velle, quod ei imponit aduersarius, nisi secum ipse pugnare voluisset. Sic enim Victorijs Aristotelis illa verba interpretatur [sicuti dicentem ipsum ad ea, quæ ipse dicit] vt iuberi velit, dicentem ipsum, hoc est, Poëtam referri ad ea, quæ alibi dicit; & cum ijs comparari quòd obijcitur. Nam nisi cum illis congruat, credibile non est, id sibi Poëtam velle, quod instituto suo contrarium sit. Secundum: videndum esse vtrum poëta sequatur in ea re, cuius accusatur, alicuius hominis docti, prudentisq; iudicium; atque vt ipsius vtamur Aristotelis verbis, an dicat ea, quæ prudens aliquis pro compertis poneret, & vera esse putaret. Vt enim Dialecticus, quod docet idem Philosophus primo Topicorum, non modò probabilia sequitur, hoc est ea, quæ in communi hominum vulgariq; opinione posita sunt, sed etiam ea, quæ sapientium, aut plurimorum, aut paucorum, interdum etiam vnius sententia comprobantur, ita poëta amat quidem optatq; plurimum opiniones rerum communes, & peruagatas, sed ramen interdum sibi sumit etiam id, quod viris tantummodò sapientibus, aut omnibus, aut multis, aut
etiam

etiam eorum alicui placet. Sæpè adeò videmus aliquid pœtas cañe-
re à vulgaribus hominum opinionibus alienum, ac singulare; sed
quod ab aliquibus tamen probatum sit. Quin Plutarchus enumerat
huiusmodi recondita, & singularia nonnullorum placita propemo-
dum infinita: ostenditq; Homerum varijs in locis esse secutum singu-
la. Hæc præsidia, hi loci mihi suppeditantur ab Aristotele ad Virgilij
libertatem asserendam, euadendumq; ex ambagibus, quas acutum ali-
quorum inuoluit ingenium. Quæ quidem non idcirco sic ex-
plicatè proposui, quod ex eo solum capite xxiii. accerse-
re velim defensiones, cum in Aristot. tota poëtica
suppetant plurimæ: sed quod hæ sint maximæ,
& ex, quas dedita opera colligit, ac sugge-
rit optimus auctor patronis, ac tuto-
ribus pœtarum. Intrabo itaque
penitus in causam, certissi-
mum tanto duce redi-
tum habitu-
rus.

LIBRI AENEIDOS

PRIMI LOCVS PRIMVS.

DE GERMANO VEROQUE
Virgiliani Operis initio.

Ille ego qui quondam, &c.

OTERAT hic locus à me facile præteriri, qui tractatus à multis est; nec tam Prætorem, & dantem vindicias Aristotelem, quàm Quæsitores postulat, Iudicesq; Grammaticos veteres. Sed placet hæc etiam attingere, quæ leniori iudicio dirimi possunt: nec aditum hunc declinandum existimaui, quem vnusquisque legentium esset in opere desideraturus. Dubitatum ergo iam olim est à doctis, atque intelligentibus viris, num hoc verè sit initium Aeneidos:

Ille ego, qui quondam:

An illud, quod in omnium ore versatur.

Arma, virumq; cano.

Sunt, vt breuissimè faciam, qui posterius hoc, Aeneidos verum, & germanum initium esse pugnacissimè velint, superioresq; versus appositos fuisse contendunt, atque suppositos. Habent hi subscriptorem Iosephum Scaligerum in Propertij Commentarijs, habent causas sic arbitrari non contemnendas, ab antiquorum auctoritate repetitas: qui explanatissimè docere videntur initium Aeneidos Virgilianæ fuisse.

Arma, virumq; cano.

Nam primò quidem Vegetius libro ij. cap. 1. Res militaris, inquit, sicuti Latinorum egregius auctor carminis sui testatur exordio, armis constat, & viris. Martialis deinde libro viij. sic de Virgilio canit.

Pro-

*Protinus Italiam concepit, & arma, virumq;
Qui modo vix Culicem fleuerat ore rudi.*

Et in libro xiv.

*Accipe facundi Culicem studiose Maronis
Ne nugis possitis, arma, virumq; legas.*

Ouidius item in tertio de Tristibus hoc haud dubiè significauit initium esse, cum dixit.

*Et tamen ille tuae felix Aeneidos auctor
Contulit in Tyrios arma, virumq; thoros.*

Perfius verò ipse in Satyra prima ex vani cuiusdam, ampullantisq; poetæ persona, qui Virgilium quoque tumidum esse contenderet, ita de huius operis exordio loquitur.

Arma virum. nonne hoc spumofum, & cortice pingui?

Voluit enim initio tantum indicato, totum poema significare, vt Latinis scriptoribus vsitatus est mos. Nam Cicero ipse ad Atticum, libro xvj. epistola xj. ex primis exordij verbis libellum suum de senectute intelligi vult. ò Tite tibi prodesse lætor. hoc ex libro meo de senectute. & eodẽ libro epistola iij. Quod verò scribis te magis delectari ò Tite, addis alacritatem. Ad hæc in libro de finibus primo, eodem plane modo Ennij Medeam laudat, indicato principio. At vtinam ne, in nemore nihilo minus legimus, quàm hoc Græcum. Erat enim eius initium Tragediæ. [at vtinam ne in nemore Pelio.] His accedit Ausonius Gallus: qui Grammaticum sibi vicinum irridens, cui coniux esset clamosa, & iurgiosa, ait initium Aeneidos ab eo ludi magistro subinde repetitum, iteratumq; sapissimè.

Arma, virumq; docens, atque arma, virumq; peritus

Non duxi uxorem, sed magis arma domum.

Namq; dies totos, totasq; ex ordine noctes

Litibus oppugnat meque, meumq; larem.

Atq; vt perpetuis dotata à Marte duellis

Arma in me tollit, nec datur vlla quies.

Iamq; repugnanti dedam me, vt deniq; victum

Iurget ob hoc solum, iurgia quod fugiam.

Denique Quintilianus libro xj. cap. viij. hoc initium Aeneidi fuisse haud obscure testatur, cum rationem docet pronunciationis. obseruandum etiam, inquit, est quo loco sustinendus, & quasi suspendendus sit sermo, quo deponendus. Suspenditur, Arma virumq; cano: quia illud virum ad sequentia pertinet. De huius auctoribus initij diximus.

Alij sunt, qui retinere mordicus velint [Ille ego qui quondam &c. confirmantq; illos etiam versus in exordio ipso positos ab auctore. Vt autem faciliè respondere queant tam multis veterum testimonijs, quæ proferuntur, historiam retexunt antiquam, & quidem huiusmodi.

Virgilio vita iam functo, aiunt, eius poemata permixta fuisse arbitrio Tuccæ, ac Varii. hos autem audacius, quam res, & ratio voluisset, verum illud initium amputasse; ratos, in ipso totius operis vestibulo esse oportere carmina cōspectiora, & ea potissimum, quæ maiorem cum Homericæ Iliadæ similitudinē essent habitura. Ita quippē Iliad. initio.

Dic Dea pestiferam Pelide Principis iram.

Aeneis illi esse similis videbatur, si exordiretur ab eo cantu, quem sibi poëta planè dilucidèq; proponit.

Arma, virumq; cano.

Quare nullo negotio diluunt hi quicquid obieceris. Concedunt enim, ac facillè dant, temporibus etiam illis antiquis initium Aeneidos vulgarissimum fuisse: [*Arma virumq;*] sed illud dicunt fuisse, quod Tuccæ Varoque placuit, non quod à Virgilio factum poemati fuerat. Cum enim ab ijs Censoribus subductum fuisset verum: Ille ego qui quondam substitutumq; *Arma virumq;*, Grammatici omnes, & quicumq; principium Aeneidos nominabant, *Arma virumq; cano*, ponebant esse, veluti rem compertam, & exploratam.

Horum sententiam qui sequi volent, habent opponere Iosepho Scaligero Iulium patrem, qui libro 1. poëtices cap. xvij. ea, quæ continent hi, planissimè docet his verbis. Veritus Virgilius plagiariorum temeritatem, tum in extremo Georgicorum quarto nomen posuit suum disertè, tum hic indicavit. quæ qui abstulere, suam faciunt Aeneida, non Maronis. Et erat apud priscos in more positum, ut non titulis solum adscriberent nomen, sed operis statim principijs apponerent. Sic omnes Arabes, & Caldæi, ac Prophetæ veteres; Visio Azaëlis, &c. Sic Herodotus. sic Thucydides. Et in libro item primo cap. lvi. Sunt, inquit, & in generibus poematū procemia, ut in Musicis προὐλία. in quibus plurimus fuit Claudianus separato carmine à iusto poemate. Diuinus autem poëta vnum corpus fecit. Illa enim fuerant procemium: Ille ego qui quondam. ut pessima temeritate prætulerint arbitrium suum ij, qui exemerunt ea de iudicio tanti viri. Tales sunt operum conclusiones, quas epilogos Græci vocant, ut apud Horatium.

Exegi monumentum aere perennius.

Et apud Ovidium.

Iamq; opus exegi quod nec Iouis ira, nec ignes,
quæ sunt à iusto opere separatæ. At non separavit idem Virgilius in Georgicis.

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope.

Ita Iulius Scaliger utroq; in loco. Cui Collegam dabis Sebastianum Corradum. qui putat, admirabili nexu voluisse Virgilium coniungere rem pastoritiam, rusticam, & civilem, quarum alia nascitur ex alia.

Vt

Vt enim hanc triplicem varietatem, inquit, implexam esse colligamque demonstraret, ita cum Bucolicis Georgica coniunxit.

Hinc canere incipiam.

Cum autem Georgica sic terminasset :

Hæc super aruorum cultu, pecorumq; canebam, &c.

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat

Parthenope, studijs florentem ignobilis orti:

Carmina qui lusi pastorum, audaxq; iuuenta

Tityre te cecini patula sub tegmine fagi :

Cum inquam ita finem fecisset Georgicis, Aeneida cum vtrisque pulcherrimo demum artificio copulauit.

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena, &c.

Hoc istorum de Virgiliani operis exordio iudicium est. Sed tamen ego superiorem illam multò probandam magis opinionem puto eorum, qui arma virumq; principium volunt. Quia neque Varus, ac Tucca, neque quispiam alius vnquam ausus fuisset operi, tam augusto, tam temerè manus admouere: nec ab alio ea traditur historia, quàm à Niseo Grammatico: qui dicebat, accepisse se à senioribus, Tuccam, & Varum induxisse versus illos, ac sustulisse, quod est apud Donatum in vita Virgilij. Adde quod character, ac forma dicendi non videtur omninò Virgiliana, sed non nihil abhorrens à prisco sæculo. Denique [Arma virumq;] initium mihi videtur esse similius Græcorum exordijs, quos Virgilius æmulabatur. Quantum enim attinet ad nexum illum Corradi, possum Homerum opponere: qui quædam etiam argumenta proluserat, quæ poëmatis initio non commemorauit. Quare ex ijs qui Virgilium imitati sunt, cuiusmodi est Valerius Flaccus, Silius, Claudianus, alij, nemo principium, Ille ego qui quondam, sed Arma virumque cano, est imitatus.

L O C V S I I.

A N A E N E A S V E N E R I T I N
Italiam primus.

----- *Troie qui primus ab oris*

Italiam fato profugus, Lauinaq; venit

Littora.

Ne hic quidem magnopere necesse habemus ad Aristotelis tribunal ire. Sed tamen aggrediemur hoc loco postremam disputationis partem eius auctoritate firmare.

Quærat igitur aliquis, quo pacto primus in Italiam venerit Aeneas, cum antea venissent iam Antenor, & Euander, ut ab ipso Virgilio dicitur in primo, ac septimo Aeneid. Haud ita difficilis hæc est quæstio. sed tamen sunt, qui ad eam expediendam venantur aliquam remotiorem notionem, atque sententiam, quæ lateat in ipso nomine, primus. Dicunt ergo, primum hoc loco non esse temporis ordine primum, sed dignitate principem, atque primarium. Ita quippè etiam in viij. dicitur.

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo.

Saturno tamen prior, si temporis ordinem spectes, venerat in Italiam Ianus. Et in secundo Duces enumerantur multi, ac varij, qui ex equo descenderunt Troiano.

----- *Latique cauo se robore promunt*

Thersandrus, Sthenelusque, duces, & dirus Ulysses

Demissum lapsi per funem, Athamasque, Thoasque;

Pelidesque, Neoptolemus.

Quibus enumeratis, additur illicò.

----- *Primusque Machaon,*

Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.

Cur enim post tam multos, qui iam ex equo prodierant, primus dicitur esse Machaon, nisi quia princeps, & primarius erat honore, ac dignitate?

Mihi probatur istorum ingenium: defensio non probatur. Non enim est necesse tam sagaciter exquirere nominis illam etymologiam, quæ alioqui verissima est. Non est, inquam, necesse: quia ut Antenor Troia profectus in eam venerit regionem, quæ consecutis postea temporibus adiuncta fuit Italiæ, eo tamen tempore dici ea non potuit Italiæ pars; cum Rubico, quemadmodum ait Plinius, esset olim Italiæ finis. Rubico autem est in Aemilia, ab illa procul vrbe, quam ibi condidit Antenor, ubi fuere postea Veneti, ac Patauini, ut ipse declarat Virgilius totam rei gestæ seriem complexus brevissimè.

Antenor potuit medijs elapsus Achivis

Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus

Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi.

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis

It mare proruptum, & pelago premit arua sonanti

Hic tamen ille Urbem Pataui, sedesque, locauit

Teucrorum, &c.

Sed esto, venerit in Italiam: non tamen venit in arua Lauinia. Euander verò ipse venit quidem in Italiam, sed Troiæ non venit ab oris. Itaque componenda sunt omnia, atque in Aeneam conferenda. Is enim ita dicitur primus, ut eo nemo venerit in Italiam prior, fato profu-

gus,

gus, ab oris Troianis, in arua Lauinia. Ceterum, vt, quod initio polliciti sumus, addamus operi iam perfecto cumulum ex Aristotele, possumus hic defensionem promere septimam quam in Prolegomenis exposuimus: vbi diximus ab eo defensum Homerum, affirmantem solam Vrsam non occidere, & æquore non mergi: quia cetera sidera, quæ in Arctico sunt circulo, quamquam non merguntur, aut occidunt, nota tamen vulgò non sunt. quæ autem nota non sunt, pro nullis habentur. quæ notissima, sola esse censentur. τὴ γὰρ ῥωριμότατον, μόνον, inquit Aristoteles. fas est, inquam, inde defensionem petere, atque affirmare, primum Aeneam esse, qui venerit in Italiam ab oris Troianis; quia notissimus, & nobilissimus est: ceteri, si qui venerint, ignobilissimi, ac propterea nulli existimandi sunt.

L O C U S I I I.

D E I V N O N E I N F E N S A

An aliquid absurdi sit in eo commentò.

*Cum Iuno tacitum seruans sub pectore vulnus,
Hæc secum. me ne incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum auertere Regem?*

Mirabitur, opinor, quicumq; legit hæc, cur summa prudentia vir, ac sapientissimus poëta Virgilius Deos ita infensos, aduersosq; faciat pijs hominibus, ac bonis, qualis Aeneas ipse describitur: & cur eosdem inter se similtates exercere comminiscatur.

Quantum attinet ad intestinas Deorum inimicitias, allegoriam, alibi ego, hoc est, in orat. volum. i. orat. sept. retexui, quæ figmentum, istud à reprehensione liberaret. Dixi quippè ex antiquorum opinione Philosophorum, altercantibus inter se Dijs elementa, & rerum initia significari, quæ inuicem pugnant. Sed quia in ipso etiam poematis, extimo cortice, nihil, quoad eius fieri possit, debet absurdum esse, rationique contrarium, videamus, an hanc amoliri difficultatem, obicemq; tollere aliqua ratione possimus. Amoliamur autem facillè, si nostro cum animo reputemus, omnium omninò gentium esse opinionem de Numine aliquo mortalibus in re perdifficili semper opitulante. Cum enim aliquid fieri vident præter morem, usumq; communem, eum diuina sine dubio credunt adiutum ope, qui tam facillè perficere potuerit, quod alioqui tam arduum erat, atque difficile. Di-

spurat

ſputat hac de re Cicero præclare in libro ij. de Natura Deorum extremo ; contendens neminem è Romanis illis clariffimis Imperatoribus ſine peculiari aliquo Deo res egregias, ac propterea difficillimas peregiſſe . Sic enim loquitur de amore Deorum in homines . Sin autem his conſulunt , qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt, quàm nos orbem terrę vocamus, etiam illis conſulunt, qui partes eius Inſulæ tenent , Europam, Aſiam, Africam: ergo & earum partes diligunt: vt Romam, Athenas, Spartam, Rhodum, & earum Urbium ſeparatim ab vniuerſis ſingulos diligunt : vt Pyrrhi bello Curium , Fabritium, Coruncanum; primo Punico, Calatinum, Duillium, Metellum, Luſtatum; Secundo, Maximum, Marcellum, Africanum: Poſt hos, Paulum, Gracchum, Catonem, patrumuè memoria Scipionem, Lælium, multoſq; præterea, & noſtra Ciuitas, & Græcia tulit ſingulares viros, quorum neminem niſi iuuante Deo, talem fuiſſe credendum eſt . Quæ ratio poëtas, maximèq; Homerum impulit, vt principibus Heroum, Vlyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos Deos discriminum, & periculorum comites adiungerent. Hęc inquam eo loco Cicero diſputat, egregiè declarans quod contendebam. Igitur Aeneas, qui tam longo perfunctus itinere, tam multis agitatus tempeſtatibus , tam paruo inſtructus comitatu Italiam aliquando tenet , gentes bellicoſiſſimas acie vincit , Imperium ſubitò parat , putabitur vulgò non potuiſſe ex tam magnis euadere periculis , ac tantam felicitatem adipiſci , niſi aliquo inſtinctu , præſidioq; diuinitatis . Quod cum probe Virgilius animaduerneret, fecit eum identidem, ac ſubindè ab oraculis, à Venerè, à Dijs Penatibus admoneri .

At iidem illi mortales, eo tempore, hoc etiam in animum induxerant ſuum: Deos inter ſe digladiari, atque inimicitias profiteri priuatis ex cauſis ſolere . quo fit , vt qui putare facilè poſſent , Aeneam à Dijs illis promotum, adiutumque fuiſſe , quos præcipuo quodam honore coluiſſet , credere quoque deberent, alios eundem habuiſſe Deos inſenſos, quos ſi minus ipſe, maiores certè, aut propinqui violaffent . Huiusmodi ſanè Iuno eſt à Paride læſa : quæ dum Aeneam probum , & bonum tam male habet, ac vexat , à Paride ipſo pœnas ſibi repetere videtur, vt dicitur initio primi.

Seruit itaque Virgilius opinioni populari de Dijs : cui ſeruendum à poëta eſſe docet Ariſtoteles, vt in Prolegomenis diximus , deſenſione tertia, infraq; demonſtrabimus pluribus. Nihil adeò eſt hîc abhorrens ab antiquorum decoro , aut alienum ab eorum ratione temporum , aut cum ijs pugnans opinionibus populi de Deorum Natura , quas immutare , aut corrigere poëtas tanquam interdicto quodam Prætoris vetat Ariſtoteles. Quicquid enim alienum in hoc commentò à recta ratione eſt, ſolum id intelligitur à nobis, qui veram de diui-

na natura consignatam animis notionem habemus . Virgilius verò , non nostræ , sed ætatis suæ seruit opinionibus , & quidem vulgaribus , ac peruagatis .

L O C U S I V.

DE TOTIVS OPERIS PRÆPARATIONE:
quæ videtur in Aeneide desiderari.

*Vix è conspectu Sicula telluris in altum
 Vela dabant lati, &c.*

Non tam accusatores hic habet Virgilius, quàm amicos dolentes, quòd non eo modo munierit Aeneidi viam, quemadmodum Homerus munivit poëmatis suis . Nam in Odyss. lib. 1. Deorum inducit concilium: vbi tam multa de Vlyssæ dicuntur, vt qui lecturus est carmen, satis instructus paratusq; ad cetera percipiendâ possit accedere ; cum satis superq; factus sit certior de rebus ab eo ante iam gestis , deque gerendis in illo poëmate Deorum concionibus admoneatur . Virgilium autem venisse aiunt ad rei narrationem, & synthefim operis imparatum . quippè qui propositione , atque inuocatione vix absoluta , discedentem è Sicilia, tempestatibus expulsum in altum, Neptuni beneficio ereptum , appulsumq; Carthaginem facit Aeneam: cum interea qui legunt hæc minimè cognitum habeant, quid hominis ille sit, eiusdemq; res, & gestas & gerendas prorsus ignorent . Id verò eo reprehendendum magis existimant , quòd Aristoteles velit , in Epico etiam poëmate isagogen aliquam, & quasi manu ductionem esse, quam ipse prologum nominat, ei videlicet respondentem Tragediæ parti, quæ ipso statim initio audientes , ac spectatores de præteritis docet, admonet, quantum satis est, de futuris. Quin omnium artium, ac disciplinarum ea videtur esse lex , vt principio informis aliqua, & inchoata rerum earum cognitio tradatur , quæ tractandæ postmodum enucleatè sunt , & copiosè dicendæ . Hæc isti sic dolent , & à Virgilio prætermiffa esse queruntur .

Et quoniam hunc nacti locum appositè sumus, placet hic aliorum etiam iudicia ponere, Homerum Virgilio alijs nominibus anteferentium. Quamquam enim multa de hoc argumêto multis sanè locis disputabuntur, erit tamen ex vsu hic præponere, quæ alibi tractari commodè accuratèq; non poterunt .

Casteluitrus igitur intimam poëtica vim attingit, affirmans, Virgilium

gillum ab Homero ipsa imitatione superari, in qua sunt omnia; sed qua ratione superari putet, necesse est distinctè, planèq; proponere. Aristotelis profert, & tractat locum ex poëtica cap. xxij. vbi sic loquitur. Quapropter Homerus poëta in hoc quoque, quemadmodum, & in ceteris, præcipua dignus est laude; quandoquidem omnium vnus quid ipsum deceat poëtam optimè nouit. decet autem poëtam ex sua ipsius persona pauca loqui: quia in eo imitator non est. alij igitur poëtae in toto poëmate loquuntur, & agunt: pauca verò imitantur, & rarò: contra Homerus; pauca admodum præfatus, modò virum, modò mulierem inducit, &c. Ex his Aristotelis verbis id consequens esse, contendit homo acutus, & lynceus: Homerum, qui tam crebras, tamque longas habet conciones Deorum, hominumue, multo magis multoque æquius mereri poëtae nomen, quàm Virgilium, qui nec tam crebro, nec tam verbosè loquentes inducit in poëmate personas: sed identidem, ac sæpè loquitur ipse, quod eo loco disertè damnat Aristoteles, cum ait, alios poëtas, malos nimirum, aut certè non æque bonos, ac Homerum, in toto poëmate agere, atque immiscere se, hoc est loqui sapissime. Quin ex hoc eodem loco intelligi vult, Aristoteli non probari sententias illas, & dicta poëtarum, quæ videntur esse quædam quasi paræneses, atque orationes ad populum. Vt.

*Nescia mens hominum fati, sortisq; futurae,
Et seruare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, cum magno optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemq;
Oderit, &c.*

*Heu vatam ignare mentes: quid vota furentem,
Quid delubra iuuant?*

Multoque minus Aristotelis huic doctrinæ consentaneas putat exclamationes illas, & declamationes Lucani concionantis.

Quis furor ò ciues, quæ tanta licentia ferri?

Sed hæc de Homero, ac Virgilio disputat vniuersè, alterum cum altero conferens. ad extremum verò locos certos vtriusq; designat, & comparat, quos quia non attinet singulos recensere, proferam ex omnibus tantummodò duos. Primus est in Aeneidos primo de Aenea, Carthaginem ad Didonem Reginam cum socijs, & classe delato: cui Homericum Vlyssèm longè anteponit eo nomine, quòd ad Alcinoùm venerit solus, & sine comitatu. Res enim, inquit, admirabilior fuit, quod Vlyssès ita solus tam facilè à Rege, atque à Phæacensibus exciperetur. Aeneas verò quàm afferat admirabilitatem, si tam multis stipatus comitibus, & instructus classe, hospitium apud Didonem, inuenerit? Videtur demum Castelvitrus id sibi velle, quod apud Aristotelem est in capite illo xxij. poëtices, poëta perquirere, ac seligere debere

debere in materia, quam tractat id quod admirabilius est; vt multo magis, multoq; facilius oblectet audientes. Secundus locus est in Aeneidos vj. de eodem Aenea Inferos adeunte. Viuus enim adhuc, mortalisq; in Tartara penitus intrat, videtq; animas, non eorum tantum, qui iam è vita decesserant, sed eorum etiam, qui nascituri erant, eorumq; singulas res cognoscit, ac censet. Duo igitur hic improbat, in quorum vno posthabendum Homero Virgilium omninò decernit, in altero eidem Virgilio anteponit Ovidium. Primum est: audaciam fuisse Virgilij non ferendam, quòd Aeneam ea via deduxerit ad Inferos, quæ paucissimis antea, hoc est Theseo, Herculi, Pirithoo fuerat diuinitus aperta, quemadmodum fama ferebat, & fabulæ. In eo quippè prudentiorem Homerum fuisse confirmat, quòd Vlysses Inferorum Manes videntem, alloquentemq; facit ratione quadam, ac via magis vsitata, hoc est eius beneficio magiæ, quæ *νεκρομαντία* dicitur. Secundum: vaticinium illud Anchisi, sub libri finem esse plus nimio explicatum, ac planum: cum videatur ea vis esse vaticinij, & natura, vt obscuritatem habeat, & ambages. Videmus enim à vaticinantibus propria personarum taceri nomina, res gerendas abdite, testèq; proferri, eos, à quibus gerendæ sunt, non demonstrari palam, sed indicari tantummodo subobscore. Itaque melius in hoc genere sibi cauissè Ovidium ait: cum Protheum induxit Thetidi de Achille vaticinantem, perplexè, neque nomen, aut alias explicantem notas, quibus ipsæ res gerendæ perspicuè nosci, ac faciliè distingui potuissent.

Concipe. mater eris iuuenis, qui fortibus ausis

Acta patris vincet, maiorq; vocabitur illo.

At Anchises in eo vaticinio distinguit omnia notis, atque insignibus suis, seriem texit posterorum vniuersam, non planè tantum, sed etiam putidè: nomina, patriam, studia, vnicuiq; designat, perinde ac si res gestas historico stylo narraret, non denunciaret vaticinantium more futuras.

Equidem hæc facillimè possem subterfugere omnia, si dicerem, Virgilium fuisse nonnullis partibus ab Homero superatum. Scio enim hanc multorum esse sententiam, qui Virgilium ipsum præter ceteros amant: & fieri faciliè posse intelligo, vt cum ille magistrum æmulatur, ac sequitur ducem, multis quidem eum vincat nominibus, ac locis, multis irritò, cassoque conatu non assequatur. Sed quia nominatim decernere, quæ nam eæ partes, lociq; sint, quibus vincitur ab Homero, difficillimum est; nec tamen libet eum hic sine patrocínio, ac tutela deferere, conabor singulis, quæ hoc loco aduersus Virgilium obijciuntur, quantum patitur mei mediocritas ingenij, respondere.

Ac primò quidem existimo præparationem illam, & isagogen Virgilio non fuisse sic necessariam, quemadmodum fuit Homero. Qui enim

enim post Homerum de Troiano canebat Aenea, videbat iam eum hominem esse notissimum omnibus ab Iliade, in qua congressus Aeneae cum Achille describitur, aliaque commemorantur, quibus Aeneas satis iam erat, superque nobilitatus. Vlysses verò tum primum accipiebat à carminibus lucem, adeoque necesse fuit illud adornari, & cogi Deorum concilium, ubi res eius gesta, gerendaeque memorarentur.

De imitatione poetica, quam in Homero vult ampliorem esse Castelvitrus, dico primum, maximè mihi dubium videri quid sibi velit Aristoteles cum ait, Epicos, cum ipsi per se loquuntur, non esse imitatores. Si enim imitationem poeticam ita contrahit, ut eam sola personarum inductione circumscribat, sequitur, Lyricos, nec imitatores, nec poetas esse. Sed de his ego disputavi pluribus, meamque de questione perdifficili proposui sententiam in commentario de elegia cap. iv. & v. Itaque, ut ea nunc praetermittam, & quod sentio breviter exponam, putaverim eo loco, de quo disserit Castelvitrus, non esse sermonem de imitatione poetica vniuersè, sed de Epica nominatim, cui disertè tribuitur ab Aristotele alibi illud imitationis genus peculiare, ac proprium, in quo poeta loquitur subinde mutatus. loquitur autem mutatus cum personas inducit, in easque quodammodo se conuertit, ac mutat. Quare si poeta quispiam ex Epicis esset, qui se non mutaret, Epicus imitator dici non posset. Ex quo consequens esse debet, ut cum Epicus poeta loquitur minimè mutatus, nec inductis personis, imitatoris non quidè cuiuslibet vniuersè, sed Epici nomen imitatoris vix mereatur, aut ne mereatur quidè: cum in proprio imitationis genere non versetur, nisi personarum etiam addat inductionem. Ceterum hæc nullus dixerim, & in parergo. iterum magis propriè, certiusque respondeo, quacumque demum ratione locus ille sit explicandus. Respondeo, inquam, illud tantum intelligere nos ex Aristotele posse: alios poetas, qui ad ea usque tempora scripserant, minus fuisse poetas, quam Homerum, quia in toto pene poemate loquebantur ipsi, personas agentes, & colloquentes vix inducebant: non tamen hinc sequi, Virgilium tam rarò personas inducere, ut cum Homero collatus dici minus imitans, ac poeta debeat. Quamquam enim minus inducit, quam Homerus, inducit tamen magis in loco, inducit prudentius, inducit ampliore cum apparatu, ac decoro. Illi ergo, minus poeta sunt, quia non modò minus inducunt, quam Homerus, sed quia non inducunt quantum est satis, ac postulat ratio. hic verò quia tam crebrò inducit, ut nulla pars imitationis Epicæ desideretur, tam prudenter inducit, ut nihil habeat nimium, & temperantiam teneat, hic, inquam, minus poeta dici non debet, sed alieno tempore, ac loco minus inducens, quod si vidisset Arist. Virgiliū Homero fortassis in hoc genere anteposuisse. Nemo enim in Virgilij versatus Aeneide, Homerum

opinor leget, cui collocutiones, inductionesq; concionantium personarum crebriores esse non videantur, quam ferre legentium labor, & satietas queat. Id quod euertere queque possit ea, quæ de longioribus Homeri concionibus ab eodem Castelvetro dicebantur. Quotus enim quisque non videt hic esse præstigias Sophistarum? Nam qui longioribus, quam par sit, concionibus utitur, utitur imitatione quidem ampliore, sed intemperante, ac prava. quo fit, ut quamquam, plus imitatur, minus tamen imitetur bene: quia decoro, prudentiæq; non seruit. quod quia Virgilius introspeciebat penitus, conciones fecit breviores, hoc est idonea longitudine iustas. Itaque hoc nomine semper est doctorum hominum iudicio non modò laudatus, verum etiam Homero duci, ac magistro præpositus. De Aenea verò cum illo suorum comitatu Carthaginem delato confidenter affirmaverim, minus rem admirabilem fuisse, sed magis credibilem, ac verosimilem, quam quod in Vlysse ad Alcinoùm omninò sine socijs adeunte, hospitioq; tam honorifice recepto fingit Homerus. Quamquam verò Aristoteles id præcepit sequèdum poëtæ semper esse, quod admirabilius est, clausit tamen præceptionem illam limitibus suis, eaque lege vult mirabilia eligi debere, si credibilia, & verosimilia sint. At multo verosimilius est quod à Virgilio canitur, quam quod de Vlysse sic solitario dicitur ab Homero. quippe fidem faciebant Troiani comites, ut pro filio Veneris haberetur, ac pro eo, quem esse se prædicabat apud Didonem. Vlyssi quis fidem faceret apud Alcinoùm, & Phæacenses, cum solus fuisset eiectus in terram, neque socios ullos haberet, qui hominem illum Vlysses esse testarentur? Quis ergo etiam facile credat, cum Phæaciæ Regem prudentissimum homini peregrino, ac solitario tam temere fidem habuisse? Id profectò non minus abhorre videtur à verosimili, quam eiusdem Vlyssis in Ithacam à Phæacia, reditus. Reuertit enim in patriam toto consopitus itinere, solusque à Phæacensibus expositus in Insula est, & relictus in littore dormiens. quod quia patere accusatoribus posse videt Aristoteles, instituta de industria defensione in fine cap. xxij. vindicavit. Sed Virgilij figmentum, & Aeneæ cum Troianis ad Didonem aduentus, hoc patrociniò non eget, quia credibilis, ac verosimilis est.

Denique de illa ad Inferos itione non habeo necesse multa dicere. Poterat enim Virgilius Homerum sequi, beneficio utens, artificioque veteris magiæ: sed comminisci maluit quod admirabilius erat, nec à verosimili abhorrebat. Neque enim erat incredibile, immo verò maximè humanæ congruens id esse fidei tum videbatur; Aeneam eo modo, eaque via Inferos adire, qua ceteri olim ante illum opinione mortalium adiissent Heroes, Theseus, Pirithous, Hercules. Quantum verò attinet ad vaticinium: nullis opinor auctoribus dicitur, oportere necessariò

cessario obscurum esse, atque perplexum. Vt enim oracula interdum aliqua in templis apud poëtas reddantur obscura, vaticinia tamen apud eosdem multa sunt plana, & aperta. Placuit Ouidio vaticinij genus obscurum: placuit explanatum Virgilio: quia sciebat vtrumque tractari posse pro arbitratu. Nec quisquam est, quod ego sciam, qui præcipiat poëtis, vt semper in vaticinijs inuoluant ambagibus verū, & versibus obscurissimis: quemadmodū contenditur à Casteluistro.

L O C V S V.

DE AENEAE INTER FLUCTVS
ac Maris tempestatem exanimato.

An aliquid in decoro peccatum sit.

Extemplo Aeneae soluuntur frigore membra, &c.

Nullus est hic reprehendendi modus. Decorū in Aenea pleriq; desiderant summo consentaneum Imperatori. quem quia fortissimum, animoque præsentissimum esse decet, dicunt nihil Aeneam extimescere oportuisse. At Virgilius vsque adeo timentem facit, vt exanimatum etiam inducat, & dolenter admodum de vitæ periculo conquerentem. Facile tamen hi refellentur ex Aristotele; qui libro Ethicorum tertio cap. vj. docere non dubitat, licere fortibus viris extimescere, non quidem mortem (fortitudo enim despicit omnia terribilia, quorum primum est mors,) sed mortis genus aliquod inglorium, nominatimq; quod accidere solet in mari. libet hic eius verba de scripto sic recitare. At non in omni mortis genere vir fortis impavidus esse videtur. non enim in ea, quæ in mari accidit, aut in morbis, interritus est, sed in illa, quæ putatur pulcherrima, qualis prorsus in bello contingit. imminet quippe tum obitus in maximo dignissimoq; periculo. Is ergo fortis propriè verèq; dicitur, qui in honesta mortis periculo, atque in ijs omnibus, quæ subito, ac de improviso eueniunt, imperterritus est. huiusmodi verò sunt quæ in bello contingunt. Quin etiam in mari, atque in morbis ipsis timore vacat vir fortis, non tamen vt nauæ. hi enim propter vsum, atque experimentum rei confidentes sunt, & spem habent euadendi. fortes verò neque se sperant euasuros, neque timent mortem vniuerse, sed genus ipsum mortis molestissime ferunt. Plura etiam ibi disputat Aristoteles, quorum instructus auctoritate, ac pondere facile Virgilium liberes, si dicas, Aeneam non quidem mortem, sed ipsum in mari mortis genus

perti-

pertinuiffe . Quæ ratio vindicet etiam Statium in Thebaid. lib. vj.
Virgilium enim fecutus, fingit in eodem aquarum periculo sic inge-
mifcentem Hippomedontem .

----- *Fluuiione (pudet) Mars inclyte merges
Hanc animam segnesq; lacus, & stagna subibo
Ceu pecoris custos subito torrentis iniquis
Interceptus aquis? ideo ne occumbere ferro
Non potui ?*

Vindicabit eadem defenfio poetarum etiam omnium parentem Ho-
merum, qui ceteris auctor fuit, vt ita expofulantes, ciulantesq; indu-
cerent inter maris tempeftates, atque pericula fortes viros . Nam in
Odifl. v. Vlyffes, paulo ante , quàm in Corcyram descendat, in postre-
mo imminentis naufragij discrimine perterritus gemit , & lamenta-
tur hoc pene modo .

*Argolici proceres ò terq; quaterq; beati ,
Qui quondam ad magna perijffis mœnia Troia ,
Sic Danaum ducibus, natiſque iubentibus Atrei .
O mihi tunc utinam rupiffent flamina Parca ,
Cum iuxta Aeacidem crudeli vulnere meſum
Dardanias in me Teucri torſere ſagittas .
Tunc etenim mihi funus erat , mihi pompa meorum ,
Et populi luctus, & fama inſcripta ſepulcro .
Nunc autem heu trifti ſic morte perire neceſſe eſt .*

Quin Euripidem Tragicum non alia, quàm hac, de qua dicimus , ra-
tione purgabimus, ſi Herculem apud illum intoleranter mortẽ feren-
tem, & muliebriter ciulantẽ tueri, ac defendere voluerimus. Fas enim
erit dicere, non illum dolere, quòd ſibi moriendum fit, ſed quod eo no-
minatim genere mortis fit obeundum. Moritur enim ex peſtifero ſan-
guine Centauri, quo tunicã imbuerat Deianira . Vel ex ipſis Herculis
verbis id intelligetur planiffimè , quæ M. Tullius in Tuſculanarum ſe-
cundo, pulcherrima, hoc eſt vera, germanaq; latinitate donauit .

*Quantum vna vecors Oenei partu edita .
Hæc me irretiuit veſte furiali inſcium ,
Quæ lateri inbarens morſa lacerat viſcera ,
Vrgensq; grauitèr pulmonum haurit ſpiritus .
Iam decolorem ſanguinem omnem exorbuìt .
Ipſe illigatus peſte interimor textili .
Hos non hoſtilis dextra, non terra edita
Moles Gigantum, non biſformato impetu
Centaurus iectus corpori inſixit meo ,
Non Graia viſ, non barbara vlla immanitas ,
Non ſæua terris gens relegata vltimis ,*

*Quas peragrans, undiq; omnem hinc feritatem expuli:
Sed feminea, vir, feminea interimor manu.*

Et post.

----- *O ante victrices manus*

O pectora, o terga, o lacertorum tori:

Vestro ne pressu quondam Nemeus Leo

Frendens efflauit grauius extremum balitum?

Hac dextra Lernam tetram maculata Excetra

Placuit, &c.

Causam ergo tam magni doloris, & questus ipse declarat Hercules non eam esse, quod mori deberet, sed quod cerneret, ex feminea socordia, sibi moriendum esse, ac veneno Centauri, qui tantus fuisset Tyrannorum omnium domitor, liberatorque terrarum. Quam planè causam in Aeneae conquestione, ac gemitu vidit, atque in hunc exposuit modum Iouianus Potanus in libro de fortitud. Quorsum hæc finguntur à poëta in viri, ducisq; fortissimi persona, ut quem hostiles tot congressus numquam fregissent, præruptus ille aquæ mons tam humiliter, atque infractè de sua, suorumq; cogerit salute desperare? An quod illud moriendi genus nullum esset decus allaturum, nec virtuti suæ locum sentiret vllum inter transtra, remosq; relictum? Itaque non fert grauato animo mori, sed quod sic moriendum esset. His omnino similia docet Scaliger lib. iij. poet. cap. xij. & vulgi videtur etiam esse sententia, eos habendos infelicissimos duces, qui extra belli aleam moriantur. Quare Alexander ille Macedo, cui præstantissima fortitudo Magni nomen attribuit, habebatur à suis longè miserrimus in periculo mortis ingloriæ. Cum enim, ut est apud Curtiū, in Cydnum amnè leuandi æstus, abluendiq; corporis studio descendisset, aquarumq; frigore obriguisset adeò, ut spiritū iam extremum agere videretur; cōfestim in tabernaculū relatus à ministris, ac familiaribus est, lacrymantibus, & acerbè querentibus, in tanto impetu, cursuq; rerū, omnis ætatis, ac memoriæ clarissimū Regem non in acie saltem, non ab hoste deuictū, sed abluentē aqua corpus ereptum esse. Ac ne ipsum met Alexandrū aliter de suo casu existimasse putemus, hæc adiungit Historicus. Animi ægritudo corpus vrgebat. quippe Dariū quinto die in Ciliciam fore nuciabatur. Vincū ergo se tradi, & tantam victoriā eripi sibi è manibus, obscuraq; & ignobili morte in tabernaculo extingui se querebatur. Illustrat hunc locum egregiè Seuerus Imperator: qui cum à Mathematico, ut narrat Lampridius, accepisset, gladio se periturum, mirificè lætatus est, quod sibi bellicā, atq; Imperatoriam mortem imminere cerneret: tantumq; ex illa denunciatione concepit animo gaudiū, ut Dijs se comparandū putaret, si bello atq; inter dimicandum è vita discederet. Hæc vniuersè de morte diximus ignobili, atq; obscura, quam viri fortes

fortes semper extimuerunt. Ceterum, vt eò reuertamur, vnde digressi sumus, nullâ video miseriorem antiquos existimasse mortem, quàm quæ duces bello præstantes occuparet in mari. Vel ipse Nazianz. Gregor. vir doctissimus, idemq; sanctissimus id docet; affirmans, obitû in mari miserrimû videri, quia nullâ habent ibi viri præstantes occasiōnem ostendendæ virtutis: docet Ouidius in tempestate illa sua Tristium lib. primi, eleg. ij.

Nec lethum timeo: genus est miserabile lethi:

Demite naufragium; mors mihi munus erit.

Est aliquid fatoq; suo, ferroq; cadentem

In solida moriens ponere corpus humo:

Et mandare suis aliqua, & sperare sepulcrum,

Et non equoreis piscibus esse cibum.

Sed in his Ouidij versibus alia designari præterea videtur causa tam magni timoris ex interitu inter fluctus imminente. Non enim dolet, quod in acie non sit moriturus, sed quod cariturus sepulcro sit, illudq; aditurus, opinor, infortuniû, quod morientibus in aquis accidere credebatur antiquitas. Putarunt enim veteres, interitum euenientē mortalibus inter aquas ipsi quoq; animę exitiabilē esse. sic inquā, vt funditus interire, ac prorsus extingui crederetur anima, si corpus periret in aquis. Aiunt aliqui tradita hæc ab Homero fuisse in Odys. quarto; cum de morte Aiakis Oilei narrationem ita clausit extremam.

Sic Ajax periit, salsam vt bibit aquoris undam.

Alios enim, quos alibi mortuos commemorat Homerus, non periisse, dicit, sed domum adisse Plutonis, atq; ad Inferos descēdisse: quia non prorsus interierant. Inde nimirum factû putat Synesius in epist. iv. vt cû ab Homero mortui excitantur ab Inferis, inter eos numquā Ajax Oileus inducatur, qui perierat totus in mari. Huc nimirum pertinet Heracliti vox, pronunciantis, aquā animis esse mortem. atq; hæc opinio tam vulgaris erat, vt quidā milites, quemadmodum docet eodem loco Synesius, decreuerint necē sibi sua manu consciscere; ne naufragio perirent: rati, mortem in aquis esse animę mortaliû exitialem. Volebant, inquit ille, animam in aerem diffusi, non aquis extingui.

Hæc ego cōmemorauī, vñ locus hic expleretur partibus suis, nō vt significare, Aeneam de illo interitu animæ quicquam cogitasse dū timuit. satis enim illi timoris, dolorisq; ampla suppetebat ex eo causa, quòd ignobili morte, nec inter armatas copias interiret. Hoc verò cû dicitur, cumulatissime defendi videtur ab accusatoribus, qui formidinē illam, & tam mollem in viro forti conquestionem explodunt.

Nihilo tamen minus est aliquid vltra, quod obijci queat ex Arist. cap. xij. in poëticis. vbi cum de morata fabula disputat; illud docet: in eo genere peccare poëtas cû personæ minimè congruentes, aut inde-

coros attribuunt mores, qualis, inquit, eiulatio est Vlyssis in Scylla. Si enim Vlysses reprehenditur ingemiscens in tempestate illa prope Phæaciam, de qua supra diximus, reprehendendus etiam erit Virgilius, qui gemitum, & conqueſtionem Aeneæ ex eo loco sic expreſſit, ut ipsa pene verba describere videatur. Sed quomodo sibi constabit Aristoteles, qui in cap. illo vj. lib. Ethic. iij. veniam dat, quemadmodum vidimus, fortibus viris, ut in maris periculosa tempestate pertimescant? Neq; verò dicere iure possumus, ac vere; improbari hoc loco eiulantem Vlyſsem, non quidem in maris periculo prope Phæaciam, siue Corcyram, sed inter Scyllam, Charibdimq; periclitantem, quod est in Odyſſ. xij. Nullas enim ibi querimonias, aut eiulatus profert Vlyſſes; sed socios potius hortatur, ut patienter incommodum ferat. Ut aliquid hic ego diuinem cum Victorio, ac Robertello, dixerim, ab Arist. damnari non Homerum, sed poëtam aliquem dramaticū, & falsis Epicharmum: cuius Vlyſsem naufragum laudat in lib. xiv. Athenæus. Damnari autem non propterea, quòd in naufragio dolentē Vlyſsem fecerit (hoc enim, ut diximus, reprehendere non potest Aristoteles, quin à se ipſo diſſentiat) sed quòd induxerit eundem ita muliebriter eiulantem, ut nihil addiderit de illa, quæ apud Homerum, & Virgiliū est moriēdi cupiditate in acie, ac bello, quæq; deprehenſos in tempeſtatibus Heroes, ac fortes Imperatores excruciat. Aliud enim est angī, ac dolere tantum, quia moriendum est; aliud cruciari eo maxime nomine, quòd obscuro interitus genere, nec in arena moriendum fit. Maneat ergo, Vlyſsem illum apud ignotum poëtam doluiſſe tantū, quòd mori deberet, non doluiſſe, quòd extra belli pulcherrimam aleā moreretur, ac propterea reprehendendum eſſe: laudandum Aeneam Virgilianum, & Vlyſsem Homericum, quòd non de morte, sed genere mortis ignobili doleant, & conquerantur.

L O C V S VI.

DE CERVIS IN LYBIA.

An in ea regione licuerit Ceruos fingere, quos occideret Aeneas.

*Nauim in conſpectu nullam, tres littore ceruos
Proſpicit errantes. hos tota armenta ſequuntur.
Conſtitit hic, arcumq; manu, celereſq; ſagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.*

Critici Geographos huc omnes, atq; hiſtoricos ad Virgilium accuſandum conuocant: qui ceruos in Africa nullos eſſe teſtificantur. Plinius

nium in primis suæ subscriptorem accusationis volunt, ceruis Africam omnino carere confirmantem in lib. viij. cap. iij. cui adstipulatur Aristot. & Herodotus. Quo grauius errasse Virgilium dicunt: cum non hic tantum, verum etiam in Aeneid. iv. ceruos Lybiæ dederit Aenea & Didone venantibus.

*Ecce fera saxi deiecta vertice caprae
Decurrere iugis; alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, montesq; relinquunt.*

Similiter erratum putant in xj. vbi ad pyram Pallanti struendam milites lignatum dimissi, non modo notas vulgò arbores, sed olentem etiam cedrum succidisse dicuntur.

----- *Ferro sonat alta bipenni
Fraxinus, euertunt aetas ad sidera pinus,
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.*

At cedrus in Italia non est. neque enim cum cedrum dicimus, eam intelligi volumus arborem, quæ citri illa fert poma in Italia nunc vulgarissima, citrusq; propterea dicenda videtur esse, non cedrus. Video quippe à Dioscoride hanc in lib. j. cap. xxxvj. sic fuisse descriptam, vt cum ea cedro, de qua loquitur hic Virgilius vix vllam habere similitudinem queat. Postremo inquit Dioscorid. quæ Medica, vel Persica, vel Citromela, à Romanis vero Citria nominantur omnibus nota arborem habent toto sæcundam anno. pomum oblongum est, rugosum, colore ad aurum vergente, cum grauitate odoratum. semen habet pyrorum seminibus simile. Multas hic nobis designat notas, quibus citrum distinguere possimus à cedro. Hæc enim alterius est arbor generis, proceræ, & magna, nasciturq; tantum in Libano Palestinæ, atq; in Atlante, celeberrimo Mauritaniæ monte: apud Romanos olim summo in pretio ad ornamenta mensarum, & lectulorum. Differt prorsus à citro non modo fructu, ac pomis, verum etiam folijs, & proceritate. quia citrus haud multum crescit, vt videmus, & folia maiora quidem, quam laurus habet, sed lauro simillima: cedrus autem & altissima prouenit, & folijs, odore, caudice, cupressu feminæ, aut iunipero similis est. His notis, atque nominibus hæ duæ secernuntur arbores inter se, nihilo minus tamen cedrum inuenias sæpe pro citro positam apud scriptores, & citrum pro cedro. Nos interea cedrum propriè dicimus arborem illam proceram, ac magnam de qua sine dubio canit Virgilius: eamque confirmamus in Italia non esse, sed tantum in Mauritania, atque in Syria, vt Plinius ipse testatur. Quare mirandum videtur maximè cur à poëta scientissimo inter arbores enumeretur, quæ cæduntur ad rogum Pallantis in Latio.

Haud sanè minorem afferunt admirationem onagri, quos item in Italia collocat, cum præcepta rustica legesq; describens Italis suis, ait interdum exercendam esse venationem, & cursu premendos non lepores solum, & ceruos, quibus abundat hæc regio, sed etiam onagros, quibus omnino caret. Sunt enim onagri filuestres asini, quorum greges ait Varro lib. ij. rei rusticæ cap. vj. esse in Phrygia, & Lycaonia, in Italia nullos, sed cicures omnes, ac mansuetos.

Vidit rei difficultatem Petr. Victor in lib. variarum lectionum xxx. viij. cap. j. Et quia modum euadendi non vidit, affirmare non dubitauit, peccasse quidem in his Virgilium, sed culpa leuissima: cuiusmodi maculas, inquit, negligunt poëtæ cum ornamenta sectantur. Nemo tamen æquis, opinor, audiet animis hæc de Virgilio, qui limatissimus est, artificioque sic tersus, vt ne labeculam quidem patiatur, aut næuum. Itaque confugerim ego potius ad illam defensionem, quam primo loco posuimus in Prolegomenis ex Aristotelis poëtica cap. xxij. vbi poëtarum errata bipartitò distinguit, ac diuidit: in ea, quæ poëtica propria sunt, & in aduentitia, hoc est ea, quæ alienis peccantur in artibus. Priora propriè peccata esse contendit, posteriora minus propriè, adeoque poëtis non adscribenda; cum præsertim idonea postulat ratio, vt fingerent aliquid, quod ab alijs artibus abhorreret. Ad hunc, inquam, ego locum confugio, affirmoque non esse poëtica propria illa, in quibus errare Virgilius dicitur, sed alterius discipline, hoc est historiae naturalis, aut cosmographiae diligentioris; quæ non prouincias modò, sed mores etiam incolarum, animantiaq; omnia describit, ac notat in singulis. Quare aduentitium hoc erit erratum, multoq; leuius, quàm quod Pindarus admisit cum ceruas fecit cornigeras, quæ cornibus carent. Si enim Pindarus culpa liberatur ab Aristotele, diciturque tantum peccare per accidens, non per se, multo liberandus est facilius hic Latinus poëta, dicendusq; in eo genere peccati accidentis extrinsecus errare leuius: quod est non errare. Id quod fortasse sibi voluit Petr. Victor. cum libere professus est, errasse Virgilium, sed leuissima culpa, hoc est ea, quam per accidens nominat Aristot. Quod si voluit, nihil à nobis alienum dicit: sed rem ipsè non explicat. Ceterum hæc vniuersè diximus de tribus illis locis, deque alijs huiusmodi, qui apud Virgilium oppugnantur à Criticis. vna enim illa defensio tuetur singulos. Quia tamen aliam ego nominatim possum inire rationem ad ceruos in Africa retinendos, reseruabo patrocinium illud Aristotelis onagris, & cedro: nec dubitabo dicere, verè ceruos in Africa esse, ex auctoritate, testimonioq; multorum. Nam Oppianus lib. ij. de Venatione distinctè, planèq; posuit in Lybia ceruos.

Finibus extremis Lybia nutricis equorum

Ser-

*Serpentum legio feruet criſtata per agros.
At cum fuſus arenoſo ſub culmine ceruus
Molles ſub dio carpit per membra ſopores,
Squammeus extemplo ſerpentum exercitus illum
Inuadit, &c.*

At ne dicatur hic etiam erraſſe Oppianus eodem abreptus oestro, canendiq; ſtudio, quo deceptus Virgilius ſit, alios proferamus teſtes grauiores. Philoſtratus in lib. vj. vitæ Apollon. cap. xij. vbi ea per cenſet, quæ Apollonius ipſe propè Nilum aſpexit, ceruos nominatim ab eo viſos eſſe commemorat, capreas, ſtruthiones, & feras quaſdam ex ceruo miſtas, ac tauro. Albericus verò Gentilis in lib. Virgilian. lect. cap. viij. exiſtimat Virgilium cum ceruos in Africa poſuit, ſecutum eſſe Timæum hiſtoricum, cuius haud mediocris auctoritas eſt. Sed nulla ſit Oppiani, Philoſtrati, Timæi, aut aliorum teſtificatio. ipſo demum comprobatum experimento eſt, ceruorum in Africa greges eſſe. Tradit enim Brod. libro Miſcellan. viij. cap. xij. Italos à ſe, Galloſque, qui fuiſſent in Africa Barbarorum captiui ea de re interrogatos eſſe, ac reſpondiſſe in Africa ceruos ſe viſiſſe permultos.

Quod ſi tamen alicui auctoritas Ariſtotelis, & Herodoti, qui ceruos in Africa eſſe negarunt, tanta videtur eſſe, vt ne oculis quidem, ipſis exiſtiment habendam fidem, dicere ad tuendum Virgilium poterit, eorum quidem æuo nullos in Africa ceruos fuiſſe, Virgilij autem ætate iam aliunde aduectos extitiſſe, adeoq; poëtam ea vti voluiſſe figura, quæ Græcè dicitur *πρόλυσις*, latinè anticipatio. de qua neceſſe erit alijs in locis de induſtria, copioſeq; diſputare. Dat enim hæc figura poëtis veniam, vt anticipent tempora, dicantq; ſine reprehensione aliqua multo iam ante fuiſſe, quàm nata, aut inuenta eſſent.

L O C V S V I I.

DE PICTURA QVA PASCIT ANIMVM

Aeneas in templo Didonis.

An temerè, atque alieno tempore ficta ſit.

*Videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem.*

Hic etiam aliqui volunt erratum eſſe, ac per ſummam inſcitiam in eo templo picturam aſſectam, quam contemplaretur Aeneas; cum pingendi ars Troianorum temporibus nulla fuerit, vt docet Plin. lib. v. cap. iij. in quo de picturæ inuento ſic loquitur ad extremum. Fatebiturq; quiſquis diligenter eas æſtimauerit, nullam artium celerius conſumatam: cum Iliacis temporibus eam non fuiſſe appareat. Nihil

ad Virgilium oppugnandum potuit Plin. explicatius dicere. Liceret mihi quidem eodem planè modo quicquid hic obijcitur amoliri, quo superiorem quæstionem profligavi. Nam & hoc quoque alienæ peccatum est artis, hoc est historiæ, non poëticiæ proprium, si peccatum, tamen aliquod est; & poëtarum licentiæ dari potest hæc anticipatio temporis, quemadmodum aliæ concedendæ sunt multæ, vt alibi demonstrabimus.

Sed necesse non habemus ad hoc præsidium ire: cum exploratè didicerimus ab alijs, multo iam ante bellum Troianum artificium picturæ fuisse. Neque enim vlla est apud scriptores antiquior memoria quàm belli Thebani inter Eteoclem, & Polynicem. At illo tēpore laudem aliquam habuisse picturam, atque in pretio fuisse, intelligere licet ex Aeschylo in Tragœdia quæ inscribitur *ἑπτά ἐπὶ θύραις* vbi à nuntio describitur ita Capaneus picturatum ferens in eo prælio scutum.

Ἐχέει δὲ σῆμα, θυμὸν ἀνδρῶν πυφόνον.

Φλέγει δὲ λαμπρὰς διὰ χειρὸν ὠπλισμένην

Χρυσῆς δὲ φωνῇ γράμματα. πρήσσω πόλιν.

Insigne, nudum gestat in scuto virum,

Armata cui stat lampade ardenti manus,

Notisq; clamat aureis: Urbem cremo.

In clypeo autem Eteoclis hæc ait argumenta, superioribus maximè similia, fuisse depicta.

Ἐσχημάτῃ δὲ ἀπὸς οὐ μικρὸν ἴδιον.

Ἀνὴρ δὲ ὀπλίτης κλέμακος πρὸς ἀμβάσεις

Στείχει, πρὸς ἐχθρῶν πύργον ἐκπέρσαι θέλων.

Βοᾷ δὲ ὡς οὗτος γαστριμάκων τῆς συλλαβῆς:

Ὡς οὐδ' αἶψ' ἄρης σφ' ἐκβάλλει πυρρομάτων.

Formatur illi clypeus haud paruum in modum.

Armatus etenim vir stat ad schalæ gradus,

Vertere inimicorum ad solum turres volens.

Itemq; clamat litterarum syllabis.

Non ipse me de turribus Mauors ruet.

Quod si quis diuinando contendat, hæc in ijs Thebanorum ducum, clypeis non expicta coloribus fuisse, sed vel cælata, vel sculpta, eum, ego reuocauerim ad auctores picturæ multo sanè antiquiores, quàm Troianum Aeneam. Plinius enim idem in lib. vij. eius inuentorem artis ait fuisse Gygem Lydium: qui vixit post nobilem illam cluionem terrarum, qua nihil est in antiquorum monumentis antiquius. Aristoteles verò excogitatam in Græcia facit à Pyrrho Dædali cognato: Theophrastus à Polygnoto Atheniensi: qui tametsi non æquat alios antiquitate, ostendit tamen incerta initia picturæ fuisse apud priscos scriptores; atque ideo licuisse Virgilio in tanta sententiarum varie-

tate

rate illam probare, quæ picturam faceret bello Troiano vetustiore. Quid enim magis fingere poëta liceat, ac pro facto ponere, quàm quod vtrum factum sit, dubio scriptores inter se iudicio disputant? Sic autem illos de picturæ incunabulis, exortuque disputasse, præter eos quos ante laudavi, ostendunt etiam alij. Nam Aegyptios, vel eodem, Plinio teste, ante sex annorum millia picturam apud se inuentam dicebant, quàm transisset in Græciam. E Græcis autem ipsis aliqui apud Sycionios, aliqui apud Corynthios natam putabant. omnes tamen affirmabant vnum; ex umbra hominis initium habuisse: quã primi eius artis auctores lineis circumscribere aggressi sunt. Præstabit igitur hic adhibere tertiam decimam defensionem expositam à nobis in Prolegomenis, quæ veniam poëtis dat, vt ex opinionibus doctorum hominum aliqua in re variantibus, sibi quamlibet sumant, seponantq; pro arbitrato.

L O C V S V I I I.

DE TEMPORE QVO DIDO
Carthaginem condidit, & an Aeneas suppar
erate fuerit.

*Hæc dum Dardanio Aeneas miranda videntur,
Regina ad templum longè pulcherrima Dido
Incessit, &c.*

Hic verò laborandum diutius est. Arguitur enim, planissimèq; conuincitur poëta mendacij: cum Didonem ijs temporibus fuisse finxerit, quibus non dum natam omnes omninò prodiderunt historiæ. Aeneas quippè Didonem antecessit annis ipsis ccxxvij. eoque amplius, vt facilis est supputatio ex Iustino in lib. xliij. vbi scriptum reliquit, Ascanium Aeneas filium Albam Longam condidisse, urbemq; illam Regni fuisse caput annis ferme trecentis. excitatam postea, fundatamq; Romam à Romulo, qui ex Albanis Regibus oriundus erat. At Carthago, vt idem docet Iustinus lib. xvij. à Didone condita est annis tantum duobus, & septuaginta ante Urbis Romæ molitionem. id quod etiam scripsit Orosius in lib. iv. cap. vj. ergo, si duos & septuaginta demas è trecentis, superant anni ducenti, octo, & viginti, quibus Aeneas Didonem antecessit. Eadem pene testatur Velleius Patere. in libro primo: eoque tantummodo discrepat, quòd Carthaginem exadificatam putat annis quinque, & sexaginta ante Urbis exordium.

Quin

Quin Dido ipsa cum fuit, & virago, & castissima fuit. Sibi enim in pectus adacto ferro, suo se iudicio precipitem dedit in subiectum ro- gum, inspectante populo; ne Iarbæ Getulorum, siue Mauritaniæ Regi, contra quàm Sichæo coniungi vita iam functo pollicita fuerat, nubere cogeretur. Id enim Iarba Rex ab ea non quotidianis modo precibus, sed minis etiam intentatis exprimere conabatur: quod est apud eun- dem Iustin. lib. xvij. & indicatur à Tertulliano in parænesi ad castita- tem. Ait enim Didonem in alieno profugam solo, vbi Regis ultro nu- ptias optare debuerat, ne tamen secundas experiretur, vri maluisse quàm nubere. Rectè itaque D. Augustinus lib. Confess. primo cap. iij. Virgilianam hanc de Didone narrationem appellat mendacium. Re- ctè Macrobius lib. v. cap. xvij. fabulam nominat. Qui cum dixisset, Vir- gilius non Homeri tantum imitatore fuisse per diligentem, sed etiã aliorum, hæc ad rem comprobendam adiungit. Non de vnus race- mis sibi vindemiam fecit: sed bene in rem suam vertit quicquid vbi- cumq; inuenit imitandum, adeo, vt de Argonauticorum quarto, quo- rum scriptor est Apollonius, librum Aeneidos suæ quartum totum pe- ne formauerit, ad Didonem vel Aeneam amatoriam continentiam Medæ circa Iasonem transferendo: quod ita elegantius auctore di- gessit, vt fabula lasciuientis Didonis, quam falsam nouit vniuersitas, per tot tamen sæcula speciem veritatis obtineat. Tantum valuit pul- critudo narradi, vt omnes Phœniissæ castitatis conscij, nec ignari ma- num sibi iniectisse Reginam, ne pateretur damnum pudoris, conniueat tamen fabulæ. Ita Macrobius. sed præstabit ipsam audire Didonem, apud Ausonium hanc sibi per summam iniuriam impositam calum- niam expositulantem.

Illa ego sum Dido vultu, quam conspicias hospes,

Assimulata modis, pulcraque mirificis.

Talis eram: sed non Maro quam mihi finxit erat mens,

Vita nec incestis leta cupidinibus.

Namque nec Aeneas vidit me Troius unquam,

Nec Lybiam aduenit classibus Iliacis.

Sed furias fugiens, atque arma procacis Iarbæ.

Seruaui fateor morte pudicitiam,

Pectore transfixo, castos quod pertulit enses

Non furor, aut læso crudus amore dolor.

Sic cecidisse iuuat. vixi sine vulnere famæ,

Ultæ virum, positis mœnibus oppetij.

Inuida cur in me stimulaſti Musa Maronem,

Fingeret vt nostræ damna pudicitia?

Vos magis historicis lectores credite de me,

Quàm qui furta Deum concubitusq; canunt.

Falsi-

Falsidici vates, temerant qui carmine verum .

Humanisq; Deos assimulant vitijs.

Aliud est etiam Epigramma Marulli in eodem planè argumento, atq; sententia, quod quia concinit, ac responder Aufonio prætereundum non est.

Non mihi Phryx nocuit: nec enim Phryga nouimus ullum ;

Cura sed antiqui casta, tenaxque thori.

Quam ne coniugio Lybici violare Tyranni

Cogeret, hac cecidi fortiter vsa manu .

At vos ò Vates, si sunt hæc præmia laudi,

Quæ feret incesti fœminâ adulterij ?

Constat igitur omnium testimonio scriptorum mentitum esse Virgilium, tum in componendis temporibus tam inter se varijs, atque distractis, tum in exprimenda Didone contra quam postulabat eius castitas, & pudicitia . Causam perquirere necesse est, cur id sibi fas esse putarit doctissimus vir . neque enim existimandum est, ea Virgilium ignorasse, quæ isti tam explicatè ab historicis prodita fuisset, commemorant .

Non possum de questione statuere, nisi quandam prius exponam licentiam poetarum, quæ dicitur anachronismus, versaturq; in ratione temporum inuertenda pro arbitratu . Quippè videmus sapissime nouum tempus ad antiquum transferri, aut antiquum ad nouum; quæque prisco facta sunt æuo perindè commemorari, ac si multo post, aut nuper euenissent: contraque quod nouissimè gestum est, iam olim, & temporibus antiquissimis factum esse fingi . Catullus è Latinis primus huius anachronismi sit testis; qui in Epithalamio de nuptijs Pelei & Thetidis ausus est canere, tum Peleum amore captum Thetidis fuisse, cum in Argonautarum expeditione Colchidem adijt ad vellus illud aureum auertendum .

Tum Thetidis Peleus incensus fertur amore :

Tum Thetis humanos non despectit hymenaos ,

Tum Thetidi pater ipse iugandum Pelea sanxit .

Et tamen Orpheus, Apollonius, alijq; prorsus omnes testantur, antequam Argonautæ illud iter haberent in mari, iam natum Achillem ex Thetide, Peleoque fuisse .

Eadem vsus anachronismi licentia Propertius est in lib. iij. eleg. xij. cæstum, pancratiumq; Spartanorum ludis eo affingens tempore, quo Lycurgi legibus è gymnasio depulsa iam erant .

Multa tua Sparte miramur iura palaestre ,

Sed mage virginei tot bona gymnasij.

Quòd non infames exercet corpore ludos

Inter luctantes nuda puella viros .

Cum

*Cum pila veloces fallit per brachia iactus
 Increpat, & versi clavis adunca trochi.
 Puluerulentaq; ad extremas stat femina metas,
 Et patitur duro vulnera pancratio.
 Nunc ligat ad castrum gaudentia brachia loris,
 Missile nunc disci pondus in orbe rotat.*

Videtur his versibus haud dubiè significare, sua memoria, ac ætate, castrum, & pancratium Spartanorum fuisse gymnicos ludos, & tamen optimè norat, opinor, apud Spartanos Lycurgi decreto eas fuisse Gymnasij vetitas exercitationes, in quibus, vt ait Plutar. *ἡ δὲ ἀνατολή* manus attollitur. At inter ludos, in quibus attolli manum prorsus oportet, pancratium sine dubio fuit maximè, pugilatus, ac castrus. Quin Seneca ipse planè, distinctèq; docet in libris de benef. pancratium apud Lacedæmonios non fuisse. Lacedæmonij, inquit, vetant suos pancratio, aut castru certare: vbi inferiorem ostendit victi confessio. Sciebat, inquam, Propertius hæc: per eam tamen licentiam, de qua dico, illa etiam facta esse post Lycurgi leges commentus est, quæ illius instituto à Spartanorum exercitationibus, ac ludis fuerant iam olim sublata. Ante Lycurgum quippè Lacedæmonij in vsu fuisse castrum, ac pugilatum docet nos Lacedæmonius Pollux Castoris frater, vtraque olim exercitatione gymnica nobilitatus.

Ouidius etiam nonnullis in locis temporum seriem, rationemque prauertit ex ea licentia, quam poëtis videbat esse solemnem. nam in postremo Metamorphos. comminiscitur, Numam Pompilium Pythagoræ fuisse discipulum. At hoc falsò traditum esse Liuius docet in decad. prima, & intelligi faciliè potest ex eo, quòd Numam decessisse sciamus Olympiade xx. Pythagoram sexagesima floruisse. Et tamen vtrumq; eodem planè tempore vixisse canit, vt dicebam, Ouidius in lib. Metamorphoseon extremo, iterumq; in tertio de Ponto, & Fastorum item tertio.

Omnes verò aliorum in hoc genere licentias vincit Alexis poëta. Comicus apud Athenæum in fabula, quam inscripsit Linum. Inducit enim Linum Herculi, quem erudiebat doctrina, præcipientem, vt è multis, qui aderant libris, vnum caperet, ac seponeret, qui sibi fortè fortuna veniret ad manus. Quos quidem libros enumerans Linus, ait in ijs esse Orpheum, Hesiodum, Cherilum, Homerum, Epicharmum. At hi poëtæ non dum nati erant, fueruntq; Lino, & Hercule longè posteriores ætate. Huic similis est licentia in illo intemperij agitato, correptoq; furijs Hercule apud Euripidem. parat enim se ad ludos committendos Isthmios: qui sunt instituti à Theseo post obitum Herculis, vt docent Pausan. Plutarch. & Pindari, Apollonijq. Scholiastes. Similis est in eiusdem Euripidis Cyclope: vbi Sicilia Graciæ pars esse di-

se dicitur, in quam tamen non dum erant inductæ Græcorum illæ Coloniz, quæ postea Græciæ nomen Insulæ illi fecerunt. Eò quippè migrare sunt iussa post imperium Lestrigonum, atque Cycloperum. Quid multa? Virgilius ipse in Aeneidos lib. vij. ponit à Latino Rege usurpatum fuisse morem aperiendi Iani.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes

Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum

Roma colit, cum prima mouent in prælia Martem:

Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum,

Hyrcanisue, Arabisue parant: seu tendere ad Indos,

Auroramq; sequi, &c.

Hoc tunc Aeneidis indicere bella Latinus

Mors inebatur, tristescq; recludere portas.

Hunc inquam morem iam inde à Rege Latino repetit: cum tamen historicorum omnium, ipsiusq. Seruij testimonio nobis exploratissimum sit, eius instituti, religionisq. primum auctorem fuisse Numam, Pompiliū, illum secundum Regem Romanorum. Huic alius est persimilis apud Virgiliū locus in octauo: ubi laudes canuntur Herculis.

Nec te vlla facies, non terruit ipse Tiphæus

Ardens arma tenens.

Quo loco Seruius ostendit, aliud tempus fuisse pro alio positum. Confirmat enim poëta, in illo Gigantum prælio nobili Herculem stetisse, pro Ioue, nec Typhæo cessisse mōstroso Gigantum Principi, quod falsum erat. Cum enim Hercules vicisset Centauros, vt dictum ante fuerat ab eodem Virgilio:

----- Tu nubigenas inuicte bimembres

Hyleumq. Pholumq. manu, tu Cressia mactas

Prodigia, &c.

sequebatur, non potuisse eundem Herculem Gigantum interesse prælio, qui multis sanè sæculis erant iam Centauros antegressi. Sed quid ego poëtas dico? Plato ipse hac est abusus anachronismi licentia in Dialogis, qui poëmatis similes sunt. Eas enim personas colloquentes habet, quæ, si tempora compares, inter se colloqui non potuerūt; cum æquales ætate non fuerint. Multa præterea dicit, quæ ab ipsa temporum ratione sunt aliena: quale illud est in Gorgia de Archelao, quem Macedonia Regem tum esse tradit, cum dialogos scribit; nec dubitat paulò post affirmare, Periclem è viuīs nuperrimè decessisse. Pericles autem, vt Athenæus ostendit, locum hunc Platonis exagitat, multo ante quàm imperaret Archelaus, esse desiderat inter viuos.

Haud scio, an ad hunc anachronismum, atque ad hunc vsum temporis immutandi, reuocari debeat quod à Callimacho factum est: reuocandum certè contendit Iacobus Mazonius vir doctus, in Apologia

gia Dantis Aligherij. Cum enim Callimachus in antiquorum legisset historijs, eam annonæ caritatem, quæ, vt ex sacrarum monumētis literarum didicimus, ipsum tenuit in Aegypto integrum, solidumque septennium, amplificauit illud tempus, atque ad nouem extraxit annos, addiditq;, Nilum interea toto nouennio numquam exundasse, id quod etiam est apud Ouid. in lib. j. de Arte.

Dicitur Aegyptus caruisse iuuantibus arua

Imbribus, atque annis sicca fuisse nouem.

Scitum quippè illud est de Aegypto; imminere tam vberi prouinciæ rerum penuriam, cum parcè, maligneq; circumiectos campos inundat Nilus. ita prorsus, vt scriptum reliquerit Strabo, incolas ex incremento Nili haud dubiè anni fertilitatem, sterilitatemq; præsentiscere. cuius rationem, ac modum præensionis planissimè nobis ostenditur his verbis à Plinio. Iustum incrementum cubitorum est sexdecim, minores aquæ non omnia rigant, ampliores desinunt tardius recedendo. hæc enim ferendi tempora absument, solo madente, illæ nondant sitiente. In duodecim cubitis famem sentit: in tredecim etiam non esurit: quatuordecim cubiti hilaritatem afferunt: quindecim securitatem: sexdecim delicias.

Ex ijs quæ hucusque de temporis à poëtis vsurpata peruersione, disputauius, decernendum est, non debere Virgilium reprehendi, quod Didonem illo tempore fuisse dicat, quo tempore nondum erat: cum eo sit vsus comminiscendi iure, quod communis illi, vulgarisque poëtarum licentia concedebat.

Sed querere tamen præterea libet, cur ea poëtis permixta libertas in tempora sit, vt omnia ijs in eo genere confundere liceat. Ita namque profligabitur omnino quæstio, si hæc etiam causa proferatur in lucē. Eam ego repeto à re credibili, ac verosimili, quæ proposita poëtis ad imitandum est. neque enim verosimile, quod poësi tractatur, id esse necessariò debet, quod omnibus probabile sit: sed satis est, si fidem habeat apud multitudinē, ac vulgus. Huiusmodi verò multæ res sunt, quæ abhorrent quidem ab historijs, ac veritate, sed tamen earum falsitas cum poëtico verosimili non pugnat: quia non abrogat omnem fidem. Illud enim adimit omnem omnino fidem, quod ne populo quidem, ac multitudini credibile est. Quo fit vt quæ rerum, aut narrationum falsitas vulgo, ac popularibus cognita non est, à verosimili poëtarum aliena non sit: cuiusmodi video chronologiam esse; quæ vt probè teneatur à doctis, ac sapientibus viris, à multitudine tamen imperitorum ignoratur. Id etiā ab Aristotele didici, qui in eo cap. xxij. non obscure pronunciat, non semper poëtas sequi quod omnibus est credibile, sed sæpè id eligere, quod aliquibus tantum, aut etiam vni probatur. Igitur Aenæ cum Didone congressus, si spectes historiam,

& chro-

& chronologiam, nullam meretur omnino fidem, si spectes poëticum verosimile, hoc est id, quod probari potest à populo, meretur aliquam. Non enim popularis multitudo nouit tam multos inter vtrumque annos, & sacula lapsa iam esse. Atque hoc eo fidentius à poëta potuit ita perueri, ac fingi, quòd ne certum quidem, ac exploratum omnino apud historicos tempus sit excitatæ Carthaginis. Etenim Iustinus conditam facit anno secundo, & septuagesimo, Eusebius tertio, & quadragesimo supra centesimum, antequam Roma poneretur à Romulo. Appianus Alexandrinus anno quinquagesimo fundatam vult ante Troianum excidium: sed tamen alios eius vrbs auctores credit, non Sydone, ac Tyro profectam Didonem.

Quod pro Virgilio sic dicitur, alijs etiam opitulatur poëtis: qui tametsi planissimè norant, eruditis, & prudentibus viris credibile non, esse quod tam longè abesset à vero, sciebant tamen idem esse probabile vulgo: quod poëtica fatis est. Quotus enim quisque sit è populo, qui sciat, Achillem multò ante natum fuisse, quàm Argonautæ proficiscerentur in Colchidem? aut Lacedæmonios vetuisse suos pancratio, & castu decertare; aut Pythagoram multò post vixisse, quàm Numa Romæ regnaret; aut Hercule, & Linum, Homero, Hesiodo, alijs esse ætate longè antiquiores, aut Isthmicos ludos institutos fuisse defuncto iam Hercule, aut morem aperiendi Iani à Numa, non à Rege Latino traditum esse. Ergo fas est poëtis immutare, ac pervertere rationem temporum: quia de rei veritate plerumq; popularibus, ac vulgo non liquet, quibus omnino seruiat poëta necesse est, vt copiosius alibi explicabimus.

L O C V S I X.

A N A E N E A S M E R I T O,

ac iure dicatur à Virgilio Pius.

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter

Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.

Hi versus cum eo, qui hos antecessit. [Sum pius Aeneas, &c.] faciūt, vt hoc loco quarere debeamus, an illud epitheton, & cognomentum Pij fuerit Aeneæ meritò tributum, & congruenter. Causam cur ea de re dubitandum, & quarendum sit, à multiplici pieratis notione repetendam puto. Est enim ambiguum nomen, ac multiplex, hoc est tam multa variaque significans, vt nisi ea distinguamus initio, tota disputationis ratio perplexa futura sit, atque difficilis.

Prin-

Principio igitur verè, proprièq; pietas ea virtus est, quæ cultum tribuit ijs, quorum beneficio secundum Deum sumus, regimur, alimur, & conseruamur. Quæ ex notione, ac definitione pietatis sequitur illud, vt pietatis officium sit propriè erga parentes, qui nos ediderunt in lucem, erga propinquos, erga patriam, erga ciues, à quorum singulis aliquid in illo genere beneficij hausimus. Vidit hæc, docuitq. in lib. ij. de Inuen. M. Tullius: cuius est ea Pietatis definitio ab Augustino viro sanctissimo probata, planeq. descripta. Pietas est, per quam sanguine iunctis, patriæque beneuolis officium, & diligens cultus tribuitur. Hanc pietatis veram, incorruptamq. notionem secutus Valerius est in lib. v. cum illorum exemplis, qui parentum, & patriæ fuerunt obseruantissimi, titulum, atque indicem fecit. de pietate erga Patriam, erga parentes, &c. prudenterq. in fine cap. iv. narrationem hoc epiphonemate concludit. Ceteræ virtutes admirationis tantummodo multum; pietas verò etiam amoris plurimum meretur. Significat enim, hanc vnā ex omnibus virtutem suum ijs officium, præstare, quos nobis ipsa natura summo vitæ beneficio copulauit. In hanc eandem sententiam idem vsurpauit pietatis nomen Cicero, sed metaphoricè, cum suam in Lentulum beneuolentiam appellauit pietatem. videbat enim suo se muneri satisfacere non posse, nisi parentem salutis suæ non beneuolentia tantum, qua colimus amicos, sed etiam eo, quo vitæ nostræ obseruamus auctores, pietatis officio prosequeretur. Periuicundæ mihi fuerunt, inquit, litteræ tuæ, quibus intellexi, te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam beneuolentiam, cum illud ipsum grauissimum, & sanctissimum nomen pietatis leuius mihi meritis erga me tuis esse videatur? Ab hac propria, germanaq. ratione aliæ fluxerunt minus propriæ, quas tamen vsus, & consuetudo probauit.

Nam primo quidem pietas sapissimè apud Latinos est ille cultus, quo vitæ nostræ principem, auctoremq. primum veneramus Deum. Religio quidem magis propriè dicitur hæc virtus, quæ Deum obseruat, sed eo differt tamen à pietate, quòd religio Dei præpotentis excellentiam intuetur, pietas procreationis beneficium, vitæq; fontem primarium in eodem Numine veneratur, & colit. Si enim parentes nostræ dicimus auctores vitæ, illoque eos nomine colimus, quanto est æquius eiusdè vitæ fontem appellare Deum, eumque propterea omni planè significatione pietatis obseruare? Sed tamen hæc vtriusq. virtutis erga Deum officia confunduntur vno pietatis nomine, quo sæpe numero scriptores eam, quæ propriè dici deberet religio, exprimere, ac significare non dubitant. Quare Augustinus integerrimus, idemq; doctrina vir exculatissimus in lib. x. de Ciuit. cap. i. docuit, intelligere nos solere Dei cultum, cum pietatem nominamus, hoc est eam animi

virtu-

virtutem, quam Græci dicunt *εὐσεβεία*; Latini religionem appellant. Cicero ipse pro religione distinctè, discretèq; pietatem posuit in orat. pro domo sua. [Nec vlla erga Deos pietas nisi honesta de eorum numine opinio est.] Honestà enim de Deo sententia ea propriè, restrictèq; virtus est, quæ Dei veneratur excellentiam, atque in omnes omnino virtutes imperium habet, ac dominatum. Clarius in oratione, pro Plancio. [Fundamentum virtutum omnium pietas est.] fundamentum quippe virtutum omnium est ea, quæ propriè religio dicitur, & rectus sensus de Deo.

Secundo loco magis improprie pietas omnem omnino virtutem significat, in primisq; Iustitiam: quo factum est, ut virtute præstantes, probiq; viri dicantur pij; scelesti, improbiq; nominentur impij.

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?

flagitiosus nimirum, atque iniustus. Id autem propterea sic est usu sermonis, & loquendi consuetudine iam receptum, quòd qui virtuti, iustitiæque potissimum vitam consentaneam degunt, illi Deum præcipuè videantur, & singulariter colere; in cuius gratiam eam viuendi rationem instituerunt. Cultus autem Dei pietas sapè dicitur, ut declaratum est satis.

Tertia pietatis notio omnium maximè impropria est; quia misericordiam, clementiamq; significat: quarum officia virtutum longissimè distant à vera notione pietatis. Sic tamen obtinuit usus, ut quos misericordes, & clementes dicere volumus, eosdem pios nominemus: quod pulcherrimè scribit Augustinus loco laudato, ubi causam etiam improprie huius appellationis exponit. More vulgi, inquit, nomen pietatis etiam in operibus misericordiæ frequentatur: quod ideo arbitror euenisse, quia hæc fieri præcipuè mandat Deus, eaque sibi præ sacrificijs placere testatur. Ex quâ consuetudine factum est, ut Deus ipse, qui clementissimus est, pius diceretur.

Quibus ita positis, aiunt aliqui, vel falsò, vel minus congruenter à Virgilio dici piû Aeneam. Quantum enim attinet ad propriam illam notionem pietatis, quæ officium patriæ tribuit, & cultum ciuibus, Aeneas minimè debuit effingi pius: cû Troiam vnâ cum Antenore prodiderit Græcis, vrbisq; portas hostibus aperuerit, ut rem litteris consignarunt historici, potissimumq; Dares Phrygius, qui bello Troiano, ut Isidorus ait, interfuit. Sic enim eam prodicionem testatam reliquit in postrema eius libelli parte, quem de Troiano inscripsit excidio. Postquâ pacta data sunt, Polydamas (qui ad prodicionem transigendam in Græcorum castra secesserat) in urbem redit; rem peractam denûciat. Dicit Antenori, & Aeneæ, ceterisq;, quibus placitum erat, ut suos omnes adducant, & noctu Scæam portam aperiant, lumen ostédant, exercitum inducant. Antenor, & Aeneas noctu ad portam præstò fuere.

Neoptolemum exceperunt, exercitui portam referarunt; lumen ostenderunt, fugam praesidio sibi, suisque prouiderunt. Quae si vere dicuntur (dicuntur autem vere, quia dicuntur historicè) non licuit Virgilio Aeneam facere tam piū in suos, quem historici affirmant in patriam fuisse tam impiū.

Sed esto. licuerit id commissi ex poetarum fortasse licentia, debuit tamen Aeneas etiam ea instrui pietate, quae probitas, innocentia, iustitia est. quae non est praeditus, pius profectò dici non potest. At Aeneas stupro Didonem polluit, pollutam prodit, ac deserit, inuadit aliena regna, vastat Italiam. Quid verò de misericordia, & clementia dicatur, quae postrema notio pietatis est? Ille ne pius, qui multis supplicibus, ac poenam deprecantibus eripuerit per summam immanitatem vitam, quique Turno ipsi manus iam danti, concedentique publica professione victoriam non erubuerit gladio mortem asferre? Restat igitur, ut propterea tantummodo dici pius queat, quòd Deos impensè coleret, & Penates illos, parentem, filium flammis ereptos auerit secum in Italiam. At ne hoc quidem credibile est eum fecisse, qui neque in patriam pius, neque in societatem humanam iustus, neque in supplices clemens, ac misericors sit. Quod tamen si fecit, haud propterea Pij cognomentum promeretur: cum aliae quoque virtutes, quibus patriae, quibus deprecatoribus, quibus humano generi praestatur officium, in eo Principe debeant apparere, qui verè Pius appellatione solemnī dicendus sit. Quare Imperatores illi, quibus hoc est à rectè factis impositum nomen, non à religione modo, sed à misericordia, à clementia, à iustitia, ab officio in patriam, à probitate, ceterisque virtutibus honorificum illum titulū sibi pepererunt. libet hoc ipsis propemodum oculis in Antonino perspicere, qui primus appellatus est Pius. Eius enim cognomenti causas innumerabiles, ac varias à multiplici petitis virtute ita commemorat, exponitque Iulius Capitolinus in vita. Fuit, inquit, vir forma conspicuus, moribus clemens, placidus ingenio, mitis; praecipue sobrius, diligens agri cultor, alieni abstiniens, in cunctis postremo laudabilis, & qui meritò Numae Pompilio ex bonorum sententia comparatur. Pius cognominatus est à Senatu, vel quòd focerum fessa iam aetate, manu, praesente Senatu, leuauerit (quòd quidem non satis magnae pietatis est argumentum, cum impius magis sit qui ista non faciat, quam pius qui debitum reddat,) vel quòd eos, quos Hadrianus per malam valetudinem occidi iusserat, seruauit; vel quòd Hadriano contra omnium studia post mortem infinitos, atque immensos honores decreuerit: vel quòd cum se Hadrianus interimere vellet, ingenti custodia, & diligentia fecit, ne id posset admittere: vel quòd verè natura clementissimus, & nihil temporibus suis asperum fecerit. Multa, quòd vides, hic enumerantur

zur animi dotes, ac virtutes, quæ Pij cognomentum Antonino dederunt: sed præcipua clementia est. à qua potissimum appellatum esse, Pium ostendit etiam M. Aurelius in epistola ad Faustina filiam. Clementia, inquit, patrem tuum in primis Pij nomine ornauit. Assumpserunt hoc sibi postea Pij cognomentum alij, qui consecuti sunt, Imperatores. Nam quemadmodum Pater patriæ dictus, & consulatus à Senatu primus est Cicero, ac post eum alij, seu per assentionem, seu propter merita idem adepti sunt nomen, sic post Antoninum alij quoque, vel assentatoriè, vel verè dici cœperunt Pij. Eiusmodi Septimius fuit: in cuius arcu triumphali ad Forum Boarium sub Capitolio legimus. *Imp. Caf. L. Septimio M. Fil. Seuero, Pio, Pertinaci, Patri Patriæ.* Et in Pantheo. *L. Septimius Seuerus, Pius, Pertinax, & Imp. Caf. M. Aurelius Antoninus, Felix.* Aug. Pantheon vetustate corruptum omni cultu restituerunt. Iustinianus hanc item appellationem est cōsecutus, vt ipse demonstrat Institutionum initio. *Imp. Caf. Flau. Iustinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius.* Cui altera respondet inscriptio in ponte Salario. *Imperante Domino nostro Pijssimo, ac Triumphali semper Iustiniano Pijssimo Augusto, &c.* Eodem insignitus est titulo Valentinianus; cuius hodieq. hic visitur index in ponte Insulæ Tyberine, qui dictus est Cestius. *F. Valentinianus, Pius, Felix, Maximus, Victor, &c.* Quin Augustæ ipsæ Imperatorum coniuges aggressæ postremò sunt eius sibi gloriàm nominis vsurpare. Nam in quibusdam numismatis ita scriptum inuenimus. *Diua Faustina, Pia, fideribus recepta.* Sed hi, alijque prope innumerabiles Imperatores illo cognomento Pij, quod putarunt sine dubio gloriosissimum, non vnā voluerunt exprimere religionem, sed clementiam, probitatem, iustitiam, virtutes ceteras, vt docuit in Antonino Iulius Capitolinus; ijque demonstrant tituli, qui subiunguntur: Patri patriæ, &c. Immo verò disertè articulatimq. hoc dicere, ac docere nos voluisse videntur ij, qui Galieno posuerunt arcum illum adhuc extantem in Vrbe ad D. Viti. *Galieno clementissimo Principi. cuius inuicta virtus sola pietate superata est.* Quid enim hic est pietas, nisi ea virtus, quæ clementissimi nomen Galieno Principi iure, ac meritò impertita est? Multo planius id nobis ostendit ille, qui præcepta ciuilia tradit Honorio apud Claudianum, in panegyr. iv.

Sis pius in primis. nam cum vincamur in omni

Munere, sola Deos æquat clementia nobis.

Hæc autem cum sic agerent, ac dicerent summi viri, quid significabant aliud, nisi Imperatores, ac Principes dici pios iure non posse, nisi religioni clementiam, aliasq. virtutes adiungerent, quarum ipsa religio, vt Cicero dixit, est parens, ac fundamentum? Ex quo prorsus effici-

tur, Aeneam quantumvis religiosum, haud fuisse prudenter, appositè-
que dictum à Virgilio pium : quia pietatis non omnes omnino nume-
ros, ac partes explicuit: quæ clementia, misericordia, iustitia, multipli-
ci demum cunctarum prope virtutum genere continentur. hæc isti
dicunt, qui Virgilium in ea pietate, quam Aeneæ tribuit, peccasse cõ-
tendunt. Nos qui cœpimus hominis causam tueri, quantum ab inge-
nio fas est, eorum obiecta diluamus.

Confirmo itaque primum: licuisse Virgilio pium Aeneam facere,
quem historici fuisse dicunt in ciues, ac patriam impium : quia rei
veritas obscurissima erat, nec ab alio tradita, quam à Darete. Huius
autem monumenta scriptoris, non erant in populi manibus. Quo fie-
bat, vt esset credibile multitudini, quod paucissimis erat incredibile.
Id verò esse illud verosimile, quod poëtica propositum est, in proximè
superiore disputatione demonstrauimus ; cum de Didone diximus,
Aeneaq. in idem planè tempus à Virgilio compulsis : qui verè tamen
varia, diuersaq. vixerunt ætate. Neque enim illud est alienum à poë-
tico verosimili, quod aliqui sciunt esse falsum, sed quod omnes, hoc est
ipsi etiam populares, abhorrere intelligunt à veritate. Reprehendendus
quidem Virgilius esset, si quem ipse tam pium facit, eundem faceret
aperientem portas, prodentemq. hostibus ciuitatem. Sed quia locum
istum declinat, Aeneamq. ex ea, quam habet in rebus obscuris com-
miniscendi licentia, ita format, ac fingit, vt pro patriæ salute in vita
se discrimen obijcientem, patrem, filium, Deos, Penates è flammis eri-
pientem faciat, omni reprehensione carere debet, nec potest à Cen-
soribus, nisi per iniuriam accusari.

Quod verò de probitate, deque iustitia dicitur, qua præditos esse
oporteat eos, qui perfectè, absolutèque dicendi sunt Pij; pronunciare
non dubitauerim, Aeneam innocentissimum, ac iustissimum esse.
Quantum enim attinet ad compressam Didonem, facile se purget,
cum ab ipsa potius in eam amoris fraudem perductus sit, quam eandẽ
ipse pellexerit. Neque enim apud veteres illos homines flagitiosa in
eo genere putabantur esse, quæ vi carerent, & iniuria. At violatam iam
deferere non debuit. Iubebat hoc Iuppiter, qui subinde Mercurium al-
legabat Carthaginem, vt inde remorantem Aeneam, Didone recla-
mante, depelleret. De occupata verò Italia non est adeo laborandum.
Illud enim ius, eamque possessionem acceperat ab oraculis, atque à
Ioue, quem non Italiæ modò, sed orbis etiam terrarum dominum
putabant antiqui.

Tertius locus, qui de clementia est, & misericordia, salebras vide-
tur habere maiores : sed tamen clementissimus est habendus, & di-
cendus Aeneas etiam tum, cum ab istis accusatur inclementiæ, & cru-
delitatis. Videntur illis impia, quæ commemorantur in lib. x. de

Aenea

Aenea viuos referuante captiuos octo, quos immolaret ad bustum Pallantis.

----- *Sulmone creatos.*

Quattuor hinc iuuenes, totidem quos educat Vfers

Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris,

Captiuoq. rogi perfundat sanguine flammās.

Et quæ dicuntur in vndecimo de eodem Aenea, funebrem Pallanti pompam adornante. has enim ipsas hostias cum ceteris ferculis, donisq. supremis ad tumulum duci iubet.

Multaq. præterea Laurentis præmia pugnae

Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.

Addit equos, & tela, quibus spoliauerat hostem,

Vinxerat, & post terga manus, quos mitteret umbris

Inferias caso sparsurus sanguine flammās.

Hæc inquam ijs argumenta videntur esse summæ crudelitatis, & ea, quæ iure Lactantium in se declamatorem prouocarint. Apud Maronem, inquit, libro v. cap. x. Rex ille,

----- *Quo iustior alter*

Nec pietate fuit, nec bello maior & armis,

quæ nobis documenta iustitiæ protulit?

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris

Inferias caso sparsurus sanguine flammās.

Quid potest esse hac pietate clementius, quàm mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum tamquam oleo pascere? Sed fortasse non hoc ipsius vitium fuit, sed poëtæ, qui illum insignem pietate virum insigni scelere cædauit. Vbi est igitur ô poëta pietas illa, quam sapissimè laudas? Ecce pius Aeneas.

----- *Sulmone creatos*

Quattuor hinc iuuenes, totidem quos educat Vfers

Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris,

Captiuoq. rogi perfundat sanguine flammās.

Cur ergo dicebat hoc ipso tempore, quo victos homines ad immolandum mittebat [equidè & viuis cōcedere vellem] cum quos viuos habebat in potestate, vice pecudum iuberet occidi? Sed hæc, vt dixi, culpa non illius fuit, qui litteras fortasse non didicerat, sed tua: qui cum esses eruditus, ignorasti tamen quid esset pietas, & illud ipsum quod nefariè, quod detestabiliter fecit, pietatis esse officium credidisti. Ita declamat Firmianus. qui profectò luderet extra chorum, nisi verbis vltimis imprudens, ac nolens Virgilio patrociniū addidisset: cum ad extremum concludit, eum ignorasse quid esset vera pietas, & religio. Verè enim ignorauit, qui pro religione superstitionem coluit ea tempestate vulgarem. Sed aliud est antiquorum accusare su-

perditionem, aliud Virgilium arguere, quòd congruentia illorum tēporum pietati non finxerit: quod omnino faciendum fuit, si poëta, cum consilio, ac ratione reprehendendus erat. Ita quippe minus congruentia diceret, si vera religione fuisset imbutus. sed quia superstitionem execrabilem veram putauit religionem, illi superstitioni maximè congruentia finxit, & Æneam maxime pium, ac misericordem fecit in Pallantem, qui videtur in speciem aduersus illos captiuos, ac supplices crudelissimus. Sic enim ipsi animum inducebant suum, mortuorum hominum, vitaq. iam defunctorum animas deletari hostiarum sanguine, ac potissimum humanarum. Quare vt ijs requiem impertirent, ac pacem, rogos, busta, tumulos, ac sepulcra, perfundebant humano sanguine, præcipuè verò captiuorum in prælio, qui quidem vsus inductus, & sublatus est, substitutis in captiuorum locum gladiatoribus bustuarijs, vt Seruius tradit. Itaque si nostram, hoc est verissimam, incorruptamq. spectemus religionem, impius est Aeneas: fin antiquam illam, quam ipse colebat impendiò, maximè dicendus est pius: immò verò etiam clementissimus est habendus. Nulla enim poterat esse maior, nulla iustior clementia, & misericordia, quam quæ Pallantis oblectare studeret animam inimicorum sanguine. Sed tamen vnum est, quod non ita facillè vindicare possumus in lib. x. de Mago illo: qui genua complexus Æneæ, vitam suppliciter exposcit cum obsecratione miserabili: & tamen ab Ænea tam pio, non modo non auditur, sed irridetur, depellitur à genibus, occiditur. Nam quæ superstitio ad eam illum crudelitatem adegit?

Inde Mago procul insensam cum tenderet hastam,

Ille astu subit, ac tremebunda superuolat hasta:

Et genua amplectens effatur talia supplex.

Hunc, inquam, supplicem, obsecrantem per manes Anchisæ, Iulique vitam, ad ea genua tamquam ad aram misericordiæ confugientem, obstinatè repudiat Aeneas, &

Sic fatus, galeam laua tenet, atque reflexa

Ceruice orantis capulo tenus abdidit ensen.

Quid ille Lucagus, & Lucagi frater in eodem lib. decimo? non illi quidem immolantur ad bustum, sed cum irrisione quadam amarissima, contrucidantur in acie. Pius enim Aeneas ita eos

diētis affatur amaris.

Lucage nulla tuos currus fuga segnis equorum

Prodidit, aut vana vertere ex hostibus umbra.

Ipsè rotis saliens iuga deseris. Hac ita fatus,

Arripuit biugos. frater tendebat inermes

Infelix palmas curru delapsus eodem.

Per te, per qui te talem genuere parentes

Vir Troiane sine hanc animam, & miserere precantis.

Pluribus oranti Aeneas. haud talia dudum

Dicta dabis: morere, & fratrem ne desere frater.

Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.

Sed tamen is etiam eodem praesidio dissoluitur nodus. Quamquam enim hos non immolat Aeneas, neque tanquam hostias admouet ad tumulum, ipsis tamen interficiendis illud agit, ut Pallanti ab hostibus occiso gratificetur, quod existimat esse misericordiae summam. in amicum extinctum pietatis officium. quippe hoc etiam crediderunt antiqui, defunctorum manes non modo sanguine illo delectari, quo perfundebatur rogos, ac tumulus, sed etiam reposcere vehementissime ultionem, ac poenas ab ijs, à quibus essent occisi. sic, inquam, ut errabundæ, miserrimæque putarentur animæ, quæ iacerent inulta, quarumue mortem, aut iniurias nemo apud viuos vlcisceretur. Hac nimirum imbutus opinione Lucanus, animam Crassi à Parthis interempti errare cecinit inultam, quia non dum in eam prouinciam Romanus exercitus ductus erat ad repetendas à Barbaris poenas. hac institutus Ouid. Althæam inducit, occisis à Meleagro filijs eiusdem Meleagri morte postrema solatia dantem. hac ante omnes inducti Græcorum Tragicæ Polyxenæ morte placarunt Achillis interfecti manes. hac demum Dido iam olim erudita, imminente obitu summam suæ calamitatis eam esse putabat, quod moreretur inulta. Quin Opis apud Virgilium ipsum libro vndecimo, Aruntem occisura, animam Camillæ de mortuæ sic consolatur.

Non tamen indecorem tua te fortuna relinquet

Extrema iam morte, neque hoc sine nomine lethum

Per gentes erit, aut famam patieris inulta.

Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus

Morte luet merita.

Cum igitur Aeneas in eo totus esset, ut Pallantis placaret manes, vel sacrificio funebri, vel ultione, captiuos illos reseruauit inferijs, obuios hosce cōfixit gladio, utroque prorsus officio Pallanti gratificaturus, sacrificium, & vindictam exposcenti. Atque id de Turno etiam ipso dicendum, & constituendum erit: cui sine dubio dedisset veniam, nisi Pallantis animæ, cuius repente balthæus apparuit, illo sanguine placare voluisset. Quod profecto singularis indicium est misericordiae: cum debuerit vir humanissimus moueri potius calamitate Pallantis, qui errabat inultus apud inferos, ac de vindicta sollicitus, quam precibus, aut Magi, aut Lucagi, aut etiā Turni supplicantis inflecti. eorum quippe sanguine, ac cæde requies Pallanti parabatur, ut diximus. Quin à Turno reposcebat poenas illas Euander hospes, de quo in eo prælio maximè cogitabat Aeneas, cum interfecto Pallante tam multos occideret: ut dicitur in lib. x.

*Proxima quæq. metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro. Te Turne superbum
Cade noua quærens. Pallas, Euander, in ipsi
Omnia sunt oculis: mensa quas aduena primum
Tunc adiit, dextraq. date.*

Hoc igitur agebat suo quidem iudicio, & voluntate, vt Euandri dolorem consolaretur; sed nimium quantum ad idem est officium incitatus ipsius Euandri postulatis: qui recepto Pallantis corpore, hoc difertè nuncijs dedit in mandatis, vt ad Aeneam in regressu deferrent: mortem se Turni peroptare vehementer, quæ Pallantis animam, manesq. demulceret.

Vadite, & hæc Regi memores mandata referte.

Quod vitam moror inuisam Pallante perempto,

Dextera causa tua est. Turnum gnatoq. patriq.

Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus,

Fortunaq. locus. non vitæ gaudia quæro:

Nec fas: sed gnato Mænes perferre sub imos.

Fuisset igitur inhumanus Aeneas, si Pallantis animam inquietam, & hospitis Euandri postulata neglexisset. Neglexisset autem, si Turnum ipsum, quantumuis obsecrantem, postremumq. supplicium deprecantem audiuiisset.

LOCVS X.

DE TOTIVS PERFECTIONE LIBRI.

An aliquid in eo desideretur, aut superet.

Id placuit extremo loco quærere; quia Casteluirus habet duo, quæ hoc in primo libro reprehendat: vnum; quod supernuacaneū sit, alterum, quod in opere minus absoluto requirendum videatur. Supernuacaneam ait esse illam Amoris in Ascanium metamorphosin, & commutationem extrinsecus accersitam: desiderari verò mulierum Troianarum hospitium, quæ relinquuntur in littore, vel in classe; cum earum nulla mentio sit, dum alij Carthaginem omnes aduocantur.

De Cupidinis illo episodio in Ascanium commutati respondeo, non esse redundans, ac vacans, quia verè dignus erat vindice nodus ille, nec soluendus, nisi per machinam. Cum enim Dido castissima, non modo pereгри-

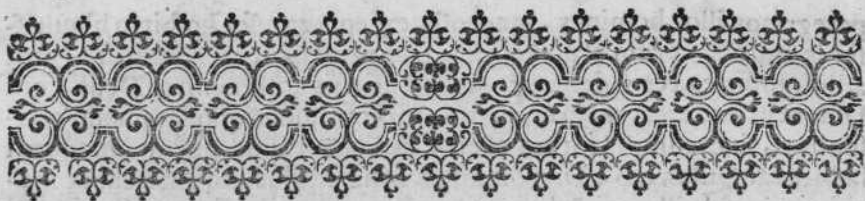
peregrinos illos homines, ignotosq. exceptura esset hospitio libentissimis animis, verum etiam eorum Ducem impotenter amatura, tam admirabilis ea res videbatur, vt nisi aliquis interueniret Deus, qui Didonem flecteret, caperet, prioris viri obliuione quodammodo consopiret, incredibilis futura esset, nec vllam apud quempiam fidem habitura. Quis verò è Dijs omnibus hanc æquius sibi vindicabat machinam, quàm ille, qui & benevolentia putabatur esse conciliator, & eius frater, aduersus quem ea Regina erat amoris ardentissimis facibus inflammanda?

Quod verò de curta, imperfectaq. libri compositione dicitur, multis refelli nominibus potest: sed vnum est satis. Quid inquam? Nemo est, opinor, qui non videat, feminas illas Troianas fuisse gregarias, ac vulgares: adeoq. mirabitur nemo, si minus hospitio recipiantur, aut relinquantur in classe, velut impedimenta quædam, & onera nauium: cum præsertim Aeneæ consilium esset, non resistere Carthagine, sed primo quoque tempore in Italiam soluere. Etenim si inter eas fuisset aliqua regia femina, vel primaria, fuisset sine dubio illo perbreui etiam tempore accipienda hospitio, & adhibenda conuiuio. Nunc autem cum vulgares essent, nihil erat necesse curam istam suscipere, aut earum mentionem aliquam facere, dum Æneas, dum oratores, dum Trojanorum primi commemorantur.

Suspiciari præterea licet, exceptas illas feminas hospitio fuisse cum reliquis Troianis: sed tamen id non erat memoriæ prodendum, aut perhibendum poëtæ versibus nominatim; cum nulla, vt diximus, esset inter eas tam magni nominis femina, vt præcipuam postularet à poëta commemorationem.

Finis Libri Primi.

LIBRI SECVNDI

AE N E I D O S.

LOCVS PRIMVS.

DE DISPOSITIONE POETICAE
narrationis.

AN NECESSARIO DIFFERRE DEBEAT
ab historica.

Conticuere omnes , &c.

ANC huius initio Libri secundi quæstionem proponimus, quia rei gestæ videbatur ordo postulare , vt narrationis initium caperetur ab incendio Troiano, aut ab eo tempore, quo statim post incensum Ilium classis illa sub Idæ montibus adornata soluit ex Antandro . Illud tamen in libro secundo narratur , hoc in tertio: nec expositio poetica prius exordium narrandi fecit , quàm septem ipsos annos errasset Aneas , vt Dido testatur in primo .

*Immo age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusq. tuorum,
Erroresq. tuos. nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus, æstas .*

Quærendum igitur est , an ita necesse habeant ordinem perturbare
poëta,

poëta, vt aliud dare principium poëmati debeant, quàm quod ab ipsa rei gestæ serie sibi vident offerri: cum præsertim Homerus in vtriusque structura operis idem secutus sit institutum; nec inter poëtas vniuersos alios numerare possumus, qui contra fecerint, quàm post Virgilium Latinos illos alterius classis, Silium Italicum, Lucanum, Valerium Flaccum, alios ex eodem ordine paucos.

Si consulamus Horatium, sine dubio respondebit, poëta à rei gestæ medio impositam omnino esse necessitatem poëmatis inchoandi: nec aliter exponi, disponique posse poëticum argumentum.

Nec reditum Diomedis ab interita Meleagri,

Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo.

Quo loco citra controuersiam hoc tradit præceptum ingressionis: quia de principijs ibi poëmatum disputat aduersus Cyclicum, atque hæc subiungit versibus illis, quos modo laudauimus.

Semper ad euentum festinat, & in medias res

Non secus ac notas auditorem rapit: & quæ

Desperat tractata nitescere posse, relinquit.

Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,

Primo ne medium, medio ne discrepet imum.

Eandem exposuerat ante præceptionem initio artis. quo fit, vt minus de hominis sententia dubitare debeamus. Ita enim ordinem, dispositionemq. poëticam describit dilucidè.

Ordinis hæc virtus erit, & Venus, aut ego fallor,

Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici

Pleraq. differat, & præsens in tempus emittat.

Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.

Sed tamen aliqui requirunt in hoc genere auctoritatem, ac doctrinam Aristotelis; quem dicunt, vel ea de re non præcepisse, vel alia sensisse omnia, quàm quæ hic ab Horatio pronunciantur ex tripode. Nam in cap. v. poëtics, vbi de fabulæ magnitudine disserit, cum eam dixisset oportere ex principio, medio, fine coagmentari, veluti corpus aptè, congruenterque compositum ex partibus, principium ita definiuit. Principium illud esse dicimus, quod non necessariò post aliud est, & quo aliquid posterius necessariò est. Docet igitur Aristoteles principium illud esse, quod reliqua antecedit omnia: id vero quid est aliud, nisi quod ante gestum est? Et monstri profecto simile videatur, si quod medium est, initio collocetur. Locum alium proferunt Aristotelis: vbi sic pene loquitur. Atque hæc in ipso contextu ita sunt componenda, vt ab ijs, quæ ante gesta sunt, nasci consequentia videantur. Existimant enim cum velle, vt quæ gesta prius sunt, priore loco constituantur, quemadmodum fieri videmus in historica collocatione, in qua temporis, naturæq. ordo retinetur.

Audiendi tamen isti meo iudicio non videntur : neque ob eas ipsorum rationes explodendi poëtarum principes sunt , qui naturæ temporisq. perturbant ordinem: nec antiquorum omnium repudianda sententia est, qui semper existimarunt, hoc nomine potissimum historiam ab Epica differre, quòd illa dispositionem sequatur temporis, & naturæ, hæc artificiosam, permutatisq. temporibus collocationem, accersitam . Nam Dio Chrysostomus in oratione Troiana, non modo nominatim Iliadem immutato rerum ordine dispositam esse ait , verum etiam docet vniuersè, illum eundem esse morem, idemq. institutum omnibus , qui res falsas reddere credibiles oratione conantur . Cum Homerus, inquit, suscepisset explicandum Græcorum bellum aduersus Troianos, non est aggressus ab initio, sed aliunde : id quod faciunt plerique omnes, qui mentiri volunt, ac mentiendo tamen fidem obtinere. Implicant enim omnia; nec quicquam ordine dicunt : rati, eo modo facere se posse, vt mendacium multo minus appareat : In iudicijs hæc cernere licet expressè, alijsq. sanè multis in locis, vbi callidè tractatur artificiosèq. mendacium . qui verò sic res demonstrare volunt, vt gestæ sunt, priora prius dicunt, deinde posteriora, : tum alia subiungunt, vt tempus, & ratio postulant . Hæc ergo vna est causa, cur Homerus noluerit in sui poëmatis expositione ordinem, temporis, ac naturæ seruare . Ex hac inquam Dionis Chrysostomi disputatione, non modò conijcere, sed intelligere perspicuè possumus, antiquorum illam opinionem fuisse, quæ crederet, proprium esse poëtarum in narranda, disponendaq. fabula ordinem inuertere, ac permutare. Videtur idem docuisse Quintilianus his verbis [Vbi ab initijs incipiendum, vbi more Homericò à medijs, vel ab vltimis] Cum enim morem Homericum dicit, poëticum intelligit, aut epicum vniuersè . Quin ita prorsus interpretandum puto prouerbium illud, quod vulgò in eos vsurpatum est, qui aliquid ordine peruerso facerent . ὁμηρικῶς ὕστερον πρότερον . dicebantur quippe rem Homericè, hoc est poëticè disponere, posthabitis prioribus, posterioribus antepositis . Itaque Rodolphus Agricola in tertio libro de Dialectica Inuent. capite septimo, antiquorum iudicia sequutus, decernere non dubitauit, ac pronunciare, inter poëticam, historicamq; narrationem hoc esse discrimen vel maximum, quòd historicus naturalem persequitur seriem, priora primo loco statuens, secundo, tertioque posteriora; poëta rerum gestarum naturam, ordinemq. perturbat, à medijs exordiens rebus, prætermittas aliquo commento, aut epifodio postmodum reprehendens .

Ad Aristotelem veniamus, quem isti nobis opponunt . Et quoniam primo loco contendunt, nullam ab eo traditam esse in hoc genere, præceptionem, id primùm etiam nos falsò dici demonstramus, deinde
locos

locos illos interpretemur, vbi contra sensisse videtur, quàm vulgò iam de dispositione poëtica narrationis existimetur.

In cap. poëtices xxij. vbi de narratiua poësi, hoc est Epica dedita opera, consultòq. disputat, ita præceptum hoc, si minus expressè proponit, abdite certè, ac dissimulanter adumbrat. De narratiua, inquit, imitatione illud constat, oportere in ea fabulam ex vna tantum actione perfecta sic constituere, quemadmodum constituitur in Tragedia: quæ nimirum principio, medio, fine, componatur, vnumq. veluti corpus, aut animal suis absolutum partibus efficiat, à quo peculiaris quædam voluptas, delectatioq. nascatur. Constat item eiusdem narratiuæ poëseos fabulam vsitatis historijs dissimilem esse debere: quæ non vnius tantum actionis expositionem habent, sed temporis tantum vnius. Ex his Aristotelis verbis ratiocinari sic liber. Confirmat Aristoteles fabulæ constitutionem in Epica similem esse oportere constitutionibus Tragediarum. Sed Tragica, ceterarumq. dramaticarum expositio formarum principium ducit à medio, vel fine rei gestæ, præterita verò, & superiora per episdia coagmentat, & per narrationes aliquorum hominum, qui ea pro re nata commemorant inter agendum. confirmat igitur Aristoteles, Epicæ narrationis initia petenda esse à medio. Docet deinde constitutionem eandem Epicæ dissimilem vsitatis historijs esse: docet igitur alio prorsus modo disponendam esse, quàm disponatur historia. At si temporis sequeretur ordinem, eodem planè modo disponderetur. Video respondere aliquem posse, dissimilitudinem illam in eo positam esse, quòd Epicæ constitutionis vna sit actio, historicæ plures: ac verè quidem id video dici. sed tamen hinc etiam consequens est, expositionem poëticam esse, illo nomine dissimilem, quòd eum temporis, & rei gestæ peruertat ordinem, quem historia diligentissimè retinet, vt dicebamus. Cum enim ita vnã actionem complectatur poëta, vt necesse habeat cetera, quæ prætermisit, episdij adnectere, non potest eam actionem historico more, hoc est ordine temporis exponere: quia cum addit digressiones illas, obliquasq. narrationes rerum præteritarum, tempora confundit, ab eaque rerum serie naturali necessariò discedit, quam constanter, & tenore perpetuo sequitur historicus. At omittere, posset episdia, dicit aliquis, & Vlysses in Ithacam, Aeneam in Italiam ducere, neglektis illis errorum narrationibus apud Alcinoũ, ac Didonem. Negat id Epico poëtæ fas esse, ac ius Aristot. qui in eodem cap. paulò post laudans Homerum, significat episdia illa esse pernecessaria, nec Epicam expleri posse partibus suis, nisi digressiones addantur, atque operis appendices aliqua. Quamobrem, inquit, ob id etiam præ ceteris diuinus Homerus haberi iure debet, quòd bellum, quidem alioqui principio, medio, ac fine constans totum scribere minime

nime est aggressus: sed eius parte dumtaxat suscepta, pluribus in ea usus episodij est; sicuti catalogo, alijsq. quibus poësim ipsam locupletissimam reddit. Alterum ego locum proferre possum ex cap. v. ubi de fabularum principio, ac fine conquirendo præcipit in hunc modum. Oportet ergo bene contextas fabulas, neque vnde fors tulit, temere incipere, neque vbilibet desinere, ac terminari. Quæ præceptio illud mihi videtur velle, quod paulò ante diximus. frustra quippe ea doceret Aristoteles de principio fabulæ, si principium sumendum esset ab initio rei gestæ, quemadmodum natura, tempusq. præscribit. Quorsum enim admonendus esset poëta, ne temerè, ac fortuito initium operi faceret, si capiendum necessariò esset ab ijs, quæ gesta principio sunt? Illud ergo non dubiè monito tam præclaro demonstrat; esse quidem exordiendum post initium rei gestæ, sed videndum tamen esse, ne post illud initium, vndecumq. ac temerè exordiamur. Consulendos nimirum putat bonos poëtas, in primisq. Homerum, qui hæc exordia post initium rerum gestarum in loco, prudenter fecit.

Supereft, vt de principij definitione ab Aristot. tradita videamus; quam aduersarij sibi sumpserunt veluti solidissimum suæ sententiæ firmamentum. Cum enim dixerit, principium id esse, quod non necessariò post aliud est, & quo aliquid posterius necessariò est, existimant omnino, principium esse poematum debere ipsum rei gestæ caput, quo nihil est prius, & quo posterius necessariò aliquid est. Quibus vt respondeam, illud optimo iure contendo: non posse Aristotelem id sibi velle, quod eum isti voluisse credunt, nisi pugnantia cum ijs dicat, quæ, vt ante docuimus, de fabulæ vnitæ scripta reliquit. Homerum enim eo nomine laudauit, quòd belli Troiani errorumque Vlyssis partem sibi tantummodo canendam suscepit, reliqua episodij attexuerit. Nam si principium fabulæ illud est, quo nihil est gestum prius, malè duxit initium Homerus, cum ab ea exorsus est rerum gestarum parte, quam multæ prorsus antecesserunt. Existimo igitur Aristotelem eo loco definire principium illud artificiosum, quod capitur à medio, vel certè post initium rei gestæ; ac definiendo pronuntiare, id esse fabularum principium exquisitum, atque laudatum, quod quamquam ex ipso rei gestæ medio petitum est, ita tamen apposite, prudenterq. ducitur, vt à rebus, quæ antecedunt, æque benè, accommodatèq. duci non potuisse videatur. Id enim ipsis prope modum cernitur oculis in exordijs Homeri, atque Virgilij: quæ à superioribus oriri cum laude non potuerunt. Itaque rectè dici possunt ea esse, quibus nihil sit necessariò prius, & posterius aliquid necessariò sit. Si enim aliquid prius cum laude non potuit esse, aliquid prius necessariò esse non debuit.

Alia,

Alia, quæ producunt in medium ex Aristotele, affirmante, in ipso contextu poematis ita esse componenda omnia, ut ab ijs quæ antea gesta sunt, nasci consequentia videantur, hæc, inquam, puto aliorum pertinere: nec eum loqui de toto poematis textu, sed de illa poematis parte, qua sola, demptis episodijs, ipsa rei summa continetur. Non enim semper Aristoteles, cum de poemate loquitur, ita narrationem totam poematis intelligit, ut comprehendat etiam episodica. Video quippe rem ipsam tantummodo, quæ recta narratione tractatur, interdum appellari ab eo, ac dici poema, vel id quod poematis proprium est: ut in cap. xv. In dramatibus, inquit, episodica brevia esse debent: contra in Epopeia sunt longiora: qualia videmus in Odyssea, cuius argumentum hoc est: Cum annos permultos quidam peregrinatus esset, observatus à Neptuno, relictus à suis; cumq. res domesticas sic haberet constitutas, ut absumerentur opes à procis, filius appeteretur insidijs; diu multumque iactatus pelago, domum aliquando peruenit: ubi cum aliquos agnouisset, sic in eos inuasit, ut euaderet ipse sospes, inimicos vlcisceretur. hoc itaque proprium eius poematis est: cetera ad episodica pertinent. Sic Aristoteles eo loco totum argumentum retexit Odysseæ. Videmus adeo ipsam tantum narrationem rectam, poematis narrationem propriam dicere, siue poema; reliqua omnia extra narrationem propriam posita, tamquam aduentitia quædam, & accersita ipso poematis nomine non comprehendere. quod alibi etiam docet, eoque in primis loco, quem proferunt aduersarij. Cum enim ait è rebus gestis priora esse primo loco ponenda, de illa proculdubio loquitur rei gestæ parte, quam sumit sibi recta narratione canendam poeta. quæ profecto sic est tractanda, ut prius ea exponi oporteat, quæ ante gesta sunt, & consequentia postmodum adiungi. non tamen hinc consequens est, res præteritas episodijs interferri non posse; cum de his nullus eo loco sit sermo, sed solum de contextu rectæ narrationis ab episodijs abiunctæ, ac separatæ. Rei quippè gestæ pars, quam sibi seponit Virgilius recta narratione tractandam, non est excidium Troianum, & Aeneæ secundum illud incendium à Troiano portu digressio; sed eiusdem Aeneæ nauigantis extremæ tempestates, erroresq., aduentus in Italiam, bella, victoriæ. quibus è rebus id profecto, quod gestum est prius, priore loco positum est. inter extremas enim Aeneæ tempestates erroresque nulla prior est, quam quæ illi accidit à Sicilia digresso propè Carthaginem. Quamquam alia etiam ratione possum Aristotelis dicta interpretari, ac dicere; priora apud illum esse potiora: nec aliud præcipere cum ait è rebus gestis priora esse primo loco ponenda, quam potiora, & ea, quæ videntur aditum illustriorem facere posse, primo loco esse collocanda. Sed hætenus.

L O C V S II.

CVR AENEAS DICATVR A VIRGILIO

Pater .

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto .

Hoc enim uerò sciscitantur etiam aliqui : cur Aeneas non hic modò , sed alibi quoq. tam saepe illo Patris nomine cohonestetur . Non uimus quidem seniores à Latinis appellari plerumq. patres ; atque à Romulo ipso Senatores illos centum, quos, & senes, & grauissimos legerat , patres item dictos esse . sed Aeneas nondum ad senectutem , ætatemq. prouectam peruenerat . cur ergo dicendus sit pater ?

Sunt qui respondeant, patris nomen honoris interdum esse, ac reuerentiæ titulum ; nec semper in grandiore ætate conferri, sed saepe in dignitate, ac principatum . Sic enim Virgilius ipse appellat Augustum non dum senem, sed ætate florentem .

Dum domus Aeneæ Capitoli immobile saxum

Accolet, imperiumq. pater Romanus habebit.

Et Horatius in serm. secundo , satyra prima, haud aliter alloquitur eundem Augustum .

Aut si tantus amor scribendi te rapit, aude

Cæsaris inuicti res dicere, multa laborum

Premia laturus . cupidum Pater optime vires

Deficiunt, &c.

Quorum insistens vestigijs Ausonius, illo ipso nomine tam honorifico, reuerentiæq. plenissimo Theodosium ornat .

Tu modo te iussisse Pater Romane memento .

Hinc uidelicet natum, ut Dijs, quibus opinione gentium, & summa deberi reuerentia , & summus in homines esse principatus putabatur , patres à scriptoribus antiquis appellarentur , quod à Seruio docetur ad illud secundi libri Georg.

Huc Pater ò Lenæe veni .

Quare nullum Deum esse ait , cui patris hoc epitheton attributum non sit ; quia nullus est, qui aliquem non obtineat principatum . Quin ipsi fluij, ac montes præcipui, quoniam colebantur pro Dijs, & principatum habere videbantur in alios, sapissimè patres , hoc est in suo genere principes , ac rerum domini sunt apud poëtas . Nam Oceanus Virgilio pater est, pater Neptunus, pater Apenninus, pater Inachus

ehus Valerio Flacco . De Ioue Deorum principe nihil dicatur , qui pater sapius est apud antiquos , quàm Iuppiter . Cum igitur Aeneas princeps esset, & ductor Troianorum, hoc est is, cui deberetur à Troianis honor, ac reuerètia, putarūt patrem à Virgilio dictum quasi Regē, & Principem; ex Homero nimirum desumpta loquēdi forma, qui in Odiss. θ Vlysem patrē nominauit, cuius paulò ante laudauerat iuuetutē. Hæc in summa istorum sententia est: Aeneam propterea patrem dici, quod Dux esset, ac princeps Troianorū. Quibus addere fidē possint ferui illi, qui in Reg. lib. iv. cap. v. Præfecto militiæ dicunt . Pater, etsi rem grandem tibi dixisset Propheta , certè facere debueras . Quæ quidem, vt verè dicantur, posthabenda tamen ijs sunt , quæ Iulius Scaliger in lib. poëtices v. cap. iij. decernit arbitrando. Affirmat enim, Æneam propter similitudinem quandam sic patrem dici, quemadmodum idem cognomentum tribuitur Ioui , qui profecto , non reuerentiæ solum, aut religionis ergo , quæ tanto Principi deberi videbatur, dictus est pater: sed propterea nominatim, vt ait Porphyrius , quod ad Iouem omnes omnino familiæ tamquam ad auctorem referrentur. Ideo, inquam, Æneam appellari patrem arbitratur, quod Romanorum omnium principium esset, ac fons , laudatq. testem Virgilium ipsum; quod hoc explicatè docuerit eo versu .

At pater Aeneas Romanæ stirpis origo.

L O C V S III.

DE IUBA DRACONVM.

An vere iubati dracones inueniantur aliqui , quemadmodum à Virgilio hîc effinguntur .

*Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterq. ad littora tendunt .
Pectora quorum inter fluctus arrecta, iubaq.
Sanguineæ exuperant undas, &c.*

Iubas hæc draconibus à Virgilio datas, quibus omnino nullæ dicuntur esse, aliqui non probant . Sunt enim iubæ belluarum crines è collo pendentes , quales in equis, atque in leonibus cernimus , nec alias dici iubatas animantes videmus , quàm eas , quibus eiusmodi crines

E circa

circa collum, aut è collo pendentes à natura dati sint . Sed si hos audiamus accusatores , alios quoque poëtas reprehendere necesse erit , & quidem multos : in primisq. Apollonium Rhodium , qui monstris aliquot marinis iubas item attribuit: & Valerium Flaccum, qui libro tertio leam fecit iubatam, cui crines non sunt collo circumiecti .

Non aliter gemitu quondam lea prolis ademptæ

Terga dedit: sedet inde vijs, inclusaq; longo

Peruigilant castella metu, dolor attrahit vrbes

Interea, & misero manat iuba sordida luctu .

Neminem tamen reprehendere necesse est. Virgilium enim & Apollonium reprehensione liberat metaphora ; ad quam confugere nos iubet, cum poëtas tueri volumus, Aristoteles : vt in Prolegomenis diximus, defens. vij. Iubam igitur appellat Virgilius non crines quidem, illos collo circumpendentes, & circumfusus, sed cristam, quam draconibus esse confirmat ex quorūdam auctoritate Plinius lib. viij. cap. xij. Nec alia fortasse marina monstra descripsit iubata , quam cristatos dracones Apollonius : cum ibidem Plinius ipse testetur , quater-nos, quinosque interdum dracones inter se cratium modo implexos erectis capitibus velificantes ad meliora pabula Arabiæ vehi fluctibus . Neque vero est , cur aliquis eundem nobis opponat Plinium ; quod in lib. xj. cap. xxxvij. dicat , cristatos dracones à nemine visos . Satis enim est poëtæ, qui verisimile sequitur , si res affirmetur ab aliquo . affirmari autem ab aliquo scripserat iam in lib. viij. cap. xij. Quare vindicandus est etiam Plautus, qui ante Virgilium ipsum iam in Amphitruone serpētes dixerat iubatos, hoc est cristatos dracones.

Deuolant angues iubati deorsum in impluium duo .

Non igitur erit necesse Seruij defensionem arripere: qui pro iubis illis draconum apud Virgilium, ait intelligi posse etiam barbas . Cum enim cristatos habeamus dracones aliquos, barbatos nullos , ad cristam potius est confugiendum, quam ad barbas .

Porro Valerius Flaccus, qui leam iubatam describit , aliam quidem inueniet ab eodem Aristotele defensionem paratam in cap. illo xxij. vbi Pindarus ceruas feminas facientem cornutas vindicat ab errore, illo nomine, quod eiusmodi peccatum extrinsecus aduēritum sit, non poëtica proprium : sed tamen etiam ipse translatè fortasse fetas , ac pilos circa collum leaenæ dispositos appellauit iubas , tum præsertim, cum ex ira, subriguntur . Videmus quippè canibus quoque, cum irascuntur, circa collum erigi pilos : quos leaenæ ex ereptis catulis frementi , qualis est ea , quam describit eo loco Valerius, multo magis horrere necesse est . Itaq. iubas eos pilos appellare metaphoricè rationi consentaneum erit .

Video equidem Columellam gallos gallinacos pulcherrima metapho-

taphora dicere iubatos, non tam ob cristam illam purpuream, quam ob eas plumas circa collum versicolores, quæ belluarum iubis similimæ sunt. lib. viij. cap. ij. Iubæ deinde variæ, inquit, vel ex auro flauæ per colla, ceruicesq. diffusæ. Hæc inquam metaphora sumitur ex propinquo propter eam de qua dixi similitudinem, adeoq. accommodatissima est; sed tamen est etiam illa maximè probabilis, quæ iubas accommodat cristis, quantumuis ex longinquo petatur. Ducitur enim, ut puto, ab altera metaphora, quæ galearum conis impositas cristas appellat ideo iubas, quod cristas illas antiqui fecerint principio ex equorum iubis, caudisque, ut est apud Homerum in Iliad. lib. iij. & vj. & apud Virgilium ipsum in x. de Mezentio.

----- *cristaq. hirsutus equina.*

Plumæ tamen cōsecuto post tempore fuere barbaris pro cristis equinis. Nam Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plurimis, & horribilibus hiantium animalium formis insignes describit. Quin illa galearum ornamenta comantia, ut poëtæ loquuntur, non nisi metaphorice dicta sunt cristæ. proprie quippe videmus tantum cristas auibis quibusdam, nominatimq. gallis ipsis gallinaceis, aut draconibus dari, qui sunt item alati. Quantum enim attinet ad aues, v. p. upam Plinius cristatam dicit, cui plumæ quædam in capite sunt plicatiles, habilesq., quæ subriguntur identidem, ac subinde demittuntur. lib. x. cap. xxix. Vpupa, inquit, obsœna aliàs pastu auis crista visenda plicatili. sed pluribus, ac plenius de ceteris auibis, deque gallinaceis in lib. xj. cap. xxxvij. In capite, inquit, paucis animalium, nec nisi volucribus apices, diuersi quidem generis. Phœnici plumarum serie, è medio eo exeunte alio: pauonibus, crinitis arbusculis. stympthalides cirro; phasianæ corniculis. præterea parua, quæ ab illo galerita appellata quondam, postea Gallico vocabulo etiam legioni nomen dederat, alaudæ. Diximus, & cui plicatilem cristam dedisset natura per medium caput à rostro residentem. Et fulicarum generi dedit cirros. Pico quoque Martio, & grui Balearicæ. Sed spectatissimum insignis gallinaceis, corporeum, ferratum: nec carnem id esse, nec cartilaginem, nec callum iure dixerimus, verum peculiare. Draconum enim cristas qui viderit, non reperitur. Cornua multis quidem, & aquatiliū, & marinorum, & serpentium varijs data sunt modis. Ita, quidem hoc loco Plinius disputat, sed tamen hand infirmat eorum auctoritatem, qui dracones cristatos esse tradidere. quos secutus est etiam Ouid. metam. lib. quarto, & Seneca Tragicus in Hercule furiente: qui angues, ac dracones ipsos dixere cristatos.

Itaq. cum horum propriè sit animalium crista, translata tributa est galeæ. Et quia galearum cristæ sunt ex iubis equinis, iterum hæ translata dicentur iubæ. fietq. ut proportionem commutata quemadmodum

de metaphora præcipit Aristoteles in lib. Rhetor. iij. cap. iv. & autum crista dici iuba possit, & galearum iuba etiam crista. Nihil igitur mirum esse debet, si Virgilius iubam tribuit anguibus illis, quos videbat à nonnullis haberi, & dici cristatos. Cum enim crista iam, notissima metaphora diceretur iuba, erat illi fas draconum cristam, iubam dicere, & dracones ipsos appellare iubatos.

L O C V S IV.

AN ACHILLES VERE SIT
Larissæus.

Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles.

Hanc nobis aliqui litem contestantur: quia dicitur à multis Achilles Phthius, in primisq. ab Horat. lib. iv. Od. vj. Phthia verò vrbs, & Larissa quamquam vtraq. Thessalica est, distant tamen inter se longissime. sed diluitur ea dubitatio, atque omnis facillè defenditur controuersia ex opinione scriptorum varia, quam perpendere nos iubet Aristoteles in poëtarum causa, vt nos multis declarauimus in Prolegomenis, defens. vlt. Erant quippe varia, quæ de Achillis patria tradebantur; cum eum alij natum Larissæ vellent, alij Phthiæ: nec satis multi sciebant veram, germanamq. Achillis urbem, aut oppidum illi natale. Quo fiebat, vt integra res esset, liceretq. poëtis, eū, vel Phthium dicere, vel Larissæum. Itaq. Virgilius ipse alio quodam loco Achillis patriam Phthiam dixit esse, non Larissam.

Cum domus Assaraci Phthiam, claraq. Mycenæ

Seruitio premet, & victis dominabitur Argis.

Ceterum quamquam hæc ita sunt, & sic ipsa Virgilij satis superque defensa causa est, addo tamen aliqua poëtarum aliorum exempla, quæ demonstrent, à multis patriam certorum quorundam hominum fuisse multò mutata licentius, quàm à Virgilio permutetur hoc loco Achillis ciuitas. Propertius, vt ab hoc ordiar, in lib. ij. ausus est dicere Laidem, nobile scortum, fuisse Corinthiam.

Non ita complerant Ephyrae Laidos aedæ.

Id quod etiam est ausus Claudianus in primo libro aduersus Eutropium, & Antipater Sidonius in tertio Anthologiæ. Et tamen ex historicorum auctoritate scimus, eam fuisse Siciliensem. Ita quippe testatur Plutarch. in Nicia, Stephanus in Lexico geograph. verbo *νεστός*,

Synne-

Synesius in epistolis, Athenæus in lib. vij. Scholiastes Aristophanis in Pluto. Cur ergo Corinthiâ illi poëtæ fecerunt Laidem, quæ à tam multis dicitur esse Siciliensis? Respondet Poëtarum patroni; Laidem natam quidem fuisse in Sicilia, sed diu multumq. iam adultam, & meretricem iam nobilem habitasse Corinthi, ubi famosissimæ fuere pellices, & quidem innumerabiles: inter quas à quibusdam recensebatur etiam Lais. Atque haud scio an in illo Veneris templo Corinthio fuerit, ubi affirmat interpretes Aristophanis, meretrices amplius mille prostitisse. Certè hæc illius in ea vrbe commemoratio, habitatioq. fecit, vt iure dici Corinthia posset. Quam item causam esse ijdem putant, cur Virgilius alijque in tradenda nobis Achillis patria dissentiant ab alijs. Alteram enim è duabus urbem natalem sciebant Achillis esse, alteram ab eodem cultam & habitatam: adeoque sibi fas esse putarunt vtriusque illum ciuem facere pro arbitrato: cum, præsertim, vt dixi, scriptores in eo non conuenirent. Duos fuisse poëtas scimus apud Græcos, qui scripserint Argonautica, quorum primus est Dionysius Thrax, alter Apollonius Alexandrinus. Vterque tamen dicitur Rhodius ideo, quod vterque longo tempore Insulam illam inhabitavit. Quamquam quid ista ita conquirimus, quasi necesse sit eas saltem habitasse nos vrbes, quæ nobis à poëtis pro patria dantur? Etiam citra eiusmodi causam, planeque pro arbitrio videmus interdum poëtas aliquorum patrias immutasse. Ovidius enim Coum dixit Apellem, quem Strabo, alijque fuisse testantur Ephesium.

Si Venerem Coum numquam pinxisset Apelles.

Hac eadem abusus est licentia Petrarcha, cum Plinium Veronensem appellauit, quem plerique omnes volunt esse Nouocomensem. Arripuit etiam ipse occasionem sic arbitrandi ex opinione varia, sententijque discordibus, quæ circumferebantur olim de patria Plinij. Vt enim in multis inscriptis lapidibus antiquissimis sit Nouocomensis, & sic prorsus appelletur in Chronicis ab Eusebio, in aliquot tamen vetustis codicibus historiae naturalis, quam ipse scripsit, hic index ante memoriam nostram legebatur. Plinij Veronensis, &c. Immo vero contendunt aliqui, nonnulla, manu styloque exarata volumina illam ipsam hodieque inscriptionem retinere Plinij Veronensis. Suppetit ad hæc non leuis coniectura ex Plinio Iuniore, qui per epistolam ita superiorem alloquitur Plinium patruum suum. Rectè fecisti, quod Veronensibus nostris gladiatorium munus promissisti. suppetit ex ipso Plinio, de quo loquimur; qui in præfatione Catullum appellat conterraneum suum. vt obiter, inquit, emolliam Catullum conterraneum meum. Catullus verò sine dubio est Veronensis.

Vidit hanc eadem licentiam, sibiq. sumpsit Dantes Aligherius, cum

Papinium Statium Tolosanum appellauit, qui Neapolitanus est, non ex veterum modò auctoritate, ac testimonio, sed ex ipsius professione Statij in Siluarum libro iij. fil. vlt.

Anne quod Euboicos fessus remeare penates

Auguror, & patria senium componere terra?

Id quod paulò post planius explicat, de patria illa sua versibus his interponendis.

Nostra quoq. & proprijs tenuis, nec rara colonis

Parthenope: cui mite solum trans aquora vectæ

Ipse Dionæ monstrauit Apollo columbæ,

Has ego te sedes (nam nec mihi barbara Thrace,

Nec Lybia natale solum) transferre laboro.

Quamquam, inquam, ipse quoque Statius Neapolitanum esse se profitetur, ab eo tamen poëta dictus est Tolosanus; ex ea nimirum licentia, quæ permutat patrias. Et fuit profectò idonea causa, cur eam ille, sibi licentiam vsurparet, ab ignoratione mortalium, apud quos diu multumq. de Statij patria, nataliq. ciuitate dubitatum est; cum præfertim in ea designanda etiam errassent historici. Nam Eusebius in Chron. Tolosanum Papinium nominat, & Sidonius Apollinaris in epistola quadam videtur eum Aquitanicum dicere.

Nam quod Papinius tuus, meusq.

Is enim, ad quem scribit, & Apollinaris ipse qui scribit, Aquitanici sunt. Frustra igitur, & iniuria Virgilius accusatur, qui tam iustam habet causam cur Achillis patriam opinione scriptorum sic incertam & variam non semper eandem fecerit, eumq. nunc Phrygium esse dixerit, nunc Laryssaum. Patrocinantur enim ei ceteri poëtæ: patrocinantur in primis Aristoteles, hanc veniam in variantium sententiarum multitudine poëtis impertiens, vt quodlibet sibi sumant, eligantq. pro arbitratu, quod diximus in Prolegom. Defens. vlt.

LOCVS V.

DE AVRO BARBARICO.

An rectè illud Epitheton opulentia Troianorum,
ac Priami tributum sit.

*Barbarico postes auro, spolijsq. superbi.
Procubuerunt.*

Aeneæ

Aeneæ verba sunt hæc apud Didonem, exponentis excidium Troianæ Regiæ: quæ, & auro calata erat, & triumphalibus exornata monumentis. In quo poëtam arguunt incōsiderantiæ; quippe qui Æneam inducat de sua patria loquentem perperam, hoc est eius ornamenta, dicentem, & appellentem barbara: nec eundem habeat cursum, & constantiam orationis, qua semper alibi honorificè sanè de Troia, Troianisq. commemorat. Vt.

Quis Troia nesciat urbem,
Virtutesq. virosq. &c.

O patria ò Diuum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum.

Cuius enim inconstantia nunc sit, illam ipsam urbem barbaram dicere, quam ante tam magnificè collaudarit? Neque verò Troiani ex eo genere nationum externarum erant, quæ habebantur barbaræ. Hauserant enim originem à Græcis, hoc est à colonia, quam Teucer è Creta deduxit in Phrygiam, & Græcè loquebantur, ut multa eorum vocabula demonstrare videntur, quæ Græcam habent etymologiam. Huc accedit, quòd ex omnibus minimè debuit barbaros appellare Troianos is, qui Romanos commendare potissimum studebat à maioribus Troianis, quorum ex sanguine ortum, ac natales antiquis iam temporibus habuissent.

Duæ sūt huius loci vindicandi rationes, ac viæ. quarum primam expediuit Modicius: qui Barbaricum aurum putat aurum esse partum, à Barbaris, quos Priamus bello deuicisset. videtur enim id esse quod in clausula versus adiungitur.

Spolijsq. superbi.

Quasi velit poëta significare, aurum illud fuisse de spolijs, ac manubijs hostium barbarorum. Quo loco id agebat fortasse Virgilius, ut in ijs manubijs, spolijsque laudaret Romanos: qui, ut tradit memoriæ Plinius, hostium spolia, & monumenta triumphalia postibus affigebant suis, ea lege, ut nemini liceret ea refigere; tametsi ad alios hæredes, ac dominos aliquando perueniret domus. Quod si quæras quibus nam ex hostibus barbaris victoriam Priamus, & ea spolia reportasset, discas ab Homero: qui eum pugnasse dicit aduersus Amazones: discas à Seruio: qui testatur imperasse Phrygiæ, atq; Mygdoniæ; Mysiam, verò ipsam debellasse totam, in suamq. potestatem redegissee. Quibus victorijs potuit haud dubiè aurea referre domum ornamenta, foribusq. basilicæ sic suspendere quemadmodum postea Romani triumphalia illa spolia manubiasque suspenderunt. Quæras tamen iterum, cur Barbari dicerentur potius illi finitimi, Reges, nationesq. debellatæ, quàm ipsi Troiani. sed causam paulò ante iam indicauimus, cum diximus à Græcis oriundos esse Troianos. Hinc enim fiebat, ut cetera

nationes, finitimaeque gentes, quae nullam cum Graecis coniunctionem, ac necessitudinem haberent, si cum Troianis conferrentur, barbarae dici meritò deberent, eorumque res, & ornamenta barbarica. Atque haec prima ratio est amoliendae difficultatis.

Alteram proponit Adrianus Turnebus in lib. ix. cap. xvij. à superiore longe distantem, illiq. planè contrariam, sed maximè probabilem. Docet quippè, nomen hoc [barbarum] in omnes quidem populos, qui Graeci non sint, atque adeo in ipsos quoque Romanos, ac Latinos conuenire, (barbaros enim eos Plautus appellat in quodam prologo cum Graecam Comœdiam ait se vertisse barbarè, hoc est latinè) sed tamen interdum idem vocabulum ita contrahi, vt nominatim inter Barbaros omnes significet Phryges; quod est apud Tullium in prima quaestione Tusculanarum ex veteri poëta, qui dixit.

Stante ope Barbarica.

hoc est Imperio stante Phrygio. Nec aliam voluit à nobis intelligi nationem, nisi Phrygiam Horatius illam, quam ipse Barbariam nominauit in ep. ij. lib. primi.

Grecia Barbariae lento collisa duello.

Et cum in Epod. Ode ix. Barbarum carmen dixit, Phrygium sine dubio significauit sonum.

Sonante mistum tibijs carmen lyra,

Hac Dorium, illis Barbarum.

legi enim Musicorum, quæ Doria dicitur apud scriptores opponitur Phrygia. Itaq. si hæc vere dicuntur, dicuntur autè verissimè, nihil erit aliud Barbaricum aurum, quàm Troianum, ac Phrygium. Sed causam exquirere necesse est, cur ex omnibus, qui barbari dicebantur, hoc sibi nomen singulariter ipsi vindicassent Phryges. Neque enim ad linguam confugere possumus, aut ad discrimen illud inter Græcos, ceterosq. cum Troiani, quod supra diximus, originem duceret à Græcis. Natum id ego puto ab eius Regni diuitijs, & opulentia. opes enim exaggeratæ, insignesq. diuitiæ immò verò delitiæ maximæ dictæ metaphorice sunt à Latinis barbaræ; quia barbaræ nationes his circumfluebant, Græci, Latiniq. parcius utebantur. Testatur id poëta peruetus apud eundem Tullium hoc antitheto. Quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labos, militia in studio est, quàm fertilitas barbaræ, hoc est, Barbarorum delitiæ, copiarque. Cum ergo inter Barbaros omnes opulentissimi Phryges, deliciosissimiq. haberentur & essent, propter excellentiam illam opum iure dicuntur Barbari, hoc est, ditissimi, eorumque aurum Barbaricum appellatur, quasi multum & exaggeratum: sic inquam, vt postibus etiam ipsis illitum esset. Idem nomen quasi proprium video postea collatum in Persas. Quorum Rex ætate Demosthenis appellabatur propriè Barbarus. nec
aliam

aliam credo causam fuisse, nisi quia Persarum deliciae, diuitiaeque haud minus fuerunt insignes, quam ante fuissent opes Phrygiae, & gazae illa Troiana. Quare nihil agunt qui Virgilium arguunt inconstantiae. siue enim priore illa, siue hac posteriore insistas via, laudatos Troianos inuenias: cum eorum aurum, vel partum à Barbaris, vel multum, & exaggeratum intelligi debeat esse, quod barbarum appellatur.

L O C V S V I.

AN AENEAE DE OCCIDENDA HELENA
deliberatio à decoro discedat.

*Non ita. namq. etsi nullum memorabile nomen.
Feminea in poena est, nec habet victoria laudem,
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor poenas, animumque expleisse iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres satiassse meorum.*

Huius occasionem quaestionis, ac materiam illi duo censores, arbitrique Varus, ac Tucca dederunt, quibus Aeneida recognoscendam permisit quidem Augustus, sed ea lege, vt demerent si quid demendum, ac tollendum censerent, nihil tamen adderent de suo. Hac enim illi suscepta prouincia, duos, & viginti versus, quibus illa de occidenda Helena continetur Aeneae deliberatio, induxerunt, expunxeruntq. duplici causa permoti. Prima erat; quòd pugnautes viderentur esse cum ijs, quæ dicuntur in vj. libro, vbi casus, & infortunium enarratur Deiphobi. Hoc enim loco libri secundi, quem habemus in manibus, Helena in Vestæ sacrario latuisse fertur, cum Ilium incenderetur.

*Iamq. adeo super vnus eram; cum limina Vestæ
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio, &c.*

In sexto verò flagrante iam Troia non quidem in aede Vestæ fuisse dicitur, sed in Deiphobi coniugis domo; ibique Menelaum intra thalamum deduxisse.

*Namq. vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; & nimium meminisse necesse est, &c.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Emouet, & fidum capiti subduxerat enses.
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.*

Altera causa, quæ Iudices illos ad eosdem versus obliterandos impulit ea fuit, quòd aliquid haberent indignum viro forti, atque à summo abhorrens Imperatore. Neque enim decere putabant, eum qui ad fortissimi Principis exprimitur formam, aduersus feminam sic irasci, vt dicere poëta non dubitet.

Exarsere ignes animo, subit ira cadentem

Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.

Mihi verò quamquam non erat hoc loco consilium priorem illam attingere controuersiam, video tamen impositam esse necessitatem eius repugnantia conciliandæ antequam ad secundam accedo quaestionem, quam consultò, ac de industria tractare decreui. Aio igitur ea, quæ utrobique dicuntur à Virgilio, non esse pugnantia, si rem ita gestam esse intelligamus, vt nunc exponam. Helena ipso noctis initio, cum Troiani vino somnoque confopiti iam essent, chorum simulans, facemque manu prætendens summa ex arce vocabat Danaos, hoc est à Regia Priami, vbi tunc erat choros ducens, & ludibunda. Cum verò iam illi Græcorum duces armati desilirent ex equo, domum illa se recepit suam ad Deiphobum coniugem, Priami filium, cui post obitum Paridis tradita in connubium fuerat. Ibi Menelao thalami fores aperuit, vt gratiam ab eo iniret iterum, illique reconciliaretur. Occiso Deiphobo, eiusque incensa domo, Menelaus, quamquam non est aspectu coniugis officioque planè delinitus, eam tamen interea permittit incolumem, pœnas postea repetiturus. Helenæ itaque de Menelao nil iam benè speranti necesse fuit alium querere salutis locum, vbi lateret. Hunc verò nō in Priami Regia, quæ iam cōflagrasset, sed in æde Vestæ reperiit opportunum. Qua expugnata Regia, cum descenderet Aeneas, armatorum vallatus globo, in Vestæ limine obuiam habuit Helenam. Itaque, si tempora spectes varia, quæ spectare nos iubet Aristoteles in accusationibus poëtarum, vt docuimus in Defens. xv. nihil erit in secundo cum ijs pugnans, quæ canuntur in sexto. Antequippe Deiphobum prodidit Menelao domi suæ, vt in sexto dicitur, deinde ad quaerendam salutem in æde Vestæ se condidit; quod hic legimus in secundo.

Nunc de altera quaestione, quæ grauior est, aggrediamur exponere, ac videamus num Aeneas summo Imperatori sit indecorum de occidenda femina deliberare, quippe mulier imbecillior natura est, & meticulosior, vir audentior, ac robustior; adeoque vir à virtute, mulier à mollitie, vt aliqui putant, nomen accepit. Quare decernit Aristoteles in problematis, iniquius esse feminam interficere, quàm virum: cum illa ob eam de qua dicebamus imbecillitatem minus idonea sit iniuriæ faciendæ. Erit igitur alienum a viro forti, atque magnanimo aduersum id eniti, aut contendere, quod infirmius est, nec idoneas habet

bet vires ad repugnandum. Quam rationem tractat sedulò Tiraquell. in leg. Connub. num. lxxv. laudatque Aurelianum Imperatorem, quòd Zenobiæ, à qua videbat sibi fuisse iam per summam perfidiam ereptum Imperium, vitam condonari iusserit, cum à militibus raperetur ad necem. Indignum enim Imperatore censuit, à femina quantumvis iniuriola, & perduelli repetere pœnas: maluitque à se vindictam, quam altitudinem mentis, ac magnanimitatem desiderari.

Duas hic etiã inire licet ad Virgilij tutelam rationes, ac vias. Prima sit huiusmodi. Aeneas non statuit affirmatè sibi sumendas esse pœnas à femina, sed dubitabundus deliberat, expediat ne viro forti, iusto, atque magnanimo feminam illam interimere, quæ flammam incendio Troiano subdidit primas, postremas etiam suppeditauit. hæc autem deliberatio Aeneam non dedecet absolutè iustum, perfecteq. magnanimum. Quemadmodum enim in virum sapientem ex ipsorum quoque confessione Stoicorum cadunt aliquæ commotiones inconsultæ, vt Seneca docet, & Gellius lib. xix. cap. i. sic Imperatori magno, & forti accidere queunt dubitationes, de quibus adhibita in consilium prudentia deliberandum sit. Nihil ergo decernit, sed diserit, & secum ipse consultat Aeneas. Cuius quidem consultationis hæc prima pars est. Nullum feminea in pœna potest esse memorabile nomen: nec vllam habebit vnquam laudem de imbecilla natione victoria. Altera, sed tamen in omnium ore versabor, si tantum nefas extinxero, & laudabor, quòd pœnas, suppliciumq. à merente, noxiaque femina repetierim. In qua disceptatione tam dubia, quia melior vincit pars ex occursum matris Deæ, quæ rectam significat rationem, sine dubio expictus hic est Aeneas ad exemplum viri fortis, magnanimi, iusti, absoluti numeris omnibus Imperatoris. Adest enim illicò deliberanti, & ambigenti Venus, eique nebulas detergit omnes, admonet eundem, officij sui, docetque non tam Helenam, quam iram, atque inclementiam Deorum Troiani esse causam incendij.

Talia iactabam, & furiata mente ferebar;

Cum mihi se non ante oculis tam clara videndam

Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit

Alma parens, &c.

Ceterũ si mirum alicui videatur, quòd Venus pro recta ratione interueniat, meminerit necesse est, duplicè esse Venerem: vulgarem vnã, quæ feturæ præsit, ac genituræ, cælestem alteram, quæ rectam rationem omnium genitricem, parentemq; virtutum figmento pulcherri-
mo Platoniorum adumbret, qua de re disputauimus accuratè in primo nostrarum orationum volumine, cum de Virgilij diceremus allegoria.

Secunda ratio defensionis in hunc à me modum conformatur. Eflo

decre-

decreuerit Aeneas Helenam de medio tollere, nihil tamen est actum, quod fortitudini, magnanimitati, iustitiæ consentaneum non sit. Non enim ea gratia, eoque consilio vult Helenam occidere, vt laudem inde sibi paret, ac gloriam, quam intelligit esse nullam in feminea poëna; sed vt sic plectat criminofam illam, ac scelestam, quemadmodum iustitia Principum postulat, & vindicta; vt fuorum placet Manes eius feminae sanguine, cuius vitio priuati sunt vita; vt auertat periculum seruitutis turpissimæ ab ijs, qui superstites essent ex incendio. Nam si Menelaus, collecta iam præda, reconcilietur Helenæ coniugi, eam captiuorum stipatam comitatu, atque seruitio reducet in Græciam. Hac nimirum cogitatione maximè compellebatur Aeneas, cum de tollenda Helena consultabat.

*Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasq. Mycenæ
Aspiciet? partoq. ibit Regina triumpho,
Coniugiumq; domumq., patres, natosque videbit
Iliadum turba, & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanidum toties sudarit sanguine littus?
Non ita.*

Quis enim patiatur affines suos, & matronas Troiæ primarias imperio premi tam impudicæ mulieris? Benè igitur Aeneas, prudenterq; colligit ad extremum, coniectatq; laudaturos omnes auctoris manus, si caederetur Helena, factumq. tamquam acquissimum, iustissimumq. probaturos.

*Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumq. expleisse iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres satiasse meorum,*

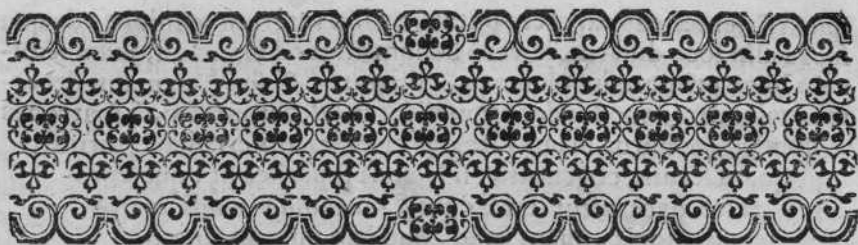
Nihil igitur in versibus illis est cum alijs pugnans, nihil abhorrens ab Imperatorio decoro, nihil à iustitia, nihil à virtute, quæ virum decet, alienum est. Itaq. male Virgilius accusatur inscitia: imprudenter atque inscite Iudices illi ab Augusto designati sapientissimos poëtæ versus inducere atque obliterare conati sunt. Suffragari potest huic loco defensio ex Prologoménis quinta, quæ ~~desideris~~, hoc est circumstantias spectare maximè iubet in ijs, de quibus accusari poëtæ videmus. Hæ quippè faciunt, vt honestum sit, quod aliqui turpe, atq. indecorum esse videretur. Peristases verò, & circumstantiæ sunt, locus, tempus, personæ, in primisque, vt ibi ait Aristoteles, finis, & id cuius gratia geritur aliquid. Saepè quippè poëtæ aliquid factum volunt, ac fingunt fieri boni maioris adipiscendi gratia, vel maioris aliquius mali vitandi studio. Quæ profectò cadunt in hoc Aenææ consilium ad amussim. Si enim Helenam occisam vult, vult propterea, quod Troianorum interfectorum animas placare cupit illo sanguine,

quem

quem sitienter eas expetere putat, ex illa veterum opinione, de qua supra alio loco differui. id verò bonum aliquod maius est, quàm feminam illam præstare incolumem, & liberare. Si sua eam manu decernit extinguere, quod indecorum videtur, decernit ideo, ut matronas nobiles, & nurus Priami Regias eripiat è miserrima servitute, quam servire cogentur, si Helena superstes sit: quod profecto decernitur mali cuiusdam causa vitandi multo maioris, quàm sit id, quod ab infamia imminet Aeneæ, si Helena viri fortissimi manu tollatur è medio.

Finis Libri Secundi.

LIBRI TERTII

AENEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE HVIVS DIVISIONE LIBRI
à proximè superiori narratione.

ODVM hic in scirpo quæsiuit, inuenitque Casteluitrus, Virgilium arguens, quòd libri huius narrationem seiunxerit à secundo: nec è duobus fecerit vnum; cum vtriusque vna, eademq. sit expositio narrantis Aeneæ super mensam Didonis excidium Troianum, erroresq. septennes. Quin eodem nomine multo maximè reprehendit Homerum, quod sermonem Vlyssis apud Alcinoûm in libros diuiserit quatuor. Causam accusationis repetit altius.

Existimat enim Epicos poëtas totum carmen, & suum ipforum opus diuississe in quasdam quasi concentiones, recitationes sue, hoc est in certas partes, quæ commodè vno ductu, impetuq. dicentis recitari possent sine illorum satietate, qui audirent: eo planè modo, quo Comœdia, aut Tragoedia diuiditur in actus, & scenas suas. Has autem recitationes, & partes appellatas esse contendit ab auctoribus libros: adeoq. recitationes singulas libris singulis comprehendere debere: quod si longiores sint, iusta eas reprehensione carere non posse. Hinc intelligi vult, Homerum peccasse dupliciter: primo quidem, quòd plus nimio longam fecerit expositionem illam Vlyssis, deinde quòd eandem in libros diuiserit, nec libros ipsos absoluta narratione terminarit.

rit. Virgilium verò eo solum errasse nomine, quòd narrationem Aeneæ partitus sit in libros duos, quæ tam longa non est, ut audiri tota, & pronunciari vna tantummodo recitatione non possit. Hæc ille tamquam è Cortina.

Sed dici vix potest quantum aberret à vero. Ponit quippe sine testimonio, atq. auctoritate maiorum, poëtas, & ipsos Epici carminis auctores antiquos partitos fuisse libros eosq. recitasse; quod falsum est. Hanc enim curam sibi postea sumpserunt ij, quos appellarunt Rhapsodos, hoc est carminum sutores, cantoresque; quos propterea sic dictos accepimus, quòd Homeri, aliorumq. poëtarum opera temere, sparsa, & diuisa cōsuere quodammodo primum, & compingere, deinde in partes aliquas diuidere certas ausi sunt, quas commodè recitare, aut canere possent, cum alijs in locis, tum verò præsertim, ac maxime in conuiuijs Principum.

Aliqui auctorem faciunt huius diuisionis, & Rhapsodiæ Pisistratum. Sed hunc ait Aelianus in iij. var. hist. vniuersa tantum Homeri opera confusa, & perturbata in Iliadem, atq. in Odyssæam tamquam in duo corpora digessisse. Suspiciari potius libet, auctorem fuisse Pisistrati filium Hipparchum: quem testatur idem Aelian. in libro viij. versus Homeri Athenas importasse primum, & Rhapsodos instituisse, qui eos canerent in Panathenaicis. Quos oppidò Rhapsodos videmus consecutis temporibus appellatos etiam fuisse *παλδούχους*, & *παλδωγούς*, à virga, siue bacillo, qui dicitur Græce *παλδός*. Prodibant quippe Rhapsodi recitaturi cum scipionibus, & quidem variè coloratis. Nam, qui profitebantur Iliadem, gestarunt rubrum, ad indicandas cædes militum, & cruorem: qui Odyssæam, croceum: quòd eo colore apud antiquos significarentur exules, & errantes. Quin etiam ante hos Hipparchi Rhapsodos aliqui præterea fuisse videntur Homericæ carminis recitatores: cum memoriæ prodiderit Aelianus in eodem lib. iij. multo iam ante fuisse Homeri carmina distracta, & discerpta, quæ canerent illi prisca particulatim: ut pugnam ad naues, nauium catalogum, Patrocli parentalia, Telemachi peregrinationem, nauigationem Vlyssis, &c. quæ postea collegerunt, consuerunt, & diuiserunt melius ipsi Rhapsodi.

Ceterum hæc nihil ad nos, qui de his auctoribus haud laboramus, modo compertum illud sit; poëtarum libros eos fecisse, ac diuisisse, qui iustam recitationem, & conentionemq. sibi seponere voluissent. Hinc enim sequitur, non esse reprehendendum Homerum, aut alios poëtas antiquos ob eam partitionem, quam ipsi non fecerunt. Quod si Rhapsodi illi virgatores male, ac præter rationem diuiserunt opera poëtarum, ipsi plectendi suis virgis sunt, ac parcendum poëtis, qui eam curam, prouinciamq. alijs permiserunt.

De Virgilio verò, quamquam non habeo, cur confirmem, Rhapsodis fuisse datum negotium, ut Aeneida diuiderent in libros, quos in conuiuijs canerent, exploratum tamen esse, ac certum puto, Virgilium ipsum de recitatione, ac cantu non laborasse. Neque enim Epicum carmen ea gratia scribitur, ut recitetur, quemadmodum scribuntur dramata. Itaque sequutum eum esse dixerim Homerum, totumque illud Aeneidos opus sine librorum partitione coagmentasse. Eos autem, qui vel recitare, vel canere Virgilij versus ad citharam vellent, eandem, quam videbant iam placuisse Rhapsodis Homericis, retinuisse diuisionem. Cantoribus enim opportunius erat Aeneæ narrationem bipartito diuidere, quam totam recitare simul, aut canere.

L O C V S I I.

DE CLASSE SVB ANTANDRO
adornata,

An ea molitio verosimilis sit.

*Postquam res Asia, Priamiq. euertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq. superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia,
Diuersa exilia, & desertas quærere terras
Augurijs agimur Diuum, classemq. sub ipsa
Antandro, & Phrygia molimur montibus Ida*

Classis hæc viginti constabat nauibus, ut apud Didonem testatur Aeneas.

Bis denis Phrygium conscendi nauibus æquor.

Quo magis admirabile videtur esse Casteluitro, qui potuerit Aeneas tam citò, tam magnam classem, tam prope hostem, ut Græcorum arma vndique circumsonarent, ipsa demum adhuc fumante Troia, moliri. Putat ergo ex eo genere peccatorum hoc esse, quæ ab Aristotele in cap. xxij dicuntur ἀλογα, hoc est figmenta à ratione aliena, minimeque decentia.

Sed nobis Aristoteles ipse eodem in loco aliquam fortassis ad defensionem aperiet viam. Affirmat enim ille quidem errata quædam esse poetarum grauiora, eaque dici debere ἀλογα: sed docet etiam, interdum sic esse poetis condonanda, quemadmodum condonamus Homero, quod

quòd Vlyfsem è Corcyra remittat Ithacam confopitum, ac dormientem, faciatque Phæacenses vectores ab Alcinoò datos eundem Vlyfsem exponentes in Ithacæ littus item fopitum, ac plane folum, cum muneribus Regijs, eumque infalutatum è veftigio relinquentes. Hæc, inquam, Aristoteles ipfe ait efse *ἀλογα*, & præter rationem omnem, fidemque confingi: cum credibile non fit, Ithacæ Regem, tam honorificè paulò ante fufceptum, ita negligi demum, & exponi, eo maximè tēpore, quo illi multo maximè præfidium erat aliquod aduerfus procos neceffarium. Nihilo minus tamen Homerum liberat culpa, docetque, quicquid ibi absurdum eft, alio quodam bonorum genere compenfari.

Itaque licebit etiam nobis abfoluere culpa Virgiliū: cum multò magis credibilia fint quæ de comparata repente clafse comminifcitur ipfe, quàm quæ in exposito Vlyfse fingit Homerus. Neq. enim, cum ait Virgilius, Aeneam clafsem illam efse molitum adhuc fumante Troia, fignificat etiam, eadem fumante illicò difceffiffe. Potuit enim in Antandro aliquo tempore facilè commorari dum Græci colligendis fpolijs, reficienda clafse, partienda præda, gaza Troianorum nauibus imponenda, opperienda demum commoda tempeftata occupabantur. Quod fi ne tempus quidem iftud tam multis molientis nauibus fatis efse videatur, illud animo reputemus, quòd eft in lib. Aeneid. ix. eas Aeneæ naues ex arboribus textas facris fuiſſe, conceffu & beneficio Cybeles, quæ veniam dedit, vt ex Idae monte fucciderentur.

Pinea filua mihi multos dilecta per annos,

Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,

Nigranti picea, trabibusq. obscurus acernis.

Has ego Dardanio iuveni, cum clafsis egeret

Lata dedi, &c.

Quapropter in ea molienda clafse aliquam interceffiffe machinam intelligere debemus, & Deorum opem interueniſſe: quia verofimile non eft, Cybelem eam tantummodo filuam Aeneæ dediſſe, nec eum fabricandis, & componendis nauibus adiuuſſe. Quo fit, vt fi huius machinæ, diuinæq. opis rationem habeamus, id quòd alioqui videtur *ἀλογον*, atque abhorrens à ratione, quaſi quodam medicamento curetur, & deleatur. Hanc enim ait ibidem Aristoteles efſe cauſam, cur illud erratum Homero condonandum fit; quòd nimirum eiufmodi figmentum absurdum quibuſdam veluti condimentis aſpergat, deleatq. iucunditate fabulæ quicquid alienum à ratione confingit. Illa, inquit, quæ de Vlyſſe dicuntur exposito, toleranda nō eſſent, ſi ab aliquo malo poëta tractata fuiſſent. Sed Homerus alijs planè bonis absurda compenſat, ac delet; & quicquid abhorrens à ratione videtur, tamquam medicamentis, & quibuſdam quaſi condimentis aſpergit. Quæ nā verò

sint condimenta illa, quæ medicinam absurdo faciunt episodio pluribus ibi docent Interpretes; Victorius præsertim, & Castelvitrus. Sed ijs prætermiſſis, quod ad Virgilium attinet, satis nobis est, receptum habere ad machinam illam, & opem Berecynthia, tamquam ad medicamentum longè præsentissimum, quod facere sine dubio possit, ut quicquid in ea molitione verosimile non est, obliteretur, ne cicatrice quidem, aut vulneris aliquo vestigio relicto. Si quis enim contendat, tempus illud, quo Græci occupabantur in colligenda præda, non esse satis fabricandæ classi, habet cur credat esse satis ob eam machinam, & præsidium Deæ, quæ repræsentare facillè potest, atque anticipare quicquid à mortalibus operam multam, & temporis diuturnitatem efflagitet.

L O C V S III.

DE SACRIFICIO AENEAE
in Thracia.

An ritè peractum sit, & ex lege Sacrorum.

*Sacrâ Dioneæ matri, Diuisq. ferebam
Auspiciis coeptorum operum. superoq. nitentem
Cælicolum Regi mactabam in littore taurum.*

Euangelus apud Macrobi. in libro iij. cap. x. Virgilium accusat inſcitia, quòd Pôtificij videlicet iuris ignarus nesciuerit, apud antiquos lege cautum, ne Ioui taurus immolaretur. Sic enim Attæius Capito in lib. primo de iure sacrificiorum scripserat. Ioui, Tauro, Verre, Ariete immolare non licere. Quin Labeo rerum sacrarum scientissimus ante docuerat, taurum nisi Neptuno, Apollini, Marti non immolari. His, inquam, auctõribus institutus Euangelus ille, Virgilium existimat ignarum eius fuisse religionis, ac propterea reprehensione doctorum hominum esse dignissimum.

Sed nos haud possumus melius Virgilio patrociniũ dare, quàm quod eodem loco aduersus Euangelum Macrobius ipse subtexuit. Ait enim, poëtam sapientissimum Virgilium non ignorasse Pontificium illud ius, & ritum sacrorum, id quod ipsemet demonstrat cum alibi canit.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo:
sed artificiose hic, & de industria Aeneam inducere sacrificantem Ioui taurum, litantemq. victimam alienam, quia consequi debet prodigium illud, ac monstrum horrendum ad tumultum Polydori.

Hor-

*Horrendum & dictu video mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine gutta,
Et terram tabo maculant, &c.*

Nam vitio sacrificari, si Ioui taurus imoletur, docet idem Atteius Capito: qui aduersus Maronem in acie collocatus ab Euangelio fuit. Hæc enim verba prioribus illis adiecit. Si quis forte Ioui tauro fecerit, piaculum esto. Non igitur ex ignoratione sacrorum mactatur taurus; sed vt locus detur monstro, ac prodigio futuro: quod consecutum est, quia Ioui præter leges, & vitio litatum fuit.

Probat hanc patrocinijs rationem etiam Seruius cum ait, Ioui, cui solet immolari iuuenus, mactatum fuisse dedita opera, & ex industria taurum, vt crederetur, ex illo errore, ac sacrificij vitio consecutum esse prodigium Polydori, sanguinem fundentis è virgulto, exclamantisq. de tumulo. Quare poterit huic loco patrocinium dare quinta defensio in Prolegom. exposita: vbi diximus ex Aristotele intueudas esse peristases, hoc est circumstantias, cum aliquid videtur esse perperam excogitatum. Inter peristases autem præcipuum debet esse tempus, & id cuius gratia. Cum ergo tempus & finis poëtae propositus illud postulare, vt aliquid fingeretur factum præter morem sacrorum, nõ est accusandus Virgilius, sed cum admiratione suscipiendus, quòd tam lynceus sit, & tam callidè circumspiciat singulâs in locis vniuersa. fingit enim hæc boni maioris gratia, vt de fine ibi loquitur Aristoteles, atque vt temporis rationi consulat, & euenturo prodigio.

L O C V S I V.

DE MOBILITATE INSVLAE DELI.

Vera ne sit; an verosimiliter excogitata.

*Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Aegæo.
Quam pius Arcitenens oras, & littora circum
Errantem Micone celsa, Gyaroq. reuinxit,
Immotamq. coli dedit, & contemnere ventos.*

Cum hiç significet haud dubie Virgilius, Delon siue Ortygiam Insulam fluitasse olim errabundam in mari, ac demum cõstitisse, ab Apolline videlicet, ac Diana redditam immobilem, cum ibi nati ex Latona sunt, ac sub oliua depositi, vt canitur à Catullo in carm. sæculari: cum hæc inquam ijs versibus poëta significet, videndum est, quarendumq. num id, vel fingere, vel probare per leges poëticae licuerit, quæ iubent

poëtam, ut est apud Aristot. in cap. primo, à verosimili non discedere. Non enim credat quispiam, Insulam esse viliam, quæ natura moueatur in aquis, & tamquam nauicula fluctuet.

Sed si paucis, & quam breuissimè de quæstione decernendum sit, fidenter ego dicam, ac verè, fas fuisse Virgilio fabulam illam, aut excogitare, aut probare iam excogitatam: idoneamque comminiscendi, aut probandi causam cum habuisse ab ipsa natura. Nam Plin. lib. ij. cap. xciv. aliquas esse terras affirmat, quæ ad ingressum peditum, equitumue tremant; in agro præsertim Reatino, & Gabiensi: & in cap. xcv. Insulas quasdam inueniri, quæ semper fluitent mobiles, ac vagantes. Quædam Insulæ, inquit, semper fluctuant, sicut in agro Cæcubo, & in eodem Reatino: in Vadimonis lacu, & ad aquas Cutilias opaca silua, quæ numquam die, ac noctu eodem loco visitur. in Lydia quæ vocantur Calamina, non ventis solum, sed etiam contritis quò libeat impulsæ, multorum ciuium Militrudatico bello salus. sunt & in Nymphæo parua, Saltuares dictæ, quoniam in symphonia cantu ad ictus modulantium pedum mouentur. In Tarquiniensi lacu magno Italiæ, duæ nemora circumferunt; nunc triquetra figuram edentes, nunc rotundam complexu, ventis impellentibus, quadratam numquam. Hæc ita testatur Plinius, eademque confirmat Theophrastus in libr. iij. historiarum cap. xj. & Seneca lib. iij. Naturalium quæst. cap. xxv. qui præterea causam exponit, cur Insulæ tam magnæ sic supernatent aquis. Graue, inquit, & leue est non æstimatione nostra, sed comparatione eius, quo vehi debet. Itaque ubi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id, quo non vincitur, mergi. Sic euenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant; de solidis, & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi, & leues: ex quibus quæ constant Insulæ in Lydia, natant. Ipse ad Cutilias natantem Insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutiliarum Insula, & arbores habet, & herbas nutrit; tamen aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura: nec vnumquam illi per diem, & noctem in vno loco statio est; adeo mouetur leui flatu. Huic causa duplex est: aquæ grauitas medicata, & ob hoc ponderosa; & ipsius Insulæ materia vegetabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. fortasse enim leues truncos, frondesq. in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa, & fistulosa. His, quæ Seneca ita recenset, agrum addam Tiburtinum, ubi lacus est Insulis huiusmodi mobilibus refertus, non ita magnis illis quidem, sed quæ hominem, aut bouem ferant, quod ipse sic vidi, quemadmodum vidit Cutilias Seneca.

Quo-

Quoniam igitur aliquæ sunt in orbe terrarum Insulæ, quæ mouentur, & fluctuant, iure potuit, seu fingere, seu probare Deli mobilitatem, Virgilius: cum præsertim eam rem testatam iam alij scriptis, monumentisq. reliquissent, ut docere videtur idem Seneca in lib. vj. natural. quæst. cap. xxvj. sed & mouetur Aegyptus, inquit, & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamq. coli dedit, & contemnere ventos.

Cum enim Virgilium dicit, poëtas intelligit vniuersè: quorum communi nomine canit Ouidius.

Tempusq. fuit, quo nauit in undis

Nunc sedet Ortygia.

Sed operæ pretium est cognoscere vnde fluxerit antiquorum poëtarum huiusmodi de Delo commentum. Hoc enim idem Seneca velut in tabula nobis ostendit; affirmans, aliquos fuisse scriptores, qui dicerent, Delum numquam terræ motibus concuti, aliquos contra, qui non modo quati vellent, sed traderent etiam nominatim circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Ita quippe, atq. his verbis loco laudato pergit de Delo narrare. Hanc Philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antequidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes alio tempore ait hoc accidisse. Sed Macrobius in lib. iij. cap. vj. ex eiusdem auctoritate Thucydidis alia omnia contendit. Delum, inquit, neque antea, neque postea hoc incommode vexatam, sed semper eodem manere saxo Thucydides historiarum lib. iij. docet. In hac dissentientium varietate scriptorum fas fuit antiquis poëtis, eos sequi qui dicerent, Delum Insulam terræ motibus obnoxiam fuisse maxime, & eos qui confirmarent desisse postea solitis illis tremoribus quati. Et quoniam ipsis permissa fingendi potestas est, licuit iisdem comminiscendo dicere, Insulam illam non modo tremoribus agitatam olim fuisse, quod est commune cum omnibus pene terris, sed instabilem, mobilemque fluctuassem, quod de quibusdam traditum erat Insulis, adeoque credibile videbatur. Quod si hæc fas fuit ita confingere, ac veris addere, cur non licuerit etiam dicere desisse tandem, aliquando per machinam, hoc est Apollinis, & Dianæ beneficio fluctuare? cum traderent historici à certo quodam tempore non fuisse amplius terræ motibus illis antiquis, tremoribusq. concussam. Quare nihil à Virgilio peccatum est, qui figmentum probauit antiquum, & verosimile, ac prudenter excogitatum. Cum enim scirent mortales, aliquas Insulas esse natantes, credere facile potuerunt, etiam Delum in Aegæo fluctuassem, & quæ veterum superstitio erat, alicuius Dei beneficio constitisse.

LOCVS V.

DE ORACULO DEORVM PENATIVM.

¶ Heleni.

Quid in utroq. reprehendatur à Criticis.

In hoc Aeneidos libro tertio bis Aeneas de rebus, vel futuris, vel abditis, longèque positis admonetur. primo quidem à Dijs Penatibus, qui sic canunt.

Mutandæ sedes, non hæc tibi littora suasit

Delius, aut Cretæ iussit considere Apollo.

Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,

Terra antiqua, potens armis, atq. ubere glebae.

Oenotrij coluere viri: nunc fama, minores

Italiam dixisse Ducis de nomine gentem.

Deinde ab Heleno; qui non de Italia solum, sed de Sicilia vaticinatur.

Læua tibi tellus, & longo læua petantur

Aequora circuitu. dextrum fuge litus, & undas.

Hæc loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina

(Tantum eni longinqua valet mutare vetustas)

Dissiluisse ferunt, cum protinus utraq. tellus

Vna foret, &c.

In utroque igitur oraculo Castelvitrus requirit à Virgilio prudentiam. Nam alienum à ratione putat, nec vaticinio consentaneum, Deos illos Penates, & Helenum diuinum ad famam confugere, quæ vulgauerit, eam Europæ regionem Italiam nunc dici, quæ olim à Græcis Hesperia, ab alijs appellata erat Oenotria; & Italiæ partem quondam fuisse Siciliam, quæ nunc abiuncta prorsus est, ac separata. Quamuis enim Aristoteles in cap. xxiiij. veniam poetis dederit, ut ad famam, vulgatosq. rumores confugiant, eam tamen illis impertijt propterea, quod aliqua minimè norunt, nec facile possunt fidem à mortalibus impetrare, nisi dicant ea esse iam fama vulgata, & à maioribus tradita. Dij verò, vatesq. quid ignorant? quid necesse habent ad famam referre quæ confirmant, cum ea ipsi non modo intelligant & sciant, sed oculis propemodum intueantur?

Ne

Ne multis hic morer, inspiciendum, primò puto quid sibi velint Di;
Penates cum canunt:

----- *Nunc fama, minores*
Italiam dixisse Ducis de nomine gentem.

Non enim tamquam rerum ignari (quod faciendum poëtis est, quoniam res ignorant) à fama testimonium petunt, cum aiunt [fama est] sed exponunt, ac narrant Aeneæ quod & fama vulgavit, & ipsi sciunt: necesse tamen non est eos de sua ipsorum cognitione, ac sciëntia quicquam addere.

Helenus item, quam multa profert oracula rerum futurarum Apollinis instinctu, cuius est sacerdos, & vates? profert tamen ea solum, quæ fatidicam illam vim efflagitabant. Sed quod de Sicilia confirmat non est tanti, ut diuinandi facultatem ad illud explicandum accersere debeat. Itaq. satis habet ea de Sicilia referre, quæ potuisset Aeneæ quilibet alius sine vlllo instinctu Numinis aperire: atque ad famam confugit; nec Dei vim omnia intelligentis adhibet in sermonem, quia necesse non est.

L O C V S V I.

DE SICILIAE AB RELIQUA ITALIAE
parte diuulsione.

An fingi sine machina, & Deorum interuentu
debuerit.

*Haec loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina,
(Tantum aui longinqua valet mutare vetustas)
Diffiluisse ferunt. cum protinus utraque tellus
Vna foret: venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq. & vrbes
Littore diductas angusto interluit aestu.*

Quia Virgilius absq. machina, & Deorum ope auulsam facit ab Italia Siciliam, videri potest alicui fecisse parum ex instituto poëtico, quo iubentur auctores carminis ad ea Deos aduocare per machinam, quæ fieri naturæ vi, artiq. beneficio non possunt. Vincetur itaque ab alijs fortasse poëtis in hoc genere Virgilius: qui cum viderent

non tantum à natura mari tributum esse impetum, ac vim, vt eam perrumpere queat terræ molem, ac partem, quæ Insulam efficiat amplissimam, cuiusmodi Sicilia est, perfugium habuerunt ad Deos, dixeruntque à Neptuno diuulsam admoto tridente; quemadmodum docet Eustathius interpres Dionysij Afri, canitq. Claudianus in primo de raptu.

----- *Trinacria quondam*

Italia pars vna fuit: sed pontus & aestus

Mutauere situm: rupit confinia Nereus

Victor, & abscissos interluit equore montes.

Placuit hæc ratio machinæ etiam ijs, qui dixerunt, Oceanum Abilam, & Calpen abscidisse, easque fluctibus operuisse terras, vbi nunc mare mediterraneum est. Deos enim tam magno interesse voluerunt operi: finxeruntque vt rem credibilem facerent, Neptunum aduersa cuspide patefecisse viam illam Oceano, eaque referasse claustra, quæ ante ab utroque illo monte penitus obstruebantur. Hoc nimirum modo Valerius Flaccus existimauit illud inauditæ rei miraculum esse populo proponendum.

Sic pelago pulsante reor, Neptunia quondam

Cuspis, & aduersi longus labor abscidit æui,

Vt Siculum, Lybicumque latus, stupuitque fragore

Ianus, & occiduis Regnator montibus Atlas.

Placuit eadem machina Claudiano in ij. lib. de Raptu, cum persuadere legentibus vellet, Olympum in Thessalia Ossæ quondam fuisse coniunctum, sed ab eodem, immisso Peneo fluuio, distractum repente fuisse, atque disiectum.

Sic cum Thessaliam scopulis inclusa teneret

Peneo stagnante palus, & mersa negaret

Arua coli, trifida Neptunus cuspide montes

Impulit aduersos. tum forti saucius ictu

Dissiluit gelido vertex Ossæus Olympo.

Carceribus laxantur aquæ, fractoque meatu

Redduntur fluuijque mari, tellusque colonis.

Sed quamquam hæc sapienter ab alijs ficta poetis sunt, iure tamen à Virgilio prætermitti potuit machina, & Deorum aduocatio; cum non modo à vulgaribus hominibus fieri posse credatur, vt mare sua vi, accedente præsertim terramotu, & diuturnitate temporis, aliquam terrarum conuelleret partem, & Insulas faciat, verum etiam tradatur à doctis scriptoribus id ita factum esse, tum alijs in locis pluribus, tum verò etiam in Sicilia nominatim. Plinius enim disertissimè docet, hoc modo eam Insulam ab Italia, Cyprum à Syria, Euboeam à Boeotia fuisse diremptas. Quin ait Aristoteles in ij. libro meteororum mare

subin-

subinde commutare locum, & littus suum : sic inquam, vt quâ terra nunc patet, habitatur & colitur, multis sanè partibus occupata fuerit olim ab aqua; quâ stagnat nunc, & diffunditur mare, multis sanè locis olim terra patuerit, & populis, oppidisque frequentibus sit habitata.

Quæ profectò causa est, cur Homerus Pharum Alexandria Insulam à continenti diuisam fecerit, quam compertum habemus esse coniunctam. Tuetur enim eum à reprehensoribus Strabo, illo nomine, quòd Homeri ætate Pharus seiuncta esset, sed postea continenter, ac semper accedente terra, quam eò conuèctat Nilus, mariquæ recedente, coniuncta fuerit : idque confirmat ex Herodoti auctoritate, quem potissimum ibi testem profert ad defendendum Homerum. Ad hæc, Herodotus ipse ait se ab antiquis accepisse, mare olim supra Memphim vsque ad Aethiopiæ montes pertinuisse, & Strabo duos laudat Philosophos longè vetustissimos, Stratonem ac Xanthum : qui dicebant, circa templum Iouis Ammonis tribus stadiorum millibus iacere procul à mari passim, ac vbiq; marinas cocleas, ac testulas; è quibus conijci posset, ibi quondam mare fuisse. Scribit eadem Pomponius Mela de Numidia in Africa. Interius, inquit, & longè satis à littore (si fidem res capit) spinæ piscium, muricum, ostrearumq; fragmenta, saxa attrita, vti solent fluctibus marinis; infixæ cautibus anchoræ, aliaq; huiusmodi signa, atque vestigia effusi olim vsque ad ea loca pelagi in campis nihil alentibus esse, inueniriq; narrantur, &c. Quæ profectò faciunt, vt credam non omnino poetice hoc est fictè ab Ouid. cani in lib. metam. xv.

Vidi ego quod fuerat quondam solidissima tellus

Esse fretum, vidi factas ex aquore terras,

Et procul à pelago concha iacere marine,

Et vetus inuenta est in montibus anchora summis.

Immo verosimile reddunt quod canitur à Iouiano Pontano in me-
teoris de Oceano, quem verè putat inuasisse Abilæ, Calpisq; claustra,
& terras illas intrasse penitus, quæ mediterraneo mari nunc ope-
riuntur.

----- Mutantur in ætulum

Singula, & inceptum alternat natura tenorem.

Quodq; dies antiqua tulit, hoc auferet ipsa.

Hoc mare, quod nunc ingenti duo littora tractu

Europam Lybiamq; secat, non fabula, quondam

Tellus vna fuit. medio stetit æquore taurus

Insudans sulco, atque attrito vomere fessus :

Nunc mersa tellure natat vento acta carina

Claudamus ergo disputationem, affirmantes, Virgilium necesse non

habuisse ad machinam ire; cum tam multi doceant Insulas complures impetu maris naturali factas esse, pluresque diuisas terras, quæ fuerant olim tractu perpetuo, aut montium propè iunctura commissæ.

L O C V S VII.

C V R H V M I L I S I T A L I A

dicatur.

*Cum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam, &c.*

Mirantur aliqui adiunctum hoc, & epitheton insolens, quod à Virgilio tribuitur Italiæ, quæruntque cur dicatur humilis, ac depressa, cum tam magnis, crebrisque sit distincta montibus, quorum multi etiam in ipsum mare longè procurrunt.

Duas proponit Seruius rationes, quas perpèdere nos oportet, ut videamus an eius rei probabilem afferant causam. Ait igitur primò, humilem dictam Italiam, quia plana est, & mollis, laudatque testem locupletem Sallustium, qui de Italia hoc affirmarit. Docet deinde, physicum id esse, quod perstringit epitheto illo Virgilius. Nam è mari cernentibus humilis apparet terra, contraque spectantibus è terra, videtur altius mare. Neutra sanè ratio causam eius adiuncti tam inauditi, ac noui absolutè, perfectèque demonstrat. Prima enim facit Italiam planam, & mollem, quæ montibus vbique distinguitur, & iugis altissimis. Secunda non ostendit, cur Italia dici potius humilis debeat, quàm aliæ terræ, quæ cernuntur è mari: omnes enim videntur humiles. Verissimè quippè dicitur à physicis terra depressior natura, & grauior esse, quàm aqua, sed vtriusque tamen vna esse superficies extima, continua, atque perpetua, idem vmbilicus, & centrum, sic profusus, ut vnus ex vtraque orbis, & globus existat. Itaque tam terra, quàm aqua ipsa simul iuncta cum terra, leni, aequabiliq. tumore globosa est, & teres vndique. quo fit, ut ijs, qui sunt in mari, cum præsertim longè absunt à littore, humilis terra videatur ob illum aquæ tumorem, & altiorem superficiem totius globi partem, in qua positi sunt qui procul à terra nauigant. subsidente adeo paulatim altitudine, illa, ipsi demum nautæ ad terram accedentes intelligunt se deceptos, nec aquæ superficiem altiorem esse, quàm terram. Verissimè inquam hæc dicuntur, & Physicæ congruenter. Sed inuenienda tamen est aliqua

qua causa peculiaris, & propria, cur eorum habita ratione, qui sunt in mari, nulla vnquam alia terra dicta sit humilis præter Italiam.

Mea ergo sic est ratio; dictam à Virgilio humilem Italiam, quia Troiani, qui ex Epiro nauigabant, eam Italiae partem viderunt primum, quæ planissima est, & expeditissima, hoc est Apulia illa, quæ vulgo, ac populari lingua planam appellât. Ea itaq. regio videbatur illud epitheton sibi propriè vindicare: quia si cum ceteris conferatur, quæ montibus, iugisq. perpetuis mare circumuallant, humilior, & depressior videbitur esse, quàm aliæ: præsertim è longinquo, vbi maior est aquæ tumor, & globosius mare. Nam quo propius accedas ad littus, hoc magis ille tumor decrescit, ac crescere videtur terra. Itaque dicitur paulo post.

----- *Attollit se Diua Lacinia contra.*

decrescente nimirum illo maris tumore, terraque ipsa crescente propter montes magis, magisq. cernentium oculis apparentes. Neque enim ab hoc loco alienum est quod sæpe dicere poëtæ solent: id nimirum re ipsa esse, aut fieri, quod nobis esse, aut fieri videtur; vt in tertio canitur Aeneidos.

Prouehimur portu, terraq. vrbesq. recedunt.

Et in primo Georgicorum.

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis

Præcipites calo labi, noctisq. per umbram

Flammarum longos à tergo albescere tractus.

Stellæ quippe non labuntur, sed labi videntur. Itaque satis hæc accommodata potest esse responsio: videri humilem Italiam, quamquam non est, adeoque vñtata loquendi forma id re ipsa esse, à poëtâ dici, quod tantum apparet, & videtur esse. peculiarem tamen habere causam Italiam, cur humilis appelletur à Virgilio; quia non vniuersam intelligi vult Italiam, sed eam partem, quæ prope mare omnium mollissima est, atque planissima: quod fortasse sibi voluit Seruius, non satis autem rem explicauit: cum toti adscripserit Italiae quod soli dandum est parti.

L O C V S VIII.

*QVID IN AETNAE DESCRIPTIONE
reprehenderint aliqui.*

Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens

Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis.

Inter-

*Interdumq. atram prorumpit ad æthera nubem
 Turbine fumantem piceo, & candente fauilla;
 Attollitq. globos flammaram, & sidera lambit:
 Interdum scopulos, auulsaq. viscera montis
 Erigit eructans, liquefactaq. saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat, fundoq. exastuat imo.
 Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
 Vrgeri mole hac, ingentemq. insuper Aetnam
 Impositam ruptis flammam expirare caminis.
 Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
 Murmure Trinacriam, & caelum subtexere fumo.*

Nihil videtur his versibus elegantius, aut artificiosius fieri posse: inuentus tamen est Phauorinus apud Gell. lib. xvij. cap. x. qui contra fentiret. Aiebat enim in summa; Virgilium in hac descriptione tumidum, & insolentem esse ex praua quadam imitatione Pindari: quem dum conatur exprimere, orationis, inquit, adulterat fuco, non effingit. Cum igitur Pindari descriptionē Aetnæ protulisset, ita de Virgilio aggreffus est dicere comparando. Audite nunc Virgilij versus, quos inchoasse eum verius dixerim, quàm fecisse.

Portus ab acceßu, &c.

Iam principio Pindarus veritati magis obsecutus id dixit, quod res erat, quodq. illi vsu veniebat, quodq. oculis videbatur: interdum fumare Aetnam, noctu flammigerare. Virgilius autem dum in strepitu, sonituq. verborum conquirendo laborat, vtrumque tempus nulla discretione facta confundit. Atque ille Graecos quidem fontes imitatus, ignes eructare, & fluere amnes; fumi, & flammaram fulua, & toruosa volumina in plagas maris ferre quasi quosdam igneos amnes luculentè dixit. At hic noster atram nubem turbine piceo, & fauilla fumantem *πύρον καπνὸν αἰθήρα* interpretari volens, crasse, & immodicè congestit. Globos quoque flammaram duriter transtulit. Item, sidera lambit, vacanter hoc etiam, & inaniter. Neque non id, quod innarrabile esse ait, & propem dum insensibile, quòd nubem atram fumare dixit turbine piceo, & fauilla candente. Non enim fumare solent, neque atra esse quæ sunt candentia. Quòd saxa autem, & scopulos eructari, & erigi, eosdemq. ipsos statim liqueferi, & gemere, atque glomerari sub auras dixit, hoc nec à Pindaro scriptum, nec vñquam fando auditum, & omnium quæ monstra dicuntur, monstruosissimum est. Hæc Phauorinus apud Gellium differit. Quæ multis conatus est confutare Iouianus Pontan. in Anton. sed parum feliciter. Ingeniosius autem, & planius, & breuius pro Virgilio dixit Iulius Scaliger in lib. v. poëtices, quem Criticum inscribit cap. iv. Distribuit enim principio in capita omnino quatuor ea, quæ calumniosè dicuntur à Phauorino: deinde

deinde particulatim, vel irridet, vel diluit rationibus singula.

Reprehensionis illa capita quatuor hæc sunt . Primum à Pindaro rem ita, vt est, esse descriptam: Aetnam nimirum fumare interdiu; noctu flammæ edere. à Virgilio ea tempora esse confusa.

Interdumq. atram prorumpit ad æthera nubem

Turbine fumantem piceo, & candente fauilla,

Attollitq. globos flammarum.

Huic autem accusationis capiti sic respondet . rectius à Marone fitum, ac flammam simul in altera parte, in altera verò fæxa liquefacta posita esse . Nam re ipsa fumum, ac flammam simul fundit. Noctis autem vitio fit, vt fumus non videatur è longinquo, sed tantum flammæ: & diei claritudine impediuntur oculi, quo minus aspicere flammæ possint .

Secundum caput est. *ῥέον καπνοῦ, & ποταμῶν*, riuum, seu fluuium fumi, quod est apud Pindarum, non rectè Virgilium latine reddidisse, cum dixit globos . Hanc verò tam leuem reprehensionem irridens Scaliger, ait noluisse Virgilium hoc loco interpretem agere, sed auctorem . poterat ille quidem facillè dicere flumen, sed non placuit: quia melius ei vocabulum, ac significantius occurrit. Nam si flammarum ex Aetna prodeuntium volumina intuearis, non fluuiio labenti compares, sed globis rerum implicatarum. Cuius sanè rei ratio subest naturalis. Impetus quippe erumpentis flammæ non potest tenore perpetuo oppositum, in quem subit, aërem scindere: conuoluitur itaq. per repressionem.

Tertium caput non iam accusationem, sed calumniam vocat, & impudentiam . Audet enim Phauorinus dicere, piceam nubem non coherere, aut congruere cum fauilla candente . Ait autem esse hanc impudentiam; quia videt, Phauorinum putasse à Virgilio dictam esse fauillam candentem, quasi synonymon fumi. Quod si dixisset, pugnantia sine dubio locutus esset. Neque enim fumus candens, hoc est, ardens, siue relucens, aut albus est, sed obscurus . Non ita Virgilius insanit, sed vult à nobis intelligi fumum eructari mistum candente, hoc est, ardente, fauilla . Duo itaq. sunt quæ simul extruduntur ab Aetna, fumus, & fumo permixta candens fauilla.

Restat quartum caput. cuius summa est. Pindarum non dixisse eructari fæxa. Hic verò non iam amplius irridens, sed indignabundus ita respondet patronus Virgilij Scaliger . Quid tum postea? quasi verò Græculorum famuli simus, ac non emendatores .

LIBRI QVARTI

AE NE I D O S

LOCVS PRIMVS.

DE ATLANTIS DESCRIPTIONE.

AN EA DIGRESSIO

superuacanea sit.

--- Iamq. volans apicem, & latera ardua cernit
 Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit;
 Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
 Piniferum caput, & vento pulsatur, & imbri.
 Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento
 Praecipitant senis, & glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit. hinc toto praecipit se corpore ad undas
 Misit, aui similis, &c.

ANC Atlantis descriptionem Castelvirus in earum digressionum numero ponendam putat, quæ damnantur ab Aristotele, dicunturq. fabulam episodiam facere. Aristotelis verba, quæ de his in poetices octavo capite habet, hæc sunt. Ceterum simplicium fabularum, actionumue episodicae quidem sunt deterrimæ. Epodiam autem eam appello, in qua neq. verosimiliter, neque necessario episodica mutua connectuntur. Hunc, inquam, locum Aristotelis cum tractat, & illustrat exemplis Castelvirus, affirmatè pronunciat, eam

eam Atlantis descriptionem ab hac Aristotelis censura vindicari non posse. Non enim vlla, inquit, postulabat necessitas, ut Mercurius è caelo delapsus, & Carthaginem petiturus, in Atlantem prius, quam Carthaginem ipsam aduolaret: nec verosimile videtur, Deum illum volucrem, alatumq. sic properantem, quemadmodum iussus erat à Ioue, voluisse in Atlante subsistere: cum præsertim volando non defatigaretur. Sed fac esse verosimile: quorsum pertinet illa descriptio tam putida? Loca enim describuntur in eam gratiam, ut facilius, ac plenius quod ibi gestum est intelligamus. At cum nihil in eo monte geratur, quod ad principem fabulam, hoc est ad Æneæ in Italiam aduentum pertineat, illæ niues, flumina, silvæ, quæ tam diligenter expriuntur nullam afferunt rerum nouam agnitionem, cuius causâ descriptiones fieri, & adhiberi ab auctoribus solent.

Differit ille Censor in hunc modum: sed multis hallucinatur ex causis. Principio enim existimat, Aristotelem cum de necessarijs loquitur episodijs, id necessarium dicere, sine quo res consistere tractariue nullo modo queat. Quod si sibi ille voluisset, nullum propemodum esset episodium, quod à poetarum actionibus diuelli, ac separari citra fraudem, damnumq. non posset. Liceret ex *Odyssæa* demere conuiuium apud Alcinoûm, Gigantes in *Aetna*, Syrenum concentum in mari *Tyrrheno*, alia. Liceret ex *Aeneidos* primo libro tollere *Veneris* occursum, narrationem excidij *Troiani* ex secundo, *Polydori* prodigium, & *Harpyias* ex tertio; ex alijs libris infinita, quibus planè diremptis consisteret nihilominus actio, quæ *Vlyssis* in patriam reditu, *Aeneæ* in Italiam aduentu tota continetur, & clauditur. Quæ cum ita sint, id mihi videtur Aristoteles, cum episodica quædam necessaria nominauit, significare voluisse: aliquod interdum episodium ita requiri, itaque in rem, quæ de agitur, conuenire, ut necessarium non quidem sit, sed esse videatur. Huiusmodi fortassis est in quarto libro illa famæ descriptio: sine cuius officio, quod clam, & sciente nemine gestum à *Didone* fuerat, vulgari non poterat. Appellat autem huiusmodi episodica necessaria, ut à ceteris differentia faciat, quæ non tam requirit ipsa fabulæ institutio, quam aliqua rerum verisimilitudo ad oblectationem legentium accersitarum. Quo de genere hoc videtur episodium esse, *Atlantisq.* hæc descriptio, quæ ab isto superuacanea dicitur; cum omnino superuacanea non sit. huiusmodi quippe digressiones similes sunt minimis quibusdam in corpore partibus, quæ ut necessariae prorsus animanti non sint, alijs tamen adiunctæ magis necessarijs, ipsum absoluunt, atque perficiunt corpus.

Itaque facile dederim huic homini, nihil fuisse necesse, *Mercurium* ad *Atlantem* prius, quam *Carthaginem* conuolare, quia sine illo diuerticulo stabat fabula, suisq. partibus apta fuisset. sed contendam
tamen,

tamen, id fuisse maximè verosimile; quod probabilius, & laudatis episodijs ex Aristotele satis est. Non enim ait coniunctim episodìa debere necessaria esse, ac verosimilia, sed disiectim, vel necessaria, vel saltem verosimilia. Verosimilitudo verò maxima huius episodij spectari potest ex eo, quòd ab Atlante auo stirpem duceret Mercurius, atque in Africam, vbi Atlas est, allegaretur à Ioue. Hinc enim fit, vt maximè sit verosimile ad auum illum maternum ex itinere officij causa eum diuertere voluisse: cum praesertim id saepe facere solitus esset Mercurius è caelo descendens, & Atlante quibusdam quasi scalis vti consueuisset assidue, vt testatur ex fabulis Sidonius Apollinaris.

Iamq. vt conueniant superi Tegeaticus Arcas

Nunc plantis, nunc fronte volat: vix contigit arua,

Et toto descendit auo.

Itaque nulla defatigatio fuit, quæ Mercurium resistere cogeret in itinere, sed officium in auum Atlantem, quemadmodum ipse videtur hic indicare Virgilius, cum ait in digressu Mercurij ex Atlante,

Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

Quòd si quispiam id etiam contendere voluerit, Mercurium sessum, de via, in eo monte, qui proximus occurrebat in Africa, insidere, ac quiescere debuisse, nihil affirmabit, quod antiquorum superstitionibus aduersetur. fecerunt enim illi Deos suos non defatigatos modo, sed aduersus etiam in bello, & vulneratos.

Sapientissimè itaque Virgilius ad Atlantem digreditur, quòd Mercurius tam saepe deflectere solitus erat ex itinere, vt non posset eò non contendere, cum per Mauritaniam Carthaginem versus iter haberet, nisi vellet à consuetudine, atque ab officio in auum antiquo sine consilio, ac ratione discedere. Quæ ratio tantum ponderis habet, vt hoc episodium non verosimile modo, verum etiam necessarium facere posse videatur.

Sed quoniam seuerus hic Censor etiam in necessarijs, aut verosimilibus episodijs nihil vult poëtas describere, nisi quod earum inferuiat cognitioni rerum, quæ in descriptis geruntur, & tractantur locis, docere postremò debemus, quem vsum habeat illa tam diligens expressio rerum, quas in Atlante describit Virgilius. Vt enim maximè verosimilis illa Mercurij descensio in Atlantem sit, erat tamen satis fortasse dicere, eum descendisse. Quid igitur necesse fuit addere tam multa, & singula, quæ sunt in monte, putide describere?

Breuissimè sanè responderim & dilucide; Casteluitrum non quidem ignorare (est enim scientissimus) sed oblitum esse causam cur à poëtis excogitata episodìa sint: nos verò in mētem illi redigemus ex Suida, qui sic episodium definit. τὸ εἰς παρεόμενον τῷ δράματι γέλωτος χεῖν. ἔξω τῆς ἐκείνου ἐστίν. est quod adiungitur dramati, delectationis, & voluptatis gratia

gratia præter institutum, & propositum argumentum. Ex hac enim definitione intelliget, epifodia poetarum esse liberiora, quam vt intra leges illas includi debeant, quibus teneri vult descriptiones locorum. Historijs quippe non licebit describere, nisi ea loca, in quibus aliquid gestum est eius rei, quæ narratione comprehenditur, & in ijs describendis tantum ob oculos ponere legentium quæ momenti aliquid afferunt ad eas melius, quæ ibi geruntur, res intelligendas. Sed poetis ea necessitas, & lex imposita non est: cum amœna, diuerticula consultò querant ad captandam voluptatem, vt epifodiorum ipsis definitio veniam dat. Cum enim hæc excogitata sint in eam gratiam, vt poetica propositam afferant, & pariant iucunditatem, expressiones admittunt aliquarum rerum, quæ nullam habent cum gestis gerendisue negotijs coniunctionem: qualia plane sunt ea, quæ tam obseruatè in Atlante ipso distinguuntur; niues, aqua, flumina, glacies, arbores, aliaque ex illo genere complura, nihil quidem ad rem pertinentia, sed legentis animum haud mediocri sensu voluptatis afficientia.

L O C V S I I.

DE DRACONE PERVIGILI

ad Hortos Hesperidum.

An ali papauere debuerit.

Oceani finem iuxta, Solemque cadentem

Vltimus Aethiopum locus est, vbi maximus Atlas

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Hinc mihi Massyllæ gentis monstrata sacerdos,

Hesperidum templi custos, epulasque draconi

Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,

Spargens humida mella, soporiferumque papauer.

Didonis hæc verba sunt, sacrificium magicum, ad fallendam sororē, adornare se simulantis, quod à sacerdote Virgine, hortorum Hesperidum custode didicisset. Sed difficultatem, ac negotium facessunt inexplicabile doctis viris, ipsi etiam Seruio, ea, quæ ad extremum de Draconis illis epulis somniferis maximeq; soporiferis adiunguntur.

Spargens humida mella, soporiferumque papauer.

Cum enim Draco eorum sit hortorum custos, non debet ali melle, atque papauere, quæ somnum conciliant, faciuntque, vt excubitor ille suo fungi munere non queat.

Sunt qui ad nodum explicandum varia conquirant exempla, & loca poetarum similia, vbi multa multis tribuuntur rebus, quæ parum

ijs conuenire, ac congruere videntur. Ac primo quidem Euripidem proferunt in Troadibus, vbi ait Chrathim flauum capillis inducere colorem flauum, ὁ χρᾶθιμ χρίτας χρᾶθιμ χρᾶθιμ, Chrathis flauam faciens comam. Id autem falsum esse vincunt ex Theophrasto in Thurijs, affirmante, album ab hoc fluuio colorem dari, non flauum. Sic enim de eo loquitur Plin. in lib. xxx. cap. ii. Theophrastus in Thurijs Chrathim candorem facere tradit. Proferunt secundo loco illum Ouidij versum.

Nigrior ad Pharij confuge piscis opem.

vbi nimirum amatoribus fuscis, & colore subnigro præditis id consilij dat, vt ad piscem Aegyptium confugiant, hoc est, ad Crocodilum. Erat enim in more positum apud feminas, vt ad fucandam, medicandamq; coloribus aduentitijs faciem vterentur simo Crocodili. id quod carpit Horatius ode xii. Epod.

Tam manet humida creta, colorque

Stercore fucatus Crocodili, &c.

et Clemens Alexandrinus in iii. libro Padag. cap. xi. Antiphatem Comicum laudans, in illud feminarum eo se simo fucantium studium sic inuehentem. Quæ Crocodilorum purgamentis vtuntur, & spuma sepiarum inunguntur, & supercilia fuligine illinunt, & fuco genas terunt. At compertum habemus ex Galeno in libro x. de facult. simp. illud faciei medicamentum, non quidem ab aquatico Crocodilo, qualis Aegyptius, ac Niliacus est, sed à terrestri petatum fuisse. Ita quippe rem testatam tradit nobis eo loco Galenus. Ceterum terrestrium Crocodilorum, inquit, hoc est, exiguorum, & humi serpentium simum pretiosum fecere mulieres delitiosæ: quibus non satis erant alia medicamenta tam multa, quibus faciei cutis extenditur, & splendet, nisi etiam Crocodilorum simum adiunxissent. Ad hunc ipsum terrestrem Crocodilum referunt illud medicamentum Paulus Aegineta in lib. vlt. & Oribasius in secundo de virtute simplicium. Itaq; planè licet intelligere, Ouidium ea tribuisse Niliaco Crocodilo, quæ tantum abest, vt in eum conueniant, vt contrariam omnino vim illi tribuerit Paulus Aegineta; diserte confirmans, eius Crocodili, qui degit in Nilo simum albedinem, & candorem imminuere. Tertio loco Statium volunt suffragatorem lib. Siluar. v. in protrept. ad Crispinum. quem sic alloquitur, atque ad vestigia sectanda parentis hortatur.

Tu discce patrem, quantusque natantem

Fluctibus occiduis, fessoque Hyperione Thulen

Intravit &c.

Vbi nimirum Thulen Insulam audet facere natantem, & fluctuantem Cyaneis similem, Symplegadibus, Delo, alijsq; de quibus in superiori-

re libro disputauimus . Sed Thule stabilis semper est habita, nec inter eas à quoquam numerata , quæ mouentur , & natant .

Ex his inquam poëtarum exemplis petere se aliqui posse certum præsidium putant ad ea purganda , quæ de Draconis cibatu finguntur contra quam fingi, aut dici debuissent. Sed longè falluntur. Nam præterquam quod dicere possit aliquis , poëtas illos omnes haud minus peccasse, quàm peccarit hoc loco Virgilius , exempla ipsa, quæ proferrunt, videntur esse parum accommodata , nec rei , qua de agitur, omnino congruere .

Nā primo quidem quod attinet ad Chrathim fluuium, alios ego testes habeo, qui dicant, eius reddi aqua pilos animantium flauos, qualis est Lycophronis interpretes in Cassandra . Chrathis, inquit , Italiæ fluuius est, flauos eorum efficiens pilos, qui eius aqua diluuntur . Sic enim docet Hesigonus historicus, Socion, & Agathostenes philosophi. Hæc tradit eo loco Interpretes ille bonus ac doctus, hosq; laudat auctores graues, & sapientes. Quorum similia sunt apud Theocriti Scholiastem his verbis expressa . Nymphodorus, & Theophrastus, inquit, affirmant, Chrathidis aquam candorem inducere . Atque hos sequutus Ouid. in xv. metam. ita canit .

Chrathis, & hinc Sybaris vestris conterminus oris

Electro similes faciunt, auroque capillos .

Non igitur huic flumini ea tribuit Euripides, quæ illi conuenire non possint : cum tantorum auctoritate scriptorum edoctus , facillè possit poëta ijs contraria canere, quæ traduntur ab alijs . At nemo est, qui, non dicam, affirmet, vigilantiam ali papauere , sed qui non doceat somnum eodem papauere vigilantissimis etiam custodibus conciliari . nulli ergo res quæ canitur à Virgilio verosimilis est .

De Ouidio non possum equidē idem affirmare : sed illud habeo dicere, secutum eum fuisse celebrem, & communem famam, quæ vulgauerat vniuersè , Crocodili fimo feminas oblinere faciem solitas : vtrum verò Crocodili terrestres, an aquatici fimo is esset, quo medicaretur facies, vulgò ignorabatur. At licere poëtis pro arbitratu pronunciare de rebus , quæ vulgò notæ non sunt, aut in ijs, quæ parum sunt cognitæ aliquid comminisci, & sequi vulgarem famam , diximus alibi ex Aristotele : idq; ausus est aliquando Virgilius in Ecloga sexta vbi Scyllam Nisi pro Scylla Phorci fecit mare Siculum occupantem . Quamquam enim hæ duæ Scyllæ variæ sic sunt , atque inter se distinctæ, vt Scylla Nisi conuersa dicatur in auem, Phorci vero in scopulum illum naufragijs infamem , & canibus succinctum latrantibus : fama tamen vulgauerat, etiam illam Nisi Scyllam fuisse, quæ conuersa esset in scopulum , & canes illos circum allatrant . Ipsum Virgilium audiamus, dicentem, omnino sequi se famam quæ de Scylla Nisi ea

prodidisset in vulgus, aliquot auctoribus fabularum reclamantibus.

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est

Candida succinctam latrantibus inguina monstros

Dulchias vexasse rates, & gurgite in alto

Ab timidus nautas canibus lacerasse marinis?

Famam itemsecutum puto Aristophanem in Auibus, ubi Progne non quidem in hirundinem, sed in lusciniam conuertitur; contra quam doceant fabulae: famam eundem Virgilium in Georgicorum libro tertio, ubi Cyllarum Polluci dat.

Talis Amyclaei domitus Pollucis habentis

Cyllarus &c.

Qui tamen equus erat Castoris, non Pollucis: cum Pollux pugil tantummodo fuisse dicatur. famam, inquam, secutum esse poetam puto: quia hoc etiam tradi à nonnullis video; Cyllarum vtrique seruasse fratri, tam Castori, quam Polluci. Ita sanè docet me Papin. Statius in libro Siluarum primo Silua prima de Domitiani equo illo canens, quem ita magnificè prædicat.

Et pauet aspiciens Ledaus ab æde propinqua

Cyllarus: hic domini numquam mutabit habenas.

Perpetuis frenis, atque vni seruiet astro.

Significat enim equum illum Domitiani vni seruiturum fideri, hoc est, Imperatori, non duobus, vt Cyllarum: quo nimirum Castor ac Pollux inuicem vteretur. Docet ita me quoq; Pindarus in od. Olymp. iii. vtrumq; Tindarida equis insignem appellans. Quin Pindari Scholiastes nō est veritus vtrumq; sine vilo discrimine domitorē equorum nominare. Itaq; Virgilius non Pollucem pro Castore posuit, vt existimat Seruius, sed probauit famam, quæ Cyllarum vtrique subseruientem inuicem, atque alternis vtriusque sefforis patientem faciebat. Quapropter, vt reuertar ad Ouidium, de quo disputabam, cōmunem & generalem quodammodo famā eum sectatum esse dixerim, quæ de Crocodili fimo illud medicamenti miraculū dissiparat in vulgus. Cum enim vulgò nesciretur cuiusnam Crocodili finis esset, qui faciei fucum illum suppeditaret, non aberrauit à poetico verisimili, cum vnum pro altero nominauit. Diximus quippe aliàs non id semper esse poeticum verisimile, quod falso, veroque est interiectum, sed id plerumq; quod falsum quidem est doctis, & sapientibus viris, populo tamen, ac multitudini credibile est. At nemo vulgarium hominum ignorat papauere soporem accersiri non euitabilem. nec fama vlla contrarium quicquam vnquam de somnifera illa papaueris facultate vulgauit. Nemini ergo credibile est, Draconem illum peruigilem ali papauere: adeoque testimonium Ouidij non tuetur Virgilium.

Restat vltimo loco Statius: qui omnium minime tueri Virgilium aucto-

auctoritate potest. Potuit quippè Statius eodem planè modo credibilem vulgo facere natatum, & mobilitatem Thules, insulæ tam longe distantis, quo credibilia redduntur ea, quæ vulgò planè cognita non sunt. Nam cum esset iam exploratum, multas in mari moueri Insulas, & fluctuare, facile poterat vulgus credere, insulam illam penitus ab extremo diuisam orbe natare, & circumferri. Sed numquam credidisset papaueris succo vigilantem reddi belluam, cui hortorum Hesperidū data custodia esset. Potuit inquam Statius ita vt dixi verisimilè facere mobilitatem Thules: sed ea licentia non est abusus. nam plerique mendosam existimant esse scripturam illam, & sic restituendam contendunt.

----- *Tu discce patrem, quantusq. nigrantem
Fluctibus occiduis fessq. Hyperione Thulem
Intravit, &c.*

Atque ita nigrantem inueniemus eam insulam esse Statio, quam ipsi putabant esse natantem. Quam quidem emendationem ipse probabit, opinor, Statius: qui in quarto siluarum libro eandem Insulam appellat nigram.

Aut Rheni populos, aut nigra littora Tbules.

Nigram autem, vel nigrantem eam aliqui dictam existimant, quòd maximè dislet à sole, & nubibus semper, caliginosoq. cælo subiecta, sit. quemadmodum contra Rhodus dicitur ab Horatio clara, quæ cælo vitur, & aëre sereno.

Laudabunt alij claram Rhodon;

Et à Lucano item clara.

----- *Gnidon inde fugit, claramq. relinquit
Sole Rhodon.*

Ea enim Insula rarò nubibus obducitur, vt testatur Solinus in lib. xxj. Numquam, inquit, cælum ita nubilum est, vt in sole Rhodus non sit. Et Plin. in Lib. ij. cap. lxiv. scribit, Rhodi & Syracusis numquam tanta nubila obduci, vt non aliqua hora sol cernatur, quod est etiam apud Tullium in vj. Verrin.

Referamus verò nunc disputationem in gradum, ponamusq. nullam nobis ab huiusmodi poëtis suppeditari rationem opportunā ad Virgilij causam asserendā. Itaq. alia insistendum erit via, & quidem ea, quā viri doctissimi per summā calliditatem aperuerunt. Petr. Viët. in primis ducē sequamur: qui in lib. Var. lect. iv. cap. iij. pulcherrimam earū epularam, quæ draconi quotidie dabantur, cōmentatus est causam. Putat enim soporiferū papauer admistum fuisse dulcibus epulis, vt ferrox illa bestia non quidem omnino, prorsusq. deuinceretur sopore, sed vt paululum de ferocitate remitteret, ac leniretur. Quippe papauer, quod alijs animantibus induceret veternum, in somni, peruigiliq.

draconi propter singularem ferociam languorem tantummodo quendam potest afferre, ac demum facere, vt sauiat minus. Nam quia ea bellua truculenta admodum erat, & ferox, eius mollire naturam oportebat; vt & ali sine periculo posset, & retineri. Simul ergo custos illa templi, cibaria, quibus eam in vita retineret, praeprauit, simul quoque sibi ipsi consuluit. Atque vt rem nobis ob oculos poneret melius Petrus Victorius, veram adiungit narrationem huic fabulae: confirmans, accepisse se à certis hominibus, Imperatorem Turcarum alere Tigrim; quae catenis etiam vincula impunè, ac tutò tractari non queat: adeoque curatores, ac eius magistros belluae, cum eam aliquò conuehere volunt, succum illi mandragorae praeberere solitos, vt mitigetur aliquantum, & ea truculentia temperetur. Itaque mandragora, quae quoniam non somnifera modo, sed pestifera est ex Plin. lxxv. c. xiiij. mortem fortasse alijs afferret animantibus, illi belluae ferocissimae spiritus tantum, & feritatem imminuit.

Nihil dissentit à Petro Victorio Turnebus in lib. xxvj. capite xlv. addit tamen aliquid, quo nodi solutio reddi possit expeditior. Sic sentio, inquit, immanem illum draconem, vt locum amaret, iucundo linctu mellis retinendum fuisse: & ne perdius, & perniox infomnis tandem deficeret, medicamento soporifero ad somnum conciliandum, viresque reficiendas opus fuisse. Ita subscribens Victorio diuinat Adrianus Turnebus. Refert tamen praeterea causam eius cibi somniferi in eam perpetuam vigiliam: quae facere posset, vt defatigaretur, ac deficeret draco, quod à Victorio significatum non est.

L O C V S III.

DE DIDONE MORITURA.

Cur dicatur alterum exuta pedem.

*Ipsa mola, manibusque pijs altaria iuxta
Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura Deos, &c.*

Nulli sunt hic, quod ego sciam, accusatores: sed querere tamen est necesse, cur moritura Dido alterum pedem exuerit.

Aliqui omnem referunt eius rei causam ad sacrificium magicum, quod Dido tum adornabat, cum altero nuda pede fuisse dicitur. Eum quip-

quippe ritum, ac morem illorum fuisse, qui magico sacro Dijs Infer-
nis operarentur, demonstrant ex Ouidio in lib. vij. metamor.

*Egreditur tectis vestes induta recentes,
Nuda pedem.*

Ex Horat. in lib. primo Satyra viij.

*Vidi egomet nigra succinctam vadere palla
Canidiam pedibus nudis, passq. capillo.*

Et ex Seneca Tragico in Medea.

*Tibi more gentis vinculo soluens comam,
Secreta nudo nemora lustrari pede.*

Sed hæc demonstrant tantummodo, vtriusq. pedibus nudis, exutisq. san-
dalibus, aut cothurnis sacrificasse, qui Dijs facerent Inferis. Quam-
quam enim Ouidius, ac Seneca dicunt [nudo pede] singularem tamen
numerus pro plurali ponunt more poetarum. Quærendum itaque re-
stat, cur Dido vnum tantummodo nominatim exuerit pedem. videtur
enim id non modo ritum illum magicæ litationis, verum etiam ali-
quid præterea singulariter, & electè significare.

Vt causam repetamus altius, illud pro comperto esse debet, non
apud sacros modo scriptores, in primisq. Philonem Hebræum, verum
etiam apud ethnicos, & supersticiosos, pedes symbolicè, ac translate
significare animi nostri appetitiones, affectus, perturbationes, cupi-
ditates. Id sibi nimirum voluisse Suidam puto, cum dixit, extergere,
ac purgare pedes nihil aliud esse, quàm animum curis, ac molestijs li-
berare. non tam enim id ex sacrorum vsu scriptorum, quàm ex sa-
pientium ethnicorum consuetudine dixit. quos idcirco putant ali-
qui finxisse inuiolabile, minimèq. obnoxium telis Achillis corpus, ip-
sis tantum exceptis pedibus, qui vulnere patebant, quòd significare,
ac mortalibus indicare illa fabula vellent, Achillem imperatorem,
quidem fuisse partibus absolutum militaris, atque imperatoriæ for-
titudinis omnibus, sed tamen eum, qui caperetur appetitionibus, &
animi cupiditatibus impotenter abriperetur. Quin huc etiam Eu-
ridicem pertinere contendunt; quæ morfu pestiferæ serpentis interi-
ijt. Quid enim est causæ, cur anguis ille pedem momordisse nomi-
natim dicatur, non aliam corporis partem perstrinxisse, nisi quia pes
symbolica significatione demonstrat, Euridicem sua, qua tenebatur,
animi perturbatione, ac cupiditate compunctam occidisse penitus, at-
que ad Inferos, vbi sunt umbræ impotenter amantium, descendisse?

Porrò causam ipsam cur hoc symbolum, aut metaphoram excogita-
rint sapientes, eam esse confirmant, quòd quemadmodum pes infima
corporis est pars, sic appetitio pars animi depressior esse videatur.
Cui persimilis alia causa est ab alijs tradita: quòd sicut aqua exter-
guntur, & purgantur pedes, ita illa pars animi, vbi commotiones ap-

petitionesque sunt, virtutis beneficio possit abstergi.

Atq. hoc demum illud est, quod, vel exprimitur, vel adumbratur nudo illo Didonis pede iam morituræ. Significat enim poëta-Platoniscus, Didonem morti proximam, & neci addictam voluntariæ, liberam esse non omnibus omnino commotionibus, atq. affectibus appetentis animi, qui utroque pede significantur; sed vno tantum: qui metus est mortis. Cum enim illa sua sibi manu mortem afferret, eo timore iam absoluerat, & extenderat animum; ceteris autem affectibus haud abstergerat. Itaque alterum pedem, qui pauorem illum mortis significat, nudum habet: alterum, qui reliquas animi perturbationes designat, vinculis retinet, & sandalibus impeditum. Idem sine dubio voluit Apollonius ostendere, cum dixit Iasonem in Anauro Thessaliæ fluuiio alterius indumentum pedis amisisse. Nam ad honesta tunc facinora delectus diuinitus Iason aliquam quidem à se depulerat affectionem, & prauam cupiditatem, ab eaque virtutis beneficio veluti fluuiio se purgarat, ceteras nondum fregerat, nec totam appetentis animi labem extenderat. Quod vt planius intelligatur, ita rem à principio repetamus. Pelias Thessaliæ Rex acceperat ab oraculo, eum hominem sibi pestem allaturum, quem videret ad se venientem altero nudū pede. Interea fluuium illum Anaurem imbribus supra modum adauctum traiiciens Iason, alterum amisit calceum, nudoq. pede in Peliae se conspectum commisit, qui epulas ea die parauerat omnibus sacras Dijs, excepta Iunone. Intellexit Pelias hunc esse, quem extimescere deberet. Itaq. per speciem honoris eum in Colchidem misit ad auertendum vellus aureum, eo consilio, vt medijs fluctibus hauriretur. Apollonium ipso planè initio libri primi Argonaut. audire præstat latinè sic redditum.

*Flumina turgentis pedibus transibat Anauri
Aesonides; quem tum pluuiialis adauxerat vnda.
Alter ab obscœnis seruatur calceus vluis,
Alter at eripitur limo, & quâ flumen Anaureus
Aequoreis miscet lymphis, desertus adhæret.
Confestim egregiam Regis petit impiger aulam,
Et sacras petit ille dapes, quas ritè parenti
Fecerat aequoreo, Diuosq. vocauerat omnes
Rex; tamen in cunctis doluit Saturnia Iuno
Neglectam se Cœlicolis, sacrisq. repulsam.
Vixq. procul iuuenem Pelias conspexit euntem,
Hunc sibi portendi fatis, hunc dicere Phœbum
Accepit. Diuumq. minas prohibere laborans,
Aesoniam mittit truculenta per aquora prolem
Acetæ ad terras, & sanas Colchidis oras,*

Vt tra-

Vt truci in medio quassatam gurgite ponti

Naufragus equoreis nauem submergeret undis.

Sed res contra cecidit, vt dicitur ab eodem Apollonio : quia Iuno accepit in clientelam Iasonem, eumq. & in itinere seruauit semper, & sospitem reduxit in patriam. Suscepit autem vltro Iasonis patrocini-
nium statim, vt eum ex Anauro prodeuntem aspexit. Sic enim ipsa Iuno loquitur post initium libri tertij.

Ante etiam Aesonidem fido complector amore,

Ex quo se nobis rediens venatibus Heros

Obtulit ad ripam quondam turgentis Anauro.

Itaque Iason diuinitus ad tam arduum facinus aggrediendum delectus, debuit ante metu mortis animum liberare, & fluuio illo quasi detergere, ne mare, fluctusq. nemini tentatos primus ipse nauta perhorresceret. Ceteras tamen affectiones animi purgare necesse non habuit, ac propterea calceum alterum retinet, & pedem indutum, quo cetera illæ commotiones animi significantur.

Dicamus igitur in summa: locum hunc Apollonij respondere Virgiliano ad libellam. Alter enim hic pes Iasonis nudus imperfectam extersionem appetentis animi significat. Quare implicatus postmodum est amore Medæ. Occursus verò Iunonis illico, vbi ex Anauro prodijt exuto pede, quid aliud est, nisi promeritum hominis incipientis iam habere propitios Deos, quos inter animi commotiones turbulentas omnes habuerat aduersos? Quæ sapientium arcana rimatus, & secutus Virgilius, rem omnium omnino difficillimam, hoc est mortem voluntariam aggressuram Didonem inducit vno tantummodo nudam pede, hoc est, vno metu mortis solutam ac liberam; sed indutam altero: quia ceteris affectibus, quibus adigebatur ad mortem, adhuc tenebatur obnoxia, & veluti seruitio premebatur.

Finis Libri Quarti.

LIBRI QVINTI

AE N E I D O S

LOCVS PRIMVS.

DE CHIMÆRA TRIREMI.

An licuerit eo tempore triremes fingere.

VAMQVAM Virgilius non vtitur hoc nomine triremis, ita tamen Chimæram describit, vt triremem sine dubio faciat, & triremem dicere videatur ex triplici remorum ordine, quibus impellitur.

*Velocē Mnestheus agit acri remige Pristin,
Ingentemq. Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus, triplici pubes quam Dardana
versu*

Impellunt: terno consurgunt ordine remi.

Aiunt ergo Critici factam hic esse, dictamq. triremem sine verosimili ratione; cum circa belli Troiani tempora nondum esset triremis excogitata. Longam enim nauem principio fecisse dicitur Iason, eaque post Iasonem vsus fuisse primus Sesostris Ægyptiorum Rex. Biremem exadificauerunt Erythræi: triremem, vt docet Thucydides, molitus est Amocles Corynthius, quem tamen multò post bellum Troianum floruisse accepimus.

Questionem hanc illi similem esse video, quam tractauimus aliàs de pictura, cuius aspectu animum pascebat Aeneas, cum pictura nondum esset inuenta. Itaque ex iisdem peti fontibus expediendi nodi ratio potest. Sed placet tamen aliquid addere præterea, multòque copiosius,

pioſius , ac pluribus controuerſiam hanc cum illa communem explicare .

Pono igitur primum; licentiam illam, quæ dicitur anachroniſmus, ſapè multumq. à poëtis uſurpatam, non eum tantum uſum afferre , vt tempora permutare liceat , ac fingere aliquid eo tempore geſtum , quo geſtum re ipſa, & verè non eſt, ſed vt etiam fas ſit, antiquis nominibus vti pro nouis . Dat illis hanc veniam Ariſtoteles diſertiſſimè in cap. illo poëtices xxij. Deſenſ. xj. vbi cū propoſuiſſet rationes euadendi ab aduerſarijs , id etiam adiunxit ; poſſe poëtæ interdum tueri quod dicunt propter conſuetudinem, uſumq. diſtionis: quale, inquit, illud Homericum eſt.

Ocrea, quæ ſtanno fuerat conſecta recenti .

Sciebat quippe Homerus, Achillis ocreas , de quibus eo loco Iliad. xvij. loquebatur, non ſtanneas quidem fuiſſe , ſed aereas, & ferreas : quia tamen antiquo iam uſu videbat à multitudine ſtannum ſape dici pro aere , ac ferro , illo vocabulo non dubitauit abuti . Aliud ibi proponit exemplum Ariſtoteles petiſſum à fabris ferrarijs, quos Græci χαλκίαις appellabant: cum tamen ea vox ab aere deducta, aerarios tantum fabros, quos vulgò fuſores dicimus, verè ſignificaret . Sequēbantur nimirum antiquorum conſuetudinem : qui paulatim vtriſque fabris, tam ferrarijs , quàm aerarijs eandem appellationem impertiuerunt. Sunt alij apud Homerum loci perſimiles: ij præſertim; vbi capitiſ tegmen appellat κυνέην. hoc enim vocabulum in illud tantum, ac nominatim cadebat capiti� integumentum , quod è fluuiatiliſ pelle canis factum, & compoſitum eſſet. eo quippe caput munire cœperunt antiqui . Quid multa ? Ipſi Latini argentarios vocant eos artiſices , qui etiam aurea numiſmata, monetamq. permutant auream; quia ſic initio fuiſſe vident appellatos: & poëtæ ſagittā, quæ nullam nunc arūdinem habet , nominant tamen arundinem, quòd ex ea principio fieri ſagitta cœperit. Immo verò auſpicari pro exordiri dicere non dubitamus interdum , quia verbum illud ab auſpicijs olim deſumptum, cœpit ad omnia transferri, quæ inchoaremus; & adolere , quod ab ador erat acceptum, ad concremationem thuriſ, & viſcerum poſtea fuit accommodatum. Huc accedit Tyranni nomen, quo ſapèſſime ipſi etiam bono , ac iuſto Regi damus; quia priſci quolibet Reges, quantumvis probos, ac moderatos, dixerunt Tyrānos. Sic proſecto in libro ſeptimo Latinus Aeneam illum tam pium, & iuſtū Regem Tyrannum appellat.

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe Tyranni .

Quare Virgilium ſecutus, quem ſemper ſequitur, Silius Italicus, Hieronem Sicilia Regem omni virtutum genere præſtabilem, cunctiſ Regni ſuffragijs creatum , amiciſſimum populi Romani, dicere non dubitauit Tyrannum .

Vos etiam tandem Siculi contra arma Tyranni, &c.

Atq. vt à poëtis aliquantulum discedamus, ipsum etiam proferemus testem Platonem; qui, vt nos monuit Cardinalis Bessarion in libro quarto cap. x. aduersus Trapezuntium, Tyrannum pro Rege, ac iusto Principe posuit. Platonis verba sunt hæc. Detur mihi ciuitas sub Tyranno: sitque Tyrannus ipse iuuenis, ingeniosus, memoria valens, fortis suapte natura, magnificus. Contendit ergo illo loco Bessarion, ab antiquis vnus dominatum, quantumuis iustum, ac bonum, appellatum fuisse Tyrannidem; & dominum, ac Principem ipsum, qui solus dominaretur, dictum quoq. Tyrannum: ideoque inuehitur in Trapezuntium, quod deceptus eo nomine Tyranni, ausus esset dicere, à Platone laudatam esse Tyrannorum dominationem. Planius explicat hoc de nomine Suidas his verbis. Poëtæ, qui ante bellum Troianum floruerunt, Reges ipsos vocarunt Tyrannos: deinde ad Græcos eadem appellatio fluxit.

Ex hac poëtarum licentia, quam ipse comprobat Aristoteles, ducere nos etiam aliquam defensionis possumus rationem, & efficere, ne videatur errasse Virgilius, cum triremem appellat eam nauem, quæ triremis verè non erat. Quemadmodum enim id datur poëtis, vt antiquo nomine pro nouo interdum vtantur (quod ex locis modo laudatis intelleximus) sic etiam conceditur iisdem, vt vsurpent, ac ponant antiquorum nominum loco aliquod nuper inuentum nomen, quodque nouissimè fuerit rebus ipsis impositum. Est igitur; nullatum triremis fuerit, cum Troiani venerunt in Italiam. fuit tamen aliqua longa naus illi similis, quæ postea dicta triremis est. Atq. hanc prorsus ipsam iniit Seruius viam, vt Virgilium purgaret, quòd lituum in Latini Regis manu Quirinalem collocasset eo sæculo, quo Romulus, aut Quirinus non dum fuerat in lucem exceptus.

Ipse Quirinali lituo, paruaq. sedebat

Succinctus trabea.

Nec aliam ego rationem excogitare possim ad Senecæ defensionem, qui in Thyestis choro actus secundi audet Quirites dicere viros principes, cum nulli adhuc essent nati Quirites.

Obscuro positus loco

Leni perfruar otio.

Nullis nota Quiritibus

Aetas per tacitum fluat.

Quos enim Quirites hoc loco vult intelligi, nisi Reges, aut proceres, quibus illi Romani rerum domini pares erant? At Romani longo post tempore extiterunt: nec tunc erant vlli, cum ea caneret ille chorus in Græcia. Nimirum anachronismi licètia vsus poëta, Quiritium nomen, quod nouum erat, imposuit viris illis potentibus, & florentibus

tibus Imperio, qui verè Quirites non erant.
Hoc item præsidium præstò esse potest Virgilio in verbo, discumbere.
Mirati sunt enim semper Grammatici, ac mirari non desinunt, cur
Deos, Heroasq; fecerit epulis accumbentes, aut discumbentes men-
sis: vt in primo Aeneid.

---Tu das epulis accumbere Diuum.

In Secundo.

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.

In tertio.

-----toris iussi discumbere pictis.

Mirantur, inquam, quid ita fecerit, cum compertum habeamus, il-
los sedisse, non accubuisse, cum cibum caperent. Id videlicet do-
cuit multis locis Homerus, ac primò quidem in Iliad. xi. de Dijs
epulaturis.

----- αὐτῶν ἐπιπρω

Εἰς κλισίῃν ἐδδόντες ἐνὶ κλισίῃσι καθεζόν

Sedibus inde suis venientes rite sedebant.

Deinde in Odiss. xix. cœnantes apud Alcinoium describens Heroas.

κατὰ μῆκος δ' αὖτ' ἀσπασάμενοι καθεζόμενοι

Ἡρώες ἐξέλει.

Coniuiua interea dapibus vescuntur opimis,

Mulcentes numeris aures, vnàq; sedentes.

Docuit idem Apollonius Rhodius in Argonauticis, cum in nuptijs
Pelei, & Thetidis Deos, Heroasq; admouet mensæ sedentes. Quem
imitatus in Epithalamio Catullus, viam tenuit in hoc genere, quam
antiquorum vestigijs tritam videbat.

Qui postquam niueos flexerunt sedibus artus:

Large multiplici constructæ sunt dape mense.

Hæc, inquam, eodem defendi præsidio possunt, hoc est, ex ea licen-
tia, quæ noua nomina substituit antiquis. facit enim hæc venia, vt
lituus dici potuerit, ante Romulum, Quirinalis, quia post Romulum
sic appellatus est; & Deos, Heroasque discumbentes, aut accum-
bentes licuerit facere, quia postmodum accumbendi vsus inuentus,
discumbendique inter epulas est probata consuetudo. Nec alia se-
tueatur idem Virgilius ratione, si reprehendatur in eo versu.

Postquam prima quies epulis, mensæq; remota.

Quamquam enim secundæ mensæ nullæ prorsus erant Heroicis tem-
poribus, & quod inde consequens est, primæ non tollebantur, licuit
tamen poetæ de antiquis Heroum conuiuijs eodem planè loqui mo-
do, quo loquendum fuisset de nouis.

Scio aliquos esse qui censeant, ad hunc patrocinijs locum esse vocan-
dum ensẽ illum ferreum Aeneæ, quem stringit, & eripit è vagina
post

post initium lib. sexti iussu Sibyllæ.

Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum.

Docet enim Pausanias in Laconicis, nullum ferri vsum Heroicis fuisse temporibus, sed tantum æris : idque demonstrare se putat ex Pisandri bipenni, sagittisque Merionis, quas aereas dicit Homerus : & ex Achillis aerea cuspide in templo Minervæ reposita ; gladioque item aereo Memnonis, qui apud Nicomedienfes in Aesculapij delubro seruabatur . Itaque videtur istis nouum nomen pro veteri positum à Virgilio, hoc est ferrum pro aere, cum ijs temporibus aere pro ferro vterentur antiqui Heroës . Sed non video propter hunc ensẽ ferreum, esse necessariò ad hanc arcem confugiendum . Iam enim docuit Aristoteles in illo cap. xxiii. stanneas Achillis ocreas Homero esse ferreas. quod sanè verum non esset, si Heroicis temporibus nullum ferrum fuisset . Quorsum enim contenderet, ab Homero, qui res commemorat, & ætatem Heroum, ocreas dici stanneas pro ferreis, si ferri vsus nondum extitisset? Cum ergo crediderit, & tradiderit Aristoteles, Heroicis quoque temporibus arma iam esse ferrea cœpisse, malim errasse Pausaniam, quàm Aristotelem . Statuamus adeo, vagina ferrum ereptum ab Aenea ferreum ensẽ potius fuisse, quàm aereum : nec ista vtamur machina, nisi cum dignus vindice nodus inciderit. qualis interdum incidit, cum in quosdam Italici nominis, ac nostratis linguæ poëtas incurrimus, qui antiquorum ballistis, & muralibus machinis illud audent nomen tribuere, quod tormentis aereis à nostris nuper impositum est . Quamquam sunt etiam, qui hoc inuentum antiquissimum esse contendant ab eo natum Salmoneo,

Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen

Aere, & cornipedum cursu simularat equorum .

Existimant enim hi, Salmoneum ex aeneo tubo, alioque huiusmodi vase ignis impetu quærentis exitum, ac intus obluctantis, magno cum sonitu, ac fulgore glandes, pilasue proiecisse quasi fulmina ; ac propterea dixisse Virgilium .

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,

Dum flammæ Iouis, & sonitus imitatur Olympi .

Eustathius quidem certè in Odyss. lib. xxi. testatur, Salmoneum vere fuisse ingeniosissimum quandam machinarum opificem, narratque vnum præterea, quod possit istis aliquam fortasse fidem conciliare, hoc est, ostendere, inuentum illud antiquissimum esse . Narrat, inquam, artificem fuisse nescio quem admirabilem, qui sui domum, inimici repente disflauerit machinamento tam efficaci, vt terræ motu vehementissimo disturbata videretur . In qua domus deiectione tam subita illud obseruatè confirmat, quosdam auditos veluti toni-

trus

trus fuisse, ac quædam quasi fulgura visa, à quibus opifex ipse dictus postea fuerit ἐρνοσίχδαν, & τερμικέραυνος, terræ motor, & fulgurator. Huius artificis, ac molitoris admirandi mentionem quoque facit Agathias in lib. v. additque nomen illi fuisse Artemisio; inimico vero, cuius euerterat domum, Zenoni. Commemorat præterea Suidas Eutropium quendam, à quo persimile molimentum prodierit. Ait enim eum fuisse Imperatori Theodosio à cubiculis, & quidem eunuchum: sed qui per vim quodammodo vellet videri vir: cum vsque adeo concusserit omnia tonitruis editis, vt fabulosus ille Salmoneus ei collatus nullus esse videretur. Conantur, vt diximus, his exemplis aliqui demonstrare vetustissimum inuentum fuisse, quod pro nouitio suspicimus: sed decipiuntur, opinor. Vt cumque res sit, nomen certe nouum, ac linguæ nostratis, antiquorum ballistis, ac machinis imponere velle, nihil aliud est, nisi ea licentia, poëtarum vti pro arbitrato, de qua hucusque disputauimus: quæ Virgilium diximus iure tunc vsum, cum Chimeram longam illam, nauem fecit tribus impelli remorum ordinibus; quod est eam appellare Triremem.

L O C V S II.

DE COLVMBÆ COLLINEANTIVM
iaculatorum ictibus ab Aenea proposita.

Protinus Aeneas celeri certare sagitta

Inuitat qui sorte velint, & præmia ponit.

Ingentique manu malum de naue Serepsi

Erigit, & volucrem traiecto in fune columbam,

Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.

Columbam Veneri sacram, dicatamque fuisse, sellularijs quoque notum, & tonsoribus est. Quo magis Critici veteres hæsitauit hoc loco, dubitaruntque sanus ne Virgilius esset, ac sobrius, cum Aeneam fecit auem illam suæ dicatam parenti fune obligantem, suspendentem ex arbore, iaculantium sagittis exponentem: cum præsertim maternas agnoscat, ac veneretur aues in libro sexto; vtque sibi felices, bonæ, propitiæ sint, enixè precetur. Quæ tanta nunc ergo in homine sapiente sit inconstantia, vt velit auem illam claffiariorum petulantia tradere, quam paulo post erit veneraturus, & velut internuntiam, ducemque secuturus allegatam à Matre? Nimirum inconsiderato quodam impetu, studioque abreptum Virgilium hic putant ad imitationem Homeri. apud quem

Achilles

Achilles Iliad. xiii. in funere Patrocli sex iam ludorum, & certaminum generibus exhibitis, septimum proponit eodem planè modo, quo proponitur hic ab Aenea quartum. Versus enim Homeri latine redditi sic prope sunt.

Ille sagittarijs signumque, & premia ponit.

Nempe manu malum nigra de naue reflexum

Erigit, & timidam suspendit fune columbam.

Qui primus volucrem ferro contingat acuto.

Is ferat appositum munus, bis quinque secures;

Totque securiculas qui funem ruperit ictu.

Sed hæc in Achille reprehensione vacant, qui non Veneris esset, sed Thetidis filius, cui columbæ sacræ non sunt. dignissima verò videntur esse quæ reprehendantur in Aenea: cuius erat officium venerari maternam auem, nec iaculatoribus occidendam per ludum proponere. Scimus enim quanta cum superstitione pleræq; gentes, & populi alioqui barbari animalia quædam venerati sint, quæ Dijs suis consecrata putabant. ex quibus Syros proferre potissimum testes libet; apud quos columba ipsa sic sacra erat & sancta, vt eam ne attingere quidem auderent; quemadmodum indicat disticho illo nobili Tibul.

Quid memorem vt volitet crebras intacta per vrbes

Alba Palæstino sancta columba Syro?

Scimus etiam quàm graues crediti sint huic pœnas ij, qui animalia quædam, aliaque res Dijs consecratas violassent. Tales apud Homerum in Odiss. lib. xii. sunt Vlyssis socij tempestatibus, & turbini-bus hausti, quod Eurylocho auctore, ac duce, Solis occidissent boves, atque ad supremam depellendam famem comedissent. Talis est apud Ovidium Cadmus laboribus additus innumerabilibus, & maximis, quod Marti serpentem sacrum imprudens, & nescius interfecisset. Talis apud eundem Erisicton fame confectus, atque ad rabiem adactus, quod succidisset annosam quercum Cereri dedicatam. Hanc ergo religionem veterum vulgatam apud omnes, & per-uagatam cum non ignoraret Aeneas vir prudens, & pius, cuius est iudicij hominem illum inducere maternam auem suspendentem è malo, vt iaculatorum sagittis esset opportuna?

Antiquissimam hanc fuisse reprehensionem accusationemque demonstrat studium Seruij, patrocinijs Virgilij suscipientis hoc loco; affirmantisq; inanem esse vituperationem Aeneæ, quod suspenderit columbam auem illam maternam. Videamus ergo num pœtæ causam ita tueatur hic Grammaticus, vt noster in eadem defendenda frustra futurus sit labor. Duas ille defensionis suæ producit rationes, quas perpendere oportet ambas. primam: quod res sit

translata

translata simpliciter . secundam : quòd cum nulla sit auis, quæ apud antiquos consecratione careret, & alicui Deo ex eorum superstitione dicata non esset, in eandem omninò vituperationem incursum fuisset Aeneas, quamcumque demum auem suspendisset . Quare ad probat sententiam Urbani antiquioris Grammatici, contendentis, Aeneam prudenter ex omni auium genere accepisse columbam, quàm è malo suspenderet : quia matrem offensam placare facilius poterat, quàm ceteros Deos, si dicatas ijs aues ea suspensione violasset.

Enimuero nisi meliores inueniantur patroni, facile Virgilius causa cadet: cùm infirmæ rationes hæ sint, nec idoneæ, ad fundum de quo controuersia est, asserendum . Nam primo quidem haud satis intelligo quid sit, rem esse translata simpliciter, nisi significare velit, simpliciter, hoc est nulla huius habita ratione venerationis, & reuerentiæ, quæ columbæ maternæ debebatur ab Aenea, voluisse Virgilium, eum Homeri locum ad se transferre . Id autem nihil aliud est, nisi facerem, in ea imitatione dormitasse, nec vidisse decorum, sed excerpere ab Homero temere voluisse quod obuium erat, & rei suæ conducere per imprudentiam existimasset . Deinde quæ necessitas Aeneam adigebat ad aliquam proponendam auem iaculatoribus suis, hoc est omninò ad aliquem commouendum in se Deum cui sacra esset & dicata ? Nonne aliud potuit signum, scopumq, proponere, ac manum ab omni prorsus aue continere, nec Deorum quempiam ex ijs lædere, quibus sacræ sunt aues ? Quod si necessitas & ratio, si vsus fortassis, & consuetudo vetus id postulabat, vt aliqua iaculatoribus illis proponeretur auis, quæ nam hæc videri potest excusatio criminis, quòd à matre facilius impetraturus veniam esset, quàm à ceteris Dijs ? Num hoc probi, pijsque officium filij est, velle matrem potius lædere quàm alios, quia facilius à matre impetraturus veniam sit ? Immo verò neminem ego putauerim suæ amantem vere parentis filium esse, qui non malit alium quemuis lædere, quàm parentem, etsi sciat, ab ea se facilius, quàm ab alijs in gratiam recipi posse, ac veniam impetrare .

Patronum adeo meliorem Virgilio demus, ac non alium profecto, quàm Aristotelem: cuius monitum explicatum à nobis in Prolegomenis defens. xv. subsidium, & patrocinium huic loco suppeditabit accommodatum . Præcipit ergo summus hic poëtarum defensor, vt impositas ijs calumnias eo depellamus, & diluamus modo, quòd à Dialecticis soluuntur, & diluuntur elenchi, hoc est sephismata, & captiosæ quædam argumentationes. has autem confutamus, & soluimus verbis inspiciendis, ac distinguendis ambiguïs. quo de genere nonnulla sunt in hac quæstione, quæ aduersus Virgilium à Criticis est adornata . Cum enim dicunt, animal, quod sacrum Dijs esset, nemini licuisse con-

tingere, aut occidere, & violare, à parte ducunt argumentationem ad totum verbis ambiguis: perinde ac si animalia veterum superstitione consecrata eadem planè essent omnia, & vniufmodi; quæ tamen varia sane fuerunt, & multiplicia. Erant quippe aliqua sic sacra, vt etiam pro Dijs haberentur & colerentur, vt apud Syros pisces, & columbæ, quod docet Xenoph. in Cyro Minore lib. 1. Diod. Sicul. lib. iij. cap. ij. M. Tull. de Orat. lib. iij. Lucian. in Ioue Tragædo: apud Troglodytas testudines; quod legimus apud Plin. lib. ix. cap. x. apud Heliopolitanos boues, quod testatur Strabo in libro xvij. & Diodor. lib. ij. cap. iv. apud Momemphitas vaccæ: quod scribit idem Strabo ibid. apud Leontopolitanos leo; quod idem & eodem loco confirmat Strab. apud Mendefios hircus & capra: quod tradit Herodot. in lib. 1. apud Thebanos aquila: quod commemorant Strabo loco laudato, & Diod. lib. ij. cap. iv. apud Lycopolitanos lupi: quod perhibet Macrobius in lib. Saturn. 1. apud Babylonios Cephus: quod idem affirmat Macrobius ibid. apud eas gentes quæ bustum accolunt Memnonis, cercopithecus: quod irridet in Sat. xv. Iuuenalis. qui quoniam tum aliarum gentium, tum in primis Aegyptiorum huiusmodi numina recenset multa, hoc labore nos liberabit, si eiusdem versus proferamus hic aliquos.

*Quis nescit Volusi Bithynice qualia demens
Aegyptus portenta colat? crocodilon adorat
Pars hæc; illa pauet saturam serpentibus Ibim.
Effigies sacri nitet aurea cercopithecii
Dimidio magica resonant ubi Memnone chorda,
Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.
Illic caruleos, hic piscem fluminis, illic
Oppida tota canem venerantur; nemo Dianam.
Porrum, & cepe nefas violare, ac frangere morsu.
O sanctas gentes: quibus hæc nascuntur in hortis
Numina. lanatis animalibus abstinet omnis
Mensa: nefas illic factum violare capellæ;
Carnibus hamanis vesci licet.*

Hoc ergo primum apud veteres consecrationis erat genus, ipsa donans animalia diuinitate: quod eiusmodi sine dubio fuit, vt quæ sic essent consecrata, ea nemini ex ijs populis, à quibus pro Dijs habebantur, liceret vel occidere, vel in vsum cibi conuertere, vel alia ratione violare.

Alia verò fuerunt animalia Dijs ita dedicata, vt hostiæ quoque illorum essent, ac victimæ propriæ: quo de genere permulta sane queunt enumerari; cum nullum propè animal esset, quod alicui Deo propriè non immolaretur. Aesculapio, vt hæc tantum exempli causa dicamus, gallina mactabatur & gallus, ex Xenophon. in vita Socratis, alijsque:

Isidi anser ex Herodoto in lib. ij. Laetan. in lib. j. Laribus porcus ex Iu-
uenal. Sat. xij. equus Soli ex Xenophon. in Cyri pæd. lib. viij. & Strab.
xv. taurus Lunæ ex Laetan. lib. i. cap. xxj. Iunoni agna vel ouis ex
Seruio: Dianæ cerua ex Ouid. in lib. j. Faſtorum: Libero caper, aut hir-
cus ex eodem Seruio, & Varrone in lib. i. de re ruſt. cap. ij. alia deni-
que animalia his ſimilia alijs, quæ proſectò occidere fas erat: & eo-
rundem carnibus veſci vetitum non putabatur. Neque enim Deorum
quiſquam contemni, lædique ſe cenſebat, quòd mortales aliqui bouem
comederent, aut agnam; aliudue animal ex ijs quæ ſibi vellent im-
molari.

Tertiam denique conſecrationis fuiſſe video formam certorum,
quorundam animalium, quæ Dij ſibi ſeponebant ex toto genere, vt è
bobus aliquos, aliquos ex equis, ex auibus certas aliquas, ex ſerpen-
tibus aliquos: cuiuſmodi fuit armentum Solis apud Homerum & ſer-
pens Martis apud Ouid. de quibus ſupra commemorauimus. Atque hæc
demum animalia ſic ſibi reſeruare credebantur Dij, vt ex antiquo-
rum opinione vulgata, grauiffima plecterent eos poena, qui ea contin-
gere auderent, aut occidere, aut ad cibos, epulaſque transferre quan-
tumuis ſacras, & eas, quæ ſacrificij obtinebant nomen, & vim. Non
enim Vlyſſis illi ſocij prius epulari ſunt auſi, quàm boues immolaſſent
Soli, cuius ſciebant eſſe peculiare, ac proprios. & tamen infortunium
paſſi omnes, atq. ab eodem Sole grauiffimis affecti ſupplicij ſunt, cui
boues ipſos cum religione ſacrificarant.

Ex his ergo iam incipit apparere ſophiſma, & captioſa eorum ratio,
qui ſic diſputant. Columba erat Veneri ſacra. At aues Dij ſacras
nefas erat occidere, ac violare. Impius igitur Aeneas eſt, qui mater-
nam illam auem iaculatorum telis audet obijcere. Videndum enim,
eſt quo genere conſecrationis columbam Aeneas, Troianique Veneri
dedicatam exiſtimarent: vt rectè iudicari poſſit, an impii ſint. Ac pri-
mo quidem hoc certum eſt; Troianos, & Aeneam ipſum non ita co-
lumbam coluiſſe, vt in ea numen eſſe putarent aliquod: id enim pro-
prium Syrorum fuit, qui pro Dea quamlibet omnino columbam ha-
bebant, vt diximus. Deinde id quoque planum eſſe debet, & explo-
ratum; columbam illam electè, ac nominatim, quam Aeneas malo ſu-
ſpexit ab alto, non eam fuiſſe, quam ita ſibi vindicaſſet Venus, quem-
admodum boues ſibi vindicauerat, & conſecrauerat Sol, Serpentem,
Mars, quercum Ceres, alii alias animantes, aut arbores Dij. Reſtat
igitur, vt ea columba idcirco tantum Veneri ſacra dici poſſet, quòd
Veneri ex ipſo columbarum genere daretur, & immolaretur victima,
quod ſæpe legimus apud antiquos; vt apud Propertium: qui iugulari
ſolitam, incendiq. Veneri fuiſſe columbam, ſic docet.

Sed cape torquata Venus ò Regina columba

Ob meritum ante tuos guttura secta feros.

Et apud Ouid. in lib. i. Fast.

Ergo saepe suo coniux abducta marito

Vritur in calidis alba columba focis.

Itaque à Martiale illud præceptum exitit in lib. xiiij. epigr. vj.

Ne vires teneras præduro dente columbas

Tradita sed Gnidia sint tibi sacra Dea.

Hæc inquam vna causa est, cur Veneri sacra cenferi, & dici posset ea columba, quæ suspensa iaculatorum exponitur ictibus ab Aenea, quòd Veneris victima soleret esse plerumque columba. At quæ animalia, ideo consecrata censebantur, quòd aliquorum essent Deorum victimæ, ea fas erat attingere, occidere, in vsum vitæ consumere. Neque enim Aeneas ipse tam saepe dictus à Virgilio pius lædi à se Dianam existimauit, cum septem in Punico littore ceruos occidit, classiq. torrendos tradidit, & in cibaria distribuit sociis. Sed tamen abstinere debuit Aeneas, dicet aliquis, ab eo ludibrio, nec Veneris auem iaculatoribus proponere, sed aliam. Non hic *ef*go confugiam ad defensionem ab Urbano illo Grammatico excogitatam, qui cum videret singulas propemodum aues singulis fuisse Numinibus consecratas, minus peccasse putauit Aeneam proponenda columba illa aue materna, quàm si alias ceteris consecratas Diis proposuisset. Erat enim, vt diximus, boni, amantifq. filii, matrem aliis omnibus anteferre, & præ ceteris metuere, ac reuereri. Aduocabo igitur etiam in hanc ultimam causæ partem Aristotelem, cuius præceptionem explanatam à nobis in Prolegom. defens. v. eam esse scimus, vt cum poëtas à Criticis reprehensos defendere volumus, circumstantias intueamur. Inter circumstantias autem numerantur potissimum locus, ac tempus: quæ si hoc loco perpendamus, inueniemus ea profectò fuisse, quæ columbam potius quàm aliam auem efflagitarent. Erant enim ludi funebres parentis Anchisæ: adeoque cum illa in iis ludis occidenda columba proponebatur, ipsi quodammodo Veneri videbatur immolari, cui carissimus fuerat, vt in fabulis accepimus, Anchises.

Finis Libri Quinti.

LIBRI SEXTI AE NEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE NAVIVM HABENIS.

AN EA METAPHORA CONVENIAT
in rudentes.

Sic fatur lacrymans, clasique immittit habenas.

AS aliqui non probant habenas naui tribu-
tas, quæ funes, & rudentes habet è stupa, non
ex corio lora, cuiusmodi sunt habenæ. Itaque
Ioan. Baptista Pius cum classis habenas auda-
cius dici pro retinaculis, & funibus existima-
ret, institit altius repetere principium, affir-
mans, habenas classis à Virgilio dictas idcirco
esse, quòd antiquissimis illis temporibus na-
uium retinacula, & rudentes, non quidem ex
torta cannabe, vel lino, sed ex corio fierent: idque Homerum ipsum,
docere planissimè; apud quem naues ligantur *σπῆραι βοῶν*, hoc est
vinculis intortis, siue vinculis bubulis. Atque ita prorsus Pius expli-
cat hos Valerii Flacci versus in Argonauticorum lib. primo.

Ecce autem molli Zephyros descendere lapsu

Aspiciunt: volat immixtis caua pinus habenis.

Consentit cum Pio Valerianus Pierius in lib. Hieroglyphicorum,
xlviii. cap. de froeno, docens, funes ex corio primum fuisse factos; te-
stemque profert Virgilium, qui propterea classis dixerit habenas,
Homerum secutus, & consuetudinem perantiquam.

Alii etiam longius abiere, in primisque Gulielmus Modicius; qui cum retinacula classis ex corio non probaret, dixit hîc esse metaphoram nouam, atque ab usu abhorrentem communi, hoc est, habenas à Virgilio positas esse pro clauo, & gubernaculo nauis. Cum enim Palinurus à Somno datus in præcepis reuulsum clauum secum in vndas pertraxisset, Aeneas sensit nauem amisso gubernaculo, & gubernatore fluitare; vt dicitur in fine lib. iii. Itaque regendæ curam nauis ipse recepit in se; idque vt facere posset commodius, clauum naui nouum immisit: & quemadmodum equus freno regitur, & habenis, sic ille immisso gubernaculo nauem direxit. Ita, inquam, Modicius habenas classis interpretatur ex noua metaphora.

Possent hic ego dicere, Virgilium illa vsum esse licentia, quæ antiqua nomina pro nouis vsurpat, vt paulo ante docuimus, hoc est, habenas posuisse pro funibus, quia loris, habenisq. ad moderandas, ac regendas naues utebantur antiqui. Sed non hoc ij contendunt, qui retinacula illa ex corio iam inde repetunt ab Homero. Putant enim, Virgilium proprie loquutum: cum eorum describat nauigationem, qui prisca illa ætate corio, non funibus utebantur. Ego verò aliter existimo: cum videam, sæpe nautas apud Virgilium tortos incidere, funes, & adducere, aut laxare rudentes. Quod si docere illa metaphora voluisset, loris esse tunc vsos nautas ex corio, numquam opinor dixisset funes, sed semper lora, vel habenas. Credo igitur equidem, ac video, metaphoram hîc esse, sed non eam, quam comminiscitur ex ingenio Modicius. Quamquam enim gubernaculum nauis translata dici fortasse potest frenum, aut habena; nimis tamen è longinquo Virgilianæ illius metaphoræ causam, & etymon petimus, quod duci potest ex magis propinquo. vt si dicamus, illas classi habenas immisas, laxatasq. ad nauigandum nihil aliud esse, quàm funes, quibus velum regitur, & anchora. Hac enim ratione propter illam, quam habet nauis cum equo similitudinem, metaphora multo videbitur esse verecundior, & mollior, quàm cum flammæ licenter, liberèq. vagantes per nauium tabulata, dicuntur habenæ in Aeneid. v.

----- *Furit immissis Vulcanus habenis*

Transstra per & remos, & pictas abiectæ puppes.

aut cum ipsi palmites, & flagella eadem appellatione translata in lib. ij. Georg. sic exprimuntur.

----- *Et dum se letus ad auras*

Palmes agit, laxis per purum immissus habenis.

Quæ translatio sumpta est haud dubie à Lucretio; qui arborum summa, supremosq. ramusculos, & frondes habenas dicere non dubitauit.

Arboribusq. datum est, varijs exinde per auras

Crescendi magnum immixtis certamen habenis.

Sic igitur statuo: Virgilium hic nullas habenas ex corio significare, sed tantum attollere orationem voluisse beneficio eius metaphora, quæ habenarum nomine funes indicaret; gnarum præceptionis, quæ tradita est ab Aristotele, cum dixit, dictionem poetarum neque humilem esse debere, nec nimis elatam, idque illos consequi interiecta subinde metaphora, quæ attollat, subleuetque propriorum verborum humilitatem. Ita enim fiet, ut oratio à propriis verbis puritatem, à translatis magnificentiam habeat, utrisque permixtione illa callide, artificiosèque temperatis.

L O C V S II.

DE MONSTRIS INFERORVM.

An supra fingendi leges poetæ præscriptas effecta
sint.

*Centaury in foribus stabulant, Scyllæq. biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerne
Horrendum stridens, flammisq. armata Chimera,
Gorgones, Harpyiaq., & forma tricorporis umbra.*

Quoniam hic Harpyiarum est mentio, suffragabitur hæc disputatio etiam Harpyis illis, quæ finguntur in tertio libro tam infestæ Troianis, cum quærimus, an hæc Inferorum monstra supra fingendi facultatem, ac veniam permissam poetis, à Virgilio fuerint excogitata. Ac iure quidem ea de re dubitare debemus, cum recordamur, illam fingendi licentiam intra certos cancellos ita concludi, ut credibilem esse rem oporteat, quam comminiscimur. Qui verò fiet, ut credibilia, & verosimilia sint ea monstra ex animantium conflata partibus, non modo variis, sed omnino contrariis, atque pugnantibus? cuiusmodi sunt Centaury, Scyllæ, Harpyiæ, Hydræ, Gorgones, Chimæræ, Briarei.

Video me redigere debere in legentium memoriam vnum, quod sæpe significauimus: apud poetas non abhorreere à verosimili quicquid est falsum: multitudini enim sæpenumero sic probantur falsa, ut hæc illi multo verosimiliora videantur esse, quam vera. Cum autem aliquid eiusmodi poetis occurrit, ut re quidem ipsa falsum sit, sed multitudi-
ni, ac vulgo maxime credibile, docet Aristoteles, id potius, quod fal-

sum est, sed populo credibile, quàm quod est verum, sed incredibile multitudini, sequendum esse. Hæc eius verba sunt in cap. xxiiij. sub finem. Quantum vero ad poësim attinet, credibile potius, licet fieri non queat, eligendum est, quàm incredibile, licet fieri queat.

Id videlicet sibi proposuit Virgilius, cum ea monstra commentus est, quæ ab omni prudentium fide abhorrentia, & videntur, & sunt. Intelligebat enim ita populo de môstris illis opinionem fuisse iam inistâ, vt nō tam doctrina, quàm natura quadam anticipatione credere viderentur omnes, Gorgones apud Inferos esse, Cerberum Harpyias, Briareum. Itaque non potuit ea præterire is, qui Aristotelis præterire præceptionem noluit. Aristoteles autem falsa potius, quæ populo credibilia sunt, quàm vera, sed eidem incredibilia populo, deligenda, atque à poëtis fingenda esse confirmat.

Quin adiungere possumus Aristoteli Platonis auctoritatem: quæ multo maxime Virgilium tueatur. Is enim in Sophista duas facit poëtice formas, εἰκαστικὴν καὶ φανταστικὴν, Icasticam, & Phantasticam. Et Icasticam quidem earum ait esse rerum imitatricem, quæ veræ vel sunt, vel esse possunt, vel aliquando fuerunt: Phantasticam vero earum, quæ pro arbitrato finguntur; sed veræ nec sunt, nec fuerunt, nec esse possunt. Phantastica figmentum à Suida dici videtur Idolum; Icastica, similitudo: sic enim de vtraque scriptum aliquo loco reliquit. εἰδωλα μὲν γὰρ τὰ ὅπλα ὑπερώτων μιμήματα. οἷον τρίτωνες, καὶ σείγγες καὶ κέκταιροι. ὁμοίωματα δὲ τὰ ὅπλα ὑπερώτων εἰκασματα. οἷον θηρίων, καὶ ἀνθρώπων. hoc est. Idola sunt rerum numquam existentium effigies, cuiusmodi sunt Tritones, Sphinges, Centauri. similitudines autem sunt rerum existentium simulacra: veluti ferarum, hominumue.

Quibus ita positis, id dico: Virgilium, quoniam absolutum, perfectumq. moliebatur omnibus partibus opus, non satis habuisse Icasticam illam tractare, quæ res aspectabiles, verèq. existentes imitatur; sed addere præterea voluisse Phantasticam; ex qua, propter eam, quam parit, admirabilitatem, amplior ad legentium animos voluptas emanaret; & propter rei nouitatem, auctoris commendatio maior enasceretur. Nam quemadmodum Apelles, tum potissimum cœpit haberi, dicique diuinus, cum, vt ait Plin. ausus est imitari coloribus, ac penicillo quæ pingi non posse videbantur, tonitrua, fulgetra, fulguraq.: sic poëtæ tum maxime suspiciuntur, cum illa etiam exprimunt, quæ quoniam non sunt, nec esse queunt, naturam, vt exprimi poëtica imitatione possint, non videntur habere. Quin imitatus mihi videtur Virgilius in his exprimendis vulgaribus môstris Neaclem illum pictorem: qui cum expingere graphicè vellet naualem quandam pugnam inter Aegyptios, Persasque initam olim, & perfectam in Nilo, nec posset vilis coloribus distinguere, ac differentes facere à marinis fluctibus

bus eius aquas fluminis, pinxisse fertur in littore Crocodilum bibenti. Asino molientem insidias inter vluas: ut qui tabulam aspicerent, ex eo intelligerent signo illam pugnam in Nilo, non in mari commissam fuisse. Hunc, inquam, mihi videtur secutus pictorem Virgilius, cum incredibilia illa monstra apud Inferos etiam ipse collocavit, quæ ibidem ponebantur ab alijs. Cum enim videret populum putare, ac credere, sic ea monstra in latibulis Inferorum esse, quemadmodum in Nilo sunt Crocodili, Inferorum loca, atq. supplicia ex iis monstris, tamquam ex proprijs quibusdam signis intelligi voluit. Nam ignis, tenebræ, antra, cetera, quæ poëta commemorat, alijs quoque convenire facile possunt locis: sed ea monstra sic in Inferos cadunt, ut magis Inferorum propria esse videantur, quam Nilo conveniant Crocodili. Quare ipsi etiam rerum sacrarum interpretes, & Christiani scriptores ad eadem monstra confugiunt cum Inferorum supplicia volunt expresse describere, nec dubitant Tartarum, Stygem, Acherontem nominare. Ne absorbeat eas Tartarus, publice canitur in Iustis Ecclesiæ: diciturq. amplius à Prudentio in Hymno Paschali.

Sunt & Spiritibus sæpe nocentibus

Pœnarum celebres sub Styge feræ

Illâ nocte, sacer quæ redijt Deus

Stagnis ad superos ex Acherontijs.

Sciunt hi nostræ religionis antistites, quàm sint ea nomina mendacia, & vana; sed vident, se vix posse populis exprimere vera Inferorum supplicia, nisi tamquam Nilo Crocodilos, sic illa celebrata scriptis antiquorum nomina Inferis ipsis apponant.

L O C V S I I I.

D E P O R T V V E L I N O.

An Velinum dicere portum fas tunc fuerit, cum nullus esset Velinus.

Eripe me his inuictæ malis: aut tu mihi terram

Inijce: namque potes, portusq. require Velinos.

Palinurus est, qui sic loquitur, & compellat Aeneam. quo magis existimant Critici, Virgilium errasse, cum eum Velinos portus nominantem inducat; qui multo iam ante fuerat, quàm illud Velini nomen inuentum esset. Velia enim oppidum, à quo proximum ei portum Velinum

Velinum hic dixit, Seruio Tullio Rege, hoc est post annum amplius sexcentefimum, quàm Aeneas in Italiam venit, conditum est in agro Lucano, vt docet Gell. lib. 10. cap. xvi. Putat ergo Casteluirus hic erratum esse supra veniam, nec minus quàm peccatum à Plauto fit in Amphitruone. vbi Amphitruo ipse, & Sofia, nondum nato Hercule, per Herculem iurant. Sic enim Sofia loquitur Act. 1. scen. 1.

Oppidò interij, obsecro hercle quantus, & quàm validus est.

Et Amphitruo Act. ij. scen. prima, eundem Herculem ita iureiurando testatur.

----- *Iam quidem hercle ego tibi istam*

Scelestam scelus linguam abscindam, &c.

At Hercules, ea ipsa nocte non quidem nascitur, sed concipitur vtero ab Alcmena ex Ioue, qui partes agit primas in ea Fabula. Simile volunt erratum in Electra Sophoclis esse: vbi Clytemnestra nunciatur, Orestem in Pythijs ludis occidisse, qui tamen ludi instituti sunt Triptolemi temporibus, hoc est annis prope sexcentis post natū Orestem.

Hæc difficultas explanari sic posset, quemadmodum explanatæ permutæ sunt per anachronismum, siue per πρόληψιν, hoc est per anticipationem: quæ licentia ita similis est anachronismo, vt ab eo differre tantum nomine videatur. Cum enim vocabulis appellamus nouis aliqua, quibus nondum vllum est nomen impositum, id anticipamus, quod postea factum est, ac propterea eiusmodi licentiam, anticipationem, aut præsumptionem nominamus. Differt tamen ab anachronismo, quòd anachronismus non modo nouum nomen vsurpat pro antiquo; verum etiam antiqua nomina substituit nouis: anticipatio vero noua tantum tribuit rebus nomina, quæ antiquis temporibus ijs data non erant. Quo fit, vt latius pateat anachronismus, quàm anticipatio: cum quælibet anticipatio sit anachronismus, non tamen omnis anachronismus anticipatio sit. Cum enim antiqua nomina, & iam obsoleta ponit pro nouis, nihil anticipat, ac propterea anticipatio dici non potest, vt cum ocreæ stannæ pro ferreis dicuntur. Itaque liceret hic respondere, Velinos portus dictos esse κατὰ πρόληψιν, per anticipationem, hoc est eo plane modo, quo dicta sunt littora Lauina, antequam Lauinium oppidum positum esset; & arx Chalcidica prius, quàm Chalcide eò deducta Colonia fuisset, quæ Cumis eam appellationem impertiuit.

Chalcidicaq. leuis tandem super astitit arce.

Neque enim quo tempore Dædalus è Creta in Italiam aduolauit, Cumæ conditæ fuerant à Chalcidensibus, & tamen Chalcidenses dici potuerunt per anticipationem Cumani, quia postea à Chalcidensibus urbem, ac gentem accepere.

Possemus, inquam, sic, vt diximus, obiecta diluere, & Casteluiri censo-

cenforiam virgulam declinare, nisi nobis hoc effugium clausisset Iulius Higinus apud Gell. illo lib. x. cap. xvi. his plane verbis. Poëtis concedi solet κατὰ πρόληψιν historia dicere ex sua persona, quæ facta ipse postea scire potuit. Sicut Virgilius sciuit de Lauinio oppido, & de Colonia Chalcidensi; sed Palinurus qui potuit scire ea, quæ post annos sexcentos facta sunt? Hæc ille; in eo demum situm esse peccatum in-expiabile ratus, quòd Virgilius non ipse quidem anticipatione vtatur, sed anticipatione vtentem inducat Palinurum. Quod si dicas, Palinurum, qui erat apud Inferos, potuisse diuinare, ac providere, locum illum post tam multos annos appellandum esse Velinum, hunc etiam tibi obstruet aditum Higinus ab Aenea, qui non erat diuinus, adeoque scire non poterat quem ille designaret locum, cum portus Velinos nominabat. nisi quis eum diuinasse apud Inferos putet, inquit, perinde, vt animæ defunctorum solent. Sed si ita accipias, quamquam non ita dicitur, Aeneas tamen, qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum, cui nomen tunc nullum vsquam fuit? Ita locum illum vexat Higinus; contenditque Virgilium eundem locum fuisse correcturum, nisi morte occupatus, interceptusque fuisset. Sed quoniam agitur coniecturis, crediderim ego, Virgilium, si superstes fuisset, locum illum non fuisse castigaturum: nec video tam obtepta diffcultatibus esse omnia, vt euadere tandem ductu præsertim doctorum hominum ab hac salebra non possimus.

Nam primo quidem Turnebus in lib. xxij. cap. j. ad vocabuli notationem conuersus, existimat Velinum non proprium aliquod esse nomen, sed nominis aliquod adiunctum; ac significare palustrem. Velinum enim ab ἑλος duci putat: quæ vox apud Græcos palustre significat. Itaque ex Turnebi sententia portum requirere Velinum, nihil aliud est, quàm portum requirere palustrem. sed adhuc hærebit nihilominus incertus Aeneas, vbi nam gentium requirendum sit Palinuri corpus: cum palustres portus plurimi sint, nisi fortasse is, qui Velinus postea portus fuit, ea tempestate proprio diceretur nomine Palustris. verum hoc a nemine traditum accepimus. Seruius enim docet quidem, Veliam urbem dictam Eleam à paludibus, quas Græci dicunt ἑλη, sed dictam proprio, vulgarique nomine Palustrem non confirmat.

Iulius Scaliger in lib. iij. cap. xlix. putauit exitum inuenire se posse à præsumptionis, anticipationisq. partitione multiplici. Ait enim triplicem anticipationem esse; grammaticam, poëticam, oratoriam. poëticam rursus esse duplicem; vnam, quæ personæ, aut loco tribuit aliqua, quæ, neque personæ, neque loco, illo ipso tempore, conueniant. vt si dicam, inquit, expugnatum oppidum bombardis Aeneæ tempore, πρόληψις erit, siue præsumptio, propterea quòd, quæ tormenta bellica sic vocant, tunc non erant. Alteram anticipationis formam ait

else

esse duriusculam : vt cum poëta personæ orationem attribuit, alicuius rei mentionem facientem, quæ nondum est, aut, si est, eo nomine non appellatur. Exempli gratia, inquit, Palinurus Aeneam rogat, vt suum corpus afficiat sepultura, designatque locum.

-----*Portusque require Velinos.*

portus quidem non erat : certè aliud illi nomen fuit. Est igitur anticipatio ; quia Virgilij tempore sic nominabatur. durior tamen est, quippe loquitur Palinurus, cui orationem è re ipsa, quæ tempestatì conueniret, attribui necesse est. Hæc his verbis docet eo loco Scaliger. sed obicem nobis oppositum non exturbat. Cum enim fas esse, poëtis anticipatione tunc etiam vtì, cum loquuntur mutati, hoc est, cum alios colloquentes inducunt, idcirco putet, quòd Virgilius ita, Palinurum loquentem, & anticipatione vtentem fecerit, institutam, quæstionem non profligat. Id enim quærimus; an Virgilio licuerit ex Palinuri persona præsumptionis illam licentiam vsurpare : loquitur videlicet Palinurus, qui de portu Velino nihil acceperat, videturque propterea à ratione maximè alienum ijs congruentem orationem, non dare, quos agentes, & loquentes inducas, vt apud Cell. contendit Higinus.

Confidentius igitur difficultati occurrit Iouianus Pontanus in Antonio. Dicat mihi velim Higinus, inquit, cur non etiam accuset Virgilium, quòd Aeneam, qui Troianus esset, latinè loquentem faciat. Facebat ergo diligentia tam accersita, & huiusmodi multa permittantur poëtis, in quæ etiam volentes incidunt, non rerum ignorantia decepti. Ita rem ipsam rectà petit Pontanus: & quidem acutè. Neque enim plus à verosimili distare videtur oratio Troiani Palinuri latina, quàm ea mentio Velini portus, qui nondum esset. Sed tamen longè inter se differunt hæc duo, quæ tam similia vult esse Pontanus. Inducere quippe loquentes latinè, qui barbare sunt re ipsa locuti, nihil est aliud, nisi latine reddere, quæ illi dixerunt barbarè. Neque enim affirmat poëta, Aeneam, & Palinurum locutos esse latinè: sed latinè narrat quæ illi barbarè protulerunt. Cum autem Palinurus inducitur, portus Velinos, qui nusquam essent, appellans, affirmat poëta id dixisse Palinurum, quod dicere, ac loqui non potuit; eamque tradit orationem fuisse Palinuri, quæ, si rationem temporis habeas, esse non debuit.

Vincit igitur omnes Virgilij patronos Iurisconsultus Alciatus in lib. v. Parerg. cap. xxi. qui tametsi præsumptionis beneficio, atque licentia sibi viam aperuit ad euadendum; singulari tamen ratione, præsumptionem ipsam explanat, hoc est eo ferme modo, quo apud Iurisconsultos vsu quotidiano tractatur. Regula, inquit, Iuris nostri certissima est, ex præsentì in præteritum præsumi : vt scilicet quod hodie

hodie est, & olim fuisse credatur. Cui locum esse in ijs tradiderunt, quæ verisimiliter mutationis alicuius periculum non subeunt. Qui ergo fluuij, vel montes nunc sunt, etiam ab orbe creato verisimile est fuisse. qua ratione præstantissimi poëtarum P. Virgilij aduersus quosdam Grammaticos patrocinium ego suscipiam. Scribit Aulus Gellius, reprehensum à Iulio Higino Virgilium, quod ex persona Palinuri dixerit,

----- *Portusque require Velinos.*

Atqui, inquit ille, constat Veliam oppidum post multos, quam Palinurus decesserat annos, conditum fuisse. Eodem argumento Seruius utitur cum Virgilius, ex persona Aeneæ, inquit.

Apparet Camarina procul campique Geloi,

Immanisque Gela fluuij cognomine dicta

Arduus inde Agragas &c.

Atqui, ait ille, hæc oppida Aeneæ tempore nulla erant, cum constet, multos deinde post annos ædificata fuisse. Respondeo. non de ipsis oppidis loquitur Maro, sed de campis, & fluminibus, quæ proculdubio semper fuerant. Veliam à fluuiio eam præterfluente dictam esse auctor est Stephanus in dictione *ἐνεία*. vt rectè possimus portum intelligere, quæ fluuius ille facit. sic & Camarina palus, sic Gela, & Agragas. Etenim plurimæ Siculorum vrbes à fluminibus nomen sumpserunt. vt Syracusæ, Gela, Imera, Selinus, Phenicois, Eryce, Camarina, Agragas.

Placuit non ad verbum modo sed prope syllabatim Alciati responsum, sententiamque proferre: quia nefas est Iurisconsultorum apices, ac puncta mutare. Et quoniam tam bonum, depulsis ab hac aduocatione ceteris, patronum Virgilio dedimus, de nostro nihil addamus: sed quod ab eo dictum est pluribus, breuissime comprehendamus, affirmantes, Velinos portus fuisse ante conditum oppidum Veliam, quia portus loco, planèque pro portu, fluuius erat Velia, à quo tandem oppidum ipsum postea nomen accepit. Cum enim tradat Stephanus, huiusmodi fuisse ibi fluuium, antequam excitaretur oppidum, nihil temerè dicimus, cum affirmamus, eum fluuium fuisse pro portu, ac portum appellatum, ante conditum oppidum.

Quin illud etiam dico, apertam nobis fuisse, traditamque ab Alciato pulcherrimam verosimilis poëtici rationem, ac formam per comparisonem illam præsumptionis Iurisconsultorum cum præsumptione, atque anticipatione poëtica. Est enim illorum præsumptio coniectura quædam ex præsentibus in præteritum. qua ex coniectura, & præsumptione vult intelligi, licere etiam poëtis ponere, atque habere pro præteritis, quæ vident præsentia, in ijs præsertim, quæ obnoxia mutationi non sunt; cuiusmodi scimus esse flumina.

Quod

Quod si dicas, licuisse quidem Virgilio, qui praesentem haberet portum Velinum, conijcere de praeteritis, & statuere, portum illum antiquissimis etiam fuisse temporibus; aut certe fluuij littus, & alueum fuisse pro portu; sed non licuisse Palinuro, qui portum eiusmodi praesentem nullum videt: si haec, inquam, opponas, responderim, non praesumere Palinurum quicquam, sed Virgilium ipsum, praesumere, atque conijcere de portu. qui cum videret ex praesenti facile se posse coniecturam capere de praeterito, ac ponere, portus Velinos antiquitus quoque fuisse, quia semper fuit fluuius Velia, Palinurum, cuius aetate fluuius ille & erat, & portus exhibebat usum, aliquem, portus Velinos iure nominantem facere potuit. Erat enim tunc eiusmodi portus, vel pro portu fluuius Velia, à quo tum etiam dici Velinus potuit. Nulla igitur est praesumptio Palinuri: quippe qui de re praesenti loquitur; sed poetae anticipantis, & Iurisconsultorum more coniecturam facientis, in ostio fluminis Veliae aliquem tunc fuisse sinum, qui diceretur Velinus, & vulgò pro portu ab omnibus haberetur; quia sua aetate videt esse portum Velinum, factum ab ijs Veliae conditoribus, de quibus commemorat Gellius. non enim haec praesumptio potest esse nisi de praeteritis ex re praesenti. Palinurus verò ex praesenti portu nō praesumit, nec conijcit de praeteritis, sed, ut ante dixi, loquitur de praesenti fluuiio, sinuque Velino: cum excitatum illud oppidum, & portum factum non viderit, qui postea conditus est. Si quid ergo praesumitur hic, à Palinuro non praesumitur, qui portum illum postea conditum, praesentem non habet; sed à Virgilio, qui & eum praesentem habet, & ex eo conijcit de praeterito; ideoque ita loquentem Palinurum facit, quasi semper ille fuerit portus, & Velia.

L O C V S IV.

DE THESEO APVD INFEROS

An secum ipse pugnet in eo figmento poeta.

----- *Quid Thesea? magnum*

Quid memorem Alcidem? &c.

His Aeneae verbis, alijsque, quae postea protulit Charon, videtur haud dubie Virgilius significare, Theseum ad Inferos quidem cum Pyrrhoo descendisse, sed rediisse tamen. ijs enim eum adnumerat, qui reuerterunt ad Superos.

*Si potuit Manes arcessere coniugis Orpheus ,
 Si fratrem Pollux alterna morte redemit ,
 Itque , reditque viam toties. quid Theseus ? &c.*

Contra vero paulo post planissimè canit , Theseum apud Inferos esse retentum , nec inde in posterum vnquam euasurum .

*-----Sedet , æternumque sedebit
 Infelix Theseus .*

Hac permotus repugnantia ille idem Higinus apud Gell. lib. x. cap. xvi. accusat amplius Virgilium : & locum hunc item correcturum fuisse credit , si per vitæ spatium licuisset . Qui autem fieri potest , inquit , vt æternum sedeat apud Inferos , quem supra cum ijs nominat , qui descenderint illuc , atque inde rursus euaserint ? præsertim cum ita sit fabula de Theseo , atque sic Hercules eum euellerit è petra , & in lucem ad superos eduxerit .

Vidit sanè Seruius hunc scopulum ; quem ita præternauigat. *Sedet , æternumq; sedebit Infelix Theseus .* Contra opinionem inquit . nam fertur ab Hercule esse liberatus , quo tempore eum ita abstraxit , vt illic corporis eius relinqueret partem . frequenter enim variant fabulas poëtae . Hippolytum ab Inferis liberatum Virgilius dicit ; Horatius contra .

Neque enim Diana pudicum

Liberat Hippolytum .

Existimauit , inquam , Seruius , ita se difficultatem omnem exhausisse ; sed non vidit , Virgilium non tantum immutare fabulam , sed etiam pugnantia loqui . quippe qui paulo ante numerasset Theseum inter eos , qui reuertissent ab Inferis , postmodum dixerit :

-----Sedet , æternumque sedebit

Infelix Theseus .

Aristotelem ergo certissimum oraculum consulamus . qui nos admonet , vt , cum aliqua esse videntur apud poëtas inter se pugnantia , ea sic exploremus quemadmodum explorare soliti sumus sophismata : videamusque diligenter , num idem sit , de quo est sermo , an ad idem referatur , an eodem modo se habeat . Ita enim in Defens. xv. diximus ex Arist. Nostrium itaque nunc erit exquirere , quoniam idem est Theseus , de quo poëta loquitur vtrobique , an ad idem referatur , & eodem se habeat modo . Si Theseum ad tempora referamus varia , inueniemus vtrumque de eodem dici à poëta potuisse : liberatum nimirum fuisse ab Inferis , & sedere in iisdem , æternumq; selsurum . Quam tollendæ , vel conciliandæ repugantiæ rationem , quia ignorant Grammatici , turbas faciunt in Martialem , quòd Saturnales dies quodam loco dixerit septem .

Septem Saturni venerat ante dies .

alibi

alibi verò quinque .

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces ,

Hos poteris cultus sumere iure tuo .

Sed si tempora consulant varia, apud Macrobiū exposita, intelligent, quibusdam temporibus Saturnales dies fuisse tres, alijs quinque, alijs denique septem.

Igitur in hanc temporum varietatem intuiti, id de Theseo statui-
mus, quod accepimus ab Apollonij Rhodij Scholiaste, qui sic loqui-
tur. Theseus, & Pirithous, Iouis hic, ille Neptuni filius, similia qua-
dam aggressi facinora sunt. Nam Theseus cum rapere vellet Hele-
nam, quam deperibat, adiutorem habuit Pirithoum : Pirithous con-
tra, Proserpinam abducturus, socium item sibi voluit, & adiunxit The-
seum. Cum igitur hi per Tanarum ad Inferos descendissent, saxoque
infedissent obuio ad capiendam quietem, eo damnati supplicio sunt,
vt inde se mouere, ac conuellere non potuerint. Sed cum Hercules
postea eò deuenisset ad extrahendum Cerberum, Theseum quidem li-
berauit, ac saxo diripuit; Pirithoum verò, quod auctor eius temeri-
tatis fuisset, suoq. ad rapiendam Proserpinam iudicio, & voluntate,
descendisset, liberare supplicio, atque à lapide diuellere non potuit.

Ex hac huius narratione Interpretis intelligimus quidem egres-
sum ab Inferis esse Theseum beneficio Herculis, sed illud tamē adde-
re debemus, ac pro comperto ponere, iterum Theseum ad Inferos
iūisse post obitum, ibique dedisse, ac dare penas flagitiorum suorum;
non temeritatis illius modò, cuius supplicio liberatus ad tempus ab
Hercule fuerat, sed aliorum quoque scelerum, in primisq. impieta-
tis, & crudelitatis in filium Hippolytum, quem immerentem inter-
fecerat. Ex hoc ergo tempore, eidem lapidi, à quo diuulsus olim fue-
rat, iterum illigatus post obitum, sedet, aeternumq. sedebit. Atque hoc
ipso modo de controuersia, quam habemus in manibus, Alciatus idem
à me alibi laudatus decernit in Parerg. lib. x. cap. viij. cuius hic ver-
ba non subiungo: ne videar, etiam vbi necesse non est, cum Iurisconsul-
tum velle in rem præsentem aduocare.

L O C V S V.

DE DIDONE APVD INFEROS.

An collocari debuerit inter eos , qui necem sua sibi voluntate, manuque conscuerant .

Instituitur à nobis hæc quæstio , quia poëta certum designat apud Inferos locum ijs , qui se ipsos interfecerant ; quibus enumerandis, Didonem illam præterit nobilem , quæ sibi manus attulit exitiales , suoque iudicio mortem inter flammæ appetijt.

Proxima deinde tenent moesti loca, qui sibi lethum

Insontes peperere manu, lucemq. perost

Proiecere animas. quàm vellent æthere in alto

Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

Querimus, inquam, cur Dido hoc ipso præterita sit loco , quem sibi vindicare propriè posse videbatur : sit autem inter amantes potius in lugentium campis collocata .

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem

Lugentes campi. sic illos nomine dicunt.

Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,

Secreti calant calles, & myrtea circum

Silua tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt .

Et paulò post.

Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido

Errabat silua in magna, &c.

Haud exigua id admirationem attulit viris doctis. sed eam illis eripit Iacobus Mazonius ex auctoritate Platonis, quem in toto sequitur opere Virgilius, vt benè longis est à me disputationibus in orationum primo volumine demonstratum. Sic igitur, illo viam præmuniente, hæc de tota re ingredior dicere .

Summa quædam inter Platonicos est quæstio , an Plato censuerit , aliquando licere homini sibi mortem afferre. Negant Porphyr. ac Macrobius, hanc veniam vniquâ homini dedisse Platonem, vt mortem accersere, ac conuenire suo iudicio cum laude possit. Sed Plotinus lib. xl. Enneade prima , & Olympiodorus omnino volunt , Platonem existimasse, fas homini esse mortem sibi aliquando consciscere . In hanc videlicet sententiam illa verba Platonis in Phædone interpretantur.

Fortasse igitur hac ratione haud præter rationem est se ipsum interficere: non tamè prius, quàm necessitatem aliquam imposuerit Deus. En, inquit Olympiodorus, quemadmodum Plato docet, interdum licere sibi manus afferre, vbi necessitas id ferat. Atque vt ipsum designet temporis articulum, in quo ius hoc homini esse contendat Plato, ait, hominum vitam similem esse conuiuio, quod nobis, ex omnium vsu rerum, diuina parauerit beneuolentia. Quemadmodum ergo conuiuia, vel abruptuntur, vel absoluuntur quinque potissimum ex causis, sic tempora item quinque incidere credit Olympiodorus, quibus temporibus liceat è vita tamquam è mensa discedere.

Primam interrumpendi conuiuij causam accidere tum ait, cum Princeps, ac dominus interuenit, atque apud nos diuertere hospitio vult. Decet enim, ac prorsus oportet, mensam relinquere, vt Regi sterneratur, ac seruiat. Ita planè censet Plato, inquit Olympiodorus, vitam deferere fas esse, cum Reip., cuius summa tenetur in Principe, id vtile futurum intelligimus. Idcirco nimirum aliqui laudantur à veteribus, quòd pro patria mortem oppetere summa sua sponte voluerint: qualis apud Romanos est Curtius, apud exteros ille Menoeceus Thebanus adolescens Creontis filius: quem pro patriæ salute sanguinem vltro profunderè voluisse canit, & commemorat Statius in Theb. x.

*Sic ait, insignemq. animam mucrone corusco
Dedignantem artus pridem, moestamq. teneri,
Arripit, atque vno quæstam vulnere rumpit.
Sanguine tunc spargit turres, & mœnia lustrat,
Seque super medias acies, non dum ense remisso,
Iecit, & in saeuos cadere est conatus Achiuos.
Ast illum amplexæ Pietas, Virtusq. ferebant
Leniter ad terram corpus. iam spiritus olim
Ante Iouem, & summis apicem sibi ponit in astris.*

Secundam interrumpendi conuiuij iustissimam causam è discordia, aut digladiatione rixantium inter se conuiuarum ait interdum existere. Præstat enim tunc, primo quoq. tempore conuiuium soluere: ne altercantibus illis tamquam arenam, & campum suppeditare videamur. Huic similem item causam idoneam ad vitam intercidendam esse confirmat ex Platone; cum videlicet intelligit aliquis, se materiem, ac fomitem esse rixarum, digladiationum, certaminis, belli. Hoc nomine suspicitur ab antiquis Otho ille, qui vt bella ciuilia funditus tolleret, vitam protinus extirpauit à se, quam ciuilis contentionis esse causam intelligebat. Ita quippe Martialis in libro sexto.

*Cum dubitaret adhuc belli ciuilis Enyo,
Forſitan & posset vincere mollis Otho,
Damnauit multo saturatum sanguine Martem,*

Et fodit certa pectora nuda manu.

Sit Cato dum viuit sane, vel. Cesare maior,

Dum moritur numquid maior Othone fuit?

Tertium tollēdi conuiuij tempus putat esse, cum conuiuæ sunt ebrij. Tunc enim minimè decere videtur, eos amplius esse super mensam, qui ex ebrietate à sensibus iam alieni, sui compotes, & rationis non sunt. His ergo conuiuis ebrijs non Olympiodorus modo, verum etiam Plotinus comparat eos, qui aliqua perturbatione animi, affectuq. sic tenentur, & concitantur, vt à sensibus, & ratione alienati videantur. quo tempore putant ex Platonis sententia licere unicuiq. sibi vitam extinguere.

Quartum tempus excedendi de conuiuium tum esse dicunt, cum ipsi conuiuæ in suspicionem iam venerunt veneni, vel epulis admisti, vel poculo diluti. Nam quia periculum est, ne singuli ea veneni peste corripiantur, par est, omnes computationem, epulasq. deferere. Hac similitudine demōstrat Olympiodorus quartam accersendæ sibi mortis probabilem causam à Platone desumptam in libris de legibus. quam tum ait accidere, cum aliquis scelere quopiam inexpiabili se pollutum intelligit, à quo periculum est, ne ceteri quoque polluantur, & incestentur. Videt enim tunc, ciuitatis se membrum esse tabidum, ac corruptum, adeoq. rationi consentaneum putat, à societate tamquam à corpore se ipsum excindere; ne ceteri quoque contagio tabescant, & corrumpantur. Huiusmodi nimirum sunt Oedipi illi in Antiquorum Tragoedijs, & furentes Alcmaones, aut Orestes: qui cum se contaminatos incestu, aut parricidio vident, ad mortem tamquam ad perfugium ruunt, seque ipsos exsecant à reliquis, ne contagione cetera membra ciuitatis inficiant. Putabant enim veteres illi superstitiosi homines, aliqua esse huiusmodi peccata, quæ alios etiam quantumuis innocentes inquinarent; quæque nulla extergi possent expiatione sacrorum.

Quintus terminandi conuiuij locus est, cum epulæ iam desunt, aut malè nos habere, & ægrotare super mensam incipimus. Qua ex comparatione vult Olympiodorus intelligi, tum licere nobis vitæ nostræ finem imponere, cum ipsi vitæ degendæ res necessariae desunt, cum in postrema rerum inopia, & paupertate versamur, aut morbis, doloribusq. impatibilibus ita premimur, vt nulla vitæ commoda percipere possimus in posterum, nec ciuibz vllam vtilitatem asserre. Id existimat omnino Platonem docere in iij. lib. de Rep. cum disputat aduersus Herodicum, diæticae medicinæ primum auctorem. Videtur enim ibi Plato id ciuibz consilij dare, vt cum vident se propter insanabiles morbos inutiles esse ciuitati, volentes, prudentesq. vita se priuent: certe vetat medicos ad eos accedere, & quantum potest ab ea mor-

borum, morbosorumq. ciuium curatione deterret. Verba Platonis hæc sunt. Homines autem, & natura, & intemperantia morbosos vivere, neq. ipsis, neq. alijs conferre putabant, neque circa illos versari oportere, neq. esse curados, etiam si Mida ipso locupletiores essent. Ita Plato. Hac nimirum ex causa Philostratus in vita Sophistarum, Dio in Hadriano, Suida, Plinius Iunior, alijque summopere laudant Polemonem Laodicensem, quod podagra diu iam, multumq. conflictatus, ad tollendum cum vita dolorem, inedia se confecerit voluntaria: & Euphratem philosophum, quod eodem genere stultitiæ se ipsum occiderit, ut molestissimam fugeret corporis ægrotationem, qua cruciabatur acerbissimè. Hunc in numerum referre possumus Democritum Abderitam, Pomponium Atticum, alios; inprimisq. Festum illum, quem commendat, atque admirandum proponit hoc epigrammate Martialis in lib. primo.

Indignas premeret pestis cum tabida fauces,

Inque ipsos vultus serperet atra lues:

Siccis ipse genis flentes hortatus amicos,

Decreuit Stygios Festus adire lacus.

Non tamen obscuro pia polluit ora veneno,

Aut torfit lenta tristitia fata fame.

Sanctam Romana vitam sed morte peregit,

Dimisitq. animam nobiliore via.

Hanc mortem satis magni præferre Catonis

Fama potest. huius Cæsar amicus erat.

Atque ad hoc sanè genus reuocarunt veteres illam ipsius Catonis mortem, præter ceteras scriptis, monumentisq. celebratam: quod magno vir animo, excluso de corpore spiritu, miserrima se liberaisset seruitute, quam sub Tyranno seruire necesse erat. Huc item pertinere videtur ille Virrius apud Silium Italicum in lib. xij. quem canit, abijcere sua sponte vitam maluisse, quam in Romanorum potestatem venire. Huc etiam reuoces sine dubio Stoicos omnes, (non enim Platoniorum tantum hæc dementia fuit) Stoicos, inquam, huc reuoces; qui mortem voluntariam pro malorum omnium perflugio proponebant, ut ex Seneca maximè Stoico discere potes in epist. xii. xvii. xxiv. lviii. lix. lxx. lxxi. lxxviii. Quin Epicurus ipse delicatus philosophus voluntariam hanc probauit, & laudauit infaniam; suafitq. mortalibus, ut se vita priuarent, cum doloribus acerbissimis, iisque perpetuis vrerentur, de quo lege Victorium in lib. var. lect. vi. cap. xi. Porro tempus illud, quo quis sine reprehensione ex istorum philosophorum decretis interficere se posset, appellarunt Græci *εὐλογὴν ἐξ ἀγωνίης*, præclarum exitum. Significabant enim hac voce, præclaram, honestam, idoneam, gloriosam denique mortem eos obijisse, qui causam aliquam

eiusmo-

eiusmodi probabilem adsciscenda sibi mortis essent nati.

Sed quam stultè sint hæc ab istis vel pronunciata, vel laudata, vel perfecta, non est nostrum hic multis exponere. Docent enim sapientissimi Christianæ religionis auctores, nullum esse tempus, quo tempore liceat homini sibi manus afferre, seque ipsum interimere. In eos autem nominatim, qui ad extremas vitandas ærumnas sibi fas esse putabāt adire mortem, declamauit copiose Lactan. lib. iij. cap. xviij. acutèq. disputauit August. in primo lib. de Ciuit. ac demonstrauit, ignauos habendos esse verius, quàm fortes, qui propterea se ipsos interimunt. Immo vero Martialis ipse in Epigram. ad Chere monem hanc ignauiam damnat, & excipit risu.

Quod nimium laudas Chere mon Stoice mortem,

Vis animum mirer, suspiciamq. tuum.

Hanc tibi virtutem fracta facit urceus ansa,

Et tristis nullo qui tepet igne focus.

Et teges, atque cimex, & nudi sponda grabati,

Et breuis, atque eadem nocte, dieq. toga.

O quàm magnus homo es: qui face rubentis aceti,

Et stipula, & nigro pane carere potes.

Leuconicis age dum tumeat tibi culcitra lanis,

Constringatq. tuos purpura texta toros.

O quàm tu cupias tunc viuere Nestoris annos,

Et nihil ex vlla perdere luce voles.

Rebus in angustis facilè est contemnere vitam.

Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Ignauos igitur eos habendos putat, qui, quoniam perferre fortunam aduersam non queunt, sibi mortem inferunt; illos autem verè fortes, atque constantes, qui casus acerbissimos, inopiam, solitudinem, ignominiam, seruitutem æquanimiter, & cum constantia perpetiuntur in vita: id quod etiam declarauit planius in alio quodam epigrammate ad Dacianum.

Quod magni Thraseæ, consummatiq. Catonis

Dogmata sic sequeris, saluus ut esse velis:

Pectore nec nudo strictos incurris in enses;

Quod fecisse velim te, Daciane facis.

Nolo virum, facili redimit qui sanguine famam.

Hunc volo, laudari qui sine morte potest.

Ceterùm quid ego Martialem profero testem, cum Aristoteles ipse in lib. Eth. iij. cap. vi. omnium fatuitatem suo iudicio, ac sapientia corrigat? Docet enim disertè, ac dilucidè, habendos esse desides, exiguiq. viros animi, qui se ipsos ob inopiam, aliosue fortunæ casus aduersos interimunt; cum adscita morte fateantur, id se fugere, quod ferre non

possint: nec pares aut idoneos esse ad eum sustinendum impetum, impressionemq. fortunæ, cuius causa de vitæ statione depelli se patiuntur.

Ne Tarquinius quidem ille Superbus videtur id ignorasse: cum hoc voluntariæ mortis, & parricidij genus turpissimo damnauit supplicio, quoniam crudelissimo tantum malum tollere non poterat. Cum enim cloacas populum facere, ac fodere coëgisset, atque ob hanc iniuriam multi suspendio se ipsos occiderent, eorum corpora cruci iussit affigi. quo factum est, vt tum primum habitum turpe sit sibi mortem consciscere. Quare non Christiani modo, sanctiq. viri damnarunt ea Platoniorum, aliorumq. de voluntaria morte decreta, & dogmata; verum etiam poëtæ veteres, primi philosophi, Tyranni ipsi explodenda eadem esse censuerunt.

Quibus aliquando præteritis, de Virgilio pergo dicere; quem ipsius auctoritate Platonis eripere ab omni prorsus errati suspitione contēdimus. Confirmo, inquam, eum, & Platonem, & Platonicos secutum, existimasse Didonem iustissimam voluntariæ mortis habuisse causam, hoc est eam, quam tertio numerauimus loco, atque ab ebriorum conuiuiarum similitudine repetiuimus. Nam quia tradebant Platonici, licere homini vehementissimis animi cupiditatibus tamquam ebrietate perturbato, atque à sensibus ipsis, & ratione deiecto, non minus è vita discedere, quam è conuiuio, eorum adprobans opinionem nonnullis doctorum hominum ea tempestate probabilem, Didonem fecit ex amoris impatientia furentem, debacchantem, è statu rationis exturbatam; vt ei iustam oppetendæ mortis occasionem, & veniam à Platoniciis daret. Quid enim aliud nisi furorem, & amoris ebrietatem ea verba præferunt?

Sed misera ante diem, subitoq. accensa furore, &c.

Cum sic vnanimem alloquitur male sana sororem.

Vritur infelix Dido, totaq. vagatur

Vrbe furens, &c.

Quid loquor, aut ubi sum? quæ mentem insania mutat?

Itaque cum iustis hisce de causis defunctam vita, sua voluntate, fecisset Didonem, vt congruentia loqueretur, & sibi constaret, ab eorum illam numero separauit, qui se sine causa probabili peremissent. Nam si rectè poëtæ verba perpendamus, intelligemus eos tantum apud Inferos in certo illo loco Virgilium disponere, ac collocare, quibus occidendi se nulla iusta causa fuisset.

Proxima deinde tenent moesti loca, qui sibi lethum

Infantes peperere manu, lucemq. perosæ

Proiecere animas.

Quos enim infantes, atque immerentes intelligit, nisi qui mortis causam

sam nullam habuerunt ex ijs, quæ numerantur à Platonicijs, adeoque mortem illam voluntariam non meruerunt? Non erat hic igitur Dido locus, quæ iure, atque ex idonea causa, vt Platonici decernunt, se ipsam interfecerat, mortemq. merita erat ob eam amoris, non ebrietatem modò, sed insaniam, ac furorem. furori quippè nominatim veniam dedit amplissimam mortis Plotinus his verbis. At si insaniam, persenserit quis imminentem, quid nam aget? fortasse verò id viro probo non accidet: si tamen acciderit, reponendum erit in eorum genere, quæ necessaria nuncupantur, atque ob ea, quæ circumstant, mors eligenda.

Cum ergo Dido careret illa culpa, quæ in eum locum compulerat eos, qui se ipsos occiderant, sapientissimè collocata fuit inter amantes feminas, poetarum fabulis, & scriptis antiquorum omnium nobilitas.

*Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti caelant calles, & myrtea circum
Silua tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædræ, Procrinque locis, moestamque Eriphylem
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit,
Euadnemque & Pasiphaën; his Laodomia
It comes, & iuuenis quondam, nunc femina Ceneus,
Rursus & in veterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido
Errabat silua in magna: quam Troius Heros
Vt primum iuxta stetit, &c.*

Dicat tamen aliquis omnes, quæ hoc loco detinentur, ob aliquod certum detineri flagitium, quod ex intemperantia turpis amoris admiſerunt, vt constabit legenti fabulas singularum. Phædra quippe priuignum, à quo repulsa fuerat, circumuenit: aliæ aliæ ex isto genere scelera perpetrarunt, quorum causa plectuntur apud Inferos. Igitur etiam Dido plectitur ob ea peccata, quorum illi fuit auctor impudicus amor. At nullum in Didone videtur erratum esse ab amore profectum, nisi mors illa voluntaria, & conflagratio. fuit igitur illa mors culpa digna, non laude. Respondeo: non omnes omnino plecti ob ea scelera, quæ suafit amor: sed aliquas ob vnâ amoris exuperantiam, intemperantiamque poenas dare; qualis est Laodomia: quæ ex morte Proteſilai coniugis obrigit: aliquas puniri tantum, quia fidem viris fefellerunt suis. quo de genere Procris est, vxor Cephali, quæ se corrumpi ab institore passa est pretio. Itaque Dido plectitur ex amiſſo pudore, atque ex ea fama deperdita, qua nuper fidera adibat, vt loquitur ipsa: plectitur, quia Sichæo coniugi datam, obligatamque promissis fidem violarat, quod testatur ipsa, dolenter exposulans ea, quæ ges-

serat intemperanter, & contra quam Sichæo pollicita erat.

Non licuit thalami expertem sine crimine vitam

Degere more fera, tales nec tangere curas?

Non seruata fides cineri promissa Sichæo?

LOCVS VI.

DE GRAECORVM PAVORE, AC FVGA

apud Inferos ex Aeneæ conspectu.

Quid causæ sit, cur fugiant ij, quibus officere non potest Aeneas.

At Danaum Proceres, Agamemnoniaq. phalanges

Vt videre virum fulgentiaque arma per umbras,

Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,

Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem

Exiguam. inceptus clamor frustratur hiantes.

Nemo leget, opinor, hos versus, cui non veniat in mentem querere, quorsum fugiant Vmbrae, ac tantopere pertimescant, quæ ferro, aliæ iniuria violari non possunt; quemadmodum supra monuit Sibylla, docta comes, Aeneam.

Et ni docta comes tenues sine corpore vitas

Admoneat volitare caua sub imagine formæ,

Irruat, ac frustra ferro diuerberet Vmbas.

Quin ipse sub libri finem Anchises disertè docet, timorem, ceterasq; perturbationes hominum ab ea corporis, animiq; societate promanare, quæ dissoluitur interitu. Sic enim de animorum nostrorum origine philosophatur Platonice.

Ignæus est ollis vigor, & celestis origo

Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,

Terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra.

Hinc metuunt, cupiuntq; dolent, gaudentque, nec auras

Respiciunt clausæ tenebris, & carcere caeco.

Non ergo congruenter, constanterq; poëta loquitur, cum Vmbas illas, Aeneæ viso, exanimatas dicit, quæ deposito iam corpore, perturbationum omnium seminario, non amplius habebant cur exanimarentur, aut extimescerent.

Haud leuem posset huic loco defensionem præbere vulgaris quadam apud priscos opinio, de ferri acie stricta Vmbras Inferorum exterrefaciente. Credebant, inquam, eas strictos gladios, aut lanceas maximoperè formidare. Quam opinionem secutus Homerus in lib. ij. Odyss. facit Vlysssem stricto gladio sedentem in sacrificio illo magico, & necromantia percelebri, nec Vmbras ad sacrum cruorem ante permittentem accedere, quàm Tiresiam audiat hoc præcipientem. Et sane vulgarem hanc opinionem fuisse docet Plutarchus in Laconicis. vbi commemorat, Laconem quendam noctu monumentū prætereuntem vidisse spectrum, statimque accurrisse contra cum lancea, illudque in fugam vertisse, & hac voce persecutum esse. quò fugis anima bis mortua? Licet ergo conijcere, & suspicari hoc etiam sibi voluisse Virgilium: animas nimirum illas Græcorum reformidare strictum, Aeneæ gladium, fulgentiaque arma per vmbas, vt canitur hic. Non enim sine causa huius itineris initio gladium è vagina produxit ex Sybillæ præcepto sic admonentis;

Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum:

& in ipso Inferorum aditu, atque vestibulo monstris illis tam multis, ac variis strictam aciem venientibus offert. Sed cur Sibylla, diceret aliquis, vetat eum in Vmbras irruere ferro, si ipsa ferrum stringere, iusserat ad exterrendas Vmbras, ac monstra? Responderim; eam non id admonere, ne strictam aciem offerat, sed ne diuerberet frustra, & ne vulnerare conetur in cassum Vmbras, quas satis sit stricto gladio detertere. Non levis, inquam, hæc videtur esse ratio pauoris ad Græcorum Vmbras accidentis ex Aeneæ conspectu armati. Sed tamen, quia non magis Græcos, quàm alios perterrefacere debuisset acies illa gladij æque in omnes Vmbras intenta, facilius erit defensio, si memoria repetamus veterem Platoniorum de animarum purgatione sententiam. Putabant enim illi quidem perturbationes, affectus prauos, ipsa scelera, quæ ex perturbationibus oriuntur, existere à corpore, cuius societate, & contagione inquinaretur animus: sed putabant etiam, huiusmodi affectiones, perturbationesque remanere post obitum cum animis ipsis, nisi ante doctrinæ, virtutisque beneficio sic se purgassent, vt pristinæ, nativæque puritati iam redditi viderentur. Vel ipse nos docet Anchises ita Platonicos existimasse.

Quin & supremo cum lumine vita reliquit,

Non tamen orane malum miseris, nec funditus omnes

Corporea excedunt pestes, penitusque necesse est

Multa diu concreta modis inolescere miris.

Ergo exercentur pœnis, &c.

Ait enim, maculas, quibus afflantur, aspergunturque à corporibus animæ, residere quoque post obitum, nisi ante fuerint extersæ: nec
posse

posse beatitudinem consequi, nisi apud Inferos vel flammis, vel aquis, vel aëre ipso purgentur. Quæ nam verò sunt illæ maculæ, pestesque corporeæ, nisi eæ, quas ante percensuerat, cum dixit.

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, &c.

Non enim ipsa modo peccata, & scelera, verum etiam affectus, & perturbationes putabant animum commaculare Platonici.

Quare cum illa Græcorum umbræ corporeis infectæ contagionibus migrassent à vita, nec dum expiata fuissent, potuerunt ex Platoniorum sententia trepidare, pertimescere, exanimari.

L O C V S V I I.

DE LACERATIONE DEIPHOBÌ.

Num habeat aliquid repugnans; & quorsum
pertineat.

*Atque hic Priamidem laniatum corpore toto
Deiphobum vidit lacerum crudeliter ora,
Ora, manusq. ambas, populataq. tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.*

Rem non ita gestam esse, uti narratur hic à Virgilio, vel intelligere, vel suspicari licet ex Q. Calabro: quippe qui in xij. lib. de rebus ab Homero præteritis Deiphobi mortem exposuerit accurate, nec huiusmodi quidquam tradiderit: sed dixerit tantummodo, à Menelao victore interfectum ideo, quòd Helenam habuisset uxorem secundum obitum Paridis.

Haberem, cur hæc eluderem, optimam sane causam, ac rationem, si dicerem poëtæ licuisse illam confingere lacerationem, atque historiæ superaddere: cum nihil à Q. Calabro dicatur, quod illud figmentum euertat. Neque enim ait, Deiphobum non fuisse sic laceratum, sed occisum vniuersè: quo fit, ut genus ipsum necis fingere poëta possit ex ingenio. Haberem, inquam, cur ita diluere possè quod obiectum est. sed aliam ego rationem inibo, quam aperuit mihi Iacobus Mazzonius ipsi consentaneam Aristoteli, docenti & confirmanti, multa poëtæ tradere contra quàm gesta esse dicantur ab alijs; quia sic oportuit geri, & melius erat ita fieri. Si reprehenditur poëta, inquit, quòd non vera scripserit, respondeatur, cum ita rem tradidisse factam,

Etiam, quemadmodum fieri oportuit. Sophocles quippe dicebat, homines se tales effingere, quales esse oportet. Vide in Prolegom. Defen. vij. Id, inquam, dici ex Aristot. posse video: Deiphobi mortem sic exprimi oportuisse, ac debuisse. Debuisse autem sic effingi, ex eo potissimum demonstratur, quod à Græcis hominibus, & quidem ab Helena prodente, ipsumq. facinus adiuvante sit interfectus.

Scimus enim multorum litteris id esse memoriæ consignatum: Græcos solitos fuisse suorum cadauera interfectorum sic interdum lacerare, ac dehonestare, quemadmodum laceratus Deiphobus hoc loco fertur. Ita quippe scribit Sophoclis interpres in Electra: vbi dicitur Agamemnon esse laceratus. Fuit, inquit, in more positum, vt qui aliquem affinitatis, aut cognationis vinculo sibi coniunctum occiderent, summa membrorum ei resecarent vndiq., eaq. sic abscissa secum auferrent, vt iis, qui occisi essent, omnem omnino nocendi facultatem adimerent. Et quoniam ea membrorum extrema ferre solebant sub alis posita, quas Græci *μασχάνας* appellant, factum est, vt *μασχάρισθῆναι* nihil aliud sit, quàm detruncare cadauer, ac lacerare. Hæc ibi Scholiast. & paulo post. Ad expiandos interfectores, inquit, extremas cæsi hominis è toto corpore abscindebant partes, & sub alis suspendebant; vt qui occisus esset, redderetur imbecillior, neue aliam pro sua reposcere mortem. Quare Apollonius ait: extrema cadaueris abscidit; cum loquitur de Iasone Absyrtum dissecante. Locum hunc Apollonij, quem laudat Sophoclis Scholiast. ex lib. iv. Argonauticorum ita latine non tam reddidit, quàm circumscripsit Ioannes Baptista Pius.

Membrorum extremas, & vestis Anaurius Heros

Concidens partes, ter biantibus oscula iungit

Vulneribus, cædem ter expuit, impiaque ausa

Deuouet, ac seue ter lustrat imagine cædis.

Qua ex descriptione poëtæ, doctrinaq. interpretis duo discere possumus. primum: huiusmodi laceratione Græcos vsos tantummodò fuisse in cognatos, affinesque, quos interfecissent. Secundum: id quod crudeliter alioqui fiebat, & barbare, referendum in eorum superstitionem amentissimam esse. Nam quia pollutum maxime putabant eum, qui cognatos, affinesque interfecisset; eosque reposcere vindictam, atque illorum sanguinem efflagitare, à quibus essent occisi, crediderunt, ea membrorum defectione expiari se posse, cæsosque cognatos debilitari, reddique impotentes, quo minus nocerent, ac rependerent vicem.

Sed ex his sequitur, dicet aliquis, imprudenter id finxisse in Deiphobi cæde Virgilium: cum Deiphobus nulla prorsus Menelaum cognatione, aut affinitate contingeret.

Duplex

Duplex mihi videtur esse respondendi ratio. prima, si dicamus, ea laceratione non quidem Menelaum, sed Helenam ipsam, quæ Deiphobo affinitate coniuncta erat, expiatam fuisse. Illam enim Menelaum priorem virum, & ceteros Græcorum Duces in conclave deduxit; illa fuit cædis auctrix: adeoque necesse habuit solemnem Græcorum ritu expiari, eaque labe detergi: nisi tamen ipse quoque Deiphobo censendus sit affinis Menelaus, qui Helenam habuit coniugem primus, ac propterea etiam ipse videretur expiandus. Altera est sine dubio melior, & quæ demonstret, morem illum multo magis patentem fuisse, quàm ut inter cognatos, atque affines concludendus videatur. Nam Apollonij Rhodij proprius interpretes eos explicans de Absyrti laceratione versus, quos paulo ante laudauit, ac pro se protulit Sophoclis Scholiastes, ita morem illum amplificat, ut dicat, adhibitum etiam in eos fuisse, qui occisi ex insidijs, & per prodicionem essent. Qui aliquem, inquit, circumueniebant insidijs, & occidebant, cadaueris extrema cadere soliti sunt, eaque ex eius collo suspendere: tum eiusdem sanguinem colligebant, eumque ter in illius expuebant os, ut ita placaretur is, qui per insidias fuisset occisus.

Variant profecto interpretum horum sententiæ, ac diuersa produnt: cum ille Sophoclis Scholiastes dicat id factum esse ad cæsi hominis debilitandas vires, ne noceret; hic ad eiusdem placandos manes, & expiandum cædis auctorem: ille sub alis parricidæ suspenso fuisse tradat extrema membrorum; hic ex eius collo, qui fuisset occisus. quamquam in hoc postremo non omnino fortasse dissentiant. Nam ille Sophoclis interpretes in primo loco ait suspenso fuisse sub alis eorum, qui cognatum interfecissent; in secundo sub alis eius, qui esset interfectus. Confirmat enim disertè, auctores cædis solitos fuisse summa illa membrorum, & extrema cadaueris collocare, siue suspendere *ὡς τὰς μασχάλας αὐτοῦ* hoc est, sub alis eius, qui esset occisus.

Sed differant in his, discordentque quantumlibet, modo maneat illud: ex eorum vnus sententia eam lacerationem non in cognatos tantum vsurpatam antiquo more fuisse, verum etiam in eos vniuersos, qui ex insidijs occiderentur. Id quod alii quoque permulti docuerunt, in primisque auctor Etymologici Græcorum, qui hæc iis congruentia scripta reliquit. Hæ sectiones extremarum partium è cadauere ab eo fiebant, qui aliquem occidisset: idque supplicii, pœnæque loco imperabatur, si occidisset ex insidijs; ut expiaretur à scelere, ac purgaretur. quin extrema illa membrorum abscissa colligebant ordine, & componebant, eaque vel sub occisi hominis alis, vel è collo suspendebant. His non admodum dissimilia tradit Suidas in verbo *ἐμμανίος*. Mos, inquit, antiquorum is fuit, ut si per insidias

ac fraudem aliquem interemissent, vellentq. ab eo facinore se purgare, extremas cadaueris caderent partes, ex iisque compositum quasi torquem ab eius collo suspenderent, qui esset occisus. Quod si quis velit hos ita discordes, dissentientesq. scriptores conciliare, dicat vtrumq. factum ad expiationem peragendam absolutè, perfectèq. hoc est & ex alis, & è collo suspensa illa cadaueris extrema fuisse. Nam, Suidas ipse paulò post ita rem amplius explicare pergit. Eaque diuidebant, inquit, & partiebantur, partesq. ipsas sub alis collocabant. quo factum est, vt sectiones illæ dicerentur proprio nomine *μασχαλομετα*. Sed nobis, vt dixi, nihil est necesse istos conciliare, modo compertum sit, eam lacerationem illorum quoq. fuisse, qui occisi per insidias essent. Cum enim Deiphobus proditus ab Helena fuerit, & ex insidijs occupatus in toro à Menelao, inre sane naribus, alijsq. corporis extremis partibus abscissis, à cædis ipsius auctoribus detruncatur. Ita, quippè ipse met insidias illas exponit Aeneæ, causam tantæ crudelitatis ab eo percontanti.

*Sed me fata mea, & scelus exitiale Læana
His mersere malis. illa hæc monumenta reliquit.
Namq. vt supremam media inter gaudia noctem
Egerimus nostri, &c.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Amouet, & fidum capiti subduxerat ensen:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.*

L O C V S V I I I .

DE SILVIO AENEAE FILIO.

Cur dicatur posthuma proles.

----- primus ad auras
*Aetherias Italo commistus sanguine surget
Siluius Albanum nomen tua posthuma proles,
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
Educat siluis Regem, Regumque parentem.*

Perdiligenter hic locus obseruatus est à duobus viris doctis Cefelio Vindice, & Apollinari Sulpicio apud Cell. lib. ij. cap. xvj. quibus parum hæc in Silvium Aeneæ filium conuenire videbantur: cum vel posthumus non fuerit, vel si fuit, malè dicatur,

Quem

*Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
Educat filius Regem.*

Posthumi enim post obitum nascuntur patris: verba verò illa significare videntur, Aenea viuente, ac iam sene, natum Silium fuisse, & educatum.

Igitur Apollinaris Sulpitius ad declarandum anceps argumentum sic rem explicabat. Quem tibi longæuo, non quidem seni, sed in longum æuū, & perpetuum recepto inter Indigetes, immortalique iam facto. Anchises enim, qui hæc dicebat filio, sciebat, eum, ubi ab hominum vita discessisset, immortalem futurum, atque Indigetem; & longo, perpetuoque æuo potiturum. Hæc tamen interpretatio non placet Aulo Gellio. Itaq. huiusmodi verba subiungit. Hoc sane Apollinaris argutè. Sed aliud tamen est longæuum, aliud perpetuum: neq. Dij longæui appellantur, sed immortales.

Ianus tamen Parrhasius probat interpretationem illam Apollinaris, & Gellio succenset, quòd & Apollinari Sulpitio imponat iniuriam, & Virgilium indefensum relinquat. Contendit igitur in longæuo etiam perpetui notionem interdum esse; sic prorsus, ut Dij ipsi dicantur à nonnullis longæui, in primisq. ab Aeschilo his verbis. *Δαίμονες ἐξ ὅρων
εἰς ἄστυα ἑρποῦσι τε παρὸς βίῃσι θεῶν* Inuisum Manibus signum, mortalibusq., & longæuis Dijs. Quod si dicas Aeschylum, Græcum poëtam, non posse nobis tradere latina vocabula, vel veram Latini vocabuli vim, demonstrare; respondet, Virgilium à Græcorum fontibus multa deriuasse in latinatatem nomina, & Latina fecisse, quæ Latina non erant. quod licere, ac fas esse poëtis affirmat Horatius. Quis enim melius quàm Virgilius nosse poterat, illi Græco vocabulo respondere longæuum apud Latinos? Hæc ergo prima est interpretatio Apollinaris Sulpitij, & eiusdem à Parrhasio tradita defensio. De Cefellio Vindice videamus.

Is enim uerò longè aliter ipsam poëtæ sententiam explicat: atque in hunc ferè modum. Posthuma proles non eum significat, qui patre mortuo, sed qui postremo loco natus est. sicut Siluius; qui Aenea iam sene, tardo, seroque partu est editus. Ne hanc quidem explicationem adprobat Gell. non quòd illam damnet posthumi notionem, eum, qui postremo loco natus est, significantis: sed quod ab eo desideret historię veritatem. putat enim, ponitque, Siluium, patre viuente, susceptum in lucem esse; quem multi tradiderint, natum post mortem Aeneæ. Sic igitur, atque his verbis hominem reprehendit. Huius historię auctorem nullum idoneum nominat. Siluium autem natum esse, post mortem Aeneæ multi tradiderunt.

Nihilo minus tamen sequendum esse putauerim Cefellium Vindicem; id quod etiam censent eruditissimi quidam, grauissimiq. scriptores.

ptores . Nam Cranterus lib.vii.cap.x. docet posthumum non ita scribendum esse , vt vulgo cum aspiratione scribitur : sed postumum ; quia sic planè se scriptum reperisse confirmat in antiquorum monumentis . Itaque illorum euertit firmamentum & robur , qui propterea posthumos ab obitu parentum natos tantummodo volunt , quòd posthumi dicti sint , quasi post humatum patrem in lucem excepti , quæ quidem etymologia , & notatio nominis desumpta est à Varrone in lib. ij. de Analog. Horum , inquam , is amolitur fundamentum , dum demit aspirationem , quæ facere videtur sola , vt posthumus sit , qui post humationem parentis est natus . Contendit autem postumum sine aspiratione deduci ab adverbio post , quemadmodum ab extra deducitur extimus , à citra citimus : vt nihil aliud esse videatur postumum , nisi quod posterius est , aut vltimum , & postremum . Fatecur ipse quidem , hanc postumi notionem esse minus vsitatam , sed inueniri tamen apud Latinos aliquos eam vocem in illam planè sententiam vsurpata , è quibus neminem profert , nisi Tertullianum in lib. aduersus Gnosticos , vbi de scorpio caelesti sic scribit . Cauda erit quodcumque de postumo corpore propagatur , & verberat ; hoc est de postremo corpore . Alterum ego addiderim auctorem Sidonium Apollinarem : qui in lib. vii. epistolarum postumam ætatem dicit pro posteriore , ac consequente . Addiderim tertium Apuleium , qui postumam dixit spem , pro vltima , & suprema .

Probat hanc eandem interpretationem , ac notationem vocabuli Adrianus Turnebus in lib. xviii. cap. j. quo loco docet postumum non eum tantummodo dici , qui post obitum patris , sed etiam qui post conditum testamentum , patre adhuc viuentem , atque superstitem , natus sit ; quique post alios liberos oriatur : atque ita interpretandum , accipiendumq. censet quod hic à Virgilio dicitur : vt demonstrant versus , qui subiunguntur :

Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniux

Educet siluis Regem , Regumq. parentem :

probat Alciatus Iurisconsult. in lib. viii. parerg. cap. xiii. affirmans in Iure ciuili accipi quidem propriè posthumum pro eo , qui post humationem patris est natus , non tamen esse negandum , eum dici etiam posthumum , qui post conditum testamentum sit genitus , & susceptus in lucem .

Accedat vltimo loco Aufonius poëta , superioribus illis auctoribus testimonio subscribens locupletissimo in epist. xvij. Supremum enim Aeneæ filium , hoc est postremo natum loco appellat hunc Siluium , quem videt à Virgilio posthumum dici .

Vt quondam in Albæ moenibus

Supremus Aeneæ satus .

Colligamus igitur omnia, & statuamus, posthumum non semper esse qui post obitum patris est natus, sed interdum eum esse, qui ultimo gignitur loco. Quod si distinguere velimus utrumq. primum cum aspiratione, alterum sine aspirationis vlla nota scribendum esse dicamus. Et quia apud Virgilium postuma proles est postrema, tollendam aspirationem esse contendemus.

Sed historia huic interpretationi repugnat: cum Servius, alique apud Gellium dicant, Aenea iam mortuo, natum esse Silivium. Itaque illa postumi notio, eum, qui postremo natus est loco, significans, Virgilium non vindicat reum. Vindicabitur omnino tamen si quod alibi diximus, hic repetamus: licere poetæ, cum præsertim historiarum variant, vel non ita vulgò sunt notæ, quicquid libet comminisci. Huiusmodi verò est hæc de Silvio narratio, tam ignota, tam ab hominum memoria remota, tam varia, & scriptorum discordantium opinione multiplex, ut dicat Liuius, aliquos tradidisse, eum, Ascanij filium, non Aeneæ fuisse.

L O C V S IX.

DE GEMINIS SOMNI PORTIS.

Quid utraq. significet: & cur Aeneas, ac Sibylla dimissi ex eburnea sint.

Sunt geminae somni portae: quarum altera fertur

Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:

Alterà candenti perfectà nitens elephantò.

Sed falsa ad caelum mittunt insomnia Manes.

His ubi tum natum Anchises, unàque Sibyllam

Prosequitur dictis, portaq. emittit eburna.

Hoc poetæ figmentum, ex Odyss. ix. desumptum, expressumq. prope modum ad verbum, existimatum est ab antiquis doctrina, sapientiarumque plenissimum, ut non immeritò dixerit Eustathius, has somniorum portas attritas iam esse doctorum disputationibus hominum, & scriptorum eruditione sapientium. Earum quippe mentionem facit in Charmide Plato. Audi, inquit, somnium meum, siue ex cornea, siue ex eburnea porta prodierit. Commemorat eandem Lucianus

nus his planè verbis. Illud quæso primum dicito, vt intelligam vtrum istud somnium ex eburnea, an ex cornea porta ad te peruolarit. Quin Iulianus Cæsar nobilis ille religionis nostræ desertor, ac transfuga, cum de somnio Callimachi loqueretur, quo admonitus est, vt poemâ conscriberet, ait illud corneum fuisse somnium, non eburneum. Horatij verò illa ad hoc commentum poetarum allusio est.

*vigilansne ploro
Turpe commissum, an vitij carentem*

Ludit imago

*Vana, quæ porta fugiens eburna
Somnium ducit? &c.*

Constat ergo, prudentes, ac doctos viros existimasse, sub hoc inuolucro delitescere doctrinam, & sapientiam. sed quæ tandem, aut qualis illa sit ab iisdem discere nos oportet Platoniciis, qui figmentum huiusmodi scriptis suis tam sæpe laudarunt. Et quoniam Aeneas, ac Sibylla ex eburnea porta regrediuntur ad superiores, non ex cornea, id etiam quærere necesse fuerit cur factum sit, ne quicquam in hac disceptatione, quam absolutam volumus, vlla ex parte desideretur. Portarum ergo symbolum, & fabulam totam Didymus sic interpretatur. Aiunt aliqui, inquit, & quidem rectè, somnia caelestia cornibus comparari; quia cornua in sublime contendunt; terrena vero ebore: quia elephantorum dentes obuertuntur in terram. quam interpretationem Eustathius quoque ita confirmat, ac probat. Comparant aliqui caelestia somnia, hoc est vera, quæ à Dijs immittuntur, cum cornibus: quia cornua sursum feruntur, caelumq. petere videntur; terrena cum ebore: quia dentes elephantum terram quodammodo despiciunt, ac vergunt in imum. Adiungit Eustathius ex Itali auctoritate, cornu, quod sursum euadit, significari animi nostri intelligentiam simplicem, excelsamq.; ebore, quod deorsum inclinatur, eiusdem animi nostri vim sentientem, quæ nobis crassa, & cum ceteris communis animantibus est. Itaque somnia, quæ porta exeunt eburnea, proficisci ait à terra, hoc est à terrenis sensibus; quæ è cornea, egrediuntur, ab hominis intelligentia manare, quæ celestis, atque diuina est. Illa esse falsa: quia inde prodeunt, vbi inconstantia, & deceptio est: hæc esse vera; quia profuunt ex eo fonte, qui veritatis est capax. ita philosophatur Eustathius. Cui respondens ex altera parte Pophyrius apud Macrobiū in libro primo Somn. Scip. cap. iij. latet omne verum, inquit: hoc tamen anima cum ab officijs corporis somno eius paululum libera est, interdum aspicit, nonnumquam tendit aciem: nec tamen peruenit; & cum aspicit, tamen non libero, & perfectio lumine videt, sed interiecto, quod ne-

xus naturæ caligantis obducit . Atque hoc in natura esse idem Virgilius asserit, dicens .

*Aspice. namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam .*

Hoc velamen cum in quiete ad verum usque aciem introspectientis admittit, de cornu creditur : cuius ista natura est, ut tenuatum visui peruium sit . Cum autem à vero hebetat, ac repellit obtutum, ebur putatur : cuius corpus ita natura densatum est, ut ad quamvis extremitatem tenuitatis crassum nullo visu ad ulteriora tendente penetretur . Hanc nobis ex eo loco doctrinam, & philosophiam extraxit Porphyrius, si minus veram, Platoniorum certe propriam, & eam, quam Virgilius toto poemate consecratur .

Subiungi posset explanatio, quam excogitauit auctor suæ Rhapsodæ Adagiorum . Contendit enim, hoc geminarum portarum timento id declarari, quod prouerbio dicitur : oculis magis habenda fides, quam auribus : quodque canitur ab Horatio .

*Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator .*

Eburna quippe, quæ significari possunt ea, quæ per os exeunt ob dentium eburneum prope candorem, demonstrari putat id, quod audimus, esse sapenúmero falsum : cornea, quæ videtur adumbrare id, quod cernimus oculis, ostendi credit, ea demum esse vera, quæ nos ipsi perspicimus .

Sed hæc istius interpretatio somnium esse mihi videtur ex ebore . Illi placent magis Platonici Philosophi, Porphyrius, & Eustathius : qui somniant sapientius ; cum dicunt, cornu corpus esse nostrum, animæ velum ; sed ita purgatum, atque detersum, ut obtutum, aciemque ad verum admittat : ebur idem animæ velum esse, corpus, sed minimè purgatum, & crassum adeo, ut illud traicere mens, utraque peruadere non queat . somnia vera, ab intelligente anima pestibus exteris corporeis, apprimèque purgata, tamquam ex porta cornea clara, atque pellucida fluere : falsa à sensibus corporeis, atque ab anima pestibus infecta terrenis, tamquam ex eburnea porta densa, & corporata proficisci . somnia vera, quia cælestia sunt, & immissa diuinitus, similia cornibus esse, quæ sursum aguntur in cælum : falsa, quia terrena sunt, & à sensibus profecta corporeis, cum elephatorum dentibus comparari : qui sunt curui, atque in terram deuexi .

Hæc

Hæc Platoniorum placita digniora esse video, quæ præbentur. quia Platonius Virgilius est, ut copiosius docui in primo orationum volumine orat. viij. de Virgilij Allegoria.

Sequitur ut videamus, quid causa fuerit, cur Aeneam, ac Sibyllam ex eburnea porta dimiserit Anchises. Marcus Antonius Muræus in libr. variar. lection. cap. vij. suspicatus est, voluisse Virgilium significare, talem esse totam illam de Inferis narrationem, qualia essent somnia, quæ ex eburnea illa porta exire dixisset, hoc est falsam, & commentitiam: idque fecisse studio ductum imitationis Homericæ.

Antiquissimus poetarum Homerus, inquit, ut testis quadam, urbanitate significaret, quæcumque de Inferis ipse cecinisset, talia esse, qualia interdum mulierculis, ac puerulis ad focum sedentibus, aut fallendi, aut conciliandi somni gratia narrari solent; facit Ulysses mœneri à matre, ut quam primum superos repetat, quæque apud Inferos vidit mente condita retineat, ut habeat quod uxori narrare possit: ut tantum non aperte dicere videatur, ea esse, quæ propè ignem debeant commemorari per iocum. Summus autem Homericarum virtutum aemulator Virgilius aliam rationem commentus est, qua idem obscure, ac symbolicè indicaret. Nam cum duas hic quoque ex Homero portas fecisset, corneam vnam, qua vera; eburneam aliam, qua falsa somnia mitterentur; Aeneam, spectatis illis Inferorum portentis, porta eburnea egredientem fecit, ut sagacibus lectoribus suspicandum relinqueret, totam illam *παρατολογίαν* talem esse, qualia somnia ex Inferis eadem porta exire dixisset. In hunc modum diuinat, & coniecturam facit de Sibylla, Aeneaque ex eburnea porta digressis Muræus. sed argutè magis, quàm rectè sic disputat. Aliena quippe sunt hæc ab officio poetarum: qui quamquam falsa sæpe proponunt, non tamen ut falsa, sed tamquam credibilia proferunt. Non igitur in sua ipsius causa sic præuaricari Virgilium credendum est, ut dedita opera velit ostendere, falsa esse, quæ pro verisimilibus asferre debuit.

Prouocemus igitur iterum ad Platonicos: germanamque causam ab Homero repetamus. qui Nympharum illud antrum patefactum Ulyssis duabus peruium portis fecit: vna, quæ ad Austrum, altera, quæ ad Boream conuersa esset. priore illa patere aditum tantummodo Dijs affirmavit: posteriore mortalibus. Aiunt ergo Platonici Latinorum, hoc est Virgilij tutores boni, patronique prudentes, & Platonice disciplinæ periti, Homericis hisce geminas illas apud Virgilium somni portas esse similes, ac prorsus cum ijs geminas; corneam, qua veris datur exitus umbris, Deorum

esse, ac Manium, qui verè sunt umbræ; eburneam esse mortalium, qui crasso, concretoque corpore adhuc impediuntur, quo minus egredi queant è cornu tenui, atque pellucido. Quare cum Aeneas, ac Sibylla nondum liberi corporibus, sed è numero mortalium, ac viventium essent, non cornea, sed eburnea porta ex Inferis demùm dimitti debuerunt.

Finis Libri Sexti.

Procerum igitur iterum ad Platonicos: germanandos can-
tam ad Horatio repetamus. qui Nympharum illud antrum pare-
factum Vitis drabus perniunt portis fecit: una, par ad Ausum,
staret, par ad horum connexa esset. priore illa parat adu-
taminibus Diti affirmant: posteriore mortibus. Atque ergo
Platonici latuerunt. hoc est Virgilius teneas dom. paritidus
pudens, & Platonici discipulis parit. Homeris nunc geni-
nas illas apud Virgilium semini portasse similes, ac priores cum
his aeneas; cornea; quæ res datur eximius. Deum
11

LIBRI SEPTIMI AENEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE CERVO VULNERATO.

An tanti belli causa hæc videatur idonea .

*Cervus erat forma praestanti, & cornibus ingens:
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant.*

AVDAT, & cum admiratione suspicit hoc inuentum prudentissimi poëtae Castelvirus, existimatq. nihil accommodatius fieri, aut fingi potuisse: adeoq. reponi iubet inter ea episodica, quæ probantur, & decora dicuntur ab Aristot. in poët. cap. xv. iisque prorsus opponi, quæ ab eodem Arist. illo loco reprehenduntur. Sed non animaduertit, quàm acrem hic, iratumque Virgilio aduersarium habeamus.

Nam Macrobi. in lib. v. cap. xvii. (nisi fortasse Gellius sit; à quo ille pleraq. mutuatus, exposuit, venditauitq. pro suis) Macrobius, inquam, vulnus, & mortem cerui minus accommodatam inchoandi belli causam ratus, appellat hoc figmentum puerile: ingenijq. factum inopia dicit, vt vbi Virgilius Homeri ductum non habuit, defecerit, nec cursum tenuerit institutum. Ipsum audiamus. Quid Virgilio con-

tulerit Homerus, hinc maximè liquet ; quòd ubi rerum necessitas exegit à Marone dispositionem inchoandi belli , quam non habuit Homerus , laborauit ad nouum rei partum , ac ceruum fortuitò fau-
cium fecit causam tumultus . Sed ubi vidit hoc leue , nimisq. pueri-
le, dolore auxit agrestium ; vt eorum impetus sufficeret ad bellum .
Sed nec seruos Latini , maximè stabulum Regium curantes , atq. ideo
quid fœderis cum Troianis Latinus icerit ex muneribus equorum , &
currus iugalis non ignorantes , bellum generi Deorum oportebat in-
ferre . Quid igitur ? Dearum maxima educitur è caelo , & maxima
Furiarum adsciscitur è Tartaris . sparguntur angues velut in scena ,
parturientes furorem . Regina, non solum de penetralibus reueren-
tiæ matronalis educitur , sed per urbem mediam cogitur facere di-
scursus . Nec hoc contenta , filuas petit , accitis reliquis matribus in
societatem furoris . bacchatur chorus quondam pudicus , & Orgia
insana celebrantur . Quid plura ? maluissèm Maronem, & in hac par-
te apud auctorem suum , vel apud quemlibet Græcorum alium, quod
sequeretur habuisse .

Ita Macrobius in Virgilium debacchatur , ipsa rerum genera per-
turbans, & occasionem inchoandi belli fortuitam, ac leuem cum eiuf-
dem inferendi belli principe causa confundens . Rectè quippe Modi-
cius ait, duo in hoc esse potissimum attendenda , & distinguenda ; me-
ditandi, parandique belli causam , quam habuit Turnus haud leuem ,
& occasionem eiisdem inchoandi, quæ quidem occasio, vt in plerisq.
bellis accidit, leuissima hic fuit , sed pro renata maximè idonea . Si
causam quæramus meditandi, adornandiq. belli principem, inuenie-
mus esse grauissimam; & eam, quæ cum excidij Troiani causa conferri
queat; vt indicare Virgilius ipse videtur eo versu.

Causa mali tanti coniux iterum hospita Teueris.

Quid enim grauius, quàm pactas à sponsis abducere, & regnum eri-
pere dotale , quod iam in manibus esse videbatur? Hæc ergo fuit Tur-
no comparandi, inferendiq. belli causa grauissima: riuialis Rex, pere-
grinus prædo , Regni dotalis ereptio . Nam antequam vulneraretur
ceruus, de Turno furente dicitur.

Ergo iter ad Regem , polluta pace Latinum

Indicit primis iunenum ; & iubet arma parari :

Tutari Italiam; detrudere finibus hostem .

Se satis ambobus, Teucrisq. venire, Latinisq.

Hæc ubi dicta dedit, Diuosq. in vota vocauit ,

Certatim se se Rutuli exhortantur in arma.

Quæ dum ita feruent , ecce tibi agitatus ab Ascanij canibus ille cer-
uus, vulneratur, occiditur . Itaq. non de ceruo , sed de Regno, de Ita-
lia, de sponsa contenditur . Atque ob hanc causam, non propter inte-
ritum

ritum cerui, illæ excitantur Tragoediæ, Furiæq. inducuntur, ac Dij, velut in scenam.

Sed quærenda tamen erat huiusce belli tam grauib. ex causis iam meditati occasio aliqua inchoandi prudens, & circumspccta, ne Latinus inconstans, iniquus, aut foedifragus videretur. Nulla profectò fingi potuit opportunior, verosimilior, & decoro magis seruiens, quàm quæ à Virgilio in ea venatione fortuita fuit excogitata. Si enim dixisset, quod ab aliquibus est traditum historicis, belli principium ex eo natum, quòd Troiani in eas expositi terras, illico prædas ex agris agere cœpissent, occasio quidem fuisset amplior, sed quæ minus iustum Aeneam faceret, minimèq. pios Troianos; contra, quàm alibi dictum sit.

Quæ ne monstra pji paterentur talia Troes.

Rex fuit Aeneas nobis, quo iustior alter

Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.

Multo igitur est id verosimilius, magisq. decoro consentaneum, & moribus Troianorum, quos tam pios, & iustos facit; si dum Aeneas oppidi noui ponendis moenibus occupatur, Ascanius ad grauiora negotia nondum idoneus, honesta, Regijsq. digna pueris venatione in agris, ac siluis exerceatur; si dum sic exercetur, cerui vestigijs, & Furiæ stimulis excitati canes occasionem illam pariant, quæ meditato iam, & adornato bello principium faciat.

Neque vero est, cur aliquis dicat, Virgilium ipsum causam tanti belli veram, atque præcipuam proponere cerui plagam illam, & vulnus, Ascanij sagittis inflictum. disertè quippe pronunciat, incitatos fuisse odore cerui, ac furiali rabie instinctos canes:

Vt Ceruum ardentes agerent: quæ prima malorum

Causa fuit, &c.

Non, inquam, est cur aliquis putet ita Virgilium imprudentem esse, ut eam idoneam, ac principem totius belli causam existimarit. Cum enim primam dicit, non potissimam, summam, aut præcipuam intelligit causam, quæ Turnum impulerit ad arma, & Latinum in partes traxerit inuitum; sed occasionem primam, quæ Turnum iam impulsam, & excitatum, ad bellum maturius aggrediendum prouocarit.

L O C V S I I.

DE CATALOGO MILITVM ITALORVM.

An aliquid in eo frustra ponatur.

*Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor Diuum Mezentius, &c.*

Quæstionem hanc nobis proponit Macrobius in lib.v. cap. xv. ubi contendit multa esse in hoc Catalogo superuacanea, adeoque locum hunc arguit inanitatis. Vitium enim inanitatis tum deprehendi, ac esse dicitur in poetis, cum aliqua ponuntur in poemate ad nullam partem, ac rationem utilia. Hoc erratum autem idcirco affirmat in eo Ducum Italarum Catalogo se reperire, quod numerentur oppidò multi, qui exinde nihil agunt, nec in reliquo totius operis decursu amplius commemorantur, qualis est Equiculus, Vmbro, Virbius, alij. Cum enim in huiusmodi Catalogis nobilissimi quique recenseantur, & principes, aliquid eos agere oportet; ne reliquo tempore otiosi fuisse videantur. Quæ si iusta est, & prudens accusatio, reprehendus etiam erit Apollonius Rhodius inter Græcos, inter Latinos Valerius Flaccus: in quorum Catalogis longè plurimi numerantur Heroës, & quidem principes, quorum nullæ præterea res gestæ commemorantur. Sed, ut diximus alibi, hæc poetarum exempla Virgilium vindicare non possunt, atque ideo quærenda nobis est alia ratio; quæ ostendat, nihil eum frustra, inaniterque dixisse. Igitur huic inanitati medicinam faciet Galenus idonea; modò liber ille Galeni sit, quo iuvenes ad bene capeffendas artes excitantur. Is, inquam, auctor, quicumque sit, Homeri studiosissimus, permolestè fert nonnullorum audaciam, Homerum eo nomine accusantium, quod in suo Catalogo Nireæ verbosissimè describat, eiusque pulcritudinem multis sanè versibus ob oculos legentium ponat, Græcorumque omnium formæ, dignitæque anteponat; quem tamen exinde non modò non inducit amplius, sed ne commemorat, aut nominat quidem. Hanc, inquam, ille reprehensionem iniquo tulit animo: excogitavitque propterea defensionem longè pulcherrimam, quam profectò aliqua ratione trahere possumus ad nos. Ait enim, illa commemoratione, & descriptione tā ac-

cura-

enrata hominis pulcherrimi, qui postea defierit in prælio apparere, vò
luisse poëtam sapientissimum demonstrare, bello, rebusq. difficillimis
transigendis formosos homines, delicatos, & molles inutiles esse.
Præstabit opinor ipsum audire Galenum. Non nisi semel, inquit, huius
hominis mentionem facit Homerus hoc est in nauibus recensendis:
quia declarare volebat, quàm sint inutiles viri forma præstantissimi,
quoties illis præter formam nihil adest, quod ad vsum vitæ conducatur.
Indicat hanc eandem Homeri tuendi rationem Demetrius Phalereus:
& quod de pulcritudine futili, ac rebus agendis inutili dicunt, tracta-
tur à Platone copiosè in Dialogo, qui inscribitur Protàgoras. vbi de
Alcibiade pulcherrimo adolescente multus est sermo. perstringitur
item à Persio in satyra iv.

Quin tu igitur summa nequicquam pelle decorus

Ante diem blando caudam iactare popello

Desinis, Anticyras melior sorbere meracas?

Nos ergo Galeni ductum secuti, sic Macrobio respondeamus, Virgi-
lium cum eos obliuione inuoluit, ac silentio, quorum in Catalogo re-
censuerat nomina, voluisse fortasse significare, homines illos inutiles
fuisse; nec vllam belli partem pro dignitate tractasse. Ex hoc enim
consequens est; non fuisse amplius commemorandos: cum ipsi met,
rectè, fortiterq. gerendis in prælio rebus suæ memoriæ, ac famæ non
consuluissent. Neque enim de re tam obscura possumus alia ratione
decernere, quàm diuinando.

Finis Libri Septimi.

LIBRI OCTAVI AENEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE AENEÂ SVOS IN DISCRIMINE
deserente.

An hoc illi fas fuerit.

*Sic memorat: geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat: socios simul instruit armis, &c.*

ONI officium Imperatoris ab Aenea requirunt hic aliqui, cum vident, aggeribus, & vallo nuper excitato conclusos ab eo deferi socios, hoc est opportunos eorum iniuriæ relinqui, qui maximum exercitum, & ingentes è toto Latio contrahunt copias. Quid enim sine duce tam pauci faciant, contra quos, ut dicitur initio libri,

----- omne tumultu

*Coniurat trepido Latium: saevitq. iuventus
Effera: ductores primi Messapus, & Vfens,
Contemptorque Deum Mezentius undique cogunt
Auxilia?*

Quid, si repente adsit interea Turnus, &, quod postea factum est, valida muros obsidione circumfistere, vallum reuellere, naues immisso corrumpere tentet incendio? quo se praesidio tuebuntur obsessi? Ipse quidem discedens Aeneas neminem praeficit: sed satis habet intra munimenta illa compellere suos eo cum imperio, ac lege, ne portis egredi,

egredi, neu cum hoste comminus, ac prope configere audeant.

Namque ita discedens praeceperat optimus armis

Aeneas; si qua interea fortuna fuisset,

Neu struere auderent aciem, neu credere campo.

Castra modo, & tutos seruarent aggere muros.

Quid si aliquid grauius ipsi accidat Aeneae finitimarum adeunti gentium terras, atque ab ignotis populis auxilia flagitanti? Quanto sane prudentius eo tempore sibi, suisque cauet Turnus, apud exercitum ipse subsistens in Regno, Venulum autem allegans ad Diomedem, ceterosque dimittens aliò nuncios, ad auxiliares copias colligendas.

Hanc profectò quaestionem haud facile profligabo, nisi huic similem ante proponam, & decidam aliam. Quærent quippe qui de militari sedulò disputant; an Imperatori, & copiarum Duci primario fas aliquando sit, ipso propemodum imperio, & gubernatione deserta, manus cum hoste conferere, hoc est mortis adire non dubiam aleam, & exercitum in discrimen, periculumque proijcere. corpus enim spiritu vacans, & anima, exercitus est, Imperatore destitutus, vt apud Curtium legimus in lib. x. & quod egregie docet Seneca in lib. i. de Clementia, Imperator spiritus vitalis est, quem tot millia trahunt, vinculum est, per quod ipsa cohæret multitudo, nihil omnino futura, nisi onus, & præda, si mens illa imperij subtrahatur. Certenomen ipsum Imperatoris satis significat, vt docet Quintilianus, non exigere manum ipsius: imperare quippe debet, & præcipere; nec se mortis exponere periculo, hoc est, exitio totius exercitus, & Reipublicæ; quemadmodum permulta multorum exempla declararunt. Abreniator Trogi Iustinus de Epaminonda hæc scripta reliquit. Post paucos deinde dies Epaminonda decessit, cum quo vires quoque Reipub. ceciderunt. Nam sicuti telo si primam aciem perfregeris, reliquo ferro vim nocendi susuleris, sic illo velut mucrone teli ablato Duce Thebanorum, rei quoque publicæ vires hebetatæ sunt: vt non tam illum amisisse, quam cum illo interijssse omnes viderentur.

De Scipione verò Liuius ita commemorat. Pugnant, hortantique Imperatori, & offerenti se vbi plurimus labor erat, latus dextrum lancea traicitur: cuneusque is hostium, qui in confertos circa Ducem impetum fecerat, vt exanimem, labentemque ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt, Imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata statim vox, vt & hostes haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis essent fecit. fuga confestim ex acie, Duce casso, fieri cæpta est. De Hannibale prudentissimo alioquin Imperatore scribit idem Liuius in hunc modum. Et verò Hannibal ipse dum murum incautus subit, aduersum femur tragula grauiter ictus, cecidit. tanta circa eum
fuga,

fuga, & trepidatio fuit, vt non multum abesset, quin opera, ac vinea defererentur. Sed audiatur Polybius in lib. x. vir rei militaris, & artis Imperatoriæ scientissimus. Etenim Duce illaeso, ac sospite, inquit, etiam si aliquando reliqua cuncta cadant, multas tamen occasiones fortuna suppeditat, quibus detrimenta ex calamitosis euentibus accepta sarciri possint. Sin autem ille, perinde ac in naui gubernator, ceciderit, etiam si reliquæ multitudini victoriam aduersus hostes largiatur, nihil tamen inde commodi prouenit; propterea quod omnis omnium spes à Ducibus pendet. His omnino similia præcipit Onofriander, Græcus auctor, in Strategico cap. xxxij. & ipsdem prope verbis. Nimirum quilibet è populo miles corporis robore strenue facere potest, inquit: mentis autem prudentia bene consulere haud alius facile queat. Nam quomodo si gubernator relicto gubernaculo, nauticis remigum operis se se immisceat, nauem in periculo esse contingit, ita si Imperator consilia suis dare negligens, ad militaria munera se transferat, rem vniuersam in maximum discrimen adducit.

Hæ causæ, rationesque videntur vincere, numquam omnino fas Imperatori esse manu pugnare, aut periculo vitam suam committere, & vincunt quidem, nisi necessitas aliud postulet. Incidunt enim interdum ea tempora, quibus nec retineri possit exercitus, nec parari victoria, nec Respublica conseruari nisi Dux in periculum se, discrimenque conijciat. Itaque vt probanda sint omnia, quæ supra dicta iam sunt, nec Imperatori danda venia sit, vt militares suscipiat labores, & gregalium adeat pericula, est tamen hæc exceptio subiungenda; nisi exercitum plane periclitari, & rempublicam in extremum venisse discrimen animaduernerit. Tunc enim adesse periclitantibus, ac laborantibus debet, & nullum, non modo constantis Ducis, sed etiam fortissimi militis officium omittere. Ita nimirum Cæsar, nutante iam exercitu, atque in fugam conuerso, rapto fugientis è manu scuto, in primam volitans aciem, restituit illicò prælium, quod est apud Florum in lib. iij. cap. x. & pulcherrimè canitur à Lucano in lib. vij.

Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat:

Promouet ipse acies, impellit terga suorum,

Verbere conuersa cessantes excitat hasta.

Quapropter haud semper accusandus est temeritatis Alexander, quod periculosissima quæque, vt loquitur Iustinus in lib. xij. aggrediretur, & vbi confertissimos hostes acerrime pugnare conspiceret, eò se immergeret, suaque non militum pericula esse vellet. Postulabat enim hoc interdum tempus, & necessitas, vt ab imperio ad militarem operam, laboremque transfret, qui vitæ periculo vix vnquam vacat.

Ex hac

Ex hac ergo quæstione sic profligata decerni quoque de nostra facile potest. Idcirco enim reprehendi posse videtur Aeneas; quod cum deserit suos, & aliò proficiscitur, se, suosque tradat in discrimen. Itaque cum quærimus, an Aeneas fas fuerit, relictis castris, ad auxilia ab ignotis petenda gentibus, in iter se periculosissimum dare, quærimus illud; an Imperatori, ac Duci liceat vniquam adire periculum vitæ, atque à suorum gubernatione discedere: adeoque sic possumus omnino respondere, quemadmodum supra de Duce, suo iudicio inter gregarios periclitante, & cum hoste manus conferente respondimus. Nam si deplorata quædam tempora sint, & ea, quibus alia ratione succurrere, ac prospicere non possit Imperator suis, nisi tantisper ab exercitu diuellatur, atque ad auxilia conquirenda ipso etiam cum vitæ periculo discedat, neminem ego futurum puto tam iniquum iudicem, qui non hanc illi non modo veniam det, sed abeundi quoque necessitatem imponat. Quæ profecto tempora quoniam Aeneas Imperator callidus animaduertit, non dubitauit aliquantisper à suis abesse, periculosum iter arripere, auxilium ab ignotissimis populis exposcere. Quem enim ipse ad tam difficile negotium allegaret? quis præter vnum Aeneam is erat, cui fidem haberent Principes, à quibus auxilium & copiae petebantur? His autem rerum difficultatibus quia non adigebatur ad abeundum Turnus, cum notissimus esset finitimis ciuitatibus, & Italiæ Regibus, satis habuit dimittere Venulum, aliosque legatos ad auxilia contrahenda. Huc accedit, quod Aeneas admonitu Tyberini fluminis ad abeundum excitatur: quo minus dubitare debet de rerum euentu, magisque sperare, futuram sibi certam reuersionem in castra, suisque interea secundorum præsentiam Numinum adfuturam. Sic enim initio lib. viij. Tyberis cum alloquitur.

Haud incerta cano. nunc qua ratione quod instat

Expeditas victor, paucis aduerte, docebo.

Arcades his oris, genus à Pallante profectum,

Qui Regem Euandrum comites, qui signa secuti

Delegere locum, & posuere in montibus urbem

Pallantis proauì de nomine Pallanteum:

Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.

Hos castris adhibe socios, & foedera iunge.

Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam.

Quod vero de illa dicitur Aeneas temeritate abeuntis è vestigio, nec vllum exercitui, castelloque præficientis, falsum esse declarant ij versus in lib. ix. quibus Mnestheo, Serestoque in eam gratiam demandata præfectura planissimè significatur.

Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis

Alta

Alta tenent : nec non trepidi formidine portas

Explorant, pontesque, & propugnacula iungunt.

Tela gerunt, instant Mnestheus, acerque Serestus.

Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,

Rectores iuuenum, & rerum dedit esse magistros.

Cum igitur Aeneas eo temporum deprehendatur articulo, vt nisi discedat è castris, atque ipsemet auxilia conquirat, suorum salutem consulere non possit, cum de discessu moneatur diuinitus, cum itineris sui ducem habeat Tyberim fluuium, cui numen inesse credebat; cum denique bonis illis ducibus administrandæ Reipublicæ curam demandarit, nullum prætermittit officium periti, probiq. Principis: nec plus reprehendendus videtur, quàm reprehendi soleant Imperatores exercitus, qui se in rebus accisis, deploratisque relicto propemodum imperio, ad militaria conferunt officia, vitamque indifferen- tiam obijciunt. Et quoniam singula iudicio permittimus Aristotelis, consulendus est in Prolegomenis nostris Defens. v. quæ huic loco præsidium suppeditabit ex circumstantijs, quas ille poëtarum assertor intueri nos iubet, cum eorum patrocinium suscipimus. quod enim alioqui videtur imprudenter, & temere factum, ipsa vel loci, vel personæ, vel temporis ratio ab omni sæpe temeritate, atque imprudentia vindicat. Tempus autem ac locus, vt supra diximus, ita postulabat abitionem, & periculum Aeneæ, vt imprudentissimus habendus fuisset Imperator, nisi confestim excessisset è castris, seque itineri quantumuis ignoto, periculosoque commisisset.

LOCVS II.

DE TYBERI SILVISQUE MIRANTIBUS.

An liceat huiusmodi sensum rebus
inanimis dare.

Labitur vncta vadis abies, mirantur & vnda:

Miratur nemus insuetum, fulgentia longe

Scuta virum fluuiio, pictasque innare carinas.

Videtur poëta cum eum tribuit sensum rebus inanimis, vt dicere, audeat eas latari, gestire, mirari; videtur, inquam, ea proponere, quæ nemo credat, aut pro verisimilibus habeat. Quis enim credere possit,

possit, vñdas, & nemora ex hospitum, armorum, nauium ipsarum nouitate in admirationem rapi, cum ea vis animi non cadat nisi in participes rationis animantes?

Sed meminisse nos oportet, poëtas rerum omnium, de quibus ipsi cogitant, quædam efficere simulacra, vt ampliorem legentibus, audientibus, & spectantibus afferant admirationem. Itaque si quem inuidia tabescentem descripturi sunt, Inuidiam potius ipsam inducunt corporatam, & aspectabilem, quæ hominem vexet, quam dicant eundem inuidia laborare: non quod existiment eo modo melius se posse rem illam incredibilem persuadere legentibus, sed quod videant, ijs simulacris expingi commodius, ac magis ad viuum exprimi animi sententiam, opinionemque de re, quam tractant, singularem. Id videlicet etiam sequuntur, cum dicunt, lætari arbores, mirari campos, &c. Dicunt, inquam, id factum, quod fieri nequit, ad exprimendam magis, atque ob oculos ponendam illam opinionem, & imaginem rei, quam animo consignarunt. Hanc imaginem à poëtis informatam animo nominant aliqui Grammatici poëticam phantasiam, in primisque Seruius, hunc explicans, quem habemus in manibus, locum. Miratus enim ipse, cur Virgilius siluas, fluuiosque mirantes fecerit, hæc ad demendam nobis admirationem adiungit. Laus Troianorum per phantasiam quandam ex vñdarum, ac nemorum admiratione veniens. Placuit hoc idem phantasiæ nomen alteri Grammatico Lactantio, siue Lutatio, qui Statium commentarijs illustrauit. Sic enim interpretatur eum versum Thebaidos.

Et noua clamosa stupuere silentia valles.

Baccharum vocibus, inquit, clamosa valles destitutæ, immolatarum pecudum mugitibus stupuere. Dicit poëtica phantasia, omnem gregem in illo loco immolatum. Hæc ibi Lactantius: perinde quasi dicat, stuporem vallibus tributum à Statio fuisse propter expressionem illam, quæ poëtis est familiaris, dicique potest poëtica phantasia.

Declararunt nimirum nobis hi Grammatici vnico phantasiæ nomine id, quod multis sæpe soliti sumus explicare, cum dicimus, poëtas idola quædam rerum, & simulacra confingere animo: quæ vel inducunt instructa corporibus, vt cum loquentes Deos, aut homines faciunt, vel hyperbolicis quibusdam figuris, licenter exprimunt, vt cum aliquid describunt, aut narrant, nulla prorsus inducta persona, contra plane, quam faciant Oratores: qui ad molliendas audaciores quasdam dicendi formas, verbi cautionem addunt aliquam: nec parietes ipsos gestire dicunt, sed videri gestire, aut quodammodo gestire. Huius ratio discriminis petenda est à fine, quem proposuit poëtis imitatio, quæ à delectatione, quemadmodum in cap. ij. ait Arist. nata est. Fit enim hinc, vt delectationem poëta sequatur, ex qua, &

cum

cum qua ipsa nata poësis est. delectationem autem nihil est, quod pariat magis, quam admiratio. quod enim est admirabile, iucundum est, inquit idem Arist. in cap. xxij. Et quoniam ampliorem habet admirationem ea phantasia, & simulacrum rei gestientis, superiectionibus, alijsq. verborum figuris expressum, quam animi sententia eadem de re exposita simpliciter, & cum vocabuli cautione prolata, poëtae non dubitant dicere ea latari, ac gestire, quæ verè latari, ac gestire non possunt. Ne ipsi quidem ex antiquissima memoria diuini Hebræorum vates, ac Lyrici poëtae ab hoc dicendi genere abhorruerunt, Quid enim aliud est illud; Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium?

Hoc vnum extremo loco subiungendum, atque ad claudendam disputationem ponendum est; licere poëtis, ea, quæ fieri non possunt, facta esse dicere, vt admirationem, delectationemque maiorem aucupentur. quod decretum est, expositumque dilucide ab Aristot. in cap. xxij. his verbis. Si quæ fieri nequeunt confingamus, rectè tum id factum habebit, si propterea artis finem assecuti simus. est autem eius finis, si hoc pacto magis admirabile est. Hanc ita dat poëtis Aristoteles veniam: quam nos in prima Defens. declarauimus initio. Quapropter omnis obstruetur aditus accusatoribus, si dicamus, Virgilium assequi multo maxime poëticae finē, cum ait stupuisse siluas, & fluuium nouorum aduentum hospitem esse miratum: quia sensus ille tributus siluis, & fluuiio maxime admirabilis est. admiratio vero delectationem parit; delectatio finis ipsi poëticae propositus est. Dices tamen, quicquid ad delectationem poëta fingit, debere esse verosimile, ac credibile saltem vulgo. At hoc figmentum nemini est verosimile: cum omnes sciant, siluas, & fluuios admiratione affici non posse. Quid hic responderi debeat, indicaui iam suprā, cum dixi, ea quæ his hyperbolis finguntur, non fingi à poëtis tanquam verosimilia, & credibilia, quemadmodum finguntur ea, quæ narrantur, aut aguntur in fabula, & poëmatum synthesi; sed proponi tanquam ea, quæ magis rem exprimunt, & enargiam habent. Non enim, cum dicunt fluuium admiratum esse, volunt id vulgo credi, sed intelligi rem, de qua loquuntur, ita mirabilem fuisse, vt potuerit admirationem etiam afferre fluuiio, si ea vi, & sensu fuisset præditus. Contra vero cum dicebant, Harpyias esse locutas, volebant id vulgo credi: quia cernebant populum insana tunc imbutum superstitione, figmentis illis facile fidem habere.

LIBRINONI AENEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE NAVIVM TROIANARVM
metamorphosi.

An supra fidem ficta videatur ; & quibus exposita
calumnijs sit .

*vos ite solute,
Ite Dea pelagi : genitrix iubet . & sua quaque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis :
Delphinumq. modo submersis aequore rostris
Ima petunt . Hinc virginæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies , pontoq. feruntur ,
Quot prius aenata steterant ad littora prora .*

ANTIQUISSIMA est huius loci reprehensio , iam inde ab ijs inchoata temporibus , quibus Grammatici Virgilium terere manibus , & commentarijs illustrare primò cœperunt . Sic enim scriptum reliquit Seruius , hos versus interpretans . Figmentum hoc , licet poëticum sit , tamen quia caret exemplo , notatur à Criticis .

Sed noui subinde Cenfores ita locum eundem exagitarunt , vt difficillimum nobis hoc patrocinium fecerint . Satis ego tamen habeo respondere Casteluistro : qui omnium opinor Criticorum nomine

L Virgilium

Virgilium in ius vocat, & eam de integro antiquorum excitat accusationem, quam commemorat Seruius: sed tractat fortasse pluribus, ac magnificentius, quod ab ijs ieiune perstrictum, & quam paucissimis indicatum erat. Non enim illi satis est dicere, non licuisse Virgilio eam fingere metamorphosim, cuius exemplum non extaret aliquod apud antiquos, sed profert præterea iustissimam accusationis causam ex Aristotele: rationesque colligit omnes, quæ ad hoc episodium expungendum videantur idoneæ.

Pugnat ergo primum Aristotelis auctoritate: qui cap. vij. poetices affirmat, illud hominibus esse credibile, ac verosimile, quod sciunt aliquando factum fuisse, id incredibile, quod sciunt non esse factum. In Tragœdia, inquit Aristoteles, vera nomina retinentur. cuius rei ratio est, quia credibile illud est, quod fieri potest: quæ verò nondum facta fuisse scimus, fieri profectò posse, parum credimus. Quibus ex verbis demonstrare se putat Casteluirus, hic errasse Virgilium: cum diuinitus id factum comminiscatur, quod factum fuisse numquam legitur in fabulis. Quis enim audiuit vîquam, arida ligna in Deas esse conuersas? Saxa Deucalionis in homines, ebur in Pelopis humerum esse mutata, dicere quidem ausi sunt fabularum auctores: huiusmodi vero res inanitas diuinitate donatas esse, & in Deos conuersas, dicere non sunt ausi. Huic Aristotelis auctoritati aliquot præterea rationes adiungit ductas ab imprudentia poetæ, res inter se pugnantes illo figmento coagmentantis. Nam primo quidem Iuppiter ipse Berecynthia respondens, petenti, ne naues illæ

----- *cursu quassata vîllo, neu turbine venti*

Vincantur,

planissime, disertissimeque confirmat, eas se non posse fartas, tactasque in perpetuum præstare, aut impedire, quò minus mortali manu compositæ carinæ tempestatibus hauriantur, ac finem habeant.

O genitrix quò fata vocas? aut quid petis istis?

Mortaline manu facta immortalè carinæ

Fas habeant? certusq. incerta pericula lustret

Aeneas? cui tanta Deo commissa potestas?

Et tamen ille idem Iuppiter, qui hæc se præstare non posse profitetur, multo promittit ampliora, & ipsam lignis aridis, ac prope iam corruptis pollicetur diuinitatem.

Immo ubi defuncta sinem, portusq. tenebunt

Ausônios olim, quacumque euaserit undis,

Dardaniumque Ducem Laurentia vexerit arua,

Mortalem eripiam formam, magnique iubebo

Aequoris esse Deas.

Quàm ergo pugnant hæc inter se! non posse naues, incolumes præstare,

stare, aut vindicare ab interitu, posse tamen easdem Deas facere.

Secunda ratio contendit, figmentum hoc, & episodium esse frustra excogitatum, nec quicquam poematis constitutioni conferre: cum neque coagmentet, neque soluat synthesim, ac fabulam ipsam, nec aliud addat ijs momentum rebus, quæ tractantur in opere.

Tertia, dictorum, verborumque non ferendam repugnantiam demonstrat, hoc modo. Pollicetur Iuppiter, Deas marinas se facturum singulas omnino naues, quæ tempestatibus ereptæ peruenerint in Italiam, eoque Troianos importauerint, vt paulo ante vidimus. At aliqua naues, certè vna, qua vectus est Aeneas ad Euandrum, quæque abest, dum à Turno incenduntur reliquæ, & diuinitus conuertuntur in Nymphas, non ea donatur diuinitate, quæ singulis omnino promittitur à Ioue.

Quarta ratio reprehendit nominatim translatum audax, & loquendi formam insolentem, quæ Parcas facit nentes, & succidentes nauium fila; perinde ac si naues illæ quædam essent animantes. Nemo quippe legit vnquam in antiquorum monumentis, Parcas aridorum lignorum, lapidumue nere, aut succidere vitam: & tamen dicere non dubitat Virgilius.

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcae

Debita complerant; cum Turni iniuria Matrem

Admonuit sacris ratibus depellere tadas.

Alia præterea sunt, quæ differit aduersus Virgilium Castelvitrus: sed prætermittere libet; quia non tantum videntur habere robur, ac vim, vt euerti facili negotio non queant. Iis autem, quæ proposita sunt, sic ego respondeo per partes, ac singillatim.

Aristoteles ait quidem eo loco, illa nobis incredibilia videri, quorum simile nihil factum accepimus: sed tradit etiam illud in cap. xxiiij. esse confugiendum ad famam, cum aliquid effingere volumus supra modum, rationemque communem; vt qui legunt, audiuntque figmentum incredibile, fidem saltem habeant famæ, quæ sic vulgauerit. Hoc ergo cum probe nosset Virgilius, intelligeretque, metamorphosim illam nauium abhorre à communi ratione, ac modo fingendi, aduocatis Musis, à quibus illud inaudita rei miraculum fama vulgatum apud antiquos accipere ipse potuisset, reddit verosimile, quod alioqui fuisset incredibile.

Quis Deus, ò Musa, tam seua incendia Teucris

Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

Dicite. prisca fides factio, sed fama perennis.

Id quod etiam aliàs facit in catalogis, multos enumeraturus, quorum nomina illi cognita esse non poterant, nisi ea accepisset à Musis, quarum, & instinctu canere, & familiaritate vt poëta credebantur.

Hinc enim fiebat; vt crederent facile legentes; poetam aliquid ab antiqua fama traditum scire beneficio Musarum, quod ceteri prorsus ignorarent.

Sed tamen fingi non debuit, dicet aliquis, id fama tradi, atque à Musis dici, quod nè à Dijs quidem ipsis aliquando factum diceretur fuisse, aut fieri posse putaretur. quasi vero necesse sit, idem omnino factum esse, vt fieri posse credatur. Satis erat antiquis, id ex fabulis esse compertum, homines à Dijs fuisse sepe conuersos in arbores, arbores ipsas in homines; vt credibile putarent, ijsdem Dijs eam tributam esse facultatem, quæ Deas facere posset ex nauibus.

Atque hoc prorsus voluisse sibi crediderim Aristotelem in cap. illo vij. cum ait, ea esse incredibilia, quæ numquam facta fuisse scimus. puto, inquam, voluisse, id nos existimare fieri non posse, cuius aliquid genere saltem simile factum non sit. At multa huic nauium metamorphosi genere similia facta diuinitus existimasse veteres illos, & superstitiosos homines, docent fabulæ; quæ admirabiles, atque incredibiles quasdam celebrant mutationes lapidum, aliarumque rerum inanimatarum in homines. Neque enim illi de Dijs suis opinionem ita restrictè parcèque consignant animo, vt crederent eos non posse, ex rebus inanimis Nymphas, ac Deas marinas facere, qui ex ijsdem nullo negotio facerent homines. nec tam excellentem Deorum, Deorumque suarum naturam esse intelligebant; vt plus putarent esse, Nymphas è lignis procreare, quàm è lapidibus homines extrudere. facere quippe ex lapidibus hominem, & ex ijsdem facere Nympham, ac Deam, nobis quidem genere similia non sunt; qui rectè de diuinitate iudicamus, sed antiquis erant genere similia, qui opiniones de Dijs informauerant animo crassas, & adipales.

Dicebat deinde hic Censor in prima illa sua, quam exposuimus, ratione, non constare sibi poetam: cum canat, Iouem non posse naves seruare, quas possit facere Deas. sed redigere sibi debet in mentem, hoc etiam antiquos existimasse: fata supra Iouem esse; neque illum posse fata peruertere, aut immutare. Sunt Regibus serui, aiebat Philemon, Rex seruus est Deo, Deus necessitati. & Herodotus, præstitutam sortem ne Deo quidem fas esse, dixit, effugere. Quin Seneca ipse tam sapiens, in libello de prouiden. cap. v. huic antiquorum opinioni ita subscribit. Eadem necessitas, et Deos alligat: irreuocabilis diuina pariter, atque humana cursus vehit. Ille ipse omnium conditor, ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. Concinit Lucanus in libro secundo.

Finit in æternum causas: qua cuncta coercet,

Se quoque lege tenens.

Cum ergo necesse haberet Iuppiter fati parere; à quibus decretum iam

iam erat, vt naues illæ tandem aliquando perirent, non poterat eas ab interitu vindicare; quod vetabant fata; poterat tamen facere Deas, quod eadem fata patiebantur. Sed pugnant hæc inter se; Iouem condere fata, & eundem Iouem subesse fati. pugnent, vt cetera superstitionis antiquæ dogmata: non tamen hinc sequitur, à Virgilio pugnantia fingi, qui suæ superstitioni congruentia, & consentanea dicit: sed tantum consequens est, antiquos locutos esse pugnantia de Dijs, quod & dandum, & clara voce profitendum est.

In secunda ratione contendebat, commentum illud esse superuacaneum: cum eius vi neque soluatur fabula, neque colligetur. Cui quidem criminationi (quoniam obijcitur idem) satis credo, responderi posset, repetendis ijs, quæ de Atlantis illa descriptione diximus in lib. Aeneid. iv. cum præsertim hoc episodium non à verosimili modo, quod esset satis, verum etiam ex necessario nasci videatur. Nam, quia diuinitus illæ naues tam sæpè fuerant in itinere ex tempestatibus ereptæ, quia erant ex sacris illis Berecynthia tratribus cõtextæ, quia Aeneam iam, Troianosq. in littus exposuerant ab oraculis designatum, emeritis quasi stipendijs, præmium reposcere videbantur. Consentaneum ergo rationi erat, non sic eas perire, atque putrescere, quemadmodum intereunt, & corrumpuntur ceteræ; sed laboris sui fructum aliquem capere diuinum, atque immortalem, illi similem, quem cepit Argo naui: quam itinere à Dijs designato perfunctam fabulæ iam collocarant in cœlo. In quo sanè Virgilius antiquorum, illa figmenta longè vincere videtur; cum non inter sidera referat, aut in sidera commutatas velit naues suas, quod iam vñtatum erat, sed euentu admirabiliore faciat Deas, quod à nemine fuerat excogitatum. Esse quippè fingendum quod admirabilius est, diximus ex Aristotele supra. Confirmo itaque hoc episodium esse necessarium, & cum alijs apposite fabulam, ac constitutionem poematis illigare. Illud enim Aristoteli est episodium necessarium, quod maximè congruens, & consentaneum est, vt disputauimus in lib. iv. de Atlantis descriptione.

In tertia ratione requirit idem Censor numerum nauium, quæ conuertuntur in Nymphas. Non enim hic numerus videtur constare; cum absit Aeneas aliqua naui sine dubio vectus ad Euandrum. Sed liberabo illum ista suspitione diuinando quod aliter scire, ac cognoscere non possum. Sic enim animum induco meum; eam nauem, quæ vexit Aeneam, rediisse in portum, atque vnà cum ceteris incendio corruptam fuisse. Aeneas enim ab Euandro digressus, in Etruriam terrestri perrexit itinere: reuertitq. demùm ad suos cum ea classe, quam ei Tyrrheni comparauerant. Ad hæc: ea naui, quæ vexit Aeneam, non ex Idæ tratribus Berecynthia sacris contexta fortasse fuerat, sed in Si-

cilia littore tunc fabricata, cum multæ sunt incensæ à Troianis illis feminis in furorem actis.

In quarta ratione audacem, insolentemq. loquendi formam irridet, utque magis irridendam proponat, poetæ calumniam imponit, fingitque eum fecisse Parcas nentes nauium vitam, & ita locutum.

----- & debita Parca

Fila legunt:

cum ille multo sapientius dixerit.

Ergo aderat promissa dies, & debita Parca

Tempora complerant.

Parcam enim hoc loco appellauit eam necessitatem intereundi certo quodam tempore, quam omnibus rebus credebant impositam. Existimarunt enim veteres illi, omnia, quæ orirentur, siue animalia essent, siue plantæ, aut etiam ædificia, & vrbes, non modò suum habere Genium, à quo regerentur, verum etiam sub fati, Parcarumque esse potestate: quas idcirco multi dixerunt esse filias necessitatis. Voluerunt adeo esse tres per tria tempora diuisas, ut hanc fabulam interpretatur Aristoteles, siue auctor libri de Mundo: quarum vna, res præteritas, altera venturas, tertia præsentis significaret; earumque omnium euentum, ac finem certo tempore necessarium Parcam appellarunt. Id ergo sibi voluit Virgilius, cum dixit Parcas còplesse tempora debita nauibus; aduenisse nimirum præstitutam à fato diem, quæ illis aliquando tandem imposeret necessariò finem. Quare nulla sunt fila, quæ ducant nauibus apud Virgilium Parcæ, sed complent tempus vnicuique rei etiam inanimæ circumscriptum. Quamquàm enim idem re ipsa videtur esse succidere tempus, ac succidere filium, ratio tamen vna, & forma loquendi conuenit in animantes solum, altera cadit in omnia propter opinionem illam antiquorum.

LOCVS II.

DE MELIORI PARTE DIEI.

Quænam sit: & quàm in ea designanda Scriptorum sententiæ variant,

Nunc adeo quoniam melior pars acta diei;

Quod superest, læti, bene gestis corpora rebus;

Procurate

Procurate viri : & pugnam sperate parati .

Quia Turni verba sunt hæc, nauibus incensis, exultantis, ac de vallo, murisque Troianorum aggrediendis, rescindendisque, cogitantis, dubitarunt Grammatici quid sibi vellet cum diceret, præteritam iam esse meliorem partem diei.

Antequam de re quicquam statuamus, illud ex antiquorum vsu repetimus quod maximè possit hunc locum illustrare: duplicem apud eos fuisse diem, vt est apud Gell. lib. iij. cap. ij. vnum in horas, hoc est in partes diuisum æquales viginti quatuor; qui dies artificialis est: alterum, qui ortu, occasuq. solis continebatur, in horas & partes distributum duodecim, & quidem inæquales; qui dicitur naturalis. Neceffe enim erat has partes duodecim nunc augeri, nunc minui singulas, pro lucis ipsa, intra quam continebantur, varietate. Harum ergo duodecim horarū diei naturalis, quæ hiberno tempore breuiores, æstiuo longiores erant, sex omnino toto anno negotijs transigendis dabantur, & labori; aliæ sex quieti, balneo, conuiujs, procurationi corporis tribuebantur: id quod Martialis expressit in lib. iv. epigrammate illo nobili, & ab omnibus iam in hanc sententiam producto, semperq. producendo; quia rem digito designat in hunc modum.

Prima salutes, atque altera continet hora;

Exercet raucos tertia cauidicos .

In quintam varios extendit Roma labores :

Sexta quies lassis, septima finis erit .

Sufficit in nonam nitidis octaua palæstris .

Imperat extructos frangere nona toros .

Hora libellorum decima est Eupheme meorum ,

Temperat ambrosias cum tua cura dapes .

Et bonus ætherio laxatur neētare Cæsar ,

Ingentique tenet pocula parca manu .

Tunc admitte iocos . gressu timet ire licenti

Ad matutinum nostra Thalia Iouem .

Significatum est idem breuiter ab incerto poëta in epigrammatis Græcorum, pulcherrimo sane disticho.

Ἐξ ὥρας μὴχθους ἰκανώτεται . αἱ δὲ μετ' αὐτῆς

Γράμματα δεικνύμεναι , ἥδη λέγουσι βροτῆς .

Quos versus Volaterranus haud omnino bene ita Latinos facere conatus est .

Sex hora tantum rebus tribuuntur agendis .

Vineque post illas . littera Zetha monet .

Existimauit nimirum, nihil aliud auctorem sibi velle, nisi nos à sexta Græcorum littera ζῆτα, quæ septimum significat numerum, dictaq. videtur à ζῆν, quod est vinere, admoneri, vt post horas sex negotijs,

curisq. tributas, viuiamus, hoc est procuremus corpus, & otium, requietemq. capiamus. Id sanè verum aliqua ex parte est. Sed nec fideliter Græca vertit, nec satis assequitur poëta consilium, qui hoc monitum non vult nobis tradi tantum à littera ζῆτα, sed à sequentibus etiam litteris, quibus aliæ demonstrantur horæ. αἱ δὲ μετὰ τὰς δεκάμηναι δὲ τὴν ὥραν. Itaque videtur auctor scripsisse distichon illud in horologium aliquod, vbi primæ sex horæ scriptæ sex Græcorum notis arithmeticis essent, α β γ δ ε ζ, aliæ sex cōsequentibus ordine numeris; quorum primi quatuor sunt ζ η θ ι, quas litteras si componas, efficies ζῆτα, & viue significabis. Non ergo dicendum fuit, ζῆτα tantum nos admonere, vt viuiamus, sed litteras etiam proximè consequentes. Rem adeo vidit melius, expressitq. fidelius sententiam Alciatus hoc modo.

In sextam labor usque horam. nam quæ inde notantur

Litterulis, vite commoda habere iubent.

Expressit inquam sententiam melius, sed tamen in verbis solutior esse voluit, ac licentior. Quare viris doctissimis, & Græcæ linguæ scientissimis, cum sententiam, tum singula etiam verba placuit Latine sic reddere.

Sex horæ sat sunt operis, quæ deinde sequuntur

Ordine, litterulis viue notant homini.

Quibus in hunc modum expositis, profero Adriani Turnebi primam interpretationem in Aduers. lib. iij. cap. xiv. qui meliorem diei partem censet nihil aliud esse, nisi maiorem. Maior, inquit, pars è duodecim horis, septem primarum est: quæ cum exactæ sunt, maior, & melior pars acta est: sed multo magis cum exactæ sunt octo, vel nouem, vel decem horæ, vt cum aduesperascit, quod tempus Turnus significauit: tamen exacta septima hora maior pars acta est, vel teste locupletissimo Iurisconsulto Paulo, qui ita scribit. Cuiusque diei maior pars est horarum septem primarum diei, non supremarum. Ita Turnebus hunc locum interpretatur, ratus, quod est, hic esse sermonem de die illo, quem Romani diuiserant in partes duodecim. Itaque totam causam, cur ab hora septima, diei pars reliqua sit deterior, confert in vespèram, quæ appropinquat, appetitq. paulatim: perinde ac si dicat, illam esse meliorem diei partem, quæ est maior; illam deteriolem, quæ reliqua est, & minor.

Altera interpretatio est Alciati Iurisconsulti. Qui explicat rem amplius, causamq. nobis locupletiore demonstrat, cur reliqua diei pars deterior sit, præterita melior, siue diem illum horis constantem inæqualibus, siue compositum ex paribus intelligere velis. Sic enim ipse Pauli Iurisconsulti locum eundem ex tit. de verbis signific. paulo ante productum explanat, vt significet, eum velle, partem diei reliquam esse deteriolem, quia minus accommodata rebus agendis est, siue il-

la ma-

la maior sit, siue minor. fieri quippe potest, vt si ex eo die, qui constat horis viginti quatuor, totum illud secernamus temporis spatium, quo sol terras illustrat, inueniamus esse diuisum in horas quindecim æquales è quatuor illis, & viginti. Tum verò contendit primas sex, aut septem horas esse maiorem partem, hoc est meliorem; quia reliqua pars diei, quamquam maior est, est tamen deterior, nec rebus agendis tam opportuna. idque sibi voluisse ait Paulum Iurisconsultum, cum dixit. cuiusque diei maior pars est horarum septem primarum, non supremarum. Cum enim hunc Pauli locum protulisset, hæc adiunxit verba, quæ dilucide id, quod diximus, explicant. vt meritò sequens pars, inquit, licet longior, tamen minor à Iurisconsulto existimata sit: quòd vespere non ita vegeti, promptique, sicut mane sumus. & hanc poëta noster Virgilius meliorem vocat. Hesiodus quoque, qui maturius manè operetur, tertiam operis partem conficere ait. Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiam operam prestitisse non dicitur, nec diurnæ mercedis dimidium meritò consequetur. Haftenus Alciat. meliorem diei partem non tam maiorem intelligens, quam matutinam; quæ melior esse videatur.

Tertiam interpretationem apud Nonium Marcellum inueni: quæ, quoniam & videtur acutior, & scriptoris est antiquissimi, erit procul dubio ceteris anteferenda. Censet ergo Marcellus in cap. i. de compendiosa doctrina, primam diei partem à Virgilio dictam esse meliorem, ex viuientium ætate animalium desumpta metaphora. Aetatis enim melior ea pars est, quæ posteriores antecedit, quæque nacta nomen est iuuentutis. In ea quippe vires non modo vigent, sed augentur, & crescunt: adeoque cum ceteris comparata partibus, quæ deteriores sunt, & melior, & optima dicitur ab eodem Virgilio.

Optima quaque dies miseris mortalibus ægris

Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus,

Et labor, & dura rapit inclementia mortis.

Meritò itaque posteriorem ætatem, quæ iuuentutem sequitur, idem Marcellus appellat malam. malam enim docet ab antiquis dictam esse senectutem, in primisque à Plauto in Amphitr. *An mala ætate vis male mulctari exemplis omnibus?* & à Turpilio Comico. *Miserum puto, si etiam istuc ad malam ætatem accessit mali:*

Cum ergo senectus ætas mala dicatur, iure iuuentus ipsa bona, siue melior dicetur ætas: & prior diei pars, quæ videtur quædam esse iuuentus lucis, melior dici debet, quam partes eiusdem lucis posteriores. Operæ pretium est, ipsa Nonij Marcelli verba proferre. Bonam ætatem quoque dicimus adolescentiam, vel iuuentutem. inquit M. Tull. de senect. Quod si ipsis voluptatibus bona ætas fruitur libentius, primum paruulis fruitur rebus. Nam prudentissimè noster

Maro

Maro diei partes primas quasi eius ætatem puberem meliorem dixit in lib. ix.

Nunc adeo melior quoniam pars acta diei.

Hæc eo loco Marcellus tradidit, quæ id maxime confirmare queunt, quod ab Alciato dicitur de matutinis horis multò magis accommodatis, opportunisque ad res agendas, quàm pomeridianis, & vespertinis. Nam qui primas illas horas meliorem diei partem, & quasi diei iuuentutem appellat, demonstrat haud dubiè eam partem esse, quæ negotia quasi iuuentus quædam acerrimè transigat, reliquas consequètes esse eas, quæ à curis alienæ grauioribus sint, & tamquàm otio quodam, ac senectute tabescant. Quod si miretur quispiam, nec facile credat, à Virgilio, qui tam verecundis vtitur metaphoris, diem dici iuuenem, aut senem; meminerit necesse est, ab eodem Virgilio diem tumulto etiam condi, componique sepultura cum occidit,

Ante diem clauso componet vesper Olympo.

Sæpe quippe apud Latinos componere est humare, ac sepelire. atq. hanc sequutum opinor metaphoram Statium cum dixit in Theb. x.

Condiderant iam vota diem.

L O C V S I I I.

*AN VERA SINT QUÆ DE PVERIS GELV
duratis in Italia, commemorantur.*

Non hic Atrida, nec fandi fictor Vlysses.

Durum à stirpe genus. natos ad flumina primum

Deferimus, sæuoque gelu duramus, & vndis.

Ita Numanus ille; cui Remulo cognomen erat, in Troianos vallo circumseptos inuehitur: & quia falsa gloria videtur insolenter efferri, facit vt multorum pateat reprehensioni Virgilius. Dicunt enim, illum morem Germanis, siue Celtis, Spartanis, ac Liguribus fuisse proprium; qui filios primum natos, fluminibus, ac frigidis aquis durabant; non Italis, & ijs, qui degebant in Latio. De Liguribus commemorat hoc Possidonius, & Aristoteles, vt docet Petrus Victor. lib. xxxiv. var. cap. ij. De Spartanis Seneca in lib. Suasiliarum primo. Omnibus, inquit, sua decora sunt. Athenæ eloquentia inclytæ habebantur: Thebæ sacris, Sparta armis. Eurotas annis hanc circumfluit; qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam.

Confirmat

Confirmat eadem de Spartanis Plutar. in Lyeur. De Germanis scripsit hoc Galenus in lib. primo de valetudine tuenda, eum morem constantissimè reprehendens. Quis nostrum, inquit, pateretur puerum tum primùm natum, & calidum adhuc ad fluuium deferri, ibique, quemadmodum fieri dicitur à Germanis, tamquam ferrum candens sic aquis demergi ad naturæ vim explorandam, corpusque reddendum robustius? Ita Galenus. Verum alij non hanc Germanis fuisse causam dicunt, cur demergerent infantes: sed quod explorare vellent coniugum fidem, & ex ea demersione discere, incorruptine, ac puri partus essent, an adulterini, & spurij. Scuto enim, statim vt nati essent, exceptos pueros imponebant in Rheno. quod si scutum cum infantulo fluitaret, nec mergeretur, illum pro vera, & germana sobole habebant, ac educabant. sin autem absorberetur profundo, spurium existimabant foetum, ac propterea, non tollebant, sed abripi fluctibus, ac mori sinebant in fluuiio. id quod breuissimè perstrinxit Claudian. in Rufin. lib. ij.

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Amplius quippe de tota re ignotus auctor in lib. primo Græcorum Epigrammatum luculentis explicauit versibus, quos fecerunt Latinos Ioannes Baptista Pius, & Ianus Parrhasius. Placet vtriusque interpretationem hic ponere, ac primo quidem Ioannis Baptistæ Pij.

Audaces rapido Celta noua pignora Rheno

Explorant. non hos genitrix prius vbera largo

Alma fouet, vitreas fluuij quàm venit ad undas.

Lympha nouum capit alma genus: quod remigis instar

Umbo regit, fluidique effulcit corpus alumni:

Et foetum sic vnda probat, lectumque iugalem

Damnat adulterij, fœdo si decolor igne.

Post dubios genitrix casus memor Ilithia

Ancipitis, fulcit gelidis in fluctibus ortum

Anxia despiciens cui mobilis annuat vnda.

Ianus vero Parrhasius paulo aliter eisdem versus Latine vertit, videturque totam epigrammatis sententiam magis contrahere.

Audaces rapido dubios in gurgite partus

Explorant Celta, donec diiudicet vnda.

Hæ numquam capiunt gentes noua pignora matrum,

Quàm prius imponant clypeo. tum flumina monstrant

An genus obliquum fuerit. post mater ad undas

Egelidas tendit, natos visura recentes,

Et suspensa timet Censoris flumina Rheni.

Idem plane Celtarum institutum Iulianus Cæsar Apostata in epist. ad Maximum indicat, explicatque ad hunc modum. Non est Rhenus iniquus

iniquus aduersus Celtas, demergens adulterinos partus, legitimos subleuans. ita enim repetit poenas violati tori. Merito itaque Nonnus in Dionysiacis Rhenum dixit *αρεστος τον* iudicem, vindicemque coniugij. Hæc, inquam, omnia demonstrant, illam Celtarum consuetudinem, & perantiquum morem eò spectasse, vt exploraretur coniugum fides, non vt pueri durarentur frigidis aquis. Fieri tamen potuit, vt ea demersione sequerentur; & agerent vtrumq; hoc est, vt explorarent genuinos partus, & eosdem frigidis aquis durarent, redderentq; ad vsum militiae robustiores. Vtumq; res fuerit de Germanis, aliarum profectò gentium istum morem fuisse contendunt proprium, non eorum de quibus loquitur tam gloriosè Numanus. ex quo sequi volunt, imprudenter, & supra quàm poëtis liceat, mentitum esse in ea concione Virgilium. Respondent nonnulli, fas esse poëtis, aliquos certarum gentium mores ad eas nationes transferre, quæ illis moribus non vtantur. idque factum dicunt à Statio: cum in lib. Silu. iv. Silu. vj. non dubitauerit Hannibalem appellare Regem, qui Carthagine in libera ciuitate natus esset: vbi nullus creandorum Regum erat mos, sed Magistratum, & Præfectorum.

Mox Nasamoniaco decus admirabile Regi.

Sed quia Statius Regem dixit eum, qui regeret exercitum, more Latinorum, apud quos singuli Præfecti, Rectoresq;, immo etiam magistri, institutores, præceptoresq; dicuntur reges, vt est apud Horatium,

Actæ non alio rege puertie,

quia, inquam, in hanc sententiam Statius Hannibalem appellauit Regem, nec alium afferunt auctorem idoneum, qui doceat, ad alias gentes transferri posse nationum aliquos mores, & instituta propria, dixerim ego potius, Virgilium nihil esse commentum ex ingenio, sed tradidisse pro comperto quod obscurè, dubièque circumferebatur. Strabo quippè confirmat in lib. v. Romulum, ac Remum in Tyberim, fuisse proiectos ex quadam eius regionis consuetudine perantiqua. Id ergo cum diceretur, & obscura fama vulgatum esset, satis Virgilio fuit, vt faceret ita gloriantem Numanum, & caneret versibus, ijs temporibus tam antiquis solitos fuisse illos Italiæ populos demergere pueros, qui postea Romulum, & Remum expositos ex ea consuetudine in Tyberim proiecissent.

Itaque vt respondeam ijs, quæ principio posuerunt isti pro rebus exploratis, ac certis, nego gentium illarum ita fuisse proprium eum morem, vt à nullis præterea usurparetur. Nam de Thracibus docet eadem Valer. Flacc.

— ubi tam saeuo durauimus amne

Progeniem, natoq; rudes.

De Cantabris Strabo. Ait enim Cantabrigas foeminas, cum primum

pepe-

pepererūt, suo loco viros decumbere iubere, ipsasque met infantes abluere, atque inuoluere, ad alueum alicuius fluij eos acclinantes.

Ac erat profecto idonea causa, & ratio, cur Virgilius, famam illam quantumuis leuem, ac coniecturam secutus, quam paulo ante indicauimus, diceret, Italos ita duriter educari. debuit enim effingere, ferocissimos eos populos antequam molliori disciplina mansuefacti fuissent; & demonstrare, ab idonea profecto institutione esse, qui postea bellicosissimi, & habiti sunt, & fuerunt. Admonet quippe Aristoteles in vij. lib. Politicorum cap. 17. parentes, vt teneros adhuc filios perferendis frigoribus assuefaciant; ne frigora ipsa corpus ladan, aut aegrotationes, ac morbos afferant, cum inciderint: afferrent autem, si acciderent pueris noua. Quin ita vult etiam Theodosius Imperator informari, & educari Regios pueros, vt iubeat apud Claudianum,

Frigora saua pati, grauibz non cedere nimbz,

Aestiuum tolerare iubar, transnare sonoras

Torrentum furias, ascensu vincere montes,

Planitiem cursu, valles, & concaua saltu.

Necnon in clypeo vigiles perducere noctes,

In galea potare niues, nunc spicula cornu

Tendere, nunc glandes Baleari spargere funda.

At aliqui scriptores, Germanorum fuisse proprium dicunt eum morem. Dicant vt libet. ignorarunt videlicet, aliarum etiam fuisse gentium communem, de quibus ipsi nihil acceperant, sed acceperunt tandem aliquando alij, qui nobis sua monumenta reliquerunt.

L O C V S IV.

DE AQUILA ET CYGNO.

Vter eorum in certamine vincatur.

Quem Turnus pariter cursu, teloq. secutus

Increpat his victor. Nostrasne euadere demens

Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum

Pendentem, & magna muri cum parte reuellit.

Qualis ubi, aut leporem, aut candenti corpore cygnum

Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis.

Compa-

Comparisonem hanc improbarunt aliqui, Virgilium accusantes in-
scitiæ: quòd nimirum ignorauerit, aquilam à cygno in certamine
vinci, non vincere: quemadmodum Aristoteles in lib. ix. histor. anim.
docet. Cuius verba latinè sic reddidit Theodorus Gaza. Olores
etiam planipedes sunt, & apud lacus, paludisque viuunt. aquilam,
si pugnam ceperit, repugnantes vincunt. Et quoniam hæc repre-
hendi comparatio non potest, quin alia quoque reprehendatur in pri-
mo Aeneidos, damnant vtramque; immo verò multo magis accusant
illam, quæ est in primo: cum in ea non vnum faciat cygnum ab
aquila victum, sed profligatos multos, gregatim, confertimque ag-
mine facto volantes.

Aspice bisfenos latantes agmine cygnos,

Aethera quos lapsa plaga Iouis ales aperto

Turbabat calo, &c.

Hæc enim comparatio omnem omnino defensionem aditum obstruit,
quem patefacere videbatur ille multitudinis numerus, aquilæ repu-
gnans, vt dicit Aristoteles. Potuisset enim aliquis respòdere, Aristote-
lem non cygnum dicere, sed cygnos, hoc est multos, & gregatim colle-
ctos aquilam vincere, Virgilium autem cygnum vnum ab aquila su-
peratum fingere. Potuisset, inquam, aliquis ita rem eludere. sed
hoc cygnorum agmen ab aquila victum intercludit effugium.

Duo tamen superesse mihi videntur ad defensionem accommodata
præsidia. Primum est: si dicas, hoc in aliena esse peccatum arte,
non in ipsa poëtica. erratur enim ex ignoratione naturalis historiæ,
e arumque rerum, quæ traduntur in physicis. Itaque peccatum est
aduentitium, & accedens extrinsecus, quod poëtis ab Aristotele con-
donatur, vt alibi diximus, hoc est in Prolegom. Defens. i. Secundum: si
confirmes, quod etiam supra docuimus, ex Arist. poëtas eligere de-
bere potius quod falsum est, modò vulgo credibile sit, quàm verum,
quod eidem vulgo sit incredibile. At vulgo multo magis est verissi-
mile, cygnum ab aquila vinci, quàm aquilam à cygno. Omnes
enim sic putant, & ita vulgo persuasum est: aquilam omnium esse
Reginam auium, & dominatum in omnes accepisse, vt canit Horat.

Qualem ministrum fulminis alitem,

Cui Rex Deorum regnum in aues vagas

Permisit, &c.

Quam vulgi opinionem, & verisimilitudinem popularem, atque ven-
dibilem eo magis anteponendam veritati putauit fortasse Virgilius,
quòd vidisset ab Euripide in Helena illud ipsum de aquila traditum:
cygnos nimirum in fugam verti ab aquila ac superari. Ibi enim
Iuppiter cygni speciem ementitus ad occupandam, & comprimen-
dam Lædam, iubet Venerem aquilæ formam sumere, ac se ipsum,
cygnum

cygnum iam factum infectari, vt per simulationem timoris in eius feminae sinum conuolare possit.

L O C V S V.

D E I N A R I M E.

An aliquid erratum sit in huius conformatione vocabuli.

Tum sonitu Prochyte alta tremit, durumque cubile

Inarime Iouis imperijs imposita Typhoeo.

Grammaticorum huc etiam impetus omnium est, eo nomine Virgilium oppugnantium, quòd Græcæ linguæ vim vel non probè tenuerit, vel hoc loco non considerarit. Putant enim hanc eum vocem [Inarimen] ab Homeri catalago mutuatum, vbi dicitur Typhoeus esse sepultus in Arimis, hoc est, apud populos Arimos. versus eius sic legitur.

Εἰν ἀείροις ἰδὲ κατὰ πυκνὸς ἐμμεναι Δῖος.

Et quoniam alij quoque poëta Virgilium fortasse secuti, Inarimem scribere, ac dicere non dubitarunt, inuoluuntur in hac reprehensione cum principe. Reprehendunt itaque Valerium Flaccum, quòd dixerit.

Vt magis Inarime, magis vt mugitor anhelat:

Silium Italicum, quòd canere sit ausus in lib. viij.

Non Prochyte, non ardentem sortita Typhoea

Inarime, &c.

Accusationis caput, ac summa illa est; quòd non viderit eam vocem apud Homerum non esse compositam, sed Arimos illos populos Ionum præpositioni fuisse appositos, qui loco ἐν dicunt εἰν; adeoque ibi significari, Typhœum sepultum fuisse ἐν Ἀρίμοις, in Arimis, hoc est in ea regione, vbi populi sunt ἀείροι: qui dicti videntur esse à Strabone in lib. xvi. etiam Arimæi. Eos inquit, appellat poëta Arimos, quos Possidonius ait esse accipiendos non in loco vllò Syriæ, vel Ciliciæ, vel alterius terræ, sed Syriam ipsā. Nam Arimaçi sunt qui eā habitant. Et fortasse Græci eos Arimaços, vel Arimos appellabant. nominum enim mutationes permultæ sunt. Ita rem explicat Strabo, & Homerum ipsum interpretatur. Quod si verum est, frustra Plin. in lib. xxvij.

cap. x. ait Inarimen ab ipsomet nominatam Homero : cum præfertim in omnibus omnino codicibus, & apud Eustathium etiam, ac Stephanum scriptum sit *in ægiæis*. Tria sunt ergo, vt colligamus omnia, quæ Virgilius, vt isti contendunt, minimè vidit : populos illos Arimos fuisse, non Inarimos ; eosdem populos in Syria, vel Cilicia positos, non prope Prochytam, quæ in mari Tyrrheno est : Typhoeum denique non prope eandem Prochytam, sed in Syria sepultum fuisse.

Sed omnia cum vidisse, ac nihil in eo peccasse facile intelligemus, si teneamus Aristotelis defensionem vi. in cap. xxij. ab eo propositam, expositamque à nobis in præmio. Ibi enim diligenter animaduertere nos iubet Aristot. an vocabulum, quod reprehenditur, simile sit vocabulo alicuius alterius linguæ. fit enim saepe, vt apud varias gentes eiusdem omnino vocis varia notio sit. Atque ideo monet, vt videamus, ne fallatur animus similitudine vocabuli. Id, inquam, si hoc attendamus loco, vacare Virgilium omni culpa comperiemus. Non enim ille populos Syriæ Arimos, aut regionem, ac terram, quam incolunt Arimi Græca lingua designat, cum Inarimen dicit, sed Latina, & sua commemorat Insulam Pythecusam, siue Aenariam, quæ dicitur etiam Ischia, sitam è regione sinus Puteolani. Inarime vero hæc insula appellata latine est ab Arimis, siue hominibus siue belluis. Arimi enim Etruscorum lingua dicebantur olim simiæ, quas Græci Pythecos nominant. Accepimus verò Pythecusa nomen huic Insulæ postea factum esse, propter simias, vel propter homines simijs similes, à quibus ea Insula teneri credebatur. Causam ex fabulosa narratione tradunt Harpocraton, Xenagoras, & Suidas : affirmantes, à Ioue propter immania scelera quosdam homines, qui Cercopes dicebantur à Græcis, hoc est impostores, fuisse commutatos in simias : Insulasque, quas habitarent, dictas esse Pythecusas. Quin Ouidius in lib. metam. xiv. nominatim id accidisse canit prope Prochytam, in Insula Aenaria, quam item Inarimen dicit, vel in aliquo eius Insulæ colle ; vbi scopuli essent, qui dicerentur Pythecusæ.

Inarimen, Prochytamque legit, viridique locatas

Colle Pythecusas, habitantum nomine dictas.

Quippe Deum genitor fraudem, & periuria quondam

Cercopum exesus, gentisque admissa dolosa,

In deformem viros animal mutauit, vt iidem,

Dissimiles homini possent, similesque videri.

Non igitur vlla poëtæ fuit inconsiderantia, vel ignoratio Græcæ linguæ, quæ iunctis vocibus Inarimen conflauerit : sed summa prudentia, atque cognitio latinæ, qua sciebat, antiquos eam Insulam appellasse Inarimen ; non quidem à populis illis Syriæ, sed à simijs : In-

quisissimum

quissimum verò est illo accusari nomine, quòd quæ latinè tantummodo dicas, ea è Græcis fontibus male, ac perperam corruaueris.

Vnum superest, quod de sepulcro Typhoei obijciebatur. Sed hoc etiam accusationis caput amputabit Aristoteles. qui, quemadmodum diximus in præo. Defens. ult. dat poëtis veniam, vt à vulgari discendant interdum opinione, & alicuius prudentis hominis, paucorumque sententiam eligant, ac sequantur. Scimus verò, non omnes omnino scriptores in Syria vel Cilicia sepultum velle Typhoeum: sed esse aliquos, qui in hac Pythecusa, de qua loquimur, humatum dicant. qualis est Apollonij interpres in lib. ij. Argonaut. laudatque testem, & auctorem Pherecidem, quem disertè ait tradidisse, Pythecusam insulam iniectam fuisse, impositamque Typhoeo.

L O C V S VI.

D E T Y B E R I F L A V O

An hoc adiunctum, in fluuium illum nobilem rectè
conueniat.

Tum demum præceps saltu se se omnibus armis

In fluuium dedit. ille suo cum gurgite flauo

Accepit venientem, ac mollibus extulit undis.

Turnus est, qui molli Tyberis alueo sic exceptus, quærendi nobis imponit curam, an rectè Tyberis dicatur à Virgilio flauus. Dubitandi causæ sunt duæ. Prima, quia cæruleus alibi dicitur ab eodem Virg. in lib. viij.

----- Ego sum pleno quem flumine cernis

Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,

Cæruleus Tybris, calo gratissimus amnis.

Altera, quia Tyberis aquæ albæ verius sunt, quàm flauæ, aut cæuleæ. Idcirco enim antequam hic fluuius Tyberis nomen accepisset à Tybrī Albanorum Rege ibi demerso, appellabatur ab antiquis Albula. id quod apud Virgilium ipsum in lib. item viij. ita testatur Euander.

Tum Reges, asperque immani corpore Tybris,

A quo post Itali fluuium cognomine Tybrim

Diximus; amisit verum vetus Albula nomen,

Hanc ego controuersiam breuissime componam Hesychio præeunte:

M

quem

quem video docere; *ξανθὸν* apud Græcos esse quidem id quod flauum latinè dicimus, sed tamen interdum epitheton esse pulcritudinis: ita prorsus, ut quem pulcrum, ac formosum dicere volunt, eum nominent sæpe *ξανθὸν*. Id vero usu venit ex vi synecdoches. cui ea facultas, ac venia est, ut speciem sæpenumero substituatur generi. Hinc enim fit, ut quia color ille flauus species quædam est pulcritudinis, possimus eos, quos pulcros vniuersè dicere volumus, appellare flauos. Hac ergo licentia, figuraque usus Virgilius, cum pulcrum hic dicere vellet Tyberim, quem in lib viij. pulcherrimum dixerat, his verbis,

-----*quocumque solo pulcherrimus exis,*

flauum appellauit: & quidem haud minus bene, atque appositè, quàm Horatius, ode illa celeberrima cecinerit.

Vidimus flauum Tyberim.

Nec aliud profectò spectasse Catullum, aut sibi voluisse suspicor, cum Mellam Galliæ Cisalpinæ fluuium colore minime flauo præditum, flauum tamen nominauit in epigrammate ad Ianuam, nisi ut intelligerem pulcrum vniuersè pro flauo.

Flauus quam molli percurrit flumine Mella.

Brixia Veronæ mater amata mea.

Nullus enim est è scriptoribus antiquis, aut ex ijs, qui Mellam viderint, qui dicat eum fluuium esse flauum.

Eiusdem usu figuræ video præterea nonnumquam à poëtis res eximie, insigniteque pulcras dici purpureas. purpureum enim, quia species alia quædam est rerum pulcrarum, poni pro genere potest, quod factum à Virgilio videmus in primo Aeneid. ubi dicitur.

-----*Lumenque iuuenta*

Purpureum.

Et alibi.

-----*& lumine vestit*

Purpureo.

-----*Pro purpureo poenas dat Scylla capillo.*

In mare purpureum violentior influit amnis.

Quæ omnia epitheta pulcrum vbique significare docet Seruius & Nicol. Erythraus in Indice. Quin apud Gell. lib. xvij. cap. xj. Furij veteris poëtæ versus sunt, in quibus euri dicuntur purpurare mare, hoc est facere, ut nitescat, & pulcrum sit, vel facere nitescere; quemadmodum ipse confirmat Gell. Furiana hæc sunt, inquit: quod terram in lutum versam lutescere dixerit, & tenebras in noctis modum factas, noctescere; & pristinas recuperare vires, virescere: & quod ventus mare cæruleum crispicans nitescere facit, purpurat dixerit; & opulentum fieri opulescere. Versus autem ipsos ex poematis Furianis, in quibus hæc verba sunt, subdidi.

Sanguine

*Sanguine diluitur tellus, caua terra lutescit.
 Omnia noctescunt tenebris caliginis atra.
 Increscunt animi, virefcit vulnere virtus.
 Sicut fulica leuis volitat super aquora classis,
 Spiritus eurorum virides cum purpurat vndas;
 Quo magis in patrijs possint opulescere campis.*

Ipse etiam Columella, vt opinor, pulcritudinem commendat in viola, cum eius colorem describit purpureum. quam enim pallentem dicit, eandem purpuream nominat,

*Tum quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro
 Ponetur viola.*

Eadem eidem verbo sententia est, sed alia, hoc est, vñtata grammaticæ lex apud Tull. in Acad. Quid mare, inquit, non ne cæruleum, aut eius vnda, cum est pulsa remis, purpurascit?

Quod si hæc testimoniæ non omnino probantur omnibus, vnum est apud Horat. cui refragari nemo possit in od. j. lib. car. iv. Appellat enim olores, ac cygnos purpureos, hoc est pulcros, ita Venerem alloquens, quæ cygnis vehitur, & oloribus albis ad currum adiunctis.

*Tempestiuus in domo
 Pauli purpureis ales oloribus
 Comeffabere Maximi.*

Neque enim alia potest esse idonea causa, cur aues ita candidæ dicantur purpureæ, nisi quia pulcræ sunt. Dictos quidem ibi olores purpureos ob rostra, vel crura purpurea, alijsue de causis, putarunt aliqui: sed quod diximus placet multo magis viris doctis. Maneat ergo, Tyberim flauum esse Tyberim pulcrum.

Superest vt videamus cur cæruleus etiam dictus sit, quando de hoc etiam adiuncto incidit non modo mentio, sed etiam quæstio. Seruius eo loco, cæruleum, altum, ac profundum interpretatur. Causam eius interpretationis ipse non aperit, nec ego possim facile diuinare. An quia quemadmodum cælum, à quo cæruleum dicitur, est altum a nobis, excelsumque, sic Tyberis altus est, atque profundus? Mirum hoc mihi videtur: nec in animum inducere possum, tam altè, longeque, repetere illud adiunctum voluisse Virgilium. An quia cæruleum nigro videtur esse finitimum, significabitque propterea poëta, esse Tyberim altum, quemadmodum apud Homerum fluctus niger, altus est fluctus, ac mare profundum? Hoc verò multo magis mirum esset in Tyberi, qui numquam, vt mare, tempestatibus nigrescit, aut fluctibus concitatur.

Existimo itaque cæruleum Tyberim eo loco dici ab accersito, aduentitioque colore, qui fluuijs accidit ex aëris luce varia, & ex impendentibus, atque inumbrantibus circa frondibus arborum. Duo

quippe singulis fluminibus colores sunt: alter insitus, ac natiuus: alter extrinsecus accidens ab aëris luce, ab arundinibus, ac virgultis imminentibus. Prior ille varius est pro locorum, alueorumque varietate. posterior est semper cæruleus. Ducit me in hanc coniecturam Cornelius Fronto Grammaticus, qui cæruleum, ac cæruleum hoc inter se differre docet, quod cæruleus naturæ color sit, hoc est insitus, & rebus naturalis, cæruleus naturam fingens, hoc est accersitus, atque aduentitius aliunde; qualis omnino hic est Tyberinus apud Virgilium, de quo disputamus. Itaque tametsi natura, & insito colore albus est, dici tamen ab accersito, atque aduentitio, cæruleus potest.

Finis Libri Noni.

LIBRI DECIMI AE NEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE ALTERO CATALOGO

An Etruriæ, Italiæque loca ordine perturbato recensere
Virgilio licuerit.

----- *Aeneia puppis*
Prima tenet rostro Phrygios subiuncta leones :
Imminet Ida super, &c.
Massicus arata princeps secat aquora Tigri, &c.

INQVIRIT amplius in hunc catalogum,
idem ille Macrobius, qui alterum exagitavit
in septimo. Ait ergo longe à magistro suo
discessisse Virgilium in hac nauium, & ducum
serie contexenda. Homerus enim cum seriem
textit, inquit, prætermisiss Athenis, à Lace-
dæmonijs, atque à Mycenis ipsis, vnde rector
exercitus originem ducebat, initium fecit.
inde progrediens, modò mediterranea, modò maritima iuncta descri-
bit. hinc rursus ad vtrumque situm cohærentium locorum descri-
bendum accedit: nec vllò saltu cohærentiam regionum in libro suo
hiare permittit. Contra Virgilius, nullum in commemorandis re-
gionibus ordinem seruat, sed locorum seriem saltibus lacerat. Ad-
ducit primum Clusio, & Cosis Massicum: Abbas hunc sequitur ma-
nu Populoniæ, Iluæque comitatus. post hos Asylum misere Pisæ: que
in quam longinqua sint Etruriæ parte notius est, quam vt adnotan-
dum sit.

dum sit. Inde mox redit Cerete, & Pyrgos, & Grauiscas. Hinc rapit illum Cygnus ad Liguriam, Ocnus Mantuam. Sed nec in catalogo auxiliorum Turni, si velis situm locorum mente percurrere, inuenies illum continentiam locorum secutum. Haftenus Macrobius. Reprehendit in summa poëtam ideo, & in eo peccasse contendit, quod regiones non percensuerit ordine, sed perturbatè, atque confusè.

Verùm hoc nullum omnino peccatum est: quia locorum ordinem, ac seriem in enumerationibus sequi poëtam non est necesse; cum is ordo ab ipsis etiam historicis negligatur. Nam Thucydides historicorum optimus in lib. iij. aggressus scribere de Mitylenæis, antequam narrationem illam absolueret, ad Lacedæmonios diuertitur: quorum rebus gestis non dum ad finem narrando perductis, Plateensium obsidionem commemorat; eamque mox inchoatam relinquens, Mitylenensis iterum belli mentionem inculcat: deinde Corcyrae seditionem arripit: quam ne perficit quidem, sed statim de Atheniensium priore in Siciliam expeditione paucissima narrat. Tum eorundem Atheniensium in Peloponnesum nauigationem, & Lacedæmoniorum aduersus Dorienses bellum complexus, in ea transitum repente facit, quæ ad Lencadem à Demosthene duce gesta sunt. Inde in Aetoliam, ac post Naupactum abit: quarum gentium prælijs non dum prorsus absolutis, Siciliam rursus attingit. Ad extremum quemadmodum Delus expietur exponit, Argiuosque, & Amphiloichos ab Ambraciotis oppugnatos relinquit. Sed dices, hanc Thucydidis narrationem in tam multas concisam partes reprehendi à Dionysio Halicarnassensi in Iudicio de Thucydide. Respondeo, à Dionysio non reprehendi locorum ordinem peruersum, confusumque, sed ordinem temporis, quem sequi maluerit Thucydides, quàm ipsam seriem, ordinemque rerum gestarum: quo factum sit, vt necesse fuerit loca confundere, & peruerso numerare ordine, dum singula exponenda bella sunt, quæ eodem anno vel anni parte eadem varijs locis exoriuntur. Sic enim eam reprehensionem exorditur Halicarnasseus. Cumque nouam quandam, neque ab alijs tritam inire voluisset viam, in æstatem, & hyemes historiam partitus est. Contendit postea, melius eum consulturum fuisse narrationi suæ, si rerum secutus seriem fuisset: sed de locorum perturbatione loquitur nihil. Quin loca ipsa perturbato enumerare ordine necesse fuisset, etiamsi rerum seriem secutus esset. nascitur enim sæpissimè aliud ex alio bellum diuersis in locis, quæ necesse est ab historico commemorari, non commemoratis intermedijs, dum ipse sequitur rerum seriem inter se connexarum, & reliqua repudiat, quæ seriem illam continuare non possunt.

LOCUS II.

AN VIRGILIVS PLVRES,

pugnantesq. secutus opiniones sit de mortalium obitu fatali : & an ei sequi licuerit.

*Stat sua cuique dies : breue , & irreparabile tempus
Omnibus est vita .*

Huius loci sententia videtur pugnare cum ea , quam exposuit in libro quarto moritura Dido, in Aeneam accensa .

Sed cadat ante diem, mediaq. inhumatus arena .

& cum ea, quam ipsemet exprimit poëta in fine libri eiusdem iv. cum de Didone loquitur vulnerata iam, & cum morte luctante .

*Nam quia nec fato , merita nec morte peribat ,
Non dum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat.*

Nam quæ magis esse inter se pugnancia possunt, quàm hæc : unicuique mortis diem à fato esse præstitutam, & tamen aliquem posse mori ante præstitutam à fato diem ?

Exploratissimum est, fuisse varias ea de re sectarum opiniones, cum alij fatalem moriendi necessitatem ita crederent nobis ad certam diem, atque horam impositam, ut viuendi spatia nullo modo contrahi posse putarent , dicerentq. neminem omnino mori ante diem illum, quem fata designassent , & vitæ terminum esse voluissent: alij contra existimarent, illud vitæ tempus, quod unicuique dedissent fata, posse contrahi, & succidi ferro, aut alio genere interitus fortuiti : ut disputat Gell. in lib. xiiij. cap. j. illa Mar. Tullij verba perpendens ex Philippicis . Sed & si quid mihi humanitus accidisset , (multa autem impendere videntur præter naturam etiam , præterq. fatum) huius diei vocem testem Reip. relinquerem . Quo loco demonstrat præterea Gell. hanc opinionem aliorum quoque fuisse, Homeri præsertim , atque Demosthenis . Hoc, inquam, exploratum est ; varias in hoc genere fuisse opiniones antiquorum , quæ sectas diuiderent sapientium in partes duas .

Sed compertum illud etiam esse debet ; Virgilium secutum esse, ac probasse opiniones hæc varias duas in varijs sanè locis operis sui . Hic enim moriendi diem vult esse certum, & eum, qui mutari villo ca-

fu, vllaue ratione non possit: in lib. iv. eundem diem anticipari posse confirmat, & genere aliquo interitus violenti contrahi spatium illud viuendi, quod fata decreuerunt. Sic enim eum Virgilij locum interpretatur Aulus Gell. qui cum verba illa Ciceronis explicasset, de Virgilio hæc adiunxit. Illud tamen non prætermittendum est, quod Virgilius quoque id ipsum, quod Cicero, de fato opinatus est: cum hoc in quarto libro dixit de Elisa; quæ mortem per vim potita est.

Nam quia nec fato, merita nec morte peribat.

tamquam in faciendo fine vitæ, quæ violenta sunt non videantur è fato venire. Ita, inquam, Virgilij sententiam nobis explicat Aulus Gellius: quam planius fortasse demonstrat Seruius ex illo eiusdem lib. iv. versu.

Sed misera ante diem, &c.

Hæc enim interpretatus verba: non est contrarium, inquit, quod dixit in decimo.

Stat sua cuique dies.

nam, vt sæpè diximus, secundum sectas loquitur: & hoc secundum alios dictum est.

Cum igitur hæc explorata, & certa sint, videndum est an liceat poëtis in eodè opere varias, easdemq. inter se pugnantes opiniones sequi. Si Seruium audimus, sine dubio licet. sed præstat huic Grammatico grauissimos etiam philosophos, ipsumq. Homerum subscribentes adiungere. Galenus enim in lib. iij. de placitis, vbi Platonis, atque Hippocratis perpendit, comparatq. sententias, ad rem nostram accommodatissimè sanè sic loquitur. In hoc vero Chrysippi magnanimitatem admiror: quippe qui nobiscum nimis liberaliter agat. Perinde, inquam, vt causa postulat, satis mirari non possum. hominis enim erat, qui tot poëtas perlegisset, nosceretque ab ijs omnia decreta, alia alijs versibus introduci (id quod etiam Plutarchus in Homeri meditationibus ostendit) ea tantum ex ipsis colligere carmina, quæ decreto illi, quod ipse sectatur, facerent fidem: alia omnia quæ vel repugnarent, vel contrarium prorsus statuerent, omittere. Docet igitur his verbis Galenus potissimum duo. primum: poëtas vniuerse omnes nullam sequi certam de rebus opinionem, sed varias probare quantumvis inter se distractas, ac repugnantes. alterum: Homerum nominatim secutum esse opiniones omnium varias, & discrepantes, nunc has, nunc illas adprobans pro arbitratu, idque Plutarchum tradere, doctum virum, in commentarijs, quos pro eodem Homero, atq. ad defendendum Homerum promulgauit. Constat ergo non ex Gale-
ni modò doctrina, quæ grauissima est, verum etiam ex libello Plutarchi, quem ille laudat, quique etiam nunc omnium teritur manibus, fas esse poëtis, varias, diuersasque, & quidem inter se pugnantes, contrariasq. sententias sequi. Sed accedere præterea pos-
sit

sit etiam Zeno Stoicorum princeps : qui præclaris quibusdam commentationibus in Homeri tutelam , ac patrocinium editis , multa , quæ videbantur apud eum poetam pugnantia , eo purgavit nomine , quòd alia ex veritate dicantur , alia ex opinione varia philosophorum . Ita quippe testatur Dio Chrysostomus in oratione lj. his planè verbis . Zeno quidem de Homero nihil omnino pronunciat : sed id tantummodo docet ; alia eum scripsisse ex opinione , alia ex veritate : ne videatur contraria locutus esse , ac repugnantia . Quin Plato ipse hanc permittit poetis licentiam ob eum furorem , quo corripì putantur inter canendum . Sic enim loquitur in libro iv. de legibus . Vetus fabula passim à nobis fertur , atque à ceteris omnibus confirmatur : poetam , cum in Musæ tripode sedet , non esse mentis compotem , sed quasi fontem fluere , & quæcumq. influunt prorsus effundere . cumque eius ars imitatio quædam sit , & contrarios affectus hominum exprimat , sæpè cogi poetam sibi ipsi contraria dicere , neque scire vtrum hæc , an illa vera sint .

Fas ergo Virgilio fuit , discordes illas opiniones probare , ac sequi , vt tantorum , & tam multorum hominum declarat , ac decernit auctoritas . Et quoniam sic illi fas fuit , ac ius ; demonstramus , non modò in terminis vitæ fatalibus sensisse , ac locutum esse repugnantia , verum etiam in alijs , quæ tractantur à physicis .

In primo lib. Aeneid. eam cæli partem , quæ vergit in meridiem , verticem appellauit , & cæli caput ; aliquorum videlicet opinionem secutus , quos commemorat Cælius Rhodiginus in lib. j. cap. xj. vel xij. vbi copiosissimè disputat de cæli capite , pedibus , dextra , sinistra , totaq. mundi figura , & conformatione ex varia discrepantium doctrina Philosophorum . Virgilij verò versus , qui meridiem faciunt mundi caput , hi sunt .

Et iam finis erat , cum Iuppiter aethere summo

Despiciens mare veliuolum , terrasque iacentes ,

Littoraq. , & laos populos ; sic vertice cæli

Constitit , & Lybia defixit lumina regnis .

Lybia quippe ad meridiem posita non potest à Ioue despici ex vertice , siue ex capite cæli , nisi cæli vertex , & caput in ipso meridie constituantur . At in primo Georgicorum alia omnia dicere videtur . Ipsum enim cæli verticem , ac mundi caput in septemtrionibus collocat , atque in Arctico polo : de quo versus profert huiusmodi .

Hic vertex nobis semper sublimis , at illum

Sub pedibus Styx atra videt , Manesq. profundi .

Quippe sequitur hic opinionem Varronis : qui mundi caput polum Arcticum esse volebat , eiusdem mundi infima , & quasi pedes Antarcticum , siue meridiem , dextram occasum , sinistram orientem . Immo

verò in eodem primo Georgicorum, & quidem paulò post, neutram probat opinionem, ubi meridiem, ac septemtriones, hoc est mundi partes extremas sub geminis collocatas polis dextram nominat, ac sinistram.

Quinq. tenent caelum zona: quarum una corusco

Semper sole rubens, & torrida semper ab igni.

Quam circum extremae dextra, laeuq. trahuntur

Cerulea glacie concretae, atque imbribus atris.

Neutram, inquam, opinionem probat. quia cum in primo Aeneid. caeli caput, ac verticem facit meridiem, facit etiam sine dubio dextram, sinistramq. occasum, & orientem; polum Arcticum pedes. cum verò in primo Georg. constituit mundi verticem Arcticum polum, statuit etiam necessario pedes in meridie, dextram, ac sinistram in occasu, & oriente. At hic, quia dextram, sinistramq. ponit in polis, necessario caput in oriente constituere debet; in occasu pedes. Quae opinio de caeli constitutione, ac figura mundi, videtur fuisse Augurum apud Liuium in primo libro, & omnium propè vulgaris, atque communis: ut intelligere licet ex loco laudato Caelij Rhodigini.

L O C V S I I I.

DE LVCAGI MORTE.

An verosimile sit, Aeneam nomine illum suo appellasse.

Lucage: nulla tuos currus fuga segnis equorum

Prodidit, aut vana vertere ex hostibus umbrae.

Ita pius Aeneas Rutulum illum, quem etiam interficit, dictis affatur amaris. Quem ego locum perpendendum existimo, quia Castelnutrus in Virgilium vehementer inuehitur, quòd Troianos, Rutulosq. inducat inuicem se nomine compellantes suo. Non enim est hoc verosimile, inquit; cum ibi tum primùm versari cœpissent Troiani illi hospites, aduenaeque, nec nosse possent eorum nomina, quibus cum nulla eis erat alia consuetudo, nisi digladiationis, & pugnae. At Aeneas Lucagum hic nominat, perinde ac si Troianus aliquis esset, aut notus ex longo conuictu. Neque verò est, cur ad Homerum confugiat;

tur; qui Troianorum duces, Græcorumq. eodem modo se inuicem appellantes induxit. Nam illi diu, multumq. iam consueuerant simul, & ex longa tam multorum annorum obsidione alij alijs erant notissimi. Quin etiam duces sunt, qui suo se nomine nuncupant apud Homerum, non gregarij milites: qualis est apud Virgilium hic Lucagus, qui à Troianorum Imperatore appellatur ex nomine.

Ego verò non video primum quid causæ sit, cur vniuersè Virgilius idcirco sit reprehendendus, quòd Troianos, Rutulosq. sic, vt dicitur, inducat inuicem se compellantes, cum præter Aeneam inductum inueniam omnino neminem, qui Rutulum aliquem appellet. Deinde negauerim, omnia nomina Rutulorum Troianis ignota fuisse, Aeneæ præsertim exercitus Imperatori. Fieri enim potuit; immò verò etiam debuit, vt aliquis ei nomenclator nomina significaret; non primum modo ducum, sed minorum etiam hominum, aut gregarij aliquius nobilioris; qualem hunc fuisse Lucagum, conijcere licet ex cursu, qui ducum, aut nobiliorum militum fuit. Huic verò cognitioni adeo longum tempus necessarium non est: sed erat illud satis, superq. ex quo Aeneas cum suis in Italiam venerat, & versabatur in Latio.

L O C V S IV.

DE DIVINATIONE MORIENTIVM.

An Virgilius Orodem moribundum Mezentio vaticinantem exitium rectè fecerit.

*Ille autem expirans. Non me quicumque es inulto
Victor, nec longum latabere. Te quoq. fata
Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.*

Ita plane res accidit, vt Orodes vaticinatus est: sed quærere tamen hic oportet: an liceat ita vaticinantes inducere vulgares milites: cum diuinandi ratio, & vaticinium apud omnes gentes tributum sit sacerdotibus, Sibyllis, alijsque spiritu diuino instinctis, & numine correptis hominibus.

Qui tenent (quod sæpe diximus) Virgilium esse planè Platonicum, intelligit facile, quàm appositè fecerit eum hominem iam mortui proximum prospicientem futura, & diuinantem. Platonici enim di-

xerunt

xerunt, duo esse animæ nostræ vehicula: primum appellantur ostracium, hoc est fictile, siue testaceum, fragile, terrenum; quod corporeum est, nec ab ipso videtur corpore distingui; alterum nominarunt aethereum, hoc est igneum, siue caeleste. Animam enim illi putarunt delibari, decerpiq; de caelo, quasi particulam aliquam, ac scintillam: caelum verò ipsum igneum, seu potius ignem esse crediderunt. Ergo cum instat, atq. appetit tēpus mortis, paulatim incipit animus, inquiunt ipsi, ab ostracio vehiculo recipere se in aethereum: & quò magis appropinquat morti, hoc magis attenuatur, atque ad suam illam regionem redit caelestem, à qua decerptus est, & delibatus. Itaq. multa tunc intelligit, ac prouidet, quæ in ostracio vehiculo intelligere, ac prouidere non poterat. Quin sæpè fit, vt diuinet, ac futura præsentiat, quemadmodum præsentiebat antequàm è caelo diuelleretur, atque in corpus impurum deflueret. Nata est hæc opinio, & doctrina à Zoroastre, manauitq. postmodum ad Platonicos: qui etiam versus ipsius Zoroastris laudant huiusmodi.

Ὅπ' ψυχὴ πῦρ δυνάμει πατρὸς οὔσα φανερὸν

Ἡ γείδω ψυχὴς βιάσθης ἀμβροτον ὄρματα δ' ἄρδων

Πάντ' ἐκπέτασεν ἄνω

Μὴ δὲ τὸ πῦρ ὕλης σκύβαλον κρημνῶ χαταλήψῃ.

Quorum versuum hæc in summa sententia est, si verba latinè reddenda sint singula. Nam anima nostra Patris potestate ignis euadit splendidus: teque ducit immortalis animæ profunditas, facitque vt in sublime oculos tollas: non tamen sinens corpus concretum, crassumque deorsum in præceps ferri. Secuti sunt hanc Zoroastris opinionem antiqui illi Persarum Magi; secutus & Plato; secuti Platonici ad vnum omnes, vt docet Eustathius, Homeri versus illos explanans, quibus Patroclus vulneratus, & moriens Hæctori proximè futurum denunciat interitum ab Achille.

Ἄλλο δέ τοι ἔρέω. σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῆσιν.

Οὐδ' ἴδν οὐδ' αὐτὸς θνήσκν βέη, ἀλλὰ τοι ἦδ' ἡ'

Ἄγχι παρέσθην θάνατος, καὶ μοῖρα κραταῖη

Χερσὶ θάμνντ' Ἀχίλλεος ἀμύμονος Αἰακίδου

Vnum hoc nunc dictum tibi habe, quod pectore in imo

Condere te iubeo, nec enim tibi vita superstes

Ista diu, nec virtutis flos iste manebit.

Iam te fata vocant; tibi iam lux ultima vite

Imminet, inuictò quam mox sub Achille subibis.

Hoc, inquam, explanans vaticinium Eustathius ita disputat. Doctrina est antiquorum; animam à corpore solutam, ac liberam diuinæ naturæ propinquam fieri, & diuinandi nancisci facultatem. Nominatim autem ferunt, Artemonem Milesium scripsisse in libello de

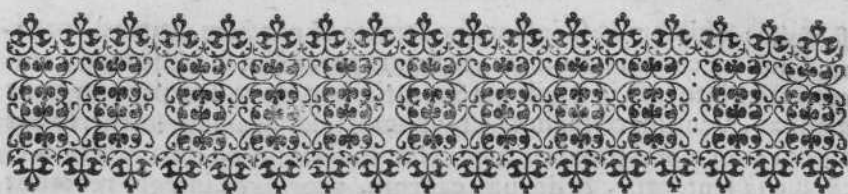
Somnijs:

somnijs : animam in se ipsam quodammodo coactam, atque à corpore diuulsam euadere diuinam, & futuri prouidam in iudicando. Immo verò Plato ipse in Apologia Socratis hac de se loquitur in hunc modum. Ventum eò tandem est, vbi mortales diuinare solent. solent autem cum morti proximi sunt. Hæc Eustathius eo loco protulit, & ex aliena sententia, & de sua : eademq. prorsus de integro repetiuit in lib. xxij. Iliad. vbi moriens Hector Achilli propinquum è vita exitum, eademq. sic vaticinatur, interprete Valla.

----- moriens tum sic Priameius Heros.
*Ferreus es: nec te vlla mouent, nec flectere possunt
 Verba, precesq. mea: nimis ab, nimis asper Achilles.
 His saltem annueres. dabis ò, dabis improbe poenas,
 Improbe. te Paris, & lunato Delius arcu
 Prosterneat medio Scæe sub limine porte.
 Hæc ne audis? hoc omen habe, tecumq. reporta.*

Nequæ vero Tullius hoc vaticinandi genus silentio præterijt, cum de diuinatione accuratè ac sedulò disputaret. Diuinare, inquit, morientes illo exemplo confirmat Possidonius, quo affert, Rhodium quemdam morientem sex æquales nominasse; & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. Omnium verò maximè probat hoc dogma Porphyrius in lib. de abstinentia ab esu animalium. Contendit enim posse homines etiam dum viuunt vti illo vehiculo caelesti tamquam abstractos à corpore, ac diuinare, si cibo se, potuque contineant, nec plus alimenti capiant, quam quantum toleranda; retinendæq. vitæ sit satis. Simplicius verò etiam libentius doctrinam hanc amplectitur, & explicat planius in commen. xxxvij. lib. ij. de cælo. Ceterum, inquit, si quis terrenum corpus segregatum, & caeleste vehiculum, quiq. in eo sunt sensus purificatos habeat, is aut propter bonam fortunam, aut propter vitæ probitatem, aut propter sacerdotalem perfectionem videbit quæ ab alijs videri non possunt, & audiet quæ ab alijs non audiuntur. Loquitur hic Simplicius de Pythagora, quem eius discipuli dicebant audiuisse illam caelestium orbium harmoniam, quæ à nemine vmquam audita fuisset; eiq. similes fore confirmat, qui se recipiunt in caeleste vehiculum.

Hæc à Platonicis traduntur, atque ab ipso Platone. Quæ tametsi falsa sunt, sunt tamen ea, quæ Virgilio diuinationem illam in moribundo milite comminiscenti, præstare potuerint olim apud legentes idoneam fidem. Id enim, quod à tam magnis dicebatur philosophis, erat ea tempestate credibile; non multitudini modò, quod satis poëta fuisset, verum etiam doctis, & eruditis hominibus, qui philosophiam, ac rerum scientiam profiterentur.

LIBRI VNDECIMI AENEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE CYGNIS LOQVACIBVS.

An hoc epitheton in cygnos rectè , appositèque
conueniat .

*Haud secus , atque alto in luco cum fortè cateruæ
Consedere auium , piscosæ annæ Padusæ ,
Dant sonitum rauca per stagna loquacia cygni .*

IRVM hoc aliquibus videtur ; quòd Virgilius obstreptentes , raucos , loquaces , appellet cygnos , quos plerique omnes faciunt suauissimè , dulcissimèq. canentes . Plato enim , vt hinc exordiar , in Phaedone ; deterior , inquit , cygnis ad diuinandum vobis esse videor . illi quidem . cum se breui præsentiant morituros , tunc dulcius admodum canunt , quàm antea consueuerint . Idem tradit Aristoteles , idem

Gregor. Nazianz. qui cygni cantum musicorum omnium concentui , ac suauitati anteferre non dubitat . Eius hæc verba sunt . Quis vnà cum cygno canit , cum ille aëri alas expandit , sonumq. reddit melodiæ plenissimum ? Nihil de poetis dicatur : qui de hac dulcitudine , ac suauitate cantus vbique commemorant . Vnus Ouidius omnium nomine præcinere potest .

*Vtq. senex ripa cantare Caietris ales
Dicitur ore suam deficiente necem .*

Respon-

Responderi posset : non id à Virgilio dici ; cygnos canentes insuaves esse , sed sonitum fundere clamore rauco : id verò non ingrata esse asperitatis indicium : cum sæpe apud poëtas raucam lyram , aut citharæ strepitum legamus , tametsi lyra , & cithara cum sonum fundunt , suauiter accidunt ad aures. Posset, inquam, hoc modo responderi ; sed non soluitur nodus . quia, si rationem , & causam videamus , cur Virgilius raucos, loquacesq. dixerit cygnos, inueniemus, non metaphorice, vt fieri solet in fidibus, quarum ipsa quoque placet asperitas, sed propriè, verèq. illos appellasse raucos, & insuauiter obstrepen-tes. Comparat enim eorum strepitum , ac loquacitatem cum confuso illo clamore concilij, ac multitudinis apud Latinum dissentientis: qui clamor nullam profectò potuit habere suauitatem .

Flent moesti, mussantq. patres: hinc vndique clamor

Disensu magnus vario se tollit in auras .

Haud secus, atque alto in luco cum fortè cateruæ

Consedere auium, piscosæ amne Padusæ,

Dant sonitum rauci per stagna loquacia cygni.

Immo ait, ò ciues, arrepto tempore, Turnus,

Cogite concilium, & pacem laudate sedentes

Itaque respondebitur fortasse melius : in hoc etiam nos videre oportere quod monet Aristot. vt diximus in Prolegom. defen. xv. an idem de eodem planè dicatur , an eodem modo se habeat , an referatur ad idem. Nam si varia intueamur tempora, ad quæ referri cygni canentes possunt, aliquod inueniemus fortasse tempus, quo strepere illi potius, quàm canere videantur . Et profectò hæc de cygnis opinio vulgaris est; suauiter eos canere sub interitum, atq. appetente iam morte . Quare cum Virgilius de huiusmodi tempore nihil dicat, sed de eo nominatim , quo ipsi tractim , gregatimq. feruntur ad pastum circa Padusam , nihil affirmat iis contrarium , qui volunt , cygnos morti proximos canoros , ac musicos esse . Hæc sanè responsio mihi maxime probaretur, nisi cygni dicerentur à scriptoribus semper quidem canori, sed tum maxime , cum sunt morituri . Id enim sibi volunt ea verba Platonis supra laudata . Tunc dulcius canunt , inquit , quàm antea consueuerint.

Rectius ergo sic dicemus: esse etiam de cygni cantu varias, distictasq. scriptorum opiniones, quorum alii suauiter admodum eos canentes faciunt, alii obstrepen-tes , asperos, insuaves . De superioribus auctoribus, qui cantum ijs attribuant suauem, diximus, de posterioribus videamus. Lucianus in libel. de Electro, cum cygnos vel describit, vel commemorat, crocitant hi admodum, inquit, discordes, ac languidi . Idem videtur docere Menander Myndius apud Athenæum in lib. ix. cap. xvj. aut aliquid fortasse, amplius . Ait enim cygnos se secutum esse

esse quam plurimos, & ne à morientibus quidem vllum vniquam tantum exaudisse.

Athenæi verba sunt hæc. Mare pertranseunt, palmi pedesque sunt, & herbis vescuntur. Menander Myndius cum multos secutus esset, qui morituri essent, eos se non audisse canere dicebat. Non debet ergo reprehendi Virgilius, si eorum secutus opinionem, qui cygnos inconditos, & discordes volunt, strepentes hoc loco dixerit, ac loquaces, non canoros, & muscos. At reprehendi saltem ideo debet, dicit aliquis, quòd alibi suauiter canentes idem ipse fecerit, qui facit hoc loco loquaces, & asperos.

Ceu quondam niuei liquida inter nubila cygni,

Cum se se è pastu referunt, & longa canoros

Dant per colla modos.

Sed hæc profligata iam supra quæstio est; decretumq., licere poetis in eodem prorsus poemate, atque adeo in eadem poematis parte probare philosophorum opiniones inter se varias, & discrepantes. Vide locum ij. lib. x.

LOCVS II.

DE PALLANTIS EQVO LACRYMANTE.

An illæ lacrymæ verisimiles sint.

Post bellator equus positus insignibus Aethon

It lacrymans, guttisq. humectat grandibus ora.

Pallantis hic est equus, qui pompam sequitur funebrem, & dominum vita functum luctu, lacrymisq. prosequitur. Ab Homero tracta res est. apud quem in Iliad. xvii. Achillis equi, quibus è curru pugnans cum Hectore fuerat Patroclus vsus infelicitè, eiusdem Patrocli mortem cum lacrymis, & magna doloris significatione complorat.

Iamque & Achillis equi procul à certamine pugna

Discurrere vagi, gemituq. & voce fremebant,

Cum primum dominum prostratum in puluere sicco

Aurigam sensere sub Hectore Principe Troum.

Quos tamen Automedon Dioreos inclitya proles

Verberibus, verbisq. regens hortatur amicis.

*Illi nec pictas naues, & littora cursu,
 Aequora nec lati repetebant Helleſponti,
 Non in dura retro potuerunt praelia cogi.
 Sed velut immoto ſtatue de marmore fixæ
 Signa ſepulcralis tumuli, qui continet offa
 Mortua, ſiue viri, defuncta ſiue puella,
 Sic illi immoti, & firma in veſtigia nixi
 Perſtabant curru iuncti, lacrymasq. cientes,
 Quæ miſeris calidæ malas per, & ora fluebant.*

Hunc, vt dixi, ſine dubio locum exprimit Virgilius, lacrymantem equum faciens ex deſiderio Pallantis, non ex aliqua præſenſione interitus ſui, quemadmodum arbitratur Germanus. Putat enim Virgilium eo ſigmento voluiſſe ſignificare, equum illum præſenſiſſe, cum ipſo ſe cadauere Pallantis exuſtum iri, ex antiquorum more perueteri: qui vnâ cum demortuorum hominum cadaueribus res quaſq. cariſſimas, arma, veſtes, canes, equos, instrumenta, tum bellica, tum domeſtica cremare ſoliti erant. Homerum, inquam, imitari voluiſſe Virgilium reor, & ex Pallantis obitu ſlentem equum facere potius, quàm præſenſionem tam incredibilem fingere. Sed tamen id etiam quæri poteſt, vtrum verosimile ſit, & an liceat equum deſcribere lacrymantem ex deſiderio ſeſſoris, atque ex obitu domini. Non enim minus fortasſe ab equi natura, ingenioq. alienum eſt, ob domini mortem, quàm ob imminentem interitum ſuum lacrymari: cum ſoli homini datus eſſe ſletus videatur. Similem huic loco quæſtionem, ſupra tractauimus in lib. viij. cum de admiratione diſſeruimus, quam Tyberi, & ſiſilis impendentibus idem Virgilius ex aduentu Troianorum attribuit. itaq. reſponſio poſſet hic eadem adhiberi. Diximus quippè dicemusq. copioſius in libello de Eleg. cap. iv. & v. duo eſſe imitationis poëticæ genera; vnum, quo perſonæ inducuntur agentes, aut loquentes: alterum, quod non inductione aliqua perſonarum, ſed expreſſione, ac ſignificatione verborum ſingulari, & quodammodo ſpiranti continetur. quæ ſpirans expreſſio, & ſignificatio dicitur à Græcis *ἐνέργεια*, euidentia: vt cum res, quæ deſcribitur, oculis cerni videtur. Dicit adeo poteſt enargia eſſe vis orationis, rem excellenti modo ponentis ab oculos; quæ apud poëtas, cum narrat ſimpliciter, obtinet locum inductionis, & præſtat idem prope, quod præſtat inductio perſonarum; cum hæc verborum efficacia, & vis a ſuperlationibus, à metaphoris, & allegorijs petita, quoddam veluti rei ſimulacrum ob oculos ponat. Quid enim eſt aliud, ridentia prata, vel campos nantes dicere, quàm virentis prati, vel fluctuantis maris eſſigiem oculis ipſis quodammodo proponere? Id igitur eſt hoc loco memoria repetendum, inter illa duo imitationis genera hoc eſſe diſcrimen, quòd ea

personarum inductio debet esse verosimilis, & vulgo saltem credibilis: hæc autem enargia, & spirans expressio non necesse habet sequi verosimile, & id, quod vulgo credibile est, aut fieri potest: cum id, quod in ea dicitur, nõ proponatur à poëta tamquam credibile, & tamquam id, quod fieri simpliciter queat, sed tamquam aliquid, quod, si fieri posset, ita plane fieret. Itaq. cum dicitur Aethon equus Pallantis lacrymari, ac flere, non proponitur ille fletus, & lacrymatio tamquam credibilis, sed eius metaphora beneficio significatur, ita magnam esse materiam luctus in Pallantis funere, ut equus ipse, si possit lugere, flere debeat, & lacrymari. multo autem spirantior est expressio, si dicatur equus omnino flere, & lacrymari, quàm si dicatur lacrymari debere, si possit. Quare simpliciter in Ecloga v. dicuntur interitum, Daphnidis ipsæ quoque belluæ, atque immanes feræ defleuisse.

Non ulli pastos illis egere diebus

Frigida Daphni boues ad flumina, nulla neque amnem

Libavit quadrupes, aut graminis attigit herbam.

Daphni tuum Poenos etiam ingemuisse leones

Interitum, montesq. feri, siluæq. loquuntur.

Ita, inquam, responderi potest, & similis nodus simili ratione dissolui. Sed tamen est alia respondendi via faciliior, & explanatior, quæ possit etiam hanc magis, magisq. communire. Non enim necesse est inequorum lacrymis ad hyperbolem, & metaphoram confugere, quemadmodum in rebus, quæ numquàm factæ sunt, vel fieri non possunt, confugiendum nobis esse docet Aristoteles, quod diximus in Prolegomenis; defens. vii. Nam Plin. in lib. viij. cap. xlii. dat equis pugna præfagium, & veras lacrymas, indices, testesq. doloris ex obitu dominorum. Præfagiunt pugnam, inquit, & amissos lugent dominos, lacrymasq. interdum desiderio fundunt. Quin Isidorus in lib. xii. cap. j. non dubitat dicere, fletum, & lacrymas solius hominis esse, & inter belluas tantum equorum. De ipsis enim equis ita loquitur. Interfectis, vel morientibus dominis, multi lacrymas effundunt. Et paulo post. Solius equi, inquit, est, præter hominem lacrymari, & doloris affectum sentire. Sed hoc postremum non verè dicitur, cum etiam aliæ plures animantes doloris, & tristitiæ sensum apprimè significant, ut docet Ludouicus Cerda locum hunc Virgilianum illustrans, & multa proferens poëtarum, aliorumq. testimonia scriptorum, qui canes, leones, elephantos, tauros gementes ex dolore faciunt, immo etiam lacrymantes. Sed cum lacrymantes dicunt, gementes opinor, & querentes intelligunt, siquidem solis equis veræ lacrymæ datae sunt, ut contendit grauis auctor Isidorus.

Ceterum equorum lacrymæ fuere non numquam prodigiales, ominosæ, & calamitatem imminuentem obnunciantes. cuiusmodi depre-

henfæ

hensæ sunt in Iulij Cæsaris equis paulò antequam occideretur, vt scribit Suet. in Iul. cap. lxxxj. Equorum greges, inquit, quos in flumine Rubicone traijciendo consecrarat, ac vagos sine custode dimiserat, comperit pertinacissimè pabulo abstinere, vbertimq. flere.

Sed siue ex dolore, ac tristitia, siue aliquo ex prodigio profuderint equi aliquando lacrymas, idoneam Virgilio præbuerunt causam, cur caneret, equum Pallantis lacrymabundum, & tristem esse profecutum domini funus. Non enim fingit quicquam, quod fieri non possit, quodq. vindicari ab accusatione per metaphoram necesse sit; cum aliquid simile iam factum olim esse, testentur historiæ. Rectè enim ait Aristoteles in cap. vij. poet. id hominibus esse credibile, cuius aliquid simile factum sciunt: quod dictum explicauimus accuratius in loco primo libri ix.

Finis Libri Vndecimi.

LIBRI DVODECIMI

AENEIDOS

LOCVS PRIMVS.

DE MONOMACHIA AENEAE, AC

Turni.

An prudenter efficta sit.

Vndique enim densa Teuceri inclusere corona:

Atq. hinc vasta palus; hinc ardua moenia cingunt.

AEC ita describit Virgilius, cum Turnum fugientem facit; persequentem Aeneam. Suspicari adeo nos cogit monomachiam illam, & singulare tantorum Ducum certamen non fuisse prudenter expressum; cum Troiani tantummodo dicantur Aeneam circumfistere, campumque vallare, Turno interim deserto, ac solitario. Quamquam enim Troiani non pugnant, fugam tamen eripiunt Turno sic circumfusi, & Aeneae pugnanti animos addunt.

Ergo amens diuersa fuga petit aquora Turnus,

Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.

Vndiq. enim densa Teuceri inclusere corona.

Hæc, inquam, tam magna in singulari certamine præsidia, Aeneae circumfusa, victoriæ gloriam eleuant, atque imminutum eunt fortitudinem illa m, quam sibi celebrandam versibus poëta proposuit. Ita quippe victoria ex monomachia probabilis est, & spectabilis, si arma, ceteraque arenæ præsidia paria sint. Videtur ergo Virgilius haud sibi cauisse ab iis, qui hoc eodem nomine accusant Homerum

in

in Hæctoris, Achillisq. certamine. Hæctorem enim etiam ille solum, nullisq. stipatum militibus, Achillem Græcis vndique vallatum exponit in campum. Inhibet quidem Achilles milites suos sibi circumiectos, nutuque capitis deterret, ne vulnerent Hæctorem: attamen admirabilior ea victoria fuisset, nisi milites illi Græci Achillem circumstetissent armati.

Sed vidit hæc sine dubio Virgilius, poëta prudentissimus, nec monitorem in hoc genere desiderauit is, qui consuluit semper acerrimum illud, ac prope diuinum iudicium suum. Neceffe potius habent qui sic disputant, Virgilij totum illum locum perlustrare diligentius, antequam litem intentent, & contestentur. Nam initio Turnus admonet suos, vt bello desistant, manuq. significat, velle se cum Aenea congredi solum, & singulari pugna decertare. Quo quidem edicto exercitus vterque in duas discessit partes: pro portis, ac muris vrbis Rutuli, Latiniq. circumfunduntur, altera ex parte spatium claudunt, campumq. Troiani. sic, inquam, Turnus initio iubet.

Significatq. manu, & magno simul incipit ore.

Parcite iam Rutuli, & vos tela inhibete Latini.

Quæcumque est fortuna, mea est. me verius unum

Pro vobis sædus luere, & decernere ferro.

Discessere omnes medijs, spatiumq. dedere.

Deinde in medio iam certamine dicuntur iterum illæ geminæ acies esse spectaculo circumfusæ, & exclamare.

Emicat hic impune putans, & corpore toto

Altè sublatum confurgit Turnus in ensẽ;

Et ferit. exclamant Troes, trepidiq. Latini,

Arrectæq. amborum acies. at perfidus ensis

Frangitur, &c.

Ad extremum cum nullam Turnus à fuga salutem inueniret, Rutuli tumultu fremere trepido coeperunt, auxilium se ferre velle significantes: quos Aeneas verbis, minisque deterruit.

Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,

Nomine quemq. vocans, notumq. efflagitat ensẽ.

Aeneas mortem contra, præsensq. minatur

Exitum, si quisquam adeat, terretq. trementes.

Nisi enim adessent spectaculo Rutuli, cur fremerent, cur appellarentur suo nomine singuli? Nimirum exercitus Rutulorum pro portis erat, ac moenibus, vt diximus: Latinus autem, alijque spectabant è murorum pinnis; quod indicare poëta ipse videtur initio pugnae.

Iam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes

Conuertere oculos Itali: quiq. alta tenebant

Moenia, quiq. imos pulsabant ariete muros:

*Armaq. deposuere humeris . Stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diuersis partibus orbis
Inter se coisse viros decernere ferro .*

Omnia sunt ergo in hoc certamine paria , nec quicquam est , quod Aeneæ fortissimo viro ullam gloriæ partem eripere possit ex ea victoria, quam, non de Turno modo, sed de tota pene Italia reportauit .

LOCVS II.

DE FINE TOTIVS OPERIS.

An absolutum perfectumque poëma sit.

Hæc à me quæstio aliàs perstricta leuiter est , & in primum orationum mearum coniecta volumen inter eas disputationes, quas institui de Virgiliani carminis allegoria . Placet tamen hic de integro eam exponere, vt quod ibi summatim, præcisèq. dictum est, disputetur hoc loco pluribus & accuratius .

Susplicantur ergo plurimi , Virgilianum illud opus imperfectum, & curtum esse . quia vident Turni caede terminari , nec ijs absolui Lauiinæ nuptijs, occupatione Regni, Aeneæ consecratione, alijsq. rebus, quæ postremò additæ sunt à Maphæo Vegio . Illud etiam commemorant , quòd vulgatum est : cautum, præceptumq. à Virgilio suprema voluntate fuisse , vt Aeneis cremaretur , tamquam inchoatum opus, minimèque perductum ad vmbilicum . id verò fieri vetitum esse velut interdicto Prætoris versibus illis, quorum ipsum Octauium Augustum veteres Grammatici faciunt, & volunt auctorem .

*Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas ? ergo ibit in ignes ,
Magnaq. doctiloqui morietur Musa Maronis ?
Ab scelus indignum . soluetur littera diues ?
Et poterunt spectare oculi, nec parcere honori
Flamma suo , dignumq. oculis seruare decorem ?
Pulcher Apollo veta . Musæ prohibete Latine .*

Quærendum igitur est, quoniam hac de re vulgò sic dubitatur, an aliquid desideretur in opere , quod Virgilius vel ex incuria prætermiserit, vel interceptus obitu perficere non potuerit .

Decer-

Decernunt aliqui facillimè, ac breuissimè respondent, in opere nihil desiderari: causamq. , cur nece Turni terminatum sit, nec alia subiungi debuerint, quæ requiri posse videbantur, repetunt ab Homeri poetarum principis exemplo; quem quia in ceteris expresserat partibus, in hoc etiam poematis sine sibi postremò imitandum etiam esse Virgilius existimauerit. Neque enim Ilias illa, cuius argumentum est Trojanum bellum, incendio Troiæ, aut Ilij finitur euersione; sed Hectoris obitu, ac funere, præter omnem expectationem legentium sic terminatur, ex interpretatione Vallæ, quem supra secuti semper sumus.

Itur in antiquam fluiam. sonat æta bipennis.

Ligna nouem referunt plaustris congesta diebus.

Tum pyra construitur decima. componitur Hector

Desuper exanimis gemitu, miseroq. tumultu.

Subijciunt flammæ. abeunt, ac luce sequenti

Conueniunt, nigroq. ignes extinguere vino

Dardanide cæstant. lacrymis abeuntia fratres

Ossa legunt, urna quæ concluduntur in aurea,

Purpureoq. tegunt, molli & velamine circum.

Tum super imponunt ingentia saxa sepulcro,

Et vigil Hector eos cineres custodia seruat,

Ne quicquam auderent Danaï, seu forte recenti

Effodiant tumulo funus, rursusq. reportent.

Tum Priamus populum iubet in sua tecta vocari,

Et statuit de more dapes. Hæc funera magni

Hectoris; hos illi genitor celebravit honores.

Hic, inquam, Iliadi finis imponitur; cum interea Pergama flent, Priamus incolumis, victoria pendens, & dubia sit, Græcorum facinus imperfectum. Et tamen totius operis summa, atq. absolutio videbatur esse Trojanorum excidium: cuius causa Græcorum illa classis excensionem fecerat in Phrygiam, ac tam multos annos Heroes illi circa Pergama federant. Hoc, inquam, exemplo credunt hi, satis detertere se posse accusatores: nec quemquam esse suspicantur, qui Homeri labefactare, aut conuellere audeat auctoritatem: sed errore decipiuntur haud mediocri. Non enim defuere qui Homeri etiam Iliadem eo nomine præcisam, imperfectamq. putarent, quod Hectoris funere clauderetur; nec Troiæ subijceretur excidium, cuius gratia videbatur instituta. Itaq. extitit aliquando Triphiodorus Aegyptius Grammaticus, ac poeta, qui versibus Græcis auderet explere lacunam illam, & sic Iliadem perficere, quemadmodum apud Latinos conatus est Vegius Aeneida, diuinum opus absoluere. Idem credo spectauit Eumolpus Corinthius: qui, ut est apud Pindari Scholiast.

scripsit carmine rēditum Græcorum in patriam. idem Camerinus ille, qui, vt tradit Eustathius, de bello Troiano cecinit, suum aggressus tamen opus ab Iliadis fine. idem Aemilius Macer; idem Q. Calaber, idem Leschis: qui bellum item Troianum, siue potius excidium ab Homero præteritum exequi, ac perficere voluerunt. Inuenienda igitur est aliqua ratio, quæ Virgilio aequè, ac Homero suffragari facillè possit, & tam Latinos, quàm Græcos Grammaticos, ipsis antiquiores Latinis, coërcere.

Respondent igitur alij, longè diuersam, longèque aliam historicis impositam esse legem, quàm poëtis. Illi enim ab ipso rerum gestarum incipiunt initio, continuantq. paulatim suo prorsus ordine narrationem, quoad demum finem ipsum attingant. Poëtis verò alia est incipiendi ratio, alia definendi. Exordiantur enim à medio, definunt ante finem rerum gestarum, vt docere videtur Horat. in Arte.

Nec rēditum Diomedis ab interitu Meleagri,

Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo.

Semper ad euentum festinat: & in medias res,

Non secus ac notas auditorem rapit, & quæ

Desperat tractata nitescere posse, relinquit.

Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,

Primo ne medium, medio ne discrepet inum.

Hæc, inquam, alij respondent, quæ vt vere dicantur, causam tamen, haud afferunt ipsam, cur poëtis fas sit finem historiæ prætermittere. Videmus enim omnes ita facere poëtas; exordiri nimirum à medio, definire ante clausulam rei gestæ, quæ traditur ab historia. Sed nos cur ita ipsi iure, ac sine reprehensione facere queant, hæc disputatione quærimus, & causam aliquam idoneam inuestigamus.

Respondent ergo tertio loco alij, non tam vniversè poëtarum omnium, quàm nominatim ipsius Virgilij causam fuscipientes, sed tamen ita, vt videantur etiam alijs patrocinari. Aiunt quippè non fuisse, Virgilio consilium vltà Turni mortem de Aenea quicquam præterea canere: quem tantummodò sibi proposuerat in Latium ducere, victoremq. ex bello periculosissimo facere, quod ipso poëmatis initio, hoc est in operis propositione confirmauerat.

Troiae qui primus ab oris

Italiam fato profugus; Lauinaque venit

Littora. multum ille & terris iactatus, & alto

Vi superum seuæ memorem Iunonis ob iram.

Multa quoq. & bello passus, dum conderet urbem,

Inferretq. Deos Latio. genus vnde Latinum,

Albaniq. patres, atque alta moenia Romæ.

Quamquam enim eo loco aliquid de Alba quoque dicitur, ac de Urbe Ro-

be Roma, non tamen id poëta sibi canendum proponit, sed perstringit, & tamquam ex obliquo leuiter indicat ea, quæ sunt cum rerum, propositarum argumento coniuncta. Similiter enim loqueretur aliquis, si confirmaret, velle se canere de Lydis, à quibus originem duxerunt Etrusci: aut de Amphitryone, qui pater Hercules fuit. Quemadmodum enim eius argumentum carminis, non Etruria, non Hercules esset, sed Lydi, & Amphitryo, sic Virgiliani operis argumentum proprium, non Albani, Romaniq. sunt, sed Aeneas, à quo Albani, Romaniq. duxerunt originem.

Hæc profectò, quæ sic isti disputant, tueri quoque possunt Homerum, atque ostendere, inanem fuisse Grammaticorum laborem, qui perficere conati sunt Iliadem iam perfectam. Non enim ille canendum susceperat Troianum excidium, sed belli Troiani partem, hoc est Achillis in bello Troiano diuina, & præclara facinora, vt facillime constabit legenti principium.

Dic Dea pestiferam Pelida Principis iram,

Quæ dedit innumeros Danaïs inimica dolores, &c.

Cum ergo illa facinora in Hectoris obitu viderentur metam, ac finem inuenisse pulcherrimum, nihil addendum præterea fuit de Troianæ vrbs euersione, quæ consecuta necessario est secundum Hectoris interitum, cum vnus ille diceretur esse mora fatorum. Faciunt nimirum in huiusmodi sine sic imponendo Epici poëta aliquid simile Comicis: qui nuptias, & choros intra proscenium claudunt, spectatoresq. tum dimittunt, cum reliquæ actionis exitum, & absolutionem expectant. Ita differunt hi, & quidem sapientius, prudentiusq. quam ceteri.

Sed tamen illam ipsam eos aperire causam oporteret, cur Epici, sic restrictè canenda proponant, sic finem ante finem imponant. Quid enim eos impellit, vt è tam multis illis rebus, quas habet historia, aliquam tantummodo sibi seponant, & separent partem?

Hanc ego causam exquirendam ab Aristotele puto; & ex ijs potissimum educendam, quæ de fabulæ præcepit vnitatem in cap. vi. poëtices. Ait enim vnā esse fabulam, siue poëmatis constitutionem oportere; vnā autem non esse, nisi vnā tantummodo poëta feligat, & sequatur in toto poëmate actionem. Laudat adeo illo nomine magnificis sanè verbis Homerum, quod Iliadem, atque Odyseam vnica tantum actione comprehenderit, è multis electa. Homerum, inquit, qui, vt in alijs, ita in hoc etiam excellit, siue id artis, siue naturæ fuerit, oculatissimum fuisse apparet. quandoquidem Odyseam confingens, non sanè cuncta, quæ Ulyssi acciderunt, in eam compulit, & coëgit. Et paulò post. Quippe qui ex vna dumtaxat actione, & tali, qualem nos dicimus, Odyseam, Iliademq. constituit. Non potuit igitur ad-

di Tro-

di Troianum excidium, quin actio adderetur alia, quæ nouum poemam, nouamq. fabulam postulare. Quam verò sibi seposuerit Homerus actionem, diximus supra, cum docuimus, eum canere tantummodo eam belli Troiani partem, quæ res Achillis continet in illa expeditione præclaras.

Igitur, ut de Virgilio dicamus, cuius causa id contendimus; Aeneis optimè clauditur ea victoria, in qua totius rei propositæ, hoc est errantis Aeneæ, ac de nouo regno laborantis summa omnis, & postrema ratio continebatur. nec addi debuit urbium fundatio nouarum, aut noui felicitas Regni, aut nominatim Albæ, Romæq. molitio, aut Aeneæ apotheosis, & consecratio: quia nouæ sunt hæc actiones, & quæ noua præbeant argumenta poematum. Satis enim poetæ fuit, eam, Aeneæ consecrationem sic indicare.

Indigetem Aeneam scis ipsa, & scire fateris

Deberi caelo; fatiq. ad sidera tolli.

Nuptiæ verò, ac cetera, quæ tanti non sunt, cogitationi legentium, permittuntur, & sic inducuntur è poemate, quemadmodum subducitur à spectatorum oculis in Theatro quicquid reliquum videri potest, perfecto iam absolutoq. negotio, quod transigitur in fabula.

LOCVS III.

DE VNITATE FABULAE.

An tota huius constitutio poematis verè sit vna,
& vna actio.

Quia nos superioris solutionem nodi posuimus in eo, quòd Aeneidos vna esse debuerit actio, diligentius hoc extremo loco videtur inuestigandum, an ea verè simplex, & vna sit actio, quæ toto illo poemate continetur.

Antequàm de quæstione decernamus, videndum primo loco erit, quid causæ sit, cur vnâ tantummodo velit actionem esse, vnâmq. fabulam totius Epici poematis Aristoteles. deinde quærendum, quid sit, quod vnâ faciat actionem, pluresue. ad extremum ea in Virgilio inuestiganda erunt indicia, quæ vnâ, aut multiplicem esse demonstrarent, ut pro eo, aut contra eum controuersiam decidere vltimo loco possimus.

Quan-

Quantum attinet ad primum: causam hanc satis, superq. nobis exposuisse videtur Auerroes in paraphrasi; cum dixit, poëtam artificem quendam esse: artifices autem oportere naturam imitari; quæ vnum sibi finem semper in agendo proponit, vt docet multis in locis Arist. Animaduertendum tamen est, nullum hic esse sermonem de fine poëtics vniuersè, quem dicere iam etiam vulgò coepimus esse, vel delectationem, vel vtilitatem, vel vtramq.; sed de fine, quem nominatim, singulariterq. sibi proponit vnusquisq. poëta. Hic enim nihil est aliud, nisi argumentum, & actio illa, quam exprimit imitando. In quam sententiam Græci Peripatetici sæpe dicunt, argumentum alicuius libri, ac finem auctoris, siue finem auctori propositum inter se non differre. Hunc autem finem vnum esse debere, quia vnum etiam, & solitarium sibi proponit natura, de omnibus artificibus verè dicitur, sed de poëta longè verissimè: cum & artifex quidam dicatur esse, & eius artificium in imitatione, hoc est in alicuius effictione simulacri positum, sit. Nulla enim imitatrix est ars, quæ, cum in suo versatur artificio, plures sibi proponat formas, ac simulacra. Inspiciamus cælatores, scalptores, pictores, alios, si qui tamen præterea sunt rerum imitatores. cum aliquid moliuntur, vnum profectò, non plura eodem tempore simulacra moliuntur. Quòd si plura videntur interdum effingere, vnum tamen effinxisse verè dicuntur conflatum è pluribus. Vnus enim verè est Hercules cum Hydra pugnans, aut cum Anteo, vnus Hannibal exercitum ducens per Alpes, aut milites alloquens; nec plures illæ, quæ circumfunduntur figuræ, vel propter societatem, coniunctionemq. necessariam, vel in parergo, faciunt, vt plura opera pictoris, cælatorisq. debeant appellari, cui propositus fuit Hercules, aut Hannibal potissimum, ac præcipuè ad imitandum. Itaque ratio hæc Auerrois videtur esse ea prorsus, quæ traditur ab Arist. in cap. illo vj. vbi agit de vnitæte fabulæ. Sic enim præcipit. Oportet autem quemadmodum in aliis imitatricibus artibus vna imitatio vnus rei est, ita & fabulam, quia actionis imitatio est, vnus esse, & huius totius: & partes rerum constare sic, vt aliqua transposita, vel adempta, diuersum reddatur, aut moueatur totum. Cum igitur, Auerroes eius præceptionis causam petiuerit non ab artibus vniuersè, sed nominatim, electèque, ab imitatricibus, (ait enim artifices oportere imitari naturam; artifices nimirum imitatores) non diuersam aliquam, & variam proponit rationem, sed explicat eam, quam videt ab Aristotele propositam. Frustrà itaque nonnulli conantur euertere dictum hoc, & pronunciatum Auerrois: cum labefactari non possit, nisi Aristotelis ipsius infirmetur, & concutiatur auctoritas. Petitur enim, vt diximus, illa comparatio à pictoribus, qui vnā actionem vnus, velut Vlyssē fingentem insaniam, sibi proponunt ad imitandum

tandum in tabula: in qua non exprimunt eundem vulneratum in Parnasso, aut cœnantem apud Alcinoûm, aut pugnântem Troiæ sub moenibus altis, nisi fortassis in parergo, quod respondet episodio poëtarû.

Alias quoque rationes subiungunt alii, quæ causam demonstrant, cur vnus tantum actionis imitatio esse poëma debeat, nec plures cōprehendere possit. rationes autem ducunt à fine totius artis, hoc est à delectatione. Contendunt ergo primum, delectationem afferri facilius à poëta posse vnus actionis expressæ beneficio, quàm multarum; cum id experimento comprobatum, & compertum sit, ampliori, maioriq. voluptate afficere audientium animos narrationem vnus rei vnâ, quàm multarum variâ, atque multiplicem. Causam nobis huius delectationis exponit Aristot. in problem. sect. xviii. in hunc modum inquirens. Cur libentius eas historias audimus, quæ rem narrant vnâ, quàm quæ plures? An quod rebus notioribus magis attendimus, easq. libentius audimus? notius autem est, quod est definitum, vnum verò finitum est, plura infinito participant. Aiunt secundo loco Aristot. in primo Rhetor. & in Ethicorum item primo, docuisse, capi delectationem, vel spe, quia bonum aliquod expectatur, vel sensu, quia præsens adest, vel memoria, quia præteritum est. Ex his, duo tantum poëticiæ esse proposita tempora dicunt, quæ sequatur ad gignendam voluptatem; præsens, ac præteritum. At si tempus intueamur præsens, multò sanè facilius existet ab vna tantum, quæ auditur, actione, delectatio, quàm à pluribus: vna quippè facilius obijcitur animo, teneturq., quàm plures. Si præteritum, haud dubiè memoria, quæ delectationem percipit ex eo, quod fabulam olim audiendo acceperit, vnâ retinebit melius actionem, expressâ à poëta, quàm plures.

Quod si dicas varietate duci hominum animos, oblectariq. magnopere: adeoq. plures actiones posse maiorem afferre voluptatem: respondent, hanc varietatem positam in episodijs esse: ac propterea voluptatis hoc incitamentum ne in ipsa quidem vnitâte fabulæ desiderari. immo verò hinc ostendi, duplicem ex perfectis poëmatis existere voluptatem; vnâ ab vnitâte natâ fabulæ, alterâ ab episodijs varietate. quæ quidem varietas non sic impedit, aut minuit delectationem, quemadmodum impedit varietas actionum. Sunt enim episodia eiusdem actionis veluti membra quædam, ac partes; actiones autem multiplices, & variæ omnino distractæ sunt, nec vnum corpus efficere, aut conflare per conuenientiam possunt.

Sequitur vt videamus quid sit demum illud, ex quo possimus intelligere, vna ne, an multiplex actio sit: vt postremo loco de Virgilio statuamus, vnâ ne complexus sit actionem, an multas in vnum poëma cœgerit.

Aristot.

Aristot. in cap. vj. ait quidem actionem vnam vnus hominis esse debere: sed tamen adiungit, non propterea vnam dici, & esse, quod vnus hominis sit: cum eiusdem hominis multæ sint actiones inter se variæ, ac discrepantes; atque ideo peccasse poëtas, qui scripserint Heracleida, vel Theseida, hoc est res vniuersas ab Hercule, vel Theseo gestas vnico poemate colligarint. Fabula, inquit, est vna: non quemadmodum nonnulli arbitrabantur, si circa vnum fuerit, multa quippe minimè definita genere accidunt, ex quibus sanè quædam non constituunt vnum: similiq. ratione vnus multæ actiones sunt, ex quibus numquàm vna actio fiet. quapropter omnes hi peccasse videntur, qui vel Heracleida, vel Theseida, ceteraq. id genus poemata confinxere. quippe qui cum vnus sit Hercules, vnam quoq. ipsius debere esse fabulam existimarint. Ita, inquam, disputat eo loco Aristoteles; aperitq. ac demonstrat vnitatis indicia, duo poëtarum genera reprehendens: vnum eorum, qui vnus multas actiones, alterum eorum, qui multorum, vel vnam, vel plures actiones imitarentur. Ex priori genere sunt Paniafis, Arrianus, Pisander apud Athenæum; qui Heracleida composuerunt: & Parthenius quidam, qui, vt testatur Stephanus, in eodem argumento sine gloria desudauit. His adnumerari fortasse debet è Latinis Charus ille, quem Heracleida scripsisse testari videtur Ouidius in libris de Ponto.

Et qui Iunonem lesisset in Hercule Charus.

Alij præterea multi vnus hominis, aut Semidei multas genere dissimiles actiones cecinerunt: vt Philostratus, qui Pelopidæ, Epaminondæ, Thesei vitas singulis descripsit poematis, quod Diogenes Laërtius memoria prodit: vt Paëdo Albinouanus, Latinus poëta, qui Thesei vitam sui carminis argumentum esse voluit, quod docet Ouidius in Elegijs: Parthenius alter, qui fecit Archelaida, hoc est Archelai vitam Macedonum Regis prosequutus est versibus, quod affirmat Ephesius: duo Dionisij, hoc est Mitylenæus, qui Bacchi victorias omnes vno poemate complexus est, quod scribit interpres Apollonij; & Afery, qui decantauit item Bacchi res gestas, ac vitam, quod est apud Eustathium in comment. ad eiusdem Dionisij Afri Cosmographiam: Nonnus Panopolitanus, qui Bacchi vitam metro contexuit, & legendam posteritati reliquit. Est hic ille idem, qui virginei Theologi, vt loquitur Suidas, Euangelium heroicis interpretatus est versibus. id quod stylus iudicio peritorum apertè demonstrat. Nec audiendi sunt Iacobus Mazonius, Giraldus, alijque, qui duos faciunt Nonnos Panopolitanos. His accedere debent ij, qui Persei vitam describere; quorum vnum commemorat Ouid. his verbis,

Trinacriusq. sua Perseidos auctor:

Stattius, qui ausus est Achilleida inchoare: quo in poemate dicere meditaba-

ditabatur de Achillis actionibus singulis, ut ipsemet in operis propositione demonstrat.

----- *Quamquam acta viri multum inclyta cantu
Moconio : sed plura vacant . nos ire per omnem,
(Sic amor est) Heroa velis, Scyroque latentem
Dulichia proferre tuba :*

Et Gordianus pater, nobilis suæ memoriæ poëta, qui huius erroris haud fuit immunis. In suo enim quodam poemate, quod inscripsit Antoniniada, Antonini Pij totam planè vitam exposuerat.

Hi sunt, inquam, poëtae prioris generis, quos reprehendit Aristoteles propterea, quòd vnius hominis multas imitati sint actiones dissimiles genere.

Alios posterioris ordinis recenseamus : ac primò quidem eos, qui vnam multorum actionem expressere. Hoc nimirum in errore versantur Argonauticorum scriptores plurimi ; Orpheus, Epimenides, Gnosius, Apollonius, Varro Atacinus. Hunc enim postremum è Latinis Argonautica scripsisse declarat Ovidius in libris Amorum.

*Varronem, primamque ratem, quæ nesciet ætas,
Aureaq. Aesonio terga petita Duci ?*

Inter hos collocandus est Cherilus, qui bellum Xerxis, Triphiodorus, qui bellum Marathonium, Cornelius Senerus, qui bellum Siciliense, Archias, qui bellum Cymbricum, Boëtus, qui bellum inter Brutum Augustumque tractarunt versibus. bellum quippe vna est actio, sed ducum multorum. quem scopulum ut vitaret Homerus belli Troiani eam partem excepit sibi, quæ fortitudinem contineret Achillis eximiam. Nec horum erratis carere voluit Statius cum Thebanum aggressus est bellum : nec Caninius Rufus, qui bellum Traiani contra Decebalum, nec Hostius, qui bellum Istriæ, nec ij demum omnes, qui bellum Troianum post Homerum canendum temerè susceperunt. Hi, inquam, omnes eo nomine peccarunt, quòd multorum actionem, vnam amplexi sunt. bellum enim integrum non vnius hominis est actio, sed multorum. Restant ij, qui multas multorum actiones canere non dubitarunt. Huiusmodi fuit Polycritus : qui, ut ab Aristotele didicimus in lib. de admirabilib. omnia, quæ ad Siciliam pertinerent compulsi in vnum poemata : Rhianus Cretensis, qui Stephano, ac Pausania testibus, de Thessalicis rebus vno item poemate dixit. Quibus cum haud dubiè recensendus est Ennius ; qui Romanorum res gestas narrauit omnes, Annalesque conscripsit : recensendus Hostilius, recensendus Simulus, & Buta : qui singuli singula fecere poemata de rebus Romanorum. Ac sequuti fortasse sunt Eugamenem nescio quem Cyrenæum, belli Theprotiorum scriptorem ex Clem. Alexand. Strom. vj. & Hermefionactem, qui carminum vno volumine clausit

res,

res, & facinora omnia Colophoniorum. In hunc poëtarum ordinem redigere necesse est omnes, qui metamorphoses composuere; quales sunt Parthenius, Theodorus, Callisthenes, ac secundum hos Ovidius, secundum Ovidium Nestor Larandæus, qui Seuero Romanorum Princepe floruit, vt docet Giral. in hist. Voluerunt aliqui in hanc etiam classem referre Silium Italicum, quod veluti de sui operis argumento sic dixerit initio libri xiv.

*Flectite nunc vestros Heliconis numina cantus
Ortygiæ pelagus, Siculiq. ad littoris vrbes.
Muneris hic vestri labor est, modo Daunia regna
Aeneadum, modò Sicanios accedere portus,
Aut Macedum lustrare domos, & Achaica rura,
Aut vaga Sardoo vestigia cingere fluctu,
Vel Tyriæ quondam regnata mapalia genti,
Extremumq. diem, & terrarum inuisere metas.
Sic poscit sparsis Mauors agitatus in oris.*

Sed iniuria prorsus his adnumeratur, omnia enim illa bella, quæ perstringit, cum secundo bello Carthaginensi, quod argumentum poëmatis est, ita coniunguntur, vt epifodia tantum sint, vnâ coagmentantia fabulam, & operis constitutionem vnâ. Neque enim variæ illæ terrarum oræ faciunt, vt variæ quoque sint actiones, nisi multiplex etiam Odyssæa sit, quæ toto mari circumfertur.

Cum ergo neque ex vno prorsus homine, neque ex vno multorum facinore spectare iure possimus vnitatem actionis, videndum extremo loco est, quid sit, quod actionem vnâ facere, ac constituere poëtis imitandam queat. Aristotelem consulamus, qui respondet, esse vnum omnino finem agentis propositum, actionemq. definientem, ac terminantem, à quo vnâ verè dici debeat actio. Hoc nimirum sibi vult in eodem cap. vi. cum de Homero magnificè pronuncians ita loquitur. Homerus autem, quemadmodum in ceteris antecellit rebus, sic etiam hoc videtur pulchrè vidisse, siue propter artem, siue ob naturam excellentem. Odyssæam enim componens, non complexus est omnia, quæ ipsi euenerunt Vlyssi: cuiusmodi est vulnus in Parnasso; aut insania illa simulatio in expeditione: sed in vnâ versatus est actione; qualem dicimus Odyssæam: eodemq. pacto Iliadem. Ita, inquam, Aristoteles notam propriam nobis aperit actionis vnâ termino petitam, ac sine, agentis hominis opus veluti cancellis circumscribente. Cur enim acceptum ab Vlyssæ vulnus in Parnasso, dum feras venatur, cur ab eodem insania simulata, ne cogeretur in Phrygiam proficisci cum ceteris, actiones sunt, quæ neque inter se committi possunt, neque cum errore illo diuturno coniungi, qui suppeditat argumētum iustum Odyssææ, nisi quia terminos habet suos, & limites, quibus ita definiuntur,

tur,

tur, ut è cancellis illis egredi non possint, & in fines aliarum actionum transilire? Hi autem limites, ac termini quid aliud sunt, nisi propositum hominis agentis certum, in re aliqua certa, definita, versantis?

Quibus ita constitutis, id etiam statuendum est: Aeneidis unam actionem unius hominis esse: quia unius est Aeneae, & uno terminatur, ac circumscribitur fine, qui est aduentus in Latium, ut dicitur initio poematis, ubi totius operis indicatur finis.

*Italiam fato profugus, Lauinaque venit
Littora.*

Scio contra pugnare Grammaticos, qui putant, Virgilium longè recessisse ab Homericæ fabulae simplicitate; cum unum conflauerit opus è duobus Homericis. Duos itaque dicunt esse actionum fines in Aeneide, qui conuenire inter se, aut concordare non possint. Iter enim illud maritimum, & errorem Aeneae unius actionis finem, & limitem volunt: qualis est in Odyssæa. Bellum in Latio gestum alterum faciunt terminum, ac metam, quæ sic alteram definiat actionem, quemadmodum bello Troiano definitur, & concluditur Ilias. Itaque non probant illud elogium incerti poetæ, quo Virgilius eo nomine laudatur, quod utrumque argumentum Homeri coniunxerit, & callidè fecerit unum, ut facilius exciperetur.

Mæonium quisquis Romanus nescit Homerum,

Me legat, & lectum credat utrumque sibi.

Illius immensos miratur Græcia campos;

At minor est nobis, sed bene cultus ager.

Scio, inquam, multos ita contendere: sed frustra sic pugnant. quia bellorum illa tractatio apud Virgilium illi similis est pugnae, quam ad extremum suscepit, gessitque cum procis Ulysses. Magnificentius quidem ea bella geruntur ab Aenea, quam ab Ulyssæ committatur illa pugna cum procis: adeoque si modum ipsum, & rationem intueamur, videri possunt Iliadis praelijs esse similia: sed tamen si finis spectetur, comparari potius debent cum digladiatione illa postrema, quæ ponitur in Odyssæa. Quemadmodum ergo pugna cum procis non duplicat actionem, quia sumitur, & fit in eam gratiam, ut Ulysses aliquando restituatur in patriam, eamque cum tranquillitate rursus obtineat, qui finis est fabulae; sic Aeneae bella nouam excudere non possunt actionem, quia geruntur ideo, ut occupetur aliquando Latium, & cum animi securitate teneatur: qui terminus erat huius erroris, & totius itineris, laborisq. iam in altera poematis parte descripti. Idem de Iliade iudicium esto. Ex toto enim bello Troiano, ut alibi dictum est, partem unam sibi sumpsit Homerus, ex qua potissimum cernerent homines, Græcorum illam victoriam in unum Achillem esse totam omnino referendam. Quod si aliquid præterea canit, in hanc gratiam canit,

canit, nec in actionibus versatur, quæ suos limites, ac terminos habeant ab hoc fine discrepantes. Id quod Aristoteles disertè distinetq. sic docuit in cap. xxij. paulò ante finem: Ob id etiam diuinus Homerus videri debet, quòd bellum aliòqui principio, medio, ac fine constans scribere minimè est aggressus. Si quidem vel nimis magnum euasurum, atq. adeo perceptu difficile existimauit: vel si ad iustam magnitudinem contraxisset, inculcatum nimia varietate futurum. Nunc verò eius dumtaxat parte suscepta, pluribus in ea episodij vsus est, sicuti nauium catalogo, alijsque, quibus pœma locupletissimum reddidit. Ita eo loco Aristoteles. Ad eam ergo partem, quam canendam suscepit, atq. ad eum finem, collimant omnia, quæ tractantur in opere, quantumuis inter se diuersa, ac varia. Nam siue læsus ab Agamemnone pugnam detrectat Achilles, siue iratus ob mortem Patrocli debacchatur in hostium acie, id vnum agitur, vt victoria vnus Achillis virtute parta esse demonstretur. Græci quippe, Achille minimè pugnante, succumbunt, eriguntur illicò cum arma repetit, & pugnam integrat Achilles. vt rectè scriptum à Philostrato sit in Heroicis propè finem hoc modo. Vni Achilli tribuit Homerus opera præstantiora, atq. ideo pugnantem eum sic facit, vt ceterorum oblitus esse videatur.

Itaq. vt ad Aeneam reuertamur; siue tempestatibus impellatur, & erret in mari, siue ad Didonem diuertat hospitio, siue ludos celebret ad tumultum patris, siue penetret ad Inferos, siue pugnet in Italia; semper errat, semper diueritur, semper egreditur è via, semper arma tractat, & pugnat in eam gratiam, vt Latium aliquando tandem, & nouum regnum ab oraculis, Dijsq. promissum adipiscatur. Non enim Aeneas tantummodò canitur nudus, ac simplex à Virgilio, sed Aeneas cum adiuncto & epitheto aliquo, hoc est Aeneas errans, aut laborans ad parandam Italiam. Quare tum desinere, terminariq. actio, & fabula debuit, cum Aeneæ iam absoluti labores, & errores erant. Erant autem absoluti tum, cum occisus est Turnus. Ex quo iterum intelligi possit, Aeneam regnantem à Virgilio cani non debuisse, quia noua fuisset actio, hoc est, aliud quoddam noui pœmatis argumentum.

Hæ sunt vindiciæ, quas secundum libertatem Virgilio damus: præcisas illas quidem, atq. imperfectas; sed eas, quæ possint alijs aperire viam ad ampliores. Et quoniam sæpe commemoratæ sunt disputationes illæ meæ tres de Virgilij Allegoria, quas in primum retuli volumen orationum, placuit hic ad extremum easdem subiungere: vt quicquid præsidij petendum ab ijs esset ad patrociniū causæ, facilius hoc loco representetur.

DE VIRGILII ALLEGORIA

VNIVERSE.

O R A T I O I.

QVANDO Rhetoricæ patrociniū susci-
pere non possum, quin aliqui sibi ipsis bellum in-
ferri putent; ego, qui numquam turbas amaue-
rim, argumentum hoc anno tractare institui
suspiciosus istis dicendi magistris minime liti-
giosum, gratissimum, nisi fallor, vniuersis. Cum
enim animo penderem, neque prouiderē satis,
aut statuere possem, quam demum ingrederer
viam, vt non solum re ipsa dicerem innocen-
ter, sed etiam innocens haberer à vobis, Religiosissimi P. P. ornatissi-
mi Auditores, mihi commodum legenti occurrit Donatus, ille litte-
rator insignis, Hieronymo potissimum discipulo, tam disertus, sanctoq.
viro, nobilitatus. qui, vt multa de Virgilio splendide, magnificeq. præ-
dicaret, id ex adyto quodam penetrati mihi pronuciare videbatur:
tantum hunc, talemq. poëtam esse, vt par sit diuinum eius poëma non
à Grammaticis, sed ab oratoribus ipsis explanari. Placuit hominis di-
ctum, & Grammaticos, quasi verbo Prætoris, à veteri possessione de-
turbari mirifice gauisus sum. Recordabar enim, ab Augustino, au-
gustissimo illo Christianæ Reipublicæ Principe, diuinarum causarum
oratore clarissimo, Virgilium non eloquentem modo, sed auctorem, &
parentem eloquentiæ nominatum. Legeram in Hieronymo, tum poë-
tam ingeniosum esse, tum elegantissimum oratorem. Sciebam, appel-
latum à Quintiliano summum in eloquentia virum, disertissimum à
Seneca, oratorum omnium à Macrobio validissimum; ab ipso etiam,
Abulense, si tamen huius auctoritas aliquid ad rem pertinet, habitum
esse totius eloquentiæ ornamentum, ac decus. Quid multa? Inueni
apud eundem Macrobiū auctores minime pœnitendos, qui eloquē-
tia, dicendiq. artificio Ciceroni Virgilium anteponan. quam iustis
de causis non dico, sed anteponunt tamen. faciunt enim eloquentiam,
quadripartitam: copiosam, in qua Cicero licenter excurrat; breuem,
in qua Salustius regnet; siccā, quæ Frontoni, cum videret, adscribe-
retur; pinguem, ac floridā, in qua iunior Plinius, ac Symmachus mol-
liter,

liter, & delicatè luxurient. In tanto, ac tam vario scriptorum numero vnum extitisse Virgilium aiunt, qui eloquentiam ex omni genere dicendi conflauerit, qui graua cum acutis, acuta cum grauib, inflexa cum vtrifq. componens, admirabilem in oratione concordiam fecerit. Hunc vnum oratione multiplici, numeris dissimiliter emodulatis exprimere potuisse illum caelestium orbium concentum a Pythagora olim excogitatum; & imitari dicendo infinitam prope varietatem, aspectabilis Vniuersitatis: vbi terra hæc mortalium altrix, in media mundi parte collocata, qua læta segetibus est, qua dumetis, ac rupibus hispida, qua salebris, atq. arenis arida, qua proximis fontibus vliginosa; qua siluis obducitur, qua circumiectis clauditur montibus, qua vasto, patentique aperitur mari. In Cicerone vnum esse tenorem perpetuum, atq. constantem, affluentem, rapidum, torrentem, volubilem, copiosum.

Delector equidem hoc elogio; sed permolestè fero, communem cum Virgilio, Ciceroni gloriam eripi. Errant enim isti, quòd vnum Virgilium, ipso quoque ab hac laude Cicerone depulso, plura simul dicendi genera temperasse putent: quod putant admirabili modo temperasse, profectò non errât. Quid est obsecro, cur etiam Cicero non sit brevis, & parcus in loco? quia non est, vt oratores illi, quos admirantur, fœde mutilus, ac turpiter abruptus? Cur non sit gracilis, ac pressus vbi res, & causa id postulare videatur? quia non est, vt eorū quidam exsuccus, non aridus, non exsanguis, nō ieiunus, ac pene fame consumptus? Cur non varius, cur non pictus, ac floridus in rebus pro dignitate comendis? quia non duras, & è longinquo petitas metaphoras omnibus interferit locis, quas iunior ille Plinius, ac Symmachus, quas hac etiam tempestate noui Logodædali fabricarunt? sed innocentiam argumenti mei horum ego reprehensione non violabo: quin etiam habeo gratiam arbitris istis, non quòd à Cicerone tantam gloriam abiudicarent, sed quòd honorifico iudicio Donato subscripserint, ac veluti sanctissima lege decreuerint, summi oratoris esse, Virgilium interpretari, non litteratoris, & Græculi. Neq. vero id ea gratia dico, quòd diuinum poëtam satis eo præconio laudatum existimem. Excelsiora quædam, ac maiora de Virgilio sentio, quàm vt ea istorum cōmendatione circumscribi queant. Rem dicam alicui fortasse nouam: vocem proferam confidentem, atque audacem, sed tamen veram. Quid enim? non Grammaticos solum ab aliena possessione velut ex iure manu conserptos voco, sed Rhetores etiam ipsos tam opulentā hæreditatem adire veto ex interdicto. Confirmo, inquam, constantissimè, neque Grammatici, neq. oratoris esse Virgilium explanare interpretando, sed doctiorum hominum, atq. vt verbo dicam vno, Philosophorum. Risum hoc loco fortasse tollent noui philosophi, quorum est superba, & fastidiosa

fortuna. fundum suum fieri poëtas nolent, & patrimonium istud facile permittent occupanti. Permittant, vt libet: permittant autē non nobis mediocriter doctis, ac semilatinis, sed summis viris, antiquissimis philosophis, imprimisq. Aristoteli, cuius longo tempore lecti sunt de locis Homeri perplexis, atq. ambiguis, libri sex: permittant Anaxagoræ Clazomenio, qui saluberrimā philosophiā in Homero velut in sapientiæ breuiario relegerat. permittant Archefilao mediæ Academiæ auctori clarissimo, qui numquam in cubile se se recipere solitus erat, nisi ante aliquid ex Homero somni conciliandi causa tamquā è philosophiæ narthecio delibasset. quin etiā diluculo, ac bene mane, vbi primū è grabato surrexisset, Homerum iterum lecturus, ad amasium suū itare se distabat; vt remotis arbitris cum eo familiariter, ac libere philosopharetur. Permittant Platonico Proclo; qui totū Homerum locis è media philosophia petitis illustrauit. Permittant ipsi omniū magistro Platoni; cuius illa vox est, in eo libro, quem de summo bono scriptum reliquit: in Homero contineri diuinam omnem, humanamq. philosophiam. Nihil attinet omnes ducta serie per censere: sed permittant Zenoni, Chrysippo, Heraclito; permittant quod grauius est, Christianis philosophis, doctissimis, atq. sanctissimis, Cyrillo, Fulgentio, Basilio magno, ceterisq. sapientibus viris, & multis, & nobilissimis; qui omnes epicū Homeri poëma splendidum philosophiæ ludum, ac virtutis officinam amplissimam existimarunt. Sentio, vos expectare dum aperiam aliquando sapientiam hanc in ipso Virgilio delitescentem: sed non nihil in ea philosophorum natione commemoranda immorandum fuit; vt intelligant isti, qui poëmatum opes aspernantur, esse populum Romanum qui adeat repudiatam ab ipsis Attali hæreditatem.

Equidem neq. tantū sum, neq. ita me ipsum ignoro, vt non videam quā arduum sit huiusmodi philosophiam ex abditis poëtica latetibus explicare: sed illud præterea scio; non modo rerum magnarum, atq. præstantium perfectionem probari, sed conatum etiā in ipsdē, atq. aggressiōem esse laudabilem. Huic adeo spissi, operosiq. operis magnitudini, atq. asperitati ita facile occurrere posse me video, si nō omnia hodierna die vna concione simul effundam, sed multa mihi per partes alio tempore tractanda reservabo. Cū enim sint neq. pauci, neq. imperiti, qui nullam in epica poësi philosophiam abditam esse pugnacissime contendunt, sic partiri necesse habeo rationes meas, vt quaram initio, sit ne aliqua, & in poëtarum fabulis vniuersè, & in Virgilio nominatim penitus abstrusa sapientia. Deinde, si qua sit; quam ex triplici genere philosophiæ pars esse videatur: ad extremum, si certa sapientiæ forma in epico illo continetur opere, certa ne ratione, ac via euolui, atque inuestigari queat. Sed quia tam multa, tamque difficilia in vnā hanc orationem compelli

non

non possunt, ceteris in aliud tempus, otiumque sepositis, illud vnum habeo dicere, ac seorsum hodie disputare, aliquam esse petitam ab intima philosophia scientiam rerum vtilium, quam in Epica poetarum omnium, atque adeo in ipsius Virgilij fabula contineri necesse sit.

Vide, dixerit aliquis etiam, atque etiam quam graues quam magnos in te aduersarios excitaturus sis; non ex ijs modo scitis, acutisq. scriptoribus, qui vel nostra, vel non ita superiori memoria huiusmodi tectiores poetarum sententias, quas allegorias vocamus, quasi deliramenta Sophistarum irrident; verum etiam ex antiquissimis illis, qui Heroicis pene temporibus in altrice disciplinarum omnium Græcia floruerunt. Nam apud Eustathium Aristarchus; is, qui commentarios supra mille posteritati reliquit, & tam graui semper habitus est in rebus discernendis, distinguendisq. iudicio, nullus vt putaretur Homeri versus esse germanus, & verus, quem suo ille calculo non probasset: is inquam talis, ac tantus Homericæ causæ quæsitör, ac iudex omnes omnino ab Homero allegorias ablegauit, negauitque differre, aliud ab eo dici, aliud intelligi oportere. Placet hos, longeque plures aduersarios esse, quibuscum iure concertandum, ac dimicandum sit. Neque enim eos imitari necesse habeo, qui, vt aliquod ad contentiosè dicendum argumentum inueniant, quem in foro non vident aduersarium, in re minimè controuersa sibi designant animo, & cum umbra, ventisque fortissimè digladiantur. placet inquam verissimum mihi bellum esse cum istis, ac potissimum cum Aristarcho, cuius arbitrium ipsa pene litera reformidabant: Habet sane, habet vnus hic Grammaticus Alexandrinus infinitam propè Grammaticorum turbam contra pugnantem, habet Philosophos multo grauissimos, habet auctores omni doctrinæ genere præstantes, ac nobiles, qui sanctè confirment, Homerum haustam ab Aegyptijs philosophiam, vt augustior esset, atque admirabilior, excogitatis fabulis, quibusdam veluti notis arcanis, quæ Hieroglyphica vocantur, adumbrasse. Quod Homeri, ceterorumq. comminiscendæ fabulæ consilium, sapienter, ac doctè Palephatus explicauit, affirmans, plerasque mortalium verè certèq. res gestas, veteratoriè poëtas fabularum fūco, & commentis incredibilibus inuertisse; vt legentium animos, & admiratione tenerent, & voluptate perfunderent. Verissima sanè vox, & quæ insitum poëtis ab artificio morem, non tam dicendo aperiat, quam ob oculos ponere videatur exprimendo. Intelligit enim vir eruditissimus, suis ipsorum præceptis admonitos poëtas illud omnino agere, ac sequi, vt in mortalium animis excitent eam, quæ delectationem, ac voluptatem pariat, admirationem. quod quia rerum compositarum, fictarumq. beneficio facilius, quam verè gestarum consequi

se posse confidunt, res veras, atque adeo saluberrimas vitæ leges, non præceptione tradunt, sed fabulis, & commentis inuoluunt. Quid autem est rei veritatem, ac morum doctrinam fabularum inuolucris obducere, nisi eas persequi, quas isti è poëtarum scriptis expungunt allegorias?

Rectè sanè interpres Hesiodi Zezes initio Theogoniæ quatuor esse confirmat omnino res, quibus Epicorum poëtarum omne nomen, ac vis contineatur: heroicum versum, allegoricam fabulam, historiam perantiquam, aptam, accommodatamq. materiæ dictionem: sed in his principem obtinere locum allegoriam, eamq. proprium esse poëtæ characterem, ac notam. Quid planius, quid sapientius dici potuit, quid accommodatius ad istorum iugulandam audaciam, qui spiritum ipsum, ac vitam poëtarum extinguunt? Si enim proprius eorum character, ac nota, & est, & verè dicitur allegoria, quorū quisq. non videt, hanc vnā esse partem, cuius beneficio, ac vi poëtica consistat, moueatur, & viuat? Haud certè sine summo consilio nuper clarissimus Italici nominis poëta, Epopeiam velut animantem absolutam, atque perfectam esse aiebat, cuius corpus ipsa rerum imitatio sit, animus allegoria. Nam quemadmodum animo corpus obtemperat, seruitq. rationi, sic imitatio, quasi rerum corporatarum sensibus obiecta figura, vtilitati obsequitur, ac tamquam in animantis corpore animus, sic ipsa in toto poëmate continetur, & funditur. Nullus hæc, mea quidē sententia, neq. melius vidit, neque prudentius docuit, quam philosophus inter Platonicos honoratus, ac nobilis Proclus: qui Stesichorum, doctum illum alioqui hominem, ac perspicacem, caecum tamen, ac nihil videntem appellauit, quòd Helenæ raptæ, belloq. repetita fabulam, veluti rem præteritis gestam temporibus, ac veram historiam, canere non dubitasset: neque intellexisset eo figmento significari, nostras ipsorum animas post decem annorum millia, quæ illa decenni Troianorum obsidione comprehenduntur, vbi diu multumq. circa terram varia nascētium, intereuntiumq. rerum vicissitudine fluctuarint, eorum instar Græcorum, qui Troia summo diuturnoq. labore deuicta, domos remigrarunt suas, esse tandem aliquando ad eum locum, vnde sunt haustæ, ac delibatæ quasi lōgo postliminio reuersuras. Quod sit tantus philosophus eum, & cæcutientem, & orbem oculis iudicat, qui nobilem Helenæ fabulam, hoc est narrationem ceteroqui credibilem, neque vehementer abhorrentem à vero euoluere, atque interpretari allegoricè non potuerit; quid nos de alijs fabulis existimabimus, quæ non incredibilia modo, sed etiam execranda impudiciæ, impietatisque portenta comminiscuntur? Homerum ne, aliosq. primi ordinis poëtas, qui ea finxerunt, illicò damnabimus inauditos, dicemusq. homines acutos, ac lynceos non vidisse, quod postea pronuntiatum est à

sapient-

sapientibus, cum plane, diserteq. dixerunt, poëtas ita oportere fingendo prudentes, & callidos esse, vt nisi credibilia, veroque similia fingant, è poëtarum choro depellendi sint? Dixerint hæc audaculi quidam Aristarchi, quorum videtur, & quæri, & ali gloria reprehensione bonorum: quorum est moderatum integrumq. iudicium, ij non modo summos auctores non reprehendent, verum etiam pro ipsis acerrime, constantissimeq. pugnabunt. Sed fieri quì potest, vt huiusmodi prouinciam ita susceptam sustineant, nisi receptum habeant, confugiantq. ad allegorias? In speciem sane quæ dicuntur à poëtis incredibilia sunt, indecora, atque ab ipsa ratione prorsus aliena: ne ficta sine ratione dicamus, haud dubie confirmabimus, ea quædam esse veritatis integumenta, quæ imperitorum oculos fallant, sapientium iudicium fallere, ac doctrinam decipere nullo modo possint. Sapienter enim ab Eustathio dictum est, fabularum turpitudinem esse quoddam poëticæ vulnus, quod allegoria quasi delibutis medicorum fasciis obligatur. Quin placet etiam hoc loco Proclum illum philosophum, Homeri tutelam, aduersus magistrum ipsum Platonem & susipientem, & pro dignitate tractantem, audire. Sed altius repetenda res est, vt omnis suscepti patrociniij causa facilius intelligatur. Mensem Homerus in cælo, & epulis exquisitissimis, & conuiuiis longè lectissimis ornat. adest Iuppiter, non Deorum modo, sed etiam conuiuij Rex. assidet iuxta Iuno, prope Iunonem Venus: ceteri Dij, Deaq. toto triclino circumfunduntur. Res agebatur, & iucundè quidem, & grauiter, vt decebat in cælo: sed tamen, cum Iuno, vt est feminarum genus suspiciosum, & maximè querulum, intempestiua quadam expostulatione Ioui stomachum repente mouisset, epulas diuinas amarissimo respererat felle, accumbentium hilaritatem in summam tristitiam, mœroremque conuerterat; mensam illam fecerat è Deorum conuiuiio silicernium funestorum. cum ecce tibi Vulcanus, sellularius, & despiciatissimus Deus, qui ea die poculi magister à Ioue creatus fuerat, enormi illo, distortoq. crure tanta cum turpitudine claudicare cœpit, hæc illac impigre, velociterq. nectar administraturus excurrens, vt statim excitato cachinno quodam insolenti, atque, vt loquitur Homerus, inextinguibili, haud minus in cælo riserint Dij, quam ridere soleat infima fortis populus in togata, vbi scurram, & sannionem iocantem videt, aut egregie partes agentem suas Gnathonem aliquem è parasitis. Hec igitur incusata, reprehenditq. grauissimè Plato, summus, & intelligendi auctor, & dicendi magister; quòd intemperatissimus ille risus, qui ne homines quidem mediocriter prudètes deceret, multo maxime alienus esse videatur à Dijs. Quam Proclus criminationem ita depellit, ac diluit, vt dicat, Vulcano illo molitore, ac fabro, vniuersitatis molitionem, mundaq. totius, quæ Dij suscipiunt, administrandi curam significari. summo

propterea consilio, ac ratione Vulcanum irridentes induci Deos, quia mundum hunc, resq. mortalium affabre factas cum risu, hoc est cum voluptate contemplantur, & temperant Dij. O poëtas verè sapientes, ac doctos, ò fabulas minimè fabulas, sed admirabilia pulcherrimè, verissimèq. sapientiæ documenta. Haud scio, an hæc à sacris religionis nostræ voluminibus hauserit Proclus; in quibus quotidie legimus, opificem Dei Sapientiam, & in orbis terrarum molitione luisse, & suas habere delicias positas inter mortales. Eusebius certè Pamphili testatum reliquit, pleraq. Platonicos ex Hebræorum monumentis, quæ studiosè perlegerant, in suam ipsorum sententiam pertraxisse.

Possent hic equidem infinita propemodum poëtarum commenta, quæ de industria videntur ad corrumpendos mores excogitata, eadem plane ratione, & quidem ex auctoritate maiorum, interpretari: sed cum modestiæ meæ, tum temporis consulendum est, cuius certis, ijsq. non ita latis finibus sentio circumscribi orationem meam. Vnum aduersarij suo credo iure à me requirunt, quòd ijs debere diutius nolum. Si enim, dicent isti, eum in Epopoeia locum occupauit allegoria, vt tam pulcri corporis animus, ac vita putanda sit, mirum sane, videri debet, cur eam Aristoteles toto illo libro, quem de poëtica scripsit, in aliqua saltem Epopoeiæ parte non collocarit. Quibus ego primum sic habeo respondere breuiter, & sine fallacijs, eum Aristotelis libellum inchoatum, & curtum esse, neq. hominis docti absolutum opus haberi, sed apparatus quendam, atque adumbratam leuiter operis faciendi descriptionem: vnde consequens esse possit, allegoriam non tam à ceteris depulsam fuisse partibus, quàm cum alijs præterea multis in opere minus absoluto desiderari. Quia tamen hoc ad euadendum periculū alicui videbitur ex industria, & calliditate quæsitum effugium, confirmo disertissimè, partem hanc, neq. casu ab Aristotele prætermittam, neque voluntate reiectam esse, sed in loco planè positam, traditamq. cum ceteris explicatè. Vnum demonstrabo, quod nullus ad hoc vsque tempus interpretum vidit; mirorq. perspicaces alioqui viros in sole meridiano clarissimam Epopoeiæ partem videre non potuisse. Neque tamen idcirco mihi Statuam in Curia postulo, quod faciunt noui literatores, vbi scripturam, aut etiam in ipsa scriptura correxerint apicem, ac literulam mendosiorē; quasi Tygranem bello ceperint, aut Romanam Remp. diuturna tyrannide liberarint. Non ea confidentia sum, vt ab Apelle pingi, aut à Pyrgotele sculpi me velim, quòd in Aristotele viderim vnum, interpretum incuria præteritum, fortassis etiam voluntate neglectum. Sed tamen audeo vel solus, vel cum paucissimis dicere, Aristotelem planissimè de allegoria disputare: disputare autem eo loco, vbi de fabula, deq. multis apud Homerum incredibilibus episodijs ita loquitur. Etenim fabula:

bulæ iam inde ab antiquissimis constitutæ temporibus, vulgoq. probatæ, etiam si aliquid rationi minimè consentaneum continere videntur, immutandæ non sunt: nam illa ipsa, quæ de Vlyssæ in portum exposito dicuntur ab Homero, absurda sunt, adeoq. ferenda non essent, nisi ea poëtarum optimus ita finxisset, vt alio bonorū genere id, quod incredibile videtur obliteret, & quicquid absurdum est, quibusdam, quasi medicamentis aspergat. Hæc Aristoteles: quo loco pausum hæere necesse habeo, ac primi Philosophi verba breuiter, & cursim interpretari. Fabulas antiquas quamuis incredibiles, & cum ratione pugnantes, neque mutandas, neq. improbandas esse confirmat: ex eo genere Vlyssæm videri apud Homerum ab Alcino Rege digressum, & in Ithacæ littus eiectum. quem præter fidem, & rationem tota via, difficili, ac bene longa dormientem in naui facit, appulsum in terram illo eodem somno penitus occupatum; relictum à Phæacensibus etiam grauissimè sopitum, ac somniantem. denique in Nympharum pulcherrimam speluncam introducit, quæ in Ithacæ portu, quemadmodum Cronius ait, nulla erat. Sed tamen hæc somnia fidei, rationique contraria, illigatis, inuolutisq. in ea fabula bonis deleri ait, & suppositis quasi medicamentis tanta illa vanitate liberari. Quæ nam verò ea bona esse putemus, quæ vanitatem ab illo figmento depellere possint, nisi pulcherrima eius fabulæ documenta, quorum accessione mēdacium sic euanescit, quemadmodū inductis coloribus obliteratur linea, quæ tabulam occupabat? Quid ea medicamenta significant, nisi vtilēs vitæ præceptiones, quæ splendido illo mendacio conteguntur? Vt enim ipsius medicamenti amaritudinem, atque asperitatem suauissimo aliquo liquore medicatis poculi labris oculimus, ita salutaria vitæ documenta iucundo fabularum commento tegere soliti sumus, vt degustata mendacij dulcedine, quicquid amarum est, facilius hauriatur. Esset operæ pretium quid Vlysses ille tamdiu sopitus, ac dormiens, quid Phæacensium incuria, quid Musarum antrum, quid res ceteræ abhorrentes à fide sibi velint, ex Cronio, ex Numenio, & Eustathio dicere. Sed quoniam hæc vacuum omnino possulant tempus, & mea iam ad exitum inclinât oratio, longissimam allegoriæ interpretationem faciliè prætermitto, modò maneat id, quod præcipue contende-
 bam; eum Homeri locum absurdum primæ sui specie, longeq. à ratione remotū, rationi consentaneum fieri beneficio philosophiæ, quæ fabulis illis incredibilibus illigatur. Sequitur, vt quæ vniuersè de poëtarū allegoria diximus, ea de Virgilio, cuius causa hæc est à me instituta disputatio, confirmentur. Neq. enim eos imitamur, qui tam solutè, atq. oscitanter hūc poëtam legunt, vt nihil in eo videant aliud, nisi Aeneæ Troiani hominis in Italiam aduentum, & Homeri diligentem, accuratamque imitationem. quamquam isti ipsi, qui hoc vnum egisse

Virgi-

Virgilium dicunt, vt Homerum imitaretur, magnum aliquid dicunt, si etiam illud secutum intelligunt, vt ad Homeri similitudinem manu directa, pulcherrimas allegorias, quod est in Homero præcipuum, adumbraret. Nam quid est, cur tantum, ac sapientem virum inertes secutum pictores existimemus? qui aperta quædam, atque illuminata solum in alienis artificijs imitantur, abdita, obscura, recedentia longe, atque retrusa, in quibus artis est plurimum, non imitantur. An vir omni disciplinarum genere cultissimus, summo, singulariq. iudicio præditus Homerici operis quasi corpus diligentissime vidit, animum, quo mouetur, ac regitur corpus ipsum, in sui poematis molitione non vidit? longe de illo aliter, & loquuntur, & sentiunt nobilissimi, doctissimi que scriptores antiquitatis. Video enim à Macrobio dictum, cum oportere acutissima oculorum acie præditum, atque instructum esse, qui ad absolutam penitusq. abditam in Virgilio sapientiam possit aliquando penetrare. Video scriptū ab Honorato Seruio, Virgiliū è scientia philosophorū intima canere. Didici à Hieronymo, inter philosophos, ab Augustino inter doctos habendum, à plerisq. veterum inter liberaliū artium scientissimos viros adnumerādum esse. Sed nemo de Virgilio iudicasse videtur honorificētius, quàm Gordianus. Hunc enim, non maiestate tantum, ac ditione, sed vita, doctrinaq. venerandū plane Imperatorem tradit Capitolinus ita veterum lectione philosophorum fuisse delectatū, vt Platonem, Aristotelem, Virgiliū numquā sibi è manibus elabi pateretur; quasi vellet ea scriptorum societate significare, nihil à Platone, nihil ab Aristot. tradi simpliciter, quod à Virgilio versibus, & numero nō caneretur. Sed vnde cognitum habēt hi, Virgilium ita scientem fuisse philosophiæ, nisi ex abditissimis illis, obscurissimisq. sententijs, quas aspectabilium, notarumq. rerum imitatione à legentiū oculis ingeniosus poëta porro subduxit? Quorsum ea philosophia ita cōmendaretur à doctis, nisi ab ipsis, in eo, quod vulgò legitur opere, pene oculis cerneretur? Quorsum tā vario disciplinarum genere Virgilius diceretur instructus, nisi variam illam doctrinā, ac scientiam plane multiplicem versibus suis clam, & quasi dissimulāter illigasset? Nae ille, quem paulò ante laudaui, studiosissimus poëta patronus, propugnatorq. Macrobius, egregiè, ac præter ceteros hæc docuit excellenter, cum de Virgilio confirmauit, amplissimam eū, iucundissimamq. philosophiam suo ipsius operi laudabiliter aspersisse. Quid enim est operi philosophiam aspergere, nisi varia philosophiæ documenta fictis in opere fabulis occultare? Nemo profecto, neq. philosophus, neq. aliarum liberalium artium sciētia eruditus, hunc vnum poëtam legerit, quin in eo fusa, atque aspersa suæ doctrinæ præcepta recognoscat. Ceterum intelligo, me nihil agere, nisi vos, quod in Homeri causa iam feci, velut in rem præsentem ducam; ostendamq. aliquid

quid etiam in Virgilio esse, quod ab incredibili, atq. ab indecoro sine allegoria vindicari nō possit. Ne multa. Macrobius factus ex procuratore præuaricator, Homerum summè cōmendat, quod in nulla sui operis parte trium illarū Dearum de pulcritudine certantium, iudicijq. Paridis mentionem aliquādo fecerit: contraq. Virgiliū graūiter accusat, quod ab ira Iunonis impotenti, atq. implacabili ausus sit pōima tā amplum, atq. magnificum exordiri. Scio equidem, hoc loco Scaligerum virgulam illam censoriam suam in Macrobiū intendisse, admirabundū, quod tantus vir, tam insigniter eruditus non videret in Iliadis sine fabulā hanc aliquot versibus ab Homero perstringi: sed in auctorem regerenda virgula est, quod non legerit apud Plutarchum, eos versus non Homeri proprios, sed spurios, atq. suppositos à veteribus habitos esse. Vt cumq. controuersia sit; reprehensum à Macrobio Virgiliū video, quod fabulam incredibilem, & decoro minimè seruientem cōmemorarit. Neq. enim simile vero videatur, aut deceat, leuissimis de causis altercari Deas, & ad litem dirimendam, componendamue, mortalium, atq. adeo pastorum subire iudiciū velle. Iure ne dicantur hæc, an iniuria, non disputo. Sed fac tamen iure, ac meritò reprehensa. Si qua Virgilius, aut ab incredibili, aut ab indecoro videtur labe respersus, eā ego Fulgentij Placiadis, hominis docti, & Christiani auctoritate detergam, qui fabulam hanc sapienter interpretatus, tres illas Deas humanæ vitæ rationem dixit esse tripartitam: contemplantem Palladem, actuosam Iunonem, Venerem voluptuariam. Has Deas propterea iudicari à Ioue non debuisse, quod Deus liberā homini deligenda vitæ optionē dederit, vt quam velit è tribus, suo arbitratu, ac iudicio cōplectatur. Addit, neq. prudētē aliquem, neq. doctum eius causā iudicem fuisse delectū; quia cum esset illo figmento stultorum consilium exprimendum, qui contemplationis actionisq. hoc est virtutis, ac doctrinæ posthabita præstantia, voluptati corrumpendos se tradūt, tam parui, peruersiq. auctorem iudicij non acutum hominē esse oportuit, non eruditum, ac doctum, sed pastorem imperitum, ac rudem hominem; belluarum pene conuictu sic vtentem, vt parum ab ijs differre videretur. Multa præterea sunt apud hunc etiam Latinum Homerum, quæ petito ab allegoria patrocinio egent. Sed prouidere me oportet, ne vos ante patiēter audiendi finē faciatis, quā ego putide, molesteq. dicendi. Tantū orandi mihi etiam, atq. etiam estis; vt quoniam hoc ad vos hodie iudiciū à me delatum prudentius est, quā illud ad Paridē, gregarios à Virgilio interpretes, velut ab interuerso fundo deiiciatis, constituatq. Philosophorum esse in tam amplo, splendidoq. sapientiæ regno dominari. Quod si plane de re non liquet, ac Iudicium sententiæ variant, ampliari per me licet, & cōperendinare; vt actione altera, & dicatur à me copiosius, & à vobis de tota causā facilius decernatur.

DE VIRGILII ALLEGORIA

M O R A L I.

O R A T I O I I.

QUOD votum est Comicorum omnium poëtarum, palam, ac liberè profitentium, ea se gratia, consilioque adiecisse ad scribendum animum, ut populo placerent, quas facerent fabulas, id me votum iam sæpe damnavit, ac reum fecit apud vos Auditores: quorum humanitate factum video, ut numquam ex hoc loco dixerim, quin ea, quæ dicerentur à me, oculis, vultu, nutu, ipsa etiam, quæ vendibiles excipere solet orationes, admurmuratione secunda comprobaretis. Licet ita hodierna die non tam de me gloriòse, atque inuerecundè prædicare, quàm de vestris in me promeritis amplè, magnificèque sentire. Nam cum semper hic mihi vigiliarum mearum extitit fructus, ut à vobis accurate, ac libenter audirer, tum verò maxime anno superiore; cum explanationè Virgiliani operis à Grammaticorù vulgo sic vindicaui, ut contenderè, Philosophorum esse, Philosophù illum poëtam, aut poëtarum veriùs Platonem, quemadmodum cum nominabat Alexander Seuerus, auditoribus interpretari. Acclamastis inquam orationi meæ, atq. arcanam in eo poëta Philosophiam occultari aliquam, vestro quoque suffragio decreuistis. Nunc, quoniam ita placere omnibus hanc sententiam animaduerti, & à Philosophis, quorum fines intraueram, neque fastidiosè reiectus, neque postulatus iudicio, aut appellatus ex tribunali sum; intelligo mearum esse partium, constituere certam philosophiæ formam, quam in opere, veluti mysterio quodam videatur allegorijs poëta solertissimus obduxisse. Cum enim à Platone omnis philosophiæ ratio tres in partes tributa sit, quarum prima subtilitate disputandi, ac disserendi, altera moribus, & vita, tertia naturæ ipsius obscuritate contineatur; nisi etiam dico quam tandem è tribus hisce formis appositam Aeneidi, atque obuolutam illo poëmate putem, fidem meam, quam tum vobis Iudicibus obligauì, non liberabo.

Principio igitur, vt ab incertis explorata, & certa fecernamus, illud ponendum existimauimus, quod turpissimum esset, in dubium, quæstionemque venire, eam philosophiæ partem, quæ genera partitur, ac species, quæ consequentia, & repugnantia videt, quæ distinguit ambigua, non fuisse optimi poetæ consilium in grauissimū illud opus includere: nisi eos fortasse audiendos putatis, qui paulo superioribus annis tam acute, atque subtiliter de poetæ vi, ac natura disputabant, vt eam non modo Dialecticæ, sed etiā Sophisticæ subiungere non dubitarent.

Vnum igitur esse video, quod disputando inuestigare, ac quærere minime puduit prudentissimos viros: naturalem ne, an eam, quæ de moribus agit, philosophiam in toto poematis cursu persequatur Virgilius, & occultat allegorijs. Quæstionis verò causam eam esse dicunt, quòd nihil in disputationibus illis acutis, aut docetur à Phisicis, aut à morum doctoribus explanatur, quod à poetis ipsis implicitum fabulis, & conuolutum non sit. Nam, vt à naturalibus ordiamur, ea primum initia in oculos ipsos, ne dum in animum, ac mentem incurrunt, quæ ab Empedocle radices, & rerum omnium fontes appellantur. De quorum altercatione, atque inimicitia, quam exercent, antequam ex ijs aspectabilia corpora coalescant, superuacaneum est apud doctos, & sapientes viros multa commemorare. Illud breuiter, & cursim repetere memoria satis sit, ex illo elementorum conflictu, velut ex bello iam profligato existere naturalium rerum, atque adeo ipsius vniuersitatis admirabilem consensionem, ac pacem. Hanc ergo genitalium corporum pugnam, in qua naturalis philosophiæ primordia, & quasi rudimenta posita sunt, nolite putare, aut ignorasse poetas, aut in suis ipsorum fabulis præterisse. Vetat enim nos ita suspicari Græcorum facile princeps Homerus, qui Deorum in cælo similitudines, & ciuile prope dissidium studiose depingit, cum videlicet.

*Contra Neptunum flauus confligit Apollo,
Tela tenens pennata manu, cum Pallade Maiores
Congreditur. iacit arcitenens Diana sagittas
Iunonem contra: pedibus talaria gestans
Latonam aggreditur, sumptis Cyllenius armis.
Parte alia ignipotens magno cum flumine pugnat
Mулciber, ætherei Xanthum quod nomine dicunt
Calicole.*

Ego ne ita cæcus sim, vt Homerum, qui tam multa sine oculis vidit, intelligere non potuisse credam, quam hæc à Dijs aliena discordia sit, atque in fouendis mortalibus intestinum ipsi cælo, ac planè domesticum bellum: neque suspicer potius, immo prorsus in animum inducam meum, tectiorem aliquam, & remotiorem ab oculis pugnam illo Deorum prælio voluisse describere: sequar Alexandrinum Cyrillū, non sapien-

sapientissimum modo, verum etiam sanctissimum ducem: qui abditos, ac penetrales Homeri locos face prælata collustrat, & ceteris intuendos tamquam interpres, ac mystagogus ostendit. Is igitur in eius libri præmio, quem contra Iulianum Cæsarem perfidiosum, Christianæ religionis desertorem promulgauit, hæc Homeri figmenta cum ijs contulit, quæ corporis actione, quæ voce, ac gestu ab histriionibus aut mimis redduntur in scena. quemadmodum enim poëta, qui Theatro seruiunt, minime satis habent, aut ira percitum hominem, & cupiditate, aut contentione, atque ambitione discordem, aut æstuantem inuidia, aut ieiunio enectum, & fame verbis affingere; sed ipsam quoque iram, & cupiditatem, illam ipsam inuidiam, discordiam, ac famem, corporatam, aspectabilem, spirantem etiam, & loquentem faciunt: sic Homerus naturalis Philosophi partes acturus, haud sibi satis esse putauit ipsa rerum naturalium initia, quæ vocamus elementa, verbis retexere, nisi etiam quibusdam quasi personis induta produceret in medium, & legentium oculis spectanda per otium, ac contemplanda proponeret. Itaque varia illa partim in Troianos, partim in Græcos bellantium Deorum, & digladiantium, studia, variæ sunt, aduersæque qualitates elementorum, quibus inter se continenter, ac semper bellum gerunt, continenter intereunt, ac renascuntur: quæ videmus, sensuque tractamus corpora conformant, ipsam seruant, & continent rerum vniuersitatem. Quam quidem elementorum pugnam, quia diuinam existimabat Homerus, non hominum illud prælium esse dixit, sed dimicationem Deorum, non mortales inter se certantes, & concurrentes induxit, sed bellum vnâ committentes, & ferro decernentes Diuos. Quid enim esse causæ putatis, cur Apollinem igneum illum, & radios vibrantem Deum cum Neptuno, maris, & aquarum, quæ ab illo nascuntur omnium præside, congregientem faciat, nisi quia calidum, & siccum elementum humido, ac frigido, qualis aqua est, aquarumque moderator Neptunus, aduersatur? Cur lunoni æris dominæ Dianam, quæ Luna etiam dicitur, opponit in prælio, nisi quia stabilis, & spirabilis ær à Luna, quæ in subiecta, & supposita omnia non tam ditionem, quàm maleficiû exercet, agitur semper, ac permouetur? Cur Vulcanus Scamandrum, siue Xanthum, illum nobilem Troiæ fluium bello premit, ac sequitur, nisi quia feruēs, & maxime calidus ignis, quē habet in potestate Vulcanus, humidis, ac frigidis rebus, vt de Apolline dicebamus, est inimicus?

Sed in ea pugnantium Deorum congressione illud mihi mirandum eximie videri solet: quòd, quem discordias componentem, atque adeo auctoritate, ac maiestate bellum inhibentem esse oporteret, eius pugna cum animi oblectamento spectatorem, & digladiatione illa gaudentem Deorum omnium Principem, ac dominum Homerus facit,

facit, & custodiuit Iouem. Quantum enim assequi cogitatione possum, id significare videtur, quod nec à vero, nec à recta religione, abhorret: elementorum pugna, & quæ ab elementis ita pugnantibus existit, omnium procreatione rerum, despicientem è cælo Vniuersitatis molitorem, atque opificem Deum summo opere delectari. Ab hisce rerum initijs, ad ventos, quorum est incredibilis vis, atque in omni vitæ parte admirabilis vsus, veniamus. Multa quidem de his impleta fabulis, & commentis sunt; sed illud longe pulcherrimum, & rationibus nostris accommodatissimum iudico, quod Vlyssi, homini maxime gnaro, ac scientissimo accidisse commemorat idem Homerus. Cum enim diu, multumque aduersa ventorum tempestate iactatus, & circumactus in mari fuisset, Aeolum, illum procellarum dominum, gubernatoremque ventorum conuenisse, ac rogasse dicit, vt aliquem tandem, & turbinibus incommodis, & errori suo modum, ac finem imponeret. Ne longum faciam: auditus illicò à Rege ventorum est, & tam diuturna calamitate, temporis puncto leuatus. Accipit ab humanissimo procacis populi Deo ventos omnes, atque anhelitus terræ folliculo insutos, & culleo, quasi parricidas; vt eos in officio contineret semper, & secunda in posterum nauigatione vteretur. Quid vobis hæc fabula videatur, haud sane scio. Equidem non ita, stultum putarim Homerum ingeniosissimum poetam, vt tam pingue mendacium credibile se facere posse consideret. Aliquid profecto ea dignum sapientia, qua præditus erat, tam impudenti vanitate docere, ac exprimere voluit. Docuit sane feliciter, expressitque: non id modo significans quod Eustathius interpres affirmat; Astrologum ea memoria fuisse præstantissimum, qui ventorum quorundam exortus, occasusque diuinarit, & Vlyssi prædixerit; sed naturæ miraculum, abditissimum adumbrans, eorum, qui Physicam tractant quandam remotiorem, quam naturalem magiam appellant, testimonio comprobatum, hoc est, ventos habere insitam illam, impressamque naturam cum vtribus simultatem, quam Græci ἀντιμάχου vocant: sic prorsus, vt numquam in eam cæli regionem aspirent, vbi certi quidam, folles ex edito, ac sublimi loco deligati suspendantur. Intellectum id primum est Empedoclis beneficio, quod testatum reliquit in duodeuicesimo historiarum libro Timæus: vbi confirmat, eum Philosophum incredibili quodam modo, ac singulariter attulisse mortalibus admirationem. Nam cum aliquando immoderate, insolenterque flarent Etesia, sic, vt vrbium turres, & tecta quatefacerent, corrumperent segetes, ipsas etiam arbores, ac siluas extirparent, aliquot deglobi asinos, & vtres è pellibus factos in collibus, atque in altissimis montium verticibus, ad vehementissimos illos ventorum inhibendos, & comprimendos flatu, suspendi, ac collocari iussit. Qui cum occidissent

dissent subito, & confestim in ea prouincia spirare desissent, eorum more, qui victis, debellatisque populis, ac Regnis, nouum sibi cognomen inueniebant, *καλυσανέμιας* à Græcis, hoc est ventorum depulsor, ac profligator, honorifico sane vocabulo dictus est.

Sed quia leuissima hæc, & tenuissima ventorum corpuscula subterfugiunt visum, præstat ad ea, quæ magis oculos, & sensum cient, imprimisque ad cælum orationem conuertere: quo nihil pulcrius, nihil ornatius, nihil quod Philosophos ipsos ad sui contemplationem vehementius rapiat, inueniri, aut cogitari animo potest. Quid ergo de hoc altissimo Dei Opt. Max. domicilio tam graphicè factò, aureis illis circulis quasi balteis vndique comprehenso, creberrimis astris, tamquam bullis, gemmisque artificiose distincto, ipsi quoque poëtæ philosophantes imperitæ hominum multitudini tradidere? tam varia, tamque à vero in speciem aliena, vt pigeat relegere animo fabulas, atque hoc loco ad satietatem vsque recensere. Vnum tamen haud præteribo tacitus, quod instar omnium esse possit. Quid tandem? dicam breuissime. Cælum incudis filium facere poëtæ non dubitarunt. duram oppidò illi matrem dederunt, & quæ parere non possit, nisi tonitru, ac fulmine perterreatur. Næ ipsi plumbei, aut etiam incudes putandi sunt, nisi prudentissimam aliquam sententiam tam magna stultitia tegere voluerunt. Cur enim cælum incudis potius filius sit, quàm aut mallei, aut scalpri, aut etiam officinæ? Liberat nos ea quæstione, ac dubitatione Phurnutus: qui propterea ex incude parente natum esse cælum à veteribus dictum autumat, quòd significare doctissimi viri, ac demonstrare mortalibus vellent, perpetuum cælestium orbium vltro citroque meantium sine vlla comminutione collisum, & materiam omnis immunem interitus, omnis omnino vitij, atque corruptionis expertem. Vt enim illa ferrea fabrorum massa, quam incudem dicimus, noctem, diemque malleis assidue tunditur, neque corrumpitur, aut comminuitur tamen: ita cælestes illæ rotæ, quarum citimæ inuolutæ sunt extimis, perpetuo quidem cursu circumaguntur in orbem, sed tamen neque detritæ sunt vquam, nec in futurum vlla ratione deterentur. Probare videtur hæc Platonis amantissimus, ac studiosissimus Proclus: qui cælum ab antiquorum multis appellatum æneum arbitratur ad illam eandem opificij pulcherrimi perennitatem, æternitatemque declarandam. De naturalibus ita diximus.

Sequitur, vt de ijs, quæ moribus, aut multiplici hominis officio continentur, aliquid etiam in medium proferamus: quæ quoniam in præceptis versantur, partibus singulis humanæ vitæ salutaribus, ab obscurissima illa Hesiodi fabula initium faciam, quam inuolucris explicatam suis proposuit nobis antiquissimi temporis Philosophus

apud

apud Galenum Chryſippus . Canit igitur Heſiodus, Ionem vetulum, illum Deum, & tam multarum nuptiarum, Metim virginem præclaro ſibi coniugio deuinxiffe : quam cum eximiè muneribus ornaffet, ac mundo, cum præter cæteras coniuges blanditiâ conſuefeciffet, & gratiâ, in ipſo toro , atque complexu commandauit totam, atque in ventrem penitus abſtruſit ſuum. Quid deinde factum putatis? fingite hoc ipſo commento, quod accepiffis ex me, fabuloſiorem fabulam : vincenda tamen eſt expectatio veſtra mendacio. Meti grauidus, ac fœtus Iuppiter , iamque ad pariendum vicinus, ſic dolere, ac diſcruciari capite cœpit, vt à Vulcano ſecuri aliqua, vel cuneo ſibi diſſindi vellet, & cuperet cerebrum. Ita proſus id factum eſt, vt Iuppiter imperarat: qui conſeſtim periculo puerperij liberatus, in lucem è bipartito capite Palladem, doctiſſimâ diſciplinarum, & conſiliorû omnium moderatricem effudit Deam . Ridetis tam palmare mendacium; nec iniquè ridetis. ſed riſum in hac fabula iubet tenere Chryſippus . Ait enim, Metim nihil aliud eſſe, niſi prudentiam, artemq. vitæ ſapienter, ac moderate degendæ; adeoq. traditum ab Heſiodo , eam virginem, conſilio, ac ſapientia Dijs, hominibuſq. antecelluiſſe vniuerſis . Hanc videlicet prudentiam vorare quodammodo nos, hoc eſt diligenter , & quam citiſſime comparare, atq. in capite condere ſapientes iubent . Nam ingeniôſe Galenus ipſe ita fabulam hæc ſecundum Chryſippum enodat , interpretaturq. de ſuo: meritò primû in ventrem ab ore detrufam Metim, deinde conceptam in Iouis capite Palladem: quia prudentia ortum quidem ducit à ſenſibus, habetq. in ipſo rerum experimento incunabula quædam : ſed tamen in capite adoleſcit, maximèq. perficitur in vertice , vbi medius, & præcipuus cerebri folliculus eſt. Sic ille philoſophatur: ad veritatem quidem nõ omninò recte, ad ſenſum Heſiodi ſapienter. Quid vero nobis etiam fiet, vbi hanc moderandæ vitæ rationem, ac viam didicerimus ? id omnino, quod accidiſſe, Ioui comminiſcitur fabula . Quemadmodum enim Iuppiter, exhausta iam, vorataq. Meti, conſultiſſimus euafit, & Palladem: peperit, ſic vbi verâ nos prudentiæ ſpecië informauerimus animo, non modo nihil in vita peccabimus, ſed noſtra ipſorum cogitata, quæ veluti fœtus ex capite proferemus in lucem, non cogitata mortalium eſſe, ſed ab ipſa Pallade profecta conſilia videbuntur .

Ceterum hanc, quæ de moribus agit, philoſophiam, nihil eſt, quod habeat , & contineat magis, quàm dati hominum criminibus apud Inferos Iudices, & certa certis ſceleribus, ac peccatis excogitata fabuloſè ſupplicia . quibus figmentis, ne ſemidocti quidem, ac pene populares ipſi vllam adhibendam eſſe fidem arbitrantur . In manibus ſunt, & quotidie leguntur à nobis, quæ nouitiis , ac tiro philoſophiæ apud Marcum Tullium in eam ſententiam diſerte, ac luculentè pro-

ſiteretur in Tuſculanis . Tantum enim abeſt , vt vel tricipiti Cerbero , vel fremitu Cocyti , vel Acherontis tranſuectione , vel Rhadamanthi iudicio commoueri queat , vt etiam poëtarum , & pictorum hæc eſſe portenta conuincat . Quod ſi hoſpitem hunc philoſophiæ contemnitis , eiſque teſtimonium non probatis ; habeo proferre Philoſophos magnos , & eruditos viros , qui facilè adoleſcenti , ac ſapientiæ tironi ſubſcribant . Nam in omni philoſophiæ genere verſatus , exercitatusq. Plutarchus , in eo libro , quem de audiendis poëtis inſcripſit , ardentium apud Inferos fluminum , locorum horribilium , portentorumq. deſcriptiones intelligere iam omnes affirmat , fabulas eſſe : ac ne Pindarum quidem ipſum , aut Sophoclem vera putaffe , quæ de Inferis , ac de Inferorum monſtris ſcriptis verſibus cecinerunt . Cur ergo illa commenti poëtæ ſunt , cum neq. crederent ipſi , neq. credibilia populo eſſe arbitrarentur cur ? nimirum vt multiformibus , monſtroſiſq. illis imaginibus Inferorum , & ſcleris deformitatem effingerent , & multiplices manere pœnas eos , qui delinquerent , ſimulato terrore , ac ficta turpitudine demonſtrarent . Itaque in illo Tantali fugitiuo lacu , atque pomarijs , non Tantalus ipſe nominatim , ſed generatim , vniuerſeque plectitur auaritia : in Ixionis illa rota non tam ipſe iactatur Ixion , quàm torquetur , & circumagitur ambitus : in Titij dilaceratione miſerrima non tam ipſe punitur , & pœnis afficitur Titius , quàm dolore carpitur , & laceratur libido .

Nullus vmquam Philoſophorum fuit , qui certius hæc credere videretur , quàm Plato . & tamen idem ipſe , qui in Phædone veriſſima eſſe ſanctè , ac pene iuratus affirmauerat , in primo de Republica dicta mutat , & palinodiam cantat . Docet enim apertè , diſtinctèque pronunciat , ea , quæ de quatuor Inferorum fluminibus , deque Rhadamantho , ac Aeaco vulgauerunt poëtæ , deliramenta ſomniantium , atque aniles fabulas eſſe . Quid hic igitur à nobis in tanta dictorum inſtantia conſtituendum erit ? An excordem , & pugnantia locutum dicemus tam magnum , & ſapientem virum ? Non patitur nos de Platone , quem appellabant antiqui Philoſophorum Deum , tam male ſentire , ac iudicare Platonicus Olympiodorus . Habet enim ad allegoriam , velut ad munitiſſimam arcem , perfugium ; vnde pro magiſtro fortiſſimè , acerrimèq. propugnet . Nam ſi monſtra ipſa , & compositæ Inferorum formæ ita per ſe ſpectandæ ſint , vt exprimuntur in fabulis , tum enim uero contendit , à Platone , non modo fabulas dici , ſed ipſam quoque fabuloſitatem . Sin autem allegorias intueamur ipſas , quarum cauſa , turpiſſimæ illæ , incredibilesque monſtrorum ſpecies fictæ ſunt , ea veriſſima eſſe , atq. adeo ſapientium oracula Platonem credere , ac dicere putat . Placet hic Procli etiam verba , Platonem , ac Homerum à calumnia vindicantis penè de ſcripto recitare . Inferorum , inquit , illæ regio-

regiones, ardentia flumina, & ea, quæ de Rhadamanthi iurisdictione docuerunt Homerus, ac Plato, non omnino sunt habenda somnia, vanitatesq. stultorum. Vt enim in cælo certæ sunt, & pro meritis designatæ vniciq. Cælitum, atque Indigetum sedes, ita putandum est, mortalium animas, quæ vel afficiendæ supplicio, vel expiatione purgandæ sunt, ad loca quædam abdita, & ea subterranea demigrare; quò veluti flumina, ipsæ rerum omnium fæces, & concretiora elementorum purgamenta decurrunt.

Spissum opus, atque infiniti propè laboris esset, cetera in hoc ipso genere persequi, quod tractamus. dicam in summa: quicquid aut in natura contemplati cogitatione sunt, aut in moribus salutari documento, ac lege præscribere Philosophi, id compertum habetote, & vidisse poëtas, & hominum generi fictis fabulis, quasi mollioribus quibusdam præceptis exposuisse.

Quæ videlicet causa (huc enim mea spectabat, & collimabat oratio) ita mouit aliquos haud indoctos, atque illitteratos viros, vt cum ijs liberum videretur de Virgilio vtrumque pro arbitrato decernere, maluerint eum naturalem Philosophum facere, quàm vitæ, morumq. præceptorem. Videbant enim vtramq. philosophiam à poëtis implicitè, abditèq. traditam fabulis: videbant permultos ipsius Virgilij locos ab antiquissimis quibusdam scriptoribus explicatos ita, & explanatos fuisse, quasi naturalis essent philosophiæ, non ciuilis institutionis inuolucra. Sed non viderunt, eam rationem infirmam esse, & quæ nihil præterea vincat, nisi aliquando in tam amplo poëmatis campo quosdam occurrere locos, qui naturalis philosophiæ doctrinam complecti, ac tegere videantur. Non enim id efficit, quod efficere, ac demonstrare oporteret, opere continuato, atq. perpetuo à Virgilio non mores, sed rerum naturalium cognitionem adumbrari. Quod si ea ratio quicquam posset, posset illud etiam facere, vt quoniâ multis apud eum poëtam locis antiquorum opiniones de Dijs, & sacrorum ceremoniæ continentur, Theologus appellari debeat, & Pontificij iuris interpres. cum præsertim Honoratus Seruius scriptum reliquerit, à Virgilio plurima dici ex altissima Aegyptiorum Theologorum scientia, & disciplina. Et haberent, opinor, Scaligerum illum Iulium huius sententiæ facilem adstipulatorem: cuius ea videlicet erudita vox, atque oratio est; Virgilium excutere omne philosophiæ penu, & ex adytis Metaphisicæ loqui. haberent patronum veterem illum Grammaticum, atq. interpretem poëtæ Donatum: qui tantum Virgilio tribuit, vt libere, fidenterq. confirmet, eum liberalium artium non modo peritissimum esse, sed doctorem etiam, & magistrum in opere.

Equidem cum istorum studia satis demirari non possum, qui tam impotenter, ac perditè Virgilium amant, vt eius causa omniū discipli-

narum fines violenter inuadant ; tum verò me ipsum ignauia , ac timiditatis accuso, quòd tam amplè campum, atque imperium illi proferre non audeam . Fateor me plus nimio formidolosum, & verecundia pene semipagana præditum esse natura . sed si formidinis causam dixerò, scio vos daturos esse veniam pudori meo. Nò possum sine aliquo sermonis diuerticulo explicare quod timeo. recordabor tamē itineris instituti, neq. monitorem expectabo, qui me, commonstrata columna, reducat in viā, vnde deflexi. Age igitur. Aesopum norunt vniuersi qui litteras norunt. quin etiam tonsores ipsi, atq. illitterati omnes cognitum habent . Expositus erat is ab institore domino in Sami foro duobus intermediis venalibus pueris, artibus eruditis, & elegantibus forma; quorum alter Musicus erat, alter Grāmaticus; vterq., vt ea natio facta est, ad omnem proiectus audaciam . cum ecce tibi Philosophus magni nominis Xanthus, siue casu, siue consilio commodum in emporium venit . Vbi, turpissimum hominem insignibus interiectum pueris conspiciens, enimvero mercator hic, & sapit, inquit, & in rem suam callidissimè prospicit : qui comparatione deterrima fecit, vt iuuenes illi habitiores esse viderentur, & pulciores. Tum propius ad catastram accedens, venales illos adolescentes de suis ipsorum artibus percunctaturus, cantorem interrogat primum, ecquid facere sciret. Quid ni respondet Musicus? omnia. Hic Aesopus, vel audacia, non ferenda commotus, vel calliditate tam stulta delectatus, diductis enormiter labris, quæ nigra, crassa, prominentia, atq. vsq. ad miraculum vtrimq. habebat inflexa, tanta cū turpitudine risum fecit, vt soluerit pariter omnes Xanthi discipulos, qui erant spectaculo circumfusi. Pergit nihilominus Philosophus etiam rogare Grammaticum, numquid ipse calleret. Ille nihil addubitans, aut moratus, maiori cum audacia respondet, omnia. Quem cum Aesopus eadem fanna excepisset, ac risu, cœpit sedulò cogitare Philosophus, quid esset causæ, cur monstrosæ deformitatis mancipium ita sociorum respōsa rictu, & cachinno deluderet . Quin ab ipso quoq. sciscitatur, inquit, artem, quam teneat? fortassis etiam derisionis causam cū artificio dicet. Age igitur tu infelix mortaliū irrisor, & despiciatissime fannio: quid facere nosti? nihil, respōdet Aesopus. nihil? plane inquam. an non tu furciferos, & verberones istos audisti, cum omnia se scire profiterētur? Quid reliqui factum mihi esse arbitraris? nihil. Historia quidem hæc est, & vera narratio ; sed eam mihi parabolam, atque apologum esse peruehim, hoc est, institutionem rationum mearum, & saluberrimum documentum . Quid igitur tandem ? Sunt in hoc Gymnasio haud minus quàm in Sami foro mercatorum essent, variæ Doctorum officinæ: quorum si perturbare, & confunderē artes, contenderemq. in vno Virgilio suppetere, atq. exposita esse omnia, quæ ceteri, distributo per partes labore,

labore, ac studio docent, dignissimus profecto essem, qui ab Aesopo deluderer, & exsilationibus omnium proturbarer à foro. Consulam igitur in rem meam accuratè, neque in eam possessionem inuolabo, quæ mihi decreto Prætoris addicta non sit.

Satis inquam habeo, eam doctrinam adiudicare Virgilio, quam Horatio relegédam Homerus tradit in Prænestino. Is enim, ut ait ille, cum bellum Troianum omni allegoriarum pulcritudine cumulet, non illum cæli cursum diuturno mortalium studio repertum, non astrorum errantium accessum, & recessum, non stirpiù vim, & facultatem, non alias rerum naturalium causas fabularum integumētis inuoluit:

Sed quid sit pulcrum, quid turpe, quid utile, quid non,

Plenius, ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

Et tamen in eo poëmata multa sunt, quæ ad naturalem philosophiam declarandam pertrahi facile possunt. Cur ergo morum potius conformationem, quam naturæ causas ab eo discit Horatius, nisi quia singulis hominum ordinibus in illa perpetua, & continuata poëmatís allegoria præscribuntur ample, & de industria mores, naturalia sparguntur parce, ac velut appendiculæ quædam operi magno subseruientes adduntur? Quotus enim quisque Consularē, aut Prætoriam viam eò ducere contendat, quò tramites, ac semitæ ferunt, ac non potius tramites, ipsius diuerticula quædam esse dicat militaris viæ? Recte sane sapientes, peritique rerum æstimatores docent, nihil esse, quod materiam, quam tractant, & in qua versantur ij, qui aliquid scribunt, patefaciat, & demonstret magis, quam finis, quò studium, referunt vniuersum, & cuius causa cetera faciunt, ac moliuntur. Quare cum Virgilio non ipsius cognitio, inuestigatioque naturæ, sed morum disciplina, & ciuilis institutio proposita sit, minime profecto dubitandum, aut quærendum est, in quorum philosophorum numero collocandus videatur.

Sed quæ te causæ, dicet aliquis, in eam sententiam impellunt, ut de Virgilio decernas, morum expolitionem illi propositam esse, non explicationem naturæ? quasi vero in hoc genere pro summa ratione habenda non sit auctoritas, ac exemplum Homeri, ad cuius similitudinem hic noster artem, manumque studiose dirèxit. Sicut enim satis, superque videbar ostendere, hoc vno nomine in Virgilij poëmate allegoriam latere, quòd in Homero esse aliquam vniuersæ demonstrarem; ita nunc, in eodem opere nominatim illigari morum philosophiam, vel hoc ipso probari à me planissime credo, quòd eam sapientiæ formam Homerum expressisse probarim in suo.

Sed tamen, ne in summa rerum copia, egestate, atque penuria laborare me quispiam putet, ex ipsa communi poëseos definitione rationes ego repetam validas, quæ facile vincant, hominù mores attendere

non de rerum natura cogitare Virgilium. Nemo enim est, qui non hunc & optimum, & præstantem ceteris poëtam velit, hoc est, non arbitretur, expleſſe numeros omnes absolutæ poëſeos. Atqui poëſis ipſa, ſi genus inſpicias, quid aliud ab Ariſtotele, quàm imitatio dicitur, atque actionum humanarum expreſſio? Actiones autem humanæ ita continentur, & conſtant moribus, ut ab ijs ſeungi, ac ſeparari non queant. Nam quæ hominis actio eſſe, aut fingi poteſt, quæ, vel bono, vel prauo more affecta, & conſtituta non ſit? Imitatur poëta, regentem milites Imperatorem, ſeditione diſcordes, atque altercantes ciues, tyrannidem occupantes improbos, alia ex eo genere prope modum infinita: quæ quoniam ab homine tantum effici poſſunt, neque cum ceteris animantibus communia ſunt, actiones appellantur humanæ. Sed quis exercitum moderantem Ducem, quis popularium tumultus, ac turbas, quis Tyrannorum dominatum deſcribere ſine certa morum expreſſione poſſit? Planius id explicabitur à me, ſi vobis Ariſtotelis locus longe nobiliſſimus in memoriam redigatur: ubi cum diſcrimen inter poëtam, atque historicum quæreretur aliquod, illud ad extremum inuenit, & ſcriptis libris ad poſteros euulgauit; quòd certas certorum hominum actiones historicus; generalia quædam, atque communia perſequatur poëta. Cum enim Agamemnonem auditis, abducta Briſeide, caſtra pene Græcorum inimicitijs, ac diſcordijs euertiſſe, nolite credere, hunc Agamemnonem eſſe, ſed hominum inflammata libidinem vniuerſe, cuius explendæ cauſa nihil ab ijs moderati, nihil penſi ducitur; ipſi etiam produntur ad certum exitium ciues. Cum legitis, Achillem obſtinato ad otium animo, expeditionem illam Græcorum, & patriæ victoriam retardare; illud exploratum habetote, non eum Achillem eſſe, ſed generatim ira furentem hominis animum, iniuriæque vlcendiſcendæ cupiditate præcipitem, atque impotentem. Cum Vlyſſem deligatum ad malum, Syrenum ſcopulos impune prætereuntem admiramini; non eum vos Vlyſſem exiſtimare debetis, ſed hominis conſilium; & ſuis perfectam numeris ſapientiam; quæ voluptatum inuitamenta negligit, quæ periculis expoſitæ iuuentutis breuiâ, ſyrteſque declinat, quæ rectæ rationis malum ſemper, & gubernaculum tenet. Hæc autem tractare, ac generales hæc morum ſpecies, quas Plato appellat ideas, componere animo, cuius philoſophi eſt, niſi eius, qui de moribus hominum vniuerſe diſputat, & communia quædam vitæ moderandæ præcepta conformat?

Altera huius ſententiæ cauſa etiam à communi poëſeos ratione petitur, atque in eo ponitur à me, quòd cum ab Ariſtotele conſtitutum ſit, poëſim arti ciuili, quam Græci Politicam vocant, ſubiunctam, & velut obſecundantem eſſe, dicendum neceſſariò videatur, morum

procura-

procuracionem, atque administrationem quodammodo demandatam esse poësi; quos videlicet castigare, componere, moderari, ad publicam felicitatem dirigere, ciuilis est rationis, & politicæ disciplinæ. Nam cum non modo liberales artes omnes, sed ipsa etiam opificia, Politicæ quædam præsidia sint, nihil erat necesse nominatim pronuntiare, ac dicere, poësim ciuili subiunctam, & subseruientem esse, nisi propria illi, & singulari quadam ratione subiungeretur. At quæ tandem illa peculiaris, ac propria ratio est, nisi morum tractatio? quæ non, vt pleræque disciplinæ ciuilis tantum imperio paret, sed adest, apparetque dominæ semper, & dies, noctesque domestico quasi seruitio famulatur.

Postrema ratio, non ab ipsa communi poëseos forma ducenda est, sed nominatim ab Epica. Nam quicumque de illa scripserunt aliquid, ij quandam esse dixerunt Imperatoris optimi conformationem, ac Regis. Quæ causa, nisi mea me fallit opinio, fuit, cur Alexander Iliadem Homeri tam sæpe legeret, vt eam, & sub puluino vnâ cum pugione retineret semper, & ipsius viaticum militiæ nominaret. Existimabat enim in Achille, cuius tantopere laudē æmulabatur, optimi Ductoris institutionem ab Epico poëta sapientissimo expositam esse. At qui potest Imperator, aut Rex informari, nisi cum eo de officio transigatur, & moribus? Neque enim Imperatoris est naturæ cognitio, sed diligens officiorum tractatio, quæ morum expolitione constat, & moderatione quadam animorum.

Huc accedit, quod multa sunt in Heroicorum absoluto poëmatis, fabulæ principis epifodia, quæ nec generali aliquo præcepto, nec exemplo ipsa per se Regem instituere videantur. Quo fiet, vt quoniam illæ poëmatibus Epici partes nihilominus Imperatoris institutiones sunt, aliqua eum instituunt allegoria, quæ figmentis nihil ad rem in speciem pertinentibus abdita teneatur. Nam quid attinet, Imperatorem eo plane modo Inferos adire, quo fingitur Aeneas ipse in tenebricosa illa terrarum gurgustia penetrasse, nisi aliquid illa descensione significetur, quod Imperatori, ac Regi debeat esse documento?

Cum igitur hæc, vt dixi, sic omnino se habeant, consequens est, morum philosophiam à Virgilio cani, cum canitur fabula. Si enim bonus poëta non est; qui humanas actiones non imitetur: actiones vero ipsas imitari nemo potest, nisi imitetur, & exprimat mores: si Epicorum est, Imperatorem instruere, non instituitur autem, nisi exquisito morum, officiorumque delectu: relinquitur, vt Virgilius, qui sine dubio poëta bonus est, & Epicus singularis, in moribus officioque versetur, hoc est morum philosophum agat sub poëtæ persona.

Requiret à me fortasse aliquis huius auctores, atque ad stipulatores sententiæ; quos equidem proferre habeo non vulgares, sed sine controuersia principes. Ac primo quidem, nemo penè Virgilium laudat (laudant autem non doctissimi tantum, sed etiam grauiissimi, ac sanctissimi viri) nemo, inquam, eum laudat, qui non Platonicum, & Platonis discipulum accuratissimū faciat. Nam, vt nihil de Macrobio dicam, qui Platonis in eo sensa inuestigat, inuenitq. interpretando; vt taceantur à me qui Platonis eum sacris, ac mysterijs imbutum dicunt, Augustinus optimus, non probitatis, & vitæ solum, verum etiam eloquentiæ, recteq. dicendi magister, amplissime testatur, Virgilium, & Platonice philosophari, & sententiam Platonis explicare versibus luculentis. At Plato, si Timæum excipias vnum, quicquid litteris consignauit, id vel temperandæ Reipublicæ, vel priuatorum moderandis moribus accommodauit. Nihil ergo videtur aliud esse, Virgilium Platonicum facere, nisi eum in illorum Philosophorum redigere seriem, qui mores, & communis societatis officia tractant.

Explicat hæc haud incuriosè Donatus omnium ordinum enumeratione perfecta. Scribit enim, permulta in Virgilio esse, quæ patres, quæ filij, quæ viri, quæ coniuges, quæ milites, quæ Imperatores, quæ ciues optimi, quæ patriæ studiosi, amantesque communitatis addiscant. Huius videlicet poëtæ cantu admoneri mortales, vt suam ipsorum salutem Reipublicæ causa contemnant: huius tacita præceptione constitui, qualem esse oporteat, qui Deum rite, religioseque veneraturus sit. Hoc edici magistro, atque auctore, quid ei cauendum videatur, qui sanctas, atque illibatas amicitias velit, quid ei metuendum, qui violat fidem, quid agendum illi, cuius auxilium in difficili aliquo temporis articulo postulatur. Hæc ille neq. indiligenter, nec vero etiam imperitè. Sed nullus mea quidem sententia melius, aut explanatius ea docuit, quàm Seneca morum præceptor longe grauissimus. Quid enim ille de Virgilio sentit, ac iudicat? Accipite non Laconicum dictum, non Romani Sapientis vocem, sed Palatini Apollinis oraculū, aureis cælandum notis in foribus Templi. Quid inquam de Virgilio pronunciat tam magnus Philosophus? salutare carmen canit, inquit. Quid hoc est per vestram fidem? Quæ noua rerum miracula prædicantur? salutaris aliqua Siren inuenta est? sic prorsus. Salutare carmen Virgilius canit. quid ita, nisi quia institutiones vitæ salutares decantando carmine sic inuoluit, quemadmodum in templis ambagibus obducta, consulentibus, & fausta precantibus populis responsa reddebantur à Dijs?

Maximè velim tam amplis clarorum virorum testimonijs vnum adiungere, quod haud scio quantum apud aliquos auctoritatis habiturum sit: apud me quidem habet multum; apud eruditos, &

doctos

doctos viros habebit, ut spero plurimum. Dantem Aligherium existimatis poetam, opinor, minime vulgati saporis, sed omnibus instructu disciplinis; non philosophicis, atque humanis modo, sed sacris etiam, & ijs, quas Theologicas nominamus: cuius doctrinam plane multiplicem, & Parisiensis Academia, ubi diuerfabatur imperito illo saeculo sapientia, magnopere suspexit, & admirabilis quidam euentus vniuersa posteritati commendauit. Nam, cum eo iam mortuo, postrema illa carmina, quibus Paradisi Cantica nomen fecit, in secreta, retrusaque domesticarum aedium parte iacerent imprudenter relictas, nec sine multorum dolore desiderarentur in ceteris, quae legebantur vulgo, & manibus omnium terebantur; ipsius poetae species, atque umbra candidis inducta vestibibus Iacobum filium secundum quietem admonuit, ut certum, quem digito designauit, angulum domus excuteret, ubi ea scripta vnoquoque mortalium inscio, delitescerent. Somno experrectus adolescens, & secum tacita cogitatione reputans visum, locum sedulo inuestigare, ac perquirere coepit a patre demonstratum. Ne multa: ibi desideratum, & diu quaesitum carmen ita reperit, quasi ea sensibus accepisset, non per speciem obiectam animo somniasset. Is ergo tam sapiens, tam multis eruditus artibus poeta, illo etiam viso tamquam diuinitus approbatus, ita morum allegorias amauit, & persecutus est, ut nisi earum illustretur explicatio, & nominum enodatione declararetur, ne ipse quidem ambages illas intelligere possit, quas conuoluit, atque implicat cantu. Sed tenetis credo memoria, quem itineris illius sui ad Inferos instituti moderator, ac ducem legerit. Scitis, inquam, eius viam comitem adsciuisse Virgiliu, a quo sic edocetur, quemadmodum apud Virgilium ipsum a Sibylla ducitur ad Inferos, & rerum occultarum doctrina eruditur Aeneas. Quid autem esset causa cur Virgilium, ceteris praeteritis omnibus, ducem, & doctorem vellet itineris sapientissimus vir, nisi videret, eam ab illo morum philosophiam integri versibus, quam ipsemet obducere, atque integere cupiebat in suis. Neque enim aliud est, doctore, atque itineris duce Virgilio uti, nisi rationem Virgilij sequi, ac imitari.

Igitur, ut strictim, breuiterque comprehendam omnia: & Homeri poetae sapientis exemplo, & firmissima ratione, & doctorum hominum auctoritate moueor, ut credam, non ipsas naturae causas occultas, sed morum disciplinam, ciuilibusque prudentiae praecipiones allegorij a Virgilio, tamquam in umbris, ac recessu fuisse conditas, quae ab imperitis in eminentia fabulae cerni non possunt. Reliquum esset, ut, quod prioris disputationis initio pollicitus eram, ipsa enucleare Virgilij praecipia, & velut e fabularum corticulis aggredierer expedire. sed quia circumductus orationi meae limites praeteruectus sum, & eorum qui me audiunt patientiam victam longitudine ac inele-

ac inelegantia suspicor, noua quæstione supersedendum puto, & vestræ benignitatis auram in hoc eodem portu, quò me compulit, iterum expectandam.

DE CONTEXTV VIRGILIANI OPERIS ALLEGORICO.

O R A T I O I I I.

VONIAM eum mihi mouendum esse lapidem video, in eoque sudandum amplius campo, quem ingenio, laborique meo aliorum circumscripsit, & designauit auctoritas, Viri præstantissimi, Religiosissimi P. P. Auditores ornatissimi, repetam hodie disputationes illas, quas ad Virgilium, vel ornandum, vel interpretandum præcise quidem, imperfectæque olim affeci, sed nouarum identidem interceptus occupationum incurſu, plene, perducendoque, vt dicitur, ad vmbilicum opere numquam perfeci. Duobus enim ego congressibus illud vici; Aeneida, diuinum, quemadmodum antiqui loquuntur, opus, non tam esse fictam, conflataque ad delectationem fabulam, quàm abditam eius, quæ de moribus, regendisque ciuitatibus est, tractationem philosophiæ. Sed quia nucleum istum intra poematis integumenta reliqui penitus, nec eas exposui nominatim præceptiones, quæ traduntur ab Aenea, Imperatoris optimi vel sustinente personam, vel speciem præferente, totum aliquando corticem frangam, resolutisque putaminibus, id demum extraham foras, quod moribus, vitæque ciuili possit vtilitatem afferre.

Neque vero id ago, vt ostendam, quod aggressus est olim imperfecto conatu Landinus, nullum apud Virgilium, neque locum, neque sententiam, neque verbum vacare documentis, & præceptionibus abditis sapientiæ. Sunt enim alij poætæ, quibus ficus numquam est ficus: quales in Græcia fuere permulti; apud quos ipsæ etiam nubes, & ranæ loquebantur. Qualis apud nostros Dantes Aligherius, est:

cui nisi

cui nisi locis omnibus, ac prope syllabatim suas reddas allegorias, nihil plane supererit, cuius causa poëta, hoc est verosimilium fictor rerum, habendus appellandusque videatur. Non ea, inquam, Virgilio ratio fuit, ut quod ipse panarium diceret, numquam vellet esse panarium. neque mihi consilium est, malitiose, ac per calumniam, ubi nulla sunt, ibi fingere, ac comminisci velle rerum allegorias; sed illud vniuerse contendere, ac demonstrare, Troianorum Ducem, Romanæque stirpis originem Aeneam expressum nobis, ac propositum à Virgilio fuisse ad exemplum viri sapientis, optimique Imperatoris: qui à puero institutus, ac per singulas vitæ partes suis exercitatus virtutibus, ad eam aliquando felicitatem peruenerit, ad quam non modo priuatorum singuli, sed ipsæ quoque ciuitates, ac Regna collimant. Quam ego doctrinam antequam explico capitulatim, & breuiter, aliqua reuocauerim altius à Pythagoreorum, Platoniorumque principijs accersita, quorum sine dubio Virgilius, & secutus est, & consecutus in opere disciplinam.

Animam illi nostram, cuius beneficio viuimus, ac sumus, è cælo delibari, decerpique putarunt, quasi particulam aliquam, aut scintillam diuinitatis: adeoque in corpus hoc mortale, atque concretum tamquam in carcerem, & vincula, tamquam in sepulcrum aspectu fœdum, ac tenebris horridum, immo vero tamquam ad Inferos ita compelli, detrudique pronunciabant. Neque enim antiqui illi sapientes, quos appellarunt Theologos, aliud existimabant Inferos, ac Tartarum esse, quàm nostra ipsorum corpora: quibus inclusi mortalium animi tam multa sæpe cruciamenta, dolores, ægritudines, incommoda, perferre, ac perpeti cogantur in vita. Quapropter omnia, quæ poëtica fabulositas illic esse persuasit hominibus, in nobismetipsis, atque in humanis corporibus admoto quasi digito demonstrarunt. Nam obliuionis illum fluuium, animæ dicebant errorem esse, maiestatem vitæ prioris obliuiscens: Phlegethontem, iræ faces, & cupiditatis ardorem: Acherontem, angorem, atque tristitiam, qua confestim capimur, ubi aliquid, vel fecisse, vel dixisse nos pœnitet: Cocytum, quicquid homines in luctum, lacrymasque compellit: Stygem, quicquid mortales inter se discordes in odiorum gurgite demergit, moris stitutine teterrima contabescens. Quin ipsam quoque pœnarum descriptionem variam, atque multiplicem ab humanæ vitæ desumptam exemplo voluerunt: vulturẽ illum iecur immortale tundentem, conscientie lacerationem, ac laniatum esse credentes, ipsas rerum flagitiose gestarum fibras vbique rimantis, ipsa prope animi viscera turpi contaminata scelere depascentis: enectum inedia, & fame inter epulas ante ora positas Tantalum, sordidos illos, atque anaros exprimere, quos habendi cupiditas insana ipsam cogit rerum præsentium

sentium copiam non videre. illos, qui rotarum districti radijs in orbem aguntur assidue, incautos adumbrare homines, nihil consilio providentes, nihil explicantes virtute, nihil ratione moderantes, sed res suas fortunæ temeritati, quæ circumvoluit omnia, permittentes: Sisyphum adurgentem immane saxum, eorum significare labores, ac studia, qui casta contentione, conatuque semper inefficaci concessa, vitæ spatia conterunt. Eos autem, qui caducam silicem, & iam, iam lapsuram dies, noctesque pertimescunt, Tyrannorum ostendere felicitatem: quorum ceruicibus continenter imminet exitium, quod meruerunt.

Hæc isti de nostro ipsorum Natali, deque animorum origine prædicabant. quibus aliqui Barbarorum populi condocefacti pronuntiatis, homines vita functos cum hilari vœcum sono, tibijsque suauissime præcinentibus ad sepulturam prosequi cœperunt; natos, atque in hanc lucem primū exortos excipere cum lacrymis, & eiulatu lugentium præficarum. Nam qui Pythagoram initio, quique Platonem, postea secuti sunt, duos prorsus obitus, ac mortes, vnam animi, alteram animalis esse tradiderunt. Mori quippe dicebant animal, cum animus è corpore demigrat; animam autem ipsam, cum à simplici, atque ab indiuiduo fonte naturæ in membra corporea, tamquam in sepulcra fœdissima, vel in tenebricosa gurgustia dissipatur. Putabant nimirum ibi sordescere, infici, turpificari societate, & contagione corporis animam, in earumque deprimi fontem ægritudinum, ac ærurnarum, quæ, quoniam acerbissimæ sunt, cum Inferis, cum Tartaro, cum ipsa morte malorum omnium clausula comparandæ viderentur. Et sane, si quis humanæ vitæ rationem expenderit, pestesque percensuerit omnes, quibus animus à corpore, vitiosaq. natura mortalium aspergitur, intelliget, hos non omnia male, mendo-seque dixisse, sed explicasse populis aliquo cum mendacio veritatem. Nollem enim aliquis existimaret, me, cum hæc ita disputo, istorum probare phanaticam de nostrorum animorum origine, ac procreatione sententiam. Equidem, qui iamdiu versor in humanis literis, haud ita sum hospes in diuinis, quin & audierim de præceptoribus adolescens, & sæpe legerim in maiorum monumentis, opinionem istam Platonice in Bracharensi Conuentu iugulatam propterea, fuisse, quòd extitisset inter Christianos à Platone Philosophi quidam audaculi, qui docerent, hominum animas vna cum Mentibus illis, quas Angelos dicimus, à Deo quidem initio fuisse procreatas; sed fastidio demum affectas rerum cælestium, amare cœpisse infimas, ac terrenas: itaque ex eo tempore tamquam in carceres, & latomias, sic in corpora mortalium, ad persoluendum tam incredibilis stultitiæ supplicium continenter, ac subinde de cælo contrudi. Scio inquam hæc:

hæc : neque cum dico , Platonicos , aut Pythagoreos de hominum ærumnis optimè iudicasse , illam etiam laudo deliberationem animorum è cælo , ad quam velut ad stirpem , causamq. communem omnia vitæ lacrymabilis incommoda referebant . Quamquam quid ita me purgo , quasi necesse habeam ostendere , vera esse , quæ , aut Platonici docent , aut Virgilius à Platoniciis hausta fabulis , & commentis inuoluit in opere ? Non hic ego dicturus sum , quàm ille bona , sed quæ Philosophorum placita probet : adeoque facile me proripiam ab impetu Lactantij declamatorio , qui laxatis habenis , in Virgilium inuehitur , quòd ille pius , ille integer , ac sanctus Imperator Aeneas humanas umbris victimas immolare non dubitet : nec animaduertit , ipsum se pugnare cum umbris , hoc est antiquorum reprehendere superstitionem , cum se putat inconstantia , ac fatuitatis accusare Virgilium . Is enim eorum eruditus opinione , docentium , cæcorum hominum animas , & delectari cognato sanguine , & miserrimas , atque errabundas esse , nisi earum iniuriam , ac mortem aliquis apud viuos vlsciferetur , Aeneam in eo totum esse voluit , atque illud vnum agentem fecit , vt Pallantis placaret Manes , vel sacrificio , vel vltione .

Quare iuuenes illos quatuor

----- *Sulmone creatos*

Viuentes rapit inferias , quos immolet umbris .

Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam ,
amplectenti genua , & supplicanti

----- *galeam laeva tenet , atque reflexa*

Ceruice , orantis capulo tenus abdidit enssem .

Et Turnum obtestantem , per Anchisæ Manes , mortemque deprecantem interimit : cui sine dubio dedisset veniam , nisi Pallantis animam errantem , atque sollicitam illo sanguine mollire , ac requietam reddere voluisset . Non id , inquam , mihi propositum est , vt tueri velim in præsentia Platoniorum , ac Pythagoreorum somnia : sed placet tamen , ad Virgilium illuminandum , eorum de nostrarum animarum in corpus depressione natali , quantumuis absurdas , cementesq. retexere sententias . Ab hoc enim exordio vitæ capientes initium , in bonorum , ac malorum finibus ita pergunt ipsi philosophari .

Homo sic , vt diximus , à generis sui diuulsus , abstractusq. principio , pestibus infectus , & commaculatus corporeis , aliquam ad felicitatem , vnde digressus est , quærit , & peruestigat indagando viam . quam quia per se inuenire non potest , istos consulit sacerdotes , & sapientiæ mystagogos , quid dicunt vnâ esse virtutem : cuius beneficio deterius humanus animus adipiscatur in vita beatitatem , & secundum obitum de integro cum illa , vnde decusus olim est , diuina , cælestique Mente coniungatur .

Atque

Atq. istud demum est, quod Virgilius illos secutus Antistites philosophiæ, suis in Aenea coloribus exprimit. Eam enim tamquam digito commonstrat erranti viam, quæ ab ipsis vniuersa illa, generalique præceptione describitur. Et quoniam de virtutis officio, ac vi varia quædam, & multa sanè dogmata illi Philosophi tradiderant, excerptit ex ijs poëta prudentissimus id, quod conscientissimum esset absolutæ, perfectæq. felicitatis. Fuere quippe nonnulli, qui virtutum munera sic distribuebant, vt dicerent, partes esse Prudentiæ proprias, aspectabilem hanc vniuersitatem, & quicquid sub sensus fallacissimos cadit præ diuinarum rerum contemplatione despicere: Temperantiæ, præterire, ac relinquere omnia, quæ corporis, vel vsus, vel voluptas, ac mollitudo requirit: Fortitudinis, ascensum perfectæ philosophiæ sublimem, arduumque non perhorrescere: Iustitiæ, consentientes habere virtutes omnes, atque ad nutum animi iubentis obsequentes. Magnificè isti quidem, & splendide sic decidunt: sed qui velit hac via in virtutum officijs describendis insistere, is expungat è numero feliciū necesse est Magistratus, & Rectores ciuitatum, quibus illud abruptum tam seueræ definitionis ascendere per occupationes, & Reipublicæ negotia non licet. Sapientius itaq. Plotinus istius damnans angustias, malignitatemque sententiæ, quatuor fecit quaternarum genera virtutum ita latè patentium, vt nemini aditum ad felicitatem intercludant. Primas extergentes, ac purgantes appellat: secundas animi iam purgati habitudines, & qualitates: tertijs politicas: quartas ideas, & exemplaria nominat. Illud in summa videtur sibi velle Plotinus; è virtutibus vniuersis alias otiosas, & quietas esse, negotiosas alias, atque actiuas: earumque beneficio singularum fieri posse beatos homines, & fines illos bonorum attingere, qui nostræ propositi sunt mortalitati. Priores enim in Philosophos conueniunt, posteriores in Reipublicæ Principes, ac ciuitatum moderatores: adeoque fit, vt hæc duo virtutum genera diuidantur interdum, si minus idem homo, qui felicitatem quærit, ad vtrasque videatur idoneus; coniungantur item interdum, & misceantur, si vtrarumque, vel institutione, vel natura capax animus inuenitur. In solis operosis felicitatem reperisse videtur Romulus; cuius vita numquam otium nacta, negotio fuit assiduo, atque actione quotidiana continenter exercita: in solis otiosis Pythagoras; quem agendi scimus ignarum fuisse, doctrinæq. tantum virtutes, atque ornamenta conscientiæ consecutum: in tertio, ac misto genere apud Græcos quidem Lycurgus, ac Solon: apud Romanos vero Numa Pompilius, Catones ambo, Africanus, alijque minimè pauci, aut obscuri, qui, & philosophiam hauserunt altius, & firmamentum Reipublicæ solidissimum attulerunt.

Igitur

Igitur Aeneas, quia describitur ad similitudinem optimi, vtrarumque fingitur esse capacissimus, atque in vno, eodemque animo perfectionis illius geminæ singulare constituitur exemplum. Sic itaque sudat ille sub armis, virtutibus exercitatus operarijs, vt subsistat interdum, atq. in seipsum quieta rerum abditarum commentatione descendat: sic emicat foras curis euocatus ciuilibus, atque actuosis virtutibus incitatus, vt secum habitet, sibi que viuat identidem reuocatus ab otiosis.

Nunc denique hoc agamus. Hominem hunc ita partibus absolutum omnibus inspiciamus à puero: exortum primum in lucem, & corporeis inquinatum sordibus, deinde purgatum, extersumq. ad extremum perfecta quaternarum virtutum complexione felicitatem adeptum. Vultis à purgantibus ordiamur? Hinc enim ducendum esse videtur initium, vnde relegere primum incipimus ad felicitatem viam. Troiæ nascitur Aeneas, Troiæ puer alitur, educatur, adolescit, hoc est in vrbe molli, voluptatibus, ac delicijs diffuente: quia de cælo delapsus in corpus impurum diuinus, & castus animus, ipso statim initio facile corrumpitur illecebris, & cupiditatibus, illo nimirum expressis incendio, quo felix Ilium, & Troia ipsa voluptaria concrematur. Sed ecce tibi repente Venus, hoc est recta ratio: quæ flammis interceptum Aeneam admoneat, vti quàm primum excedat, ab eoq. se subducatur incendio, quo delicata illa ciuitas est peritura. Non enim hæc illa vulgaris est Venus, inimica consilio, & rationi, sed alia quædã cælestis, à Platonicis ipsis excogitata. quibus idcirco rationem hominis rectam appellare placuit Venerem, quòd sic ipsa ratio virtutes pariat vniuersas, quemadmodum Venus gignere putatur omnia, quæ nascuntur in terris. Itaq. in eadē vrbe simul Aeneas alitur, & Paris, vterque morem gerens, atq. obtemperans Veneri: sed quia vulgarem hic audit, interit cum patria voluptatibus inflāmata: ille, quia cælestem sequitur, per tela, per hostes periculis perfungitur omnibus, euadit ex incendio liber, nauigat in Italiam; hoc est ad eam cōtendit animi, corporisq. felicitatem, quam ei recta ratio demonstraui. Quod cum facit, purgātis officia virtutis obit omnia: quæ non alia Platonicis sunt, nisi ea ipsa, quibus, vt paulo ante cōmemorauī, sic definiebant, & circumscribebant aliqui beatitudinem, vt eam Regibus, atq. in temperanda Republica occupatis hominibus omnino abiudicatam, & denegatam vellent. Si enim in hoc purgantis genere virtutis prudentiæ dicitur esse, aspectabilia omnia, & corporata præ cælestium rerum amore negligere, quis Aenea prudentior, qui Troiam, hoc est, ipsum Regnum voluptatis, atque Asiam, delicatissimam illam regionem deferere non dubitat, vt Latio tandem aliquando potiatur, vbi suis absoluta numeris virtus Imperium instituet nouum, & cælestem com-

parabit

parabit immortalitatem? si temperantiæ, repudiare, ac nolle quicquid ad corporis, vel vsum, vel oblectamentum efflagitat animi cupiditas, quis eo temperantior esse possit, qui Barbaricum illud aurum, & Phrygiam gazam, aut hostibus ipsis facillè permittit, aut igni corrumpi securo animo patitur: nec secum exportat aliud, nisi Penates illos, & sacra, quorum aspiratione secunda navigationi moderetur, & velificetur suæ? si fortitudinis, ascensum illum, quò ductu Philosophiæ contendit animus, non reformidare, nemo sanè fortior Aenea, qui non modo tempestatibus immensi maris, monstrisque, terribilibus obseptum ad beatitudinem iter non extimescit, verum etiam contra semper eo vadit audentior, quo maiora sibi obiecta esse pericula vel ab iratis Dijs, vel ab incommodis hominibus intuetur. si iustitiæ, faciles, dictoq. propemodum audientes habere virtutes omnes ad terendam propositi viam, nullus profectò iustior Aenea videri debet, qui ad bonorum illum apicem, ac metam sibi demonstratam diuinitus, religione, consilio, liberalitate, constantia, ceterisque virtutibus tamquam accensis, atque apparitoribus antepræeuntibus, conuolat in Italiam. Neque vero illa apud Didonem remansio facit, ut minus sibi constare videatur in ea purgatione Virgilius. Nam qui hoc studio virtutis abstergentis expiantur, offendunt interdum ad scopulum aliquem, nec omni casu, ac prolapsione redduntur immunes, nisi cum inueterato iam habitu, diuturnaque consuetudine confirmatus est animus, aut, quemadmodum ipsi loquuntur Platonici, cum defæcatus est, atq. ab omni rerum fluxarum aspergine purè, pressèque deterfus.

Quem habitum, confirmationemque probitatis quia sibi demum parauit Aeneas à Didone digressus, huius etiam virtutis officia, quæ purgati iam animi est, ex eorundem doctrina Philosophorum ita distinguamus in partes. Hic prudentia, non tamquam in deliberatione, diuina terrestribus anteponit, sed illa sola cognoscit: temperantia cupiditates extraordinarias, atque effrænatas nò modo reprimat, verum etiam obliuiscitur. fortitudo perturbationem iræ non tam vincit, quàm prorsus ignorat: iustitia sic hominem cum diuina mente coniungit, ut ibi animus æquali tenore, atque indissolubili fœdere retineatur. Ad summam, ut vno verbo complectar omnia, eò deuoluitur hæc istorum oratio, ut significet, animum purgatione cumulatissima deterfum, ac mundum ita se totum in diuina transferre, ut à terrenis, atque adeo à corporis sensibus alienatus, ipsam propè videatur induisse diuinitatem. Cum igitur hunc felicitatis gradum, & mente comprehenderet, & possessione iam teneret Aeneas, ad Inferos vsque, hoc est ad animi sui commētandam originem ex ipsa Dei contemplatione descendit. Huc enim Plato ipse, dum per singula vesti-

gia Deum inquirat, sæpe, ac subinde diuertitur: quòd existimet, in hominis anima tamquam in speculo diuini vultus imaginem facilius colluscere. Ille itaque descensus ad Ditis concaua nihil sibi vult, & significat aliud, nisi animi quandam abstractionem à corpore: qualem prorsus accidisse Philosophorum multis aliqui memoriæ prodiderunt. Nam quod vulgò pene dicitur, Epimenidem illum Cretensem ipsos solidos annos dormisse quinquaginta, Pythagoram latuisse decem, viginti Zoroastrem; id illi sic interpretantur, vt velint, à sensibus toto eo tempore alienos, excellentissimam, ac prope celestem philosophandi rationem tenuisse. Quin huc referunt, atque ad hunc abcessum pertinere putant quod de Socrate scripsit Plato: ab exoriente sole ad occidentem vsque solitum fuisse eodem in loco, iisdemque plane vestigijs insistere cogitabundum, oculis numquam, aut conuiuentibus, aut aliorum coniectis. Nec aliunde, nisi ab ea commentationis excelsæ præstantia factum volunt, vt Plato, cum sæpe inter philosophandum abduci soleret à sensibus, è corporis vinculis omnino in ipsa demum abstractione decesserit. Sed admirabilitatem omnium maximam facit in hoc argumento Porphyrius, etiam ipse è Platoniorum egressus officina. Ait enim, Plotinum magistrum suum cum repentina totius oris mutatione solui solitum frequenter à corpore, eoque tempore mira quædam inuenire, quæ scriberet, & cum discipulis communicaret: seipsum vero, cum ageret octauum, & sexagesimum ætatis annum, à Numine correptum semel inter commentandum fuisse, subitoque à sensibus, & corpore longe seductum.

Huius ergo gnarus, apprimeque sciens philosophiæ poëta doctissimus, noluit in eo, quem informabat ad optimi speciem, eam contemplationis excellentiam desiderari, quæ sapientes in seipsum tam altè demergit, ad cælestia tam sublime sustollit. Quapropter ad Inferos illum compulit, veluti commentatione quadam obdormiscentem, & consopitum grauissima, vt de male, recteue factorum supplicijs, ac præmijs, de animi nostri natura, & vi, de ipsa rerum serie futurarum, institutione castissimi parentis edoceret. Quo loco mihi venit in mentem illud obseruatè, curiosèq; considerare, eo potissimum tempore in altissimam illam rerum cõmentationem Aeneam descendisse, quo tempore Carthaginem, hoc est inuitamenta voluptatis omnia reliquerat, ac de libidine cumulatissime iam, perfectissimeq; triūpharat.

Memini quippe, apud quosdam me Platonicos legere, septem esse vacationis genera (sic enim ipsi aberrationes illas à sensibus, atq; abstractiones à corpore nominant) septem inquam esse vacationes, quibus animus ita supra corpus, ipsamq; mortalitatem euahitur, vt non modo res abditas, penitusq; repostas intelligat, verum etiam de venturis sæpe diuinet, & breui, longoue post tempore futuras vaticinan-

do denunciaret. Primam eiusmodi vacationem aiunt in somnis euenire, sobrijs præsertim hominibus, ac temperatis: quorum videlicet animus facillime arcana fluxione diuini luminis illustretur. Secundam fieri volunt ab ea cordis, animæq. defectione, quam medici Græco vocabulo syncopen, nostro concisionem appellant. Illum in hoc vacationis genere perhibent, atque admirantur Enarchum: qui cum ex ea spiritus incisione pro mortuo iam habitus esset, & comploratus à medicis, de improviso reuixit, affirmavitque, eo se tempore non moriturum, sed Nichandam quendam nobilem ea tempestate palæstritam; statimque Nichandas ipse in exitiosissimas incidit febres, ac mortuus est; Enarchus vero planè conualuit: viuebatque vicens, ac florens, cum ea, quæ dixi, fidelissimis litterarum monumentis consignabat Plutarchus. Tertiam in eius humoris contractione ponunt, quem Latini bilem atram, Græci melancholiam nominant. Illo enim humore præter modum coacto, fieri dicunt, vt anima non minus homine vigilante vacet, quàm vacare consopito soleat, & dormiente. tantoque concitatiores reddi, quàm ceteros, qui sunt ita, vel natura, vel morbo constituti, quanto densa rerum corpora, cum accenduntur, effervescent magis, & vehementius exardescunt. Eiusmodi Socratem fuisse credunt: quem Aristoteles melancholicum facit, & multa præsensisse, ac prædixisse ciuibus suis aliqui scriptores affirmatè contentunt. Quartam ex omniū humorum conuenientia, & consensione mirabili arbitrantur existere: quæ sicut in Alexandri corpore odorem illum excitabat suauissimum, ita in aliquibus ad numerum propè temperatis ipsam queat vaticinandi facultatem ingenerare. Plotinum ita factum, & compositum putant: quem eius auditor Porphyrius testatur, insitos cuique mores, occulta mortalium facinora, futuros euentus, atque impendentes casus vsque adeo intellexisse, vt, cum Porphyrius ipse de se interficiendo cogitaret, id ille persenserit, eumque perincommodum animi motum, quæ pollebat auctoritate prohibuerit. Quintam otio tribuunt, & solitudini: vbi nimirum animus obstrepentis vitæ negotijs absolutus, ea tantummodo reputat, quæ sunt in celo, stellis illis, tamquam sacris Aegyptiorum characteribus exarata. Hoc ex fonte Zoroastres, hoc est ex viginti annorum otio in remotissima solitudine traducto, eam præsentendi rationem hausisse credebatur, quam in libris de diuinatione scriptam posteritati reliquerat. Sextam effici ab admiratione comminiscuntur. Ita quippe feminas illas diuinas, quæ dictæ sunt Pythiæ, res futuras existimant fuisse vaticinatas. Cum enim in Apollinis antrum superstitionis plenæ secederent, ibi quæ attentius de Numinis ipsa præsentia cogitarent, tanto, quemadmodum ipsi dicunt, & horrore perfundebantur, & hærebant stupore, vt à sensibus alienata mens, solisq. rerum futurarum euentibus

bis exposita, praesagiret interdum, & diuinaret, in ijs praesertim rebus, de quibus ipsa consultae fuerant, & cum consulentibus ante deliberarant.

Ad septimam aliquando veniamus: in qua Platonici respiscunt. Sunt enim ex illo dementium genere, qui non semper delirant. Nec sum ego sic hebes, quin intelligam, & probe sciam, tam eas philosophantium abstractiones à corpore, quam has vaticinantium vacationes, partim esse confusa veris mendacia, partim improborum ludibria Dæmonum. Sed ipsa quoque proferenda fuerunt deliramenta, vt adiectam vanitatem sapientiam fecerneremus. Aiunt ergo, septimam vacationem omnium praestantissimam esse: hoc est eam, quae à vacuitate libidinis, absolutaque castitate progignitur: adduntque rationem longè pulcherrimam, & quae videatur à Christianorum doctrina non abhorre. Affirmant enim, castorum hominum animas non quidem ad tempus, vt ceteras, sed continenter, ac semper esse Dei optimi maximi delubra quaedam, & sana sanctissima: adeoque ita res arcanas assidue nosse, ac sapientissime vaticinari, quemadmodum consulentibus populis oracula, & responsa redduntur in templis. Nihil sapientius poterat, aut ijs, quae à religionis nostrae traduntur auctoribus, congruentius dici. Video quippe Hieronymum existimasse, Sibyllis, quamquam vanos illos Apollines, & commentitia Numina colerent, à Deo tamen ipso, veritatis auctore, datam fuisse diuinationem; vt ijs insigne quoddam esset ornamentum, & praemium spectabile virginitatis. Nec aliorum, quam in hanc ipsam virginitatis gratiam alij Patres, magistriq. religionis id factum accipiunt, quod de Claudia, & Tucia Vestalibus à Plinio commemoratur. quarum prima cum in suspicionem venisset stupri, ad probandam pudicitiam suam, nauem invado Tyberis haerentem cingulo duxisse fertur, quam multa hominum millia mouere loco, ac machinamentis pertrahere non potuerant. altera cum similiter argueretur incesti, pertusum in fluuio cribrum demersit, haustamq. penitus aquam ad Deae templum pertulit, cuius sacra turpi polluisse flagitio putabatur. Ac ne nostros praeterire videantur taciti, dum sic admirantur, & laudant alienos, hoc etiam addunt: Ioannem illum, quem ex Apostolis vnum propter excellentiam, atque praestantiam scimus ab antiquis appellatum esse Theologum, idcirco diuinitatis penetrabile pulsasse primum in cœnaculo, dein etiam in Insula Patmo aperuisse, quod quamquam alijs fortasse partibus non vinceret ceteros, castitate tamen, ac virginitate vnus omnino antecelleret omnibus. Quin arbitratur etiam Augustinus, rusticulum quendam sua ipsius memoria ideo solitum fuisse à corpore saepe, multumque distrahi, & rerum interea miracula quaedam inaudita cernere oculis non corporeis vigilantem, quod esset

virginitate præstabilis, atq; insigni castimonia nobilis inter suos. Ita Platonici, qui tam sæpe fucum rectæ pietati facere velle videntur, cum nostris interdum effatis, & religione consentiunt. Quapropter, ut ab hoc diuerticulo me recipiam, quò illa commentâtis Aeneæ repens ad Inferos itio deduxit orationem meam, illud iterum magna voce pronuncio, scitè satis à Virgilio, & Platoniorum philosophia congruenter in illo contemplationis expletæ gradu Aeneam tum, collocari, cum protrita libidine, ac mulierositate prorsus erasa, ad supremum iam fastigium euaserat absolutissimæ castitatis.

Sequuntur verò nunc illæ politicæ virtutes, quæ ciuium tuentur salutem, socios regunt, alienos deuinciunt, omnes deniq; omni officiorum genere demerentur. Frustra enim purgantibus illis, & tamquam piacularibus animi virtutibus extergitur, ac lustratur is, qui quæritur, & fingitur optimus, nisi ab illo cogitationis umbratili studio, mentisq; latibulis emineat aliquândo foras; quæque diuturno commentatus est otio, proferat in usum ad publicas aliorum hominum commoditates. Quare quod quæri sæpe solet inter sapientes, ac doctos: an Homero Virgilius sit antefereendus, hoc loco profligari facillime potest. Non enim Virgilius, quod ab Homero, illo duplici factum Iliadis, ac Odysseæ videmus opere, virtutes hæc multiplices separauit, alijs fortitudinem actuosam, alijs otiosam, quietamq; sapientiam tribuens: sed summa calliditate, atq; artificio id demum effecit, ut quæ distracta inter se videbantur esse, ac longissime dissidentia, in vno, eodemque Imperatore concordissimè coalescerent. Ac ne ab ijs agentis animi virtutibus abeamus, de quibus modo cœpimus explicare, videte quantum ipsarum officia operosa cum illa superiorum requiete conuenientiam habeant, & consensum.

Principio ab ea commentatione tandem emersus Aeneas, confestim in Formiano littore Caietam excitat; quia prima ratio politicæ prudentiæ videtur ea esse, ut cœtus hominum, & concilia celebret, quemadmodum apud Tullium docet Scipionem auus Africanus. Descendit in Italiam. extemplo centum allegat oratores ad Latinum. Quanta porro ea sapientia, quanta religio fuit? Ingruunt ex improviso bellorum motus. quanta in conquirendis inter hostes auxilijs solertia, quanta in Ascanio, Troianisq; tuendis animi circumspectio? Fortitudinem intueri placet? Ecce tibi vnus omnia contra tela Latinorum: immò verò aduersus omnem Italiam, & prope genus ipsum humanum vnus Aeneas. Et quoniam fortitudo non in aggreffione, periculi tantummodo cernitur, sed multo sæpe maxime in perpeffione rerum asperimarum, hem in acie vulneratus, sagittæque introrsus adacta periculose confossus.

Caquit, & infracta luctatur arundine telum

Eripere;

Eripere; auxilioque viam qua proxima poscit;

Ense secant lato vulnus; telique latebras

Rescindant penitus; seseque in bella remittant.

Quod cum fieret, doloris ille quidem, ac periculi securus fuit; sed more, cunctationisque prorsus impatiens.

Stabat acerba fremens ingentem nixus ad hastam

Aeneas magno iuuenum, & mœrentis Iuli

Concursu; lacrymisque immobilis.

Fortitudinem excipit Temperantia: sed qualis, & quanta virtus?

Illa profecto, quæ non modo voluptariis inimica cupiditatibus sit;

sed quæ opibus etiam ipsis irata, magnificè, sublatèque dicere possit.

Nec mi aurum posco. Ferro, non auro vitam cernamus utrinque.

Non enim is est Virgilianus Heros, qui raptati, atque diffracti cadaver Hectoris, supplici, lacrymantique Parenti pretiò

vendere non erubescat, sed qui sponte, minimeque rogatus Lausi

corpus intactum, ornatum armis, & muneribus Tyranno remittat;

quique pollicenti thesauros amplissimos Mago respondere non dubitet.

Argenti, atque auri memoras quæ multa talenta,

Gnatis parce tuis.

Nihil de clementia dicatur: quæ in ipsa etiam inimicorum clade

potuerit ingemiscere. nihil de modestia, de verecundia, de alijs huiusmodi partibus,

ac formis, quæ Temperantiæ tamquam capiti subiunguntur.

Iustitia satis est, quæ claudit omnium agmen, vincitque reuerentia ceteras,

& sanctitate. Vides quemadmodum in illis ipsis terris,

quarum possessionem ab oraculis, & Dijs volentibus acceperat,

nemini bellum indicit, nisi superba, intolerandaq; laceffitus iniuria?

Vides quemadmodum inuitus ad hostium eadem pertrahitur,

& arma illa fatalia tractat ingratis aduersum eos, à quibus tam temere

intelligit esse amicitie leges, & ius hospitij violatum? Audis

eam, quæ Latini Legatos excipit, ad Latinum remittit, egregiam,

vocem, inaudita cum significatione iustitiæ, ac probitatis?

Pacem ne exanimis, & Martis sorte peremptis

Oratis? equidem & viuus concedere vellem.

Quid igitur huic superest tam exaggeratæ virtuti, nisi coronamentum à reliquis,

quæ idem, atq; exemplaria nominantur? Nam si aliarum rerum perfectæ illæ formæ

in mente diuina recte collocatæ putantur à sapientibus, multo

Platonici rectius in eadem ponendas existimant virtutis imagines absolutas;

à quibus ordine reliquæ defluant, & cum mortalibus ipsis à Deo parente optimo comunicentur.

Ex his verò quid delibare poterit ille beatus, cuius felicitati postremam aliquando

Virgilius admoturus est manum? multum profecto, atque id

omnino, quod diuinum, & perfectissimum est. Turno enim è numero uentium expuncto, parta demum pace, turbisq. compositis omnibus, ad cõmentationem illam excellentem de integro reuertitur; ipsa penitus in Numico diluta mortalitate, fit Deus: ac si minus ideas illas; ijs certè simillimas inuenit in calo: nec habet ultra quò progredi possit Platoniorum animis informata felicitas. His quippè gradibus ipsi humanum animum ad beatorum domicilium ducunt; rati, è quatuor ijs virtutibus aliquas esse, quæ molliant perturbationes, ac mitigent, alias, quæ prohibeant, alias, quæ prorsus obliuiscantur: postremas denique, hoc est illas caelestes, in quibus piaculum, & nefas sit commotiones, affectusq. nominari.

Ceterum dicet aliquis, esse me prauaricatum in causa: qui non animaduertim, ex hac ipsa doctrina Platoniorum intelligi, curtum esse, præcisumque Virgilij poëma, ubi uidelicet Aeneas, non ad beatitudinem quidem illam caelestem euehitur, sed relinquitur in procinctu. Ego tamen haud ita caecutio, vt locum istum non ante prouiderim, atque vnà cum doctis hominibus Maphæi Vegij, vel superuacaneam industriam, vel nimiam, immoderatamq. non admirer sapientiam: qui quadrigis illis affabrè laboratis, apprimèque perfectis à Virgilio, rotam addere voluerit quintam: vt à nobis, qui tam sapientes, literatique non sumus, esset suo iudicio & voluntate reprehendendus. Non enim vidit seuerus hic Censor, in scribendo sic poëta, atque historico variam esse definendi legem, quemadmodum est exordiendi. Non vidit apotheosim illam, & ea, quæ tam putidè ipse persequitur, indicata fuisse, quantum satis erat, à Ioue, quâ dolorem Veneris, quâ Iunonis iram ita mulcente.

----- *sublimemq. feres ad sidera cali*
Magnanimum Aeneam: neque me sententia vertit.
Indigetem Aeneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi caelo, satisq. ad sidera tolli.

Non vidit, ita caso Turno, finem operis esse debere, sicut in Hectoris præstantissimi Ducis funere clauditur Ilias. Non vidit deniq. poëtas etiam Epicos, nuptias, choros, ludos, actionis, vt semel dicam, reliquias illas permittere legentium animis, quas ipsi Comici liberiores à spectatorum oculis in Theatro porro subducunt.

Hæc super Aeneide perorauimus aliquando. Quàm ieune, vestrisque parum auribus accommodatè, haud ego nescio, qui me ipsum, meique angustias ingenij non ignoro. Vellem adeo eos imitari, qui postremi prodeunt apud Comicos, in eam gratiam allegati, vt finem fabulæ denuncient, & spectatores è Theatro dimittant. Sed illi plausum, nisi molesti fuerunt, cum exceptione postulant, ego nullum flagitare possum, quia repetita è Platoniorum penetralibus oratio

mul-

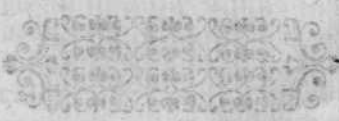
multum habuit, opinor, molestiæ, voluptatis nihil. Video tamen vnum
 mihi relictum esse locum illis fabularum epilogis omnino contra-
 rium, sed rationibus opportunissimum meis. Nam, quia non
 placuimus, & molestiam vobis exhibuimus importunam,
 si minus dicere possumus, plaudite; illud certe,
 quoniam humanissimi estis, habemus
 iure petere: veniam
 dare.

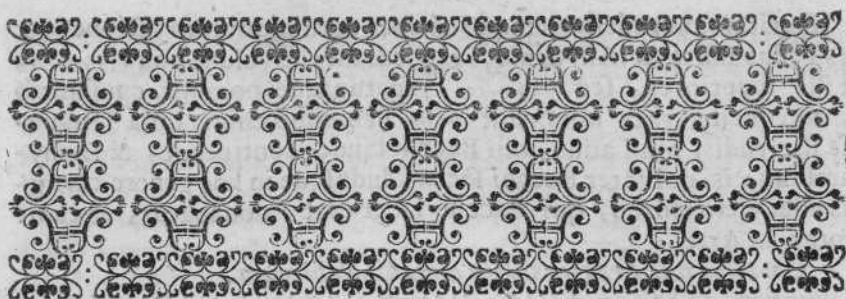

PROOEMIUM IN QVO NOTATIO

notandi, qualitates, & definitiones.

multum habet opiorum, molles, volutates nihil video tam vana
mihi rectum esse locum illis tabulam epilogis committam
runt, sed rationibus opportunitatem inest, tam parva
placuit, & modestum vobis exhibere, utrumque
si minus electe postulare, pariter, illud certe,
quoniam humanum est, habemus
in re petere: veniam
dare.

TARQVINII
GALLVTII
SABINI
E SOCIETATE IESV
COMMENTARIVS
DE TRAGOE DIA.

PROOEMIUM. IN QVO NOTATIO
nominis, antiquitas, & definitio traditur.

VIVS notatio vocabuli variè designatur à scriptoribus. Sunt qui dictam principio fuisse volunt, & scriptam græcè τραγῳδίαν: propterea quòd Vindemialibus ludis esset inuenta, ὅθεν enim Græcis est cantus, & ab ijsdem olim mustum, ac vinum recens τρυγῆ dicebatur. Itaque istis Tragoedia, quam τραγῳδίαν appellât, nihil aliud est, nisi musti cantio, hoc est Carmen Vindemialibus sacris in Bacchi, Liberine patris laudem decantatum. Alij Tragoediam dici malunt quasi τραχέαν ᾠδάν, hoc est, asperû cantû, quia flebilis genus poematis est,

& asperitatem, crudelitatemque cōtinet eorum, quorum actiones, & res gestas imitatur. Alij deniq; Tragoediam esse volunt non τραγωδία, vt illi superiores, sed τραγῳδία: repetuntque nominis causam ab hirco, quem Græci nominant τράζον. Principio enim, quia Tragoedia illa rudis, nihil aliud, nisi Bacchi laudes continebat, & Dithyrambum: is, qui inter Bacchi sacra, ludosque in hoc genere carminis esset victor, hirco, qui Baccho sacer erat, donabatur, vt canit Horat. in Arte.

Carminē qui Tragico vilem certauit ob hircum.

Neque verò ab hac etymologia longius abierunt, qui Tragoediam dictam putarunt à Satyris, quos τραγῳδοί; hoc est hircinis praeditos cruribus appellatos scimus: quod epitheton illis est proprium. Dictam autem à Satyris ideò crediderunt, quòd eos initio vel ad conuiciandum, vel ad risum commouendum cum ceteris personis inducerent. De notatione sic diximus.

Sequitur antiquitas, quae maxima est. vt non immerito à Platone Tragoedia dicatur antiquissima. Id verò facilius intelligetur, & planius, si eius inuentores primos à priscorum memoria repetamus. Aristoteles quidem in poëticis excogitatam in Peloponneso fuisse ait à Dorienſibus; & à Dithyrambis fluxisse, hoc est à genere carminis, quod Baccho bis nato concinebant ad tibiam. Fuere tamen qui Glaucum nescio quem, quique Thespin Atheniensē facerent auctorem. Is enim vini faecibus, aut minio sibi ora perunxit, & obleuit primus: atque ita veluti personatus actitare coepit è plaustris, ac Tragoediam informem inconditè recitare. quod ita significat Horat. in poët.

Ignotum Tragicæ genus inuenisse Camoenæ

Dicitur, & plaustris vexisse poemata Thespis,

Quæ canerent, agerentq. peruncti faecibus ora.

Quamquam verò nihil hic ab Horatio de minio dicitur, eius tamen est apud Tibullum mentio, cum Bacchi sacra describit. Non enim aliud, quàm quo sibi faciem primi Tragoediæ pinxerunt auctores, videtur illud esse minium, quòd commemorat his versibus,

Agricola, & minio persusus Bacche rubenti

Primus in experta duxit ab arte choros.

Hæc incunabula Tragoediæ sunt, quæ paulatim deinceps adoleuit: excultaque postmodum ab Aeschilo, ab Euripide, à Sophocle est, quorum fabulas legimus; ab alijs etiam fortasse perfecta, quorum monumenta desideramus.

Superest definitio, de qua grauior, & vtilior est disputatio. Hæc autem quamquam varijs sanè modis traditur à multis, ab Aristotele tamen est desumenda, cuius ego, vel interpretationem, vel paraphra-

raphrasim accommodatam esse crediderim huiusmodi . Tragoedia est imitatio actionis illustris, & absolutæ, eiusq. iustam magnitudinem suavi complectens oratione : cuius partes eò pertinent simul omnes, vt metus, & commiseratio spectatorum animis inferatur, ad eiusmodi morborum salutarem purgationem . Græca verba sic sunt .

ἔστιν οὖν τραγῳδία μέγιστος πράξις σπουδαίας, καὶ τελείας, μέγιστος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστου ἥδ' εἰδὼν ἐν τοῖς μορίοις δρᾶντων . καὶ οὐ δὲ ἀπαρχαλίας, ἀλλὰ δὲ ἐλευθερίας, καὶ φόβου παραινύουσα τὴν ἥδ' ποιούντων παθημάτων χάρασιν . Hæc inquam, est apud Arist. definitio : quam per partes explicare sic possumus .

Imitationem ait esse actionis illustris, siue præstabilis, siue grauis, & seuera : Græce σπουδαίας: dicitur enim μέγιστος πράξις σπουδαίας. vt intelligamus Regias tantummodo, principesq. personas Tragoediam sibi proponere : vulgares, communesq. permittere Comoediæ, quæ leues illarum, & despiciatas actiones imitatur. Sed quia hæc imitatio actionis illustris aliarum quoque posset artium esse, quæ imitantur, adiungitur aliqua certa distinctionis nota : diciturque, effici hanc imitationem oportere sermone suavi, hoc est, & versibus, qui vbique, ac singulis adhibentur in partibus, & concentu, atque harmonia, cuius potissimum est vsus in Choris. Ceterum quoniam absolutæ definitiones finem quoque propositum exponunt, consilium aperitur ad extremum, quo permotus est is, qui Tragoediam, vel excogitauit, vel perfecit, atque in publicum dedit. Dicitur adeo Tragoedia eiusmodi personarum illustrium actiones idcirco imitari, & spectatoribus proponere, quòd contendat, animi terrorem, ac commiserationem concitare, ad illas ipsas, quas commouet, perturbationes abstergendas, atque ab omni vitio liberandas . Quare alijs prætermisissis, in aliumq. locum reiectis, hæc de fine disputatio sit .

De fine, qui Tragoediæ propositus est .

Caput I.

CUm ex definitione intelligatur, id Tragoediæ propositum esse, vt duos illos animi nostri purget affectus, cōmiserationem, ac metum, videndum erit, quibus potissimum præsidijs id consequatur . Sed tamen ante constituamus oportet, quid sit, affectus, siue morbos animi purgare. Explanauit hoc Arist. ipse in Poliricorum octauo lib. cap. vij. Vbi cum pronunciaffet, Musicam purgandis affectibus vtilem esse; quid eo purgationis nomine intelligi vellet, ita declarauit. Nā affectus, inquit, qui animos mouent, omnibus insunt; differunt tamē eo, quòd alios magis, alios minus exagitant, vt misericordia, & metus; atque adeo etiam furor. nam huic quoque commotioni nonnulli

obnoxij sunt, quos cantibus sacris sedari videmus, veluti purgationem nactos, & medicinam. Hæc ille. quibus significat, in affectibus animi nostri exuperantiam quandam esse, ei planè similem, quæ in corporis humoribus est, cum incommoda valetudine laboramus. Quemadmodum ergo medicamentorum vi absterguntur humores, & ægotantium corpora ea leuantur exuperantia, quæ procreat morbos, sic affectus vehementissimi, & quodammodo redundantes abstergi, purgariq. possunt adeo, vt animus omni prorsus ægotatione liberetur. Id igitur ait Aristoteles Tragoediam agere, ac veluti finem intueri: vt sicut affecta corpora purgatis, atque absterfis curantur humoribus, ita animum sanet ipsa, duobus affectibus nominatim, commiseratione, ac metu purgatis, hoc est, ab ea liberatis exuperantia, à qua animi quædam ægotatio promanabat.

Sed qui fiet, dicet aliquis, vt metus, & commiseratio, Tragoediæ beneficio purgentur, quæ res maximè terribiles, summaq. dignas commiseratione proponit intuendas? Non ne potius his tam sæpe spectandis rebus, quæ metum, & commiserationem commouent, multo maximè perturbabitur animus, atque iisdem affectibus impelli facillime consuescet? Immò verò insuescet parum commoueri, & affectus illos ea consuetudine paulatim ad eam reuocabit mediocritatem, quam animi sanitas, & recta constitutio postulat. Neque enim audiendus est Plato, aut Proclus, Platonem secutus, qui Tragoediam à Reipub. depellunt eo nomine, quòd animi nostri morbos, & ægritudines augeat, efficiatq. vt fraena dolori, & commiserationi laxemus. Non, inquam, audiendi sunt. quia dum homines eiusmodi spectaculis interfunt, crebròque audiunt, ac cernunt personas ea loquentes, agentesq. quæ commiserationem excitant, doloremq. ac terrorem incutiunt, assuescunt illi quidem dolere, pertimescere, ac misereri; sed ex ea consuetudine sequitur, vt cum ipsis aliquid humanitus acciderit, minus doleant, timeantque, quàm si actionibus illis non interfuissent. Neceffe enim est, qui numquam doluerit, timueritue, cum vehementius exterreri, ac dolere; cum repente, nec opinata calamitas euenerit. Adde, quòd sæpenumero perperàm homines dolent, ac pertimescunt, hoc est ijs de causis, ob quas minus dolere, ac extimescere par esset. Cum autem poëtæ, Tragoediarum suarum personas exhibent acerbè vexatas, & res proponunt commiseratione, ac terrore dignissimas, doceant profectò, & tamquam digito demonstrant, quid, & quo tempore homini sapienti dolendum, aut commiserandum sit. quæ utilitas, & vitæ fructus est maximus; vt docet Aristoteles in lib. Politicorum viij. sub finem. Vbi in eo sitam esse virtutis operam affirmat; vt homines discant recte laetari, amare, odisse: nullaque illòs re oportere magis exerceri contendit, quàm vt assuescant rectè iudicare. Denique spectandis

standis Tragoedijs intelligimus, omnium communem mortalium iniquam esse fortunam; & qui casibus obnoxius non sit, reperiri omnino neminem. Quo fit, ut æquius feramus, atque facilius quicquid aduersum, ac præter voluntatem acciderit, eoque animum solatio sustentemus, quod idem prorsus, aut aliquid etiam grauius alijs, Principibus præsertim, ac Regijs viris euenire videamus. Expressit hanc vtilitatem, & fructum Tragoediæ prorsus ad viuum Timocles apud Athenæum in lib. vj. cap. primo quibusdam versibus hac latinitate donatis à Martino Delrio.

Aduerte queso, num quod ex usu est loquar.

Est calamitosum animal sua natura homo:

Multasq. secum vita fert molestias.

Mali leuamen repperit sed hoc sui,

Vt calamitatis immemor iam mens sua,

Habensq. ab alieno malo solatia,

Documenta capiat recreata paululum.

Primum Tragoedi quanta commoda adferant

Perpende sodes. Si quis est pauperculus,

Maiore pressum si videbit Telephum

Mendicitate, lenius suam feret

Mendicitatem. insanus est ne quispiam?

Furiosum is Alcmaeona proponit sibi.

Captus quis oculis aspicit cæcum Oedipum.

Gnatus obijt? Niobe dabit solatium.

Claudus aliquis ne est? is Philoctetem aspicit.

Miser aliquis senex? tuetur Oeneum.

Alterius enim quisquis ærumnas viri

Esse grauiores viderit, quàm sint suæ,

Animo æquiore miseras feret suas.

Pulcherrimam, inquam, hanc vtilitatem, quæ capitur è Tragoedia, versus hi nobis ob oculos ponunt. Docent enim, aliorum exemplis facile posse spectatorum animum instrui, ac ferre mala sua toleranter, ac leuiter, cum multo grauiora esse videt aliena. Hanc verò doctrinam, atque hanc æquabilitatem animi, quam nobis ex Tragoediarum usu comparamus, purgationem appellat, & curationem Aristoteles. quia spectandis alienis calamitatibus, metus, & commiseratio tamquam aliqua medicina detergitur, imminuitur, atque ad iustam redigitur mediocritatem; in qua sanitas, & valetudo posita est.

De Tragœdiæ partibus uniuersè.

Cap. II.

DVo partium genera Tragœdiæ tribuit Aristoteles: quarum, alias ait esse quantitatis, qualitatis alias. Quantitatis eas nominat partes, in quas tota Tragœdia, quæ videtur quandam quasi molem, & corpus habere, certa distributione diuiditur: vt in Prologum, Epifodum, Exodum, Choricum duplex, Commos. qualitatis eas, à quibus Tragœdia nomen aliquod accipit laudis, & talis dicitur, qualem eam viri docti, & prudentes rerum æstimatores requirunt. Has in summa ait esse sex: Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Apparatum, & Melodiam. Nos Aristotelis ordinem sequentes, ac viam, aggrediamur initio de qualitatis partibus explicare: & quoniam Fabula principem obtinet locum, & quemadmodum ipse loquitur Aristoteles, Tragœdiæ anima est, eam partem ceteris anteponamus.

De Fabula. Cap. III.

HÆc pars, in qua prope sunt omnia, dicitur, & definitur ab Aristotele *σύνθεσις τῶν πραγμάτων*, coagmentatio, compositione rerum, quæ tractantur. Ex quo facillè intelligitur, cur hæc pars nomen Fabulæ nacta sit. structura quippe, & coagmentatio ea res est, qua tota Tragœdia continetur: & quia non ab aliqua rerum gestarum desumitur historia, sed ingenio poëtarum excogitatur, ac fingitur, appellatur Fabula. Quamquam enim historia potest poëtae argumentum Tragœdiæ tradere, non tamen ei suppeditat structuram, & synthesim. Hæc ergo compositio, & structura rerum ita probabilis erit, & idoneam commerebitur laudem, si cautionibus, & conditionibus instructa sit ijs, quibus eam instructam esse vult Aristoteles.

Prima est, vt singulæ partes suo loco positæ sint, non alieno: hoc est, vt quæ principio statuenda sunt, ne inculcentur in medium, aut reiiciantur in finem, neue contra, quæ sunt in medio, vel fine collocanda, proponantur initio. Id nimirum est, quod monet etiam Horatius illa similitudine nobili.

*Humano capiti ceruicem pictor equinam
Iungere si velit, & varias inducere plumas,
Vndique collatis membris, vt turpiter atrum*

Definat

Definat in piscem mulier formosa superne;

Spectatum admissi risum teneatis amici?

Atque vt intelligamus, ex praua, & præpostera partium dispositione, huiusmodi monstrum existere, id adiungit, quod comparisonem, absoluit.

Credite Pisones isti tabula fore librum

Perfimilem: cuius, velut ægri somnia, vana

Fingentur species, vt nec pes, nec caput vni

Reddatur formæ.

Secunda: vt iustam habeat magnitudinem; hoc est eam, quæ neque longiorem, neque breuiorem, quàm par sit, Tragœdiam faciat. Quemadmodum enim pulcrum animal non partium tantummodo, membrorumque conuenientiam, & ordinem habet accommodatum, verum etiam magnitudinem idoneam, & congruentem corporis proceritatem; sic Fabula, quæ animantium corpori similis est, suam habet magnitudinem certam; quam si vel superet, vel non exæquet, absoluta non est, nec haberi pulcra prudentium hominum iudicio debet. Ac fuit profecto qui crediderit, Tragœdiam iusta magnitudine ita præditam esse, si cum agitur, & recitatur, diem vnum solidum, integrumque, hoc est horas omnino duodecim expleat. Hæc vero non dubitauit tam imprudenter existimare, ac dicere, ratus, sic Aristotelem decernere, ac velle in cap. poët. secundo prope finem. vbi Tragœdiæ, ac Epopœiæ discrimina describens, Epopœiam ait ab ea, differre potissimum magnitudine: cum Epopœia nullo definita sit tempore, certe non ita breui circumscribatur, Tragœdia intra vnum tantum Solis ambitum concludi debeat. Sed hallucinatus sine dubio est. neque enim de recitationis tempore, ac spatio, sed de rerum imitatione breui, longæ loquitur Aristoteles: docetque, Tragœdiam ab Epica differre magnitudine, ac longitudine temporis. quia fas est Epicæ, res gestas annorum plurium imitari; Tragœdiæ necesse est contrahere omnia intra vnum Solis ambitum, hoc est intra diem vnum compellere quicquid imitatur. Quæ causa est, cur non à principio rem ordiatur, sed multa veluti iam gesta prætermittat: quod videre licet in Oedipo Tyranno Sophoclis. Neque enim mittitur initio Creon ad consulendum oraculum; sed qui multos ante iam dies fuerat missus, expectari dicitur. quare adest illico, atque ab ea die sumit exordium Fabula. Quæret tamen aliquis, vtrum aliquod recitandis etiam Tragoedijs præstitutum spatium temporis esset, extra quod egredi non liceret. Hoc enim si sciremus, etiam compertam Tragoediæ magnitudinem haberemus. sed responderi non potest, nisi vniuersè ex Aristotele, & quidem in hunc modum: Tragoediarum terminum esse duplicem; artificiosum vnum, natu-

ralem, & artis expertem alterum. Naturalem ait eum esse, quem rei natura postulat, quæ tractatur in Fabula. postulat autem rei, quæ tractatur natura, & ratio, ut tunc terminum nanciscatur, ac finem, cum à felicitate in infelicitatem, vel contra ab infelicitate in felicitatem est commutata. Cum enim huiusmodi mutatio est in Tragoedia perappositè consecuta, nihil superesse potest, cur longius protrahatur. Aristotelis verba de hoc naturali termino sic illustrat, exponitque Auerroës in paraphrasi. Oportet, inquit, poësim ita suum habere naturalem terminum, quemadmodum res ipsæ naturales habent suum. Nam quemadmodum omnia, quæ genita sunt, nisi alicuius rei contrariæ impediuntur euentu, ad iustam perueniunt aliquando magnitudinem à natura præscriptam; sic poëtici sermones eò usque protrahuntur, & crescunt, quoad contrarij in contrarium secuta mutatio est. Hæc igitur est Aristotelis, interpretantisque Aristotelem Auerrois de naturali termino generalis præceptio: quæ demonstrat, eiusmodi finem designari certa ratione, & tamquam digito indicari non posse, sed esse omnino poëtarum iudicio permittendum. quorum erit, ita omnia disponere, ut cum rerum in contrariam partem accidit mutatio, intelligant omnes, nihil eorum desiderari, quæ huiusmodi conuersioni necessaria esse videbantur. Hinc enim sequitur, tum esse necessariò finem imponendum, cum nihil aliud ad actionis absolutionem requirere possunt Fabulæ spectatores. Artificiosum vero Tragoediæ finem eum docet Aristoteles esse, quem Tragoediæ non imponit natura rei, sed præscribit clepsydra, quæ per instillationem aquæ apud veteres sic enumerabat horas, quemadmodum easdem partimur nos, ac diuidimus per arenam. Poëtis igitur exhibentibus in Theatro Fabulas certum dabatur, illudque præscriptum clepsydra temporis spatium, quod egredi non poterant, & explere debebant. Itaque artificiosus, hoc est, artificio, & hominum decreto constitutus Tragoediarum terminus iure dicitur is, qui definiebatur à clepsydra, cum ad dimensionem illam, & quasi censuram perpendere, ac examinare iustam magnitudinem vellent. Huic antiquorum temporis per clepsydram ex omnium consensione, sic circumscripto, si quid in hac re mihi liceat arbitrari, respondere crediderim oportere hac tempestate vulgarem consuetudinem, moremque communem: ita prorsus, ut iusta ea sit habenda magnitudo Fabulæ, quæ à communi consuetudine non abhorret, nec eos qui audiunt, molestia dimittit, ac satietate fatigatos.

Tertia præceptio est: ut Fabula vna sit, ac minime multiplex. Vnam autem eam esse ait Aristoteles, cuius vna est actio, quam imitatur: actionem autem sic vnam esse, si vnius hominis sit, & finem habeat vnum tantummodo, quò referantur vniuersa. Quo loco reprehendit

dit eos, qui putabant, vnam ideo actionem esse, quòd esset vnius hominis: nec animaduertebant, multas genere dissimiles actiones ab eodem homine proficisci, quæ coalescere non possint. Quin eos etiam arguit, qui vnam multorum actionem eam habere simplicitatem, atque vnitatem crederent, quæ in pulcherrimæ Fabulæ constitutione requiritur. Sed de his ego disputavi accuratè, ac sedulò in dissertationibus Virgilianis lib. xij. loco vltimo. vbi quaestionem institui de vnitae illius Fabulæ. actum igitur hunc non agam iterum, sed ad eum locum allegabo qui plura de hac vnitae cognoscere volet. Illud in praesentia repetere satis sit; vnitatis veram germanamque notam esse finem vnum, qui propositus certo cuidam, & vni homini est agenti. Haec enim nota inueniri non potest, quin actio sit vna, quae vnico illo fine circumscribitur.

Quarta cautio est; vt quae in constituenda Fabula comminiscimur, ea sic haereant, aptaque sint inter se, vt vna pars tolli non queat, quin tota compositio perturbetur. Quippe pars, quae tolli, non perturbata constitutione, potest, pars eius, cui tollitur, ac demitur, appellari non debet. Quae praeceptio seiuncta prorsus ab ea non est, quam alio loco de Fabula Epifodica tradit Aristoteles. vbi confirmat, eam esse pessimam Fabulam, quae sit Epifodica: Epifodicam autem tum esse, cum ita digressiones affinguntur Fabulae, vt corpus coagmentare, & constituere partibus suis non videantur. De hac etiam praeceptione disputavi alias consultò in Virgilianis dissertat. ad lib. iv. loco j. & ad ix. loco item primo. Dicta igitur alibi non hic iterabo, cum praefertim epitomen ego faciam, non iustum opus moliar earum quaestionum, quae tractari de industria possent.

De Moribus. Caput IV.

HÆc Tragoediae pars, quae in effingendis personis, earumque moribus exprimendis versatur, picturae similem Fabulam facit, vt docet Arist. in cap. xij. de Moribus, prope fin. vbi praecipit poëtae, qui mores effingere velit appositè, ne ab excellentium pictorum consuetudine, atque instituto discedat. & in cap. iv. item sub finem; vbi sic loquitur. Est igitur principium, ac velut anima Tragoediae Fabula: secundo verò loco mores. in quo etiam picturae similis esse videtur. si quis enim medicamentis, coloribusque pulcherrimis tabulam fusim, ac temerè illinat, non aequè delectabit, ac si imaginem albo tantum distinxerit &c. Aptissima quippe similitudine declarat quem locum obtrineant mores, & quantam vim habeant, si rectè, atque ad viuum expri-

exprimantur. Duo enim in pictura sunt, lineamenta, & colores. lineamenta ducuntur primùm à pictoribus, colores deinde inducuntur, vt ipsemet ait Arist. in lib. ij. de Generat. sed quia in lineamentis videtur esse posita summa picturæ vis, & artificium primum, secundum in coloribus aptis, & varijs; cum lineamentis confert Fabulam, quæ anima Tragediæ est, cum coloribus mores, qui secundum obtinent locum. Hæc igitur ab Aristot. prima præceptio datur, vt in moribus exprimendis imitetur poëta colores tabulæ non temere fufos, sed per summum artificium inductos. Quemadmodum enim pictor haud aequè aspicientium oblectat oculos, si nullo pigmento, nullisque coloribus, aut male collocatis vtatur, sed lineamentis tantum albis distinguat tabulam, atque imaginem exprimat, sic poëta non ita magnam afferet delectationem, si Fabulam quidem bene componat, sed tamen negligat mores. Comparat, inquam, cum pictorum coloribus mores, iubetque poëtam illos pulchrè, concinnèque disponere: ne Tragoedia similis tabulæ sit illitæ coloribus sparsim, ac temere. Vidit hanc etiam similitudinem Horatius, nec prætermisit. Vt pictura poësis erit. Quapropter æstimari permagno debet hæc pars: quippe quæ ponat omnia sub oculos spectatorum, faciatque, vt personarum vota, consilia, consuetudo, indoles, ingenium, ac natura non intelligantur modo, sed cerni, & conspici quodammodo videantur. In Hippolyto enim adolescentis pudici, rigidi, seueri, voluptates aspernantis ingenium ipsis propemodum oculis intuemur: in Phædra, feminæ animum impotenter amantis: in nutrice, fidem; in Theseo præcipitem iram. Sed accommodatius doctrinæ sit, hanc tam variam morum effictionem ad certa quædam genera, ipso duce, atque auctore Aristotele reuocare.

Ait enim, in moribus spectari oportere omnino quatuor. vt probi, vt conuenientes, vt similes, vt æquabiles sint. Quantum attinet ad primum, id animaduertendum est; non illud Aristotelem velle, cum mores vult probos, vt nulli mores improborum exprimantur in Tragoedia. inducitur enim crudelissimus Atreus, impudica Phædra, lena, & cupiditati dominæ subseruiens anus. Quid ergo præcipit, cum mores in expressione indolis postulat bonos, ac probos? Nimirum non aequè in omnes, sed in eam cadit hæc præceptio personam, quæ principem in Tragoedia locum obtinet, quæque certum solet impertiri Fabulae nomen. In hanc, inquam, personam ea præceptio cadit, in quam cadit commiseratio, hoc est in eam, quæ digna commiseratione est: adeoque nisi proba sit, certe minime mala, non poterit eiusmodi affectum animi permouere, quem propositum ad permouendum, & concitandum poëta Tragicus habet. Cum enim commiseratio, vt tradit Arist. in lib. ij. Rhet. ex eo concitetur in nobis,

nobis, quòd aliquem illo vexatum incommodo videamus, quo sit indignus, nullam à nobis extorquebunt commiserationem improbi calamitosi, quos intelligimus ea esse calamitate dignissimos. Sed de hac probitate, siue de probitatis mediocritate accuratius infra disputabimus.

Conuenientes secundo loco esse mores oportere dixit Aristoteles, hoc est ei congruentes, ac respondentes personae, cui tribuuntur. fortitudo enim, inquit, & prudentia mores quidam haud bubie sunt; sed in feminas minime conueniunt; & iuuenibus aliqua congruunt, à quibus abhorrent senes, & quaedam diuites decent, quae à pauperibus sunt aliena. Aristoteli concinens Horatius breuiter haec eadem ita perstrinxit.

*Si plausoris eges, aulae manentis, & usque
Sesuri, donec cantor, vos plaudite, dicat;
Aetatis cuiusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.*

et post-----*Ne forte seniles*

Mandentur iuueni partes, pueroque viriles.

Egregie Terentius complexus est omnia personarum genera, quarum varij describendi sint mores conuenienter. sic enim loquitur in Prologo Eun.

*Quod si personis uti alijs non licet;
Qui magis licet currentes seruos scribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Parasitum edacem, gloriosum militem,
Puerum supponi, falli per seruum senem,
Amare, odisse, suspicari?*

Tercio loco postulat Aristoteles, ut mores similes sint, hoc est personae similes, quam poeta imitatur in Fabula. similes autem erunt ex eodem Arist. ut eo loco docent interpretes, si formae, opinionique iam de persona illa vulgatae omni ex parte respondebunt, Et profecto, cum aliquem ad viuum exprimere contendit poeta, exprimere debet simillimum. simillimum autem exprimere non potest; nisi eum inducat cupientem, volentem, iubentem, agentem talia, qualia solitum eum velle, iubere, atque agere sciunt vniuersi. Norunt videlicet omnes, Achillem implacabilem esse, Vlysses astutum, ac vafrum. sibi similes hi effingi non possunt, nisi tales exprimantur, quales fuisse iam fama vulgauit. Iure igitur Horatius ita praecipit

Aut famam sequere, aut sibi conuenientia finge.

Scriptor honoratum si forte reponis Achillem;

Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,

Iura neget sibi nata: nihil non arroget armis.

*Sit Medea ferox, inuictaque, flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes.*

Itaque hoc praeceptum à superiore distat eo nomine, quòd hoc certas intueatur personas populo iam notas, velut Agamemnonem, Pyrrhum, Oedipum, Polynicem, qui certos quosdam postulant mores, hominum opinione iam illis inditos; illud in aetate hominum varia, sexu, dignitate, muneribus, honore versetur. Tabet enim poëtam reddere, atque affingere mores aetati, conditioni, fortunaeque conuenientes.

Quarto denique, ac postremo loco monet, mores aequabiles esse, oportere, hoc est eundem habere perpetuò tenorem, ac modum, quem initio susceperunt, ne à se ipsis paulatim dissentire, ac discordes esse videantur. Haec nimirum aequabilitas postulat, ut quem iracundum semel effinxeris, quem placidum, ac mitem, quem seuerum, quem crudelem, ac impium, eum eosdem plane mores prae se ferentem semper, atque ad exitum usque Fabulae retinentem facias. Cuius praeceptionis ea ratio est; quòd mores ex animi manant conformatione quadam, & habitu: habitus autem constantissimus semper, maximeque aequabilis est. Hunc etiam locum vidit Horatius, atque inter cetera poëticae monita sic recensuit.

*Si quid inexpertum scena committis, & audes
Personam formare nouam, seruetur ad inum
Qualis ab incæpto processerit, & sibi constet.*

E quatuor hisce legibus, praeceptisq; quae versantur in moribus, tria dicit Aristoteles à poëtis quibusdam esse praeterita, & violata. Primum quidem ab Euripide in Oreste. ubi Menelaus mores prae se fert minime probos: cum Orestem iuuare nolit, auxilium eo petentem tempore, quo tempore, occisa Clytemnestra, mortem ultus erat Agamemnonis, qui & ipsius fuerat Orestis pater, & frater Menelai. Inhumani enim hominis fuisse videtur, ei praesidium denegare, à quo fratris manes cæde Clytemnestrae placatos esse intelligebat. Secundum de moribus praeceptum ait, vel non vidisse, vel neglexisse poëtam illum, qui fecit Vlysses eiulantem; quæ Tragœdia Vlysses Naufragus est Epicharmi, & laudatur ab Athenæo in lib. xiv. Nam, ut diximus in Virgilianis Vindicat. lib. j. loco v. apud hunc poëtam Vlysses naufragio periclitans dolenter admodum lamentabatur, eiulabatque muliebriter, & effeminatè: qui mores fortè viro consentanei, congruentesque personæ non sunt. Idem peccatum ait, Euripidis fuisse, cum Menalippen induxit de philosophia subtilissime disputantem. tanta quippe rerum cognitio, & sapientia non cadit in feminas. In tertia lege de moribus eundem Euripidem peccasse confirmat; cum Iphigeniæ in Aulide mores inæquabiles, nec sibi

sibi constantes attribuerit. Nam initio Tragœdiæ facit eam pauidam, mortemque vehementer extimescentem, postea verò interritam, eandemque contemnentem, & despicientem mortem tanta cum fortitudine, quantam ne in constantissimis quidem viris intuemur. Ad necem quippe suo se offert iudicio, ac voluntate, tantaque subitò flagrat cupiditate gloriæ, ut eam anteponebat vitæ, & rerum omnium possessioni non dubitet.

De Sententia. Caput V.

Sententia mores excipere debet: quia consequens est, ut qui certis præditus moribus sit, animi quoque sententiam habeat, opinionemque moribus illis undique respondentem. Huius ergo partis quæ Sententia dicitur, ait Aristoteles esse, ea dicere posse, quæ in re insunt, hoc est, rem probare omni argumentorum, ac rationum genere, quæ sint accommodatæ. Additque, Sententiam à morum expressione illo nomine differre, quòd in moribus appareat electio, in Sententia non appareat, sed tantum probatio quædam rei, quæ moribus iam indicata est, & demonstrata. Videtur profecto Sententia, quantum ex verbis Aristotelis intelligere licet, respondere Rhetorum argumentationibus, quæ fidem faciunt, & rem sic esse, vel non esse, ita fieri, vel non fieri oportere demonstrant. Quare morum vis omnis in appetitione, atque in voluntate posita videtur esse, quæ vel optando, vel repudiando aliquid eligit, Sententia in animi facultate intelligente, quæ aliquid rationibus affirmet, aut neget. exemplo libet hoc illustrare, quod obscurè docetur. Hippolytus cum ita loquitur,

Non alia magis est libera, & vitio carens,

Ritusque melius vita, quæ priscos colat,

Quàm quæ relictis mœnibus silvas amat,

electionem ostendit animi sui: quam Sententia postmodum sequitur adprobans id quod optatum, electumque est, & circumspectans omnia argumentorum genera, quæ demonstrent illam vitæ rationem optimam esse.

Non illum auaræ mentis inflammat furor,

Qui se dicauit montium insontem iugis:

Non aura populi, & vulgus infidum bonis,

Non pestilens inuidia, non fragilis fauor.

Non ille regno seruit, ac regno imminet,

Vanosque honores sequitur, aut fluxas opes.

Spei metusque liber &c.

Atreus item qui moribus est præditus crudelissimis, & tyrannidein eligit, hoc animi sui votum, electionemque principio sic aperit, in se ipsum inuectus: seque ad sui necem fratris vehementer adhortans.

Ignave, iners, eneruis, & (quod maximum

Probrum Tyranno rebus in summis reor)

Inulte: post tot scelera, post fratris dolos,

Fasque omne ruptum quastubus vanis agis

Iras. & Argos fremere iam totum tuis

Debebat armis.

Age anime, fac quod nulla posteritas probet.

Hæc inquam, quæ sic dicuntur ab Atreo, mores patefaciunt efferratos, & electionem fraternæ cædis. Erit nunc sententiæ, rationes idoneas quærere, quæ scelus illud impium, & tam palmare suadeant.

-----scelera non ulcisceris,

Nisi vincis. & quid esse tam seuum potest,

Quod superet illum? Numquid abiectus iacet?

Nunquid secundis patitur in rebus modum,

Fessis quietem? novi ego ingenium viri

Indocile. flecti non potest: frangi potest.

Quin ea, quæ consequuntur in tota scena diuerbia, contentionesque cum seruo, flagitium illud immane dissuadente, nihil aliud sunt, quam probationes patrandi sceleris, in quibus tota sententiæ ratio continetur. Est enim huiusce partis, ut dixi, nihil prætermittere, quod rei propositæ fidem facere possit, aut aliquid agendum persuadere. Hinc videlicet illæ nascuntur inductiones, exemplorumque cumuli, qui poëtis familiarissimi sunt, aptique maximè ad ea comprobanda, quæ nos iam elegisse, nobisque placuisse demonstrauius in ea parte, quæ morum expositio est.

Hanc ergo partem tractare qui volet pro dignitate, ab eodem discet Aristotele in cap. xix. ubi quinque designat officia, in quibus vniuersè versatur ipsa sententia. Sententiæ partes, inquit, sunt, demonstrare, soluere, perturbationes ciere, augere, imminuere. Demonstrantur enim obscura: contraria, & repugnantia soluntur: perturbantur, & commouentur spectatorum animi: augentur exilia: grandia minuuntur. Quæ officia communia quidem cum oratore sunt, sed tamen habere Tragicum poëtam materiam propriam ait Aristoteles, ex qua eum ducere demonstrationes, solutiones, perturbationes, amplificationes oporteat. hanc autem materiam quatuor ferme rerum generibus, hoc est miserabilibus, grauib, miris, verisimilibus contineri. perinde quasi dicat, eas esse sententias commendatione dignissimas, quæ pathetica, quæ graues, quæ ad-

mira-

mirabiles, quæ verosimiles sint, hoc est verosimilia proferant. Ornamenta nunc addenda essent, quibus instructas oportet afferre sententias. Vt enim orator syllogismos, enthymemata, exempla, ceterasque argumentationes non adhibet nudas, sed figuris indutas suis, ita Tragicus poëta, sententias hasce, quæ, vt diximus, argumentationes quædam, ac probationes sunt, non proferet in medium, nisi figuris quibusdam amplissimis magnificè, ac grauiter ornatas. Erunt igitur inter figuras legendæ grauissimæ, quæque sententijs miserabilibus, terribilibus, miris, cum dignitate, ac maiestate respondeant. Erit etiam ex vsu legere quæ docemus in libello de Eleg. cap. xviiij.

De Dictione. Caput VI.

Dictio sequitur, & elocutio: quam interpretationem animi per verba esse ait, ac definit Aristoteles. Necessariò inquam hæc sequitur, quia sententiam exprimere nisi oratione, ac dictione non possumus. Quoniam verò plures dictionis formæ sunt, & characteres, videndum hic primum puto, quæ nam propria Tragicæ locutionis nota esse videatur. Nemo enim vnus ignorat, tria esse locutionis, & dicendi genera, quibus omnis distinguitur, & variatur oratio; summum, infimum, interiectum. & quia non eadem semper à Tragico tractatur vbique, atque in tota Fabula materia, non eadem semper inducuntur personæ, dubitari profecto potest, num Tragico proprium sit summum illud dicendi genus, atque magnificum. Respondendum existimo vniuersè, deberi Tragædiæ notam grandiloquæ dictionis ac summæ: adeoque legere eiusmodi generis poëtam oportere verba grandia, translata, sonantia, hyperbolica, illustria; ea denique, quæ plenum quiddam, & graue auribus ingerant: obsoleta, abiecta, humilia, vulgaria repudiare. Maiestatem hanc, & grauitatem dictionis egregiè, scitèque prorsus expressit Horatius, cum dignissima eam matrona conferens, quæ festis diebus egrediatur in publicum, & pompam grauiter incedendo sequatur.

Effutire leues indigna Tragœdia versus,

Vt festis matrona moueri iussa diebus.

Sed tamen hæc orationis dignitas, & maiestas ita est Tragædiæ propria, vt interdum se se demittere de industria debeat. vt cum femina loquuntur, aliæque inferioris notæ personæ inducuntur agentes; cum lamentantes, dolentesque facimus eos, qui à summa quadam ad infimam delapsi fortunam sunt, aliæque calamitate præter modum omnem, rationemque communem laborare cœperunt. id quod etiam ipse cautione pulcherrima monuit Horatius in Arte.

Et

*Et Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.
Telephus, & Peleus, cum pauper, & exul uterque,
Proijcit ampullas, & sesquipedalia verba.*

Hæc tamen oratio pedestris, & infima tam rarò, ac tam paucis locis adhibetur à Tragico, vt facere non possit, quin grandis illa, atque magnifica dici propria Tragœdiæ debeat, quæ pene semper, ac prope modum singulis vsurpatur in partibus.

His ita de caractere propositis, duo iure quæri posse in hac dictio- nis Tragica tractatione videntur. An Tragœdiam soluta numeris oratione scribere liceat, & an alio carminis genere, quàm Iambico vti sine reprehensione queat qui eiusmodi Fabulam scribit.

De prima quæstionis parte sic censeo: Tragœdiam, quæ soluta numeris oratione tractetur, imperfectam, & quodammodo spuriam, ac degenerantem esse. non quòd aliquid ei desit ex ijs, quæ ad intimam Tragœdiæ pertinent vim, ac naturam (hæc enim posita est in imitatione personarum illustrium, ad commouendam commiserationem, & terrorem idonea) sed quòd instrumentum illud, præsidiumq; desideret, quo dempto, maxime imperfectam oporteat esse Tragicam imitationem. Dixerim ergo, Tragœdiam huiusmodi, similitudinem potius imitationis Tragicae, quàm poësim Tragicam videri. Quamquam enim poësis nihil aliud quàm imitatio est, est tamen imitatio, quæ suis vtitur instrumentis, atque præsidij: quorum primum est versus, & vincula numeris oratio, vt apud Aristotelem est in capite poëtices primo. sic enim interpretandum eum locum puto; vbi confirmavit, Sophronis, Xenarchi, & Socratis dialogos, qui soluta, & numeris libera scripti erant oratione, in poëmatum numero reponendos esse, ipsamque poëseos vim, & naturam attingere. Existimo, inquam, Aristotelem id velle, ac dicere; auctores illos dialogorum inter poëtas quidem, sed inter minus perfectos esse connumerandos. Vt enim in alijs artificum, & scriptorum classibus quidam sunt ordines perfectorum, imperfectorumque, ita in ipsa poëtarum serie, atque in poëtica disciplina gradus designandi videntur certi, qui perfectam artem ab imperfecta secernant.

De genere carminis, quæ altera quæstionis est pars, illud habeo ex Aristotele proferre: Tragœdiæ deberi omnino Iambum senarium. Ita enim ea de re pronunciat ipse in cap. ij. poëtices. Tragœdia senarium adoptauit versum, octonario repudiato, qui Satyricus potius videbatur. Porro Iambus sermonibus alternis accommodatus est maxime, quemadmodum vsus colloquij familiaris ostendit: in quo nobis excidunt Iambi quamplurimi, hexametri vero rarissimi. Quibus ex verbis non modo intelligimus, octonarium, quia humilior est, & Comœdijs congruentior, esse à Tragœdia depellendum, sed

sed ne adhibere quidem in hoc genere Fabulæ fas esse versum hexametrum. A colloquijs enim alienus est propter magnificentiam, vt hic indicat, & alibi planissimè docet: vbi sic loquitur. Carminum plane omnium longe grauiissimum maximeq. turgidum est hexametrum. Græcè dicitur *σασιμώτατον, & ὑψηλίστατον*, maximè stabile, maximeq. inflatum: quod idem est.

Quare decepti nonnulli sine dubio sunt, qui putarunt etiam hexametrum Tragœdiæ conuenire posse. Ac decepti quidem, opinor, ductiq. sunt auctoritate Terentiani Mauri, & Diomedis Grammatici. Docent enim, non minus iambicum, quàm hexametrum appellari, diciq. Heroicum posse. Videtur quippe hinc esse consequens, tam hexametrum, quàm iambum, quoniam nihil inter se discrepant, eidem esse poëmati accommodatum. Sed hæc consecutio frustra est, atq. ab ijs Grâmaticis aliena. Hæc enim illi propterea tantum docent, quòd vtrumque poëmatis genus Epicum, & Tragicum imitatur Heroas; à quibus vtrumque videtur appellandum Heroicum: non tamen existimant, ac volunt, Tragœdiam æquè scribi posse hexametris, ac iambico versu. Liceret enim etiam mihi ex eorumdem auctoritate dicere, poësim Epicam scribi iambico posse, quando vtrumque poëma est appellandum Heroicum, & vterque versus dici Heroicus potest.

Illud nihilo minus est dandum Tragoediæ, vt rarum aliquod hexametrum iambicis interponere possit. Id vero tum maxime fas est, cum vel oracula loquuntur: vt apud Senecam in Oedipo Act. 11.

Mitia Cadmeis remeabunt sidera Thebis:

vel cum Chori quidam in Dithyrambici prope modum attolluntur: vt in eodem Oedipo chor. 11.

Effusam redimite comam nutante corymbo

Mollia Nisæis armati brachia thyrsis.

vel cum epithalamium canitur, & Nuptiale carmen: vt in Medea Act. 1.

Candida Thyrsigeri proles generosa Lyæi.

Quæ quidem licentia manauit ad hunc Latinum poëtam à fontibus Græcorum: apud quos non hexametros tantummodo legimus, verum etiam aliquot Elegiacos. quales sunt ij, qui proferuntur apud Euripidem ab Andromacha: quod exemplum, nisi fallor, est singulare. In Tragoedijs denique illa varietas numerorum, & versuum, vsurpatur à Choro tantum, aut à respondentibus Dijs: à personis colloquentibus non vsurpatur, nisi rarò. vt cum feminæ lamentantur, ac dolent, quibus congruere videntur numeri molliores; aut cum aliqua significatio voluptatis, & lætitiæ est exprimenda: cuiusmodi est in Hippolyto Senecæ Act. 1. Scen. 1.

*Ite, umbras cingite silvas,
Summaq. montis iuga Cecropij, &c.*

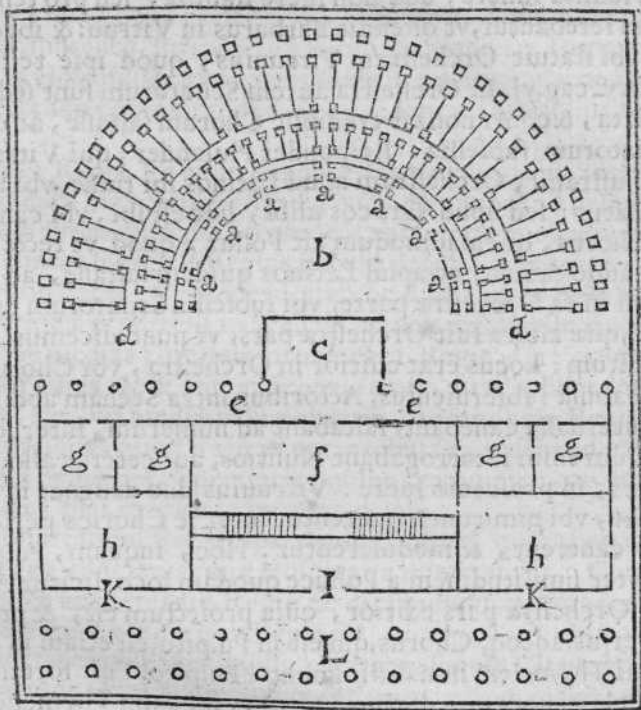
De Apparatu : ac primò quidem de Theatro.

Caput VII.

HAnc Tragœdiæ partem nonnulli Spectaculum appellarunt, propterea quòd in Græco Aristotelis codice dicitur *opsis*. Quæ vox aspectum quidem, aut visionem, aut spectaculum significat: sed tamen hoc loco ea continet, & complectitur omnia, quæ spectatorum oculis subijciuntur; ornatum Scenæ, histrionum vestes, personas agentes, ceteraq. ex illo genere complura, quæ sunt vsui, cum Fabula recitatur. Itaq. multo melius à Victorio, ac Robertello Latinè redditur Apparatus: in quo videntur illa posita esse vniuersa, quibus opus est in agenda Tragœdia. Hanc ergo partem ait Aristoteles in fine capitis iv. maximam habere vim ad spectatorum animos oblectandos; sed ab arte poëtica alienam esse: quippe quæ aduentitia sit, & externa, ad eumq. tota pertineat, qui choragium Tragœdiæ suppeditat. Choragium enim appellatur à Festo totum scenicum instrumentum; cuius præfectus Choragus etiam dicebatur. Quia tamen Apparatus quoque inter partes Tragœdiæ numeratur, habetq. momenti plurimum, si Tragœdia in Scenam producenda sit, explicanda videtur à nobis hæc pars diligenter, & in sua veluti membra partienda.

Ac primò quidem de Theatri structura dicendum esset, nisi scriptores suppetere, cum antiqui, tum noui, qui hoc argumentum copiosè tractarunt. Præstabit ergo legere Iulium Pollucem in lib. iv. cap. xix. Vitruuium in lib. v. à cap. item v. vsque ad ix. Isidorum in lib. viij. Originum cap. xxxix. tribusq. sequen. Cassiodorum in lib. iv. var. Epistol. ult. Budæum in prioribus Adnotation. ad Pandect. Politianum in Miscellan. Rhodiginum in lib. v. cap. viij. Scaligerum in lib. Poët. primo, cap. xxj. Lilius Gyraldus in Dialogo vj. de Poëtis.

Hos, inquam, scriptores, cum antiquos tum novos erit operæ pretium legere, ac Theatri subiectam hic ichnographiam ex Vitruuij desumptam codicibus intueri suis distinctam partibus, membrisq. præcipuis.

a. Cunei . hoc est Sedilium ordines, & gradus, cunei figuram referentes. Cum enim ab extremo Theatri ambitu ampliore vsque ad caueam excurrerent, angustiores semper, arctioresq. reddebantur quò propius ad caueam ipsam accederent. Qui cunei, siue gradus suis veluti zonis, & præcinctionibus ad inambulandum distinguuntur.

b. Orchestra . quæ nomen à saltando siue gesticulando est nata. nam *ὀρχήστρας* est tripudio, gesticulor, ad numerum salto. Itaq. si nomen spectes, Orchestra locus in Theatro est, vbi Chorus, Musici, Symphoniaci, Thymelici, ceteriq. personam non habentes ad numerum saltant, & canunt, idq. planissimè docet Iulius Pollux in lib. iv. cap. ix. affirmans, Orchestram sic esse Chori propriam, quemadmodum est Actorum Scena. Quò magis mirandum sit, cur Vitruuius Orchestram ponat eo loco, vbi fuere Senatorum subsellia. Principio enim toto quingentorum annorum spatio Senatus populo permixtus spectaculis interfuit, sed ad extremum Attilius Serranus, & L. Scri-

bonius Aediles, Maioris Africani sententiam secuti, separari Senatorum sedilia iussere; quæ non fuere stabilia, sed pro tempore in Theatrum ferebantur, vt ostendit Barbarus in Vitruu. & ibi collocata sunt, vbi statuit Orchestram Vitruuius, quod ipse testatur his verbis lib. v. cap. vj. In Orchestra autem Senatorum sunt sedibus loca designata, &c. At non est credibile Chorum saltasse, ac cecinisse inter Senatorum subsellia. Respondet Philander, qui Vitruuium, scholijs illustrauit, Orchestram apud Latinos ibi fuisse, vbi à Vitruuio designatur; sed apud Græcos alibi, hoc est ibi, vbi caneret, & saltaret Chorus, quemadmodum ait Pollux. quod vt rectè fortasse dicatur, addo tamen, ne apud Latinos quidem saltasse, ac cecinisse Chorum in ea Orchestræ parte, vbi subsellia Senatorum erant, sed in Pulpito, quæ altera fuit Orchestræ pars, vt nunc dicemus.

c. Pulpitum. Locus erat editior in Orchestra, vbi Chorus, alijq. artifices Fabulæ subseruientes, Actoribus intra Scenam abditis, per Actuum interualla canebant, saltabant ad numerum, inter se loquebantur. Cum enim interrogabant Nuntios, aut ceteros alloquebantur Actores, in proscenio fuere. Vitruuius duo designat in Pulpito loca; *χορηγίων*, vbi nimirum loquerentur inter se Choricæ personæ, & *ὀρχήστου*, vbi canerent, & modularentur. Hoc, inquam, Pulpitum, quod propter similitudinem à Polluce quodam loco dicitur Ara, videtur esse Orchestræ pars editior, quia proiectum est, & prominet caueam versus: adeoq. Chorus, qui est in Pulpito, est etiam in Orchestra. Aliqui Thymelem non distinguunt à Pulpito. Fuit fortasse Thymele illa Pulpiti pars quæ dicitur Odeum. ibi enim Thymelicos, citharædos, & symphoniacos fuisse necesse est.

d. Proscenium. Theatri pars in qua è Scena egressi agebant histriones, ac propterea patens fuit, & apertum, vt ait Iulius Scaliger.

e. Podium. quod mœnianorum speciem habuit: cuius pars media, vbi magis prouehitur, & eminet foras, cum Pulpito iungitur, quod est veluti pergula quædam, vt Philander ostendit.

f. Scenæ præcipua pars. quæ quàm multiplex esset, quidq. depictū, cælatum, aut sculptum haberet, paulò post indicabimus.

g. Scenæ membra. Totam enim Scenam Vitruu. in illo cap. vj. lib. v. diuidit in partes quinque, quarum primam ampliorem posuimus in f. quatuor reliquas hic statuimus.

h. Hospitalia. De quibus ita Vitruuius in cap. vj. lib. v. Dextra, ac sinistra hospitalium designabunt compositionem. Quem autem vsu habuerint hæ vel ædes, vel hospitalia, declarat in cap. vij. sequenti. Dextra, inquit, ac sinistra hospitalia. secundum autem ea spatia ad ornatus comparata (quæ loca Græci *οἰκίσματα* dicunt, ab eo quòd machinæ sunt in his locis versatiles trigonos habentes)

in

in singula tres sint species ornationis, quæ cum aut fabularum mutationes sunt futuræ, seu Deorum aduentus cum tonitribus repentinis, versentur, mutantq. speciem ornationis in frontes. Docet igitur his verbis; in Hospitalibus conditas fuisse machinas, aliaue instrumenta peruertendæ commutandæq. Scenæ idonea, de quibus infra dicemus.

I. Valuæ Regiæ. Ita enim eas appellat Vitruuius his verbis, loquens de quibusdam linearum tractibus, quos duci iubet ad designandam Scenam. Reliqui quinque Scenæ designabunt compositionem; & vnus medius contra se valuas Regias habere debet. Cur autem Regiæ dicantur, non docet. Suspicio idcirco sic dictas, quod inde Reges, Regiæque personæ prodirent in Scenam acturæ. recta enim ducunt in valuas Scenæ medias; quibus ornamenta Regia dari oportere iubet idem Vitruuius. Ipsæ autem Scenæ, inquit, suas habent rationes explicatas, ita, vt mediæ valuæ ornatus habeant aulæ Regiæ. Ita, inquam, suspicio. quod si alicui non probatur, videat an valuæ Regiæ sint valuæ principes, & primariæ, quibus ex porticu, qui post Scenam erat, aditus esset in ædes. sequuntur enim.

K. Hospitalium siue Hospitaliorum valuæ, quibus ex porticu intratur in ea conclauia quæ Hospitalia nominantur. Cum his ergo collatæ illæ valuæ mediæ, Regiæ sic dici possunt, quemadmodum primaria, & latior via dicitur Regia.

L. Porticus post Scenam. Post Scenam, inquit Vitruuius in cap. ix. lib. v. porticus sunt constituendæ; vt cum imbres repentini ludos interpellauerint, habeat populus quò se recipiat ex Theatro; choriæq. laxamentum habeant ad Chorum parandum. Fuit igitur huiusce porticus vsus duplex: alter ad defendendam subitam pluuiam, ad parandos, vestiendos, ornandosque actores, & personas Choricæ alter. Nam choragij nomine tota vestis scenica comprehenditur.

Hoc, inquam, schema proponere volumus ad rem obscurissimam, & prorsus inexplicabilem adumbrandam. Singula enim hæc Theatri membra tractationem postularent ampliorem.

De Scenâ. Caput VIII.

DE Scenâ tantummodo perstringamus aliqua, quæ præcipua pars & prima Theatri fuit, vt docet his verbis loco laudato Cassiodorus. Theatri frons Scenâ dicitur ab vmbra luci densissima: vbi à pastoribus, inchoante verno tempore, diuersis sonis carmina canebantur. Ibi actus Musicus, & prudentissimi sæculi dicta floruerunt. Ad hunc modum Cassiodorus Scenæ originem, & etymon nobis tradidit à filius deducit.

tum umbrōsis, ac lucis, ubi Fab ulā illo rudi, atque imposito sæculo canebantur à pastoribus. *σκηνη* enim, Græcorum vox, nihil aliud apud Latinos, quàm inumbratio est. Artificiosum deinde Theatrum, & quidem sumptuosum fieri cœpit: cuius erant membra præcipua, ex altera quidem parte, scalæ cum ordinibus sedilium, siue cauea: altera ex parte, hoc est in fronte, Scena.

Hanc ergo Scenam in Theatro triplicem fuisse scribit Vitruvius in lib. vi. cap. viij. Tragicam, Comicam, Satyricam, triplici prorsus scenicæ, siue dramaticæ poëseos formæ respondentem. Quæ profecto Scenæ qualibus, & quàm multis distinguerentur inter se notis, ab ipso quæramus Vitruvius, qui hæc articulatim, ac distinctè sic docet. Genera sunt Scenarum tria. vnum, quod dicitur Tragicum: alterum Comicum: tertium Satyricum. Horum autem ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione: quod Tragicæ deformantur columnis, fastigijs, ac signis, reliquisque Regalibus rebus: Comicæ autem ædificiorum priuatorum, & manianorum habent speciem, prospectusque, fenestris dispositis, imitatione communium ædificiorum rationibus. Satyricæ verò ornantur arboribus, montibus, reliquisque agrestibus rebus, in topiarij operis speciem deformatis. Ita Vitruvius.

Quod igitur attinet ad hanc Apparatus partem, quæ Scena dicitur, id potissimum eos spectare oportet, qui Tragœdiam sunt daturi, ut Scenam præparent amplam, atque magnificam, hoc est, eam, quæ Regias ædes, ac Basilicas imitetur. sic enim à Comica, Satyricaque, siue pastoritia facillè secernetur. Infana verò illa quæ Scenis addita subinde sunt ornamenta, non tam eò pertinebant, ut Tragicam Scenam à ceteris differentem facerent, quàm ut luxu Apparatum ipsum vniuersè, siue Tragicum, siue Comicum amplificarent. Fuit enim interdum aurea Scena, ut Petreij; interdum argentea, ut Antonij, & Muranæ; interdum marmorea, ut M. Scauri; interdum versatilis ex ligno, & suspensa cardinibus, ut Curionis; interdum ductilis, hoc est, quæ hæc atque illæc tabulis tractis interiorem picturæ speciem denudaret: qualis à Virgilio describitur in tertio Georgicorum.

Vel scena ut versis discedat frontibus, utque

Purpurea intexti tollant aulae Britanni.

Hæc, inquam, ad ostentationem & luxum accesserunt Scenis addita-
menta. Communis quippè stabilis erat, hoc est ea, quæ neque verteretur, neque diduceretur in partes, sed eandem semper ostenderet spectatoribus speciem.

De Machinis, & Aulæis. Caput IX.

S Cena iam, Scenæque partibus explicatis, instrumenta sequuntur scenica, ac primò quidem machinæ, quæ maximè pertinent ad Apparatum. Quo loco monebo primum vnum: his machinis nolle me conuellere præceptum Horatij, iubentis è Scena tolli trāsformationes quasdam; quæ quoniam obijci spectatorum oculis bene non possunt, fidem non inueniunt vllam, & pro admiratione fastidium, odiumque commerentur; vt ipse confirmat his versibus.

Nec pueros coram populo Medea trucidet:

Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus;

Aut in auem Progne vertatur, Cadmus in anguem.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quasi dicat. indignor, quòd tam impudenti mendacio mihi velis imponere, tamquam amenti, ac stupido, qui non videam eius fauitatem imitationis, & fucum illum frigidum, oculos minimè decipientem. Quamquam enim scio cetera quoque fingi ab actoribus, odia, inuidiam, lacrymas, eiulatus; ab ijs tamen decipi me patior; quia sic sunt homines, cum odio vehementèr aliquid habent, cum inuident, cum flent, aut lamentantur. Sed transformationibus illis fictis decipi me non sino: quia propter rei difficultatem, nulla similitudine aut proportionem rebus respondent veris. His, inquam, machinis non contendimus illum Horatij locum labefactare. neque enim in eam gratiam hic proferimus machinas, vt ostendamus illarum beneficio licere in Scenam eiusmodi transformationes, & metamorphoses dare: sed ideò, vt intelligatur, alia quædam fas esse per machinam exhiberi, quæ nemo sapientium improbarit, & approbationem à populo consequantur. Illud ergò nòsse oportet, quod ab auctoribus idoneis, in primis à Vitruuio in lib. v. cap. viij. accepimus, solitos fuisse veteres Scenam in hemicycli formam extruere. cuius ab dextera parte peregrini, & hospites egrediebantur; ab læua Carcer fuit, qui ceteros emitteret: in medio Regia; vt Iulius Scalig. ex antiquis tradit scriptoribus in lib. 1. Poët. cap. xxj. Huic verò parti mediæ duæ præterea fuerunt adiunctæ portæ: quarum postibus duæ item machinae versatiles, vel circumductiles affigebantur. Sinistra porta Deos aquaticos tantum effundebat in Scenam per machinam. Eumenides enim ceterique Inferorum Dij ex Imis Gradibus exiliebant: Vmbræ, ac Manes è Scalis prodibant, quas appellarunt Charonias. Itaque in Thyeste vtramque oportuit machinam adhibere: sic prorsus; vt eodem tempore necesse fuerit

Tantalum exire de Schalis Charonijs, quo tempore Megæra ex Imis Gradibus existerat. Dij verò Superi ex improviso per machinā quandam editiorem, quæ fortasse supra Episcenium fuit, demittebantur è cælo, non quidem sic, vt planè in Episcenio consisterent, sed ita, vt machina illa suffulti penderent in aëre. Hæc Deorum cælestium machina, in Comœdijs dicitur à Græcis κράδης: in Tragœdijs, quia omnium est princeps, & præstantissima, per excellentiam appellatur communi nomine machina; μηχανή. Huic persimile fuit instrumentum, & machina μέγας, quæ è terra rapiebantur in aërem repente mortales à Dijs. vt à Borea Orithya, ab Aurora Memnon, à cælestibus anguibus Medea. Alia eiusmodi fuerunt instrumenta propemodum infinita. ερραεῖον, versatile; quo Heroës extemplo transferebantur ad Deos; vt Hecules Octæus. ἐγκύκλιμα, hoc est, sedes sublimis elata, & strata longurijs, in eam gratiam, vt subito circumuoluta demonstraret ea, quæ intra domesticos parietes agerentur, vel acta fuissent; quale est parricidium in Thyeste, excæcatio in Oedipo. ἀνδροσπικόν scanforium; qua machina utebantur ij, qui aliquò scanfuri, ascensuriue erant. κεραυνόσπελον, hoc est fulminans, aut fulminiuomens: vnde nimirum fulmina tamquam de cælo iaciebantur. βρονταῖον; tonans. cuius nimirum beneficio & vi tonitrus supra Scenam, vel in Scena terræ motus effingebantur. αὐτίματον; quæ machina à Græcis sic est appellata, quòd sua propè sponte, ac minimo quodam ageretur impulsu. νευροσπαστήν; hoc est machina, quæ vnus nerui, vel fili motu varios præbebat vsus: cuius mentionem fecit Aristoteles in lib. de Mundo, Apuleius in libello item de Mundo, Aulus Gell. in lib. xiv. cap. j.

Secundum machinas collocanda videntur in Apparatu Tragico aulæa, peripetasinata, vela, siue carbasina, siue byssina, siue stellata; pictura, tabula, signa, fontes per sedilia ducti, effundentes latices odoratos: ebur, argentum, aurum, sumptuosæ florum veluti pluuia, aquæ crocæ, croci triti, scobis aureæ sparsiones, ac similia insanæ prodigentiæ, immodiciq. luxus argumenta. Erit igitur eius, qui choragium dat, omnia in hoc genere comparare instrumenta necessaria exhibendæ Fabulæ, quæ habetur in manibus, vt ab hac etiam parte Tragœdia nomen aliquod laudis adipiscatur. Erunt enim Fabulæ, quæ machinas velint, erunt quæ repudient, ac funditus nolint. erunt quæ flores, effusionesq. requirât, erunt quæ nullos huiusmodi sumptus postulent. erunt quæ auleis, & coloribus ornari simplicibus; erunt quæ instrui subinde, ac identidem debeant varijs; vt nunc lætitiā, nunc terrorem, ac misericordiam excitent.

*De Histrionum indumentis.**Caput X.*

His compositis, & paratis omnibus, quæ Scenam, Theatrumq. suis communiunt ornamentis, ad ea conuerti animus debet, quæ necessaria sunt Actoribus ipsis instruendis. Antiquis prima in hoc genere cura fuit personarum. neque enim histriones agebant nisi personati, vt ex Aristotele, ac Demosthene docet copiosè Lambinus. Quare idem ille Thespis Atheniensis tam antiquus vir, ac Tragœdiæ primus auctor minio quidem principio faciem illeuit, sed postea tamen eandem portulaca contexit; ad extremum verò etiam lineis vsus est personis, ac laruis, vt testatur Suid. in verbo Thespis. id quod etiam Diomedes Grammaticus scriptum reliquit. Consecutis inde temporibus eiusmodi personam temerè factam, ac rudem perfecit, absoluitq. partibus suis Aeschylus ipse, qui Tragœdiam, vt initio diximus, expoliuit. Secundum in Actoribus ornandis locum videtur obtinere Tragica vestis, quæ profectò, si loquendum vniuersè sit, fuit syrma, hoc est, cyclas oblonga, sinuosa, humum voluminibus fluentibus verrens. non quòd ea sola vterentur singuli, sed quòd præcipuè personæ, quæ Tragœdiæ nomen imponunt, & principes partes agunt, nisi cum syrmate non prodirent. Itaq. Tragica vestis, si res enucleatius explicanda sit, pro personarum varietate multiplex, & varia fuit. Aliam enim postulabant Dij, aliam Reges, Reginae; aliam duces, aut milites; aliam Nuntij, aliam Consiliarij, ac Senatores. Latini Reges cum Trabea egrediebantur, & Lituo: Imperatores Romani paludati cum purpura, cum laurea, cum stipatoribus suis: Reginae cum palla tractitia, hoc est cum syrmate, & croceo velo: exules cum atro, fuscouè indumento: Barbari Reges cum diademate, aut cum tiara; ceteri quos ducebant, cum pileolis & galeris: Dij cum insignibus suis: Liber cum thyrsò, cum cithara Phœbus, cum fulgure Iuppiter, & telo trifulco. Quod attinet nominatim ad pedes; vniuersi, siue Latini, siue exteri gestasse videntur cothurnos; quod calceamenti genus quia erat altius, Tragædos ipsos, & Actores attollebat: vt nos docere videtur hoc versu Iuuenalis.

----- breuiorq. videri

Virgine Pygmæa nullis adiuta cothurnis.

Hæc, inquam, omnia in eam comparantur, & curantur gratiam, vt histriones agant appositè, & cum adprobatione, plausuq. à spectatoribus

toribus excipiantur. Quò fit, vt de Tragædorum etiam officio, deque ratione agenda in profcenio Fabulae dicere ad extremum aliquid debeamus. Sit igitur huius capitis appendix, & accessio aliqua, quae peragenda, ac recitandae Tragoediae modum, rationemque declaret.

APPENDIX AD APPARATVM.

De Tragædia peragenda, recitandæque ratione.

PRae parata iam Scena, histrionibus ad agendum ornatis, videntum est quid ipsos agere Tragædos oporteat. Nihil hic ego dicam de personis primarum partium, aut secundarum: quae antiquorum diuisio eò pertinebat, vt distingueret histriones illos, quibus primum, ac praecipuum agenda Tragœdiæ pondus incumberebat, ab ijs, qui minus graues, minorisque momenti peragebant partes. sed satis habeo, personas bipartitò diuidere, in Scenicas, & Choricas. Scenicas appello eas, quae in actibus, ac scenis loquuntur, & agunt: Choricas quae partim canunt, ac saltant, partim loquuntur in Choris; interdum etiam aliquid dicunt in scenis. & quoniam de Choricis erit alibi disputandum, cum agemus de Choro; de Scenicis tantummodo praeceptiones aliquas hoc loco percrensemus.

Donati ergo prima praeceptio, & cautio ea est: ne amplius quàm quinquies eadem persona in Scenam ingrediatur. Daus tamen in Andria saepius exit. Quamquam enim haec nominatim de Comœdia praecipiantur, sunt tamen ea, quae debeant cum ipsa quoque Tragœdia communicari. Secunda: vt quamuis in scenam plures simul prodeant personae, tres tantummodo loquantur, ac sermonem inter se misceant, tacentibus alijs.

-----*Nec quarta loqui persona laboret,*
est apud Horatium. ne videlicet, vt opinor, loquentium multitudo animum auditorum confusione perturbet, & distrahat in diuersa. Sed tamen Diomedes in lib. iij. quatuor in scena personas esse patitur, modò id rarò fiat, & prudenter. Plautus in hoc genere liberior est, nec imitandus. Censuerim adeo, satius esse, quartam non inducere personam, nisi paucissima secum, aut cum alijs veluti cursim, strictimque loquentem. quod factum à Terentio videmus in Andr. Act. iij. & iv. atque à Seneca in Troad. & Agamemnone.

Tertia: vt aliqua semper persona sit, quae loquatur, aut agat in profce-

proscenio . singulas ergo scenas singulis succedere continenter oportet ; ne vacet aliquando locus, vbi recitant histriones . Est enim minime ferendus error , si vel minimo tempore in proscenio desiderentur actores .

Quarta: vt vno quoque ad exitum Actu perducto, Scenicisque personis excedentibus, illicò subeant in Orchestram , & Thymele Choricae . quamquam non rarò , cum res postulat , personarum aliqua Scenicarum cum Choro remanet, locutura tamen, non cantatura . nisi fortasse quae residet in proscenio , aliqua Praefica sit , in eam allegata gratiam, vt circa feretrum vna cum Choro lugeat , & lamentationes proferat emodulatas, vt dicemus in Commo .

Quinta : vt Dij Caelites non inducantur, nisi cum aliquid est exponendum , narrandumue , quod homini scire non faciliè liceat . vt cum futura denunciantur , aut praeterita , & ea , quae sunt iam obliuione deleta, retexuntur ; aut cum ita res implicata est , ac tam multis inuolueris implexa , vt expediri , ac solui sine vi diuina non possit . Horatianum hoc praeceptum notissimum , ac nobilissimum est .

Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus

Inciderit .

In Protasi, de qua dicemus infra, necesse interdum est huiusmodi Deos inferre per machinam ; vt argumentum explicent Fabulae, cuius cognitio cadere non possit in hominem . Eiusmodi Protasis, & initium Fabulae est apud Euripidem in Troadib. & in Hippolyto Coronato . In Catastrophâ vero, de qua etiam disputabimus, saepissime apparent per machinam Dij Caelestes , cum aliter euolui Fabula , & expediri non potest . Vt apud eundem Euripidem in Hippolyto & in Ione : apud Senecam in Herc. Oetaeo . Dicendum nunc esset de Melodia & concentu, quam partem postremo loco posuit Aristoteles, & cum Apparatu prope coniunxit . Sed de hac agendum erit, cum Chori partes , & officium explicabimus .

De partibus Quantitatis . Ac primo quidem

De Prologo . Caput XI .

Primum in hoc genere partium locum fecit Aristoteles Prologo . Prologum autem appellare se ait totam illam Tragœdiae partem, quae primum antecedit ingressum Chori ; hoc est Actum primum . Nam illa Fabulae membra, quae Latini vocarunt Actus, esse oportet omnino quinque, si fidem habemus Horatio : vel plures aut pauciores, si audimus alios : qua de re consultò disseremus in

Com-

Commentario de Comœd. cap. xix. Sed ea membra, vel Actus distinguuntur interuentu Chori: sic prorsus, vt totidem Actus in Tragoedia sint, quot à Choris in Orchestram, & Thymelem ingredientibus designantur. Illa ergo pars, quæ ante primum ingressum Chori præponitur, & agitur, primus dicitur Actus à Latinis; ab Aristotele Prologus nominatur. Nihil enim in hoc habet Tragoedia simile nouæ Comœdiæ; cui Prologus est à Fabula omnino seiunctus: nec agitur à personis, quæ vllam habeant cum actione Comica coniunctionem. Officium nihilominus vtriusque Prologi est prorsus idem. Nam in vtraque Fabula id vnum Prologus agit, vt rerum initia tractandarum, progressionem, nexum, exitum significet leuiter, spargatque actionis exhibendæ semina ijs similia, quæ in exordio spargenda præcipit Oratori Quintilianus. Habet, inquam, id commune cum Comœdia hic aditus, ingressusque Tragoediæ, qui Prologus dicitur: illud tamen habet proprium, ac suum, quòd ipsius Actores Fabulæ interdum singuli, interdum plures hanc partem agunt. Quamquam enim Furia, Umbra, Dij, qui Prologi huius personam interdum sustinent, non ingrediuntur amplius in proscenium, ad Fabulam tamen pertinent ipsam, & cum ea coniunctionem habent, eamque perficiunt actionem, quam poëta sibi proposuit imitandam.

De Episodio. Caput XII.

Hæc secunda dicitur ab Aristotele pars esse ex ijs, quæ pertinent ad quantitatem. Sic ergo eam definit. Episodium est Tragoediæ pars, quæ Chori modulationibus est interiecta. Quibus verbis ostendit, Episodio contineri quicquid in secundo, tertio, quarto fit, & exprimitur Actu. id enim est, quod Choris modulantibus intercipitur: qui post Actum quartum nihil canunt amplius, adeoque quintum non terminant, nisi necesse sit aliquid ad extremum complorare. Hinc adeo fit, vt tria sint in plerisque Tragoedijs Episodia, quia tres Actus sunt, quos vno complectitur Episodij nomine Aristoteles. Sed cur hi Actus Episodia, & egressionem ab eo dicantur, haud facile diuinarim. Ita tamen suspicor. Principio Tragoedia simplici Choricis carmine, hoc est Dithyrambis, & personis tantummodo Choricis constasse fertur. Ad augendum verò poëma, tollendamque factitatem præpositus est illi Prologus, explicans, & præparans ea, quæ in eo poëmate à Chorico canerentur. Quia tamen hoc ad amplificandam nascentem illam Tragoediam, demendamque molestiam auditoribus satis esse non videbatur, additi sunt Actus ceteri tres; qui quoniam saepe continent aliqua extrinsecus accersita, & rei quæ de
agi-

agitur, argumento apposita ex ingenio poëta, egressiones esse dicuntur, & Episodia. Nam in Hercule furente, vt hoc tantum exempli causa dicatur, quæcumq. vel ad Creontis mortem, vel ad Lyci tyrannidem pertinent, digressiones sunt, & diuerticula quædam à re proposita, sed ab eadem re proposita existentia. Itaq. non eodem, hic intelligendum est modo nomen Episodij, quemadmodum intelligimus in Epopœia. vbi Episodia ita hærent structuræ totius Fabulæ, vt, quamquam ijs demptis, sublatiq. structura operis hiat, & ruinam ducit, maneat tamen illa princeps actio simplex, ac nuda, quæ suis Episodijs ornabatur: quod Aristoteles docuit disertissimè in fin. cap. xv. cum principem, & nudam Odysseæ narrationem ita retexit. Per multos annos, inquit, peregre quidam cum iret, rebus domesticis sic constitutis, vt fortunæ omnes à procis absumerentur, filioque insidiæ iam instarent, iactatus pelago domum peruenit. cum aliquos agnouisset, illos aggressus perdidit, ipse sospes euasit. Hoc itaq. proprium eius poëmatis est. nam cetera ad Episodia pertinent. Sic, inquam, claudit illud caput, & disputationem Aristoteles; Episodia, quæ vere coagmentant Epicum poëma ab ea distinguens, ac separans actione, quæ fundamentum Episodijs suppeditauit. Non igitur Episodia Tragœdiæ sunt eiusmodi. nam in Actu secundo, tertio, & quarto permulta sunt, quæ in principe illa actione collocari debent, vnde nascuntur egressiones. Sed Episodia tamen nominantur, quòd quicquid præter actionem illam interponitur, interponatur in ijs Actibus, non in primo, & quinto; qui sunt initium, ac finis eius argumenti simplicis, ac præcipui, quod poëta suscepit imitandum. In quinto enim accidit obitus, & calamitas eorum, qui commiserationem postulant: in primo proponitur id, vnde calamitas emanat. adeoq. hi duo videntur Actus esse, qui vim contineant omnem argumenti. vt merito Actus ceteri cum his comparati Episodia dici debere videantur.

De Exodo. Caput XIII.

Tertia pars est Exodus. qui sic ab eodem Aristotele definitur. Exodus est ea Tragœdiæ pars, post quam nullus est amplius Chori cantus. Hac videlicet parte continetur rerum euentus, & exitus Fabulæ; quæ clauditur Actu quinto. hoc enim perfectò, spectatores excedunt, nec amplius prodit in proscenium Chorus, aut canit in Thymele. Immo verò discedit post Actum quartum, nisi fortasse, remanere debeat, cum personis ipsis collocuturus scenicis, aut comploraturus: vt videre licet in Hercule Octaeo, in Oedipo, & in Octavia

uia Senecæ . Illud igitur in summa maneat ; quintum Tragoediarum Actum Exodum dici , hoc est exitum : quia Fabulam terminat ipse , nec vlllo terminatur Choricis cantu . Quamquam enim interdum in ipso plane Actus quinti fine canitur, vt fit in Hercule Oetaeo: ille tamen Chorus præter ordinem inducitur, propriæq. reuocari debet ad Commos , de quibus infra dicemus . Id verò quod extra ordinem semel fit, nullam ita faciendi legem, aut necessitatem imponit : sed significat tantum, ostenditq. id fieri posse interdum , ac rarò . Quamquam non est necesse sic disputare. quia Chorus ille, tametsi Choricis constat personis , non tamen est propriæ Chorus, hoc est is, qui solus canat, & Actum claudat extremum .

De Choris . Caput XIV.

Chorus quarta Fabulæ pars est , certo constans personarum numero , ex viris , feminis , rusticis , vrbanis , senibus , pueris , adolescentibus , pro argumenti varietate multiplici . Ac initio quidem communis Tragœdiæ cum Comœdia fuit Chorus : sed à Latina Comœdia demum expulsus , tantummodo retentus in Tragœdia est . Dixi verò certum fuisse numerum eorum, qui agerent in Choro. quia in ipsis Tragœdiæ incunabulis consuetudine, vsuq. receptum accepimus , vt in Tragico Choro quinquaginta saltantes , ac concinentes inducerentur. Sed paulatim ille numerus imminutus est, nec ante desijt imminui , quàm redigeretur ad quindecim : vt docet Iulius Polux in lib. iv. Ait enim quinquaginta illos vsque ad Eumenidas Aeschyli fuisse retentos; ac deinde ab Aeschylō ipso redactos ad quindecim. Postremò verò secundum obitum Aeschyli ad Sophoclem vsque, qui consecutus est Aeschylum , video in Choro saltasse , ac cecinisse tantummodo duodecim. Qui numerus postea legitimus semper fuit, videturq. hoc etiam tempore probandus : nisi placeret proferre iterum quindecim ; quod non improbarim . Affirmaui deinde, Choricæ hæc personæ fuisse vel viros, vel mulieres, &c. vt Satyros è Tragœdia , Choroq. depellerem . Antiquissimi enim Tragœdiarum Chori , vt tradit Horatius in Arte , constabant ex Satyris , femiuis illis hirsutis , ac nudis , caprorum in morem inconditè, temereq. saltantibus .

*Mox etiam agrestes Satyros nudauit , & asper
Incolumi grauitate iocum tentauit , eo quòd
Illecebris erat , & grata nouitate morandus
Spectator .*

Sed haud ita diu , multumq. illa Satyrorum obscœnitas hæsit in Scœna .

na. Repudiati quippè sunt, aliæque pro ratione Fabulæ fuerunt inductæ personæ, quæ musicè canerent, atque ad numerum mouerentur. Hæc enim duo fuisse Chori munera legimus apud antiquos; modulatum cantum, & saltationem ad numerum: quæ ut diximus, inchoabantur absoluto Prologo, vel Actu primo. Nam præter ordinem communem, præter morem, ac leges Aeschylus in Persis, Euripides in Rheso initium Tragediæ fecerunt à Choro. Quam initij rationem proculdubio damnavit Aristoteles, cum definiendo pronuncianit, eum in Tragedijs esse Prologum, qui primi Chori antecedit ingressum. Neque enim antecederet ingressum primi Chori Prologus, si Chorus initio prodiret, & Prologum anteuertetet.

Peracto igitur Prologo, siue Actu primo iam absoluto, præcedente Choriphæo, hoc est Chori ductore, ac magistro, Choricæ sequebantur personæ à sinistra Theatri parte paulatim egredientes, si ex urbana multitudo compositus esset Chorus; à dextra, si constaret ex rusticana, vel peregrina. Ad Choriphæi præeuntis normam, legesque movebantur, & canebant ceteri, consistebant, lugebant, gestum pro rerum, quæ canebantur varietate, varium faciebant. Illo namque incipiente, Chorus in hanc, atque illam movebatur partem: ac primo quidem à dextra in laeam; ut orbis è cælestibus primi cursum imitaretur, qui ab Oriente voluitur in Occidentem. hunc motum Chori appellabant *στροφὴν*, hoc est conuersionem. Deinde à læua conuertebantur in dexteram; ad similitudinem stellarum errantium, quæ ab Occidente nituntur in Orientem. quam conuersionem, quia superiori contraria est, nominarunt *ἀντιστροφὴν*. Has voces Latini retinuerunt in odis, quarum partes ex inopia vocabuli strophas, atq. antistrophas appellarunt. Postremò ubi gemina illa conuersione, sua quodammodo relegissent vestigia, in medio, tamquam in Deorum conspectu, consistebant: & ea quiete immobilem terram esse significabāt. Ac semper quidem cum ita se mouerent, & circumagerent, immo etiam dum quiescerent, modulatè canebant. canticum verò ipsum, quod in strophâ flecebatur ad numerum, dicebant *ὁδὴν*. quod modulabantur in antistrophâ, vocabant *ἀντιῳδὴν*. quod denique stantes in medio concinebant, nominarunt *ἐπαῳδὴν*. Et quoniam quæri potest quæ nam esset totius Chori in progrediendo figura, & conformatio, id etiam addo; eam fuisse duplicem ex Polluce: quarum altera dicebatur *σείροι*, hoc est ordo: altera *ζυγόν*; iugum. In Tragico Choro cum personæ essent quindecim, *σείροι*, hoc est, ordines erant tres, quorum singuli quinas continebant personas. Quod si diuidendæ essent in iuga, *ζυγὰ* fuerunt quinque, quorum singula ternas haberent. Atque ita, vel per ordines, vel per iuga movebantur ad numerum.

Vtram-

Vtramque formam ingredientis Chori Martinus Delrio in Prolegomenis ad Senecam est conatus exprimere : & quidem eam, quæ versus dicitur, & ordo, siue Græcè *σίνος*, hoc modo .

o o o o o

o o o o o

o o o o o

quinis videlicet personis Choricis per ordines singulos, versusque dispositis . Iugi autem, quod appellatur Græcè *ζυγός*, hanc putat esse conformationem, & schema .

o o o

o o o

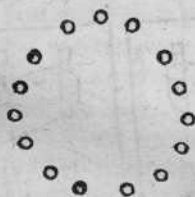
o o o

o o o

o o o

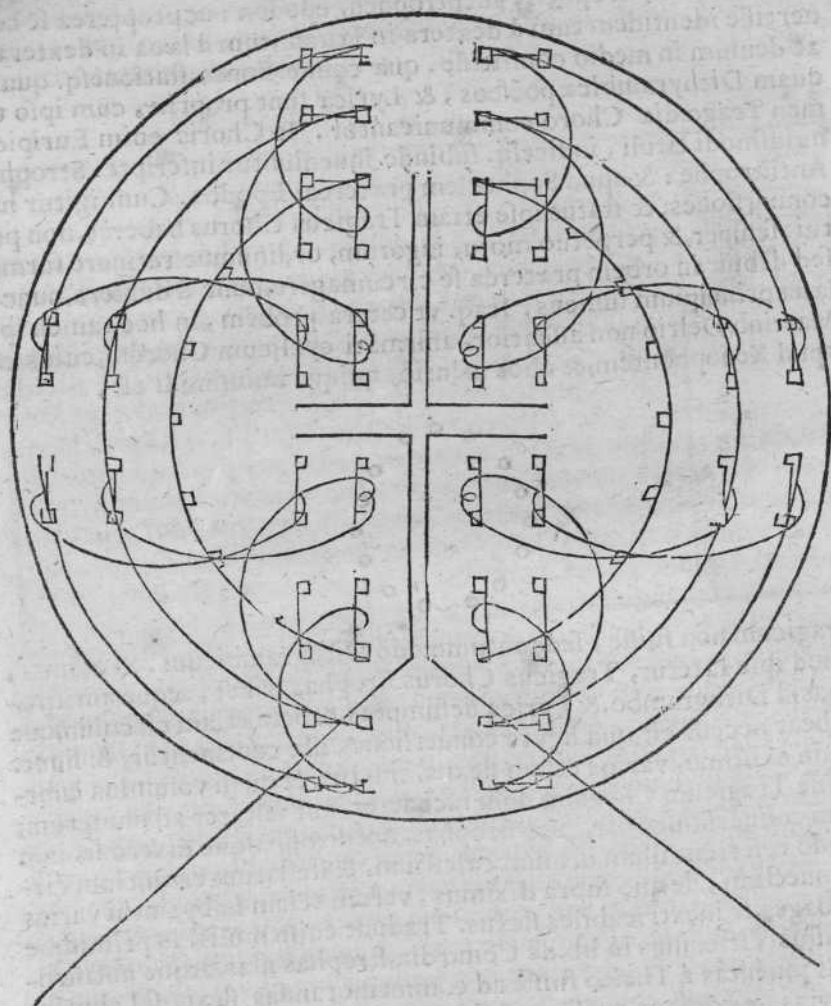
ternis nimirum in singulos versus, ordinesq. distributis . Recte adeo auctor Etymologici ait vniuerse, Chori formam fuisse tetragonam . habet enim tam ordo, quam iugum latera quatuor . Quæret tamen aliquis, cur terni illi quinos per ordines dispositi dicantur iuga . nam cur alij dicti sint versus, & ordines, ipsum nomen satis superque demonstrat : cum ab exercitu, ac militum agmine ductum sit, quod per ordines, versusq. distinguitur . Sed haud minus ea quinquorum in ternis ordinibus figura, quam illa, quæ ternos ponit in versibus quinis, præ se fert agminis formam : ergo vtraq. dici deberet versus, & ordo . Respondet Iul. Scalig. in lib. j. cap. ix. repetens nominis causam ab initio, atq. ab ipso velut exortu Fabularum . Principio enim cum videlicet tota Tragica Actio solo constabat Choro, nullis Actoribus præterea; & antequam haberet personas illas quinquaginta, sicut initio diximus, Chorus ipse fuit monoproscopus, hoc est vnius tantum personæ . Vnus videlicet quispiam prodibat in Scenam, ciuium vitia recensens, & quidem sine cantu . Deinde alter est additus, vt interrogationibus, & responsionibus explerent melius partes suas ; postea quaterni fuere, partitiq. totum sunt Chorum in paria duo ; quæ idcirco vocauere *ζυγὰ*, iuga . Cum igitur ad extremum plures essent in Choro, & quaternis illis sic accessisset aliorum numerus, vt placuerit non paria facere, & binos, binosq. disponere, sed ternos, ac ternos, retentum est antiquum iugorum nomen, quod pristinam fefellit significationem . In summa factum hac in re ait Scaliger quod in Tribubus euenit Romanis . cum enim Romulus totum populum in tres diuississet partes, à quibus appellatæ sunt Tribus, aucto partium numero, Tribus nihilo minus appellatæ sunt . Sed cur, inquires, illi quini tres in ordines distributi non sunt etiam appellati *ζυγὰ* ? Quia multo magis à iugi similitudine, ac ratione discedunt, quam terni ,

terni, adeoque ab ordinibus agminis potius, quibus similiores sunt, quàm à iugo nomen sumere debuerunt, à quo maxime differunt. Quæ profecto, vt vere tradantur, haud ita tamen accipienda puto, vt credendum sit, perpetuam ingredientis Chori conformationem fuisse, vel per ordines, vel per iuga dispositam. Diximus enim supra, dicemusque pluribus infra in libello de eleg. cap. v. Chorum habuisse partes illas tres, strophen, antistrophen, epodon: ac propterea se conuertisse identidem tum à dextera in læuam, tum à læua in dexteram, ac demum in medio constitisse. quæ conuersiones, stationesque quamquam Dithyrambicæ poëseos, & Lyricæ sunt propriæ, cum ipso tamen Tragœdiæ Choro communicantur. In Choris enim Euripidis huiusmodi tituli, indicesque subinde inueniuntur inscripti. Strophe, Antistrophe: & apud Sophoclem præterea: Epodos. Cum igitur has conuersiones; & status ipse etiam Tragicus Chorus haberet, non potuit semper, & perpetuo motu, iugorum, ordinumue retinere formam, sed debuit in orbem præterea se circumagere, nunc à dextera, nunc à læua principium sumens. Itaque vt cetera probem, in hoc tamen ipsi Martino Delrio non assentior, affirmati cyclicum Chorum, cuius est apud Xenophontem, & alios mentio, quique huiusmodi est,

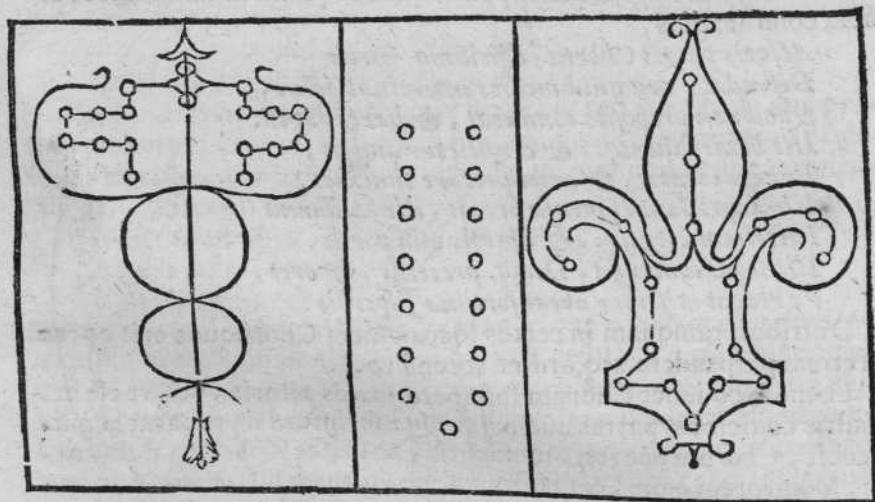
Tragicum non fuisse, sed tantummodo Dithyrambicum. Si enim, quod ipse fatetur, Tragicus Chorus strophas habet, atque antistrophas, à Dithyrambo, & Lyrica desumptas, orbem etiam circumque habeat necesse est, qua figura conuersiones illæ continentur, & fiunt. Quin existimo, varios etiam flexus, tractus, & quasi volumina efformasse Tragicum Chorum, dum incederet, aut saltaret ad numerum; cum conuersiones illæ, quas strophas, antistrophasque dixerunt, non modo referrent illum orbem cælestium, & stellarum errantium circumuectum, de quo supra diximus, verum etiam Labyrinthi varias ambages, & inextricabiles flexus. Tradunt enim multi, in primisque Faustus Victorinus in lib. de Comœdia, strophas illas, atque antistrophas inuentas à Theseo fuisse ad commemorandas flexuosi Labyrinthi vias, ex quibus euaserat sospes. Igitur oportuit, eas non solum cyclicas esse, sed præterea flexuosas, implicatas, & varias. quæ profecto varietas multo maiorem spectatoribus affert iucunditatem, quam

quàm circulus, ambitusque in orbem idem semper, atque perpetuus. id quod paucis ante annis experti sunt ij, qui Stephonij Crispum, Neapoli dederunt, Choris in hoc subiectum schema, aliaque huic similia conformatis.

Multa ex hoc genere possunt excogitari præterea schemata, eaque varia; quæ tamen ordines illos, & iuga excludere de Choro non debent:

bent : cum Chorus ipse à iugis , vt opinor , initium sumeret, in iuga rediret identidem, in eadem fortasse desineret. Itaq. nihil mirum est, si præcipua Choricæ formæ diuisio à iugis , & ordinibus tamquam à principibus quibusdam petatur partibus , hoc est ab ijs, quæ initium Choro faciunt, eiusdemque progressionem comitantur, & expediunt finem . Immò verò sim auctor, vt etiam per propria, & vera iuga præscorum more disponatur, & inchoetur Chorus, non modo duodecim personarum, sed etiam quindecim, antecedente videlicet Chorphæo, & ceteros subinde circumducente, flexu, tractuque multiplici.

Ceterum hanc saltationem , & cantum non solitarium , ac sine tibia, citharaue fuisse scimus . Disertè quippe docet Horatius , concinentibus Choris adhibitam fuisse tibiam , & Aristoteles citharisticam , auleticamque, hoc est artes pulsandæ citharæ , inflandæque tibiæ, quasi poëseos dramaticæ formas facit in capite primo; quia dramati nimirum in Choro subseruiunt : cum quo non tibicinem modo, ac citharædum fuisse ait Scaliger , sed eos etiam , qui modos faciebant ; vt ad eorum leges Choricæ personæ voces, cantumq. temperarent . Et fas quidem semper fuit , Chorum duas in partes diuidere . quæ diuisio appellata est *διχορεία* : ipsæ vero partes , aut cantica , quæ tunc proferebantur alternis, *ἡμιχορεία* , & *ἀντιχορεία* dicebantur, vt accepimus ex Polluce .

APPENDIX

Ad Chorum, & eiusdem officia.

HÆ igitur sunt Chori partes duæ : canere modulatè, atq. ad certas leges moueri, conuerti, consistere. sed sunt aliæ magis propriæ, quæq. declarant quid canere, atq. in quam sententiam loqui Chorum oporteat. vt non tam hæ Choricarum personarum, quam poëtæ scribentis Fabulam dicendæ partes, atq. officia videantur. Ab Horatio, qui ea singillatim exponit, quot & qualia sint huiusmodi officia condiscamus.

*Aëtoris partes Chorus, officiumq. virile
Defendat; neu quid medios intercinat actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat apte.
Ille bonis faueatq., & consilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mensa breuis, ille salubrem
Iustitiam, legesq., & apertis otia portis.
Ille tegat commissa, Deosq. precetur, & oret,
Vt redeat miseris, abeat fortuna superbis.*

Distribuit tamquam in certos locos officia Chori, quos erit operæ pretium perpendere, atq. ordine recensere.

Primo loco iubet Chorum suscipere partes aëtoris, vel, vt est in multis codicibus, partes auctoris. Quæ scriptura si probatur, significabit, Chorum oportere monitoris, ac suasoris personam sustinere. Monitorem enim, & suasorem sæpe videmus à Latinis auctorem dici. Vnde fluxerunt illæ loquendi formæ. tibi sum auctor, &c. Et profecto Chorus apud Tragicos, hoc monitoris, suasoris, doctoris officio sæpissime fungitur. vt in Thyeste apud Senecam post Actum 111.

Vos, quibus Rector maris, atque terra

Ius dedit magnum necis, atque vite,

Ponite inflatos, tumidosque vultus.

Quicquid à vobis minor extimescit

Maior hoc vobis dominus minatur.

Nemo confidat nimium secundis.

Nemo desperet meliora lapsus, &c.

Sin autem aëtoris legendum sit; id sibi velle Horatium credo, quod apud Aristotelem est: Chorum vnus Aëtoris, aut personæ obtinere locum; hoc est, è quindecim illis, aut duodecim personis, quibus componitur Chorus, vnani tantummodo loqui, tamquam vnum Aëtozem, tacere ceteros oportere. Non enim Chorus inducitur solum canens,

ac saltans ad numerum, verum etiam interdum colloquens; vt videre licet in Electra Sophoclis, & in Thyeste, atq. in Octauia Senecæ. Quibus in Fabulis Chorus interrogat Nuntium, & serit cum eo colloquium. Neque verò probandum est, quod ait Diomedes Grammaticus in lib. iij. non modo vnum tantum è Choricis loqui debere, sed interdum cunctos, & quidem vna quasi voce confusa. nam Aristoteles ipse videtur aliter hac de re decernere; & omnium vox illa confusa est à colloctionibus aliena: nec potest in alium locum, quàm in tumultum aliquem conuenire. Sed tumultus abhorret à Choro; qui moderationem semper, & ordinem amat.

Secundo loco admonet, ne Chorus aliquid vmquam canat, quod cum antecedenti, aut consequenti Fabulæ parte coniunctum non sit.

-----neu quid medios incercinat actus,

Quod non proposito conducat, & bareat aptu.

Vnicum videamus exemplum apud Senecam in Troade. In qua primus mulierum Chorus lachrymis suis, & eiulatu respondet, ac subseruit Hecubæ, quæ in Prologo, vel Actu primo suam erat captiuitatem, ac seruitutem lamentata.

Non rude vulgus, lacrymisq. nouum

Lugere iubes. hoc continuis

Egimus annis, &c.

Secundus vero consolatur Polyxenam: quam esse mactandam ad Achillis tumulum in Actu secundo iam dictum, & pronuntiatum erat. Consolatur, inquam, morituram virginem, proposita illa Philosophorum quorundam impia de animorum nostrorum mortalitate sententia: ne videlicet post obitum, atq. immolationem existimaret puella timida, sibi occurrsum esse Cerberum, aut alia Inferorum monstra, poetarum fabulis decantata.

Verum est, an timidos fabula decipit,

Vmbra corporibus viuere conditis? &c.

Reliquos si videamus, & consideremus diligentius, eodem planè modo rei propositæ coniunctos, hærentes, & aptos esse inueniemus.

Tertio loco ait, Chorum debere bonis fauere, eorumq. tueri partes, qui sunt innocentes, ac probi. Sic enim apud Sophoclem in ea Tragedia, quæ inscribitur Philoctetes, ipsius causam Philectetæ suscipit Chorus, eiusq. commiseratione capitur ideo, quòd qui Rex olim maximus, longeq. potentissimus fuisset, solus tunc in antro duriter, asperèq. vitam agere cogeretur.

Quarto confirmat: Chorum oportere consilium amicis fideliter, hoc est sine fuce, ac fallacijs dare. [& consilietur amicis]. Id enim est eo loco consiliari, vt periti latinitatis, & docti admonent interpretes. Præstat hoc apud eundem Sophoclem Chorus in Electra. Hæc

enim accepto de obitu fratris nuncio, lugere cœpit, ac muliebriter eiulare. Cum ergo periculum esset, ne lamenta illa, & eiulatus à Clytemnestra, Aegilthoq. adultero exaudirentur, admonet Electram Chorus, ne tam liberè in tanto discrimine vociferetur. *μὴ δὲν μὰρ αὖθις.*

Quinto: iratos, & furore percitos molliri, & placari iubet à Choro. Et regat iratos, inquit. id quod Euripides in Hippolyto absolute peregit. vbi cum Theseus peteret à Neptuno, vt fugientem Hippolytum excitatis è mari monstris, atque in illum immisis extingueret, Chorus impotentem hominis iram mulcere, ac lenire connititur, affirmatq. ignoscendum esse filio, vt domui iam labenti, ruentiq. familiæ consulatur in posterum.

Sexto loco, non videtur vllum tradi monitum ab eo distinctum, quod expositum est in tertio. Nam fauere bonis, quod tertium præceptum est; & eos amare qui peccatum reformidant, quod dicitur hic, idem planè videtur officium esse; cum is, qui fouet innocentiam, aliorumq. probitatem amoris, & beneuolentiæ significatione completitur, amet etiam peccare timentes.

Septimo: mandat Choro nominatim temperantiæ, parsimoniæq. laudationem.

Ille dapes laudet mense brevis.

quod officium explet omnino numeris suis apud Senecam Chorus secundus Herculis Oetaei prope med.

Pectora pauper secunda gerit.

Tenet è patula pocula fago:

Sed non trepida tenet ipsa manu.

Carpit faciles, vilesq. cibos:

Sed non strictos respicit enses.

Aurea miscet pocula sanguis.

Octauo: iubet Chorum ipsam quoq. laudare iustitiam, quæ in quadripartita illa virtutum diuisione dicitur obtinere principatum.

----- *ille salubrem*

Iustitiam laudet.

Apud Euripidem in Andromacha id factum potissimum animaduertimus: vbi Chorus explicatè pronunciat, nihil in thalamis, nihil in conclauibus, nihil in vrbibus sine iustitia valere, aut aliquid habere momenti inter mortales. *μὴ δὲν δὴ γὰρ ἐξ οὗ καὶ τὸς ἐν θαλάμοις, καὶ πόλει δύναται.*

Nono: laudandas Choro proponit leges; quæ iustitiam tuentur, & æquitatem. Demonstrauit hanc Horatio præceptionem fortasse Sophocles. cuius in Oedipo Tyranno Chorus ita leges effert laudibus, vt dicere non dubitet, earum patrem esse cælum; nec mortale hominum ingenium illas peperisse, sed immortalem Deum.

Decimo: pacem, quæ à iustitia, legibusque sanctissimis oritur, à Cho-

à Choro commendandam esse docet.

— & apertis otia portis.

Quem locum videas in Thyeste Senecæ tractatum egregie. vbi Chorum tertium ita canentem induxit.

Otium è tanto subitum tumultu

Quis Deus fecit? Modo per Mycenæ

Arma ciuilibus crepuere belli.

Pallidæ matres tremuere natis:

Vxor armato timuit marito.

Iam minæ sæui cecidere ferri:

Iam filet murmur graue classicorum.

Alta Pax vrbis reuocata lætæ. &c.

Vndecimo. Id Choro præceptum seuerissimè vult, vt arcana consilia, quæ sibi commissâ vider, habeat apud se sanctè, seruetq. fideliter: cuius exemplum rei luculentum apud Sophoclem cernimus. Cum enim Chorus Electræ consilium de matre, adulteroq. perdendo cognouisset, admonet quidem Electram, vt videat etiam atq. etiam, ne quid audeat, ac tentet temere: rem tamen ipsam, ac eadem, quam illa moliebatur, non modo non diulgat, sed ne commemorat quidem.

Duodecimo. Admonet Chorum præcipui cuiusdam officij; hoc est religiosæ precationis, quæ Chori videtur esse propria, vt alibi etiam docuit idem Horatius. Iubet igitur eum in publica, priuataue calamitate precari Deos, vt tandem aliquando sinant fortunam respicere miseros, deferere superbos, & contumaces. Hoc item apud Sophoclem obiuit officium Chorus, intuens, per summam iniuriam in luctu, & squalore innocentem Electram versari; in delicijs esse Clytemnestram adulteram, & flagitiosam. Fulmina enim postulat à Ioue, quibus adulteri feriâtur, secundam fortunam exposcit, & rerum prosperam commutationem, quæ virginem immerentem cura laxet, omnique molestia liberet.

De Commo. Caput XV.

Postremam partem ex ijs, quæ quantitatis sunt, ait Aristoteles esse Commum, siue Commos. Quid autem Commus sit, non potest facile dici, nisi reperamus altius quandam Chori partitionem ab eodem Aristotele traditam in cap. x. vbi Choricum, hoc est omnem Chori rationem diuidit in partes tres, *παροδον, σύνθετον, κόμικον*. Parodum appellat primam illam Chori locationem, expositionem, ingressum, & cantum, quæ post Prologum fiunt à Choricis. Itaq. videtur Parodum dicere primum Chorum: & quidem ex eo, quod ille ingre-

diatur, atque adueniat in proscenium, & in Orchestram primus. *ἐν ᾧ ποδὸς* enim Græcè, vel ingressum significat, vel aduentum. Quem quidem ingressum primum aduenientis in proscenium Chori fuisse concitatum, ac celerem licebit ex ijs conijcere, quæ dicenda de Stasimo sunt.

Stasimon enim ait Aristoteles esse officij nomen impositum Choro à stabilitate, quam habuit: *στάσιμον* quippè latinè reddere licet immobile, firmum, & propè statarium. Itaque ab hoc Choro iubet idem Aristoteles remoueri trochæum, & anapæstum: qui pedes celerrimi sunt, & saltatorum concitatis motibus accommodati. In hoc enim Stasimo Chorus eodem prorsus hærebat loco; nec vllam in partem, conuertebatur, mouebaturque: contrà planè, quam fieret in Parodo, vbi ad trochæi, anapæstiq. numerum per strophas, atq. antistrophas subinde, identidemq. commutabatur, quoad demum personæ Choricæ confisterent in Epodo. Sed quoniam Parodus propriam habuit in Tragœdia sedem, hoc est post Actum primum in primo Choro, vt diximus, videndum est, vtrum Stasimus habuerit etiam suam. Dixerim ergo minime dubitanter, in postremo Choro, post Actum quartum, siue ante Exodum, qui quintus est Actus, fuisse Stasimon. In ceteris enim Choris, qui Epifodio, hoc est Actu secundo, & tertio intercipiuntur, sic mouebantur Choricæ personæ per strophē, & antistrophē, quemadmodum mouebantur in Parodo. sed perfectō iam Actu quarto, Chorus sine vllō prorsus motu concinebat. quo tempore officium Chori ab ea stabilitate *στάσιμον* dicebatur. Hoc demum absoluto, sequebatur Exodus, hoc est Actus quintus, qui cantu Chori non terminabatur, vt aliàs diximus, nisi cum Commi resisterent in Scena, de quibus est hic explicandum.

Antequàm tamen de ipso dicamus Commo, quærendum videtur: an toto tempore, quo peragebatur Fabula, continenter esse debuerit in Scena Chorus, ac nunquam omnino discedere. Sunt enim qui putent, Chóricos semper in proscenio fuisse, nec vñquam se recepisse intra Scenam: quia eiusmodi personæ de rebus quæ transiguntur in Fabula, iudicant, eiusq. vrbs, siue incolæ, ac ciues, siue peregrini finguntur esse, vbi ea gesta sunt, quæ scenici peragunt Actores. Sed video Pollucem plane significare, Chorum solitum fuisse interdum excedere de proscenio. Ait enim, reditum Chori postquam discessit, appellari debere *ἐν ᾧ ποδὸν*. Igitur ostendit haud dubiè, interdum abiisse Chorum; qui nouo cum nomine redit in Scenam: abiisse autem rei fortasse alicuius administrandæ causa, quæ Fabulæ subseruiret. Nominis verò rationem eam puto; quòd cum Chorus rediret, eadem iterum faceret, quæ iam egerat in Parodo; hoc est eodem ordine, ac modo ingrederetur in proscenium, caneret, saltaretq.: adeoq. nihil

vide-

videretur aliud ille nouus ingressus in Scenam, quàm adiunctum, & quodammodo super impositum officium Parodo. Quare Chorus ipse meritò tunc dicitur *ἐπιπάρδος*.

Nunc ipsum Commum, cuius causa disputauimus hæc, explicemus. Quem in eodem cap. x. sic definit Aristoteles. Commus est lamentatio, siue planctus, & luctus Chori cum ijs communis, qui sunt in Scena. Definitio est ipsa per se planissima, nec eget interprete. Ait enim, Commum illam vltimã esse Tragœdiæ partem, in qua Chorus, officio coniuncto cum Scenicis, calamitatem, & euentum Tragœdiæ terribilem, ac miserandum complorat. Illud potius est à nobis explanandum, videndumq. cur hæc comploratio à superioribus officijs Chori sic differat, vt locum sibi vindicet in Tragœdia proprium à Choro seiunctum, ac separatum. Parodus enim, & Stasimus non distinguuntur à Choro, nec tamquam partes à ceteris separatae ponuntur, sed tamquam officia Chori. Commus verò dicitur ab Aristotele pars vltima, & separatur à Choro, quemadmodum in partium enumeratione vidimus. Et tamen complorare videtur item esse officium Chori. Cui quidem quæstioni facilis est responsio. Cetera enim officia Chori; hoc est Parodum, & Stasimon in omnibus oportet Tragœdijs esse, neque licet eas partes in aliqua Fabula desiderari. Commus verò, atque ille conflatus è Scenicorum, & Chori vocibus fletus in extrema Tragœdia non semper est. Itaq. non debuit cum aliqua parte coniungi necessaria Commus, qui desideratur in plerisq. Tragœdijs, nec terminat Fabulas, nisi per paucas. Quarum prima est Euripidis Andromacha. vbi cum Nuntius Peleo significasset, Neoptolemum eius nepotem impetu multitudinis ab Oreste concitatae interfectum fuisse, Chorus adolescentis cadauer famulorum illatum manibus illico circumfuit. Tum lamentari casum acerbum, nec opinatum Peleus incipit: subsequitur Chorus præeuntem. Altera est Sophoclis Ajax. In qua Fabula, Tecmessa ipsius inuento Aiakis corpore adhuc spirante, mortem illam fortissimi viri Choro item adiuvante deplorat. Accedit ad eandem lamentationem etiam Teucer, vt Commus amplificetur.

De alia partium, quæ quantitatis sunt, diuisione.

Caput XVI.

Alias excogitarunt aliqui partes nihil fane ab ijs, quas descripsit Aristoteles, nisi nomine, & quadam quasi contractione differentes: sunt enim pauciores. Sed quia nomine ipso nonnulla designant officia, quæ plurimum habent momenti, eas etiam erit ex usu recens-

recensere primum, ac deinde singillatim explicare. Sunt ergo eiusmodi partes numero tres. Protasis, quæ Prologo respondet; Epitasis, quæ continetur Epifodijs; Catastrophe, quæ comprehenditur Exodo.

De Protasi. Caput XVII.

Protasis est ea Fabulæ prima pars, in qua proponitur summa rei; sed sine vlla exitus declaratione perfecta. Periculum enim intentat, eiusque partem aliquam indicat leuiter, aliquam reticet. Ita enim, & argutior est, & animum auditoris ad expectationem exacuit. Breuiter quippe Protasis argumentum indicat, habetque gerendarum rerum significationem ita curtam, atque præcisam, ut non tam saturaret animum, quàm incendat. Non sunt hic iteranda quæ de Prologo dicta sunt: cadunt enim in Protasim omnia: sed addenda duo. primum: Protasim Comædiæ non in Actu semper primo totam esse, sed interdum ad secundum vsque pertinere, ut videre licet apud Plautum; præsertim in Milite glorioso; vbi etiam in Actu secundo summa Fabulæ traditur, & argumentum: Tragicam vero Protasim Actu primo semper absolui; quo tota prope contrahitur Fabula, & quicquid ab Actoribus transigendum est, quasi compendio comprehenditur. Alterum, quod hic addimus illud est, quod supra etiam indicauimus; Protasim, siue Prologum Tragædiæ ex communi quidem vsu à Scenicis ipsis personis agi debere: sed tamen apud Græcos interdum eam partem esse commissam Choricis: ut apud Aeschylum in Persis, apud Euripidem in Rhese: quæ Fabulæ initium capiunt à Choro. Id verò quia insolens est, nec ab Aristotele probatur, qui Chorum ingredi vult in Scenam exacto Prologo, imitandum non censeo. Illud tamen, quod cum hoc initio similitudinem habet aliquam, fieri posse sine reprehensione putauerim; ut pueri cum sacerdote sacrificaturo intrent in proscenium primi, ac prologum agant. quod est apud Sophoclem in Oedipo Tyranno: sed tamen eos pueros à Choro distinctos esse oportet, nec cum eo canere vnumquam, aut saltum facere. Neque enim in Oedipo illi pueri Chorus ducunt, sed Thebani senes, ex quibus Choricum constat eiusdem Fabulæ. Vidimus hoc etiam in Flauia Stephonij factum egregie. Nam Flamen Dialis litaturus cum pueris, & Camillis ingressus in proscenium primus, summa spectatorum approbatione fecit initium.

De Epitafi. Caput XVIII.

Epitafis est rerum omnium implicatio, atq. inuolutio. in qua pericula crescunt: & minæ, iræ, turbæq. vel excitantur, vel intenduntur. Continet enim malorum præparationem, rerumq. mutationem iam imminuentem, quæ dubia luce se prodit. Hæc Epitafis est fortasse pars illa, quam Aristoteles appellauit *ἄστυ*. Latine dici potest nexus, siue colligatio, & nodus. in qua parte omnia videtur Episodia collocare. Sic enim loquitur in cap. xvj. Vniuersa Tragœdia partim connexionem, partim solutionem continetur. Connexionem appello totum id, quod à principio ad vltimam vsque pertinet partem: ex qua mutatio fortunæ fit. solutionem autem id dico, quod est à mutationis initio vsque ad finem. vt in Lynceo Theodectæ: vbi connexionem continentur quæ facta sunt prius, quæque in filij captiuitate versantur: solutionem quicquid ab accusatione mortis vsque ad extremum, agendum superest. Hæc Aristoteles ibi de Tragiciæ Fabulæ nodo, & colligatione definit, rem illustrans exemplo cuiusdam Tragœdiæ, quæ felici exitu clauderetur. Eripiebatur enim filius Lyncei à præsentissimo interitus periculo, quod imminebat. Sed si nos ab ijs, quæ nunc extant, ac superant Tragœdijs antiquorum, petere velimus exemplum, ab Iphigenia in Tauris non recedemus. In qua Fabula nexu pulcherrimo colligantur omnia, quæ ad Agnitionem vsque proferuntur; hoc est aduentus Orestis in Regnum Thoantis, vbi Dianæ matabantur hospites, & præparatio sacrificij ad Orestem aduenam immolandum. Solutionem vero continetur initium Agnitionis, & ea quæ consequuntur in Exodo.

Id, inquam, fortassis Epitafis est, quod ab Aristotele connexio dicitur, & nodus. Sed tamen existimauerim potius, Epitafim esse postremam connexionis partem. habet enim, vt initio diximus, inuolutionem, & præparationem mutationis, quæ verè tum apparet, cum nexus est absolutus. nisi cum Scaligero sentire velimus: qui nodum iam absolutum, perfectumque Catastafim nominat. Si hunc, inquam, sequi velimus, initium nodi, ac progressionem dicemus Epitafim: perfectionem Catastafim appellabimus. In multis enim Græcorum Tragœdijs, præsertim verò Euripidis, videntur interdum omnia, composita, & iam statum nacta esse felicem: sed repente mutatio sequitur. Status ille dici potest Catastafis: inuolutio vero, & rerum implicatio, quæ statum eundem antecessit, appellabitur Epitafis.

De Catastrophæ. Caput XIX.

Catastrophe conuersio est, quæ argumenti exitum, mutationemq. fortunæ, vel in melius, vel in deterius habet. Itaq. dici potest integra demonstratio, ac totius absolutio Fabulæ. Hæc est sine dubio pars illa, quæ ab Aristotele in cap. xvj. dicitur λύσις, hoc est solutio. Quemadmodum enim illa rerum perturbatio, inuolutioq. intermedia, connexio appellatur, & nodus, sic exitus Fabulæ, vbi reuoluuntur, & retexuntur omnia, dici solutio debet.

Hæc ergo solutio siue catastrophe, & conuersio duplex est, simplex, & composita. Quam ego diuisionem ex duplici Tragœdiarum genere peto: quorum alterum Aristoteli simplex est, compositum alterum in cap. ix. Fabularum, inquit, aliæ simplices sunt, aliæ implexæ, atq. compositæ: quemadmodum & actiones, quarum ipsæ Fabulæ imitationes sunt. Simplicem actionem appello, in qua continua vna, absq. Peripetia, vel Agnitione mutatio fit. implexam, siue compositam, in qua vel per Agnitionem, vel per Peripetiam, vel per vtramq. conuersio accidit. Cum, inquam, hæc duo genera Fabularum sint, duplicem etiam necesse est Catastrophæ, & conuersionem statuere: simplicem vnâ, quæ Fabulæ simplicis sit, compositam alteram, quæ Fabulam conuertat implexam, atq. compositam. Et quoniam ea Fabula simplex est, quæ Peripetiam, Agnitionemue non habet, ea implexa, quæ Agnitionem habet, aut Peripetiam; solutio simplex erit ea, quæ sine Peripetia, & Agnitione est: composita, quæ cum vtraque, vel cum alterutra fit. Quæ quidem percipi cognosciq. penitus haud possunt, nisi ante quid sit Peripetia, quid Agnitio videamus.

Peripetia, inquit, eodem loco Arist. est eorum, quæ geruntur in contrarium mutatio. *ἔστι δὲ περιπέτεια μὲν ἢ εἰς τὸ ἐναντίον ὅτι παρὰ μάλιστα μεταβολή.* Quæ verba non id tantummodo sibi volunt, vt peripetia nihil aliud postulet, nisi mutationem in contrariam partem, sed illud præterea; vt ea mutatio præter expectationem, atque opinionem eueniat: sic, inquam, vt contra res accidat, quàm sperauerant ij, qui nouam in Tragœdia fortunam nanciscuntur. Id prorsus ea definitione significari docet Aristoteles: qui paulo post, eius exemplum mutationis, quæ Peripetia dicitur, à Sophoclis Oedipo mutuatur. ad quem cum Nuntius accessisset, lætas & supra expectationem secundas res delaturus, alia omnia fecit, euentumque planè contrarium nactus est. Missus enim erat Thebas, vt referret, Oedipum Corinthi creatum esse Regem, extincto Polybo, qui tenuerat regnum. Oedipus accepto nuncio, delatum imperium reformidat, nec adire Corinthum

rum audet, ne, quod ei olim oraculum obnunciauerat, matris incestu se pollueret, quam Meropem esse credebat, vxorem Polybi substitit. Nuncius hac eum suspicione, metuq. liberare contendens, id omnino fecit, inquit Aristoteles, quod animi consilio contrarium, erat, quodq. minime ille facere voluisset. Metum enim, & suspicionem mirum in modum auxit, effecitq. vt Oedipus intelligeret, iam se Iocastæ matri, quam coniugem putabat suam, per errorem intulisse stuprum, & parentem Laium interemisse. Aliud exemplum Peripetiæ producit Aristoteles ex Lynceo, veteri Tragœdia. cuius argumentum coniectura consequi debemus. Ita enim perstringitur ab Arist. In Lynceo, inquit, ductus ille quidem est veluti mox interficiendus. Danaus contra subsecutus, vt interficeret. Sed accidit ex ijs quæ parata erant, vt hic necem, ille salutem sit nactus. Argumentum, inquam, huius Tragœdiæ, quæ temporum interijt iniuria, diuinando retexere oportet: atq. ita quidem rem disponit Robertellus. Danaus Argiuorum Rex, quinquaginta filias suas Ægisthi Regis fratris filijs totidem despondit. Illæ, iussu patris Danaï, maritos dormientes aggressæ, ferro peremerunt, vna excepta Hypermnestra, quæ Lynceo pepercit suo. Danaus cum id accepisset, infectatus Lynceum est, vt eum de medio tolleret. Iamq. Lynceus esse videbatur in manibus, & iam moriturus, cum subito nihil huiusmodi cogitans interemptus est à Lynceo Danaus; Lynceus certissimo illo vitæ discrimine liberatus. His igitur exemplis intelligi vult Aristoteles, Peripetiam non esse quamlibet fortunæ mutationem, sed eam, quæ accidit non modo nec opinantibus, verum etiam alia omnia sperantibus, expectantibus, & molientibus nobis. Nunc de Agnitione cognoscendum erit, quæ altera nota est distinguendæ Fabulæ compositæ ab ea, quæ simplex appellatur.

Agnitionis definitionem ita tradit Arist. in eodem cap. ix. Agnitio est, quemadmodum ipsum quoque significat nomen, ex ignoratione in cognitionem mutatio, vel ad amicitiam, vel ad inimicitias personarum, quarum vita, vel beatitudine, vel miseria terminatur. quæ tunc est pulcherrima, cum habet adiunctam Peripetiam: qualis in Oedipo Tyranno est. Significat in summa hæc definitio, Agnitionem esse quidem mutationem ex ignoratione in notitiam, sed nominatim in eam, quæ facit, vt certum aliquem hominem, quem antea, talem esse ignorabamus, intelligamus amicum nobis esse, vel inimicum. idq. vitæ nostræ, vel afferre felicitatem, vel miseriam, ac perniciem procreare. Ex hac enim Agnitione duplici duplex sequitur exitus Fabulæ, vel felicitate, vel beatitudine definitus. Et quoniam hæc Agnitio potest à Peripetia, & commutatione illa repentina, nec opinata sciungi, addidit, eas optimas Agnitiones esse, atq. pulcherrimas,

rimas, quæ cum Peripetia coniunctæ sic sunt, quemadmodum coniungitur in Oedipo Sophoclis. quî cum intelligit, Iocastam, quam habebat pro coniuge, suam esse parentem, euentum omnino contrarium illi, quem expectabat, offendit. Omnem quippe mouebat lapidem, & remis, velisq. quod dicitur, id contendebat, vt incestum vitaret, ac parricidium; quæ scelera illi obnunciabant oracula. At dum hæc maximè cauet, videt admisisse se maximè: adeoq. Peripetia pulcherrima societate cum Agnitione coniungitur.

Ex quibus vnum profecto debet intelligi, quod est hoc loco explicatu perdifficile. Dubitari enim potest, qua ratione separari queat Agnitio à Peripetia; cum nulla sit Agnitio personarum, quæ non afferat mutationem illam rerum inopinatam, qua Peripetiæ natura, omnis continetur, & vis. Sed ego sequendum puto Alexandrum Piccolomineum. qui confirmat, Aristotelem hic eam Agnitionem velle pulcherrimam esse, quæ Peripetiam adiunctam sic habet, vt eodem plane tempore vtraque fiat, eueniatque, sicut in Oedipo. Eodem, quippe temporis articulo Iocastam, ac Laium agnoscit Oedipus, eodem fortunam mutat, & labitur in exitium. Si enim in alia Fabula parte accidisset Peripetia, non tam probabilis neque tam perfecta ea Tragœdia fuisset: at quia tum prorsus incidit, cum Agnitio patefecit errorem, Tragœdiam nobis exhibuit auctor copulatione geminæ partis absolutam. Itaq. verissime dicitur, nullam esse Agnitionem sine Peripetia: at verum est etiam illud: fieri facile posse, vt vno quidem loco Peripetia, alio verò accidat Agnitio. Quod minime quidem reprehendendum est; cum Tragœdia carere ipsa possit Agnitione, vt declarabimus: verû tamen id à perfecta tractandæ Agnitionis ratione discedit. Si enim tractandam tibi proponas Agnitionem numeris omnibus absolutam, eo loco eam ponas oportet, vbi sita tuis Agnitionem. propterea monendi fuimus ab Aristotele, illam esse pulcherrimam Agnitionem, quæ Peripetiam habet tum accidentem, cum sit Agnitio. At semper, inquires, tum euenit Peripetia, & commutatio, cum accidit Agnitio. non potest igitur poëta vno loco Peripetiam ponere, in altero Agnitionem. Id vero negandum puto. in omni quippe Fabula, vbi est Agnitio, Peripetiam quidem esse oportet (quorsum enim agnoscuntur ij, qui noti non erant, nisi aliqua mutatio consequatur?) Sed tamen artificio poëtæ Peripetia, & commutatio rerum potest ante Agnitionem collocari. quæ accidente postmodum Agnitione amplificetur, & elucescat magis. Quemadmodum, enim in multis Tragœdijs, etiam probatis, ac bonis Peripetia est sine Agnitione, sic aliquis ita disponere Fabulam potest, vt antequam, Agnitio fiat, interueniat rerum commutatio repentina. Quid ergo faciet amplius Agnitio? Augebit noua quadam commutatione priorem.

rem . Itaque ante Agnitionem ipsam cum sua coniunctam commutatione Peripetia potest ea esse , quæ Fabulæ propria , ac præcipua est ; cum qua postea illa quæ ab Agnitione seiungi nequit , rectè coniungatur ; vt Peripetiam iam inchoatam admirabiliorem faciat , & auctiorem .

Ex hac igitur Agnitione , & Peripetia , duplex illud constituitur Tragædiæ genus : simplex , & compositum , vel implicatum . Simplex enim est , quod Peripetia caret , atq. Agnitione . Compositum quod vel Peripetiam , vel Agnitionem , vel vtramq. simul habet . Simplex , inquam , eiusmodi Fabula potest esse sine Peripetia ; quod nullam contineat à suspitione , atq. ab expectatione alienam fortunæ mutationem . quales pleræq. sunt apud Senecam : in quibus ij , qui rebus feriuntur aduersis , initio prope Fabulæ demonstrant , illa fulmina se perterritescere . Huiusmodi est Octauia , huiusmodi Troas , huiusmodi aliæ quædam ; vt facile cognoscere legētes queunt . Quin huiusmodi etiam est Sophoclis Ajax Lorarius , siue flagellifer . in qua Tragædia nullam vides non expectatam ante , prouisamq. mutationem . nihil adeo ageret qui contra sic disputaret . Nulla esse probabilis Fabula potest sine Catastrophâ . ergo nulla sine Peripetia . Nihil , inquam , obtineret , qui sic disputaret . quia quamquam Catastrophe commutatio quædam , & conuersio in partem contrariam est , non postulat tamen eiusmodi commutationem repentinam , numquam ante meditatam , nec ex eo capite profectam , ex quo proficisci posse minime credebatur . Nam Oedipus timet quidem parricidium , incestumq. quorum causa exilium sibi voluntarium indixerat , inde tamen ea illi mala euenerunt , vnde minime suspicari potuisset euentura . Quare Fabularum casus earum , quibus innexa est Peripetia , non modò repentinam habent mutationem , sed singulari illo modo , de quo diximus , repentinam . In Catastrophâ verò , quia non semper cum Peripetia coniungitur , satis est , aliquam esse commutationem etiam prouisam , ac formidatam ex eo fonte , vnde promanat . quæ tamen accidere videtur interdum præter expectationem ; quia in ipsa prope Fabula media res componuntur aliquantulum , adeoque sperare meliora incipiunt ij , qui perniciem extimescebant . cum igitur accidit casus acerbior , accidit repentinus , sed non ita , vt possit in Tragædia constituere Peripetiam : quæ postulat præterea , vt extrema illa calamitas , vel numquam prouisa sit , vel alio ex capite fluat , quàm vnde timebatur . Hoc ergo Tragædiæ genus : in quo Catastrophe tantum est sine Peripetia , simplex dicitur , & probatur ab Aristotele ; sed non æquè , ac aliud , quod compositum appellat , siue implexum , atq. implicatum . cuiusmodi est , cum vel Peripetiam habet , vel Agnitionem , vel vtramque coniunctam . His enim partibus quodammodo componitur ; & qui-

quibusdam quasi nodis implicatur: ideoq. redditur multo magis admirabile. quod potissimum à poëtis spectandum esse docuit Aristoteles, cum delectationem, quam illi sequuntur, & auditoribus afferre volunt, à rebus admirabilibus proficisci maxime pronunciauit.

Ex his verò generibus, vt disputationem referamus ad caput, duplex lysis siue solutio nascitur. quarum altera simplex dici potest, quia est Fabulæ simplicis; altera composita, quia est Fabulæ compositæ, atq. implicatæ. Fabula simplex tum soluitur, cum post compositas in medio cursu res asperas, & quæ pestem comminabantur, sequitur casus, qui ipso iam initio inde timebatur, vnde profluxit. quæ solutio meritò plana dici debet, ac simplex. Altera lysis, & solutio Fabulæ implexæ, complicatæq. plus habet, quàm superior artificij; quia nodum sæpenumero inuenit Gordium, qui expediri facile, resoluq. non possit. Quare confugiunt sæpenumero poëtæ ad machinam: quæ suppeditat quidem solutionem artificiosam, sed eam non sic probat Aristoteles, quemadmodum laudat naturalem. Solutionem per machinam habet Amphitruo Plauti. qua in Fabula se prodit ad extremum Iuppiter, è nube mortales alloquens. Eandem habet apud Senecam Hercules Oetæus; qui loquitur etiam è machina, & suorum dolorem alloquio consolatur. Eandem denique habuit, vt docet Aristoteles, Medea, vetus Fabula. in qua, Medea ipsa, quantum suspitione complector, ad extremum se proripuit è proscenio Draconibus alatis, per machinam porrò subuectis. Huc, inquam, atque ad hanc solutionem se recipiunt multi: sed ea quemadmodum dixi, non magnopere probatur Aristoteli. cui multo placent maximè solutiones illæ naturales, quæ nascuntur è re, neque necesse habent tam longè, hoc est ab artificio machinæ repetere modum, ac rationem Fabulæ resoluendæ. Non tamen illud genus damnat, cum in tempore adhibetur, ac loco. Quin ipse met argumenta Fabularum, ac tempora designat, quibus vti machina, & Deos inducere soluentes nodum, cum laude possimus. Constat, inquit, in cap. xij. solutiones ex ipsis met potissimum Fabulis proficisci, ac nasci debere: non autem ab aliquo præsidio artificioso; vt in Medea. quo sanè artificio vti debemus in ijs, quæ extra Tragœdiam sunt. hoc est in ijs, quæ vel prius fuere, vel alio modo ad hominum peruenire notitiam nequeunt, vel diuinatione indigent aliqua, & futuri denunciatione. Intelligunt enim vniuersi; à Dijs omnia conspici. Quibus verbis ostendit, duabus ferme de causis vsos fuisse machinis probatos poëtæ in Tragœdijs. primo quidem; vt exponerent res præteritas, & ante iam actas, quas ipsi nos aliunde, quàm à Dijs cognoscere nequeamus. deinde: vt res denunciarent futuras, quas intelligere, ac prouidere non possunt, nisi Dij, mortales nesciunt penitus, ac prorsus ignorant. Ceterum quia

laudantur maximè ab Aristotele naturales solutiones, quæ sine machina fiunt: exque pulcherrimè accidunt, ac iucundissimè ab Agnitionis certo quodam genere; de Agnitione dicendum erit, quæ varia, & multiplex est.

De Generibus Agnitionum varijs.

Caput XX.

Multiplicem quidem Agnitionem facit Aristoteles: sed diuisionem quandam bipartitam ab eo traditam prætermittere tamen hoc loco libet; quæ genus potius Agnitionis designat aliquod, quàm varium Agnitionis explicat modum. Dixit enim vnâ esse, cum è duobus, inter quos intercedit Agnitio, vnus tantum noscitur ab altero, alter quia notus iam erat, non tunc primum agnoscitur. Vlysses enim agnoscebat suos; à quibus tamen non agnoscebatur. itaque cum facta est Agnitio, Vlysses tantummodo cognitus est, alij qui noti iam erant, eo tempore non sunt repente cogniti. Alteram euenire tum ait, cum agnoscitur vterq. ab vtroq. prorsus ignoratus. vt Iphigenia, & Orestes. quippe personæ inter quas inopinata accidit Agnitio, ignotæ erant vtriq.: cum nec Orestes Iphigeniam, nec Iphigenia Orestem ipsum agnosceret. De hac, inquam, partitione non dico: sed de alijs in quibus varios expressit modos Aristoteles: quorum beneficio varia personarum notitia comparetur. Eos igitur modos sic enumerabo per partes, quemadmodum ab eo positi sunt in cap. poetices xiiij.

Primam Agnitionem, quam parum ingeniosam, parumq. artificiosam appellat, eam esse ait, quæ per signa quædam accidit, vel inginita, atq. innata, vel aduentitia, atq. extrinsecus accersita. Inter innata signa connumerat lanceam Terrigenarum: sed quid hæc lancea sit, non conuenit inter omnes. Robertellus existimat, eam esse, quam terræ filij Titanes semper gerunt, cum exprimuntur, aut inducuntur. cui possis addere clauam, aut spoliū Herculis, hastam Palladis, & Gorgonem: alia ex eo genere complura. Quæ quidem inginita, & innata nominari putat, quia numquam ab illis absunt personis, videnturq. ijs similia, quæ natura singulis rebus inseuit, & fecit propria. Numquam enim illi Dij sine huiusmodi notis insignibus effinguntur. ex quibus facillimè, nulloq. prorsus artificio existere potest Agnitio; cum nemo lanceam illam, aut clauam, aut Gorgonem repente conspiciens, non agnoscat eos, qui nobilissimis signis, & numquam fallentibus demonstrantur. Hæc igitur innata Robertello sunt, atq. inginita signa. Verior tamen est aliorum prope omnium interpretum,

sententia, existimantium, hanc lanceam fuisse notam aliquam, aut maculam in corpore Terrigenarum, nō quidem Titanum, qui pugnarunt cum Ioue, sed eorum, qui nati sunt à Cadmi serpente, lancea ab eodem Cadmo confossa, cum Thebas fundabat. Consecutis quippe temporibus, Thebis ea familia, quæ ortum ducebat à Terrigenis illis, habuit in corpore eiusmodi maculam, aut notam in lanceæ figuram conformatam, quæ singulis ex ea gente sponte naturæ innascebatur. Cum enim in primis illis extitisset ea lancea, ut esset indicium eorum originis, multis exinde sæculis est per propagationem in posteris conservata, quod testatur ex Plutar. Petr. Victor. qui rem illustrat præterea similitudine petita ab nāvis, alijsq. huiusmodi notis, cum quibus sæpe in lucem excipimur: quales præsertim sunt illæ, quas feminæ vterum gestantes tactu putantur imprimere pueris nascituris. His enim notis similes existimat Victor. has insitas, & ingenitas, de quibus loquimur. Laudat idem Aristoteles stellas à Carcino poëta fictas in Thyeste: quæ Fabula desideratur. Autumant tamen aliqui, Thyestem in ea Fabula filios, quos commanducabat, agnovisse demum ex aliqua eiusmodi corporis ingenita nota, quæ stellæ speciem, formamque referre videretur. Hæc de signis ingenitis Aristoteles. Extrinsecus adscita vult esse duplicia: alia quidem in corpore, extra corpus alia posita. In corpore ait esse cicatrices, aliaq. huiusmodi, vel morbi vestigia, vel vitia naturæ: extra corpus, monilia, torques, anulos, & similia quædam ornamenta, vel instrumenta corporis, ac vitæ, quæ personam aliqua ratione distinguere, ac demonstrare queant. Itaque apud Homerum, ut idem ait Arist. Vlysses cognitus est ex signo, quod erat in corpore, hoc est ex cicatrice, quam ei reliquerat aper in latere, dum in Parnasso venaretur feras. In veteri verò Fabula, quæ dicebatur Tyrus, accidisse docet Agnitionem à scapha, siue à cunis; quæ scaphis similes sunt; ut locum illum Victorius interpretatur. Argumentum Fabulæ nescimus, sed videtur se prodere per se. Multæ quippe Agnitiones apud Plantum sunt, existentes à cunis, à crepundijs, atq. ab ornamentis, instrumentisq. corporis, quæ sunt tamen extra corpus, atq. ab ijs distincta signis, quæ in ipso corpore sunt impressa.

Secundum Agnitionis genus, & superiori proximum esse vult, quod fit, & excogitatur à poëta, ac propterea dicitur ποιημένον. factum. Sic enim Aristot. loquitur. *ἑντετα δὲ αἱ ποιημέναι ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ* hoc est. Aliæ Agnitiones sunt illæ, quæ fiunt à poëta. Quod cum dicit, non significat, aliquas Agnitiones esse, quæ poëtarum ingenio non excogitentur, & fiant (omnes enim inuenta poëtarum sunt) sed hanc, de qua loquitur, non esse depromptam ex ipsa rerum serie, & textura Fabulæ, verum à poëta propemodum extra Fabulam licenter excogitatam, ac propterea carere artificio, vel parum artis habere, quemadmodum

modum ipse docet, de huiusmodi Agnitionibus hæc verba subiungens. *ὁ δὲ ἀρχαῖος*. quare artis expertes sunt. Quæ ut probe intelligantur, animaduertendum est, artificiosissimum Agnitionis genus, atque ingeniosissimum ab Aristotele illud haberi, ac dici, quod nascitur ex ipso contextu Fabulæ, & ex rerum, quæ tractantur, visceribus prope ducitur necessariò: sic prorsus, ut alio modo res euenire non potuisse videatur. quod profecto tum cernitur, cum res ita compositæ, dispositæque in Fabula sunt, ut poëta cogatur quodammodo certam quandam Agnitionem confingere, videaturque non posse modum illum Agnitionis præterire. Huic agnitionis generi, modoque perfectissimo, eum opponit, quo de agimus in præsentia. Is verò tunc apparet, cum Agnitio non petitur à rebus, quas ipsa suppeditat Fabulæ necessitas, aut compositio, & series earum rerum, quæ tractantur, sed ab ijs, quas pro arbitratu suo poëta comminiscitur, & excogitat. Ut enim in illo perfecto Agnitionis genere non potest poëta, quibuslibet ex rebus Agnitionem ducere, sed cogitur in certis quibusdam consistere; ita in hoc utitur arbitrio suo, & ex aliquibus Agnitionem petit, quam facile petere posset ex alijs. Vtriusque Agnitionis exempla proponit Aristoteles ex Euripidis Iphigenia in Tauris. Est enim in ea Fabula duplex Agnitio. vna quidem perfectissima, atque artificiosissima; qua nimirum ab Oreste cognoscitur Iphigenia soror, ab ea non dum cognitus: altera imperfecta, qua Orestes ab eadē Iphigenia cognoscitur. Illa petitur ab epistola, quā Iphigenia Pyladi Orestis socio mittebat, & mittebat in Græciam ad Orestem ipsum, quem præsentem esse non intelligebat. Ita quippe se res apud Euripidem habet. Duo illi hospites, Orestes, & Pylades, Tauricā ingressi regionem, Dianæ, ex Thoantis domini lege, ipsius Iphigeniæ manu erant immolandi. quæ cum cognouisset esse Græcos, eorū alteri parcere decreuit, ut per eum literas in patriam mitteret ad suos. id quod etiam ab Ouidio canitur, & narratur his versibus in eleg. ij. lib. iij. de Ponto.

Par fuit his ætas, & amor: quorum alter Orestes,

Alter erat Pylades; nomina fama tenet.

Protinus immitem Triuiæ ducuntur ad aram,

Euincti geminas ad sua terga manus.

Sparsit aqua captos lustrali Graia sacerdos,

Ambiat ut fuluas infula longa comas.

Dumq. parat sacrum, dum velat tempora vittis,

Dum causæ tardas inuenit ipsa moræ:

Non ego crudelis, iuuenes ignoscite, dixit:

Sacra suo facio barbarioru loco.

Ritus is est gentis: qua vos tamen urbe venitis?

Quodq. parum fausta puppe petistis iter?

*Dixit, & audito patriæ pia nomine virgo,
 Consortes urbis comperit esse sua.
 Alter ut è vobis, inquit, cadat hostia sacris,
 Ad patrias sedes nuncius alter eat.
 Ire iubet Pylades carum periturus Orestem,
 Hic negat, inq. vicem pugnat uterq. mori.
 Extitit hoc unum, quod non conuenerat illis,
 Cetera pars concors, & sine lite fuit.
 Dum peragunt iuuenes pulcri certamen amoris,
 Ad fratrem scriptas excarat illa notas.
 Ad fratrem mandata dabat, cumq. illa dabantur,
 (Humanos casus aspice) frater erat.*

Ita canit Ovidius: sed Euripides in illo amoris certamine victorem facit Orestem; qui Pyladem reuerti iubet in patriam, ipsum se supplicio addicit, & sacrificio Deæ. Itaq. Pylades apud Euripidem reseruat, & decernitur in Græciam nuncius; Oreste interim ictum securis ad aram expectante. Cum ergo scriptas iam litteras Pyladi traderet Iphigenia, verita, ne quid ei grauius in itinere, ac bene longa navigatione contingeret, ipsaq. perirent litteræ, earum argumenta retexit, & Pyladi recitat his pene verbis. Oresti Agamemnonis filio sic nunciabis. In Aulide interfecta mittit has litteras viua Iphigenia; quæ illis qui istic viuunt non viuunt amplius. Deduc me Argos frater antequam moriar ex hac terra barbara, &c. Cum Aulidem audit Orestes, seq. Agamemnonis filium appellari, sororem illico agnoscit, & complectitur Iphigeniam, quæ cum ei fidem non haberet, aliquod postulat signum. Multa illi signa proponit Orestes, in primisque duo; vestem, quam Iphigenia texuerat ipsa; & hastam Pelopis, quæ domi seruabatur in eiusdem Iphigeniæ conclaui. Orestis verba sunt hæc, vestem commonstrantis. Non ne scis hæc te pretioso subtegmine contexuisse, & in tela imaginem solis deficientis expinxisse? Quibus illa sic respondet. Texui hanc ego imaginem subtilibus filis. Alijs verò signis enumeratis plurimis, hastam illam ita describit Orestes. Sed & ea quæ ipse vidi certissima signa præterea commonstrabo: hoc est, Pelopis antiquam in ædibus hastam: quam manibus vibrans, puellam adeptus est Hippodamiam, Oenomao interfecto. hanc, inquam, hastam in tuo conclaui conditâ ego vidi. Quibus inauditis, victa, sic exclamat Iphigenia. O carissime. nihil enim es aliud. es, inquam, carissimus. Teneo ne te Orestes? &c. Priorem igitur illam Agnitionem per epistolam ait Aristoteles ingeniosissimam, atque artificiosissimam esse: quia, necessario nascitur ex ipsis Fabulæ visceribus, ipsoque rerum contextu, nec ingenio poëtæ licenter excogitatur, & fit. Ita quippe dispositæ res sunt, vt Iphigenia, nisi planè desipiat, & amens sit, oc-

casio-

caſionem naſta pulcherrimam, de mittendis in patriam litteris cogitare debeat, & pericula maris reputans, argumentum earum hoſpitibus recitare. Poſteriore dicit imperfectorum, & artificio carentem: quia tota pendet ex arbitrio poëta comminiſcentis liberè ſignum. Quemadmodum enim haſtam illam commemorantem facit Oreſtem, ſic potuiſſet facere aliquid aliud indicantem: cum ex ipſa rerum textura, & ſerie ad aliquod certum ſignum non adigatur. De haſta verò hic dico, nihil de veſte: quia puto Ariſtotelem hic de ſigno illo à veſte petito non loqui. Veſtis enim illa, quamquam imperfectorum, etiam facit Agnitionem, pertinet tamen ad primum Agnitionis genus, quod fit ex instrumentis corporis externis: cuiuſmodi monilia ſunt, veſtes, aliaq. de quibus diximus, ornamenta. Quare cum hoc velit eſſe genus Agnitionis ab eo diſtinctum, de alio ſigno verba facit, & ſine dubio de haſta illa Pelopis; quemadmodum pleriq. putant interpretum. Neque enim id in codice declaratur. immo verò lacuna quædam offenditur in quibuſdam libris hoc modo. Secundæ Agnitiones ſunt, quæ fiunt à poëta: quare expertes artis ſunt. Ceu Oreſtes in Iphigenia: qui & ſororem agnouit, & agnitus ab ea eſt. Illa quidem ex epiſtola agnita eſt: ille vero Hæc, inquam, lacuna in quibuſdam offenditur codicibus: quam inuenias in alijs ſic expletam, ἐν ᾧ ὁ φρασμάτων, ex veſtimentis. Sed hoc eſſe commentum alicuius, qui ex ingenio locum corrigere voluerit, putemus neceſſe eſt, niſi velimus hanc Agnitionem à ſuperiore non differre; quæ tamen differre plurimum debet. In alijs reperias διὰ τῆς λόγχης, ex haſta: quod planè conuenit. niſi tamen adiunctum id etiam ex ingenio ſit. In alijs διὰ σημείων, ex ſignis, & indiſijs: quod magis probatur, nobiſq. liberam relinquit optionem arbitrandi, eligendique ex tanta ſignorum multitudine id, quod huic loco congruentius eſt. videtur autem congruentior eſſe haſta, quæ corporis non eſt ornamentum, vt monilia, aliaque ſigna ſuperioris Agnitionis. In hunc igitur modum declarauit Ariſtoteles hoc Agnitionis genus; comparans nimirum illud cum perfectiſſimo, atq. abſolutiſſimo: quod quia neceſſariò naſcitur ex Fabulæ contextu, videtur à poëta non excogitatum, & inuentum: hoc autem quia ex illo contextu neceſſariò non oritur, factum dicitur, & fictum à poëta, non natum ex Fabula. Sic enim loquitur ipſe de Oreſte, ſignum illud deſcribente, ex quo vult agnoſci. Hæc igitur ipſe dicit, quæ vult poëta, non quæ Fabula.

Tertiam Agnitionis formam ait fieri beneficio recordationis, & memoriæ. Vt cum is, qui debet agnoſci, audiens, aut videns aliquid, veteris ſuæ recordatur fortunæ, dicitque, aut facit quidpiam, ex quo facile cognoscatur. Memoria enim, vt idem docet Ariſtoteles in libello de Reminiſcen. certis quibuſdam excitatur locis, notiſque: vt;

à simili, à contrario, à proximo, alijsque huiusmodi. Huius generis Agnitionem ait Aristoteles quandam fuisse in Cyprijs, veteri Diodorogenis Fabula. Argumentum, & summa eius Agnitionis hæc esse videtur Petro Victorio. Iuuenis quidam tabulam inspiciens pictam, suæ recordatus fortunæ, illico lacrymari cœpit: ex qua collacrymatione statim cognitus est. Erat enim in tabula expressum aliquid ijs simile figuris, quas in templo Didonis offendit Æneas, cum lacrymas effudit vberrimas, eius recordatus excidij, earumque calamitatum, quarum ipse pars maxima fuerat. Exemplum verò eius Agnitionis, quæ accidit ex auditu, repetit Aristot. ab Vlyssæ apud Alcinoou: vbi cum citharædum Demodocum canentem audiret, suorum recordatus malorum, quæ pertulerat in bello Troiano, fleuit: adeoque agnitus est ab Alcinoou. Canebat enim citharædus ea, quæ tam longo tempore, tantoque labore gesta erant à Græcorum ducibus in expeditione Troiana.

Quartam fieri docet per syllogismum. vt cum ratiocinando, colligendo, & quasi composita quadam argumentandi forma aliquem, demum agnoscimus. Aliquot hanc rem illustrat exemplis Aristoteles. quorum primum petit à Chloëphoris, siue Choëphoris: quæ Tragœdia, vt se deprehendisse testatur Victorius, est Æschyli, confusa librariorum fortasse vitio cum Agamemnone. Agnitionis verò ratio sic est. Cum Electra ad bustum, siue ad tumulum venisset Agamemnonis patris sui vna cum ancillarum grege, omnia comportans, quibus placari possent parentis Manes, reperit ibi cæsariem, & capillum, antiquorum more detonsum, honorisque, ac doloris ergò supra sepulcrum impositum. Quam illa cæsariem, quia suæ similem, videbat esse, argumentando coniecit, germanum Orestem illuc aduenisse, quem adhuc abesse procul, & in longinquis versari prouincijs exulem existimabat. Sic enim, vt disertè ait Aristoteles, rationem syllogismo subduxit. Venit huc aliquis similis mihi. mihi autem præter Orestem, nullus planè similis est. Venit igitur Orestes. Alterum huius Agnitionis per syllogismum proponit exemplum à Polyde Sophista, qui Tragœdias olim scripserat, accersitum: quod est huiusmodi. Cum Orestes in eas intrasset aliquando terras Thoantis, vbi Dianæ humanis hostijs litare mos erat, captusq. ab incolis, immolandus iam esset ex Regni legibus, quæ Deæ mactari nominatim iubebant hospites, ac peregrinos, ita lamentari sub mortem cœpit infortunium suum. O domus, ac gentis nostræ fortunam peracerbam. O Dianam nostræ familiæ iam fatalem: cui litata quondam soror est: cui germanus ipse mactandus item, atque immolandus accedo. Hanc vocem Iphigenia Dianæ sacerdos cum excepisset, suspicari confestim cœpit, eum, qui sic exposlularet, Orestem esse fratrem suum. atque
inde

inde originem per ratiocinationem, ac syllogismum duxit Agnitio. Putabat enim Orestes, occisam iam in Aulide, ac Dianæ sacrificatam fuisse olim Iphigeniam: sed seruata erat, atq. in regnum illud asportata; vbi Dianæ sacerdos facta, & tam tristi, crudeliq. ministerio adiecta fuerat. Itaque fratrem cognouit ratiocinando, & colligendo: immo etiam colloquendo: vt indicare videtur Ouid. in lib. Trist. iv. Eleg. iv.

Et iam constiterat stricto mucrone sacerdos,

Cinxerat & Graias barbara vitta comas:

Cum vice sermonis fratrem cognouit, & illi

Pro nece complexus Iphigenia dedit.

Quintam esse vult huic ita similem, vt vix secernatur. Ait enim, accidere per paralogismum. paralogismus autem est ratiocinatio; sed captiosa, aut falsa; qua plerique decepti solidis se, optimisque putant argumentationibus de re iudicare. Laudat verò in hoc genere Agnitio- nem Vlyssis, Falsi Nuntij. Sic enim appellabatur vetus aliqua Fabula; cuius hoc tantummodo superest nomen. Argumentum ex aliquorum suspicione, & coniectura sic informatur. Falsus Nuntius, qui se Vlysem esse comminiscabatur, ad Penelopen venit: atq. vt feminæ fidem faceret, affirmabat, se cogniturum esse Vlyssis arcum si mōstraretur. Quo factum est, vt & Penelope, & alij qui aderant falso decepti syllogismo, omnino crederent illum hominem Vlysem esse: perinde ac si nemo posset eum arcum, nisi Vlyses agnoscere. Ita, inquam, aliqui putant accidisse Agnitio- nem in Fabula, cui nomen erat Vlysses, Falsus Nuntius. credunt nimirum, aliquem inductum, qui Penelopi vellet imponere. Sed credunt alij, in primisque Vincentius Madius, eum fuisse verum Vlysem: qui quoniam ab vxore non agnoscebatur, optionem dederit periculi faciundi: adeoq. arcum petierit, quem se cogniturum esse profitebatur. Verumtamen utcumq. se res habeat, paralogismi vis in eo posita est, quòd nullus præter Vlysem crederetur eum arcum cognoscere: cum verè multi esse possent, quibus æquè atque ipsimet Vlysi cognitus esset. Quo loco animaduertendum est etiam illud: hanc ratiocinationem prauam, perperamq. dispositam appellari ab Aristotele paralogismum Theatri, siue spectatorum. quia non Penelope modò, verum etiam ipsi, qui aderant cum Penelope, ac fortasse Chorus, eum, qui arcum posset agnoscere, Vlysem omnino esse existimarunt. Chorus autem dici potest in Fabulis obtinere vicē spectatorum. qui quoniam loqui non possunt, videntur partes suas demandare, ac permittere Choro: ideoq. Chorus pro spectatoribus loquitur, ac de actione tota, hoc est de Fabula iudicat. Quamquam enim supra diximus, Chorum obtinere locum ciuium, nihil tamen hic contrarium affirmamus: quia spectatores ipsi videntur ciues, aut

certè aliqua ex parte etiam peregrini, in eam urbem profecti, ubi geritur res. Ex peregrinis quippe interdum ipse quoque componitur Chorus, ut docuimus alibi.

Ex his tam multis, varijsq. Agnitionum formis eas ait Aristoteles optimas esse, quæ magis sunt verosimiles, quæq. ampliorem pariunt admirationem: cuiusmodi sunt, inquit, in Oedipo, atque in Iphigenia. Nam quia metuebat incestum Oedipus, credibile, ac verosimile est, eum multa quæsisse. cum autem exquisitius scrutatus omnia, intelligeret iam, suam non esse matrem eam, à qua sibi tantopere metuebat; agnoscit demum, veram se matrem habere pro coniuge. unde summa quædam oritur admiratio. Iphigeniam verò Euripidis verosimile est voluisse litteras in Græciam dare; quibus de statu suo certiores propinquos faceret. eas verò dum Pyladi ferendas daret, qui seruabatur à nece; & argumentum earundem litterarum euolueret, agnoscitur ab Oreste, quæ res incredibilem parit auditoribus admirationem. Secundum has probat omnium maximè quæ sunt sine monilibus, alijsue signis, sed tantummodo per syllogismum. *Δευτέρως δὲ αἰ ἐν συλλογισμῷ.* Secundæ verò sunt, siue secundum obtinent locum, quæ nascuntur ex syllogismo.

De alia quadam Agnitionum partitione.

Caput XXI.

CVM omnem omnino Agnitionem error aliquis antecedit eorum, qui personam agnoscunt, quam prius ignorabant; ex erroris huiusmodi varietate variam etiam esse Aristoteles intelligi vult Agnitionem. Quapropter quatuor ait esse modos exponendi erroris Tragici, hoc est eius errati, peccatique, unde calamitas, & perniciēs oritur extrema, quæ vel timetur, vel deploratur in Fabula: quorum duo Agnitionem habent, duo eadem carent Agnitione.

Primus igitur errandi, peccandi. q. modus est, cum aliquis suo iudicio, ac voluntate labitur in exitium, vel, ut planius id declaretur, cum volens, ac prudens re ipsa patrat flagitium aliquod; intelligens exempli gratia, eum, quem interimit, suum filium, amicum, propinquum, aut parentem esse. qualis est apud Euripidem Medea, filios occidens, atq. disperpens, quos suos esse non ignorabat. Hunc modum ait Aristoteles vsitatum maxime fuisse apud poëtas veteres, sine Agnitione, ac sine Peripetia. Exponebant enim factum aliquod atrox, aut eadem immanem simpliciter, & explanatè, satisq. se putabant artificiose scripsisse Tragœdiam, si hoc modo argumentum per colloctiones, inductionesq. personarum explicassent. Huc nimirum perti-

net

net scelus Atrei; qui sciens, ac prudens fratri filios comedendos proposuit: huc ira Phædræ, quæ priuignum de industria in discrimen capitis vocauit: huc Orestis, huc Alcæonidis parricidium, qui suo iudicio, volentesq. matres interfecerunt.

Secundus errandi modus, ac ratio est, cum aliquis ignorat quidem vim, grauitatemque flagitij, quod in præsentia perpetrat, sed paulo post intelliget, quantum sceleris imprudens admiserit. Cognoscet, inquam, necessarium se, parentem, propinquumue occidisse, aut alio se crimine contaminasse. cuiusmodi Oedipus est apud Sophoclem, qui parricidium, incestumq. iam ante commissum per ignorantiam, in ipsa intelligit Fabula, quæ peragitur. Hoc enim quod perpetratum est scelus, vel in eadem actione Tragædiæ, & admittitur, & agnoscitur; vel admissum iam est extra Tragædiam, extraq. illius actionem dici, quam imitatur poëta, sed in ea detegitur, & cognoscitur ab auctore. Superioris Agnitionis exemplum expresserat Astidamus in Thelegono: qui in eadem Tragædia inducebatur interimens ex ignoratione patrem, & in eadem agnoscens.

Tertius est, cum quis per ignorantiam paratus est ad faciendum scelus, ex quo reddatur miserrimus: sed mox agnoscens, intelligensq. facinus, non perficit, quod aggressus erat, & iam affecerat. Huiusmodi est Iphigenia illa tam sæpe laudata, quæ prope fuit, vt fratrem ignorans, ac nesciens immolaret.

Quartus deniq. modus erroris in eo ponitur, vt paratus item aliquis sit ad perpetrandum facinus malum, sciens, intelligensque; non tamen efficiat, aut ad exitum perducatur inchoata, quia vel impeditur, vel pœnitentia capitur.

Ex quatuor hisce modis duo tantum, vt initio diximus, Agnitionem habent, secundus, ac tertius: reliqui duo, primus, & quartus omnino carent Agnitione. dicuntur tamen errores, quia etiam ij, qui scelus agnoscetes peccant, aberrant à legibus, & recti vim videntur penitus ignorare. Sed eiusmodi ignoratio non est ea, quæ constituere possit Agnitionem in Fabula. Cum verò ex his erroribus duobus, qui verè, ac propriè dicuntur errores propter ignorance per sonarum, quæ notæ non sunt, duo nascantur Agnitionum genera, vnum cum patrato iam scelere, alterum cum solo sceleris apparatu, & quasi procinctu; quæri potest, quod nam præstantius, ac melius esse videatur Aristoteli. Sed hæc explicabimus in cap. xx. vbi non de his erroribus modò, qui habent Agnitionem, sed de alijs etiam est decernendum.

An extra scenam cædes proferre fas sit.

Caput XXII.

Quoniam in capite proximè superiori atq. in eo, quod antegreditur, id tamquam certum, exploratumq. posuimus ex Aristotele; aliquod esse Tragœdiæ genus idoneum, ac probatum, in quo cædes re ipsa perpetrentur, & fiant, dubitare possit aliquis, num ideo probemus cædes, & atrociam quædam spectacula populo extra Scenam exhibita. Occupemus igitur hunc dubitandi locum, dicamusq. non propterea cum hæc docentur, ipsas à nobis probari productas in Scenam cædes, dilaniationesq. corporum, quas à spectatorum oculis porrò submoueri oportere sic monet Horatius.

non tamen intus

Digna geri promes in scenam, multaue tolles

Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.

Nec pueros coram populo Medea trucidet,

Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus.

Non, inquam, datur venia, ut tam atrociam facinoræ spectatorum subijciantur oculis, cum dicitur aliqua esse Tragœdia probabilis, in qua cædes re ipsa patretur, & perficiatur scelus. Nam idem Aristoteles in poët. cap. xj. iubet poëtam petere commiserationem, & terrorem (quas perturbationes excitare contendit) à sua ipsius compositione, siue scriptione, ac carmine, non ab apparatu & scena, hoc est à cædibus in scenam prolatis. Terrificum verò illud, inquit, ac miserandum cum ab apparatu scenæ proficiscitur, tum à rerum compositione. id verò multo præstantius est, & melioris poëtæ. Differt tamen Aristoteles ab Horatio duplici nomine. Primum, quia ille causam omnem, cur nolit eiusmodi atrocitates oculis spectatorum proponi, refert in ampliorem aliquam laudem, quam inde consequitur poëta: cum scriptoris peritissimi sit, commiserationem, terroremq. permouere narrationis tantummodo vi, sit autem etiam imperiti, easdem perturbationes commouere apparatus beneficio, hoc est exhibendis in scenam cædibus, & lacerationibus corporum. Hæc, inquam, est causa, cur ea spectacula summo vellet Aristoteles. Horatius verò eadem idcirco putat arcenda, quòd exprimi perfectè ipsa histriorum, actorumq. imitatione non possint. Est enim perdifficile imitari cædes illas, lacerationes, & vulnera: adeoq. spectator indignè fert, ea sibi proponi tamquam ignaro, ac stulto. Itaq. versum hunc subiungit Horatius, quem alio loco laudaui.

Quodcumque ostendis mihi, sic incredulus odi.

Duci-

Ducitur quidem spectatoris animus, & delectatur aliarum imitatione rerum, vt alibi diximus, amatq. prudens, ac sciens deceptionem suam, quia videt in ficta causa quasi lacrymas veras, odium, dolorem, reliquas perturbationes, & actiones humanas quodammodo veras. Sed imitatione cædis haud delectatur, cuius similitudinem, idoneam nullam videt; adeoq. tantum abest, vt eam intuens, commiseratione moueatur, & terrore, vt indignetur potius ijs, qui tam stultam sibi proponunt imitationem; in qua nulla rei veræ similitudo sit. Viderunt difficultatem hanc vetustissimi Tragædiarum inuentiones: qui quoniam Nuntiorum illas narrationes non dum excogitant, & commiserationem tamen ab atroci facinore contendebant petere, occidebant re ipsa, & verè aliquos homines in scena ex ijs, qui alioqui plectendi capite, ac damnati postremo supplicio erant. Quem morem tam immanem, ac barbarum sustulit primus Æschylus Athenis, vt docet ex Philostrato Gyraldus in Histor. poëtarum; reuocaruntq. postmodum in scenam Romani quidam Principes veteribus illis immaniores. Nam Domitianus cum Fabulam daret, in qua Laureolus quidam latro luebat pœnas in crucem actus, & bestiis, vt laceraretur obiectus, iussit e damnatis vnum in crucem verè tolli, atq. a feris discerpi, vt est apud Martiæ lib. j. epig. vij.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus

Affiduam nimio pectore pavit auem,

Nuda Caledonio sic pectora præbuit vrsò,

Non falsa pendens in cruce Laureolus.

Viuebant laceri membris stillantibus artus,

Inque omni nusquam corpore corpus erat.

Denique supplicium dederat necis ille paternæ,

Vel domini iugulum foderat ense nocens.

Templa vel arcano demens spoliauerat auro,

Subdiderat sæuas vel tibi Roma faces.

Vicerat antiquæ sceleratus crimina fame:

In quo quæ fuerat fabula pœna fuit.

Cuius supplicij geminum ponit exemplum in viij. de Dædalo. Exposuit enim idem Imperator in alia Fabula vrsò dilaniandum quendam: qui personam sustinebat Dædali, ob stuprum Pasiphaës, cuius ipse machinator fuerat, supplicium exsoluentis. Sunt alia eiusmodi crudelitatis tam dire spectacula in scenam prolata propemodum infinita, quæ perstringit vniuersim in Apologetico Tertullianus. Nisi quod & ipsos Deos vestros, inquit, sæpe noxij induunt. Vidimus aliquando castratum Atyn illum Deum ex Pessinunte; & qui viuus ardebat, Herculem induerat, &c. Alterum discrimen inter Aristotelem, & Horatium est: quod hic omnino damnet eos poëtas, qui audeant

deant has cædes, & res tam atroces spectatorum oculis proponere, Aristoteles prorsus damnare non videatur, sed id tantummodo dicere, eiusmodi poëtas imperitiores esse; nec tantum artificij præ se ferre, quantum præ se ferunt ij, qui cædes, & immania facinora intra scenam abdunt, & per nuntios, aliosque sic referunt in scenam, vt commiserationem, ac terrorem nihilo minus excitent. Scio locum hunc Aristotelis longe aliter interpretari Iasonem de Nores. Sed nihil eum afferre tam validum video, vt in suam pertrahere alios sententiam debeat. Ex his id intelligi, & consequens esse necesse est, Senecam, qui Medeam occidentem filios facit in scena, & Græcorum aliquos, qui similia facinora inducere non dubitarunt coram populo, reprehensione liberari non posse. Si enim consulatur Horatius, summe peccarunt, si Aristoteles audiatur, sunt alijs poëtis deteriores. Nihil verò de illis hic dico, qui cæsorū corpora, aut discerpta membra inferunt in scenam ad complorandum. id enim fecerunt probatissimi poëtae, vt diximus in cap. xj. de Commo. adeoque faciendum idem proponunt etiam alijs, qui ex hoc poëtica genere laudem petunt.

Fateor equidem, vnum apud Aristotelem esse locum in cap. ix. vbi videtur adprobare maxime neces, & cruciatus in scenam producos. Sic enim loquitur de partibus Fabulæ. Partes igitur Fabulæ duæ hic habentur: Agnitio, & Peripetia. tertia superest, perturbatio. Perturbatio verò est actio lethifera, seu doloris plena: veluti cum neces, cruciatus, vulnera, ceteraque huius generis palam fiunt. Nomine perturbationis hic, quæ in Græco codice est *πάθος*, non affectum, & animi morbum intelligit, sed perpeffionem cædis, aut alicuius acerbitalis, quemadmodum ipse rem declarat. Et profecto in eam sententiam illam vocem *πάθος* interdum à Græcis accipi, ostendit D. Athanasius; qui orationem de Christi nece pulcherrimam inscripsit *πρὸς τοὺς νεκρὸς*. De passione Domini: hoc est de perpeffione cruciatuum, &c. Quapropter illa Tragœdia habebit huiusmodi *πάθος*, quæ continebit perpeffionem necis cruciatuum, &c. At Tragœdiæ, quæ habent cædes re ipsa perpetratas, & vulnera, ac propterea pathetica nominantur, maxime ab Aristot. probantur in cap. xj. Ergo probantur maxime illæ in quibus cædes palam fiunt, vt dicitur hoc loco. Sunt enim maxime pathetica.

An Aristoteles Tragœdias patheticas existimet optimas, decernemus in capite proxime consecuturo. Videamus nunc, an ijs verbis, quæ produximus, probeat cædes palam, & in scena factas. Victorius quidem ira planè arbitratur: nec alias credit esse posse cædes palam factas, nisi eas quæ fiunt in proscenio. est enim in Græco codice, *εἰς τὸν οἶκον, ὅτι τὸ ἐν τῷ φανερῷ*. cuiusmodi sunt quæ in aperto fiunt neces. Sed

alij

alij omnes interpretes, cædes palam factas, aut in aperto positas volunt esse, quæ spectatorum, non quidem oculis, sed cognitioni per Nuntios, per colloctiones, & lacrymas Actorum subijciantur. Itaq. rectè Robertellus, & Piccolom. autumant, id solum sibi voluisse Aristotelem cum dixit ἐν φανερόν; vt illæ cædes, cruciamenta, mala denique atrocia, quæ Fabulam faciunt patheticam, incognita, & occulta non sint. non erunt autem incognita, immo verò palam fient, si Nuntij rem explicatè, ac flebiliter euoluant, eorumque, qui mala patiuntur, lamenta, & conquestiones exaudiantur.

*E superioribus errandi modis quisnam in Tragædia
prestantior sit. Cap. XXIII.*

Quartum illum modum, qui tum accidit, cum quis prudens, ac sciens aggreditur facinus, vel paratus ad aggrediendum iam est, sed, vel mutato consilio, vel inhibitus, impeditusq. minimè perficit, ait Aristoteles in eodem cap. xj. omnium esse deterrimum. E quibus, inquit, facinus aliquem aggredi prudentem, scientemq. sed minimè perficere, maximè videtur absurdum. neq. enim hoc Tragicum, atq. patheticum, sed scelerosum est. Quam quidem rationem, vt planius intelligamus, duo nosse nos oportet, de quibus admonemur à Petro Victorio. primum quidem, πῶς, quod commotionem animi, perturbationemque significat, interdum ab Aristotele dici vulnus, aut cædem ipsam: quia hæc maximè perturbant nos, & commouent affectus animi nostri. quod quidem πῶς, hoc est vulnera, cædes, funera, si desiderentur in Tragædia, id sine dubio Fabula desiderabit, quod ei potissimum, ac præcipuè conuenit; cum ad misericordiam, terroremq. commouendum instituta sit: qui quidem affectus vulneribus omnino concitantur, & cædibus.

Alterum, quod animaduertere hoc loco debemus, illud est: homines eximie, insignitèque scelestos non esse personas accommodatas Tragædiæ, vt idem docet Aristoteles, & nos alibi disputabimus. non enim eiusmodi personæ, quæ supplicium commerentur, & mala possrema, possunt in audientium, ac spectatorum animis commiserationem aliquam inuenire, quæ commouetur eorum calamitatibus, qui minimè digni calamitatibus sunt. Ex his ergò, quæ certissima sunt Aristoteli, hanc ipse rationem ducit, quæ demonstrat, quartum illum peccandi, errandiue modum esse deterrimum. Qui sciens, ac prudens scelus facere conatur, aut aggreditur facere, sed impeditus non perficit, scelestissimus est. nullam ergò commiserationem merebitur. Ad hæc: ne timorem quidem vllum afferet, ac terrorem; cum nullæ

in hoc flagitio cædes sint, nulla vulnera, quæ metum, ac pauorem incutiant. Igitur huiusmodi peccatum, & error nihil habet pathetici, neq. Tragici, sed tantummodo plurimum sceleris, quod à Tragœdia, hoc est à Tragica persona, quæ misericordiam, terroremq. commouere debet, est alienum.

Ceterum quamquam hæc ita sunt, non tamen hunc modum erroris, atq. hanc commutandæ fortunæ rationem prorsus explodit Aristoteles. Affirmat enim tantummodo, usurpatum esse à poëtis rarò; quemadmodum intelligi potest ex verbis eo loco cōsequentibus, quæ sunt huiusmodi. Quapropter, vel nullus poëtarum hunc sequitur modum, vel certè rarus: velut in Antigona Æmon. In hac enim Tragœdia Sophoclis, Æmon Creontem parentem conatur occidere; non tamen occidit; quia magna celeritate ictum irruentis filij Creon declinauit, sibiq. consuluit fuga.

Primum verò modum, qui tum adhibetur, cum aliquis intelligens, ac sciens peccatum re ipsa committit, ac perducit ad exitum, ait Aristoteles esse quarto meliorem; quia pathos habet, hoc est cædem, atq. atrocitatem illam, quæ commouet timorem, & misericordiam; qui sunt affectus Tragœdiæ propositi. Videndum tamen est, ne is qui peccat, ita scelestus sit, vt propter eximiam improbitatem omnem omnino commiserationem extinguat. debet enim talis esse, vt excusari possit, & aliqua culpæ parte liberari. cuiusmodi sanè videtur Orestes; qui ad patris vlciscendam mortem, interfecit matrem; ratus, pium se aduersus patrem esse, dum illam occideret. Itaq. in Areopago variantibus Iudicum sententijs, vt ait in Miloniana Cicero, iudicio Palladis est absolutus. Alcæonis item causa non omnino visa est antiquis flagitiosa, & scelestæ, propterea quòd ad placandos patris Manes matrem Eriphylem, à qua ille fuerat perditus, interemit; in ipso flagitio, vt falsò veteres existimabant, quodammodo pius. Quo loco operæ pretium puto id dicere, quod monet Arist. in eod. xj. cap. non èum modò dignum esse commiseratione, qui cædem, vulnera, calamitatem patitur, sed sæpe illos quoque ipsos, qui cædem afferunt, & vulnera. videntur enim ad hæc adigi necessitate. Nunc autem, inquit, pulcherrimæ Fabulæ in paucis omnino familijs versantur, vt sunt Alcæonis, Oedipodis, Orestis, Meleagri, Thyestis, Telephi, ceterorumq. generis huiusmodi: quos vel facinora grauiâ perpetrasse, vel ipsos pertulisse contigit. Quibus verbis quamquam disertè non dicit, etiam eos, qui scelus admittunt, esse interdum miseratione dignos, id tamen abdite, testèq. significat, cum ait, Tragœdias pleraq. omnes circa eos verti, qui non modò patiuntur, & perferunt cædem, verum etiam eandem moliantur, & perpetrant. Illi enim circa quos vertitur, & in quorum actionibus versatur præcipuè Tragœdia, sunt

ij, qui misericordiam, & timorem spectatoribus afferunt. Id verò suspicor eum propterea dicere, quòd necessitate quadam, vt antiqui perperam putabant, fatali, aliqui committere crederentur cades, & scelera: quales erant illarum homines familiarum, quas supra commemorauit. videbantur quippe suorum maiorum vmbis, & furijs agitari ad scelus, & ad flagitium non incitari solum, sed impelli.

Secundum errandi modum, qui tum esse dicitur, cum aliquis ignorans quidem peccat, sed paulo post erratum agnoscit, docet Aristoteles esse probabiliorem, & meliorem primo. Est enim patheticus propter cadem, ac vulnera, & minimè scelestus propter ignorantiam sceleris. quin admirationem habet præterea magnam, vt videmus in Oedipo. Melius, inquit Aristoteles, est, imprudentem egisse, & cum egerit, agnoscere. id enim immane non est, & Agnitio parit admirationem.

Tertium, qui tum accidit, cum aliquis facturus est cadem, aut aliter peccaturus, non tamen cadem facit, aut peccat, quia rem, ac personam agnoscit; hunc, inquam, tertium modum ait Aristoteles, optimum esse, ac reliquis omnibus antecellere. Ipsum Aristotelem præstat audire. Optimum autem est postremum: dico autem vt in Cresphonte. Merope quippe parata iam erat ad filium occidendum, non interemit verò: quia eum agnouit. Et in Iphigenia, soror fratrem, & in Helle filius matrem dediturus item cognouit. Sic eo loco disputat: vnum decernens, ac docens, quod à multitudinis opinione vehementer abhorreat: quæ sic censet, & sic animum iam induxit suum: eas non esse verè Tragœdias, quæ felici exitu terminantur, & successu fortunæ melioris. Tantum enim abest, vt è numero Tragœdiarum expungi debeant, vt eas omnium etiam optimas appellet Aristoteles.

Sed emergit hinc difficillima quæstio. Nam alio loco, in ipso tamen vndecimo capite, Aristoteles omnibus omnino Tragœdiarum formis anteposuit eam, quæ cades habet, aliaq. eiusmodi facinora re ipsa, hoc est absolute, perfecteque patrata. hinc autem exitus existit infelix, & lamentabilis Fabulæ determinatio. Non igitur illæ sunt optimæ, quæ secundum, & prosperum exitum nanciscuntur. Antequam ipsa profero Aristotelis verba, quæ necesse erit interpretari, hoc vnum ponendum existimo: diuissæ eum illo loco Tragœdiam partitione quadam noua, in simplicem, & compositam; longè alio consilio, atq. in aliam sanè sententiam, quàm cum Fabulam in simplicem siue explanatam, atq. in compositam, complicitamque diuiserat. Non enim eam appellat ibi compositam, quæ Peripetiam, aut Agnitionem habeat, simplicem, quæ careat vtraque: sed compositam dicit, quæ duas contineat fortunæ mutationes; felicem vnâ, alteram infelicem; simplicem, quæ vna tantum fortunæ mutatione perficiatur. Du-

plex apparet in Electra Sophoclis : in qua Fabula Ægisthus , & Clytemnestra, qui occiduntur, fortunæ mutationem habent aduersam; Orestes, & Electra, qui eorum cæde Manes vlciscuntur parentis, eiusdem fortunæ obtinent mutationem secundam . Cui similem prorsus ait Aristoteles esse Fabulam, & constitutionem Odysseæ . in qua Telemachus , & Vlysses fortunam secundam inueniunt , proci eandem offendunt aduersam . Simplex autem est in plerisq. Tragœdijs : vt in Oedipo, in Thyeste , in Iphigenia . vbi vna tantum est mutatio, vel à felicitate ad infortunium, vel ab infortunio, periculoq. praesentissimo ad felicitatem .

Quibus in hunc modum expositis ; dico , duo esse , quæ ibi docet Arist. Primum : Tragœdiam illam videri pulcherrimam, quæ simplex est, & vnâ tantummodo continet mutationem fortunæ . Neceffe est, inquit , pulcrâ Fabulam ex vno potius genere constare , quàm ex duplici . Sed quia mutatio gradum habere potest , vel à felicitate in perniciem, vel à perniciem in felicitatem , adiungit secundum, quo docet, Fabulam illam pulcrâ ex vno constantem genere, hoc est vna tantum mutatione, eam esse , quæ commutata fortuna , infelicitate, ac miseria definitur . Sic enim dicere pergit . Cuius quidem non ex miseria ad felicitatem , sed contra ex felicitate transitus ad infelicitatem sit . Itaq. totius illius orationis hic est integer , perpetuusque contextus . Neceffe est igitur pulcrâ Fabulam constare potius ex hoc vno genere, quàm ex duplici. cuius quidem non ex miseria ad felicitatem, sed contra ex felicitate ad miseriam mutatio sit. Paulo verò post Fabulam hanc simplicem infelicitate terminatam , non modò pulcrâ appellat, sed addito superlatiuo, pulcherrimam. eosq. reprehendit, qui Euripidem eo nomine minus probarent , quòd plerasque Tragœdias eiusmodi fecerit multas: cum propterea existimari, haberi. q. debeat *τραγικώτατος* , hoc est , maximè Tragicus . Sed quoniam in eo sumus, vt verba, syllabasq. perpendere debeamus, ipsam item Aristotelis proponamus orationem, & textum verborum. Est igitur, inquit, illa Tragœdia pulcherrima, quæ facta sic fuerit . quamobrem ij decipiuntur , qui propterea damnant Euripidem, quòd hunc seruet, retineatq. suis in Tragœdijs modum; quarum pleraq. ab infelicitate inueniunt exitum. id quod maximè sit ex arte. argumento id esse potest ; quòd in scenis hæ Fabulæ , si rectè recitentur, maximè Tragicæ videntur. Euripides autem ipse, quamquam Fabulas interdum minus benè contexat, maximè tamen Tragicus videri potest. Hæc verba pugnare procul dubio videntur cum ijs, quæ supra in medium produximus, cum ostendimus, Aristotelem præstantissimas omnium appellasse Tragœdias, quæ felicem exitum postremò nanciscantur. Ibi enim, hoc est in fine cap. xi. varijs expositis Tragœdiarum generibus, ab

Agni-

Agnitione, aut ab eorum errore, ac peccato vario petitis, qui labuntur in aduersam fortunam, ita loquitur. Optimum autem est postremum genus. dico autem, ut in Cresphonte: ubi Merope filium interficere debet, non tamen interficit. ita etiam in Iphigenia, soror fratrem: & in Helle filius matrem dediturus agnoscit. Repugnantiam, inquam, habere videntur hæc: quia vno loco certum Tragicæ genus appellat pulcherrimum; in altero præstantissimum, optimumque dicit contrarium genus.

Sed tamen repugnantiam in ijs esse nullā intelligemus, si animaduertamus vnum, quod viri quidam doctissimi monuerunt: non idem Aristoteli in loco priore pulcherrimum esse, quod in posteriore optimum est. Nam quid ibi pulcherrimum sit, postrema declarat eius loci clausula. qua dicitur, ac decernitur, Fabulas exitu absolutas infelici esse maximè Tragicas; & Euripidem esse maximè Tragicum: quia plerumque Tragicæ suas sine terminat infelici. Erit igitur Aristoteli eo loco *μυδὸς καλὸς*, & *καλλίστη τραγῳδία*, hoc est pulchra Fabula; & Tragicæ pulcherrima, erit inquam, ea, quæ maxime Tragica est. Ea verò quæ maxime est Tragica, est pathetica, hoc est illa, quæ cædes habet re ipsa patratas, atque infortunium absolute, perfectèq. consecutum, ut ante iam diximus. Neque vero sequitur hinc, huiusmodi Fabulas debere etiam dici optimas, quia maxime Tragicæ sunt. Nam esse maxime Tragicum non est habere omnia, quibus absolui omnium optima Tragicæ possit, sed habere *πίδης*, hoc est atrocitatem, interitus, vulnera, cædes. Quid igitur est Aristoteli optimum, & quid ille significat cum enumeratis omnibus omnino Tragicæ generibus, ait ad extremum, *κράτιστον δὲ τὸ τελευτῶν*; vltimum autem optimum est; exponitque vim optimi in Iphigenia in Cresphonte, ceterisque Fabulis huiusmodi, quæ mutationem fortunæ felicem habent? Responderim, Aristoteli eo loco, genus optimum id esse, quod absolute rerum perficitur omnium, quæ non in probabili tantum, & bona, sed in perfectissima Fabula postulantur. cuiusmodi est dispositio, nodus, solutio, Agnitio, Peripetia, aliaque longè plurima, quæ laudatissimam faciunt, ac perficiunt Fabulam: in primisque id, quod facere possit, ut facilius purgentur affectus, atque illi restituantur mediocritati, quam Tragicæ propositam esse declarauimus. Hoc nimirum ex ipso intelligimus Aristotele planissime; cum Euripidem dicat esse maxime Tragicum, sed malè contexere, ac disponere Fabulas. consequens enim est, id etiam Aristotelem significare, ac dicere; eundem Euripidem esse quidem maxime Tragicum, sed non optimum; cum illam dispositionem, & contextum Fabulæ non habeat, quæ optimæ Tragicæ deesse non debet.

Igitur, ut breuissime comprehendamus omnia, genus Tragicæ

maxime Tragicum est genus patheticum . patheticum genus est , in quo cædes , vulnera , aliaque huiusmodi crudelitatis , atrocitatis , infortunij postremi re ipsa accidunt argumenta . Hoc ipsum maxime Tragicum , & patheticum genus appellatur quidem pulcrum , sed non necessario dicitur etiam optimum : cum sæpe careat ijs rebus , quæ genus faciunt optimum . optimum enim illud est , quod felicitatem in exitu reperit . est autem optimum quia multa sanè habet , quibus carere solet plerumque id , quod infelici fine concluditur . Habet quippe dispositionem elegantio rem , nodum , solutionem , Agnitionem , & cum Agnitione Peripetiam ; quas sæpenumero pathetica Fabulæ non habent . quod si habeant , deteriores tamen his sunt , quæ felicitate , fortunaque in melius commutata clauduntur . Illa enim terminatione felici , ac læta temperatur acerbitas rei , faciliusque commiseratio , terrorque purgantur , hoc est , ad eam rediguntur mediocritatem , ad quam affectus illos redigere conatur Tragœdia , quæ in hanc gratiam , ut huius initio libelli disseruimus , est instituta . Huc accedit , quod spectatores hauriunt multo maximam è spectaculo voluptatem , cum vident , viros infelices ex eo periculo demum evasisse . Itaque fit , ut huiusmodi Tragœdiæ , non modo voluptatem afferant imitationis beneficio , quod est commune cum omnibus , verum etiam exitu illo felici , & eius depulsione periculi , quod terrore animos , & commiseratione maxima conturbauerat .

Neque verò in his Fabulis ea miserationis , timorisque commotio desideratur , quæ singulis necessaria Tragœdijs est . Impelluntur enim , & concitantur affectibus illis maxime spectatores , cum eò rem , atque in illas angustias adductam vident , ut qui versatur in discrimine , nulla elabi ratione posse videatur . Sunt igitur in hisce Tragœdijs eiusmodi commotiones ; & est præterea secundus exitus , quo commotiones illæ temperentur , atque ad iustam mediocritatem redigantur . Id vero non ideo dicimus , quod ea mediocritas negligi debeat in pathetico genere ; sed quod in hoc lato , felicique multo facillime comparetur .

*An insigni , vel probitate , vel scelere præditi homines
idenei Tragœdiæ sint . Caput XXIV .*

EX ijs quæ pronunciauimus , quæstiones suboriuntur aliquæ , quas tractare singillatim oporteat , & explicare . Sit igitur hæc prima . Num insignitè boni , aut eximie flagitiosi homines depelli prorsus è Tragœdia debeant . In quo tamen animaduertendum id est : non hic de singulis personis , quæ in Tragicis Fabulis inducuntur , sermonem

nem esse; multos quippe in ijs videmus agere, ac loqui Tyrannos, & profligatos homines; sed de ijs nominatim, qui vel suo, vel alieno peccato, atque errore in aduersam lapsi fortunam, aut è periculo repente subducti, commiserationem, terroremque ciere in spectatorum animis facillimè debent.

De his ergo in cap. xj. id primò decernit Aristoteles: excellenti probitate, iustitia, & sanctimonia viros non esse eos, qui principes agere partes in Tragœdia possint, hoc est illas, quæ commiserationem exprimunt, ac terrorem. Rationem reddit obscuram, atq. oppidò difficilem; quæ perpendenda, exponendaq. diligenter est. Torfit enim omnes interpretes; nec Latinos modò, sed etiam Arabes in diuersa distinxit. Nam Auerroës ipse Iosephum illum sacris nobilitatum historijs, accomodatum esse argumentum Tragœdiæ confirmat, cum hunc Aristotelis locum per paraphrasim explicat. At hoc homine nihil fieri melius, nihil sanctius, nihil iustius, nihil innocentius potest. Itaque ne ille quidem, qui Aristotelis oracula se profitetur imperitis euoluere, potuit hoc loco eiusdem Aristotelis, non dico rationem sententiæ subiunctam, sed sententiam ipsam interpretari.

Ratio igitur est huiusmodi. quòd aduersa innocentium, ac sanctissimorum hominum fortuna, neq. commiserationem, neque terrorem queat excitare; cum ea res nihil miserandi, aut terribilis habeat, sed impij plurimum, ac scelesti. Primum, inquit, certissimum est, minime decere, bonos, & æquos viros ex felicibus infelices factos in scenam proferre: hoc enim neq. formidolosum est, neq. miserabile, sed scelestum, & odio dignum acerbissimo. Ita quippè placuit extrema huius rationis interpretari verba, & latina facere, quæ Græca sic sunt. οὐ γὰρ φοβερὸν, οὐδὲ ἐλεῖν, ἀλλὰ μισητὸν εἶναι. Quibus sanè verbis quid sibi voluerit, ac significauerit Aristoteles, haud satis liquet. Varij enim interpretes de germana sententia iudicarunt variè. Ac Robertellus quidè, ratus, propter ea, quæ docet idem Aristoteles in secundo Rhetoricorum, viros bonos idoneos esse maxime ad misericordiam concitandā, quippè qui calamitate videntur indigni, eaq. fortuna, qua feriuntur aduersa; confirmauit, eundem Aristotelem nihil hic ijs, quæ docuit in Rhetoricis contrarium dicere: sed expungere viros eximiè bonos à Tragœdia, non quòd ad misericordiam sua calamitate commouendam accomodati non sint, sed quòd timorem spectatoribus incutere non possint. Neq. enim omnis omnino commiseratio, inquit, Tragœdiæ propria est, sed nominatim ea, quæ cum timore coniuncta, copulataq. sit. Verùm sine dubio fallitur hic interpretes. Nam Aristoteles ait disertissimè per disunctionem, huiusmodi tam sanctos, & iustos viros neq. terrorem, neq. misericordiam commouere. οὐ γὰρ φοβερὸν, οὐδὲ ἐλεῖν. neq. terribile, inquit, hoc est, neq. miserabile, non igitur coniun-

git cum commiseratione terrorem, sed potius abiungit, affirmans, nullum ex ijs affectibus in ea Tragœdia commoueri, cui optimi sanctissimiq. viri præbeant argumentum. Itaq. non modo vult in ea Fabula non posse commoueri terrorem, sed ne misericordiam quidem.

Alij putarunt idcirco viros huiusmodi ab Aristotele repudiari, nec in Tragœdiam admitti, quòd periculum sit, ne spectatores impiam de Dijs animo consignent opinionem, si videât, tam iustas immerentesq. personas improborum exponi contumelijs, & iniquè vexari. Suspiciantur enim faciliè hæc intuentes spectatores, Deum, vel non intelligere res humanas, & quæ geruntur in terris, vel easdem, si noscit, negligere, ac pati terrarum orbem cæca fortunæ temeritate, casuq. administrari. Hæc ratio valere fortassis ijs tēporibus potuit plurimum: sed longissimè distat ab ijs quæ loquitur hic Aristoteles. Nullam quipè religionis, aut Deorum mentionem facit, cum hæc innocentissimorum, ac iustissimorum hominum in exitium incidentium exempla dispungit: sed ait tantummodo, id neq. miserandum esse, neq. terribile, sed scelestum. Nam quod aliqui velint id intelligi debere ex voce illa Græca *μικρὸν*, minimè probandum existimo: cum ei nulla huiusmodi notio subiecta sit, quæ significare possit, Aristotelem velle, periculum subesse, ne nos irascamur aduersum Deos, cum immerentes, & sanctissimos homines affligiari conspiciamus. Est enim *μικρὸν* improbum, scelestum, execrandum, & quod dignum odio capitali putatur: ac propterea verba illa latinè sic reddere sumus ausi. Non enim hoc est miserabile, vel terribile, sed scelestum, & odio dignum acerbò, vel detestabile.

Audiendus igitur est, & probandus Alexander Piccolomineus; qui veram eius rationis, solidamq. sententiam è postremis illis Aristotelis exprimit verbis, ita coniunctis, vt in oratione sunt. Docet enim, cur eiusmodi exemplum infelicitatis dixerit, nec terrificum esse, nec miserandum. Docet autem, affirmans, id Aristotelem velle: eorum animum, qui spectanda Fabula dant operam, sic exardescere odio aduersus eorum scelus, atq. improbitatem, qui iustissimos, atq. innocentissimos viros per non ferendam iniuriam vexant, vt misericordia, terroriq. nullus omnino locus relinquatur. Etenim res est commiseratione, ac terrore dignissima; cum & misericordiæ motus ex immerentium pœna incrementum capiat, & terror augeatur ex eo, quòd nobis ipsis, qui tam pij, iustique non sumus, eiusmodi malum multo magis timere debeamus: sed tamen odio, quod è scelestissimo conceptum est facinore, ita totus occupatur animus, vt de miseria illa, deque periculo sibi etiam imminente cogitare non possit, nec locum ceteris affectibus inuenire, vna regnante iam ira ex detestabili flagitio concitata. Itaque frustra laborat Castelnutrus,

cum

cum Aristotelem premere se putat rationibus longè grauissimis, quæ demonstrant, innocentes, quo maiore præditi virtute, ac sanctimonia sunt, hoc magis inferere spectatorum animis metum, & commiserationem posse. Non enim hoc negat Aristoteles; ex innocentissimorum hominum miseria nasci posse, si ea miseria solitariè spectetur, nec animus de illius auctore calamitatis cogitet: sed contendit, in Theatro, ubi non modò illa exhibetur iustissimorum hominum perniciēs, sed improbitas auctorum detestabilis, spectatores ita occupari odio, iraque, vt terrorem, & commiserationem depellere, ac prope dispungere cogantur ex animo. Hæc de viris eximie bonis, ac iustis decreta sunt.

Sequuntur homines insignitè improbi, ac scelesti. quos Tragediæ aptos non esse intelligi ex eadem ratione vult Aristoteles: quòd nimirum, neq. commiserationem, neque terrorem excitent, sed odium potius pariant, & execrationem. Et quoniam huiusmodi homines improbi commutationem fortunæ duplicem nancisci possunt, vel ab aduersa in secundam, vel à secunda in aduersam; alterum profert in hac quæstione sancitum huiusmodi. Scelestissimos homines inducere ab exitiosa fortuna euectos ad prosperam, à Tragediæ ratione maxime alienum esse. Ratio, vt diximus, eadem est: sed roboratur tamen, ac magis amplificatur. Confirmat enim, non modò nullam ea fortunæ mutatione misericordiam, aut timorem in animis excitari, sed ne illam quidem commotionem, quam Græci dicunt *φιλανθρωπία*, hæc verò animi quædam affectio est, sic insita naturæ, vt euelli non queat, nisi à nobis extirpetur humanitas; atq. ideò latinè reddi non potest, nisi humanitas appelletur. Vt autem dicamus hæc explanatius; philanthropia est commiserationis quædam forma, & species, qua mouemur etiam erga inimicos priuatos, hostesq. publicos, si eos fortè aliquo inusitato, inauditoq. tormentorum genere videamus excruciarī. Nam quia odio eos prosequitur animus immortalī, commiseratione propria prosequi non potest: quæ tum commouetur cum aliquos aspiciamus cruciamento, aut alio malo vexari, quo illi digni minimè putentur à nobis. At inimicos omnibus dignos malis existimamus: nihilo minus tamen eorum quoque, quos odimus, acerbissimis cruciatibus permouemur: quia philanthropia illa, quæ vox amorem erga homines nobis insitum, & naturalem significat, debilitari quidem potest, ac minui, tolli omnino, & euelli non potest. Itaque videtur hæc philanthropia nihil aliud esse, nisi misericordia quædam remissior, & quodammodo debilitata. Contendit igitur Aristoteles tantum abesse, vt ea commutatio fortunæ, misericordia vlla possit afficere spectatores, vt ne mouere quidem queat philanthropiam; quæ misericordiæ quidam quasi gradus est remissus, maximeq. debilita-

tus. Hæc autem affectio moueri non potest, quia nulla mala sunt, quæ doleat philanthropia, vbi fortuna flagitiosis aspirat.

Tertio loco pronunciat, scelestissimos item homines, & palmari aliquo notatos flagitio à florente fortuna in incommodam, asperamque prolapsos dispungi à Tragœdijs oportere. Ratio eadem est, & ex eodem fonte petita, hoc est à fine, qui Tragœdiæ propositus dicitur. Neque enim eiusmodi personæ commiserationem vllam, terroremque ciere possunt. non commiserationem; quia propter inaudita scelera, mortalium omnium misericordia sunt indigni: non terrorem; quia nobis minimè similes sunt, inquit Aristoteles. Ex eo enim oritur terror, quòd metuamus, ne nobis etiam is casus accadat, quem alijs, probitate nos, vel vincentibus, vel æquantibus euenisse conspiciamus. At qui sceleris tantam habent exuperantiam, flagitio, atq. improbitate nos vincunt.

Quarto itaq. loco, reliquum esse statuit, vt Tragœdijs idonei tantummodo sint, qui superioribus hisce, hoc est, sanctissimis, scelestissimisq. quadam quasi probitatis mediocritate sunt interiecti. Huiusmodi autem sunt, inquit, qui nec virtute, iustitiæ antecellunt alijs, nec prauitate, vitioque aliquo insigni præditi sunt, sed humano quodam errore ex magna dignitate, ac fortuna in magnam sint infelicitatem delapsi: qualis est Oedipus, Thyestes, alijsq. generis huius illustres, ac nobiles viri. Ita decernit Arist.

An illæ Tragœdiæ felici exitu terminatæ dici potius Tragicocomœdiæ debeant. Caput XXV.

GENUS quoddam dramaticæ Fabulæ nouissimè fuit à nostris ipsorum poëtis excogitatum in Italia, quod Tragicocomœdiam appellarunt. Et quoniam læto illud exitu concludunt, in animum vulgus induxit sui, omnes omnino Fabulas Tragicas, quæ felici terminantur fine, Tragicocomœdias esse dicendas. Videndum est igitur, quid habeat hæc noua Tragicocomœdia proprium: vt intelligamus, an his similes illæ sint exitu prospero perfectæ Fabulæ, quas non modo Tragœdias, sed Tragœdiarum primas appellat Aristoteles: cuiusmodi fuisse ait Iphigeniam.

Hæc noua poëtarum Italorum Fabula ex Tragœdiâ, Comœdiâque composita, quemadmodum indicat nomen, felici quidem, lætoque absoluitur exitu: sed lætus, & felix Fabulæ finis non potest per se Tragicocomœdiam constituere, nisi cetera, quæ Tragœdiæ, Comœdiæque sunt magis propria, coniungantur; vt ex ijs tertia componatur Fabula. Lætus enim exitus Tragœdiæ aduentitius est; adeoque in plerisque
fine

sine reprehensione desideratur: & si ab Iphigenia occideretur Orestes, sua laude illa Tragedia non careret. Itaq. Fabula dici non debet habere aliquid ex Tragedia proprium, quia lato successu actioni dramatica finem imponit. Immo verò felix exitus ne Comœdiæ quidem omnino proprius dici deberet: cum interdum etiam in Tragedia reperitur. Neq. enim ea, quæ verè propria sunt, communicantur cum alijs. Quæ nam igitur erit ea rerum propriarum communio, coniunctioque, quæ mediam, ac tertiam conflare Fabulam possit ex Comœdia, Tragediaq. compositam? Respondeo brevissimè: duo componi oportere; hoc est utriusq. Fabulæ finem; & personas. His enim duabus notis omnino certis, minimeq. fallentibus illæ Fabulæ secernuntur. Finis autem à nobis hic dicitur, non exitus, & clausula Fabulæ, sed scopus, & id, quod Fabulæ, Fabulæque scriptori propositum est. Huiusmodi finis, si Tragediam spectes, est commiseratio, & timor; si Comœdiam, risus. Vt enim Tragedia, perturbandis affectibus illis grauioribus, eos purgat, demonstrans quid timere, quid prosequi misericordia debeamus, ita Comœdia, commouendo risu, docet nos ineptias, & stultorum insanias irridere: ostenditq. quid risu dignum sit è tam multis humanæ vitæ negotijs, quæ quotidie mortalium infinita contentione transiguntur. Personæ haud minus inter se differunt, quàm fines utriq. Fabulæ propositi. Nam Tragici sunt illustres, vt alibi diximus, & dominatum aliquem, aut imperium obtinentes: Comici sunt mediæ, ac plebeïæ, vt in libello de Comœdia demonstrabimus.

Itaq. Tragicocomœdia nō poterit iure vlla Fabula dici, quæ finem Tragediæ, Comœdiæq. tam varium non vnâ coniungat; quæq. personas non permisceat omnes, faciatque, vt ordines primi cum infimis, medij cum vtriusq. proferantur in scenam: eo prorsus modo, quo Plautus in Amphitruone Mercurium, & Iouem gregalibus illis medijsq. personis adiunxit. Quamquam ea Fabula Comœdia dici debet, quia risus, ac ioci tantummodo tractationem habet: affectus illos Tragicos non attingit. Quod si eam Plautus ipse Tragicocomœdiam appellat in prologo; per iocum appellat, non seriò: ad occupandum videlicet locum, & reprehensoribus eripiendam ansam; qui mirari poterant, cur poëta Comicus induceret Deos. His enim accusatoribus per iocum respondet: dare ijs se veniam, vt si minus eam dicere velint Comoœdiam, Tragicocomœdiam nominent.

His ergò constitutis, affirmatè pronuncio, veteres illas Fabulas antiquorum poëtarum, Euripidis, Sophoclis, Æschyli, aliorumque, quæ redeunte fortuna terminantur, non Tragicocomœdias appellandas esse, sed Tragoedias. Nam præterquamquòd ita nominantur ab Aristotele, simplex ipsa Fabula, hoc est actione Tragica, Comicaq. mini-

mè composita, plane declarat, nihil eas habere cum Comoedia commune, cuius causa dici Tragicocomoediæ debeant. Non enim in ijs finis vtriusque Fabulæ committitur: cuiusmodi est commiserationis terrorisque, ac risus commotio; non personæ Regiæ, plebeiæq. permiscuntur. quæ profecto necessaria sic sunt, vt si vel vnum ex ijs consideretur, Tragicocomoediæ constitutio esse vlla non possit.

Quæret hic ad extremum aliquis: an licuerit nostris nouum hoc Fabulæ genus extundere. Sed hanc ego quæstionem explicabo in libello de Comoedia: vbi præsidia designaturus sum, quibus tueri se possint, qui hoc poëticæ dramaticæ genus vel instaurarunt, vel inueniunt. Placet hic tantum adscribere Aristotelis locum ex cap. xi. paulo ante medium, in quo videtur quidem mentionem eiusmodi poëmatiss facere, sed illud non omnino probare. Cum enim varias enumerasset Fabulas, de quadam non ita probabili sic loquitur. Sequitur ea, quæ à non nullis primo loco collocatur, ex duplici genere compositio: quo ex ordine Odyssæa est: quæ diuersa ratione partim ex præstantioribus personis, partim ex humilioribus constat. Huic sane primas tribuit theâtralis imperitia: quippe poëta hanc auram sequuntur: ceterum voluptas illa non Tragoediæ, sed Comoediæ propria est: in qua qui fuerunt inimicissimi, velut Orestes, & Agisthus, reconciliata gratia demum discedunt, nullusq. obtruncatur ab altero. Videtur, inquam, his verbis Aristoteles, illud hoc loco genus indicare: sed quia rem non probat, istorum poëtarum causam alio tueri præsidio conabimur in ea, quam de Comoedia disputatione molimur.

*An Argumentum Tragædiæ possit esse planè confectum,
& commentitium. Caput XXVI.*

HÆc verò quæstio percelebris est, & grauissima. Quæritur enim an quemadmodum in Comoedia, & res ipsa, quam imitatur poëta, & eorum nomina, quos inducit, ex ingenio planè finguntur, sic etiam in Tragoedijs comminisci liceat argumentum illud, quod datur in scenam, atq. Actorum imitationi subiicitur. Multa pronunciat in hanc sententiam Aristoteles, quæ sunt à me proferenda per partes, vt de quæstione facilius, clariusq. constituatur.

Ait ergo primum in cap. vii]. non esse poëta, ita res gestas exponere, vt omnino sunt gestæ; sed quemadmodum vel verosimile, vel necesse est eas geri potuisse, aut debuisse. Hoc differt, inquit, ab historico poëta; quod hic generalia sequitur, & vniuersa, ille propria quædam, & peculiaria confectatur. Significat nimirum, poëta propositum, & consilium esse, non Achillem describere, aut res gestas Achil-

lis,

lis, sed in Achille, fortissimi speciem Imperatoris exprimere: historico verò, ipsas nominatim, ac propriè res exponere, quas gessit Alexander, eoq. planè modo, quo gestæ sunt. Atq. hinc intelligi vult; historia nobiliorem, & præstantiorem esse poësim: quippe quæ generalia persequens, & communia, proximè ad philosophiam accedat; historia verò peculiaria tractans, & propria, à ratione scientiæ, ac philosophiæ discedat. Quo fit, inquit, vt sapientius quiddam poësis, quàm historia sit. siquidem in aliqua re generali, atque communi, hæc in propria, & peculiari versatur. est enim generale, quæ cuiq. conveniat dicere, vel facere verosimiliter, aut necessariò; id quod spectat poësis, cum nomina imponat: contrà verò peculiare aliquid est, exponere quid ipse fecerit Alcibiades, tuleritq. Apud Comicos manifestum id est: qui Fabulas ex verosimilibus constituentes, nomina pro arbitratu comminiscuntur. Sed ex his Aristotelis verbis consequens esse dicet aliquis, Comoediam videri Tragoedia præstantiorem; cum Comoedia confingat nomina, quæ fingere, atq. imponere ex ingenio, Tragoediæ non licet. Si enim ficta, atq. imposita nomina argumento sunt, poëtam sequi quod est generale, ac propterea anteponendum historico esse, cui fingere nomina non licet, sequitur, Comoediam, quæ comminiscitur, & fingit personarum nomina, esse præstantiorem Tragoediæ, quæ nomina retinet vera, eaq. fingere, & comminisci non debet. Sic enim ipse ratiocinatur, ac disputat Arist. Poësis multo præstantior est, quàm historia; quia sequitur vniuersa quædam, & generalia in verosimili argumento. quare ipsa etiam imponit nomina pro arbitratu; quod potissimum fieri videmus in Comoedijs. Respondendum censeo, illam nominum ex ingenio fictorum impositionem argumento esse, poëtam generalia sequi: adeoq. posse ostendere, poëtam vniuersè historico nobiliorem, ac præstantiorem esse, qui peculiaria tractat, atque in singulari versatur argumento; quod erat Aristoteli propositum. si tamen poëtices variæ formæ, ac genera, non quidem cum historia comparentur, sed conferantur inter se, non posse illam eandem nominum impositionem efficere, vt ea poëtica species, quæ nomina comminiscitur, magis generalia sequatur, ac propterea præstantior, quàm cetera sit. Quamquam enim Tragoedia nomina retinet vera, quæ sumit ab historia, in certis tamen illis personis, non peculiaria quædam exprimit, sed generalia, hoc est, rerum terribilium, ac mirabilium formas illas perfectas, quas intuemur animo, non cernimus oculis. Quare Tragoedia haud minus generalia, complectitur, quàm Comoedia, nec ex eo fonte maior peti, minoræ præstantia potest, si poëtica genera inter se comparentur. Ceterum videamus quid de hac nominum impositione loquatur, ac statuatur Aristoteles. Possumus enim aliam quoque respondendi rationem,

inire,

inire, si fortasse Tragœdiæ nomina interdum comminisci fas sit.

Ait igitur secundo loco: in Tragœdijs vera personarum nomina retineri, & eam potissimam, ac validissimam esse rationem, cur retineri sic debeant, quod Tragicum poëtam proferre verosimilia prorsus oporteat, ad mouendos auditorum illos graues timoris, & commiserationis affectus. Non est autem ita verosimile, fuisse Reges, quorum nomina ignorentur, ut est credibile, fuisse gregarios aliquos ciues, oblitteratis iam nominibus, quos Comœdia possit imitari. Itaq. veteres Tragœdiæ, ut idem monet Aristoteles, in paucissimis omnes versatæ familijs sunt, quarum Heroës, ac Reges ex notissimis populo nominibus agnoscebantur. Sed hic illud est intelligendum: vnâ cum nominibus aliquid etiam rei gestæ retineri: nec mutari quod de Oedipo dicitur: occidisse nimirum patrem; ac matrem ignoto stupro violasse. Quia tamen huic rei gestæ adduntur infinita, quæ poëtarum excogitat ingenium, idcirco dicuntur sola personarum interdum nomina ex historia retineri.

Ait tertio Tragœdias esse quasdam, in quibus vnum aut alterum nomen retineatur ex veris, cetera confingantur. Sed tamen hic etiam est animaduertendum, quod modò diximus; cum hoc vno, aut altero nomine sumi præterea ab historia, & inferi Fabulæ aliquam rei gestæ perexiguam partem: quæ figmentis sic amplificatur, commutaturque, ut sola personarum nomina ab historia desumpta esse videantur. Et quoniam in tanta Tragicorum varietate poëtarum, hoc etiam ausi fuerant nonnulli, ut, & nomina, & argumentum totum comminiscerentur;

Ait quarto loco; Tragœdias aliquas esse, quæ, tum nomina, tum etiam rem ipsam, & argumentum confingant totum: sic prorsus, ut nihil ab historia mutuentur, nihil habeant veri. Huiusmodi fuisse confirmat Agathonis Tragœdiam, quæ Flos dicebatur. Aliæ, inquit, Fabulæ tamen sunt omnino commentitiæ: qualis est Flos Agathonis: quæ tametsi res ipsas planè omnes fingunt, & nomina omnia, placent tamen, & auditores oblectant. Itaq. probat quidem magis Aristoteles Fabulas illas, quæ veris vtuntur nominibus, verèq. rebus gestis, veluti fundamentis innituntur, has tamen omnino non improbat: additq. rationem, cur improbandæ non videantur. Ait enim etiam illa nomina vera, & res veras, quæ retinentur in perfectionibus Fabulis, esse multis ignotas; qui tamen earum spectaculo moueantur, & delectentur: ex quo debeat intelligi, fictis hisce Tragœdiarum argumentis, fictisq. nominibus posse, non quidem æquè, sed tamen posse spectatorum animos ad misericordiam, timoremq. compelli.

Quapropter ex his, quæ docentur ab Aristotele, ita profligari atq. ad exitum perducì tota quæstio potest. Tragœdiarum genera, si varium

rium earum, ac multiplex spectemus argumentum, esse tria: primum absolutissimum omnium, ac perfectissimum, maximeq. ciendis affectibus accomodatum; hoc est illud, in quo vera nomina retinentur, & res ipsa est etiam vera, quæ Fabulæ fundamentum suppeditat: secundum, minus absolutum perfectumque; in quo nimirum nomen, vnum, aut alterum personarum verum est, cetera commentitia, & ficta omnia: tertium imperfectissimum, nec cum alijs de præstantia, & dignitate contendens; hoc est illud, in quo, non ipsa modo nomina, sed etiam res planè omnes ingenio poëtæ sunt excogitata. Hæc eadem sententia fuisse videtur Horatij; cum laudet maximè argumentum vetus, de medio sumptum, atq. notissimum; sed longè alia ratione dispositum quàm tractatū prius ab alijs sit. Possunt enim Medea, Iphigenia, Thyestes, aliæ veterum Tragædiæ peculiari aliquo artificio sic disponi, vt earum argumentum nouum esse videatur. quod idem docet Horatius.

Rectius Iliacum carmen producis in ætus;

Quam si proferres ignota, indictaq. primus.

Publica materies priuati iuris erit, si

Non circa vilem, patulumq. moraberis orbem.

Hæc, inquam, cum dicat Horatius, videtur velle, perfectissimæ argumentum Tragædiæ peti debere non modo à re vera, vel ab historia, sed nominatim ab ea, quæ nota sit, vt & facile percipiatur ab omnibus, & eam habeat fidem, quæ possit commiserationem, & lacrymas excitare.

An Tragædia sit Heroico Poëmate præstantior.

Caput XXVII.

QUoniam in proximè superiori disputatione fuit Tragædia cum historia, & cum ipsa quoq. Comædia comparanda, conferamus eandem etiam cum Epica, illamq. tractemus compendio questionem, quam Aristoteles explicat in cap. poëtices xxiv. quod est extremum. vbi eorum primò rationem, atque argumentationem proponit omnem, qui Tragædiæ anteferebant Epicam, in hunc modum. Ea poësis est præstantior, quæ paucioribus indiget adiumentis, atq. præsidij extrinsecus accersitis ad imitationem suam. Epica paucioribus eget, quàm Tragica: cum histrionibus vtatur leuissimis, apparatu, saltationibus, harmonia. Quæ profecto nihil significant aliud, nisi Tragœdiam comparatam esse in gratiam spectatorum minus intelligentium, atq. imperitorum; Epicam in gratiam doctorum hominum, atque prudentium, qui necesse non habent ab histrionibus, atque

atque à Choricis discere, vel nosse facilius ea, quæ poëta versibus imitatur.

Quibus ita propositis, hoc modo respondet Aristoteles: Tragœdiam habere vim suam sine apparatu, atque harmonia. quæ partes quamquam adnumerantur inter eas, quæ dicuntur qualitatis, externæ tamen sunt, atq. ipsi aduentitiæ Tragœdiæ. Quare si legatur tantum, histrionescq. remoueantur omnes, atq. apparatus Theatri, commiseratione tamen, ac timore legentem afficiet ipsa per se. vt ex hoc facile intelligere debeamus, Chori cantum, Actorum gestum omnem, ac motum, ceteraq. huiusmodi, additamenta quædam esse, ac præsidia extrinsecus accidentia: quæ ipsi etiam interdum adiungebantur Epopœiæ; cum à Rhapsodis voce, ac cantu recitaretur, aut ageretur etiam ab histrionibus ipso gestu corporis, ac scenico motu: vt ibidem docet Aristoteles, ea, quæ ab istis obijciuntur ita confutans. Primum, inquit, huiusmodi accusatio non poëtica, sed histrionica est. Nam ipsi quoq. Rhapsodi, dum munus obeunt suum, hoc adiungunt opificium Epicæ, vel recitantes, hoc est modulatè canentes hexametros, quod Sofistratus facere solitus erat, vel etiam agentes, addito gestu, motuque; quod Mnasis theus faciebat Opuntius. Ita placuit ex interpretum auctoritate reddere per paraphrasim Aristotelis verba non, nihil obscura; quibus egregiè tela regerit in aduersarios. Reprehendunt enim illi leuitatem actionis scenicæ, qua careat Epopœia. At hæc, inquit, non est poëta, sed histrionum. Contendunt, Tragœdiam multis vt præsidijis externis, quæ demonstrent quandam quasi poëmatibus inopiam, aliunde petentis adiumenta. At eadem præsidia ipsa quoq. sæpe numero poscit à Rhapsodis Epopœia: de quibus lege quæ disputauimus in Virgilianis Vindicijs, loco primo lib. Æneid. iij. Non potest igitur illo nomine despici Tragœdia, quin ipsa etiam Epica, contemnatur. Habet hoc quidem amplius Tragœdia, quòd in eam gratiam facta est, vt agatur. Sed tamen id facere non potest, quin, actio Tragœdiæ quiddam externum, atq. aduentitium sit. Vel illud argumento est, quòd cum legitur, ad eosdem animum impellit affectus, ad quos commonet, cum agitur in proskenio.

His summotis obicibus, explicatè docet Aristoteles, Tragœdiam esse præstantiorem Epica, & meliorem. docet autem duabus potissimum permotus rationibus, quas ita disponit.

Tragœdiæ suppetunt omnia, quæ habet Epopœia. Est enim Tragœdia quoq. versibus expressa, perfectaq. numeris imitatio, quemadmodum est Epopœia. igitur in illo genere pares sunt. Sed accedunt illi præterea multa, quibus caret Epopœia: vt Peripetia, Agnitiones, nodi varij, solutiones, spectaculum, apparatus, harmonia; quæ delectationem afferunt ampliorem. ergo Tragœdia debet haberi

præ-

præstantior. Hic tamen vnum animaduertere necesse est. Petrum Victorium, & Alexandrum Piccolomineum existimasse, Aristotelem in hac ratione, quam exposuimus, dare veniam Tragoediæ, vt versibus vtatur Heroicis. quod si verum esset, euerteretur quod huius operis initio diximus. Sed re ipsa nihil huiusmodi apud Aristotelem hic est. Putant autem illum hac ratione tractanda sic esse locutum. Habet Tragoedia quicquid habet Epica; est enim imitatio per metrum hexametrum, vel Heroicum. Id, inquam, censent, Aristotelem dixisse: nihil tamen apud eum hic huiusmodi reperias; sed tantummodo metrum, ac versum. Tragoedia, inquit, habet omnia quæ habet Epopœia. vtitur enim metro. Quam eandem sententiam iisdem vocibus, & eodem metri nomine protulit in cap. ij. vbi cum Tragoediæ retexuisset ortum, progressiones, accessiones, statum; de versibus demum dixit, vsam eam olim octonarijs fuisse: sed reiectis ad extremum octonarijs, adsciuisse senarium, atq. in eo conquiescente. Et quoniam ita de Tragoedia disputabat per comparisonem, cum Epopœia, de vtraque postmodum hæc verba subiunxit. ἡ μὲν οὖν ἐποποιία τῇ τραγωδίᾳ μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου μιμήσις εἶναι σπουδαίον ἠκολούθησεν. Quem locum, verbum prope verbo reddens, ita latinum fecit ipse. Victorius. Epopœia igitur Tragoediam comitata est vsque adhuc solum, quod metrica oratione virorum excellentium imitatio sit. Ita, inquam, hunc locum latine vertit Victorius: verumtamen contendit, in antiquis codicibus non metrum vniuersè scriptum esse, sed metrum magnum: vt sententia sit: Tragoediam eo nomine similem esse Epopœiæ, quod imitatio quædam sit, metro vtens magno, hoc est, Heroico, vel hexametrum. Scripturam illam antiquam hanc ait fuisse. ἡ μὲν οὖν τῇ τραγωδίᾳ μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου μιμήσις εἶναι σπουδαίον ἠκολούθησεν. hoc est. Itaque Epopœia Tragoediam eo vsque comitata solum est, quod virorum præstantium imitatio sit per magnum metrum. Cum ergo in hoc etiam loco cap. xxiv. in metro similem esse dixerit Tragoediam Epopœiæ, existimat, metri nomine intelligi debere non metrum vniuersè, sed nominatim illud magnum, hoc est, Heroicum cap. ij. Denique tota istorum ratio in antiqua illa scriptura posita est, in qua sit, non ἐποποιία μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου: sed μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου.

Respondeo verò primum: versum magnum dici posse etiam iambum senarium. Vt enim diximus in cap. de Dictione, multi fuerunt, in primisq. Terentianus Maurus, qui versum Tragoediæ appellarint Heroicum: non quod hexameter sit, sed quod referat in proscenio res gestas Heroum, quemadmodum extra scenam eorundem præclara facinora canit hexameter, qui dicit solet Heroicus. Sit ergo magnum metrum, versus Heroicus, sed sit is, qui versatur in rebus gestis Heroum,

roum, non qui à Grammaticis appellatur hexameter.

Deinde contendo: scripturam illam non esse probandam, si id significet, quod significare Victorius vellet. Pugnat enim cum ijs, quæ ante dixerat Aristoteles de octonarijs. Quid enim oportuit dicere, Tragoediam reieciſſe octonarios, & in ſenarijs conſueuiſſe, ſi uſa olim fuiſſet hexametris, & iſdem hexametris uti poſſet? Merito igitur omnes ſcripturam illam expunxerunt. nec eam ego in aliquo codice legi ex ijs, quos typographi nobis exponunt: immo verò ne Victorius quidem ipſe auſus eſt caſtigare locum in ſuo. Habet enim, non quidem *μέτρα μεγάλα*: ſed *μέτρα καὶ λίγα*. Et profeſſio vel ex eo cõſtat, mēdū aliquod ibi fuiſſe, quòd in eodem cap. ij. Heroicum verſum Ariſtoteles à Tragoedia dixerit alienum eſſe, ut nos demonſtrauiſus ſupra in cap. de Diſtione. In hoc autem cap. xxiv. metrum non eſſe verſum Heroicum, aut hexametrum ipſemet etiam apertiffimè declarat auctor, qui in cap. xxij. Tragoediæ diſcrimen ab Epopœia petiuit ex metro. Diſfert, inquit, Epopœiæ contextus à Tragico longitudine, metroq.

Hæc ergò ratio primum Ariſtotelem impulit, ut diceret, præſtantiorẽ eſſe Tragoediam quàm Epicam; quòd cum Tragoedia imitatio poëtica ſit numeris vtens, ac verſibus, nihil deſideret eorum, quæ in Epica ſunt, & habeat præterea multa oblectationis instrumenta, quibus careat Epica.

Alteram ducit rationem ab illa actionis vnitate, quam diximus eſſe cum vtrâq. communẽ. Hanc ergò ait Ariſtoteles eſſe maiorem in imitatione Tragica. quippe quæ rerum claudatur limitibus earum, quas vnus tantummodo ſpatio diei geri potuiſſe, ac tranſigi verofiſimile ſit. Epopœia enim in hoc genere tam libera eſt, ut ei ſas ſit actionem vnã complecti, quæ longo tempore perfici atque ad exitum perducì potuerit, ut docuiſus in diſſertationibus Virgilianis ad lib. xij. in fine. & ad lib. ij. loco j. Et quoniam quod anguſtiores habet temporum, ac locorum terminos, quodq. magis contractum eſt, multo magis vnum videtur eſſe, quàm quod protrahitur longius, multo magis habenda eſt vnã, & ſimplex actio Tragoediæ, quæ limites ſibi circumſcribit exiguos vnus diei, quàm Epica; quæ multorum annorum ſpatia complectitur.

TARQVINII
GALLVTII
SABINI
E SOCIETATE IESV
DE ANTIQVORVM
COMOEDIA
COMMENTARIVS
PROOEMIUM.

In quo definitio traditur.

COMOEDIAM in cap. poëticae secundo sic definit Aristoteles. Comoedia deteriorum imitatio est: non quidem secundum omne vitij genus, sed nominatim secundum illud, quod ridiculum est. porro illud est ridiculum vitium, quod sine dolore turpitudinem habet, hoc est deformitatem minimè nos interimmentem; illi prorsus similem, quæ in praua distor- taque facie, cum subito cernitur, risum ciet.

Sic Aristoteles. Et quoniam præter hanc definitionem, vix aliud quidpiam de Comoedia scriptum reliquit, eam hoc initio quasi proludentes explanabimus: ut quæ deinde quæstiones existent, expeditum, ac vacuum salebris inueniant locum.

Primò quidem Comoedia dicitur imitatio. quia forma quadam poë-

poëseos est : poësis enim est imitatio , vel expressio , effectioq. actio-
num humanarum verosimilium; pictorum artificio similis : qui colo-
ribus tum imitari dicuntur aliquid , cum illud sic effingere , atq. ex-
primere conantur, quemadmodum fuisse, vel esse, verosimile est. quæ
item apud Arist. sunt in poëtices cap. j. atq. à nobis explicabuntur in
Comment. de Elegia. cap. iv.

Quia verò actiones illas, & res hominum verosimiles, quarum poë-
sis est imitatio , vel eorum esse oportet , qui summi, ac principes in
Republica sunt , vel eorum , qui medij habentur, aut infimi, addidit
Aristoteles amplius aliquid, dixitque, Comoediam imitationem esse
deteriorum, hoc est, mediorum, infimorumque. Tres enim illos hu-
mani generis ordines sic distinxit , vt primos , illustresq. viros, inter
quos etiam Semideos censuit, meliores dixerit, infimos, atque inte-
rieptos appellarit deteriores. Igitur, vt à Tragoedia, cuius est, melio-
res, hoc est, Reges, ac viros principes imitari, Comoediam certa no-
ta secerneret, deteriores illi assignauit, qui sunt homines partim in-
fimorum ordinum , partim etiam mediorum . Ceterum, siue primos,
ac summos, siue medios, atq. interieptos imitetur poësis, eorum imi-
tetur necesse est actiones, ac mores, qui vel boni honestique, vel tur-
pes, ac mali sunt . Itaque illud etiam sibi vult, cum ex hominibus de-
teriores imitandos Comoediæ reseruat, vt hæc Fabula ex omnium
moribus sibi seponat, & eligat peiores . non tamen in omni genere
turpitudinis, ac vitij, sed in eo tantum, quod risum commouere pro-
pter leuitatem queat. Illa verò vitia risum ciere confirmat, quæ tur-
pitudinem quidem habent aliquam, sed minimè detestabilem, aut e-
xecrandam . Hanc enim cernimus in vitijs longè grauissimis : vt in
parricidijs illis, ac cædibus, quas Tragoedia proponit, & deploratio-
ne prosequitur . Quarè Comoedia peccata minora quædam, & erra-
ta leuiora complectitur , hoc est ea , quæ sunt imprudentium iuue-
num, seruorum corradentium ab avaris dominis aurum, lenonum de-
cipientium adolescentes, & senes ; atq. huiusmodi multa, quæ turpi-
tudinem habent, sed horrenda non sunt. Pulcherrima quippe illa simi-
litudo est, quæ petitur ab enormi, distortaq. facie, ad animi vitium
leue, ex ipsa corporis prauitate significandum . Nam quemadmodum
non omnia corporis vitia deformitatesque concitant risum , sed illæ
tantummodo, quæ dolorem magnum, aut interitum habenti non affe-
runt , sic non animi peccata omnia, erroresq. ridiculi sunt , sed ij so-
lum, qui vel nullum, vel minimè graue pariunt detrimentum. cuius-
modi est, vt diximus, senis avari deceptio , parasitorum fames, atq.
delusio, iuuenum amantium infania , serui calliditas , aut stultitia,
oratio vel fatuorum confusa, vel barbara peregrinorum. Si enim ani-
mi peccantis errata malam aliquam pestem afferunt, orbitatem, exi-
lium,

lium, egestatem, aliena sunt à risu, & grauiorem aliquem sensum postulanti, illi similem, quem postulant vitia corporis magna; qualia sunt vulnera, vel vlcera, quæ sine commiseratione, aut horrore quodam intueri non possumus. Nihil igitur est causæ, cur Alexander Piccolomineus affirmet, nullam ab Aristotele tradi veram, absolutamque suis partibus Comoediæ definitionem; sed traditurum fuisse in ea Commentarij parte, quam ex poëtica desideramus. Cum enim hæc definitio ducta sit à genere, quod est imitatio: à differentia; quæ continetur effictione hominum deteriorum: à fine; qui positus est in ridiculis, ac iocis; non video, quid ad absolutionem, perfectionemque requiri præterea possit. His adeo prætermisissis, ea, quæ indicata iam sunt, & leuiter in definitione perstricta, diligentius, accuratiusque perpendamus.

De Etymologia Comædiæ. Caput I.

Quærendum videtur initio, cur hoc scenicæ poëseos genus Comoedia dictum à veteribus sit. Quatuor nobis huius appellationis aperit causas Diomedes Grammaticus de hac etymologia, & notatione vocabuli sic disputans. Dicta Comoedia est *ἀπὸ τῶν κωμῶν*; hoc est à viculis: quòd ea Fabula humilium domorum fortunæ comprehendantur, non vt in Tragoedia publicarum, Regiarumque: vel *ἀπὸ τῆς κώμης*. id est à commestatione: quòd olim in huiusmodi Fabulis amantium iuuenum comi, hoc est, commestationes agebantur. vel *ἀπὸ τῶν κωμῶν*: nam *κῶμαι* pagi rusticorum sunt. aut certe à vicis vrbium. His, inquam, verbis Diomedes quatuor huius nominis explicat etymologias, & causas. Priores duas repetit à duabus notionibus subiectis huic voci *κῶμη*. quæ pagum significat rusticorum, & præterea vicum, hoc est partem aliquam vrbis. Diuiditur enim vrbs in vicos tamquam in membra: sic prorsus, vt quemadmodum vicus ex multis coagmentatur domibus, ita vrbs pluribus conflet, & componatur ex vicis; quod in Politicis tradit Arist. Docet ergo, Comoediam, vel dictam fuisse à pagis, qui Græcè dicuntur *κῶμαι*; vbi nimirum principio genus hoc poëmatis ab Attica iuuentute ad quæstum faciendum recitari soleret: vel à vicis vrbium; qui dicuntur item *κῶμαι*; vbi exhiberi melius coepit hæc Fabula, institutis liberis, ac licentibus ludis, statim atque ex agris conuenerunt Athenas ij, qui ante conditam illam urbem, mapalia coluerant, & filuas. Putat enim primos Athenarum incolæ fuisse conuenas aliquos ex agris, ijs similes, quos è circumiectis nemoribus, ac pascuis ad urbem Romam exedificandam fama est in Palatium confluisse. Igitur vt à Romanis, simul ac Vrbs excitata est, & concurrentibus vndique pastoribus impleta, ludi quidam excogitati sunt liberi à feriatis illis incolis exercendi per vicos, ac regiones

Y Vrbis,

Vrbis, quos dixere propterea Compitalia; ita conditis iam Athenis, & ex rusticis ciuitate conflata, credit Diomedes, decretos ab Atheniensibus fuisse ludos aliquos; in quibus, per ipsius discurrentes vrbis viros coeperint quidam poema ridiculum, petulans, ac ioculare proferre: quod ἐπὶ τῆς κωμῶν, hoc est à vicis vrbanis Comoedia dictum sit, vocabulo composito ab κῶμῳ, quæ significat cantum, & κῶμῳ, quæ vicus est: quasi Comœdia nihil aliud sit, quàm cantus in vicis vrbium emodulatus. est enim Græcè κωμῳδία. Posteriores duas etymologias ducit Diomedes à duobus Græcorum vocabulis, longè varia, longèq. inter se distracta significantibus. Primum est τὸ κωμῳδῖον: quam vocem si latinè reddas, dixeris viculum, siue particulam vrbis aliquam, & regionē: est quippè diminutiuum; deducta ἐπὶ τῆς κῶμῳ. Etymologia hæc à proximè superiori distare longissimè intelligetur, si non ipsum tantummodo vocabulum, ex quo deducta sit appellatio, sed etiam ratio cur ab illo deducta sit attendatur. Non enim hic à viculis vrbanis dictam idcirco Comœdiā putat, quòd in ijs initio cantaretur; sed propterea, quòd hæc Fabula ab ædibus Regijs, à Prætorijs, & Basilicis continetur, atq. humilium domorum, quibus viculi constant, fortunas sibi seponit imitatione tractandas. Quæ profecto tametsi verè dicuntur, haud tamen benè videtur etymologia inuestigari: cum κωμῳδῖον scribatur per omicron in antepenultima, κωμῳδία per omega cum iota subscripto. Alterum vocabulum est κῶμος, hoc est, comeffationis Deus, vel ipsamet comeffatio, vt idem docet Diomedes. Dicebatur autem comeffatio intempestiuum cōuiuium, quod iniri solebat à cœna. Epulas enim antiqui partiti quadrifariam sunt; in ientaculum, prandia, cœnas, comeffationes. Existimat ergo Diomedes, in primis illis conditarum vrbium ludis iuuenes intemperantes eiusmodi comeffationes exercuisse multas, atq. inter comeffationes ipsas egisse Fabulas, quas ἐπὶ τῆς κῶμῳ, hoc est à comeffatione Comœdias dixerint. Quin hæc intempestiua conuiuia, & comeffationes retentæ etiam postea fuisse videntur in aliqua Fabula: vt cernere licet in ea Plauti Comoedia, cui nomen est Bacchides. Compotatur enim alieno tempore filius cum meretricibus, acceditq. comeffationi turpissimæ pater nequam, & nihili; vt rei deformitas amplificetur.

Ab his etymologijs haud longè discessit Iulius Scaliger in lib. poet. j. cap. v. vbi de notatione huiusce nominis ita decernit. Iuuentus, inquit, vacui temporis otio, atq. licentia noctis abusa, secunda imperiorum, vel patroni, vel parentum, per pagos (non dum in vrbes conue-nerant) discurrere coepit. qui mos cum ipso nomine simul ad nos deductus est. Legimus enim apud Liuium comeffationes. inde eos lusus, quos vicatim agerent, ὅσα τὴν πόλιν, καὶ τὰς κώμας, aptè Comœdiam dixerit.

Nunc, quoniam hæc nominis impositi causæ petuntur singulæ ab ipso

Comoediarum exortu, eum intueri nos oportet accuratius, & varias huius Fabulæ formas inuestigare ab incunabulis.

De varijs Comædiarum generibus apud Græcos.

Caput II.

GRÆCORUM Comædia sic à tempore diuidi debet, vt alia dicenda sit vetus, alia media, alia noua. Veterem dico maledicam illam Comoediæ formam, quæ prima omnium in vſu fuit: eo videlicet tempore, quo ſummum ciuitatum ius penes populū erat. Fas enim illius ſæculi poëtis fuiſſe accepimus, riſum ex quocumque iocorum genere aucupari, ſiue illi conditi ſalibus eſſent, ſiue dictis amaris, atq. acerbitatibus aſperſi. Non enim æquo tantum animo, ſed perlibenti excipiebat populus ea, quæ in Iudicum iniquitatem, in mala Prætorum facinora, in improborum ciuium, diuitum præſertim, ac nobilium corruptos, & proſtigatos mores, certis etiam ex ipſo nomine designatis hominibus, maledicta, & ſcommata iacerentur. Ita enim fieri facile poſſe credebant, vt flagitioſi malæ famæ deterriti metu, & publicis cōſciſſi cōtumelijs ad bonā frugem, atq. ad iuſtitiaſ caſtra reuocarentur.

Roget fortasſe quiſpiam: in toto ne, integroq. Fabularum tractu, an in aliqua certa parte, atq. in tranſcursu ea maledicta contorquerentur in improbos. Respondet Iul. Scaliger, affirmans, vexationem illam, & exagitationem vitiorum ſparſim quidem, atq. vt ſe ſe res dabat, adhibita fuiſſe in perpetuo Comoediæ ductu, argumentoq. primario; ſed tamen illud munus creditum propriè, commiſſumq. fuiſſe potiſſimum Choro. cuius videlicet erat, ea maledicendi licètia in omnes ordines, ſexus, ætates impune, liberèq. graſſari. De veteri Comoedia diximus.

Mediam ſublata veteris illa maledicendi libertas inueniſſe videtur, ac peperiſſe. Redacto enim populi dominatu ad oligarchiam, hoc eſt ad iniquum paucorum imperium, & quaſi Tyrannidem, poenis illico coërcita eſt illa Comitorum licentia. atq. ideo inductus, expunctuſq. de Comoedia Chorus eſt: cuius præcipuæ videbantur illæ partes eſſe, vt quos potiſſimum vellet, dictis laceſſeret, ac laceraret acerbisſimis. Quare cum cetera mutata nihil eſſent, manſit ſpecies illa prior totius Fabulæ, vna tantum Chori parte oblitterata. Chori autem loco quædam *digreſſiones*, hoc eſt tranſitiones, ac digreſſiones fiebant: in quibus aliorum ſcripta poëtarum, aut dicta ſine vlla ſuſpicionem, aut timore poenæ licebat irridere. Itaque Cratinus, qui veteres multas fecerat vniuerſè maledicas, vnam huiusmodi mediam ſcripſit, appellauitque *mediam*. in qua nominatim percelebrem illam, nobiliſſimamque tantummodo carpebat Odyſſeam Homeri.

Reſtat noua, eaq. poſtrema: quam florere cœpiſſe aiunt ſub Alexan-

dro Magno . huius enim ætas oligarchiam consecuta est . Hæc ergo noua Comœdia multis profectò nominibus à superioribus differt . Nam primo quidem caret maledicendi licentia, tum illa veteri, quæ debacchabatur in omnes , tum ea etiam Comœdiæ interiecta , quæ nominatim in poëtas inuehebatur . Quare non ex qualibet materia, risum captat , sed ex eo prorsus argumento, quo generatim, vniuersq. notentur mores;ceri tamen homines nulli describantur . Deinde solis Iambicis,ac Trochaicis contenta, repudiavit infinitam prope versuum varietatem , quibus aliæ pro arbitrato olim utebantur . Tertio loco: ipsum veteris Comoediæ depulit Chorum ; & digressiones illas mediæ sustulit , quæ poëtas maledicentissimis dictis infectabantur .

Et quoniam ad hunc locum aliquid afferre momenti potest eorum eognitio scriptorum,qui singulas excoluerunt,ne id quidem,quod dicere facile possumus, sileamus . Igitur in antiqua illa , & veteri scribenda Comoedia floruerunt Eupolis, Cratinus, Aristophanes, Phrynichus, Theopompus, Archippus, Plato, Pherecrates, alij. In media Philippides, Strato, Anaxilas, Mnesimachus, Epicrates Ambraciota, Nicostratus; idè Cratinus : qui relicta veteri, scripsit, vt diximus *idvraçis*, sed ad pristinam ausus licentiam aliquando reuerti , Fabulam edidit *βέλους*: à qua demum ei contigit interitus. Ab ijs enim, in quos fuerat inuectus, ad extremum captus, vinculisq. constrictus, atq. in mare proiectus , illa demersione suæ nomen imitatus est Fabulæ . Nam *βέλους* vel merfi sunt, vel mersiones , à verbo *βέλω*, quod lauo vel immergo, apud Aristophanem est . Noua verò tractanda Comoedia , Philemonem, Diphilum, Apollodorum , Menandrum scimus esse nobilitatos, quos Terentius, ac Plautus æmulantur .

De Comædiarum alia partitione apud Latinos .

Caput III.

AD Latinos cum Græcorum alijs præclaris artibus aliquando traducta Comoedia , nouum illud tantummodo complexa est genus, sine maledictis vllis, & sine Choro . Tradit tamen Plinius, sua ipsius ætate veterem vnam è Græcis Latinam factam fuisse, ac recitatam. Quia verò ea de re nihil præterea legimus apud antiquos, id statuere necesse est: Latinos neglexisse ceteras formas, operamq. in nouo tantum illo genere posuisse .

Inuenerunt tamen ipsi quoq. Latini discrimen ætatum in Comœdia noua: quæ pro temporum varietate textum varium nacta est orationis, & stylum . Quamquam enim singuli Fabulas scriberent nouæ Græcorum Comœdiæ consentaneas , alius tamen alio vel rudiorum

attu-

attulit stylum, vel politioem. Itaq. Liuij Andronici Fabulas, qui non ætate modò, verum etiam incomposito stylo ceteros antecessit, dicere possumus apud Latinos Comœdias veteres: cum præsertim docuerit ipsemet histriones, & Græcorum veterum more, dum Fabula recitaretur, in scena fuerit, Actorum vitia reprehendens. Pacuuij medias appellare fas erit: qui & abstinuit à scena, & inconditum Andronici stylum, quantum ea tempora patiebantur, expoliuit. Plauti denique, ac Terentij, quoniam postremo sæculo, hoc est, elegantissimo floruerunt, dicendæ sunt nouæ Comœdiæ: cum sic alias Latinorum cultu, atque artificio vincant, quemadmodum illæ Græcorum postremæ, veteres, ac medias longo post se intervallo reliquerunt.

Partiti sunt iterum Romani Comœdias suas in genera tria: quam partitionem à vestitu, quo utebantur histriones vario, petiuerunt. Nam quia in Romana ciuitate pro triplici ciuium ordine triplex etiam erat vestis, qua ordines ipsi distinguebantur, tres illi excogitauerunt etiam Comœdias, atq. ab illo corporis cultu triplici diuiserunt, in Prætextatas, Togatas, Tabernarias, siue Tunicatas. Prima, inquam, fuit ea, quam Prætextatam appellarunt à Prætexta, qua induti erant Actores. Hæc Fabula omnium habita est nobilissima, : quia Prætexta Senatorum gerentium Magistratum toga fuit, fascijs distincta purpureis: ac propterea qui sic inducebantur ornati, & Senatores, & Magistratus fuere, hoc est viri principatum obtinentes, atque in ciuitate primarij: sed minimè tamen Reges, aut ditionem aliquam prouinciarum, vrbiūque dominatum habentes. hi enim ad Tragœdiam pertinent. Ab hac forma Comœdiæ nobilis, ac primæ seiungenda non est Trabeata: quam C. Melissus, is, qui fuit ab Augusto præfectus Bibliothecæ in Octauia porticu, dedit primus; vt dicitur à Suet. vel ab alio scriptore in libello de claris Grammaticis. Trabea enim, à qua dicta Trabeata Fabula est, Consulū in pace vestis fuit, vt docet Ausonius; in victoria, triumphantis Ducis. Quod si legimus interdum, equites quoque vsos fuisse Trabea, meminisse debemus vsos ea non esse, nisi in pompa funebri ex instituto maiorum. Id quippè videmus in funere Germanici factum fuisse apud Tacit. in tertio Annalium libro.

Secunda Comœdiæ forma deterior prima, sed tamen etiam ipsa, præstans, & nobilis fuit. Inducebat enim Senatores, non quidem magistratum administrantes, sed priuatos cum Senatorijs togis, à quibus ea Comœdia dicta Togata est.

Tertia humilis fortunæ imitabatur homines, tunicis indutos, à quibus tamen non sumpsit nomen, nec Tunicata dicta est: sed appellationem inuenit idoneam ab habitaculis humilibus, ac tabernis, quæ disponebantur in scena. Itaq. Tabernaria est nominata.

Addi posset etiam quarta, quàm dixerunt Atellanam ab Atella. Oscorum oppido in Campania, unde Romam translata est. Sed hæc argumento potius, quàm personis distingui videtur ab alijs. Fuit enim omnium maxime iocosa, nec aliud præter iocum sequebatur, ac risum. Quas autem produceret in scenam personas, haud facile diuinaverim. Video tamen à Liuiο traditum in lib. vij. à Romana iuuentute ita Fabulam hanc Atellanam astitatam semper fuisse, vt nunquam se passa sit ab histrionibus pollui. Comparanda videtur esse cum Græcorum illa veteri libera, & licenti. Non tamen idcirco nouum postulat ordinem: quia Choro abstinuit, & certarum descriptione, ac designatione personarum, quæ fuit in veteri: nec aliquid habet distindum à ceteris, præter argumentum petulans, ac ioculare. Quòd si pro varietate argumenti variæ constituendæ formæ essent, totidemq. faciendæ Comædiæ, quot argumenta sunt, infinita propemodum haberemus genera, quæ huius beneficio notæ distingui possent. Nam aliæ sunt amatoriæ totæ; vt Andria: aliæ calumniosæ; vt Nubes Aristophanis, quæ Fabula Socratem carpit, quasi nubes fecerit Deas: aliæ turbulentæ, & negotiosæ, quas dixere motorias, propter Actorum in agenda Fabula motum, excursusque; vt Adelphi: aliæ sedatiores, quas appellauere statarias ob eorundem Actorum quietem, rarumq. discursum: vt Hecyra, & Asinaria.

Ceterum quia sæpè mentio est Comædiæ Palliatæ apud Latinos scriptores, quam in ea partitione à vestibus petita, præteriuimus, quæret aliquis, quæ nam fuerit, aut qualis hæc Fabula Palliata. Respondent Grammatici, Latinam quidem eam fuisse; sed quæ conuersa esset è Græca, vel res Græcorum gestas, Græcasq. personas contineret. Nam vtrumq. fecerunt Latini Comici; Menandri Apollodori, Diphili, aliorumque Fabulas integras interdum producentes in scenam: interdum argumentum tantummodo, personasq. fingentes Græcas; synthesim totam, & constitutionem addentes de suo. Siue igitur illi Comicorum Fabulas, Græcorum argumento, aut textu minimè mutato, Latinas facerent, siue argumentum promerent ex ingenio; modò Græcas inducerent personas; Palliatas dare Comædias dicebantur, quia, vt Romani toga, sic pallio utebantur Græci: adeoque histriones, qui hanc agebant Fabulam, esse palliatis oportebat. Non tamen hæc Palliata fuit cum illo triplici Latine Fabulæ ordine coniungenda: quia pallium illud certi cuiusdam ordinis fuisse non accepimus: accepimus autem Prætextam, Trabeam, Togam cætorum ordinum apud Romanos indumenta, atq. insignia fuisse.

An ex hisce Comædijs qualibet sit imitata deteriores.

Caput IV.

NVnc verò videndum est, an definitio Comædiæ ab Aristotele tradita cadat in singulas illas tam varias Comædiæ formas, de quibus huc vsq. diximus. Et quia duo potissimum ea definitio continet, imitationem deteriorum, & commotionem ad risum, à primo capiemus initium. Quærimus ergò: an illa peiorum imitatio sic propria Comædiæ sit, vt Deos, Heroasq. aut Reges, & Principes, dominatum vrbium obtinentes, funditus, atq. omnino repudiet. Dubitandi causam præbet idoneam Plautus; qui Iouem, ac Mercurium induxit in Amphitruone. Quin seriem benè longam texere possumus eorum, qui testari videntur, in Comædijs quoq. versatos Heroas esse, ac Deos apparuisse per machinam. Tertullianus enim in Apologet. sic loquitur. Ne Tragici quidem, aut Comici parcant; vt non ærumnas, vel errores domus alicuius Dei præ se ferant. Quibus ea respondent, quæ Clemens Alexandrin. habet in parænesi ad Gent. Deorum nuptiæ, inquit, & liberorum procreationes, & puerperia, & adulteria, quæ canuntur, & conuiuia, quæ à Comicis recitantur, & risus, qui in potu inducuntur, incitant me, vt vociferer. ò impietatem. scenam cælum fecistis, & Deus nobis factus est Actus: & quod sanctum est, Dæmoniorum personis in Comædia ludificati estis, verum Dei cultum, ac religionem Dæmoniorum superstitione libidinosè inquinantes, & obscenè. Horatius verò in libello de Arte poët. personas enumerans Comicas, Heroas ab eorum ordine non expungit.

Intererit multum Dauus ne loquatur, an Heros.

His accedit auctoritas permultorum poëtarum apud Græcos: qui personis Comicis viros etiam ipsos falsa diuinitate donatos admiscere non dubitarunt. Nam de Nicophrone, vt alios mittam, ita scribit Suidas. Nicophron Comicus poëta Atheniensis, Aristophanis æqualis, has Fabulas fecit: Natalem Veneris, Pandoram, & Syrenes. Docet eadem Suidas de Nicochare. Nicochares Atheniensis, inquit, poëta Comicus ætate par Aristophani has scripsit Comædias; Amimonomem, Pelopidam, Galateam, Herculem sponsum, Herculem, Choragum, Cretenses, &c. Tradit eadem de Ophelione hoc modo. Ophelion poëta Comicus; cuius Fabulæ sunt hæ: Deucalion, Centaurus, Satyrus, Musæ, Solitarij. De Sophilo verò ita commemorat. Sophilus nomen est proprium poëtæ Comici Sycionij, vel Thebani. cuius Fabulæ sunt; Citharædus, Tindareus, Leda. De Teleste poëta Comico hæc testata reliquit. Huius Comædiæ sunt Argus, & Æscu-

lapius. Hæc de Chæremone. Cheremon poëta Comicus, fecit has Fabulas : Traumariam , Alphesiboeam , Centaurum , Bacchum , Vlyfsem , Thyestem , Minios . De Chionide autem hæc . Comœdias fecit, Heroa , Mendicos , Persas , vel Assyrios . Nullus sit finis , si Comici huiusmodi poëtæ, & Comicorum huiusmodi Fabulæ, quarum est apud Suidam mentio, numerandæ sint singulæ . Scribit enim eadem de Phlisco ; eiusq. Comœdias fuisse docet has : Adonem, Iouis partum, Themistoclem, Olympium, Partum Panis, Mercurij, Dianæ, Apollinis. Eadem de Philetero Atheniensi; cuius Comicas recenset Fabulas vnâ & viginti : quarum in numero sunt, Achilles, Cephalus, Tereus, Antillus, Atalanta. Eadem de Æraro Aristophanis filio : quem ait scripsisse Comoedias centum, in ijsque Cenea, Partum Panis, Adonem, Hymentæum . Eadem de Epigene: cui Comoedias adscribit omnino tres ex Athenæo: Heroinam, Sepulcrum exiguum, & Bacchas.

Hæc , inquam , istorum testimonia doctorum hominum, & poëtarum exempla veterum faciunt, vt dubitare debeamus, num rectè Aristoteles existimarit, & dixerit, deterioris tantum fortunæ imitationem esse Comoediam; cum videamus à grauissimis viris Comoedias dici Deorum Fabulas , & à tam multis poëtis in Comicam scenam, inductos etiam Heroas , ac Deos . Sed dubitationis causam amoliamur omnem, si dicamus, Aristotelem hæc omnia , quæ commemorauimus haud ignorasse : sed eorum poëtarum, de quibus diximus, non probasse Fabulas . Significat ergo cum alia omnia præcipit , melius , præstantiusq. fecisse Comoediæ genus, qui has tam graues ex illa Fabula personas depulerunt : adeoque vult , omnino depelli ab ijs , qui contendunt perfectam exhibere Comoediam . Quod si quæras , an illa veterum Fabulæ iam commemoratæ , in quibus Deos inducebant, & Heroas, dici aliqua ratione Comoediæ possint ; responderim, eiusmodi Fabulas habendas pro Comoedijs esse, quia tametsi Deos, Heroas , ac Reges inducebant , id tamen sequebantur vnum , vt risum mouerent: in quo posita est intima quædam Comœdiæ natura, & vis. sed quia personæ illæ abhorrent à conditione Comœdij, imperfectam eam Fabulam faciunt, & eam, quam corrigendam putat Aristoteles. Itaq. Terentius, qui nunquam induxit Heroas, aut Deos, præstabiliior videtur esse , quàm Plautus , qui eos interdum admisit in Comicam scenam : nec reprehensionem effugeret hoc tempore qui vellet eiusmodi Comœdias, inducendis Principibus, aut Dijs, imitari, rursusq. recudere quod & consuetudine oblitteratum, & improbatum ab Aristotele est. nisi fortasse facere se velle Pastoritias illas Tragicocomœdias aliquis profiteretur, quas populari lingua scribere quidam ex poëtarum Italorum natione sunt ausi; de quibus hoc loco nō disputo.

Quapropter, vt eò reuertamur, vbi quaesitum est : an imitatio de-

terio-

teriorum in omnes omnino Comœdiarum formas ex definitione conueniat, affirmo primum, eam cadere in plerasq. Græcorum, hoc est, in bonas atq. probabiles. illas enim, quæ Deos, Heroasq. coniungere cum infimis, exploſit Ariſtoteles. Dico deinde, in Latinorum ferme omnibus eandem deteriorationem eſſe, ac reperiri: cum illæ quoq. Prætextatæ, ac Trabeatæ intra limites tenerentur ſuos, nec niſi deteriores imitarentur. Neq. enim ij tantum deteriores exiſtimantur, qui ſunt in Repub. poſtremi, ſed ciues etiam excellentioris ordinis: qui comparati cum Regibus, ac Dijs, quos imitatur Tragoedia, deterioris fortunæ ſine dubio ſunt. Et quia eorum aliqui mores habent ad riſum ciendum accômodatos, argumentum Comoediæ ſuppeditant opportunum. Ariſtoteles verò ipſe non docet, Comoediam imitari deterimos, ſed deteriores per comparationem cum præſantiſſimis illis Tragoediæ propoſitis ad imitandum. Itaq. in ipſo genere deteriorationum perſonarum quidam ſunt gradus, quos complectitur omnes multiplex Comoediæ forma, Trabeata, ſiue Prætextata, Togata, Tabernaria, ſiue Tunicata.

Cur ex omni mortalium numero Comœdia ſibi ſepoſuerit imitandos deteriores. Caput V.

AB inſtitutione ludorum Theatralium, ſiue ſcenicorum repetenda eſt huiusce rei pulcherrima, eaq. veriſſima cauſa. Illud ergo ponendum eſt: Legislatores Rerum publicarum, ratos ita ciuitates eſſe beatas, ſi tranquillitate fruèrentur, & pace; contraq. illicò ruere, funditusq. ſubuerti, vbi ciuilibus agitari diſcordijs inciperent, voluiſſe beneficio ſcenicæ poſſe eos his occurrere malis, ac publicæ felicitati conſulere. Duo quippè hominum genera turbas in ciuitate faciunt: vnum eorum, qui potentia pollent, atque opibus florent; alterum eorum, qui rerum inopia, & ſolitudine, qui æris alieni pondere, qui deſperatione laborant. Carthago florentiſſima quondam ciuitas, vt quidam ait, huius rei locuples eſt teſtis: quam haud minus turbarunt Hanno, & Barca potentiſſimi ciues, quàm Mato, & Spendius, homines anguſtiſſimæ fortunæ, ac deſperatiſſimi. Quid Vrbs ipſa Roma, gentium domina, & Regina terrarum? cuius Rempub. haud ſanè plus concuſſere Marius, ac Sylla, ciuium principes potentes, ac magni, quàm deploratæ fortunæ vir Catilina, & ſeruili conditione Spartacus audaciſſimus. Igitur ad continendos in officio, atq. ad inſtituendos vtroſq. hominum ordines, duabus poëticæ dramaticæ formis, Tragoediæ, Comoediæq. datus eſt locus. Tragoedia quippè admonet primarios, & principes, vt intueantur in exitus in-

feli-

felicissimos virorum potentium, qui limites æqui, restique per vim egredi voluerunt: Comoedia docet inopes, ac destitutos de felici rerum deploratarum, inuolutarumq. successu benè sperare: monetque, ne rationibus diffidant suis, cum vndiq. se circumseptos, vallatq. difficultatibus vident.

Sed cur hunc exitum rerum fortunatum, ac secundum exprimere voluerunt viri sapientes in ijs, qui modicis præditi fortunis, atq. vt loquitur Aristoteles, deteriores sunt? Non ne poterat inexpectatus ille fortunæ melioris euentus etiam in potentibus, magnisq. viris demonstrari, qui premuntur interdum angustiis, & veluti quibusdam ambagibus implicantur? Respondent aliqui prudenter, ac verè: multo magis accommodatam esse mediocrem inferiorum hominum fortunam ad demonstrandum hunc transitum in melius, quàm amplam primariorum. Vt enim pluribus docet Aristoteles in lib. iv. Politicorum, viri principes fortunam plerumq. mutant in deterius. Itaq. videtur magis fuisse consentaneum rationi, successum illum exprimere in ordinibus deterioris fortunæ, qui sapissime solent à rebus aduersis gradum ad secundas, ac prosperas facere, quàm in Principibus, & potentissimis viris, qui plerumq. à statu vitæ secundo corruunt in aduersum.

An ridiculum conueniat in omnes Comædiæ formas.

Caput V I.

QUamquam de risu iam diximus in definitione Comoediæ, illud tamen hoc loco repetendum videtur, & velut exploratum, compertumq. ponendum: Comoediam eo nomine à Tragœdia differre, quòd huic misericordiæ, terrorisq. commotio, illi risus, iocique tractatio proposita sit. quod non Aristoteles modo, verum etiam Plato in libro septimò de legibus docuit. vbi disertè deformiū corporum, actionumq. turpium propriam imitationem esse Comoediæ pronunciauit. Quærimus ergo: an singula Comoediarum genera, de quibus est disputatum, ridiculum tractent, ac iocum. Sunt enim in ijs aliquæ tam graues, vt à risus, iocique leuitate abhorreere videantur.

Antequàm de quæstione constituo, partior in duo quasi capita ridiculum ipsum. sic, inquam, vt aliud dici debeat latissimè patens, hoc est, vndiq. petitum; à maledictis, à petulantia, ab obscœnitate, à rebus impudicis, atq. subturpibus; aliud contractius, atq. restrictius, hoc est honestum, liberale, in errore, & deceptione quadam animi, in acuto ioco, in dicto aliquo, euentuq. positum inexpectato.

Con-

Confirmo adeo nunc, illud ridiculum subturpe, impudens, ac maledicum à veteri Comoedia tractatum esse; alterum esse proprium nouæ, & eius nominatum, quæ ab Aristotele probata est. Ex quo sequitur, nullam Fabulam esse verè Comoediam, in qua ridiculum, & ioci tractatio desideretur. Cum enim hæc prima, & propemodum, vna sit nota, quæ à ceteris eam seiungat Fabulis, ac potissimum à Tragœdia, non potest in ea requiri, & desiderari risus, quin ipsa Comoediæ vis, & natura requirenda videatur. Quare, si quæ fuerunt antiquæ, si qua in præsentia est sine ridiculo; Fabula quidem dici poterit, Comoedia propriè, verèq. appellari non poterit.

Neq. vero graues illæ Prætextatæ, ac Trabeatæ suo risu caruerunt. Vt enim effusum risum, & quodammodo vulgarem non habuerint, habuerunt tamen eum, qui deceret personas, latiq. posset, ac super Fabulam illam à Tragœdia, ceterisq. Fabulis certa quasi nota separare.

Quorsum Comœdia risum excitet.

Caput VII.

EX Aristotele intelligere conijciendo necesse est, quorsum Comœdia in risus, iociq. tractatione versetur. Cum enim in definitione Tragœdiæ dixerit, id concitanda misericordia, & metu Tragœdiam agere, ac sequi, vt duos illos purget animi motus, videtur etiam haud dubiè significasse, Comoediam ea gratia, ideoque risum mouere, vt hunc ipsum affectum risus attemperet, & purget. sed quæ ratione id consequatur videamus.

Affectum animi purgare nihil est aliud, vt diximus, in libello de Tragœdia, quam eundem affectum abstergere, ac vitio liberare. Vt enim in humano corpore vitiatur humor, sic affectus in animo corrumpitur. Tum autem dicitur habere vitium, ac morbum affectus, cum ob eas commouetur, & concitatur res, ob quas eum perturbari minimè oporteret. Purgat igitur risum Comoedia, quia eum abstergit quodammodo, & vitio, morboque liberat, docens quas ob res ridere necesse sit, quatenus, & quo tempore deceat. Ex quo duplex sequitur opportunitas. Prima quidem longè maxima; quæ posita est in recta æstimatione rerum; de quibus nimirum, risu purgato, atq. correcto, facilius, ac rectius iudicamus. Quemadmodum enim, cum eas ridemus ineptias, quas irridendas meritò Comoedia proponit, discimus quid iure ridendum sit, sic intelligimus etiam quid æstimandum sit plurimi, quid grauiter, ac seriò sit è mortalium tam multis, ac varijs rebus excipiendum. Rectè quippè grauissimi dicunt Philosophi, quicquid verum est, ex contrario facillimè, certissimèque cognosci.

Explicat hæc egregie Plato in lib. vij. de legibus his verbis. Deformium verò corporum, & cogitationum motus, qui in Comœdia verbis, cantu, saltatione, alijsq. huiusmodi imitationibus significantur, intueri diligenter, & cognoscere debet is, qui prudens futurus est. Nam seria sine ridiculis, atq. omnino contraria sine contrarijs intelligere non possumus. Et postmodum enucleatius eam vtilitatem explanans, hæc in eandem planè sententiam addit. Sed has res Comœdiarū ridiculas eius rei gratia nos oportet intueri; ne propter ignorantiam ridiculum aliquid agatur, dicaturue, cum minimè decet. Ita Plato purgationem hanc, & risus correctionem exposuit, cum summa quadam vtilitate, hoc est cum animi sanitate coniunctam. Atq. hinc extiterunt amplæ illæ descriptiones potius oratoriæ, quàm veræ, propriæq. definitiones. Nemo enim vnus ignorat, à M. Tullio Comœdiam dici vitæ quandam imitationem, speculum consuetudinis, imaginem veritatis: à Donato, Fabulam instituta continentem affectuum ciuiliū, & priuatorum; qua discitur quid in vita sit vtile, quid contra videatur euitandum.

Alteram aliqui contendunt ex hac purgatione risus opportunitatem existere, quæ aliorum quorundam affectuum moderatione contineatur. Nam vt in Tragœdia ex purgatione metus, & misericordiæ, audaciæ quoq. correctio sequitur, & crudelitatis; (hoc enim ipso affectiones illæ prauæ curantur, & vitio liberantur, quòd misericordia, & timore commotis, ad iustam rediguntur mediocritatem) ita ex Comœdia, purgato iam risu, necessariò subnascitur ipsius tristitiæ mœrorisque moderatio; qui sic risu ipso castigatur, atque corrigitur, quemadmodum grauissimi quidam affectus, & perturbationes animi sedantur Musica: quod docet Aristoteles in lib. Politicorum viij.

Alia permulta quæ possent in hoc argumento disputari, exposita iam sunt à nobis in libello de Tragœdia, cum ageretur de fine, qui Tragœdiæ propositus est.

*Quæ sint causæ ridiculi, quibusque sit è fontibus
petendus risus. Caput VIII.*

Quantum attinet ad primam quæstionis huiusce partem, reuocanda sunt in memoriam quæ principio diximus in definitione Comœdiæ. Disertè quippè, planeq. ibi docuit Aristoteles, ridiculum, hoc est, rem, dictumue concitans risum, nihil aliud esse, nisi vitium, & turpitudinem sine dolore. Hoc tamen loco illud addendum est; imprudenter aliquos Aristotelem reprehendisse, quòd non omnem complexus sit ea definitione ridiculi vim, & naturam: cum
qui-

quidam sit in usu quotidiano risus, qui nulla excitatur aliena turpitudine corporis, aut animi. qualis est qui tunc in ore statim apparet, cum amicos repente conspiciamus, aut nuntium aliquem læta omnia subito deferentem excipimus, & loquentem exaudimus. Fecerunt, inquam hi minus prudenter: quippe qui non viderint, Aristotelem non de illo hic risu disputare, qui nostra voluntate, ac iudicio nascitur ad indicandum animi sensum, & voluptatem, cum læta res accidunt, ac iucunda; sed de illo propriè, ac nominatim, qui nobis propemodum excidit inuitis, aliqua re visa, vel audita praua, enormique, hoc est, à decoro longius aberrante.

Quibus ita decisus, affirmo, risum hunc è turpitudine citra dolorem existentem, duos habere fontes, & causas: vnâ accersitam, atq. accidentem extrinsecus; in eorum videlicet positam personis, qui voce, habitu, actione corporis Fabulam agunt: alteram magis propriam, atq. coniunctam, immo vero etiam intimam, & hærentem rei; hoc est, illam, quæ non in aduentitijs Actorum adminiculis sita sit, sed in ijs, quæ aptè finguntur, aguntur, acutèq. dicuntur ad captandum risum. Prior illa causa certos quosdam continet homines per se ridiculos, eorumq. habitum, vel peregrinum, vel rusticum, ac plebeium, vel alienum, atq. alioqui ab usu communi ciuitatis abhorrentem: continet laruam, hoc est, illud integumentum vultus, quo personæ variæ, variæq. significantur habitudines prauæ, risum mouentes: continet deniq. vitium corporis multiplex; gibbum, diuarcationem, aut enormitatem crurum, claudicationem, aliaq. propemodum infinita. Posterior eos comprehendit errores omnes, ac deceptiones animi minus perniciosas; quæ propter ineptias, & leuitatem, fatuitatemque, audientibus hominibus, & spectatoribus illico risum mouent. cuiusmodi sunt auari senis exquisitæ sordes, stupidi vernæ quædam errata plumbea, sententiæ parasitorum adipales. Erit igitur operæ pretium de vtrâq. ridiculi causa, secretis quasi sedibus, ac locis, aliqua diligentius, & ex industria tradere.

De Personis ridiculis. Caput IX.

Personarum agentium varietas spectari potest, ab ætate, atque ab officio. Nam habitus, siue cultus corporis, & insignia partim cum ætate, partim cum officio coniuncta sunt, ac propterea tertium genus constituere non debent.

Vt ordiar ab ætate, senes maximè videntur in tota mortalium vita, & ratione ridiculi. Fuere adeo apud antiquos Comicos senum genera permulta, de quibus differit Iulius Scaliger in poet. sed ex his duos,

duos, hoc est primum, & secundum senem communi quodam nomine dixere *πάππων*. Quorum prior, ut pro auo haberi posset, capite fingebatur raso, leni supercilio, decora barba, maxillis modicis, & subtristis, colore candido, facie nitida: cuiusmodi fortasse fuit Crito Terentianus, ut ait idem Scaliger. Alter haud multum absimilis, sed habitudine meliori, interiore obtutu, tristis item, ac subpallidus, barba composita, rufus colore, auribus flaccidis. Tertium senem nominarunt *ἡγεμόνα*, hoc est ducem. fortasse ideò, quòd moderator erat adolescentium, & pædagogus, ut quidam putant. quem facie finxerunt ampla, & quodammodo sparfa, adeoq. maximè ridicula, aquilino naso, dextro supercilio elato, capillo in coronæ modum attonso. Quartum fecere barba promissa, & densa, quam agitatione menti identidem, ac subinde succuteret: capilli habitu eodem, supercilio immoto, facie flaccida, & vieta. hunc proprio appellarunt nomine *πρεσβύτην*. Quintum Hermonium: sed nominis causam Grammatici non dicunt. Obtutus ei fuit acer, protensa supercilia, barba cuneata, & ipse recaluaster. Postremus à cura, & actu dictus Lycomedius est: quia multa curiosè negotia transigebat. Erat huic barba crispa, mentum oblongum, alterum supercilium protensum, & corrugatum. In his igitur senibus, duobus illis exceptis, quos primo loco posuimus, apparet planè ridiculum, tametsi nihil omnino loquantur: in ceteris ætatibus non apparet. Nam adolescentium fecere quatuor ordines. vnum frugi; qualis est in Trinummo; coma in orbem composita, colore viuido, corpore prorsus exercito, corrugata leuiter fronte: ut optimi animi eminerent in vultu notæ. distenta enim in fronte cutis remissæ vitæ, ac vecordis indicium est, corrugata prudentis, & actiuosæ. Secundus erat iunior, remissis supercilijs, corpore nihilominus exercitato, & sciens litterarum. Tertius crispus cum eleganti capillorum dispositione, cirrisque contortis, elatis supercilijs, colore diluto: cui frontis tractus vnica tantum ruga distinguebatur. Quartus mollior, omnium natu minimus: cui eadem dabatur coma, quæ datur frugi, & candor, qui vitam indicaret vmbatilem, & educationis indulgentiam significaret. cuiusmodi esse putatur Æschinus in Adelphis. Sed è quatuor his ordinibus, ut dixi, nullus ridiculus est: nec in hominum ætate varia, præter senes habemus aliquos, qui vel ipsa facie, & corporis habitudine moueant risum.

Sequitur officium: quod latius patet, amplioremq. suppeditat numerum personarum excitantium risum, & voluptate perfundentium spectatores. Hæ igitur, ut in summa dicamus, ab officio distinguuntur in Comœdia personæ, quæ turpitudinem ridiculam habeant: agrestes; quibus in orbem attonsa fuit coma, ater color, facies insolata; multi inter hos ab antiquis effingebantur labeones, frontones, capi-

tones,

tones, simi, nasuti, ceruicosi, alijq. aspectu ipso risum, & cachinnum commouentes: milites gloriosi; quibus longa dabatur cæsaries, quam nunc superbo quäterent incessu, nunc euentilandam permitterent auris; itaque ab ea dicti Græcè sunt *θήσειοι*, comam, aut cæsariem ventilantes: Parasiti; hoc est epularum, cibiq. venatores, aut mensarum asseclæ, quemadmodum nominantur ab auctore illius orationis in Sallustium. Dicti verò hi sunt Parasiti à *παρα*, & *σιτος*. Nam *σιτος* significat cibum: vel à *σπεύω*, quæ vox apud Græcos sagina est, aut saginatio. Sunt nimirum Parasiti illæ notissimæ Comædiarum personæ, quæ studiosissimè mensas sequuntur alienas, atq. ad voluntatem, ac nutum eius, à quo cibum quæritant, omnia loquuntur, & faciunt, nihil repugnantes, nihil contradicentes, turpiter, atq. inuerecundè in omnibus assentantes. Quare solent adiungi militibus gloriosis; quæ natio vna omnium maximè delectatur assentationibus impudentissimis. Rectè quippè, ac sapienter, in libello de Amicitia sic loquitur Cicero. Assentatio Parasitorum in Comædijs faceta nobis non videretur, nisi essent milites gloriosi. Quin prouerbium fuisse videtur apud antiquos huiusmodi: Suadet militi Parasitus: vsurpatum ab eodem Cicerone in epistol. lib. j. ad Lentulum, epist. ix.

Varia Parasitus apud Græcos nactus est nomina, quæ officium demonstrant. Dictus enim interdum est *κόλαξ*, quod vocabulum adulatorem significat: sed deducitur à cibo, pastuque: *παρα τὸ κολόν*. cibis quippè non solum dicitur Græcè *σιτος*, verum etiam *κόνον*. Dictus interdum est Gnatho, à maxillarum vsu assiduo, & buccarum exercitatione perpetua. Nam maxilla, siue mala, siue bucca *γνάθος* est apud Græcos, adeoque *τὰς γνάθους φουσῶν*, buccas inflans, in Demosthene legitur. Parasitis vniuersè omnibus colorem dederunt atrum, ætatem iuuenis potius, quàm senis (nauabant enim operam adolescentibus; quorum cœnas, & comestationes exquisitè captabant) corpus nitidum, obesum, abdomine, atque aruina præpingue; nasum aduncum, non tamen aquilinum, sed eum, quem coruo similem facit Aristoteles, docetq. impudentiæ, atq. inuerecundiæ indicium esse: aures pendulas, & productas, ad audiendum videlicet pronas quod placere dominis intelligerent; supercilia intenta, quæ ostenderent omnium rerum, laudatores esse, atq. admiratores: sermonem, gestum, animum, vultum, oculos in aliorum vultu, atque oculis assentatoriè collocatos. Ceterum hoc Parasitorum officium, tacentibus nobis, exponit elegantè, ac copiosè præstantissimus Parasitus Sertius Polensis in suo ipsius epitaphio apud Salonem, urbem Dalmatiæ, lapidi miræ magnitudinis inciso.

Viatores. ciues. optimi. vel. aduenæ. siue. bini. siue
singuli. inceditis. siue. turmatim. quod. magis. erit
gratiæ. sistite. &. obfirmate. gressum. nec. miremini
si. moramini. aliquantisper. dicaculus. equidem. fui
succinctus. sermo. vobis. dari. non. potest. iuuat
vobiscum. esse. ac. ab. ore. meo. pendulos. detinere
vt. iuuat. semper. saxum. hoc. vos. vocat. quid. inquam?
vuius. assueui. prudens. imprudens. mortuus. item
vos. fallo. nam. non. vos. vocat. quod. vacat. ore
verum. is. quouis. cinis. hic. latet. olim. quom. po-
tuit. huc. vos. vocari. voluit. valuitque. hoc. hæc
olim. sua. voluntas. volentes. vos. legere. hoc. scri-
ptum. vah. quid. loquor? immo. sculptum. quàm
ægrè. veritas. adhuc. se. mecum. conciliat? nam. ne-
que. hic. atramentum. vel. papyrus. aut. membrana
vlla. adhuc. sed. malleolo. &. celte. literatus. filix
silens. adhuc. quid. hic. latet. late. quod. ego. efferri
&. effari. gestio? Sertius. Polensis. Parasitus. histrio
vester. festiuissimus. hic. cubo. hoc. vnum. tandem
spontè. dictum. verum. est. si. quis. dubitat. hancine
olfaciat. humum. olet. temetum. &. florem. vini. ve-
teris. quo. satur. fatis. iuuenis. hausi. at. si. vixi. vi-
tam. tam. vobis. gratam. quam. notam. vrbi. &
orbi. non. minus. munus. hoc. à. vobis. impetrem
oportet. adeste. mihi. &. fauete. edicto. huic. vos
subscribite. &. obsignate. si. quis. sibi. vesicam. onu-
stam. senserit. domum. suam. onus. hoc. reportet. in
cloacam. si. verò. festinus. fuerit. citerior. vel. vltè-
rior. hoc. loco. pro. religione. se. euacuet. qui. non
paruerit. hæc. multa. illi. esto. teste. altero. vt. careat
canes.

canes . quoque . cæsi . fustibus . edictum . hoc . sentiant
 affustis . fauistis . obsignastis . teneo . quo . modo . risum
 vobis . dare . sitio . hui . sentio . dictum . volui . esse . sed
 quid . hoc . est . quod . tam . familiariter . istuc . proce-
 dit . veritas ? profecto . contagione . mei . sitit . ipsa . quo-
 que . & . mihi . supparasitatur . quæ . ultro . potum . in-
 uocata . aduenit . nunc . si . urbani . perhiberi . vultis . &
 veritati . supparasitanti . & . arenti . meo . cineri . can-
 tharo . piaculum . vinarium . festinate . post . valete
 abite . in . rem . vestram . viatores . optumi . his . nugis
 ambagibus . postumis .

Parasitos excipiunt serui, ad risum oppidò commouendum idonei,
 vel calliditate, vel inertia, vel stultitia . Horum formas fecere quin-
 que . Primus dicebatur *παῖς* : quod nomen supra diximus datum
 fuisse certo cuidam seni . sed hic seruus eodem nomine ideo præditus
 erat , quia referebat canicie diurnam seruitutem , significabatque ,
 frugalitatis beneficio adeptum se tandem esse libertatem . cuiusmodi
 sine dubio Terentianus est Sosia . Secundus appellabatur *ἡγεµών* , du-
 ctor : cuius officium suspicatur fuisse Iulius Scaliger , heriles filios in
 palæstram , in ludum , ad sacra ducere , reducere domum , comitari .
 qualis est ille Geta Terentianus in Phormione . Rufos huiusmodi præ-
 dagogos fingeant Græci , capillis in coronæ modum attonsis , pro-
 tensis supercilijs , accersita , fucataque vultus grauitate ridendos .
 Tertium fecere strabonem , capillo crispo quæ caluitium patet . hu-
 ius serui proprium Grammatici non indicant nomen . Quartum di-
 xerunt *τέτρα* , cicadam . Nigros huic oculos dedere , & quidem per-
 uersos , duos , tresue capillorum tractus in caluitio diductos , & separa-
 tos : volueruntque parem esse rationem , & modum in barba . Quin-
 tum fuisse ferunt puerum aduersitorem ; hoc est eum , qui dominis oc-
 curreret , eosdemque deduceret , reduceretque . Hoc enim ita docet
 Donatus ad illud Teren . in Adelphis . *Neque seruulorum quisquam ,
 qui aduersum ierant* . Propriè , inquit , locutus Terentius est . nam in-
 de Aduersitores dicuntur . Ex hisce seruis qui nam magis ridiculi
 sint , indicat habitudo .

De feminis extremo loco dicendum esset . in quibus maximè ridi-
 culæ sunt anus : cuiusmodi est apud Plautum illa bibacula . Has ani-
 culas ordine distinctas suo , voluerunt esse omnino tres . Primam ap-
 pella-

pellarunt Lycanium à Lupa . Lupum enim Græci dicunt *λύκον* . Hanc adeo finxerunt proceram, rugis persulcatam tenuibus, & frequentibus, strabam, atque subpallidam : secundam corpore pinguem, vitta crines adstringentem, rugis crassioribus exaratam in fronte: tertiam planè domesticam, exsuctis malis, vtrimque binos ore dentes aperientem . Accedunt ancillulæ . quarum duæ fuere personæ . altera maturior ætate, tunica candida succincta : altera iunior, discriminata coma, naso simo, tunica induta coccinea . Postremæ numerari debent nutrices matronarum : quas anus esse oportet, dominarum subinde sermonem interpellantes .

Hæ potissimum sunt apud antiquos personæ ridiculæ, nec alias facile reperias. Nostri, qui vernacula popularique Italarum lingua scripsere Comœdias, limites in eo genere protulerunt, infinitoque propemodum numero eorum, qui risum concitent, suas auxere Fabulas, & Comœdiæ quasi pomœrium amplificarunt. Inducunt enim pædagogos; non eos tantummodo puerorum liberalium ductores, quos item fuisse scimus in antiquorum Comœdia; sed audaculos quosdam, Grammaticos, & putidos litteratores: qui fuco quodam latinæ patriæ sermonem inficiant, & loquantur ineptissimè. Inducunt peregrinos, eundem patriæ nostrum perperam vsurpantes sermonem. inducunt amentissimos seruos, ancillulas fatuas, medicos, aut Iuriconsultos leuissimos, versutissimos, ac petulantissimos pueros, finitimarum prouinciarum, aut vrbiū homines aliquos non corruptè modò, sed stultè loquentes, gestuque, ac motu corporis vtentes peruerso . In quo genere tanta iam cœpit omnes libido, libertasque ludendi, nulla vt ciuitas sit, quæ Comœdijs, finitimorum non imitetur sermonem, & irrideat mœurs .

Fuerunt aliæ quædam ridiculæ personæ apud veteres, petitiæ ab imitatione mutarum animantium, & rerum sensu ipso, anima que carentium . Nam Aristophanes Comœdiam fecit, quam Ranas inscripsit: quia ranarum inducit Chorum, hoc est homines, ranas ipsas motu imitantes, ac voce. Sic enim loquuntur .

Βρεκεκεκέξ, κοᾶξ, κοᾶξ.

Βρεκεκεκέξ, κοᾶξ, κοᾶξ.

Λιμναία κρηνῶν τέκνα

Χύναιον ὕμνων βοᾶν

Φτεγχομεθ' ἑυχηρὸν ἐμῶν ἀοιδῶν .

Κοᾶξ, κοᾶξ.

Quæ verba reddi latinè vix possunt. reddita tamen hoc modo sunt ab Andrea Iustinopolitano .

Brekekecèx, coàx, coàx .

Brekekecèx, coàx, coàx .

*Paludos fontium filij ,
Tibiale laudum , vocem .
Canamus , sonoram meam cantilenam .
Coax , coax .*

Scripsit idem Aristophanes etiam Nebulas. in qua Fabula eodem planè modo nubes ipfas facit in Choro canentes, loquentesque cum spectatoribus, & conquerentes, quòd cum ipsæ Deæ essent, in sacrificijs tamen solæ prætermitterentur .

Ὡς σφώτατοι θεαταὶ δεῦρο τὸν νοῦν προσέχετε .
Ἡ δίκη μέναι γὰρ ὑμῖν μαμφόμεθ' ἐναντίον .
Πλείστα γὰρ θεῶν ἀπάντων ὀφειλούσαις τὴν πόλιν ,
Δαιμόνων ἡμῖν μόναις οὐ δύετ' οὐδὲ σπένδετε .

*O sapientissimi spectatores huc mentem aduertite .
Iniuria quippe affecta vos accusamus :
Quòd cum præ omnibus Djs ciuitatem inuemus maximè ,
Nobis tamen solis ex Djs non sacrificatis, neque libatis .*

Carpit enim, ac mordet Aristophanes Socratem : quòd antiquis, notissimisque Atheniensium reiectis Djs, nouos quosdam induxisset, in primisque aërem, & nubes ; quibus sacrificia etiam deferenda esse contendebat . Quare in eadem illa Comœdia Socrates ipse suas partes agit ; iuratque, non per communes, & notos Ciuitatis Deos, sed per suos .

*Per respirationem, per chaos, per aërem
Non vidi sic rusticum ullum virum .*

Scripsit denique illam, cui nomen est Aues . In qua commentus est voces nihil planè significantes, vt in Ranis, sed ijs, quas proferunt aues similes. Sic enim Chorum auium ducens Vpupa aggreditur canere, ac ceteras inuitare .

*Epopi, popi, popi, popi
Iò, iò, itò, itò, itò
Huc adeste Alites meæ, quæque agrorum bene
Satas teritis vias, quæque bordeum legitis ,
Mollem emittentes vocem, quæque circum glebas canitis
Lato sono .
Tiò, tiò, tiò, tiò, tiò, tiò, &c.*

Sed huiusmodi nugæ tam futiles, alienæ sunt à noua Comœdia : quæ non alias, nisi humanas, & eas, de quibus diximus, ad prouocandum risum, in scenam personas affert. Induxit Plautus humano habitu Inopiam, & Luxuriam in Trinummii prologo. quem qui audeat imitari, & sub humana specie fictis vitijs, aucupetur risum, eum ego non existimauerim esse reprehendendum .

De rebus ipsis, quæ dicuntur, agunturque, ridiculis.

Caput X.

Risum excitantia duo sunt: ea, quæ longo iam tempore desiderauimus, quæq. animo nostro accidunt iucundissimè; & ea, quæ quosdam habent errores, ineptias, & deceptiones aliorum. Videmur enim ex eorum erratis nobis ipsis quodammodo gratulari, quòd illos sapientia, prudentiaque vincamus. De illa risus priori materia nihil à nobis dicendum est, quia de ea quemadmodum indicauimus alibi, non loquitur Aristoteles. De posteriore sic disputamus.

Errata, quæ risum pariunt, in quinq. veluti genera diuidi queunt. Primum deceptiones quasdam habet ex earum ignoratione rerum, proficiscentes, quas vsus, sensusq. communis omnium planè mortaliū ingenerat animis. ita prorsus; vt eas ignorare non possit, nisi qui ratione prope ipsa careat, & sensu. Neque enim facere possumus, quin rideamus, cum aliquos intuemur ea nescientes, quæ vulgò sciuntur ab omnibus. cuiusmodi erat Homeri Margites: qui adultus, & iam ad virilem prouectus ætatem ambigebat, à quo nam ipse fuisset ex vtero in lucem editus: à patre ne, an à matre; nec res didicit vquam supra numerum quintum recensere, vt docent Eustathius, & Suidas. Secundum nascitur ex ebrietate, aut à phrenesi, aut ab aliquo somnio: quibus qui tenentur, aliqua faciunt, aut dicunt à ratione tam aliena, vt risum nolentibus etiam, atq. inuitis excutiant. Tertium ex ignoratione oritur aliquarum artium, aut virium æstimatione suarum imprudenti, & insana: qua fit, vt ea scire, ac facere se posse confidat aliquis, quæ prorsus ignorat, ac facere nequit. Ex hoc genere sunt illi ludi magistri, legulei, ac medici leuissimi, de quibus in proximè superiori disputatione diximus. Inducuntur enim à Comicis nostris eas amplissimè profitentes disciplinas, quarum incredibili, & non ferenda quadam ignoratione tenentur. Ex hoc item genere sunt milites gloriosi, qui prædicant, vrbes, exercitus, castra, genus humanum vno se spiritu difflasse, euertisse montes, pugno Elefantos comminuisse. Quò facillè reuoces Gripum illum piscatorem in Plauti Rudente. qui cum arculam è naufragio fluitantem attraxisset in terram euerriculo suo, ratus inibi aurum esse, antequam resignaret, & conditas exploraret res, cœpit de domibus, deq. vrbibus etiam adificandis sedulò cogitare Act. iv. Scen. xj.

----- *Quicquid inest, graue quidem est: aurum*

*Hic ego inesse reor. nec mihi conscius est ullus homo. nunc hæc tibi
Occasio Gripe obtigit, vt liberet ex populo Prator te.*

Nunc

Nunc sic faciam . sic consilium est . ad verum veniam doctè , atque astutè .

Pauxillatim pollicitabor pro capite argentum , ut sim liber .

Iam ubi liber ero igitur , domum instruam , agrum , ades , mancipia .

Nauibus magnis mercaturam faciam : apud Reges Rex perhibebor .

Post , animi causa mihi nauem faciam , atque imitabor Stratonicum .

Oppida circumuectabor . ubi nobilitas mea erit clara ,

Oppidum magnum communibo . Ei ego urbi Gripo indam nomen ,

Monumentum meæ famæ , & factis : ibique regnum magnum institutam .

Quartum earum continet declinationes deceptionum, quæ nobis paratæ iam erant . Mouent enim hæc risum maximè , tum præsertim , cum callidè in ipsum regeruntur auctorem . Quintum contra habet infidias quasdam minimè vitatas, ac declinatas, sed eas tamen , quæ non ita magnum afferant homini decepto detrimentum . quales illæ prorsus sunt, quas callidissimi serui dominis tendunt auaris, aut patribus sordidis filij nequam.

*De alijs quibusdam locis . unde peti dicta ,
& ridicula queant . Caput XI.*

QUæ supra disputata iam sunt, ea ad ridicula quædam longiora, & fusiora tractanda suppeditant locos . Alios item nunc designabimus fontes breuioribus iocis, ac repentinis magis idoneos : qui nascuntur ex dicto aliquo inexpectato, & nouo, confestim, ac raptim tamquam ex arcu contorto . Has verò sedes, & locos non alios faciemus, quàm quos ipse in libris de oratore M. Tullius exposuit in medium, oratoribus æquè, ac poëtis occupandos .

Primus locus sit verbi translatio . Communia enim verba , & vulgata, quia noua non sunt, & ex inopinato non accidunt, iocis, qui nouitatem amant, minus esse videntur idonea . Celeberrimum in hoc genere dictum Catonis est in Albidium ; qui sua bona luxu , ganea , ingluuie dilapidauerat omnia ; & domum , quæ remanserat vna, incendio consumptam ad extremum amiserat . Hæc, inquam, intuens Cato, dixit, Albidium fecisse proteruiam ; ioco per translationem petito à quodam sacrificio Romanorum, cui proteruia nomen erat . In eo quippè quicquid ex sacris epulis esset reliquum, absumebatur incendio . Huiusmodi translationes ridiculæ sunt apud Plautum obuiæ mul-

ta. *Quò ambulas tu, qui Vulcanum in cornu conclusum geris? Et gestunt mihi pugni. Et huic ego dedi oves, & lanam.* dederat autem argentum, & nummos redactos ex ouibus patris, quas paulo ante vendiderat. Secundus est paragramma, siue paranomasia. Latine dici potest allitteratio. vt si facie magis ridiculum aliquem dicas esse, quam facetijs, mobilem magis, quam nobilem, nec tam oratorem, quam aratorem. Tertius ambiguo continetur, & amphibolia. Dictum Augusti subitum, atq. acutum in hanc sententiam laudatur ab omnibus, in Galbam coniectum, hominem prauis humeris, ac gibbosum, apud Augustum ipsum causam agentem, ac dicentem subinde. corrige, si quid reprehendis. Ego monere te possum: corrigere non possum. Transtulit enim responsionem ad vitium corporis. Quartus est etymologia, hoc est explicatio vocabuli. cuiusmodi fuit illa M. Tullij, cum dixit, Verrem factum fuisse subito verrem. Quintus habet parodiam. quæ versus aliquos poetarum nobilium perparum immutatos, aut, ne immutatos quidem in alicuius hominis irrisionem conuertit. Talis profecto est illa Virgilij, vel alterius poetæ in Bassum Sabinum ex Catullo tractatio.

Sabinus iste, quem videtis hospites

Ait fuisse mulio celerrimus.

Sextus est hyperbole: quæ quoniam rem incredibiliter auget, præ se fert accommodatam turpitudinem ad permouendum risum. qualis est illa in Memmium: quem, quia corpore maximè procero erat, dicebat Crassus hyperbolicè, ad arcum Fabij triumphalem caput solitum esse demittere, ne offenderet. & illa Scipionis in Metelli filios quatuor. è quibus, cum secundum videret obtusiores primo, tertium secundo, quartum tertio, dixit item per hyperbolem, si mater peperisset quintum, asinum fuisse parituram. Septimus dissimulata quædam appellatio dici potest. quæ in risu ciendo tum habet vsum, cum honesto vocabulo res turpis, aut vitiosa iocosè nominatur. Huiusmodi est illa Scipionis Africani: cum militi, prælio se propterea non interfuisse dicenti, quòd ad custodiendas sarcinas remansisset, ignauiam diligentia nomine cohonestans, ita respondit. Non amo nimis diligentes. Octauus est inuersio alienæ sententiæ. cuius exemplum exposuit Q. Fabius Maximus: cum Liuius Salinatori, dicenti: opera mea Q. Fabi Tarentum recepisti: benè mones, respondit: nisi enim amississes, numquam ego recepissem. Nonus huic similis est; Reiectio. cuiusmodi esse possumus dicere illam Agilij mollis adolescentis in Opimium; à quo irridebatur his verbis. *Quid tu Agilia mea? quando venies ad me cum tua colu, & lana?* Repentè quippè dictum ita reiecit Agilius. *Non pol audeo. nam me ad famosas vetat mater accedere.* Decimus videtur esse stomachatio quædam, aut subirata responsio

ex re molestissima. Talis apud Nævium legebatur. *Quid ploras pater? Mirum ni cantem. condemnatus sum.*

Alij sunt, figuris, tum verborum, tum sententiarum tractati loci ad dicta promenda ridicula, & faceta, quos exponit diligentissimè Cæsar apud Tull. in ij. de oratore. quem omnino consulere debet qui ampliora in hoc genere præcepta volet. Nemo enim hæc exquisitius, aut copiosius est persecutus.

Possunt tamen iidem loci multis à Plauto desumptis exemplis illustrari. Nam ridiculum ex translato petatum illud pulcherrimum est in Asin. Act. ij. Scen. ij. vbi duo serui Leonida, & Litanus sic se salutant inuicem. Lit. *Iubeo te saluere voce summa, quoad vires valent.* Leon. *Gymnasium flagri salueto.* Lit. *Quid ais custos carceris?* Leon. *ò cænarum colone.* Lit. *ò virgarum lasciui.*

Allitteratio verò lepidissima est in Bacchid. Act. iij. Scen. iij. vbi seruus Chrysalus adornans sycophantias, & senem emungens auro, crucem ita sibi timere aggreditur.

Sed quid futurum est quom hoc senex rescuerit?

Quom se excurrisse illuc frustra sciuerit,

Nosq. aurum abusos? quid mihi fiet postea?

Credo hercle adueniens nomen mutabit mihi,

Facietq. extemplo Crucifalum me ex Chrysal.

Similis est allitteratio in Act. iv. Scen. ix. eiusdem Chrysalis, suam in fene decipiendo calliditatem extollentis, seq. cum Vlyssæ, adulterinam syngrapham cum equo Troiano comparantis.

-----Ego sum Vlysses, quouis consilio hæc gerunt:

Tum quæ sunt hic scriptæ litteræ, hoc in equo insunt milites

Armati, atq. animati. probè ita res successit, meliusq. adhuc.

Atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum.

Ridiculum ab ambiguo ductum penè apud Plautum est vbique, sed illud non inconditum, quod legimus in Mil. Glor. Act. j. Scen. j. vbi cum gloriosus ille Miles ad sua ipsius facinora, quæ assentatoriè numerauerat Parasitus, hoc modo dixisset: *Istud quidem adepol nihil est:* significans nihil esse, si cum alijs longè maioribus conferantur; arripit ambigua verba idem Parasitus, atque in contrariam planè sententiam ita respondet. *Nihil hercle hoc quidem.* A notatione nominis, & etymologia quæsitum est illud in Bacchid. Act. iij. Scen. j. vbi Bacchides ipsæ, duæ sorores meretrices, Bacchæ nominantur. *Bacchides non Bacchides, sed Bacchæ sunt acerrumæ.* & in Prologo cuius partes agit in ea Fabula Silenus. *Bacchus bacchantes Bacchas mittit Bacchides.* *Quare non est mirum, si hic aduenerim.* Ac paulo post prope finem.

Altera Pistoclerum ad se allicit

Altera venienti desidet Mnesilocho.

Gemina Bacchæ duos bacchantes pullulos

Quid mirum si ad se se traxerint blandula?

A Parodia sine dubio accersitum est, quod in ipsdem Bacchid. gloriose de se sic exclamans commemorat, & prædicat Chrysalus oratione conuersa in senem suum, & senis domum, quam interuerso iam auro, expilauerat. Act. iv. Scen. ix.

O Troia, ò patria, ò Pergamum, ò Priame nunc perijsti senex;

Qui miserè malè mulctabere quadringentis philippis aureis.

Inuertit enim ad ridiculum, iocularèmq. sententiam initium nobile quorundam versuum ex veteri Tragœdia, vel Ennij, vel alicuius poetæ ipso etiam Ennio antiquioris, quibus inducitur Andromacha Trojanum ita lamentans excidium.

O pater, ò patria, ò Priami domus

Septum altifono cardine templum

Vidi ego te, &c.

Hyperbolen ad risum captandum frequentant apud Plautum personæ propemodum omnes, sed hanc figuram consuluit tum maximè Parasitus, cum Militi glorioso impudentissime palrans, hæc supra fidem omnem extollit.

Memini: nempè illum dicis cum armis aureis,

Quoius tu legiones difflauisti spiritu,

Quasi ventus folia, aut penniculum tectorium.

Multa ex Plauto, alijsq. suppetunt exempla, quibus ceteri quoque possent expleri loci, quos in Cicerone notauimus. sed obuia sunt. Ijs itaq. prætermisiss, satis hic habeo ea ex eodem M. Tullio decreta proponere, quæ dictum ridiculum omni vacare obscenitate, ac turpitudine iubent. Ita enim hac de re præcipit in Oratore perfecto ad Brutum. Illud admonemus tamen; ridiculo sic vsurum Oratorem, vt nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsœno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum. Quæ sanè præceptio ipsi quoque poetæ Comico congruit. Vt enim huic maior quædam, quàm Oratori permessa in hoc genere licentia sit, dari tamen venia non potest, vt à decoro, atq. ab officio verecundiæ discedat, quod vnicuiq. mortalium, adeoq. ipsi etiam poetæ Comico impositum esse idem Cicero docere videtur in off. j. Duplex, inquit, est iocandi genus: vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans, vrbani, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua Comœdia, sed etiam Socraticorum Philosophorum libri referti sunt, multaque multorum facetè dicta. vt ea, quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur ἀπορρηγμένα. Facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci. Hæc Cicero ipsis quoque Comicis præcepta congruentia tra-

tradit . qui si Christiani præterea sunt, audire Hieronymum debent, pronunciantem; obscæna verba esse principia morituræ virginitatis.

De Comædiæ Partibus uniuersè.

Caput XII.

Ipsa nunc videnda est totius structura Comædiæ: quæ haud dubiè constat membris, & partibus suis. Partium verò in singulis poëmatis duplex facit genus Aristoteles. vnum, quod quantitatis appellat, alterum qualitatis. Quæ quoniam in Comædiâ quoq. designandæ sunt ordine; illud primum ponere nos oportet, has Comædiæ partes esse simillimas illis, quæ describuntur in compositione Tragædiæ. Nam, vt ait Socrates apud Platonem in Symposio propè finem, Tragædiæ, ac Comædiæ construendæ, componendæq. idem penè artificium est. Discrepant tamen aliquantulum vtriusque partes inter se: postulantq. propterea, vt quæ propria Comædiæ sunt, explicentur à me copiosius, quæ sunt cum vtraq. communia, indicentur tantummodo, commemorenturq. leuissimè: quia sunt enucleatè iam tradita in libello superiore de Tragædiâ, tradenturq. postmodum in Comment. de Elegia.

De partibus Qualitatis.

Caput XIII.

Qualitatis partes ex Aristotele diximus esse sex: Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Apparatum, Melodiam. Fabulam cum dicit, ipsam rerum compositionem, & coagmentationem intelligit. in qua non Comædiæ modò, sed omnium omnino poëmatum tota ratio contineri videtur, & vis. Et quoniam de hac parte illa eadem præcipi debent, quæ præcipit Aristoteles de constitutione Tragædiæ, eius in hoc genere monita iterum relegamus, quæ sunt hæc.

Primum . vt Fabula vna sit, hoc est, vna tantum actione contineatur vnius hominis. Plures enim actiones, quibus varij, longèq. inter se distracti proponuntur fines, Fabulam efficere nullo modo poterunt vnam. Andria Terentij videtur aliquibus in hac parte peccare; quasi in ea duæ deprehendantur actiones, quarum vna cum altera committi non queat. Actiones autem hæc duas ita dissidentes, & dissitas aiunt aliqui esse amorem in Glycerium Pamphili, & in Philumenam Charini.

Secundum. vt tota rerum comprehensio, quas imitatione completur, & transigit Fabula, in vnus diei spatium cadere possit. sic, inquam, vt verosimile sit, ea, quæ geruntur ab Actoribus, intra spatium vnus diei esse perfecta. Inde videlicet fit, vt non ab ipso exordiamur initio, sed à medio, vel à fine propemodum argumenti; præterita in colloquijs Actorum, & per occasionem rei gerendæ commemoremus. Itaq. in Plauti Rudente, vt hoc tantum exempli causa dicamus, non sumitur initium ab amissione filia parula, sed à tempestate, quæ filia iam grandis, & adulta, diu, multumq. agitata, tandem aliquando in littus appellitur: id verò, quod cum eâ superioribus actum est annis, in colloquijs enarratur. Hinc reprehenditur Euripides meritò: quòd Hecubam in eius nominis Tragædia faciat mittentem ex suis ancillis vnam à Chersonefo in Thraciam; vnde venturus est Polymnestor. hæc enim vno die perfici non poterant. Erat adeo potius ante fingendus aduentus Polymnestoris proximus, & per Nuntium aliquem significandus. Idem deprehenditur error in Heraclidibus: idem in Phœnissis. In illis enim locorum longinquitas ponitur magna, ad quæ profectio est, & inde reditus: ponuntur euocationes armorum hominum, & copiarum, lustrationes exercitus, educationes in aciem, & campum, ipsi conflictus: quæ diurnitatem temporis postulant singula, nec possunt in vnam diem vlla ratione compelli. In his sunt apparatus bellici, extra urbem commissæ, & perfecta prælia: sunt alia his similia, quæ spatia temporis sibi vindicant ampliora.

Tertium Aristotelis monitum est; vt totius magnitudo Fabulæ sit iusta, hoc est ea, quæ neque longior, neque breuior, quàm par sit, esse videatur. Huiusce iustæ magnitudinis internoscendæ notam tradit duplicem Aristoteles: vnam ab ipso contextu Fabulæ ductam; quæ tum absolui debet, ac terminari, cum implicato, solutoq. iam nodo, perfecta sunt omnia: alteram in clepsydra positam; quæ iustum finem histrionibus agentibus in scena ex auctoritate publica describebat. Nunc autem clepsydræ locum obtinere videtur spectatorum iudicium, omniumque consensio communis; qui spatio circiter horarum quatuor ab Actoribus teneri se libentissime patiuntur: amplius se detineri molestissime ferunt.

De moribus, ac sententia sic disseruimus in libello de Tragædia, vt nihil hoc loco addere præterea possimus.

Quod verò ad dictionem attinet, illud etiam docuimus: oportere infimam esse, & quæ familiaribus colloquijs consentanea sit. quæri autem potest; liceat ne populari lingua, quod nostri faciunt, Comædias, & scribere, & populo exhibere. Negat id licere Castelvitrus; ea permotus ratione: quòd quamquam Comica locutio familiaris est, debeat tamen ipsa verba humilia habere propria, pura, atq. ab ijs accepta, qui

qui linguæ sunt auctores, ac magistri. At nulli sunt huiusmodi linguæ nostratis auctores, à quibus humilem quidem, & infimam, sed propriam, ac puram dicendi notam petere possumus: cum nulla sint in hac lingua huiusmodi verba vulgaria, & plebeia, quæ à probatis vsurpata scriptoribus sint. Sed ea ratio prorsus infirma est; nec aliquam ijs facere fidem potest, qui nostræ linguæ libros antiquos euoluerunt. abundamus enim potius auctoribus illis, qui genere locutionis vsi sunt infimo, ac sermonibus familiaribus apto, quàm ijs, qui magnifico, & summo charactere disputationes graues, aut orationes reliquerint, amplissimis verbis exornatas. Altera tamen hinc existere quaestio videtur grauior. An soluta numeris oratione scribere Comœdias fas sit, quod nostri quoque iam pridem audere non dubitarunt. Ne id quidem fieri posse confirmant Casteluirus, Petrus Victorius, & Vincentius Madius; rati: Aristotelem ipsum sic decernere in poet. c. j. vbi perplexè disputans, in dubiū id vocat: an versum, & numeris vinctam orationem ita sibi vindicet poësis, vt ea submota, corruat omnis poëtica vis, & natura. Sed demonstrat Alexander Piccolomineus apertissimè, Aristotelem alia omnia, quàm isti contendunt, eo loco significare; hoc est, orationem metricam, ac versum instrumentum quidem, ac præsidium esse poëseos maximum, intimam tamen poëtica vim, & naturam non attingere; quæ tota in imitatione posita est, & actionum humanarum effictione continetur. Aristotelis hunc locum, & verba qui perpenderit, videbit id esse verissimum. Socraticos quippè sermones, hoc est Platonis Dialogos cum Mimis Sophronis poëtæ ait aliquid habere commune: id vero imitationem esse, cuius nimirum, causa vterq. dici poëta possit: ille quidem imperfectus, & minus absolutus, hic partibus, & numeris perfectissimus omnibus. Ad hæc: Homerum, atque Empedoclem, qui physicam persecutus, & complexus erat versibus, versus ipsos inter se dicit habere communes: & tamen illum habendum esse, ac dicendum poëtam, hunc è choro poëtarum depellendum. vt intelligas orationem illam metricam à poëseos intima natura, & vi seiungi, ac separari facile posse. Quare danda est hæc Comœdiæ venia, vt soluta scribi oratione queat; hac nostra præferim populari. quæ si numeros addat, multo longius à colloquio familiari discedat, quàm latina. habet enim hæc versus illos septenarios, aut octonarios ita liberos, & solutos, vt à familiari sermone vix differre videantur. Firmare fortasse possit sententiam meam Fabula, quædam Lepidi Comici veteris, soluta, & libera scripta oratione; cui nomen est Philodoxios. Hanc Fabulam erutam ex antiquis monumentis edidit Aldus Manutij filius. quem numquam ego putanerim nobis imponere, aut fucum facere voluisse. Quin character ipse testari videtur antiquitatem.

De Apparatu nihil omnino proferre præterea possumus. Quicquid habuimus dicere, in Apparatu Tragico iam exposuimus. ubi tria distinximus ex Vitruvio scenarum genera: quorum vnum est Comicum.

De Melodia, siue harmonia, & concentu sunt amplius quæ dicamus. sed postulant ipsa per se disputationem, locumque sepositum.

De Musicis Modis, ac Tibijs Comædiarum.

Caput XIV.

IN veteri Comædia, quæ Chorum habuit, eadem planè fuit melopœiæ ratio, ac ea, quæ à Tragicis usurpabatur. Nam eodem planè modo post singulos Actus ingrediebatur in proscenium Chorus cum concentu, motu, gestuque, ac saltationibus ad tibias. Sed Choro de veteri Comædia sublato, Choricorum officium præstare cœpit tibicen. Id profecto sic factum esse, vel ex vno Plauti Pseudolo discere possumus. In exitu enim Actus primi Pseudolus ipse seruus, abeunte de scena domino, sic aggreditur alloqui spectatores.

*Suspicio mihi nunc est, vos suspicariet,
Me hæc idcirco tanta facinora promittere,
Qui vos oblectem, hanc Fabulam dum transigam:
Neque sim facturum quod facturum dixerim.
Non demutabo, &c.
Concedere aliquantisper hinc mihi intrò libet,
Dum centurio in corde sycophantias.
Tibicen vos interea hic delectauerit.*

Tibicines igitur inducti sunt, atque in Chori locum substituti: quibus excellentes aliqui Musici dabant modos inflectendos ad tibiam. Quæ causa est, cur initio Terentianarum Fabularum huiusmodi reperiāmus inscriptiones: quæ nomen indicent auctoris, à quo facti essent modi per Actuum interualla decantandi. Vt in Andria.

*Acta ludis Megalensibus, &c. Modos fecit
Flaccus Claudij. Tibijs imparibus, &c.*

Modos autem, ac leges musicas multiplices fuisse accepimus, à varijs acceptas gentibus, quæ illas excogitarant, atque habebant in usu. Nam à Dorijs modus quidam certus dictus est Doricus, ab Ionibus Ionicus, ab Æolijs Æolicus, à Lydis Lydius, Phrygius demum à Phrygijs. Hi fuerunt, inquam, præcipui tibiarum modi, quos pro argumenti varietate sic producebant in scenam, quemadmodum rei, quæ canebatur, ratio postulabat. Dorica quippè lex magnifica fuit,

sub-

sublimis, grauis, intenta. nihil habuit fufum, nihil folutum, aut hilare, nihil molle; fed plenum, vehemens, paucis, modicisque flexibus temperatum, numeris, & motibus aptiffimum bellicis. cuiusmodi planè dicunt aliqui hodieq. apud Getas, Scytas, Dalmatas, & Pannonios effe. Æoles exultationem huic addiderunt, feceruntq. tumidam, atq. audacem: quamquam ab antiqua fimplicitate non difcefferunt, neq. numeros fregerunt, vt Iones. Talem effe ait Scalig. Germanorum bello aptam, nec ineptam conuiuijs muficam legem, aut tibiam. Iones fuis moribus fecere fimilem: mollem, placidam, lenem, & numerorum creberrimis conciffiunculis fluxam. Phryges, qui dicuntur à nonnullis tibiaram auctores primi, fecerunt incitatom, atque patheticam. Nam ad furorem, quemadmodum ait Ariftoteles in oétauo lib. Politicorum, eo ufq. commouebat animos, atq. ita inflecebat ad lacrymas, vt non alia, quàm Phrygia lege canerentur Epicedia. Lydij deniq. habuiffe videntur harmoniam, & canendi legem haud multum à Phrygibus differentem, fed minus concitatom.

Itaque, vt omnia repetamus à principio, Dorica erat componendis animis accommodata; quod in quinto libro fententiarum Hippocratis, & Platonis fcripfit Galenus, hæc Poffidonij verba commemorans. Damon Milesius, cum ad tibicinam accessiffet, quæ Phrygijs modis adolefcentes quofdam temulentos ufque ad furorem incendebat, iuffit ad Doricas leges tonum demittere: quo illi permulsi, compofitq. quieuerunt. Ita Poffidonius apud Galen. Atq. hæc eadem eft caufa, cur Ariftoteles in oétauo illo Politicorum lib. iuffit pueros institui Dorica Muficorum lege. intelligebat enim eorum animos ætate feruentes, & florido fanguine, perturbationibus obnoxios effe, quæ Doricis illis modis facile componerentur. Æolica fuit exultans: Ionica vetus afpera; noua mollis, & placida: Lydia, & Phrygia acutæ, ac propterea luctibus, & funeribus adhibitæ frequenter.

Ex his igitur modis, ac legibus eos magiftri legebant, quos videbant effe Comœdiæ, quæ agenda foret, accommodatiores; & concinendos tibicini permittebant. cui pro modorum varietate fuere quoque variæ tibiæ, atq. multiplices; de quibus eft explicandum.

Tibiaram genera fuere multa, ab inuentoribus, à fono, à regionibus, à materia, à numero, ab vfu ipfo diftincta. Sed prætermiffis alijs, de ijs tantummodo nos hic dicemus, quæ Fabularum actionibus exhibendis erant in vfu frequentius. Primo itaq. alia fuit tibia vetus, alia noua, quemadmodum docet Horat. in Arte.

Tibia non vt nunc orichalco vineta, tubæq.

Æmula: fed tenuis, fimplexq. foramine paucò

Aspirare, & ad effe Choris erat utilis, atq.

Non dum fpiffa nimis complere fedilia flatu;

Quò

*Quò sanè populus numerabilis, vt pote paruus,
Et frugi, castusq. verecundusq. coibat.*

Docet, inquam, his verbis, veterem tibiam quatuor nominibus ab ea, quæ postmodum inuenta est, fuisse distinctam. quòd orichalcoincta non esset; quòd esset tenuis, quòd simplex; quòd paucis foraminibus redderet sonum. Secunda tibiæ partitio est in pares, atque impares, in dexteras, ac sinistras, in Phrygias, & Sarrhanas. Quæ nam pares, imparesue fuerint, inter doctos viros, eruditosq. non conuenit. Opinantur aliqui, à foraminibus æquidistantibus esse dictas pares, impares ab inæqualibus interuallis. Pares alij dictas volunt, cum duæ eiusdem planè magnitudinis, & soni modularentur: impares, cum vna tantum caneret. cuius sonus, & cantus *μωαδισον*, siuè *μωαδισον* dicebatur. Itaq. horum sententia pares, geminæ sunt eiusdem soni, impares vnus soni, ac singulares.

Tertia partitio, & differentia est tibiæ dextrarum, & sinistrarum: in qua multo maximè scriptorum sententiæ variant. Non possumus adeo de re quicquam certi statuere: sed proponemus tamen quæ traduntur à singulis. Victorius in libro variar. lect. xxxviij. cap. xxij. arbitratus est, tibiæ dexteras dictas esse, quæ dextera oris parte, manuq. item dextera, sinistras, quæ tum oris parte, tum ipsa quoq. manu sinistra tenerentur à tibicine, cum inflabantur. Quod si dicatur aliqua Fabula acta tibijs dextris, & sinistris, eam actam intelligi vult tibijs partim inflatis dextera oris parte, & partim sinistra, alterius sono alteri concinnè, ac musicè respondente. Eum deniq. tibicinem dextris, ac sinistris vsus putat, qui vtramq. simul inflaret. Huiusmodi enim tibicines, duas inflantes tibiæ, cælati marmore multi Romæ visuntur in antiquorum monumentis; vbi eorum expressa sacrificia sunt; in Capitolio præfertim, ad graduum parietem, cum ascenditur; & in columna Traiani cœclide, ac triumphali. vtrobiq. enim tibicen est, duas tenens manibus tibiæ, & eas vtrâq. oris parte inflans, dum peragitur à Pontifice sacrificium. Iulius verò Scaliger dexteras, & sinistras dictas existimauit; non quidem à dextera, sinistraue oris parte, manuq. tibicinis, sed à proscenij lateribus, aut scenæ, vnde à tibicine inflarentur. sic, inquam; vt si tibicen inflaret tibiam ab dextra scenæ parte, tibiæ dicerentur dextra, sinistra, si à sinistra. Itaq. harum tibiæ differentia, vt Scaligeri fert opinio, spectabatur à loco, vnde sonum emitterent. Sed tamen in sono ipso aliam aliqui differentiam inuenerunt, cum noua quadam opinionum discordia. Sunt enim qui dicant, sinistras fuisse acutiores, grauioribus dexteras. Sunt contra, qui velint sinistras grauem sonum, dexteras acutum reddidisse. quorum sententiam comprobare videtur locus Plinij lib. xvj. cap. xxxvj. his planè verbis. Sed tum ex sua quamque tantum arundine

congruere persuasum erat, & eam, quæ radicem antecesserat, læuæ tibiam conuenire, quæ cacumen, dexteræ. Significat nimirum Plinius, ut eum locum interpretatur Scaliger, antiquos internodium arundinis radici proximum sumpsisse, ad tibiam fabricandam sinistram; illud, quod subesset cacumini, ad dextram faciendam reseruasse. Quo fit, ut quia internodium radici proximum, eo, quod subest cacumini, maius est, grauiorem, quoque reddiderit sonum, acutiorem alterum, quia minus est.

Quartum potest constitui genus partitionis in Phrygias, & Sarrhanas. Nam Sarrhanis nominatim vsos fuisse videmus Terentianos Adelphos.

Acta ludis funebribus L. Aemilij Pauli, &c.

Tibijs Sarrhanis.

Sed hæ non differunt à paribus, atq. imparibus, quarum modò nomina interpretati sumus. Sarrhanæ enim tibiam fuisse pares, hoc est eæ, quæ paria, & æqualia habuere, vel foramina, vel ipsa foraminum interualla: Phrygiæ, impares, hoc est eæ, quibus imparia, vel foramina, vel interualla foraminum essent; atque ut dicam cum Seruio, quibus cauerna foraminis esset impar. Sic enim interpretatur illos Virgilij versus.

O veræ Phrygiæ; neque enim Phryges: ite per alta

Dindyma; ubi assuetis biforem dat Tibia cantum.

Ait, inquam, biforem Phrygiæ tibiam cantum eo loco à poëta dici imparem, atq. ex inæquali foramine dissonum.

*De Partibus quantitatis. Ac primo quidem
de Titulo. Caput XV.*

HArum partium in Comœdia distribuendarum non vna omnium ratio est. Vulgatiorem nos primo loco sequemur, & eam, quæ legendis, aut audiendis Fabulis, in ipsos prope oculos nobis etiam inuitis, atque aliud agentibus incurrit. Sunt igitur hæ partes omnino octo. Titulus, Argumentum, Prologus, Actus quinque. Quas partes appellare necesse est quantitatis, quia respondent illis sex, quas in Tragœdia, quantitatis esse dixit Aristoteles.

Titulus, est nominis, tam Auctoris, quàm ipsius Comœdiæ prima quædam, quæ in fronte legitur, inscriptio. Quod profecto nomen antequam histriones aggredierentur agere, clarè pronuntiabatur ab eo, qui modos faciebat muscos, atq. inscriptum proponebatur in proscenio; ut legeretur ab omnibus. In quo eam fuisse legem, atq. ordinem

nem tradunt, vt si Fabula vetus aliqua Græca esset, auctoris nouo labore latinè reddita; Fabulæ ipsius nomen præponeretur, subsequeretur auctoris: sin autem Comœdia tota noua esset, auctoris ingenio excogitata, antecederet auctoris nomen, Titulus, & nomen Fabulæ postponeretur. Putat præterea Iulius Scaliger in lib. j. c. ix. ipsum argumentum, & summam Fabulæ fuisse solitam proponi Titulo subscriptam grandioribus litteris. Quem morem etiam exhibenda Tragœdia sequi, ac tenere, non dubitauit Stephonius in Crispo. Cuius Fabulæ Titulum, Tituloq. subscriptum argumentum Romæ superioribus annis ita legimus in Proscenio.

C R I S P V S . T R A G O E D I A

Gemina . cum . Hippolyto

Iulius . Flavius . Crispus . Cæsar . Fl. Constantini . Augusti . filius . ex . Alemannico . bello . victor . tertium Consul . foris . parta . pace . domi . bellum . offendit . is cum . honeste . cadere . quam . turpiter . facere . maluisset . nouercam . Phædræ . patrem . Theseo . similem est . expertus . Hippolyto . ipse . constantior .

Sed de argumento dicendum est amplius in loco. de nomine Fabulæ nunc pluribus exponamus .

Nomen desumit, & ducit suum multiplici prorsus ex fonte Comœdia: à personarum, quæ inducuntur nominibus, ab ijs, quæ cum personis coniuncta sunt, ab argumento, atq. à præcipuis rebus, quæ tractantur in Fabula, à locis, ab officijs eorum, qui principes agunt partes: ab alijs . A loco mutuata nomen est Andria, hoc est ab Andro Insula: ex qua veniens repentè Crito, atq. Athenas ingressus, errorem eripit Pamphilo, & nodum Fabulæ soluit . A rebus, quæ transiguntur, atque ab argumento factum est nomen Heautontimorumenos . Nam quia Menedemus inducitur, idcirco se continenter excrucians, quòd sua ipsius duritie fecisset, vt Clinia filius discederet domo, longèq. in militiam proficisceretur, appellata Comœdia est *se ipsum excrucians*. Id enim Græcè est *ἑαυτὸν πικροῦμενος* . Ab ijs, quæ cum primarijs Comœdiæ personis coniuncta sunt, nata nomen est ea Fabula, quæ dicitur Adelphi. Sunt enim in ea principes agentes partes duo fratres Attici, Demea, & Mitio, longè diuersa, distracta, studia sequentes: qui quoniam syntheses totam, & nectunt, & soluunt, meritò faciunt, vt Comœdia dicatur *ἀδελφοὶ* : Fratres: ab ijs nimirum, quæ cum personis coniuncta sunt, hoc est ab ea sanguinis cognatione, & propin-

qui-

quitate accersito nomine. Ab huiusmodi etiam adiunctis appellata est Eunuchus. quippe Fabulæ argumentum, ac materiam qui suppe-
ditat, Dorus est Eunuchus. Ex eodem fonte manauit Hecyræ nomen.
Nam quia Græcè *ἐκνυγς* est focer, *ἐκνυγς* focrus, & in ea Fabula pleraq.
per soceros, ac socrus aguntur, Hecyra dicenda fuit, ab adiunctis vo-
cabulo mutuato. Ab ipso verò personarum proprio nomine accepit
appellationem Phormio. Est enim in illa Fabula Phormio Parasitus:
cuius opera vxorem inuito parente ducit Antipho. Ab officio de-
mum, ac moribus Miles gloriosus nomen inuenit. is enim perficit om-
nia, quæ geruntur ab Actoribus, & Fabulam claudit. Itaq. illud maxi-
mè videndum est in imponendo Comoediæ nomine, vt siue à persona-
rum nominibus, siue ab officio, siue ab adiunctis, siue à rebus, atq. ab
argumento nomen indimus Fabulæ, eiusmodi capita, vnde appella-
tionem desumimus, ea sint, circa quæ veluti circa cardines tota Fa-
bulæ summa versetur, & ratio: quemadmodum multis disputat Iulius
Scalig. in lib. iij. poet. cap. xcvij.

De Argumento. Caput XVI.

Argumentum Comoediæ Græcum quoq. nomen habet vsitatum,
& nobile, diciturque Periocha. *περιοχή*. quæ vox significat sum-
mam, & complexionem: vt intelligamus, argumentum hoc, & Perio-
cham complecti res omnes debere, quæ geruntur in Fabula. Hæc pars
noua res est, neq. adeo necessaria. Itaq. Terentianis Comoedijs, cum
ab auctore prætermissa fuisset, adiuncta est à Sulpicio Apollinari. In
Plauti vero Fabulis factum argumentum à poëta doctissimi viri pu-
tant, in primisq. Petrus Valla eius interpres, & Scholiastes. Facit, vt
homini credam non stylus modo, qui antiquus videtur, sed illa quoq.
litterarum dispositio in versuum capitibus, quæ compositæ simul, &
coagmentatæ Fabulæ nomen describunt. Hoc enim etiam artificium
existimant aliqui fuisse in argumento solemne, vt illa versuum capita
cum in proscenio spectarentur proposita, primis litteris nomen Co-
moediæ significarent. id quod in Amphitruone sic legimus.

*Amore captus Alcumenæ Iuppiter
Mutauit se se in formam eius coniugis,
Pro patria Amphitruo dum cernit cum hostibus.
Habit Mercurius ei subseruit Sosia.
Is aduenienteis seruom, & dominum frustra habet.
Turbas uxori ciet Amphitruo, atq. inuicem
Raptant pro mæchis. Blepharo captus arbiter
Vter sit non quit Amphitruo discernere.*

Omniem rem noscunt. Geminos Alcumena enititur.

Ex primis versuum litteris fit Amphitruo : quod Comœdiæ nomen est: idemq. in ceteris factum argumentis faciliè deprehendas. Ex hoc, inquam, si minus omnino in animum induco meum, suspicor certè fuisse argumenta illa ab ipso præposita Fabulis Plauto. Ea enim compositio litterarum excogitata erat ideo, vt cum argumentum Fabulæ legerent in proskenio propositum spectatores, ipsius quoque Fabulæ discerent ex primis litteris nomen. Quare cum illæ Comœdiæ datæ populo sint, & exhibitæ viuentem Plauto, tunc oportuit etiam argumenta proponi. quæ poëta præsentem, atq. etiam inspectantem nemo fuisset ausus, opinor, affingere.

De hoc argumento quantum ad rei cognitionem, & dispositionem attinet, dictum videtur satis. Sed quoniam argumentum Comoediæ fictum, & commentitium est totum, vnum quæri debet hoc loco. An eorum quoq. nomina, & personas, qui à Comicis inducuntur, ita fictas esse oporteat, nulla vt fuerit vniquam vera, aut inter viuentes extiterit. Hanc nobis excitat necessariò quæstionem Aristoteles in cap. vij. poët. vbi docet eo potissimum à Tragoedia distare Comoediam, quòd illa vera retineat nomina, personasq. desumptas ab historia; hæc pro arbitratu suo nomina, personasq. comminiscatur. Iam verò, inquit, apud Comicos id manifestum est: qui Fabulas ex verosimilibus constituentes, nomina interim pro arbitrio fingunt. in Tragoedia autem vera nomina retinentur, &c. Ex his Aristotelis verbis aliqui legem imponunt poëtis Comicis ita seueram, vt ne vnum quidem, aut alterum è veris nominibus retinere fas putent, & quod inde consequens est, veram aliquam personam imitari. Sed iusto duriores sunt, & quemadmodum arbitror, errant. Nam, vt de veteri Comoedia nihil dicam, quæ homines imitata est notos; qualis est Socrates apud Aristophanem in Nubibus; quales erant alij ciues, ad quos nominatim carpandos larvas, & personas dabat histrionibus accommodatas, & similes ijs, quos per imitationem irridebat, quod docet Suidas; vt hæc, inquam, præteream, quæ dicta sunt in cap. iv. video in Terentiianis Comoedijs nomen Gnathonis: cuius vera persona est, vt testatur Athenæus. Fuit enim notissimus Parasitus, inductus olim à Menandro; cuius Fabulas latinas Terentius faciens, seruare non dubitauit verum illud nomen, veramque, quam imitaretur personam retinere. De Parasito Phormione idem planè dicendum puto. eam enim Comoediam expressit ex Apollodori Græca, adeoque transtulit in suam non argumentum modò totum, sed nomen etiam nobilis ea tempestate Parasiti, quem imitatus erat, & ficta persona produxerat per histrionem in scenam Apollodorus. Itaque cum ait Aristoteles, Comoediam fingere nomina, non contendit ita fingere debere omnia, nullum

ut possit inferere verum ; sed licere illi comminisci omnia nomina , quod non licet Tragoedia . id quod ad discrimen , & differentiam inter utramq. designandam est satis .

Et quoniam à Donato interprete Terentij mentio sæpè fit duplicis , ac simplicis argumenti . id etiam antequam disputationem claudamus , quærere oportet , quid sit : & an idem sibi velit Donatus , quod docuit Aristoteles , cum de Fabula duplici , ac simplici disputauit . Respondeo itaq. non idem sibi velle Donatum ; sed aliquid longè varium , ab Aristotele tamen haud alienum . Vtrumq. sic demonstramus . Fabula duplex , ut diximus in libello de Tragoedia , Aristoteli ea est , quæ vel Peripetiam , hoc est repentinam , & contra quàm timebamus , aut sperabamus in cōtrarium mutationem , vel Agnitionem , vel utramq. coniunctam simul habet in synthesi , & coagmentatione rerum , quæ transfiguntur : simplex ea , quæ neq. Peripetiam , habet , neq. Agnitionem , sed structura quadam plana composita est , ac propterea dicitur etiam explicata . Argumentum verò duplex Donato neq. vnius actionis , neq. vnius tantum hominis est , sed plurium . Fit enim sæpè , ut duæ sint actiones ex quibus componitur vna Comœdia , quia actio vna pendet ab altera , & rectè potest utraque sic committi , ut coalescat vna , atque integra Fabula . Huiusmodi sunt in Andria , Pamphili , & Charini adolescentum amores duorum . quamquam enim duæ personæ sunt primariæ , atque actiones earum propterea duæ , vna tamen ita cum altera nectitur , ut vnum constituent argumentum , quod duplex eo nomine dicendum sit . Fiunt enim ad extremum nuptiæ duplices utriusque ; quæ quoniam eundem nexum habent , & eandem inveniunt in catastropha solutionem ab Agnitione Glycerij , vnius obtinent locum actionis . Cernet hoc faciliè quicumq. leget perpendetq. textum eius Fabulæ . Nam in ipso Actus secundi initio Charinus cum Pamphilo congregitur , eiq. narrat amores suos . Itaq. ab ea colloctione ad finem vsq. totius Comœdiæ agunt adolescentes illi coniunctim , & actione perpetua ducunt ad exitum Fabulam . Contrà verò factum videmus in Hecyræ . vbi , quia vnius tantum est adolescentis negotium , & vnæ tantummodo nuptiæ , argumentum appellandum est simplex . Hæc , inquam , sibi voluisse Donatum ab ipsomet didici in Prolegomenis ad Phormionem . Argumentum hoc , inquit , non simplicis negotij est , nec vnius adolescentis , ut in Hecyra , sed duorum , ut in ceteris Fabulis . Longè igitur aliud est , quod duplicis , simplicisque argumenti nomine vult intelligi Donatus , quàm quod loquitur Aristoteles , cum de simplici , dupliciq. Fabula præcipit .

Nihilo minus tamen ne id quidem , quod Donatus exposuit , in Aristotele desideratur : immo verò ab eo mihi videtur illud utriusq. discrimen argumenti delibatum . Ut enim ille de Fabula duplici simplici

cique sic statuerit in cap. poët. ix. vt modo diximus, tamen in cap. xj. aliam Fabulæ simplicis, & compositæ, siue duplicis aperit notionem, quæ cum hac Donati consentiat. Fabulam enim duplicem, siue compositam dici posse ait eam, quæ duplicem quasi constitutionem habeat, & duas actiones vno tantum fine terminatas: quemadmodum, inquit, cernimus in *Odyssæa*. vbi errans *Vlysses* vnam facere videtur Fabulam, alteram *Proci Penelopes*; sed tamen ex vtraque, admirabili ratione, atq. artificio fit, & componitur vna. simplicem autem appellari posse, quæ vna tantummodo definiatur actione, nec pluribus inchoatis, atq. imperfectis negotijs vno determinatis fine constituatur: quales pleræq. *Tragædiæ antiquorum* sunt.

Ergo, dicit aliquis, frustra damnata est supra *Terentij Andria* eo nomine, quod ea Fabula non sit vna. Sed ego memini id tantummodo me dicere: aliquos existimasse, à Fabulæ vnitatem *Comædiam* illam discedere. iudicium non interposui meum, quod in hunc locum referuavi. Itaq. Fabulam illam, aliasq. eiusmodi probandas puto. quia, vt diximus alibi de *Tragædia*, multæ sunt interdum actiones, quæ, quia collimant, & tendunt eodem, haberi pro vna debent, nec facere possunt, vt Fabula multiplex sit, nisi principes, ac primarij fines distinctione multiplicentur, & numero. Vnum quidem est, quod iure obijci contra videtur hic posse. *Aristotelem* non modo vnam velle actionem esse totius Fabulæ, sed vnam vnus. At in hisce *Comoedijs* duæ personæ sunt æque principes, ac primariæ. Ego tamen existimo duas illas personas non omnino æquales esse, aut æque præcipuas: atq. ideo vnus actionem alteri sic subseruire, vt non vna duorum actio dicenda sit, sed vnus vna. *Pamphili* enim primæ partes sunt in *Andria*; *Charini* secundæ: qui inducitur ideo, vt aliquanto plus turbæ sit in Fabula, vtque cum eo collatus *Pamphilus* moderatior esse videatur. Hoc etiam videbit planissimè qui leget eam Fabulam: intelligetque, sine partibus *Charini* eam fieri potuisse, sed non ita tamen absolutam. Quod si nihilo minus contrà accidat aliquando, vt in his duplicis argumenti *Comoedijs* aliqua reperiatur, quæ personas æque primarias faciat duas, & quod inde consequens est, duas etiam numero actiones, quæ aliqua demum ratione connectantur in fine Fabulæ, dixerim, ne cogar antiquos damnare, actionem *Comoediæ* non oportere sic vnam esse, quemadmodum est vna *Tragoedia*. De huius enim, deque *Epopoeiæ* actione *Aristoteles* tantummodo pronunciauit, vnam vnus esse debere non de actione *Comædiæ*. quæ quoniam est ipsa imperfectior *Tragoedia*, imperfectiorem etiam fortassis habere potest vnitatem in vna positam actione, sed non hominis vnus. Quod si nanciscatur eandem, absolutior erit, quia *dramatico generi* absolutissimo, hoc est *Tragico*, similior est.

Sed

Sed vltima quædam hinc suboritur quæstio, quæ prætermitti non debet. vtra perfectior, atq. absolutior Comœdia sit: illa ne, cui duplex est argumentum, an cui tantum est simplex. Illam, vt breuissimè faciam, proculdubio imperfectissimam omnium habendam puto, quæ personarum actiones duarum sic tractat, vt non nisi conuenientia, quadam rerum, quam habent in exitu, faciant vnâ Fabulam, quemadmodum dixi. Dandam enim censeo veniam illi Comœdiæ, vt possit ab vna vnius actione discedere, modo sit vna. sed video tamen huiusmodi Comœdiam esse oportere imperfectissimam omnium; quòd videatur maximè discedere à genere dramaticæ poëseos absoluto, atq. omnium primo. discedit autem, quia discedit ab vnitâ perfectâ Fabulæ, quam poëmatidis animam appellat Aristoteles, quæq. inter ceteras partes obtinet principatum. sed si duæ conferantur inter se, Comœdiæ, quæ habeant singulæ vnâ vnius actionem, altera tamen duplicis negotij, siue argumenti sit, altera simplicis; haud dubiè responderim, illam esse præstantiorem, & meliorem, quæ duplex habet argumentum. Sequor enim Aristotelem ducem: qui eo in loco capituli xj. cum Tragœdiam diuississet in compositam, & simplicem, compositamq. dixisset eam esse, quæ duplicem videatur habere constitutionem facientem vnâ, qualis est Odyssæa, ex erroribus Vlyssis, & ex procorum contentione conflata, disertissimè pronunciauit, hanc anteferendam esse simplici: qualis fortasse dici potest Ilias, quæ Achillis præstantissimi ducis tantummodo res gestas habet, eiusq. victoria terminatur, & laboribus circa Troiam exantlatis. Ratio verò cur illa præstabilior sit, docetur item ab Aristotele; qui ait, ab ea multo maiorem existere voluptatem ob illam duplicis negotij compositionem, atq. ob admirabiliorem exitum, quem ex solutione nanciscitur.

De Prologo. Caput XVII.

HÆc pars dicitur à multis esse Latinarum Comœdiarum peculiaris, & propria. Nam in Græcorum Comœdijs non distinguitur à totius corpore Fabulæ Prologus, illique planè similis est parti, quam in Tragœdijs Prologum appellat Aristoteles. In Tragœdijs verò obtinet Prologi locum quicquid primi Chori antecedit ingressum: vbi nimirum indicantur in summa quæ sunt agenda; quæq. antea gesta sunt commemorantur. In Latina autem Comoedia Prologus à tota constitutione Fabulæ secernitur, nec quicquam habet cum reliquis partibus affinitate coniunctum. Dicitur adeo pars hæc *μονοπροσωπικὴ*, hoc est ab vna tantum acta persona, aut ab vno solitariè loquente tractata. Non enim plures vnquam inducuntur in Prologo, exce-

pto Trinummo : vbi Prologum faciunt Luxus, & Inopia. Sed siue vnus sit, siue plures, qui partem hanc agant, illud est certum, Prologi personam ad Fabulam non pertinere, nec amplius redire cum ceteris in proscenium; contra, quam fiat in Tragoedia : cuius Prologum agunt sapissimè personæ primarum partium. Sed hic iterum excipere Plautum oportet : qui Mercurio in Amphitruone dedit Fabulæ partes agendas non postremas, cui tamen Prologum initio permiserat. Et in Cistellaria Prologum facit exeuntem in fine Actus primi, eaq. dicentem, quæ principio monenda fuissent. Dat autem eius Prologi partes commentitio Deo, cui nomen Auxilio est.

Nam mihi est Auxilio nomen. nunc operam date,

Vt ego argumentum hoc vobis planè perputem.

Ceterum quia nulla sibi constat disputatio, quæ non à definitione proficiscatur, Prologum nos, antequam progrediamur, ita definiamus. Est Prologus, vt ab antiquis decretum Grammaticis video, prænarratio quædam Comoediæ. in qua poëta sub aliena, vel sub sua ipsius persona rem agenda exponit. Quia verò hæc expositio varia est, varia etiam esse necesse est Prologorum genera. Itaq. post definitionem diuisio sequitur huiusmodi.

Prologorum quinque genera fecerunt. Primum exponit argumentum Fabulæ simpliciter, diciturque hypotheticus ab hypothesi, quæ significat argumentum : nec distinguitur à periocha. apud Græcos enim *Περίοχη*, & *ὑποθεσις* videntur esse synonyma. Huiusmodi Prologus est in Aulularia. vbi Lar familiaris proponit argumentum enucleatè, ac rem gerendam spectatori bus expositiè sic denunciat.

Ne quis miretur qui sim, paucis eloquar.

Ego Lar sum familiaris ex hac familia,

Vnde exeuntem me aspexistis. hanc domum

Iam multos annos est quom possideo, & colo:

Patrique, auoq. amicus huius, qui nunc hic habet.

Sed mihi auos huius obsecrans concredidit

Thesaurum auri. clam omnes in medio foco

Defodit, venerans me, vt id seruarem sibi, &c.

Secundum Prologi genus exponit præterea poëtæ consilium in faciendis Fabulis. cuiusmodi sanè est in Adelphis; diciturque potest latinè commendatitium: quia Græcè *συμμητοριον* nominatur: quod apud nos, vt monet Budaus, commendatitium est, aut si reddendum ad verbum sit, id quod facit, vt res ipsa consistat. Cum enim hic Prologus pro auctore Fabulæ multa dicat, videtur eum auditoribus commendare, ac facere, vt Fabula ipsa quodammodo consistat, & spectatorum animi confirmetur. Præter eum, de quo diximus in Adelphis, alium huiusmodi Prologum habemus in Hecyra.

Hecy-

Hecyra est huic nomen Fabula. hac cum data est

Noua, nouum interuenit vitium, & calamitas.

Vt neque spectari, neque cognosci potuerit.

Ita populus studio stupidus in funambulo

Animum occupat. Nunc hac planè est pro noua :

Et is, qui scripsit hanc, ob eam rem noluit

Iterum referre, ut iterum possit vendere.

Alias cognostis eius. queso hanc nunc noscite :

Orator ad vos venio ornatu Prologi.

Tertium genus refellit aduersariorum calumnias, ut in Andria; vel regerit etiam in eisdem aduersarios crimina, ut in Eunuchio. ubi Lauius poeta Comicus obrectator, & maleuolus carpitur; qui fuerat ante perstrictus in Andria.

Tum si quis est, qui dictum in se inclementius

Existimat esse, sic existimet: sciat

Responsum, non dictum esse; quia laesit prius

Qui bene vertendo, & eas describendo male,

Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.

Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.

Cum ergo genus hoc Prologi, vel criminationes, & maledicta diluat, vel obiecta crimina regerat in auctores, dictum est Græcè ἀναφορὴν; id quod significat confutatorium, aut relatiuum in alios.

Quartum Prologi genus, quia permiscet simul omnia, quæ separatim faciunt cetera, dici potest mistum. cuiusmodi est in Casinaria. Plauti: ubi principio commendatitium videtur esse. Nam commendatio proponitur poetæ, Fabulæque; & beneuolentia captatur à spectatoribus.

Saluere iubeo spectatores optimos, &c.

deinde incipit esse confutatorium.

Nam nunc noua, quæ prodeunt, Comœdia

Multo sunt nequiores, quàm nummi noui.

Ad extremum est expositiuum. Denunciat enim Fabulæ nomen, & euoluit argumentum.

Comœdia nomen huius dare vobis volo.

Clerumene hæc vocatur Comœdia

Græcè. latinè sortientes. Diphilus hanc

Scripsit. post id eam rursum denuo

Latinè Plautus, &c.

Senex hic maritus habitat. Ei est filius.

Is unà cum patre in illisce habitat ædibus.

Quintum Græcè dicitur, ἠθικόν, latinè morale. Huiusmodi videtur esse Prologus ille ἀπολογισμός; hoc est duarum colloquentium, persona-

rum in Trinummo, Luxus, & Inopia. est enim accommodatus moribus nequam adolescentis, qui inducitur in ea Comœdia profusus, & luxuria diffluens, ob eamq. causam ad extremam redactus inopiam. Ex hoc genere videtur item Arcturus in Rudente, & Lar familiaris in Aulularia. Describunt enim graphicè hominum mores. Horum verò prologorum personæ per machinam descendebant in scenam, per machinam subducebantur.

De Actibus. Caput XVIII.

Actus est Actionis, siue peractæ Fabulæ pars: cum videlicet pro scenium omnibus destituitur personis, & tibicen spectatores aggreditur cantus suauitate recreare. Qua ex definitione intelligas, non vbiicumque, ac pro arbitrato fas esse Actum terminare: sed eo tantum loco, vbi aliqua pars totius, integræq. actionis, qua continetur vniuersa Comœdia, seiungi commodè à reliquis partibus potest. Vt enim integra illa actio totius Comœdiæ tunc habet appositè finem, cum nihil superest agendum, neq. quicquam desideratur eorum, quæ numeris expleant omnibus Fabulam, ita partes eiusdem actionis tum definiri, ac terminari commodè queunt, cum ijs, interrupta quamminimè serie, tibicinis cantus posse videtur intercipi.

Nusquam melius, quàm hic ea institui, & tractari quæstio potest, quæ nobis à nono nostrarum vsu Comœdiarum proponi videtur. An Actus interrumpi, ac diuidi queant non modo cantu tibicinis, ac Musicorum, verum etiam saltatione, machinis, embolijs, episodijs, alioue argumento agentium, & colloquentium personarum quod à reliqua Fabula separatum sit. Videmus quippè interseri sæpe Orpheos quosdam deplorantes Euridicem, aut quasdam Cereres Proserpinam queritantes, quæ res à Comœdia sunt alienæ, prorsusque seiunctæ. Quid hac de quæstione statuendum sit, non possum simul, aut vna quasi definitione proferre, sed separatim dicam, & pronuntiabo per partes.

Confirmo itaq. primum: post sublatum è Comœdia Chorum, fuisse non modo tibicines adhibitos, & Actibus interpositos, verum etiam Mimos; histriones nimirum *sed tunc in phoroi*, hoc est ab imitatione propter excellentiam, atq. præstantiam sic appellatos. Non enim res tantummodo imitabantur, quod est commune cum omnibus, sed motu quodam corporis exquisito, & gesticatione solitaria exprimere soliti erant quicquid referre vellent, sine verbis, ac voce. Sed addita postremò gesticationi verba quoque sunt, & dicta quædam acuta, quæ humani animi vitia irriderent, & carperent, qualia sunt apud Senecam, & Macrobi. Publij, & Laberij longè plurima. Hos igitur

Mimos

Mimos, absolutis iam Actibus, educere cœperunt in scenam, gestum facientes, & loquentes aliquid ridiculè omnino extra argumentum Fabulæ, ad spectatorum animos amplius oblectandos, atq. ad demendam satietatem. Id verò in Comœdia dicebatur Episodium, in Atellanâ Exodium. vtraque vox diuerticulum significat, & egressionem à proposito argumento: quam non qualibet habuit Comœdia, sed aliqua tantum grauior, vt opinor. Factum quippè crediderim in Comœdia quod in ipsa quoq. Tragœdia peragenda fuit ab antiquis excogitatum: cum ad eius Fabulæ leniendam atrocitatem, & temperandas cædes, Satyros interposuerunt, qui petulantia, risu, iocis, incompósito saltu, motuq. corporis enormi, specie demum, & facie illa semiferina spectantem populum à cogitatione crudelitatis tantisper auerterent. Idem enim præstiterunt in Comœdia Mimi: quorum argumenta fuisse mercaturæ viles, & plebeïæ, ignobiles doli, actus rustici, perductiones, lenocinia, lusus, imposturæ, aliaque ridiculis illis, & leuissimis respondentia personis, hoc est maximè ad prouocandum risum accommodata. Quæ quidem argumenta petebant ipsi de medio foro, vel è tabernis, vel ex angiportis, vel è popinis: adeoq. personam, & faciem afferebant cauponis, coqui, fartoris, perductoris, lenonis, ebrii, stolidi, infani, surdi, cæci, circulatoris, impostoris, syco-phante. Erant eorum exitus abrupti: sic prorsus, vt vno decedente, ceteri quoq. discederent infecta plerumq. re, vel imperfecta. Erant inter eos crebra fugæ, insectationes, contentiones, ignauia, vecordia, parodiæ, quibus imitarentur ridiculè seria, verumq. subuerterent. Erant repentinæ sententiæ, dictaq. subito contorta nec expectata. Vt illa Publij Mimi.

Mulier cum sola cogitat, male cogitat.

Malo in consilio femina vincunt viros.

Sepè tamen sententias, etiam inter ridiculas, longè grauissimas interponebant, quæ monitis, ac præceptis singulas propemodum humanæ vitæ partes informarent. Ex hoc genere illa sunt apud eundem Publium.

De amore.

Amarè, ac sapere vix Deo conceditur.

De amicitia.

Amicos res optime parant, aduersa probant.

De fortuna.

Excelsis multo facilius casus nocet.

Fortuna vitrea est: cum splendet, frangitur.

De vicissitudine.

Iucundum nihil est, nisi quod reficit varietas.

Quotidie est deterior posterior dies.

De morte.

Malè viuunt qui semper se victuros putant.

De otio.

Arcum inertia frangit: animum remissio.

De beneficentia.

Pars beneficij est, quod petitur si bene neget.

Beneficium dare qui nescit, iniuste petit.

De ceteris officijs eodem modo. Cum igitur hi Mimi sic, vt diximus, inducti sint ab antiquis, dicendum est, iure ac sine reprehensione Actibus interponi personas aliquas ridiculas hoc etiam tempore, quæ aliarum gentium, & ciuitatum linguam, aut finitimorum mores irrideant, aut alia quædam argumenta leuissima tractent, ijs simillima, quæ tractabantur à Mimis.

Confirmo deinde, fas esse, eosdem Actus, & Comœdiæ partes non cantu solum, & musicorum modis, verum etiam saltatione, aut aliquâ ludentium hominum huiusmodi ratione distinguere. Id enim etiam ab antiquis vsurpatum intelligo: cum inter multas, ac propè innumerabiles saltationum formas, quas adhibuerunt in conuiujs, in nuptijs, in sacrificijs, essent aliquæ Theatri propriæ, atque in ijs ipsis Theatralibus certæ quædã soli Comœdiæ subseruientes. Tres quippè fuere Theatrales saltandi species pro modo, ac numero Fabularum, quæ in Theatro dabantur. Prima fuit Tragœdiæ, dicebaturq. ἐμμέλια: quæ grauis erat, atq. composita, quemadmodum ipsum significat nomen. Nam ἐμμέλια non modulatio tantum est, sed etiam concinnitas. Itaq. hoc illi saltationi nomen inditum significat, eam sedatam, concinnamq. fuisse. quod discere præterea possumus ex Platone in dial. iij. de legibus. Secunda fuit Comœdiæ propria, solutiore licentia; quæ Græcè appellata est κῶμος, à verbo κωμίζω: quod significat liberè, licenterq. saltare. Tertia demum referuabatur antiquæ Satyræ, quæ dabatur item in scenam, atq. in Theatro quondam recitabatur. Erat igitur hæc petulans, & maximè motoria, gesticatione creberrima, vt Satyros decet: dictaq. est σατῆρις, ab auctore Sicinnio, quodam homine barbaro, vt aliqui prodidere.

Affirmo demum tertio loco, licere etiam Actibus interponi machinas, & per eas induci Deos, aut alios, qui sine machinis induci non possunt. Quamquam enim Tragœdiæ videntur esse propriæ machinæ,

non

non tamen à Comoedia sic abhorrent, vt numquam adhibita sint. Tradit adeo Suidas Carcinum Atticum appellatum à Platone fuisse, poëtam duodecim machinarum. ὃν Πλάτων δόσεν αὐτῷ μηχανῶν ὀνείων. Quem ego poëtam fuisse Comicum propterea credo; quòd Suidas alio eum loco reponat, quàm eo, vbi paulo ante commemorauerat alium Carcinum Atheniensem poëtam Tragicum, quòdque huius, de quo dico Carcini Fabulam Comicam laudet, cui nomen erat Mures; cum alterius Carcini Tragoedias percenseat, & enumeret omnes. Credibile igitur est, hisce tam multis, quas inuenerat machinis, non modo vsum in Episodijs fuisse, verum etiam in argumento Fabulæ. quo fieri debet, vt multo maximè liceat easdem inferre machinas inter Actus Comoediæ. Quin inter machinas illas Theatri, quas describit accuratè Iulius Pollux, vnā fuisse ait vnus, & eiusdem quidem vsus, sed duplici appellatā nomine, hoc est ἐγκύκλιμα, & ἐξώσπαν. hoc vero idcirco factum aliqui homines doctissimi putant, quòd ἐγκύκλιμα diceretur, cum in Tragoedijs esset, ἐξώσπα verò cum à Tragoedijs accepta, etiam minoribus Fabulis extra scenam Tragicam, atq. ipsis Comoedijs inferuiebat. Huiusmodi credo fuisse Romanorum Imperatorum episodia multa: qui, vt legimus apud Martialem, Sueton. & alios, sæpè iusserunt, in Theatro Deorum amores, ac raptus proponi, aut bestiarum per funambulū incessus exhiberi. Quibus sanè spectaculis dandis propriam idoneamq. designat machinam Iulius Pollux, Gruem. quam demitti solitam fuisse ait ex altissimis locis ad aliquorum rapienda, corpora, & sursum ferenda: nominatimq. habuisse tum vsum in Theatro dicit, cum Aurora Memnonis filij corpus abripuit subitò, atque in cælum subduxit.

Dicit aliquis iterum excitare me velle Chorum, & nouæ Comoediæ concedere, qui fuit olim inductus, atq. sublatus. Reddimus enim ei saltationem, & dicta Mimorum ridicula: quæ veteris erant Chori in antiqua Comoedia. Sed animaduertere necesse est, huiusmodi saltationem, colloquia, dicta, quæcumq. demum Actibus interponuntur, esse prorsus ab argumento Comoediæ aliena, & separata; Chorum autem Comoediæ veteris fuisse partem Fabulæ: sic, inquam, vt Choricæ personæ cum Actoribus ipsis etiam colloquerentur, & agerent. Ad hæc: cum personas illas irridentes, & iocantes permittimus in episodijs, non eas ita licenter maledicas volumus, vt erant in veteri Comoedia Choricæ; quæ ciues, quos carperent, suo nomine designabant.

Dicit iterum alius, hæc episodia, vel exodia, aut embolia non probari ab Aristotele: cum reprehendat histrionum consuetudinem, qui per episodia producebant Fabulas, si videbant non dum impletum esse clepsydre tempus, quod ita præscribebatur, vt ante, finem facere

non

non liceret. Sed Aristoteles non damnauit omnino, ac prorsus epifodia, verum ea tantum, & nominatim, quæ præter modum producerent Fabulam: quæq. ab Actoribus, & histrionibus excogitarentur subito, non tam appositè, consultoq. Actibus interponenda, quàm temerè quolibet inculcanda. Quòd si epifodia sint accuratè facta, & Actibus interiecta loco tibicinis, ac Musicorum, si Comædiam non ita multum amplificent, nec plus nimio producant, nullum planè periculum reprehensionis imminet ab Aristotele.

An Actus omnino, ac prorsus oporteat esse quinque.

Caput XIX.

NEque plures, neque pauciores cuiuscumq. Fabulæ, siue Comicæ, siue Tragicæ Actus esse debere quàm quinque, non Donatus modo confirmat, sed decernit Horatius: cuius auctoritati nemo fidem vniquam abrogauit.

Neue minor quinto, neu sit productior Actus

Fabula, qua posci vult, & spectata reponi.

Sed Iacobus Mazonius in Apologia Dantis Aligherij pauciores Actus esse, quàm quinque, & tribus tantummodo iustam Fabulam perfici posse demonstrare se putat ex testimonio quodam singulari M. Tullij Ciceronis. Locus Ciceronis est ex epistola nobili ad Q. Fratrem. Illud te extremum oro, & hortor; vt tamquam poëtæ boni, & Actores industrii solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotij tui diligentissimus sis: vt hic tertius annus tamquam tertius Actus perfectissimus, atq. ornatissimus fuisse videatur. Ex hoc, inquam, loco se putat ostendere planissimè, licere Fabularum Actus esse tantummodo tres. sed vincat ne ex Ciceronis illis verbis, quod ipse contendit, an secus, non libet hic disputare: cum alioquin affirmare possim à veteribus Græcorum poëtis interdum fuisse Fabulam in plures, interdum in pauciores Actus distributam, quàm quinque. Cum enim Actus apud eos singuli singulis distinguerentur ingressibus Chori, dicere necesse est, totidem ab ijs Actus distinctos fuisse, quot Chori fierent ingressus in Thymelem, atq. in proscenium per interualla separati. At in Æschyli Prometheo Chorus bis, terue tantum inferitur Fabulæ. Neque enim Io, & Oceanus Chori locum obtinere possunt, quod si tamen obtineant, & Choricæ personæ sint, ingressus Chori in ea Fabula numerandi sunt quinque, ac propterea nō quinque tantum Actus erunt, sed omnino sex; Fabula quippè, quæ diuisa sit in Actus quinque, non potest habere, nisi quatuor ingressus Chori. In eiusdem Æschyli Agamemnone, in Hecuba Euripidis, in Sophoclis Philoctete,

in Electra, in Oedipo quinquies ingreditur Chorus, & quod inde consequens est, sex sunt partes, Actusq. Fabulæ: quos adeo Seneca transferre sic distinctos etiam voluit in Oedipum suum. Cum enim post quintum Chorum alia necessariò sequatur Fabulæ pars, non potest quæ consequitur esse nisi sexta. Qui verò Chorus interdum ponitur in extrema Fabula, is propriè Chorus dici non debet, sed Commus, ut diximus in libello de Tragœdia ex Aristotele: atq. ideo partiri Fabulam non potest in Actus; quod est eorum officium, qui propriè Chorum agunt. Quid plura? Sophocles in Trachinijs sex facere Choros non dubitavit, Euripides in Iphigenia Taurica item sex: in Hippolyto coronato prorsus octo.

Hæc multo magis quam locus ille Ciceronis ostendere videntur, eum numerum Actuum quinque non fuisse constantem, ac certum. Quamquam enim hæc exempla petita sunt à Tragœdijs, demonstrant tamen vniuersè Fabulam dramaticam non fuisse ab omnibus semper diuisam in partes, aut Actus quinque. id quod contendunt Horatius, & Donatus: Sed dixerit aliquis, ab antiquis id perperam factum, deinde castigatum ab ijs, qui cetera quoq. vitiosis castigarunt in Fabulis. Nam ille quintus apud Senecam Chorus non canit, sed loquitur cum Iocasta, ideoq. non tam dici debet ingressus Chori, quam colloquutio Chori cum personis scenicis. Dicit hæc, inquam, aliquis, & meritò dicet: quia vereribus aut nullæ fuerunt de scribenda Fabula leges, aut si quæ fuere, abrogatæ sunt nouis. Nihil igitur in hoc genere mutandum cenfeo, sed sequendam Horatii præceptionem. Quòd si quispiam tamen audere id etiam velit, ac pauciores, pluresue Actus facere, quam quinque, utatur consilio suo, ac se, quoad eius fieri possit, antiquorum auctoritate tueatur.

De Scenis. Caput XX.

Actuum quædam partitiones scenæ sunt, quemadmodum Actus ipsi membra quædam sunt Fabulæ. Definiri propterea scenæ, potest Actus pars, in qua vna, duæ, tres, pluresue personæ loquantur. quod postremum idcirco addidi; ne putetur lege cautum inuiolata, quod monet Horatius.

-----*Nec quarta loqui persona laboret.*

Non enim hoc ita seruatur ab omnibus vbique, ac semper incorruptè, ut plures interdum, quam tres in eadem scena loquentes non inducantur. Nam, & Diomedes in lib. iij. admittit etiam quatuor, & Plautus tum in Mercatore, tum in alijs quoq. Comœdijs hunc ipsum numerum explet. Quare id tantummodo sibi velle arbitror Horatium;

tium; vt si plures inducantur, quàm tres, non loqui laborent multum ea, quæ supra tres inducuntur, sed pauca loquantur. Quantum enim attinet ad antiquos illos Græcorum Comicos, exploratissimum est, nullam ijs religionem fuisse, quatuor, interdum etiam plures simul loquentes inducere. Id quod potissimum ex Aristophanis Ranis videri potest, cum excitatur cadauer: ex Pluto, in fine: ex Auibz prope modum vbique.

Multa sunt, quæ de scenis præcipiant antiquitatis viri peritissimi. Ac primo quidem loco. ne vllus Actus vltra septimam producat scenam. Secundo. ne sapius, quàm quinquies eadem persona veniat in proscaenium. quæ præceptio Donati quidem est: sed Dauus tamen in Andria sapius exit. Tertio. vt initium scenæ fiat interdum ab omnium, qui locuturi sunt, interdum ab vnius, interdum ab aliquorum ingressu, interdum ab eo, qui ingreditur, & ab eo, qui remanserat è proximè superiore scena. Quarto. vt terminetur interdum ex omnium discessu, interdum ex abitione vnius, aut aliquorum. nam qui reliqui sunt, nouam constituunt scenam. Quinto. vt personæ vel nihil, vel perparum loquantur cum populo, & spectatoribus. Quamquam enim facit hoc interdum Plautus, facit tamen ex antiquo Græcorum exemplo: quos iam diximus fuisse castigatos, & expolitos à nouis. In quo tamen amplior est permittenda licentia vltimis illis personis, quæ claudunt Fabulam, spectatoresq. dimittunt, & postulant plausum. Habent enim propterea necesse loqui cum populo, sicut Prologus, qui petit attentionem. Differunt tamen eo nomine, quod Prologi partes agit is, qui numquam postea inducitur in Fabula. conclusio verò, & dimissio spectatorum è Theatro permittitur alicui sceni-
corum: vt in Andria, Dauo.

Non expectetis dum exeant huc. intus despondebitur.

Intus transgetur si quid est, quod restat. plaudite.

Sed tamen has partes apud Plautum sæpè non Actorum aliquis agit, sed Grex. Ita inuenerunt inscriptam Asinariæ, Captiuorum, aliarumque aliarum Comædiarum clausulam illam postremam ij, qui Plautum emendarunt. G R E X. Nam in illo codice, qui veteribus commentarijs Bernardi Saraceni, & Petri Vallæ fuit illustratus, non legitur inscriptum Gregis nomen: sed hoc. R E C I T A T O R. quod ipsi ad hunc modum, & his verbis interpretantur. Loquitur Comædiæ recitator, finem facturus Fabulæ. Itaque istorum opinione videtur fuisse à ceteris distinctus Actoribus, & Prologo similis ille, qui Fabulam claudit, & spectatores dimittit, apud Plautum. Et profecto sic etiam necesse est diuinare, si Gregem reponere pro Recitatore velimus. Neq. enim Grex ille loquitur vmquam, aut aliquid agit in Comædia. Dedit igitur has illi partes Plautus; vt quemadmodum Pro-

logus

logus nihil agit in Fabula, sed Poëta, Actorumq. nomine benevolentiam tantummodo captat, & poscit attentionem, sic etiam vltima, hæc persona, immo plures fortasse personæ, vna loquente, Comœdiæ finem imponant, & Actorum eorundem nomine veniam deprecentur, dimittant humanissimè spectatores, & indicium approbationis efflagitent, plausum.

*Quid in singulis sequendum, & faciendum
sit Actibus. Caput XXI.*

PRæter eas, de quibus dixi, partes quantitatis in Prologum, Actusque distributas, alias Grammatici fecerunt tres, sine quibus constare Fabula non potest. Hæ non tam ab ijs seiunctæ sunt, quàm earundem dotes quædam esse videntur, & qualitates, quibus Actus ipsos imbui quodammodo, atq. ornari necesse sit. Igitur hæc earum nomina sunt. Protasis, Epitasis, Catastrophe. quæ à nobis explicanda, atq. interpretanda esse intelligimus singula.

Protasis est prima illa Fabulæ pars, in qua proponitur, & enarratur summa rei, sine declaratione futuri exitus. Itaq. ne longum faciam, Protasis priorem exponit Comœdiæ partem, & periculum intentat, sed tamen eiusdem Fabulæ partem alteram, & quidem potissimam, hoc est exitum, & solutionem reticet; vt suspensione, atq. ignorance spectatoribus auiditatem exitus ingerat, qui ad catastrophem vsque producit. Sed quorsum hæc Protasis adhibetur, dicet aliquis? nonne satis in argumento, atque in Prologo exposita summa est Fabulæ? Non est satis. est enim expositio illa sic brevis, atq. ita concisa rerum gerendarum indicatio, vt non tam satiare auditoris animum, quàm accendere cupiditate rei futuræ videatur. Alia igitur adiungenda, est significatio copiosior, & planior. Exemplum Protasis in Andria sic est. Cum amaret Pamphilus Glycerium, eiq. iam grauidæ iurata fide pollicitus esset, ducturum se illam vxorem; pater, qui filium ijs amoribus teneri compererat, de illo abstrahendo cogitat à Glycerio. Simulat igitur, ei se vxorem daturum virginem, Chremetis filiam. Is cum & patrem vereretur, & Glycerium deserere putaret impium, pendet animi, nec inuenit quò se vertat. sed cum inaudisset à seruo, nuptias illas simulare patrem, promittit, patris se facturum imperata. Itaque prior Comœdiæ pars indicat, & intentat periculum, quod imminet Pamphilo, si pater verè velit eum vxorem ducere.

Epitasis est inuolutio ipsa, & perturbatio rerum omnium. in qua suspiciones augentur, & pericula. Maxima igitur hic adhibenda cura est, & diligentia, vt tota rei series, quasi quibusdam anulis intexta catena,

tena, ducatur cursu perpetuo . sic prorsus, vt postrema medijs, media primis ex aquo, ac proportione respondeant : semperq. vnum nascatur ex alio ; nec inferatur quicquam, quod ex ijs, quæ iam antecessere, necessariò non consequatur . Vt ergò dicatur . in summa, Epitasis continet quicquid inter Fabulæ propositionem , & eiusdem clausulam intercedit. Epitasis exemplum ab eadem Andria duci sic potest. Cum sparsus iam de nuptijs Pamphili rumor peruenisset ad ancillas Glycerij, suspitionibus, & turbis impletur Fabula. Ad hæc, pater Pamphili, quoniam ab eo consensionem extorserat, cœpit verè , ac seriò cum Chremete agere de matrimonio , & rem faciliè impetrat . Hoc igitur modo periculum augetur, & textitur nodus.

Catastrophe est exagitati negotij conuersio in tranquillitatē non expectatam, ac propterea Fabulæ dici debet exitus, & absolutio . cuius paradigma ita peti potest ab eadem Comœdia . Insistit Pamphili pater, & nuptias vrget ad exitum. Itaq. res processisset, nisi casus, qui sæpè plus potest, quàm ratio, dubijs rebus interuenisset. Adest repente quidam Crito, qui docet, Glycerium esse filiam Chremetis, atque ita nuptiæ ex Pamphili sententia fiunt . altera Chremetis filia destinata iam Pamphilo, datur Charino adolescenti , qui eam deperibat. Sed illud hoc loco quærere necesse est : An hæc conuersio ea semper esse debeat , quæ tranquillitate , ac exitu felici concludat Fabulam. Nam de Tragœdia diximus ex Aristotele, non semper eiusmodi Fabulæ mutationem sic in contrariam fieri debere partem , vt terminari exitu felici non possit , modo ingens aliquod periculum antecesserit. Inde, inquam, oritur hæc quæstio . An aliqua etiam Comœdia probabilis sit, quæ tristem, atq. infelicem exitum nanciscatur .

Respondeo itaque, Catastrophē, & conuersionem Comicæ Fabulæ in secundum, florentemq. rerum statum fieri plerumq. oportere : sed posse tamen aliquas finiri nonnulla tristitia leui , & exitu minus læto terminari, modo antecesserit risus, & iocus, qui à Comœdia separari non potest . Huiusmodi mihi videtur esse Asinaria Plauti . Cuius postrema clausula est maritus ætate confectus , & bene senex ab vxore deprehensus cum pellice : qui profectò senex risum sic mouet, vt ipse tristitiam habeat, & exitum rerum suarum minus felicem. Huiusmodi est Miles gloriosus. qui captus, coniectus in vincula, vapulans, habitu supplicii Fabulam claudit . hæc autem tristitia sunt militi glorioso, tametsi populo risum mouent . Huiusmodi denique est Persa ; quæ Comœdia finitur item supplicio sumpto de lenone , additis præterea minis, quæ hominis mœrorem augerent, nec populo magnū risum excitarēt. Hac demū quæstione submotā cōcludamus hisce de partibus omnia in hūc modum. Protasis in primo tractatur actu. Epitasis in secūdo, & tertio. Catastrophe inchoatur in quarto, perficitur in quinto.

Ynum

Vnum esset addendum de Agnitionum generibus varijs, quæ ponuntur, & accidunt in extrema Catastrophâ. Sed non sunt hic iteranda quæ diximus cum de Catastrophâ Tragœdiæ disputauimus. est tamen affirmandum hic illud: Tragœdiam quidem sine Agnitione quoque laudabilem esse; Comœdiam tamen, si careat Agnitione, vix esse probabilem. Nam quæ sunt apud Plautum eiusmodi, Asinaria, Aulularia, ceteræ, videntur esse frigidiores. quod quia penitus intellexit Terentius, sibi melius cavit, atque in rationem suam consuluit sapientius.

*De Fabulis illis, quæ dictæ sunt à nouis scriptoribus
Tragicocomœdiæ. Caput XXI.*

Cum has Tragicocomœdias nominamus, eas intelligi volumus, quæ personis grauissimis, infimisque, aut etiam Satyris vnâ permixtis, confusoq. simul Tragœdiæ, Comœdiæq. fine ex commiseratione, ac risu conflato, quoddam nobis Fabulæ genus proponere videntur, cuius neq. vlla mentio apud Aristotelem sit, neque apud veteres poëtas exemplum probabile. Quamquam enim multi ex antiquis illis poëtis, qui pluribus annis Aristotelem antecesserant, ex personarum illa mixtione coagmetatas aliquas fecere Fabulas, vt supra commemorauimus, eas tamen in ipsa Comœdiæ definitione damnauit idē Aristoteles, cum Comœdiæ deteriores personas, Tragœdiæ meliores assignauit. De illa verò finis vtriusq. tam distracti compositione nihil est, cur multa dicamus; cum non modò ab Aristotelis auctoritate, atque ab antiquorum exemplis, verum ab ipsa quoque ratione videatur aliena.

Nihilo minus tamen vnus Aristotelis in cap. poët. xj. videtur esse locus, qui mentionem aliquam huiusmodi poëmatiss habere fortasse, queat. Sed vt diximus in libello de Trag. cap. xxj. in fine, locus ille, cum sit obscurior, in aliam trahitur sententiam ab interpretibus, & causam hanc tueri non potest, quia eiusmodi Fabulas, quas ibi commemorat, suo suffragio damnat, nec probari ait, nisi ab imperitia Theatrali, hoc est ab imperita Theatri multitudine, ad cuius se se fingunt voluntatem assentatores poëtæ.

Exemplum etiam aliquod huiusmodi Tragicocomœdiæ videtur esse præsertim in Euripide: qualis est Cyclops. Habet enim duplicem ordinem personarum; & tota Fabula vinum est, tota iocus, & risus; ad extremum læto etiam exitu terminatur, cum Ulyssis socij liberantur. Quare si quarundam grauitatem personarum excipias, Comœdia dicenda videtur, si earundem illam grauitatem attendas, Tragœdia.

Quid ni ergo Tragicocomœdia sit? Sed hæc Fabula inter Satyricas referenda Tragœdias est: in quibus Satyri, Sileniq. sic inducebantur, vt inductos in Cyclope videmus. Satyros tamen explofit aliquando tandem Tragœdia, & noua Comœdia non admisit. Possumus adeo iure dicere, huiusmodi Fabulas ab Aristotele fuisse repudiatas: qui veteribus illis dramaticæ poëseos antiquatis legibus, definitionibus traditis egregijs Tragœdiæ, Comœdiæque, noua dramaticæ poësi iura condidisse videtur.

Itaque si quis velit tamen hoc genus Tragicocomicum sequi, atq. in scenam proferre, tueri se aliqua ratione potest, apertè, planèq. profitendo, velle se, vel antiquorum illas veteres Fabulas recoquere, quæ ab Aristotele leges non acceperant; vel extundere nouum genus, quæ admodum fecit in Flore Agatho. qui Fabulam illam fictis nominibus personarum, fictoq. prorsus argumento, ausus est proferre primus nouo artificij modo: nec tamen damnatus est ab Aristotele propter nouitatem: immo verò est approbatus eo nomine, quòd illa Fabula vulgo placeret; vt in commentario de Tragœd. diximus cap. xxij. Videtur enim Aristoteles significare, populi voluntatem, & voluptatem, aliquam posse poëtis ad excogitanda noua dramata veniam dare.

Sed quid fiet, vt risus cum misericordia, & dolore misceri queat? Dixerim, ea ratione misceri posse, quæ frigus attemperatum calorem patitur, attemperatus calor frigus, algoremq. non omnino depellit. In quo genere fortassis ea composuerunt Græci, quæ κλαυσήλοτα nominarunt.

De Comædijs illis, quæ Pastoritiæ nominantur.

Caput XXIII.

Libet ad extremum id etiam inuestigare, ac quærere. vnde nam illæ pastoritiæ Fabulæ, quæ totum iam occuparunt Theatrum, promanarint. Neque enim apud antiquos aliquas illis scimus fuisse similes, nisi quas paulo ante Tragœdias Satyricas appellauimus. Sed tamen ab illis Satyricis Tragœdijs hæc nouæ pastoritiæ differunt: quia sæpè nullos inducunt Heroas, aut Deos, nullos Satyros, ac Paniscos, sed pastores tantum, agricolas, rusticanos, aliquas Nymphas. Necessè igitur est aperire primum fontes, vnde fluxerunt hæc Fabulæ. deinde videre, ac quærere, num probandæ sint, retinendæq. videantur.

Vetustissimum sanè poëmatis genus ex antiquissimo viuendi more ductum sine dubio est, cum poësis ipsa nihil aliud quàm humanarum actionum, hoc est humanæ vitæ quædam imitatio sit. At viuendi prisca genera fuere tria, vt disputat Iulius Scaliger, pastoris, venatoris,

aratoris . Venatores quia semper in motu, cursuq. sunt, videntur à studio cantus abhorreere, ac propterea nullum imitationis, hoc est, nullum carminis genus excogitarunt . Reliqua ergo duo viuendi genera cantiones, versuq. meditata principio sunt. Ac pastores quidem multo fortassis id ante fecere, quàm aratores, quia priores ætate fuerent, quemadmodum Varro docet, & ex Thucydide intelligi potest. Huc accedit, quòd cum hoc inuentum solutos, ac remissos habuerit auctores, à pastoribus potius manare debuerit, qui sapissimè sunt otiosi, quàm ab aratoribus, qui plerumque, ac penè semper versantur in opere. Videtur igitur inuenta primum modulatio quædam, & cantus à pastoribus, vel inductione naturæ, vel auicularum, arborumq. sibilantium imitatione; vt Lucretius autumat in lib.v.

*At liquidas auium voces imitauer ore
Ante fuit multo, quàm leuia carmina cantu
Concelebrare homines possent, auresq. iuuare .
Et Zephyri caua per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cauas inflare cicutas .
Inde minutatim dulces didicere querelas ,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum ,
Auiæ per nemora, ac siluas, saltusque reperta
Per loca pastorum deserta, atque otia dia .*

Et sanè, vt Plinius in lib.x. cap. xxix. demonstrat, tanta in vna luscinia modulatè canendi vis est, vt omnes Musicorum leges, & modi inde hausti esse videantur . In hac vna, inquit, perfecta musicæ scientia modulatus editur sonus: & nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur reuocato, infusatur ex inopinato . interdum & secum ipse murmurat; plenus, grauis, acutus, creber, extentus, &c.

Ex his ergo cantibus auicularum cum otiosi pastores modulandi rationem aliquando certam didicissent, addiderunt modulis versum, & numerosa verba, quæ flecterentur ad tibiam . Et quoniam tota hæc ars erat imitatio quædam, imitari eius beneficio coeperunt ea, quæ ipsis notiora erant, atq. in oculos continenter incurrebant; hoc est pastorum amores, & iurgia, concilia, & contentiones eorum, quibus cum essent semper, atq. eodem vitæ genere consuescerent. Natæ itaq. sunt ex eo fonte duæ cantiuncularum formæ . altera; cum singuli sub arboris aliquam recepti vmbram, à cibo, ac potu, suos canerent amores; quæ species monoprosopos, hoc est vnius tantum personæ loquentis erat; altera, cum vel casu, vel consilio conuenissent ij, inter quos, aut amor, aut odium, aut æmulatio, & rivalitas esset. Huius posterioris, quæ plures inducit canentes personas, duos fuisse modos accepimus: primum; cum sine certo numero, ac sine lege versus fundet-

rent : cui non est aliquod proprium impositum nomen; quia vulgaris erat , liber , & naturalis, nec tam arte quæsitus , quàm ultro prope-
modum oblatuſ . ſecundum ; in quo ſententias reponerent æmulas ,
quibus verſus pari numero reſponderent . Quare dictum eſt hoc ge-
nus carminis ἀποσείων : hoc eſt per vices, alterniſq. reſponſio . cuiuſ-
modi videtur eſſe apud Virgilium in Eclog. iij. vbi vices hæſce, ac re-
ſponſiones alternas ita paſtoribus cantaturis præſcribit Palæmon .

Alternis dicetis. amant alterna Camœne .

Et in Eclog. vij. vbi cantus hic amœbauer explanatius , & melius ſic
ab ipſo poëta deſcribitur initio .

Alternis igitur contendere verſibus ambo

Cæpere: alternos Muſæ meminiffe volebant .

Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis .

Hæc itaque alternatio canentium paſtorum dicta eſt ab antiquiſſimis
Græcorum amœbauer carmen: quod auctore Feſto tum eſſe dicitur,
cum hi, qui canunt æquali quidem numero verſuum vtrūtur, ſed ita ſe
tamen habet reſponſio, vt aut maius aliquid, aut contrarium dicant
qui reſpondent. Dixerat enim in tertia Damœtas aliquid magnum:

Ab Ioue principium Muſæ. Iouis omnia plena

Ille colit terras. illi mea carmina cura .

Maius tamen quiddam , & contrarium pari numero verſuum Menal-
ca reſponderet .

Et me Phœbus amat. Phœbo ſua ſemper apud me

Munera ſunt lauri, & ſuaue rubens hyacinthus .

Tres igitur huius paſtoritiæ poëſeos fuere formæ . Prima: quam vnus
tantummodo caneret. qualis eſt illa Virgilij Ecloga ij. Formoſum pa-
ſtor: & vltima. Extremum hunc. Secunda forma eſt, quæ duos quidem,
aut plures canentes inducit: ſed ſine vlla contentione de pari ſenten-
tia, vel de numero verſuum . Tertia eſt illa, quæ certamen hoc, & al-
ternationem , de qua diximus habet . Singulorum materiæ ſunt ara-
tiones, vindemiæ, meſſes, lignationes, & argumenta quædam viatoria,
capraria, ouilia, olitoria: quibus addit Sanazarius ex Theocrito piſca-
toria . Interdum tamen aſſurgunt in hoc genere poëtæ, materialiſque
grandiores aggrediuntur; ſed tamen inducunt tunc Pana, vel Silenum
ſilueſtrem Deum canentem , à quo tam excellens argumentum alie-
num eſſe non videatur . Eſt enim, vt Plato in conuiuiſio docet, Silenus
reconditæ, ac ſepoſitæ ſapientiæ Deus; adeoque Bucolici poëtæ paulo
maiora canere , ac ſiluas egredi audent, cum eum inducunt, nec tam
ſuo, quàm ore loquuntur ſapientiſſimi, ac prudentiſſimi Dei: quod Vir-
gil. fecit in Eclog. vj. cui nomen eſt Silenus .

Igitur ex poſtremis hiſce duabus formis, quæ multas inducunt per-
ſonas, natæ Comoediæ ſunt, quæ paſtoritiæ vocantur. quod inuentum,

aut

aut ego longè fallor, aut omnino nouitium est. Nam apud antiquos, Theocritum Græcum, Latinumque Virgilium, & postremum etiam Calpurnium Siculum, qui Diocletiano Imperatore scripsit Eclogas, non inuenias nisi paucas admodum inductas personas canentes, colloquentesque; & quidem non plures quàm tres. Quin earum Eclogarum multæ nullum habent dialogum, & colloquutionem: sed in ijs poëta loquitur ipse per se, numquam mutatus: quod à ratione dramaticæ poëseos est alienum. Quare cum videamus iam ad iustam Comædiæ magnitudinem has Fabulas peruenisse, suumq. habere negotium, & rerum seriem, ac synthesim reliquis dramaticis similem formis, nouum hoc artificium dicendum est, ad parandam animi delectationem, vt cetera poëtarum, excogitatum. Cum enim vidissent Eclogas illas antiquorum simplices mirificè placere, intellexerunt, multo maximè futurum, vt tenerent populum, si producerentur in longum, additoq. negotio, & rerum aliqua constitutione, ac nodo, ex multis quodammodo Eclogis, quasi ex multis Actibus, ac scenis constatum pastoritium aliquod drama proferretur in publicum.

Est alius præterea fons, vnde facilè huiusmodi Fabulæ natæ sunt; hoc est Satyra vetus, quæ dramatica fuit, & in scenam ab Actoribus illata. Illa quippè suos habuit histriones, & scenam propriam, vt docet Vitruuius, hoc est eam ipsam, quam hi noui pastoritiarum architecti Fabularum vindicarunt sibi, ex arbusculis, frondibus, herbis, opere topiario compositam. Satyricæ scenæ, inquit ille, ornantur arboribus, speluncis, montibus, reliquis agrestibus rebus in topiarij operis speciem deformatis. Ab hac ergo dramatica Satyra sine dubio hi sumpserunt multa: hoc est scenam, Satyros, Silenosque, quos penè semper inducunt: ab Eclogis alia, vt pastores, Nymphas, bubulcos, subulcos, opiliones. Multa verò addidere de suo, & nouum hoc poëseos dramaticæ genus pepererunt, quod magnos habuit processus, & amplificatur in dies.

Fontes vnde fluxit hæc Fabula, vidimus: Quæramus verò nunc an probanda sit, atq. in Theatro cum ceteris retinenda. Vt breuissimè faciam, existimo improbari omnino non posse. Nam & risum habet, quo continetur vis, & natura Comædiæ, & instituit actiones humanas, informatq. hominum mores, aliorum propositis exemplis; quæ vtilitas à scena debet in Rempub. emanare. Quòd si dicas: nouum hoc inuentum esse, respòdebo, nouum etiam fuisse Florem Agathonis: qui tamen ab Aristotele non est improbatus, vt alibi docuimus.

Vnum tamen est, quod habeat fortasse maius aliquod robur, ac vim. Quid inquam? Sunt quæ finguntur in his Fabulis mutata iam religione minimè vero similia. Satyri enim illi, Nymphæ, siluestresque Dij, quos proferunt, nullam obtinent apud populum fidem, adeoque à

verosimili sunt alieni: quod peccatum in poëtis ferendum non est. Sed dixerim ego, Deos illos, ac cetera, quæ falsa esse prorsus, & commentitia demonstravit populo recta religio, proponi tamquam aliqua, symbola rerum verarum, quemadmodum producitur interdum ira si mulacrum, aut invidia. non quòd velit poëta, existimare spectatores, invidiam, iramq. corporatas, & aspectabiles esse, sed quòd ita se melius illis propositurum videat ea, quæ faciunt irati homines, aut invidia laborantes. Ac de Comoedia quidem diximus. nec necesse habemus aliud addere, nisi excipere Fabulas impudicas, quas exterminandas esse, & ciuilibus sapientium virorum doctrina, & integra religio iubet.

TARQVINII
GALLVTII
SABINI
E SOCIETATE IESV
DE ELEGIA
COMMENTARIVS.

Elegiæ antiquitas, & Scriptores.

Caput I.

Voniam id agere decreui, vt Elegiam in bono lumine collocem, ille primum erit eripiendus error, quo plerique decepti, putant, hanc non esse poëseos formam admodum splendidam, atq. spectabilem. Id quod facile consequar, si huius vetustatem carminis, scriptoresq. longè antiquissimos, & grauissimos ducta quasi serie percensebo.

Quamquam Horatius auctorem Elegiæ primum certò sciri posse negat his versibus,

Quis tamen exiguos Elegos emisit auctor,

Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est,

aliqui tamen Theoclen, vel Naxium, vel Eretriensem esse volunt: qui mente captus, ac delirus dicitur primus hoc genus fecisse carminis, & pronunciaffe. Sunt qui Midam nescio quem inuentorem faciunt; quod cum in funere matris primam Elegiæ syllabam ē, ē, quæ apud

Græcos lamentationem significat, vsurpasset, initium huic poemati dedisse videatur. Illud certè debet exploratissimum esse, antiquos, & quidem nobiles viros in huius scripture carminis operam posuisse: Solonem, vnum è Græciæ sapientibus, Theognidem vetustissimum, doctissimumq. poetam, Mimnermum, Simonidem Ceum, Callinum, Xenophanem, Philetam, Tyrtaum, Callimachum; & verò etiam Aristotelem philosophorum omnium sine controversia primum: vt Latinos iaterea prætermittamus, quasi non sic antiquos: Catullum, Tibullum, Propertium, Cornelium Gallum, & qui omnium habitus est ingeniosissimus, Ovidium Sulmonensem. Quamuis autem ambigi iure possit, an eorum multi, quos initio dixi, veram Elegiæ formam attigerint, rem tamen hic ad viuum non refeco, sed quicquid Elegiacis numeris scriptum est, id ego vniuersim Elegiæ nomine comprehendo; de his accuratius, ac subtilius in loco explicaturus. Placet itaque nunc, ipsam vocabuli notationem, atque Elegiæ veram etymologiam quærere: vt facilius intelligatur id, de quo disputatur.

Notatio Nominis. Caput I I.

S Vidas quidem Elegiæ notationem, ac etymon se nescire planissime profitetur. Sed tamen sunt, qui dictam velint *ἡδὲ τὸ ἀλέγειν τοὺς τεθνηκότας*, hoc est ex eo, quod mortuis illo carmine bene precarentur, eosdemq. laudarent. In funere enim tantummodo antiqui, vt infra dicetur, utebantur Elegia. Hanc tamen etymologiam nemini placere video: non Robertello, non Scaligero; non alijs, qui hoc argumentum ad hanc diem vsq. tractarunt. Appellatam putat Simplicius *ὁπὸ τοῦ ἑλέειν λέγειν*, quod est commiserationem implorare, vel *ὁπὸ τοῦ ἑλέειν*: quod est heu, heu, dicere. Quæ quidem interiectio ita Græcorum Tragicis vsitata est, ac familiaris, vt nihil apud eos communius sit, quamquam interdum non *ἑ* per epsilon illi scriptam eam interiectionem reliquerunt, sed per alpha iota *αι*; cui tamen eadem subiecta notio est, neque aliud, quam heu significat. Sic enim Clytemnestra, vt cetera mittamus, ab Oreste occupata lamentatur apud Sophoclem Tragici carminis omnium sententia principem. *αι, αι, αι, τὰ εἶπον*. Heu, heu, heu, heu nos miseras. Hac igitur lamentationis forma ipsi etiã utebantur Elegiaci, tum in funebri cantu, tum in amantiũ stultis querimonijs, quas pro amicarum foribus exponebant. Ceterum nonnullorũ opinio fuit; dictam Elegiam esse *ὁπὸ τοῦ ἑλέειν*: non quidem à commiseratione, sed ab aue nocturna, stridula semper, & querula. Vlulã Latini appellarunt: vt vlulatus, & querelas, quas exprimit cantu, ipso nomine significarent. Ea fortasse sit, quam noctuam dicimus. quod si verum est, hæc etymologiæ ratio cadit optime in funebrem illam conuestionem Elegiæ: cum hæc auis apud Ægyptios hieroglyphicum mortis habita sit, vulgatif-

gatissimo etiam poetarum, atq. historicorum nostrorum testimonio comprobatum: qui à noctua semper aliquid inauspicatum dicunt, ac exitiale portendi. sic prorsus; vt eius cantum, velut lethale prodigiū, hostijs expiari solitum esse tradiderint. Vel illa Propertij carmina id declararunt, quibus Arethusa portenta Lycotæ coniugi in castris degenti malum aliquod obnunciantia se procurasse commemorat.

Sive in finitimo gemit stans noctua tigno,

Seu voluit tangi parca lucerna mero:

Illā dies bornis eadem denūciat agnis,

Succinētiq. calēt ad noua lucra popæ.

Et profectò Pyrrhus Epirotarum Rex infelici prorsus euentu comprobauit, illam auem esse funestam. Cum enim in itinere nobilis expeditionis aduersus Argiuos, ipsius Regis hastæ repentē infedisset noctua, intellexit ille calamitatem futuram: & in eo prælio sic mortuus est, quemadmodum ea feralis ales obnunciarat. His accedit Valeriani Pierij coniectura: qui putat, noctuam in eo signo sculptam, aut depictam fuisse, quod ad illos, qui publico damnati iudicio erant apud Æthiōpas, à lictore portabatur, ea cum lege, vel consuetudine iam inueterata, vt statim signo illo conspecto, damnatus quisq. sua sibi manu mortem afferret; magno & sibi, & patriæ dedecori futurus, nisi fecisset. Quæ cum ita sint, intelligere faciliè possumus, hanc etymologiæ rationem eam esse, quæ probet, Elegiam duxisse originem à funere: cum *ἄλσος*, hoc est, Vlula, cuius cantum imitatur, feralis habita sit, ac funesta. quamquam controuersum videri posset, à funere ne primum initium traxerit Elegia, ac deinde ad amantium querimonias deducta sit, an ab amantium querelis ad funeris luctum consecuto tempore gradum fecerit. Crediderim à funere translata esse ad amantium commiserationes, ac lamenta. Id quippè significauit in definitione, Didymus, cum dixit, Elegiam esse *θρῆνον ἡδύμενον πρὸς ἀνδρῶν*: luctum siue lamentationem ad tibiam decantatam. Nam cum tibia funeris propria fuerit, ipsa definitio, qua rei vis omnis, & natura continetur, funus videtur in Elegiam includere propterea, quod ei tibiam adscribit, ad quam præficarum conquestiones, & funera canebantur. Quo fit, vt hæc definitio intelligi perinde possit, ac si ea non sit Elegia, quæ funebrem luctum, ac lamenta non complectatur.

Optimo verò consilio à funere, ad amantium deplorandas insanias est euocata: in quibus quotidiana questio, vt ait Scaliger, & mors verissima est: cum vir à se ipso quasi alienus humili feminarum generi viuere videatur. Id verò quacumq. ratione factum sit, prætermittō; illud tantummodo statutū hic volo: Elegiam ad querelas vel præficarum, vel amantium originem suam referre. sic, inquam; vt propterea Latinus Pindarus Tibullū alloquēs Elegos miserabiles appellarit.

*Albi ne doleas plus nimio, memor
Immitis Glycera: neu miserabiles
Decantes elegos; cur tibi iunior
Lasa pœniteat fide.*

Quibus ita constitutis, ac positis, de materia dicendum est, quæ tractanda proponitur Elegiæ.

Elegia materia. Caput III.

CVM à conquestionibus Elegiam esse natam, ac nominatam habeamus exploratissimum, videtur esse consequens, nihil nisi funebre, vel querulum, ac miserandum in Elegiam cadere posse. Et ita profectò esset, nisi antiquorum poëtarum, scriptorumq. grauissimorum auctoritas alia omnia demonstraret: qui nullam penè materiam in qua cetera versantur poëmata, Elegiaco versu tractare dubitarunt: Quapropter existimauerim, initio quidem nihil, nisi lamentabile, numeris Elegiacis esse cantatum, siue amatorium illud fuerit, siue funestum, siue alio nomine triste, ac luctuosum: deinde verò cetera etiam argumenta iisdem versibus inclusa, & comprehensa fuisse, quæ alio carminis genere tractantur ab alijs. Itaq. argumentum hoc tam amplum, & tam latè patens, quod videmus nunc Elegia tractari, nouum est, & accersitum; proprium verò, antiquum, & quasi primitiuum, querulum est, & flebile. quod planissimè docet Ouidius in Elegia per nobili de Tibulli morte, confirmans illam esse veram, & propriam Elegiam, quæ versatur in funere.

Memnona si mater, mater plorauit Achillem,

Et tangunt magnas tristia fata Deas;

Flebilis indignos Elegeia solue capillos:

Ab nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Ille tui vates operis, tua fama Tibullus

Ardet in extructo corpus inane rogo.

Eodem sanè modo suas ipse calamitates philosophus bonus, ac poëta non malus deplorans Boëthius, haud dubiè demonstrat, Elegiam quasi propria quadam nota distingui à ceteris luctu, & querimonia velle.

Carmina qui quondam studio florente peregi,

Flebilis heu mœstos cogor inire modos.

Ecce mihi lacera distant scribenda Camœna,

Et veris elegi fletibus ora rigant.

Non tamen id propterea dico, quòd credam, argumenta flebilis, tristia, funebria Elegiæ propria sic fuisse, vt nulla prorsus alia poëmatis forma

forma canerentur. Scio enim eandem sibi materiam sumpsisse etiam Threnos, qui latine luctus dici possunt: qualis est ille cantus, quo Hieremias sanctissimus vates dolenter admodum excidium Hierosolymæ, urbis nobilissimæ lamentatur. cuius quidem carminis auctorem Linum Ethnicorum nonnulli esse voluerunt. Nec aliud profecto fuit argumentum Næniarum, quæ lugubri cantus inflexione ad feretrum admotæ sunt, atq. ad funus adhibitæ. Quamquam enim illas paulo superiori memoria Iouianus Pontanus traduxit ad nutricias cantilenas, non est tamen secutus antiquum, & proprium Næniarum argumentum; sed voluit illis dare nouum pro arbitrato, eo permotus consilio, quod in Italia nutrices populari lingua cantiunculas illas, quibus somnum pueris conciliant, Nænas appellant. Itaque apud illum nutricula somnum sic euocat ad Lucilij cunas.

Somme veni, tibi Luciolus blanditur ocellis:

Somme veni, venias blandule somme, veni.

Luciolus tibi dulce canit somme optime somme:

Somme veni, venias blandule somme, veni.

Luciolus vocat in thalamos te somnule, somme,

Somnule dulcicule, blandule somnicule.

Ad cunas te Luciolus vocat: huc age somme:

Somme veni ad cunas: somme age, somme veni.

Ad cubitum te Luciolus vocat; eia age somme,

Eia age somme veni, blandule somme veni.

Luciolus te ad puluinum vocat, innuit ocellis:

Somme veni, venias, somme age, somme veni.

Luciolus te ad complexum vocat, innuit ipse:

Innuit, en venias somme age, somme veni.

Venisti bone somme, boni pater alme soporis,

Qui curas hominum, corporaq. ægra leuas.

Sed hoc Næniarum genus nouum est, vt diximus, à Iouiano Pontano excogitatum: cum Nænia funebre carmen sit, neq. multum ab Elegia distare videatur. Quo loco illud etiam dicere oportet; ad hoc genus pertinere quoq. Monodiam, hoc est solitarium cantum, in quo solum affectum, & lamentationem posuerunt, ἰσοποικίαν verò, hoc est morum effictionem, & prosopopœiam planè nullam. Hoc argumentum, atque hanc poëseos formam tractauit Sapho, nobilis illa poëtria, quæ multas dicitur scripsisse Monodias, ac propterea cantum Missolodium, inuenisse, vt docet Patritius in Poëtica. quo de genere videtur esse cantus ille, quem Politianus arctioribus solutum numeris, ac prope modum exlegem in obitu Laurentij Medicei scripsit, reliquitque posteritati.

Quis dabit capiti meo

Aquam?

*Aquam ? quis oculis meis
Fontem lacrymarum dabit ?*

Vt nocte fleam.

Vt luce fleam.

Sic turtur viduus solet,

Sic cygnus moriens solet,

Sic lusciniâ conqueri.

Heu miser miser.

Heu dolor dolor.

Laurus impetu fulminis

Illa, illa iacet subito

Laurus omnium celebris,

Musarum choris,

Nympharum choris.

Sub cuius patula coma

Et Phœbi lyra blandius,

Et vox dulcius insonat.

Nunc muta omnia,

Nunc surda omnia.

Quis dabit capiti meo

Aquam ? quis oculis meis

Fontem lacrymarum dabit ?

Vt nocte fleam.

Vt luce fleam.

Huius imitandi carminis studio nos etiam abrepti, quædam olim in Mariæ Magdalenzæ Metanzæ lusimus, vt leuissimè dicam, iuueniliter. Ea quæcumq; sunt, publicis typis, hoc est hominum iudicio sunt permixta: quorum arbitrium est, constituere quid eo conatu simus affecti. antiquum certè nos carminis argumentum, & poëtam haud ignobilem Politianum secuti sumus imitando. Ceterum, vt ad institutum reuertar, hæc omnia poëmata locum in funere, & quidem initio, in solo funere obtinuerunt: Threni, Monodiæ, Naniæ, ac Elegiæ. Elegia tamen traducta postmodum est ad amores, atq; ad amantium tristes insanias exprimendas, quales sunt, vt de Græcis hoc loco taceam, Ouidij, Tibulli, Propertij conquestiones. Quid enim aliud illa Propertij sibi volunt in libro tertio, Elegia duodeuigesima?

Hec certè deserta loca, & taciturna querenti;

Et vacuum Zephyri possidet aura nemus.

Hic licet occultos proferre impune dolores,

Si modò sola queant saxa tenere fidem.

Vnde tuos primum repetam mea Cynthia fastus,

Quod mihi das flendi Cynthia principium?

Quid

Quid illa Tibulli, quibus Elegiæ septimæ libri tertij ita ducit exordium?

Hei mihi difficile est imitari gaudia falsa,

Difficile est tristi fingere mente iocum;

Nec bene mendaci risus componitur ore,

Nec bene sollicitis ebria verba sonant.

Quid denique illa, quæ in Ovidianis epistolis expostulant Heroides, Dido, Hypermnestra, Ariadna? Nihil his fieri potest lucentius, nihil Elegiacis versibus accommodatius. Ita igitur à funere digressa tantisper Elegia, in amoribus initio sic versabatur, ut nihil nisi amanti querimonias amplecteretur. Factum deinde paulatim est, ut etiam gaudium, animique lætitiā, quam amantes præ se ferebant, ubi voti compotes fuissent, eodem genere carminis exprimerent, quo dolorem antea lamentati erant. Docet enim hæc planissimè duobus hisce versibus Horatius in poetica.

Versibus imparibus iuncta est querimonia primum,

Post etiam inclusa est voti sententia compos.

quasi dicat; initio quidem Elegiam à funere traductā, atq. adhibitam fuisse ad amantium querimonias significandas; sed postea illos ipsos, ubi amicarum animum perucissent, Elegiacis versibus animi lætitiā expressisse. Prolatis hoc modo Elegiæ finibus, & quasi pomœrio amplificato, cum diu, multumq. in rebus amantium lætis, prosperisq. versata esset, ita licenter, ac liberè postremo vagata est, ut nihil propemodum Elegiaco carmine scriptum non sit. Nam Solonem, unum è Graciæ sapientibus, & quidem principem, Diogenis Laërtij testimonio, leges Atheniensibus Elegiaco versu descripsisse accepimus. Cuius fortasse carminis mentionem facit Demosthenes in orat. περὶ τῶν νόμων: certè laudat Solonis Elegiam. Hunc verò morem scribendarum poetico numero legum indicavit Aristoteles in Problematis eo loco, ubi quærit, cur multæ leges appellatæ sint cantiones, respondetque id fuisse factum, quòd illæ leges poetice modis, ac versibus canerentur in urbium vijs, atq. in foris à pueris ipsis; ut facilius in aures audientium influerent, ac pertinacius animis inhærescerent. Extat præterea eius consuetudinis insigne testimoniū Athenæi, qui causam adprobat eandem, cur leges olim versibus scriberentur. Ait enim, hoc ideo factum, ut facilius & comprehenderentur animo, & memoria retinerentur. Quapropter Arist. in poeticis, ubi de his subtilius disputat, inter ceteras poeticas formas etiam νομικὴν, hoc est legum, poësim adnumeravit, eamque solitam ait fuisse res imitari sermone, rhythmo, atque harmonia. Hoc autem poëseos genus, quod à legibus ita nomen inuenit, diciturque propterea νομικὴ, non debere ab Elegia distingui, pluribus à me demonstrabitur alio loco, ubi statpendum erit,

erit, ad quam Poëticæ formam Elegia reuocanda sit. In præsentia tamen id veluti certum, exploratumq. ponatur: Elegiam ita liberè vagatam esse, vt ne leges quidem, quæ sunt Philosophorum ciuiliū argumenta, recusarit. Quid quod bellicæ quoq. res Epicorum propriæ versibus Elegiacis scriptæ sunt? Testatur hoc vel ipse Tyrtæus: qui tametsi claudus esset, gibbosus, luscus, deformis in paucis, ac ludi magister, militiam tamen nescio quo casu secutus, copijsq. tandem aliquando præfectus, adeo militum suorum animos Elegiaco carmine, quasi belli classico incitauit, vt in hostem non iam ferri consilio, sed cæco quodam impetu veluti furentes ruere viderentur. Rem ita perstrinxit Horatius in arte, vel epistola nobili ad Pisones.

Tyrtæusq. mares animos ad Martia bella

Versibus exacuit.

Quem sanè Tyrtæum Elegiarum fuisse scriptorem docuit ex Lycurgi oratoris auctoritate Harpocraton, vt est apud Gyraldum in Historia poëtarum, & cognosci potest ex ijs huius poëtæ versibus, qui apud Stobæum hodieq. leguntur. Testatur præterea quæ diximus Mimnermus quidam, siue Mnimermus, qui Smirnensium, Gygisq. bellum Elegia complexus est. Testatur Cæus ille Simonides: qui facta Cambysis, ac Darij superioris, Græcorumque naualem pugnam cum Xerxe iisdem planè numeris decantauit. quos secutus Callinus totum Cimmeriorum bellum modulatus est Elegis. Immo vero ipsam quoq. rerum naturam, ipsos mores, ac moralis Philosophiæ præcepta sibi demum vindicarunt Elegiæ scriptores. quorum primum à Xenophane, alterum à Philone, ac deinde à Theognide, homine sapientissimo, factum est: cuius etiam nunc libellus moralis argumenti circumfertur, & legitur.

Hæc igitur à Græcis ita licenter, vt exposui, versibus Elegiacis tractata sunt. quorum exempla nostri libenter amplexi, nihil in eo genere intentatum reliquerunt: sic prorsus, vt ipsam quoq. humanæ vitæ breuitatem, inconstantiamque, philosophorum more sæpè proponant deplorandam. Propertius hoc egregiè in libro tertio, Elegia sextadecima præstitit. vbi Marcelli obitum ad Baias, qui fuit Octauij Augusti sororis filius, grauissimo sanè carmine conquestus est.

Occidit: & misero steterat vigesimus annus:

Tot bona tam paruo clausit in orbe dies.

I nunc, tolle animos, & tecum finge triumphos,

Stantiaq. in plausum tota Theatra iuuent.

Attalicas supera vestes, atq. omnia magnis

Gemmae sint ludis: ignibus ista dabis.

Sed tamen huc omnes: huc primus, & ultimus ordo.

Est mala sed cunctis ista terenda via est.

Quin

Quin habet præterea multis sanè locis hic Vmber poëta præceptiones admirabiles, in omni vitæ parte salutare; temperantiæ leges, detestationem libidinis, avaritiæ reprehensionem: qualis est illa Elegiæ sextæ, libri tertij, quæ scribitur in mortem Pati.

Ergo sollicita tu causa pecunia uita es.

Per te immatura mortis adimus iter.

Tu uitij hominum crudelia pabula præbes,

Semina curarum de capite orta tuo.

Cui concinit alter Elegiarum scriptor Tibullus, tum alibi sæpè, tum in libro præsertim tertio, ubi modestiam, frugalitatem, vitam deniq. commendat antiquorum, ab omni avaritiæ studio prorsus abhorrentem.

Quàm bene Saturno uiuebant Rege, priusquam

Tellus in longas est patefacta vias.

Nondum caruleas pinus contempserat undas,

Effusum ventis præbueratque sinum.

Non acies, non ira fuit, non bella: nec ense

Immiti sæuus duxerat arte faber.

Nunc Ioue sub domino cades, & vulnera semper;

Nunc mare, nunc lethi mille repente via.

Dixerim in summa; ea omnia Elegiacorum esse poëtarum argumenta, quæ à Lyricis ipsis tractantur in Odis. Interdum enim somnia describunt; id quod à Propertio factum est in libro tertio, Elegia secunda.

Visus eram molli recubans Heliconis in antro,

Bellerophontæi quæ fluit humor equi.

Est à Tibullo in libro tertio, Elegia quarta.

Dij meliora ferant, nec sint insomnia vera,

Qua tulit hesternæ pessima nocte quies.

Interdum viros egregios, ac Principes quasi panegyricis quibusdam exornant. id quod fecit item Propertius in libro tertio, Elegia octaua.

Mecænas eques Etrusco de sanguine Regum,

Intra fortunam qui cupis esse tuam.

Interdum vota concipiunt, ac futurum triumphum, vel vaticinando, vel narrando describunt. Vaticinatur enim Propertius in libro tertio, Elegia quarta.

Arma Deus Cæsar dites meditatur ad Indos,

Et freta gemmiferi findere classe maris.

Magna viri merces; parat ultima terra triumphos,

Tigris & Eufrates sub tua iura fluent.

Narrat autem Tibullus in libro primo, Elegia septima.

Hunc

Hunc cecinere diem Parca fatalia nentes

Stamina, non ulli dissoluenda Deo.

Hunc fore Aquitanas posset qui fundere gentes,

Quem tremere fortis milite victus Arar.

Euenere. nouos pubes Romana triumphos

Vidit, & euinctos brachia capta duces.

Interdum Deos implorant, eorumq. laudes, ac sacrificia molli numero persequuntur. Propertius in libro tertio, Elegia decima sexta.

Nunc o Bacche tuis humiles aduoluimur aris:

Da mihi pacato vela secunda Pater.

Tibullus Elegia sexta, libri tertij.

Candide Liber ades, sic sit tibi mystica vitis;

Sic hedera semper tempora vineta feras.

Interdum pugnas, & praelia canunt: vt Propert. in libro quarto, Elegia sexta: cuius initium est.

Sacra facit Vates, &c.

Est Phœbi fugiens Athamana ad littora portus,

Qua sinus Ionie murmura condit aqua.

Actia Iulæ pelagus monumenta carinæ,

Nautarum votis non operosa via.

Huc mundi coiere manus: stetit equore moles

Pinea, nec remis æqua fauebat auis.

Interdum antiquas Fabulas, ducta, perpetuaq. narratione describunt; quod legimus apud Propertium in Vertumno; multoque maximè in Tarpeia. Deniq. Ouidius hoc poëticæ genere omnia omnium rerum argumenta comprehendit. nam Tristium libris, ac de Ponto, nonnullisq. alijs exceptis Elegijs, quæ ita flebiles sunt, vt in ijs veram, atq. antiquam Elegiæ formam agnoscas, in ceteris adeo se liberè iactauit, vt quiduis aliud potius, quàm Elegiam scribere videatur. In Ibin, quasi Diras, non Elegiam scriberet, maledicit. In Fastis, Annalium quidem, sacrorumq. descriptionem habet, & Fabularum doctrinam; sed nihil omnino, quod veteri simile sit Elegiæ. In libris de remedio nihil nisi documenta, legesq. cantauit. Ceterum, vt Elegia liberè, licenterq. vagari possit, amores tamen in hoc poëma videbantur antiquis, ac maioribus nostris aptius cadere. hoc enim in argumento ita versati sunt, vt Ouidius ceteris descriptis poëseos formis, hunc ad modum depingat suis quasi coloribus Elegiam.

Venit odoratos Elegeia nexa capillos,

Et, puto, pes illi longior alter erat.

Forma decens, vestis tenuissima, vultus amantis;

In pedibus vitium causa decoris erat.

Hoc enim amatorio carmine ad amicarum expugnandas fores uteban-

banur, vt significat idem Ouidius, cum Elegiam Tragediæ antepo-
nit, his verbis.

Quam tu non poteris duro referare cothurno,

Hæc est blanditijs ianua laxa meis.

quod quidem ad Latinos à Græcis fontibus, vt cetera, ductum est :
apud quos Elegorū poëtæ multo ante in amoribus versati iam erant.
Nam, vt de alijs taceam, Theognis morum ille præceptor, philoso-
phus verius, quàm poëta, hoc argumento se contaminauit. Atq. haud
scio, an hunc secutus postea Marcus Varro Latinus, vir apud Roma-
nos longè grauissimus, ingenium quoq. suum in illo scriptionis genere
periclitari voluerit. Video quippè, ab Ouidio in ordinem Galli, Tibul-
li, Propertij, aliorumq. mollium poëtarum etiam tantum, talemq. vi-
rum fuisse relatum. Sic igitur ille suos auditores informat.

Disce etiam duplici genialia nabilia palma

Vertere: conueniunt dulcibus illa iocis.

Sit tibi Callimachi, sit Coi nota poëtæ,

Sit quoq. vinosi cognita musa senis.

Nota sit & Sappho. quid enim lasciuius illa?

Cuius Pater vafri luditur arte Getæ.

Et teneri possis carmen legisse Properti:

Sive aliquid Galli, sive Tibulle tuum.

Dictaq. Varronis fuluis insignia villis,

Vellera germana Phryxe querenda tuæ.

Et profugum Aenean altæ primordia Romæ,

Quo nullum Latio clarius extat opus.

Forſitan & nostrum nomen miscebitur istis,

Nec mea Lethæis scripta dabuntur aquis.

Atq. aliquis dicet, nostri lege culta magistri

Carmina, quæ partes instruit ille duas.

Deus tribus libris, titulus quos signat Amor

Elige: quos docili molliter ore legas.

Sed vereor, vtrum hic Varro sit ille Romanus, de quo dixi, an alius
Varro Atacinus Narbonensis. Duos enim Varrones hosce fuisse cog-
git nos putare, ac dicere Sidonius Apollinaris in quarto Epistolarum.
Fortasse, inquam, fuit is Atacinus, qui laudatur hic, alibique ab Oui-
dio, quod scripserit Argonautica, vt in primo Amorum.

Varronem, primamq. ratem quæ nesciet ætas,

Aureaq. Aesonio terga petita duci?

Quicumque tamen is fuit è duobus, non Argonautica modo scripsit;
verum etiam amores captauit, vt in libro secundo Tristium idem do-
cet Ouidius.

Is quoq. Phasiacas Argon qui duxit in undas,

Cc

Non

Non potuit Veneris furta tacere sua .

Romanum quidem fuisse Varronem hunc putat Cataneus in Commentarijs ad Plinium Iuniorem; sed ne me suo inuoluet errore, si fortasse fallitur, volui Aracinum alterum Varronem hic commemorare.

Ex his, vt breuissimè omnia comprehendamus, intelligere licet quænam sit Elegiæ proposita, atq. obiecta materia, quod initio quæsitum erat. Duplicem enim Elegiam constituendam puto: veram, ac propriam vnâ: minus propriam alteram, & nonnihil à vera Elegiæ ratione discedentem. Illa nihil complectitur, nisi funera, & querimonias: hæc latissimè patet, & per omnia pertinet. laudat, obsecratur; bella, historias, sacrificia describit: salutaria morum præcepta non præterit, ea deniq. illi assignare, ac permittere possumus argumenta, quæ Scaliger, antiquorum obseruatis monumentis, ei tractanda proponit; laudationem, execrationem, querelam, expostulationem, preces, vota, gratulationem, fletum, conuicium; obiectionem vitij, recantationem, propriæ explicationem vitæ, sui cum riuali comparationem, comminationem; ianuæ, ianitori, ancillæ, matri, marito, tempestatibus, cælo ipsi conuicium; exoptationem mortis, exilium voluntarium, cum imprecationibus coniunctam desperationem: epicedia, epitaphia, epistolas ipsas, quibus lamenta, vel alia id genus animi sensa explicantur. Elegia enim Propertij duodecima libri quarti, vbi Paulum coniugem Cornelia iam vita functa compellat, epicedion, vel epitaphion est.

Desine Paule meum lacrymis urgere sepulcrum:

Panditur ad nullas ianua nigra preces .

Cum semel æternas intrarunt funera leges ,

Non exorato stant adamante viæ, &c.

Neque ad aliud genus, nisi ad epistolas reuocari possit Elegia tertia libri quarti: vbi Lycotam coniugem degentem in castris sic alloquitur Arethusa.

Hæc Arethusa suo mittit mandata Lycota ;

Cum toties absis si potes esse meus .

Si qua tamen tibi læturo pars oblita deerit ,

Hæc erit è lacrymis facta litura meis .

Aut si qua incerto fallit te littera tractu ,

Signa mee dextræ iam morientis erunt .

Nunc, quod sæpè numero in superiori disputatione velut exploratum, certumque proposui, est hic diligentissimè perquirendum; verane poëseos forma, & habenda, & nominanda sit Elegia: vt multa quæ subobscurè ante dicta sunt, planiora fiant; sitque procliuior omnis de hoc poëmate disputatio.

An Elegia sit vere poësis.

Caput IV.

CVM quærimus an verè poësis sit Elegia, quærimus, an imitatio sit: earum videlicet imitationum aliqua, quibus omnem poëtica naturam, ac vim Aristoteles circumscribit. Complures enim fuisse video, qui poëticam illam Aristotelis tum in latinam, tum in popularem nostram, tum etiam in Arabum linguam ex Græca conuerterint: permultos qui scriptis, & commentationibus illustrarint suis: Petrum Victorium, Vincentium Madium, Robertellum, Alexandrum Piccolomineum, atq. omnium, vel optimè, vel acutissimè Casteluitrum. Scio præterea nonnullos, paulo superiori memoria, aut etiam nostra perappositè de poësi disputauisse: Minturnum, Iacobum Mazonium, Torquatum Tassum, & qui non multo ante Pisis philosophiam docebat, Franciscum Bonamicum. Hos, inquam, tales, tantosq. viros de poëtica vi, ac natura sedulò, accurateq. disseruisse scimus; sed qui eam diceret imitatione non contineri, contrà, quàm Aristoteles ipse, contrà, quàm Plato in Ione, atq. in Sophista tradiderit, scimus eorum fuisse omnino neminem. Sed tamen inuentus est aliquando vnus, qui vellet, poësim imitationis finibus contrahi, ac terminari non posse. Et habet ad id confirmandum rationes, vt ipse putat, haud infirmas: sed tamen grauissimam Aristotelis, Platonisque auctoritatem infirmare non potest. Ceterum cum ipsum imitationis nomen multas, easq. dissimiles habeat notiones, videndum est, quod nam imitationis genus poëticæ tribuant sapientes: vt statuere postremò possimus, an in Elegiam conueniat imitatio.

Imitationem ergo (vt alias prætermittam hoc loco imitationis formas, quas persequitur studiosè Patritius) nihil aliud esse putarim Aristoteli, nisi expressionem, effectionem, similitudinem, atq. exemplum. Vt enim pictores cum effingunt Alexandrum insidentem Bucephalo, certam illam Alexandri habitudinem imitari dicuntur, quam ab informata prius in animo Alexandri sic insidentis Bucephalo notione simillimè describunt, ita poëta cum Achillem iratum, aut dimicantem faciunt, Achillis iram, ac pugnam imitantur, quarum formas habent in animo consignatas. Quapropter id, quod ab illa poëta descriptione in lucem existit, quoddam videtur exemplum ab exemplari ductum, expressumue, quod ab animo, atque à ratione, illa principe hominis parte, velut ab architecto compositum est. Sed tamen, quia illa, quæ animo formatur effigies, à certis expressa fuit, & hausta rebus, quas videmus oculis, ac sensu tractamus, poësis esse dici-

tur imitatio, non quidem eius simulacri, quod informamus, & consignamus animo, sed rerum ipsarum, quæ illo simulacro nostris ipsorum animis obijciuntur.

Hinc enim deceptum esse crediderim Patritium, cum pronunciauit, poësim non imitationem esse, sed exemplar, hoc est, vt suspicari licet, illam in animo impressam certarum rerum speciem, ac simulacrum. Hinc etiam hallucinatum video Iacobum Mazonium, qui in ea mentis effigie prima, atq. idea, tamquam in propria, subiectaq. materia pugnacissimè contendit poëticam versari vniuersam. Quis enim paulo sapientior dixerit, artes, quæ ideis vtuntur, ac formis, eas formas veluti materiam, quam tractent, & in qua versantur, habere propositas, ac non potius ea, quæ ad earum formarum similitudinem arte, manuque componunt? Sed quia complures artes generali quadam imitatione continentur, qualis est pingendi, fingendi, scalpendi facultas, aliæq. huiusmodi, quæ res ipsas, conformatis imaginibus, imitantur, contrahenda est poëtica imitatio, atq. aliqua differentia, notane ab imitationibus illis, quæ non sunt poëtarum propria, secernenda. Quemadmodum ergo ceteræ facultates, quæ versantur in actione, distinguuntur plerumq. rebus, de quibus agunt, modo, quo agunt, & ijs potissimum, quibus propositum arti finem assequuntur, sic poëtica imitatio rebus distinguenda est, tum ijs, quas imitatur, tum quibus imitatur, ac præterea modo ipso, ac ratione, qua res easdem persequitur exprimendo. Ac primo quidem rebus expressis secerni dicitur ab alijs; quia poëtica imitatio non nisi humanas personas, ac personarum actiones effingit. Neq. enim qui rerum naturam, quod fecit Lucretius apud Latinos, apud Græcos Empedocles, neq. qui pisces, quod fecit Oppianus, neq. qui cæli cursum ac sidera, quod fecit Manilius, exprimunt imitando, verè, proprièque poëtæ Aristotelis sententia sunt; sed tantum ij, qui humanas nominatim exprimunt actiones.

Distinguitur præterea poëtica imitatio ab ijs, quæ poëtica non sunt quibusdam quasi præsidijs, aut instrumentis, quæ à poëtis ad propositam rem perficiendam adhibentur. Ea sunt ex Aristotele, verba, vel simplicia, vel metrica, saltus, rhythmus, ac sonus, eaque vel coniuncta, vel separata. Quæ res ita imitationem contrahunt, vt nullum tamen poëseos genus imitatione ita contracta non contineatur. Tres enim facit Aristoteles poëtica formas principes, atque præcipuas, Epicam, Scenicam, Dithyrambicam; cui tamen Lyricam, siue Melicam, ac legum poësim velut appendices, atque accessiones adiungit. Epica res effingit, vel nudis, vt ille loquitur, verbis, vel metro: Scenica, quæ Tragœdiam, Comœdiam, ac veterem Satyram comprehendit, vtitur oratione, & præterea cantu, ac saltu; non tamen omnibus

locis, ac semper, sed tantum in Choris: Dithyrambica, eiq. subiunctæ formæ, verbis, cantu, ac saltu, plane simul, eodem tempore, omnibus locis, ac semper vtuntur.

His addit Aristoteles *κιθαριστικὴν, αὐλητικὴν, ὄρχηστικὴν*. citharisticam nominat artem pulsandæ citharæ: auleticam artem insularum tibi-
arum, orchestricam artem saltandi, choriq. ducendi. Neque vero eas, vt mea fert opinio, veluti distinctas poëtica species enumerat, sed quasi superiorum formarum instrumenta describit: vt videlicet intelligatur, non modo vnumquodque poëtica genus res humanas imitari per se, verum etiam illa, quæ ad vera poëtica genera quocumq. modo affecta sint, in earundem rerum imitatione versari. Nam citharisticam quidem, atq. auleticam, vniuersèq. musicen ipsam videmus hominum affectus ita sensibus audientium obijcere, vt nihil fieri possit ad impellendos animos accommodatius. Scitum quippè est quod de Alexandro illo Macedone traditur: qui Musicorum cantu, sonoq. permotus, è conuiuio se quasi dimicaturus stricto mucrone proripere, mutatisq. repentè numeris ad tranquillitatem iterum componi, atq. ad epulas animo soluto reuerti solitus erat. De solitaria verò saltatione, de qua multò dubitari par est magis, qua ratione imitari, atq. actiones effingere possit, rem longè pulcherrimam aliqui commemorant. Memoria namq. proditum est, Cynicum Demetrium, cui vi-
lior esset illa saltandi ars, qua ceteri summopere delectabantur, dictitare solitum, hoc artificij genus tibi-
arum, & fistularum parergon esse quoddam, atque appendicem, neque quicquam omnino spectatorum animis posse significare. Id cum audisset nobilissimus Neronis ea tem-
pestate saltator, & quantum inde declarauit, neq. rerum ignarus, neq. imprudens: quæso, inquit, Demetri, ne tibi graue sit me saltantem tua præsentia cohonestare. Saltaturum enim se confirmabat, nullis aut hominum vocibus, aut citharis accinentibus. id nisi placeret Cynico, vbi spectasset, tum enimvero artificium suum ab eo sperni facile se passurum esse pollicebatur. Accipit optionem Demetrius: compro-
mittit: adest hora, locoq. conditio. Tum ille qua præditus erat calliditate, saltare aggreditur Veneris, Martisq. adulterium: Vulcanum à Sole commonitum, vtrique struentem insidias, & rete ferreum inij-
cientem; accitos spectaculo Deos, ceteraq. huiusmodi, quæ cum fabula illa inuerecunda coniuncta sunt. Hæc omnia tam vario, tam artificioso, atq. ad rem accommodato gestu, tanta denique, quod diffi-
cillimum est, perspicuitate ob oculos adstantium posuit, vt irrisor ille Cynicus exclamaret. *ἀκούω ἄνθρωπε ἃ ποιεῖς. οὐχ' ὁρῶ μόνον, ἀλλὰ μοι δοκεῖς ταῖς χερσὶν αὐταῖς λαλεῖν*. Audio, inquit, ò mi homo quæ facis, effingisque. ne-
que enim ea solum ob oculos ponis, verum etiam manibus ipsis mihi loqui videris. Cum ergo musicè ipsa per se, atque saltatio separatim

actiones ita imitarentur, eas artes quasi distinctas poëtica formas fecisse videtur Aristoteles: sed re ipsa, verèque instrumenta vult esse, non formas. Sunt enim veræ imitationum formæ omnino tres: Epica, Scenica, Dithyrambica. quamquam Plato in Sophista duas tantummodo facit imitationis species. *ἰκαστικὴν, καὶ φανταστικὴν*; icaasticam, & phantasticam. Icaasticam earum imitatricem rerū esse ait, quæ verè, vel ita sunt, vel certè ita fuerunt: phantasticam illarum, quæ pro arbitrato finguntur, & componuntur: quales sæpenumero è multis, ijsque pugnantibus conflatae partibus à pictoribus adumbrantur. Phantastica figmentum à Suida dici videtur idolum, icaastica similitudo. Hoc enim de ijs quodam loco scriptum reliquit. *ἰδωλὰ μὲν γὰρ τὰ θεῶν οὐχ' ἐξ ἐσώτων μιμήματα. οἷον τριτωνες, καὶ σφιγγες, καὶ κένταυροι. ὁμοιώματα δὲ τὰ τῶν ὑφ' ἐσώτων εἰκασματα. οἷον θεῶν, καὶ ἀνθρώπων*. Idola sunt rerum numquam existentium effigies: quales sunt Tritones, Sphinges, Centauri. similitudines autem sunt rerum existentium simulacra: veluti ferarum species, hominumue. Sed hæc imitationis in icaasticam, phantasticamq. tradita à Platone partitio superiorem illam Aristotelis perturbare non debet. quippe quæ singulas illius partes ita complectitur, vt nulla in hac breuiori diuisione desideretur. Sūt enim qui tres illas designatas ab Aristotele formas ad duas tantummodo contrahant, diuidantque imitationem vniuersam in Exigematicam, & Dramaticam, hoc est in enarrantem, & in scenicam, siue agentem. Exigematica Epicam, ac Dithyrambicam comprehendit: Dramatica, Tragediam, Comædiam, Satyram antiquam, ceterasque Scenicas, si quæ præterea reperiuntur. Quo fit, vt horum nos diuidendi rationem secuti, Aristoteli Platonem ita conciliare possimus, si partiamur imitationem tū narratiuā, tū Dramaticā in icaasticā, & phantasticam. His enim imitandi generibus omnis poëtica vis, ac ratio continetur: è quibus in summa eam expressit definitionem Aristoteles, vt diceret, poësim nihil aliud esse, nisi actionum humanarum, & quidem verosimilium, versu, oratione, concentu, ac saltu expressam artificiosè imitationem. Siue igitur Aristotelis, siue Platonis, siue vtriusque partitionem sequaris, nullam poëseos formam inuenias, quæ non sit imitatio, verbis, cantu, saltatione ab alijs imitationibus seiuncta, quæ poëtica minimè sunt. Itaq. tria videntur esse, quæ in poëtica definitione ponuntur, imitatio, materia, instrumenta. è quibus imitatio, vel ipsa personarum inductione continetur, vel effictione, aut illustratione illa, quæ Græcè dicitur *ἐνάρχησις*: estque ex Aristotelis sententia *τὸ πρὸ ὁμιμάτων ποιεῖν*: hoc est res ob oculos ponere.

Quibus ita positis, habendum pro comperto est, Elegiam imitationem poëticam esse. Principio enim ita res oculis obijcit, vt quæ fingit & canit, haud minus cerni videantur, quam quæ describuntur à

Lyrico. Deinde quamquam non semper inducit personas loquentes, id quod ne Lyrici quidem ipsi faciunt, nisi raro, sapissimè tamen inducit. Exemplum vtriusque rei luculentissimum, tum effictionis, & enargiæ, tum etiam inductionis in Tibulli Elegia quarta libri tertij recognoscamus; vbi Phœbum suis depingit coloribus, & loquentem, canentemq. ad citharam ita facit.

Hic iuuenis casta redimitus tempora lauro

Est visus nostra ponere sede pedem.

Non illo quicquam formosius vlla priorum

Aetas, humanum nec videt illud opus.

Intonsi crines longa ceruice fluebant,

Stillabat Tyrio myrrhea rore coma.

Candor erat qualem præfert Latonia Luna,

Et color in niueo corpore purpureus.

Vt iuueni primum virgo deducta marito,

Inficitur teneras ore rubente genas.

Aut cum contexunt amaranthis alba puellæ

Lilia, & autumnno roscida mala rubent.

Ima videbatur talis illudere palla;

Namq. hæc in nitido corpore vestis erat:

Artis opus rare: fulgens testudine, & auro

Pendebat læua garrula parte lyra.

Hanc primum plectro veniens modulatus eburno,

Felices cantus ore sonante dedit.

Salve cura Deum. casto nam ritè poëtæ

Phœbusq. & Bacchus, Pieridesq. fauent.

Quid poterat aut magis ad viuum exprimi, aut clarius ob oculos poni? quam personam eadem planè ratione, ac via mutatus Epicus loquentem non induxisset? Quando igitur Elegia verè imitatur, videntum est, an ea, quæ oportet, hoc est humanas actiones imitetur. Sed cum alia disputatione bene longa positum sit, Elegiæ proprium esse amantium querelas, funerum luctus exprimere, triumphos, bella, sacrificia, ceteraque, quibus humanæ vitæ continetur actio, canere, exploratissimum esse debet, eam ab Elegia tractari materiam, quam aliarum poëseos formæ persequuntur, & tractant.

De instrumentis, deque præsidij illis, quibus aliquæ ad humanas exprimendas actiones vtuntur, hoc est de cantu, sono, ac saltu non sit ita fortasse compertum. sed tamen harmoniam quandam, & cantum ad Elegiæ rationem accedere oportere ausim constantissimè confirmare. Declarat id vsus ille communis, ac peruetustus Elegiæ in demortuorum hominum funere, vel ad amantium fores flebili cantus inflexione modulandæ. & quo minus ea de re dubitare debeamus, de-

finita est à Didy mo Elegia : *θρήνος εἰσόμενος πρὸς αὐλὸν* : luctus ad tibiam decantatus . perinde quasi dicatur , eo planè modo , quo Tragœdiarum choris, ac Lyricæ adiungitur cantus, sic oportere tibiam coniungi cum Elegia .

De saltu nihil habeo tam confidenter affirmare . Scio tamen νομικὸν , legum illam poësim, quæ versibus Elegiacis utebatur, ad hominum imitandos , & exprimendos mores , adhibuisse , quemadmodum Aristoteles ipse testatur, orationem, rhythmum, & harmoniam, Quo loco rhythmus fortasse significet ordinem longi, tardiq. motus, non quidem in oratione, sed in saltu; quod sibi vult sæpè apud Aristotelem rhythmus, vt eam vocem Petrus Victorius interpretatur. Promouent coniecturam meam quidam apud Heliodorum pentametri perpetua dispositi serie, nullo prorsus hexametro antecedente . Fuit enim poëma ex solis conflatum pentametris, vt ex antiquorum monumentis docet in poëtica Patritius, ostenditq. fortasse illa quæ Virgilij nomine circumfertur vulgata conqueslio .

Sic vos non vobis vellera fertis oues .

Sic vos non vobis nidificatis aues .

Sic vos non vobis mellificatis apes, &c.

Sed quod ego contendebar, multo, vt dixi, declarat planius Heliodorus initio libri tertij, facitque, vt omnino putem, hoc poëmatis exigui genus solis compositum pentametris non sine choro, ac saltu cantatum fuisse . Sic enim ille sacrificium , pompamque describit . Armenta , ductoresque bouum Thessalicæ virgines excipiebant, discinctis pulchrè vestibus, & capillis solutis. Distinguebantur autem in duos choros . quæ in primo choro erant , ferebant quasillos, floribus refertos, ac pomis: in altero autem bellaria, & aromata calathis ferentes, locum odore replebant . Neq. verò manuum ministerio in hisce ludis utebantur : sed capite quasillos impositos, calathosq. gestantes, ad choream iusto ordine, ac per obliquum ducendam se se mutuo sic tenebant, vt incedere simul, & choreas ducere facile possent . Cantilenæ autem rationem , ac modum alter illis chorus præscribebat . huic enim vt totum hymnum caneret , fuerat negotium demandatum . Hymnus verò erat, in quo Thetis primum laudabatur, & Peleus ; deinde illorum filius Achilles , tum nepos ad extremum Neoptolemus . erat adeo talis cantilena .

Canto Thetim, nitidis ò Theti pulcra comis .

Immortale genus Nereos aquorei :

Quæ nupsit Peleo virgo iubente Ioue .

O Venerem nostram, lumen & aquoreum ,

Quæ belli Martem magnanimum peperit :

Deq. furente hasta mater Achille fuit ,

Fulmine Græcorum : laus adit unde Deos .

Cui peperit puerum Pyrrhæ Neoptolemus ,

Excidium Troum , præsidium Danaum .

Tu facilis nobis es Neoptoleme ;

Felix quem tumulo Pythia terra tegit .

Accipe nunc hymnos , munera sacra , pios .

Pelle omnem nostra promptus ab urbe metum .

Canto Thetis nitidis à Theti pulchra comis .

Hymnus igitur hac ratione compositus concinnatis ad numerum choreis vsurpabatur , saltationis strepitu ita ad cantum quadrante , ut oculi in contemptum eorum , quæ cernebantur , ab auditu ipso adducerentur . Hæc eo loco Heliodorus ita commemorat : quæ me suspicari propemodum cogunt , Elegiam certam habuisse saltandi rationem , carminis numero respondentem . Cum enim hymnus ille è pentametris factus , non nisi ad certam chori saltationem caneretur , videtur haud dubiè significare , eundem illum saltandi modum fuisse proprium Elegiæ , quæ ita pentametro constat , ut hoc dempto , non sit amplius Elegia .

Ad quam pœseos formam reuocetur Elegia .

Caput V.

N Ascitur hoc loco quæstio difficilior . Nam quia Elegia pœsis est , hoc est imitatio , nullamq. desiderat veræ pœseos partem , videndum est , qualis tandem imitatio , & cui pœseos formæ subiungenda sit . Neq. enim in triplici illa pœtica partitione ab Aristotele tradita diserte quicquam , aut explicatè dicitur de Elegia . Quæramus igitur initio necesse est , quid sit id , quo alia pœtica forma subiungitur ab alijs ; ut statuere possimus , illi subiunctam Elegiam esse , cum qua communicat ea , quibus ab alijs singulæ separantur . Aristoteles igitur initio pœtices ita de hac formarum partitione loquitur . Discrepant inter se pœtica species tribus omnino nominibus . aut enim rebus genere diuersis imitantur , aut res diuersas , aut aliter , & non eodem modo . Cum ait inter se distingui pœtica formas , quia res genere diuersas imitantur , distinctionem petit à materia , quam tractant . Nam , ut singulæ species pœtica humanas actiones imitari debeant , non tamen omnes easdem actionum species imitantur . Triæ quippè sunt , quod ipse subiungit , humanarum actionum genera , quæ sub imitationem pœticam cadunt . quos enim imitatur pœta , ij , si nobiscum comparentur , vel meliores sunt , vel deteriores , vel similes . idque à pictura petita similitudine sic declarauit . Polygnotus meliores ,

res, inquit, Pauson deteriores, Dionysius verò similes effingebat. Quo ex loco intelligere fas est, poëtas esse tripartitos: Epicos, ac Tragicos, qui meliores inducunt; quales sunt Heroës, & Reges: Comicos, ac Satyricos; qui partim mediocres, hoc est gregarios ciues, partim plebeios, & his inferiores, hoc est parasitos, ganeones, Satyros, Cyclopas, ac Silenos, eosque vniuersè qui risum excitare possint, expingunt: Lyricos deniq. qui singulos horum ordines exprimunt imitando. Quamuis enim Lyricorum sit, Deos, Heroas, ac primarios viros carminibus celebrare, quia tamen nulla poëseos species est, neq. Epica, neq. Scenica, sed sola Lyrica, quæ simul omnes propè actiones imitetur, Lyricæ distinctio non ab vno tantum genere personarum, sed ab omnibus petenda videtur. Horatius in hanc me sententiam ducit, qui non Deos modò, & victorias, quæ res magnæ sunt, sed ebrietatem, & libera vina, quæ sunt infimæ, Lyricæ materiam facit in Arte poët.

*Musa dedit fidibus Diuos, puerosq. Deorum,
Et pugilem victorem; & equum certamine primum,
Et iuuenum curas, & libera vina referre.*

Operæ pretiū verò est de Lyrica explicatius dicere; quia ei subiūctam esse putamus Elegiam, vt infra dicetur in loco. Lyrica igitur, vt in summa dicam, ortum ducit à Dithyrambica. Dithyrambica verò ipsa præstantiores tantum imitabatur, hoc est Bacchum; qui dictus Dithyrambus est quasi bis natus, aut è duabus egressus in lucem ianuis. ἀπὸ τοῦ δις εἰς διπλὴν ἀναβαλὺν. Scitum enim est, quod dicitur in fabulis, Bacchum semel ex vtero Semeles natum esse, iterum ex femore Iouis: quo factum est, vt certa quædam poëseos forma in eius laudem inuenta, Dithyrambica diceretur. Hæc initio quidem canebatur ad tibiam, sine saltu. sed postea paulatim Strophen, Antistrophen, ac Epodum adiunxit. Strophe motus est vel à dextra in sinistram, vt Didymus, ac Victorinus putant, vel à sinistra in dextram, vt contendunt Pindari Scholiasies, & interpretes Sophoclis in Electra. Antistrophe conuersio est, vel à sinistra dexteram versus, vel à dextera versus sinistram. Epodus est Chori status, in quo carmina sine vlllo motu, ac sine vlla conuersione canebantur. Harum conuersionum, certorumq. motuum originem referunt nonnulli ad Theseum: qui à Labyrintho egressus incolumis, vbi reuenit Athenas, dicitur huiusmodi conuersiones reciprocas, ac status certis saltandi legibus expressisse, vt Labyrinthi errores inexplicabiles ob oculos ciuium poneret. Alij referunt hæc in varios orbium cælestium motus: quos imitari varia illa corporis conuersione antiqui contenderent. Homerus enim orientem solem dexteram mundi partem appellauit, occidentem verò sinistram. Cum ergo primus ille cælestium orbium globus ab oriente feratur in occidentem, eo motu exprimi videbatur, qui à dextera

tenderet in sinistram. Quia verò errantia sidera ab occidente feruntur in orientem, motus hic superiori contrarius aduersa conuersione, quæ dicitur Antistrophe, significabatur. Aliquando igitur hisce conuersionibus vsa est sola Dithyrambica: sed ab ea tandem aliquando transferunt ad Lyricam; ac tres velut in partes distractæ sunt, quibus variè Lyrici utebantur. Nam, vt Aristophanis interpres in Vespis declarauit, motus ille Dithyrambicus in Lyricam transcriptus, diuisus est in Epodicum, Mesodicum, Prodicum. Epodicus fuit, in quo principio quidem Strophe posita est, deinde Antistrophe, tertio loco Epodus. Mesodicus verò fuit, qui statim post Strophen adiunxit Epodum. Denique Prodicus initio collocauit Epodum, secundo loco Strophen, tertio Antistrophen.

Ex his intelligi potest, à Dithyrambica profeminatam fuisse Lyricam; quæ mutuatis ab illa mouendi corporis inter canendum legibus, non Bacchum tantum, non certas aliquas personas, sed omnes imitatione complexa est; præstantiores, infimas, mediocres: vt canit Horatius ijs versibus quos ante laudaui.

*Musa dedit fidibus Diuos, puerosq. Deorum,
Et pugilem victorem; & equum certamine primum,
Et iuuenum curas, & libera vina referre.*

Hæc cum eo, quo diximus modo se habeant, statuendum est primò, distinctionem harum formarum ducendam esse à personis imitationi subiectis: non quòd à vario personarum genere singulæ prorsus à singulis secernantur, sed quia poëtica pars aliqua sit, quæ distinguatur ab alijs eo nomine, quòd certum quoddam personarum genus tantum imitetur. Nam Lyrica quidem, quia æquè omnia personarum complectitur genera, non omnino, perfectèq. distinguitur ex eo, quòd distinctas ab alijs omnino personas imitetur, sed quòd instrumentis, modoque vtatur ab alijs discrepantibus. Ipsa etiam Epopœia Reges, ac viros principes, quos imitatur, habet communes cum Tragœdia, sed tamen ab ea secernitur ex imitandi modo, quem obtinet varium, & differentem. Eam igitur verbis Aristotelis sententiam subesse dicendum est; vt velit ijs tribus, non omnino, ac planè, sed separatim, atq. vt dicunt, disiunctiue distingui poëtica formas: vel personis nimirum, quas imitantur; vel si minus personis differant, separari instrumentis, quorum accessione res imitantur: quod si etiam in eo genere consentiant, aliam discrepare ab alia modo ipso, ac ratione varia imitandi. De personis ita diximus.

Sequitur, vt ea dicantur, quorum præsidio poëta personarum variarum actiones imitatur. Hæc Aristoteles ait esse verba, vel simplicia, & nuda, vel numeris & metro composita, rhythmum, harmoniam, ac saltum. Ac verba quidem, vt ab ijs initium faciamus, adhibent

omnes; sed sola verba sine cantu, ac saltu, vna tantum vsurpat Epopœia. Quamquam enim interdum cum aliquo cantu à Rhapsodo recitata olim est Epopœia, ille tamen cantus aduentitius erat, & accersitus; ac propterea illo etiam subducto, fuisset nihilominus Epica imitatio. Rhythmus verò duplex est: alter in cantu aliquo, & saltu positus, alter in verbis ipsis, quæ longius, aut breuius postulant in pronuntiatione temporis spatium: qualis est numerus carminum, qui ex varia pedum, siue metrorum dispositione, quasi modulatio quædam existit. Hic ergo numerus carminum, qui dicitur etiam rhythmus, sine cantu, ac saltu solitarius, vni concedi debet Epopœiæ. Tragœdia enim, & Comœdia vetus tribus vtuntur rebus ad imitandum; numerosa oratione, concentu, ac rhythmico saltu. id quod etiam fecit antiqua Satyra, quæ Scenicæ poëseos species fuit; facitq. Dithyrambica, & Lyrica, quæ, vt supra diximus, tribus illis iisdem præsidij imitationem perficiunt suam.

Cum ergo, neq. à personis omnes poëticæ formæ omnino, atq. absolute distingui possint, neq. ab ijs rebus, quarum beneficio eas imitantur personas, vna excepta Epopœia, quæ concentum, ac saltum, non requirit, consequens esse videtur, ceterarum distinctionem, ac differentiam ab imitandi modo petendam esse. modus autem hic varius spectari potest tum in personis, tum in verbis, tum in concentu, ac saltu: quæ præsidia poëticæ imitationis sunt. Nam Tragœdia, atq. Epopœia tametsi præstantes, excellentesq. personas imitantur, altera tamen ab altera differt, quòd Tragœdia ita eas imitatur, vt humilem, aut mediocrem nullam admittat. quamquam enim seruos interferit aliquando, interferit tamen honorarios, honestos, planè Regios. Contra vero Epopœia imitatur etiam humillimos, atq. turpissimos. qualis est ille Therfites apud Homerum.

Quo non ad Troiam venit vir turpior alter.

Lumina distortus, claudus pede, gibbus, utroque

Deformatum humero, coniunctum pectus habebat.

Oblongi capitis vertex surgebat acutus.

Exigua rari suberant in fronte capilli.

Tales caprarij sunt, ac subulci, tales ancillæ mœchæ, talis Irus pauperrimus in Odyssæa: quorum infimæ, plebeiæq. actiones non diligenter modò, sed etiam verbosissimè describuntur. Ceterum, quemadmodum hoc nomine discrepat à Tragœdia Epopœia, ita cum Comœdia consentit in speciem; sed distinguitur eo nomine tamen, quod Comœdia tota est in humilibus huiusmodi actionibus imitandis, easque persequitur quasi proprias, ac sibi propositas ad imitandum: Epopœia verò humiles hæc personas quasi aliud agens sequitur, atque obliquè: sic, inquam, vt à præstantibus, Heroicisque personis, ad quas

recta

reââ contendit, Heroica sit appellata. Quamquam, si poëtarum quispian actiones illas solum humiles, atque ridiculas infimorum hominum heroico sic scriberet carmine, ut nihil præterea caneret, scriberet ille quidem Epopœiam, sed minus propriam, & eam, quæ ab Aristotele peiorum imitatio dicitur. Triplicem enim ille facit Epopœiam non longè à principio poëtica: præstantiorum vnam, mediocriam, aut similiam alteram, tertiam infimorum. quam partitionem intuitus Castelvitrus, confirmare non dubitavit, Homeri Margitem Epicum fuisse poëma, etiam si compertissimum sit, eum hominem, quem tamquam Heroem aliquē per iocum imitabatur, ita fuisse ridiculum, ut non modò Comœdiæ, verum etiam Atellanis, Phallicis, atq. Ithyphallicis posset argumentum suppeditare. De hominis enim huius ineptijs, ut impura taceam, hæc scripta reliquit Suidas. Margites vir fuit ineptijs irridendus; quem dicunt, numquam didicisse numerare, nisi usque ad numerum quintum: cumq. uxorem aliquando duxisset, eam contingere non est ausus, quòd pertimesceret, ne hoc illa deferret ad matrem. denique iam grandior, & ætate prouectus dubitabat, vtrum ex ventre patris, an ex utero matris suæ in lucem ipse fuisset editus. Itaq. matrem interrogavit, ipsa ne, an pater se peperisset. Hæc igitur Epopœia, ut reuertar ad institutum, Comœdiæ simillima, minus propriè, ac per abusionem quandam est Epopœia. Nam quia propriè illa tantum est Epopœia, quæ summas imitatur personas, ab his tamquam à principe sui parte Heroici poëmatis nomen accepit.

Pergo nunc de multiplici, varioq. imitandi modo copiosius explicare. Duplex est etiam in poëtarum oratione varietas; vna quidem in metrorum, ac versuum genere, altera in incessu quodam sermonis, atque in ipsa narratione. Nascitur ex metro varietas: quia Epopœia vno carminum genere contenta est. quamquam enim Aristoteles varijs permistum metris carmen concedere videtur Epopœiæ, non tamen omnino concedit: quia dicta postmodum mutat, atq. id addit, ad eam usque diem Epopœiam, simplici, vnicoque versuum genere usam fuisse, non misto. Scenicæ autem omnes versus variè miscent, ac temperant; quod videre licet in choris. nullum quippè carminum genus est, quod certa lege non persequantur. Quid Dithyrambica? Ipsa quidem per se, vno, ac simplici fortasse vsa est versu, licenti, ac libero: cuius similem suspicor esse in Catulli Galliambo: sed Lyrica, quæ Dithyrambica subiuncta est, omne carminum genus admirabili varietate permiscuit; longè tamen aliter, quàm Scenicæ facere solita sint. Lyrica enim ita permiscet versus, ut mistis vtatur perpetuò: Scenicæ verò tantummodò varietatem habent in Choris. Ita igitur singulæ poëtica partes ipsa metrorum varia dispositione distinguuntur.

Sed multo distinguuntur, ac differunt magis ab expositione varia rei, quam versibus tractant. Sunt enim poëtae, qui sic personas inducunt loquentes, ut ipsius poëtae persona nusquam appareat; nusquam audiatur oratio. Ex quo genere Dramatici sunt, & omnes, qui versantur in scena. Alij personas inducunt quidem, sed eas ita loquentes faciunt, ut etiam ipsi saepe, plurimumq. loquantur: quales Heroici sunt, & qui scribunt Epopœiam. Alij denique neminem inducunt, sed semper ipsi loquuntur. quod Dithyrambici faciunt, ac Lyrici; qui simplici sunt rerum expositione contenti. Scio, Lyricum interdum Deos, hominesve loquentes inducere: sed scio præterea, non id eum agere, quia debet, sed quia potest, ac vult. Neq. enim magis poëta sit Horatius, cum Iunonem loquentem facit in Ode tertia libri tertij, quam cum Pindarum, nemine prorsus inducō, perpetua laudat expositione in Ode secunda libri quarti. Totum enim hoc imitationis genus, quantum attinet ad sermonem, continetur expressione, ac rerum effictione ita spiranti, ac viua, ut res non quidem enarrari, sed pene subijci oculis videatur: id quod etiam facit Epopœia, cum nullum inducit. in quo quia videbatur Homerus excellere, meritò dictus est à Longino *εικονογραφῶν*, hoc est pictor imaginum. Quare Lucianus in quodam dialogo, Panthæ pulcritudinem poëtice descripturus, Imagines ipsi dialogo nomen fecit, confirmavitq. disertè, rem eo modo describere, non esse, nisi pictorum, sculptorum, ac poëtarum. Addidit postremo, imagines illas oratione poëtarum expressas longè anteferendas esse imaginibus Apellis, Parrhasij, ac Polygnoti. Erit hæc imago, inquit, multo stabilior, multoq. plus tempore superstes, quam vlla vel Apellis, vel Parrhasij, vel Polygnoti. Hæc enim multò excellentiorem ostendit intuentibus speciem; cum neq. ligno, neq. cera, neq. coloribus, sed Musarum ad hoc vnum aduocatarum industria sit expressa. Hæc, inquam, imago haud dubiè omnium perfectissima erit; cum eodem planè tempore, non corporis solum, sed etiam animi pulcritudinem sit oculis intuentium demonstratura. Sic ibi disputat Lucianus. Loquitur eadem Pindarus in quinto Nemeorum carmine: vbi ait, se non esse statuarum artificem, neq. ea signa cælare, quæ motu careant, ac vita, quæq. sua semper in basi consistant: sed carmina condere statuis meliora, quæ terras, ac maria peruagentur, quæ victorum in Olympicis laudes, ac coronas toto terrarum orbe denuncient, atq. circumferant. Rectè itaq. Philostratus, ac verè in primo Imaginum scripsit, picturæ omnino similem esse poësim: rectè Plutarchus in libro de audiendis poëtis, poësim, non modò picturæ similem fecit, sed planissimè dixit, esse picturam loquentem. Copiosius hæc Cicero docuit in quinta Tusculana. vbi de Homero sic loquitur. Traditum est, cæcum fuisse. at eius picturam, non poësim videmus. Quæ

regio? quæ ora? qui locus Græciæ? quæ species formæ? quæ pugna?
 quæ acies? quod remigium? qui motus hominum, qui ferarum non
 ita expictus est, ut quæ ipse non viderit, nos ut videremus effecerit?
 Probat hanc picturæ similitudinem Horatius in Poëtica.

*Vt pictura poësis erit: quæ si propius stes,
 Te capiet magis, & quædam si longius obstes.
 Hæc amat obscurum, vult hæc sub luce videri,
 Iudicis argutum quæ non formidat acumen:
 Hæc placuit semel, hæc decies repetita placebit.*

Neq. verò est, quod aliquis dicat, huiusmodi picturam, atq. effictio-
 nem poëtæ esse cum historico, & cum oratore communem. His enim
 aduentitium est exprimere, ac oratione res, quasi coloribus depin-
 gere, poëtæ proprium, & quodammodo ipsa natura insitum. Præterea
 etiam in illa ipsa effictione plurimum à poëta differunt historici, atq.
 oratores, ut docet Plinius Iunior in epistola secunda libri sexti ad
 Luperum. Descriptiones, inquit, locorum, quæ in hoc libro frequen-
 tes erunt, non historicè tantum, sed prope poëticè persequi fas est.
 Ita eo loco Plinius differentiam indicat esse non leuem, inter expres-
 sionem historicam, ac poëticam. Vult enim à nobis intelligi, aliquid
 in eo genere poëtæ licere, quod historico, ac oratori concessum non
 sit. Tradit hæc Demetrius Phalereus multo planius, cum ait, animad-
 uertendum esse, ne comparationes, quæ parcè ab oratore sunt adhi-
 bendæ, proximè ad poëticas accedant: quo de genere multas apud
 Xenophontem esse confirmat. Quis enim aut historicus, aut orator
 res eo modo, ac ratione describat, qua nentes vitam Achillis Parca
 fuerunt à Catullo depictæ?

*Laeva colum molli lana retinebat amictam,
 Dextera tum leuiter diducens fila, supinis
 Formabat digitis: tum prono in pollice torquens
 Libratum tereti versabat turbine fusum:
 Atq. ita decerpens æquabat semper opus dens
 Quæ prius in leui fuerant extantia filo.
 Ante pedes autem candentis mollia lana
 Vellera virgati custodibant calathifsci.*

Quis eo modo, quo textrices expinguntur ab Ouid. in Meta. lib. sexto?

*Et gracili geminas distendunt pectine telas.
 Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo,
 Inferitur medium radijs subtegmen acutis,
 Quod digiti expediunt, atq. inter stamina ductum
 Percussi feriunt insecti pectine dentes.*

Quis eo, quo Lupam Romuli, Remique altricem Virgilius est imita-
 tus? ubi canit,

viridi

----- *viridi fœtam Mauortis in antro*
Procubuisse lupam, geminosq. huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

Hac descriptione tam expressa, quæ poëtarum pictura dicitur, utitur quidem Epopœia; sed quia ea minimè contenta, etiam personas inducit, non hæc illi tantum imitatio, effectioq. tribuitur, sed quædam mista, ac ex utraq. conflata. Nisi enim personas induceret, iudicio Platonis Epica non esset; quantumvis res ad viuum exprimeret, & pictura quadam orationis imitaretur. Contra verò hæc sermonis pictura Lyricæ propria dicitur, quia tametsi neminem inducit, modò depingat, & describat res, ut dictum est, eumq. habeat orationis incessum, qui neq. in historicum, neque in oratorem conueniat, Lyrica tamen est cunctis omnino partibus absoluta.

Restaret modus, quem varium esse diximus in ceteris quoq. præstidij, quibus res poëtica subiectas imitatur. Sed ex ijs, quæ dicta sunt, facilius id intelligitur, quàm ut hoc loco debeat pluribus explicari. Epica enim verbis tantummodo ad imitandum utitur, sine concentu, ac saltu: ceteræ formæ sonum omnes, harmoniam, ac saltum postulant, sed vario modo. Nam Scenicæ quidem non in tota poësi ea permiscet, sed tantum in Choro: Lyrica ubiq. tribus illis, harmonia verbis, ac saltu, eodem planè tempore, ac perpetuò uti debet. Atque hinc factum est, ut Horatius in ijs Odis, quæ numquam fortassis ad lyram erant canendæ, quia ijs tamen compositæ fuerant legibus, quas cithara, certusque postulabat saltus, vel de lyra loquatur, vel ad lyram sic orationem conuertat, quasi eo tempore, quo scribit, ad citharam, lyramue canat, ac saltet. Ut in ode. j. lib. j.

Me doctarum hederæ præmia frontium
Dijis miscent superis, me gelidum nemus,
Nympharumq. leues cum Satyris chori
Secernunt populo: si neq. tibus
Euterpe cohibet, nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.

Et in libro item primo, ode sexta.

Nec sæuam Pelopis domum
Conamur tenues grandia, dum pudor,
Imbellisq. lyre Musa potens vetat.

In ode quoq. duodecima ad Augustum.

Quem virum, aut Heroa lyra, vel acri
Tibia sumes celebrare Clio?

Nihil enim de tricesima secunda dicendum videtur, quæ initio, testudinis,

diis, ac barbiti laudationem aggressa, in eodem argumento deinde tota consumitur.

Poscimus, siquid vacui sub umbra

Lusimus tecum, quod & hunc in annum

Vivat, & plures, age dic latinum

Barbite carmen.

Quibus ita constitutis, non erit ita difficilè certam Elegiæ sedem inter Poëticae formas assignare. Siue enim varia personarum genera spectemus, quæ sibi proponit ad imitandum, siue instrumenta, & præsidia, quibus imitatur, siue modum ipsum imitandi, non ad aliam potius poëticae partem, quàm ad Lyricam pertinere cõperiemus. Quod enim attinet ad materiam, nullum est actionum humanarum genus, siue præstantium, siue mediorem, infimorumue hominum, quod prætermittat, modò in eos, aut laus, aut vituperatio cadat. De instrumentis nihil est necesse repetere, quæ in proximè superiori disputatione posita sunt; cum multis docuimus, ad imitandum adhibuisse orationem, saltum, & harmoniam. Ostendunt enim id, vel ipsa Elegiæ incunabula, cum à funere nata sit, in quo lugubri modulo, atque accentu canebatur à feminis, quæ Præfixa dicebantur: ostendit ille, quem habuit paulatim processus; cum ad amicarum fores cantari cepta est: ostendit planissimè Didymus, qui cum tibia sic coniunxit Elegiam, ut eam definierit, luctum ad tibiam decantatum. ostendit deniq. Heliodorus, etiam certam saltandi legem additam esse concentui: ut nihil quod esset in Lyrica, desideraret Elegia. Sed præter ea, quæ produxi testimonia, habeo cur id multo confidentius affirmem ex eo, quòd ab antiquis scriptoribus traditum sciam, inter modos, legesq. tibicinum eam fuisse non postremam, quam Elegon appellabant. Ad hæc. ipsa imitatio, quam oratione conficit Elegia, planè demonstrat, non posse nisi ad Lyricam reuocari. Neq. enim eius imitatio eam postulat personarum inductionem, in qua poëta nusquam apparet, semper inductæ personæ colloquuntur: neq. illam, in qua partim poëta sermonem habet, partim inductæ personæ loquuntur, sed ea contenta est expressione simplici, atq. effictione rerum spirante, picturæq. persimili, quæ Lyricæ propria est, & dicitur euidentia. Quod si addatur interdum illa personarum inductio, quæ solet etiam à Lyricis, ut diximus, aliquando adhiberi, imitatio quidem videbitur aliquanto perfectior; sed minimè tamen requiritur: ac si prætermittatur, erit nihilominus vera in suo genere imitatio. Si enim imitatio cum tribus poëticae formis conferatur, ea videbitur genus, quod à Dialecticis dicitur analogum mistum. perfectissima enim omnium imitatio est scenica, quæ personas facit perpetuo sermone colloquentes: quare ceteræ eo perfectiores sunt, quo magis ad eam imitationem accedunt.

His adde, quòd Elegia eandem planè orationis formam, atq. incessum habet, quem sequitur Lyrica. Tarpeia enim non eo lamentatur modo vulnus suum apud Propertium, quo Dido queritur apud Virgilium suum, sed eo, quo apud Horatium Hypermnestra. Adde quòd, quemadmodum Lyricus induit sæpe canentis personam, aut precantis, aut accumbentis, sic Elegiacus lamentatur, exponit intimum animi sensum, dolorem, latitiam quasi suam: cum tamen alienos affectus imitetur, non exprimat suos. Cum ergo tam similis sit Elegia Lyricæ poësi, vt materiam, instrumenta, modum ipsum imitationis, orationis incessum, aliaq. huiusmodi habeat cum ea communia, non ad aliam poëtica formam debet, quàm ad Lyricam reuocari.

Quare hinc intelligi potest, errasse nonnullos, qui Elegiacis versibus Epicam à grauissimis, antiquissimisq. poëtis propterea scriptam fuisse putant, quod res bellicas illo versu sint persequuti. Res enim bellicæ non Epicæ tantum argumenta sunt, sed etiam Lyricæ poëseos, ac Elegiæ. quare, nisi eum habeat incessum oratio, eamque imitationem, quæ propria Epicorum est, etiam si Epicorum amplectatur argumentum, Epica non est: sed si Elegiæ vtatur, & versibus, & incessu, est Elegia. Atq. hoc profectò genere orationis, imitationisq. crediderim compositas Mimnermi, Ceiq. Simonidis Elegias, quibus, vt aliàs meminimus me dicere, pugnas, & prælia cecinerunt. Neq. enim Patritij iudicium reformido: qui eos Epicam Elegiaco versu scripsisse confirmat. Habeo quippè patronum Aristotelem; qui Epopœiam dixit imitari solitam esse affectiones humanas vno tantum genere versuum, hoc est heroico; quemadmodum vsque ad ipsius ætatem ab Epicis factum erat. Sic enim loquitur in capite primo poëtica. Epopœia verò tantummodo sermonibus vtitur nudis, vel metris; atque his quidem, vel mistis inter se, vel vno quodam genere, quemadmodum vsque ad hanc diem fecit. Ita vertit eum locum latinè Victorius. Sed Mimnermus, vt tradit Gyraldus in vita, vixit Olympiade circiter trigesima octaua, Simonides quinquagesima sexta, vel sexagesima secunda: Aristoteles centesima tertia, vt rationem subducit Laërtius. Ergo multo ante memoriam Aristotelis Simonides, ac Mimnermus Elegiaco versu victorias, & bella scripserunt. At negat Aristoteles ante sua ipsius tempora Epicam fuisse scriptam numeris mistis, ac propterea etiam Elegiacis. negat igitur Epica fuisse poemata Simonidis illas, ac Mimnermi Elegias, qui eius ætatem longè antecesserant.

Quid verò de ijs censendum est, qui præcepta ciuilia versibus Elegiacis ediderunt? Illos dicet aliquis non Elegiacos tantum malos, sed malos præterea, minimeq. poëtas. Nam disertè traditum est ab Aristotele, artium disciplinarumque præceptiones in poëtica materiam cadere non posse, ac propterea deceptos fuisse antiquos, qui omnem
poë-

poëtica distinctionem in vario versuum genere sitam esse credidissent. sic, inquam, ut qui Elegiacum, aut Epicum fecisset versum, eo solum nomine ijs, vel Elegiacus, vel Epicus esset poëta, tametsi musica, aut medicina præceptiones illo carminum genere comprehendisset. Et quo minus de illius sententia dubitandum esset, ea, quæ dixit, exemplis illustravit in hunc modum. οὐδὲν γὰρ κοινόν ὅτι ὁμήρου, καὶ Ἐμπεδοκλεῖ, πλὴν τὸ μέτρον. διὰ τὸν μὲν, ποιητὴν δίκαιον καλεῖν: τὸν δὲ, φυσιολογὸν μᾶλλον, ἢ ποιητὴν. hoc est. Nihil profectò habet Homerus cum Empedocle commune, nisi versum. ac propterea illum dicere, ac nominare poëtam par est; hunc autem Physicum, & naturæ contemplatorem potius, quàm poëtam. Dicit hæc sanè illo loco Aristoteles distinctè, ac disertè. non tamen inde consequens est, rerum naturam, ac morum doctrinam universèq. Philosophorum materiam tractari nullo modo à Lyrica posse. Neq. enim idcirco reprehenditur Empedocles, quod philosophorum aggressus sit argumentum; sed quòd eam materiam eo planè modo tractarit, quo tractari à philosopho solet. Simplici enim Physicorum doctrinæ nihil adiunxerat, nisi versum; nullum imitationis genus erat secutus, neq. personis inducendis, neq. pingendis rebus illius enargiæ, atq. evidentia beneficio, quam postulat poëtica vis, & natura. Quod si civiles præceptiones, aliaq. id genus philosophorum argumenta orationis incesu planè poëtico tractentur, exprimanturque coloribus illis, quibus res exprimuntur à Lyricis, à poëtica profectò non abhorrent.

Itaque vitæ præcepta Elegiacis exposita versibus nego depellenda esse à finibus Elegiæ, modò poëticiis ornamentis Elegiarum proprijs expressa sint: cum præsertim videam νομικὴν, hoc est legum civilium illam modulationem, veram poësim ab Aristotele dici; quæ tamen Elegiacis scripta numeris erat, addebatq. harmoniam, proprium illud Lyricorum instrumentum. Dicit ad extremum alius, imitationem huiusmodi, quæ leges, & præceptiones exprimit, non esse personarum imitationem, in qua vis, & natura poëtica sita est. Cui responsum volo, multas etiam esse Horatii odas, in quibus nullam imitatur ipse personam, nullius depingit actiones, sed præcepta vitæ salutaria commemorat. qualis est in libro tertio illa vigesima quarta.

Intactis opulentior

Thesauris Arabum, & diuitis India

Cementis licet occupes

Tyrrhenum omne tuis, & mare Ponticum,

Si figit adamantinos

Summis verticibus dira necessitas

Clauos: non animum metu,

Non mortis laqueis expedit caput.

Sed quemadmodum huiusmodi Odæ poëticae sunt imitationes, quia virtutem, vitiumq. describunt, quæ humanis actionibus continentur, sic à poëtica depellendæ non sunt morales Elegiæ, quarum summa, vel vitiorum vituperatio, vel virtutis laudatio est.

Vnum est, quod facere possit, vt Elegia Heroico carmini, & Epopœiæ, quàm Lyricæ videatur esse similior. hoc autem in ipsa partium dispositione positum est. Nam si diuidere velis in partes Elegiam, non in alias diuides, nisi in eas, quæ tribuuntur Epopœiæ. sed nihil profusus hac ratione vincitur. Quia quemadmodum partes Epopœiæ intelligimus, & distinguimus ex ijs, quas assignauit Aristoteles Tragœdiæ, nec tamen Epopœiam dicimus esse Tragœdiam, sic Elegiæ attribuimus easdem propè partes, quas videmus fuisse tributas Epopœiæ, cum tamen ab Epopœia Elegiam discrepare videamus. Quin si velimus Odarum partes perquirere, non alias profectò inueniemus, quàm eas, quæ designantur in Epopœia. sed quia non eadem ratione tractantur illæ partes, quæ tractantur in Epopœia, dicimus esse Lyricæ, non Epopœiæ. Quæ item causa est, cur Elegia iisdem pene distincta partibus, quibus distinguitur Epopœia, non Epopœiæ subiungatur, sed Lyricæ; quia partes suas Lyricorum more tractat, non Epicorum. quæ nam autem hæ partes sint ex proximè consecuturis disputationibus intelligetur.

De Elegiæ partibus vniuersè.

Caput VI.

DE partibus agendum est Elegiæ: quia vnumquodq. sine magnum, sine breue poëma quoddam quasi corpus est, suis partibus, membrisque compositum. Partium autem ipsarum duo sanè genera fecit Aristoteles in poëticiis: quantitatis vnum, alterum qualitatis. Qualitatis partes dixit esse omnino sex, Fabulam, Mores, Dictionem, Sententiam, Apparatum, Harmoniam. Quantitatis autem constituit quatuor; Prologum, Exodum, Chóricos, Commos. Has quantitatis partes Tragœdiæ tantum adscribit, non Epopœiæ: qualitatis, si minus omnes, certè aliquas cum vtraque voluit esse communes. Sed quemadmodum ex ea diuisione Tragœdiæ in quantitatis partes certas, Prologum, Exodum, ceteras, intelligimus, etiam Epopœiam oportere suas habere partes, quarum causa distingui possit in ea principium, medium, finis, sic etiam in Elegia faciendum existimo, vt aliquæ designentur, ac distinguantur partes, tum quantitatis, tum qualitatis, ijs, quæ magnis poëmatibus adscribuntur, aliqua ratione respondententes.

De Partibus Quantitatis. Caput VII.

ATque, vt primo loco de partibus quantitatis agamus, eas constituendas esse dixerim similes partibus Epopœiæ, quæ poësis est expositiua. Sed Epopœiæ quantitatis partes variè varios fecisse video. Sunt enim qui has esse dicant, Propositionem, quæ Tragœdiæ Prologo respondet, Perturbationem, Conuersionem, ac Finem. Sunt, qui contendant constitui non posse plures, quàm duas, hoc est Connectionem, & Solutionem. Sed hi de re subtiliter, & exigue disputant. nos qui de his incuriosius explicamus, nonnullos sequemur Grammaticos, qui has in Epopœia vident, agnoscuntq. partes quantitatis: Propositionem, Inuocationem, Narrationem, Epifodum, ac Finem. Ex his enim partibus Propositionem, Narrationem, ac Finem seligere possumus, ac Elegiæ tribuere: cum sine his constare, atque absolui non omnino posse videatur.

*De Inuocatione. An omittenda sit.**Caput VIII.*

PRætermittenda vero est Inuocatio; quæ ab antiquis Epicis adhiberi propterea initio solet, quòd rem perdifficilem aggrediuntur, & eam, quam sine Musarum, aut alicuius Dei, hominisue, quem pro Deo colunt auxilio, ad exitum perducere se posse diffidunt. Quare, si quid vmquam fingunt admirabile, & supra quàm credibile videri possit, eo munimento insistant; significantq. non dubiè, se Musarum admonitu, quæ omnia norunt, id compertum habere. Hoc videlicet secutus consilium Virgilius, antequam dicere aggrederetur, quo loco res Latinorum essent, quibusue dominis Italia, maximeq. Latium eo tempore teneretur, quo tempore terram illam est ingressus Æneas, eam ipsam, quam initio flagitauerat opem cum dixit,

Musa mihi causas memora;

de integro, ac rursus implorauit, quia se credibilia dicturum nō esse in tanta rerum antiquitate, atq. in tam obscuris euoluendis annalibus existimabat, nisi qui lecturi carmen illud erant, intelligerent, poëtam res tam longè ab hominum memoria remotas à Musis, quas, & præfides, & familiares haberet, accepisse.

Nunc age, qui Reges Erato, quæ tempora rerum,

Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem

Cum primum Ausonijs exercitus appulit oris

*Expediam, & prima reuocabo exordia pugna .
 Tu Vatem, tu Diua mone: dicam horrida bella ,
 Dicam acies, actosq. animis in funera Reges ,
 Tyrrhenamq. manum, totamq. sub arma coactam
 Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo ,
 Maius opus moueo .*

Hæc videlicet inuocatione iterum instituta locum arduum , ac salubrosum, quem repente offendit, sperat se facile superaturum, & credibilia facturum ea, quæ alioqui credenda non essent. Eandem loci difficultatem vidit, cum eorum seriem texere deberet, qui ad expeditionem in Troianos, Latinosque ex tota pene Italia, ductore Turno profecti sunt. Qui enim fieri poterat, ut eorum nomina, patriam, arma, cognita sic haberet poëta, ut rei gestæ interfuisse videretur, nisi omnia Musarum beneficio didicisset? Quæ igitur arte hic etiam expeditur locus, nisi Musarum inuocatione renouanda?

*Pandite nunc Heliconæ Deæ, cantusq. mouete .
 Qui bello exciti Reges, quæ quemq. secutæ
 Complerint campos acies: quibus Itala iam tum
 Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis .
 Et meministis enim Diuæ, & memorare potestis .
 Ad nos vix tenuis fama perlabitur aura .*

Quid cum Troianorum naues à Turno, Turniq. militibus incensas in Nymphas est commutaturus? A quo nam hæc tam admiranda rerum portenta, quæ nemo tradidit litteris, aut vniquam commemorauit, accepisse se dicit, nisi à Musis ipsis, quarum instinctu cetera se didicisse proficitur?

*Quis Deus ò Musa tam sæua incendia Teucris
 Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
 Dicite: prisca fides factæ: sed fama perennis .*

Quin etiam Turnum ipsum debacchantem in prælio, multosq. contrucidantem describere se minus posse confirmat, nisi Musarum præsidio subleuetur. Neq. enim potest percensere numerando eorum nomina Troianorum, qui à Turno sunt interfecti, nisi Musarum aliqua ei redigat in mentem illa, quæ omnium planè memoriam subterfugerunt.

*Vos ò Calliope precor adspirate canenti ,
 Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
 Ediderit, quem quisq. virum demiserit Orco :
 Et mecum ingentes oras euoluite belli .
 Et meministis enim Diuæ & memorare potestis .*

Hæc, inquam, ab Epicis ita sunt; qui res sæpè vel aggrediuntur, vel commemorant, non modo arduas, ac difficiles, sed etiam abhorren-

res à fide. Elegia verò, quæ neq. tam ardua molitur, neq. tam incredibilia proponit, neq. nodos illos habet, quos Horatius Deo vindice dignos appellat, Inuocationem facile prætermittit. quamquam eam interdum non negligit; quiddam certè Inuocationi simillimum videtur habere, ac Musarum, Deorum, hominum auxilium, more propemodum Epicorum implorare. Id quippè fecisse Propertium video in Elegia sexta libri quarti. vbi cum hoc modo rem proposuisset, de qua dicturus erat:

*Sacra facit Vates, sint ora fauentia sacris,
Et cadat ante meos ista iuuenca focos.
Cera Philetæis certet Romana corymbis,
Et Cyrenæas urna ministræt aquas.
Costum molle date, & blandi mihi thuris honores;
Terq. focum circum laneus orbis eat.
Spargite me lymphis, carmenq. recentibus aris
Tibia Mygdonijs libet eburna cadis.
Ite procul fraudes; alio sint aëre noxæ:
Pura nouum vati laurea mollit iter.*

Cum, inquam, ad hunc modum prolusisset, ad Musam oratione conuersa, Inuocationem adiungit, quasi magnum aliquod, & poëta dignum Epico argumentum tractaturus.

Musa Palatini referamus Apollinis adem.

Res est Calliope digna fauore tuo.

Sed quia hæc vel Inuocatio, vel Inuocationis similitudo, ac species rarò apud Elegiacos est, idcirco hanc partem adimendam Elegiæ putauim. non enim eam adhibere nefas existimo, sed adhibere necesse non esse intelligo. Quod si pro re nata interdum vsurpanda videatur, meminimus oportet, Inuocationem esse debere non Epopœiæ, sed Elegiæ, hoc est breuissimam, & quæ propositio quædam potius sit, quàm Inuocatio: qualis est illa Propertij supra laudata. Addo etiam ideo implorasse Musarum opem eo loco Propertium, quia naualem pugnam, victoriamq. de Cleopatra, deq. Antonio Palatini Apollinis beneficio reportatam aggrediebatur exponere. quod argumentum Epicum quodammodo videbat esse, ac Elegiæ modum superare. Id quod etiam facile possit esse causæ, cur Ouidius eo planè modo Germanicum Cæsarem appellet initio Fastorum, quo Virgilius Augustum, ac Mecænatem.

Tempora cum causis Latium digesta per annum,

Lapsaq. sub terras, ortaq. signa canam.

Excipe pacato Cæsar Germanice vultu

Hoc opus, & timida dirige nauis iter.

Officioq. leuem non auersatus honorem,

Huic tibi deuoto, numine dexter ades.

Causa, inquam, cur Epicorum propria Inuocatione vtatur Ouidius ea mihi videtur esse, quod argumentum tractaturus sit non omnino Elegiacum, ac ratione quadam, & via ab Elegiacis haud parum abhorrente. Nam præter verbum nihil habere videtur Elegiæ.

De Principio, & Propositione Elegiæ.

Caput I X.

ITa igitur Inuocatione ab Elegiæ partibus expuncta, consequens est, vt de ceteris explicemus, primumq. de prima, quæ Epicorum Propositioni respondet. Ea est exordium, & principium Elegiæ interdum è re ipsa natum, interdum longè petatum. Quemadmodum enim Propositio in Epopœia, ea, quæ canenda sunt, breuiter exponit, rerum, tum præsentium, tum præteritarum statum breuiter indicat, quod ab Homero factum est egregie, præsertim in Odysseæ; sic Elegia ipso statim exordio aperit argumentum, sed longè alia ratione, ac via. Nam Epopœia ita planè, distinctèque rem proponit, vt poëta consilium facile cognoscatur.

Dic mihi magnanimi Pelide Musa furorem.

Arma, virumq. cano.

Sed Elegia latenter, ac velut ex insidijs irrupit; itaq. dissimulanter interdum argumentum inuadit, vt quid cantatura sit, legenti non facile possit apparere. Cum enim Messalæ natalem, victorias, ac triumphos celebrare Tibullus institueret, non eo modo rei principium fecit, quo versus Heroicos eiusdem argumenti exorsus est:

Te Messala canam:

sed latentius, multoq. longius, hoc est, à Parcis ipsis petito principio.

Hunc cecinere diem Parca fatalia nentes

Stamina, non vlli dissoluenda Deo.

Hunc fore Aquitanas posset qui fundere gentes,

Quem tremere fortis milite victus Atax.

Hoc inquam initium nihil aliud est, nisi occulta quædam, latensque propositio, ex earum videlicet genere, quæ in exordijs illigantur ab oratoribus interdum, cum rem, de qua dicturi sunt, nec planè proponunt, nec partiuntur; sed semina quædam tractandæ rei leuissimè spargunt, ex quibus auditores intelligere oporteat, quæ nam sit futura messis orationis. Peti etiam potest exemplum ab Elegia tertia libri primi, cuius initium est.

Ibitis Aegæas sine me Messala per undas:

O vtinam memores tuq. echorsq. mei.

Me

Me tenet ignotis agrum Phaacia terris :

Abstineas avidas mors precor atra manus.

Quibus ex versibus providere illico possis, suam ægrotationem conquesturum esse Tibullum, cuius nimirum expostulationis quædam veluti semina spargit expositione morbi, quo alienis in terris tenebatur. In Elegia verò decima eiusdem libri primi, otium ac pacem laudaturus, ab eorum detestatione ducit exordium, qui primi arma bellica procuderunt.

Quis fuit horrendos primus qui protulit enses ?

Quam ferus, & verè ferreus ille fuit ?

Quamquam hoc initio multo planiorem videtur habere propositi-
nem, neq. ita recedentem ab ijs, quas adhibet interdum Propertius
expeditas, ac Epicis sanè perfimiles. Nam in Elegia illa, qua canit
Actiacam pugnam, clarè, distinctèq. argumentum proponit:

Musa Palatini referamus Apollinis ædem;

propositione cum inuocatione coniuncta. quod etiam Epici sapissi-
mè faciunt.

Dic mihi Musa virum, raptæ post tempora Troiæ

Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.

Sed nihil fieri potest planius exordio, & propositione illius Elegiæ, qua
Tarpeiæ fabulam explicata narratione describit.

Tarpeium nemus, & Tarpeiæ turpe sepulcrum

Fabor, & antiqui limina capta Iouis.

Quid de Ioue Feretrio dicatur? cuius nominis causam ita dilucidè se
narraturum pollicetur, vt Epicorum nullus propositionem habeat
magis distinctam, & clariorem.

Nunc Iouis incipiam causas aperire Feretri,

Armaq. de ducibus trina recepta tribus.

Sed huiusmodi propositionibus ita distinctis rarò vtitur ipse Proper-
tius, alijque: vt vel hinc intelligere debeamus, parè vsurpandas esse.
Proprium enim Elegiacorum est, vt dicebamus, exordijs potius pro-
positionem illigare, quàm eam distinctè proferre. Quare suas inter-
dum rationes, vitæq. modum exponentes, sine vlla dicendarum pro-
positione rerum, exordiuntur, quod in Elegia prima Tibullus secu-
tus est.

Diuitias alius fuluo sibi congerat auro,

Et teneat culti iugera magna soli.

Interdum ab hortatione principium faciunt, atq. ab inuitatione ali-
qua ad cantum, ad sacrificium, ad iter agendum.

Quisquis adest, faueat, fruges lustramus & agros,

Ritus ut à prisco traditus extat auo.

Interdum à Deorum precatone: quod exordiū Lyricis est familiare.

Can-

Candide Liber ades, sic sit tibi mystica vitis .

Interdum à rerum inanimarum, vel animatarum etiam appellatione. quo exordiendi genere mirificè delectatur Ovidius. vt in Elegia illa, qua ianuæ custodem alloquitur seruum .

Ianitor indignè dura religate catena

Difficilem noto cardine pande forem .

Et in duodecima secundi .

Ite triumphales circum mea tempora lauri .

Et in quintadecima, anulum, quem Corinnæ muneri mittebat, suppliciter obsecrans .

Annule formosæ digitum vincture puella .

Et in quinta tertij, fluuio, quem traiecturus erat, vt sisteret cursum, vota profundens, ac preces .

Amnis arundinibus limosas obsite ripas ,

Ad dominam propero, siste parumper aquas .

Interdum ab exostulatione, atque ab admiratione .

Quis fuit horrendos primus qui protulit enses ?

Et apud Ovidium .

Esse quid hoc dicam, quòd tam mihi dura videntur

Strata, nec in lecto pallia nostra sedent ?

Et quod longè pulcherrimum apud eundem principium est ;

Esse Deos credam ne? fidem iurata fefellit ,

Et facies illi, quæ fuit ante, manet .

Infinita denique varietas est in exordijs Elegiarum componendis: sed nullum eorum est, in quo Propositio rerum dicendarum non delitefcit . Præstat nunc de Narratione verba facere, quæ sequitur ordine Propositionem .

De Narratione . Caput X.

ELegia vbi narrat, ab Epica narratione longè recedit. Epicus enim poëta res veluti minimè notas exponit planissimè, copiosissimè: que: Elegiacus quasi omnibus exploratissimæ sint, perstringit, ac summatim enumerat, interpositis epiphonematis, lenioribusque sententijs. Habet enim Elegiaca narratio propriam quandam rationem, ac viam, quæ non facilè, nisi ex poëtarum exemplis agnosci possit . Virgilius igitur, *Æneæ* in Italiam nauigantis tempestatem enarraturus, exorditur à primis causis ; hoc est ab illa Iunonis ira perueteri, atq. impotente, quæ cælum, terram, mare conturbat, omnia in omnem partem impellit . Subiunguntur ordine quæ consecuta sunt, errores, hospitia, connubia, itinera, prælia, expeditiones, victoriæ; eo pene modo,

modo, quo ab Historico solent huiusmodi res commemorari. Neque enim ab illo differt alio nomine, nisi quod ab intermedia rei gesta parte narrandi principium facit: velut ab Æneæ tempestate, non ab incendio Troiæ, à quo initium duxisset historicus. Hæc, ut dixi, ita narratione perpetua disponit, complectiturq. Virgilius. Propertius contra, cum pugnam Ætiacam explicaturus esset, causis belli ciuilibis omnino prætermisiss, quasi notissimis, pugnae locum describit.

Est Phœbi fugiens Athamana ad littora portus,

Quæ sinus Ionie murmura condit aque:

Ætia Iulæ pelagus monumenta carina,

Nautarum votis non operosa via.

Deinde strictim, summatimque, non explicatè, naualis pugnae seriem, exitumq. persequitur.

Huc mundi coiere manus: Stetit aquore moles

Pinea, nec remis aqua fauebat auis.

Altera classis erat Teucro damnata Quirino,

Pilaq. feminea turpiter æta manu.

Hinc Augusta ratis plenis Iouis omine velis,

Signaq. iam patriæ vincere docta sua.

Tandem acies Nereus geminos lunarat in arcus,

Armorum & radijs picta tremebat aqua.

Tum Episodio interposito, quo Phœbum inducit, Augustum ad pugnam hortantem; narrationem breuissimè claudit. habet enim satis dicere, pugnatum esse, atque Apollinis præsidio Cleopatram, Antoniumq. fugatos, & fusos ab Augusto fuisse.

Vicit Roma fide Phœbi: dat femina penas:

Sceptra per Ionias fracta vehuntur aquas.

Nam de his dicturus Epicus, naues ipsas singillatim, ordines militum, dispositam aciem ob oculos posuisset, descripsisset locum pluribus, multa multorum, qui pugnaturi erant, nomina, genus, patriam commemorasset. Dicam in summa. etiam Elegiæ narratio earum simillima est, quæ interdum ponuntur in Odis. Tyberis enim eluuiionem cum caneret Horatius, rei serie prætermisiss, perstringit leuiter omnia, indicatq. breuissimè quod gestum est.

Vidimus flauum Tyberim retortis, &c.

Et Rhætos, Vindelicosque à Druso Nerone debellatos, ac casus dicturus, non tam signis, militum ordinibus, conflictu ipso describendo rem explicat, quam leuissima quadam expositione commemorat.

Videre Rhæti bella sub Alpibus

Drusum gerentem, & Vindelici, &c.

Tum, ne ratione quidem exposita, qua pugnatum est, victoriam penes

Dru-

Drusum Neronem stetit confirmat; pergitq. illius virtutem pluribus amplificare.

Sensere quid mens ritè, quid indoles

Nutrita faustis sub penetralibus

Possset: quid Augusti paternus

In pueros animus Neronis.

Quod si ne huiusmodi quidem brevis alicuius facti narratio sit in Elegia, quemadmodum sæpenumero factum videmus, meminerimus oportet, illam ipsam expositionem, quæ consequitur exordium, narrationis locum obtinere. Neq. enim ductæ illæ, tractæq. narrationes sunt, nisi in paucissimis Tibulli, Propertijq. Elegijs, & in plerisq. apud Ovidium Epistolis Heroinarum.

De Episodio. Quid sit, & quotuplex.

Caput XI.

Sequitur Episodium. quam etiam partem scio magnorum poematum esse propriam: sed scio præterea diuerticulum quoddam in Elegia tam frequens esse, tam varium, ac multiplex, ut principem in ea locum obtinere videatur. Hanc autem digressionem, & diuerticulum appellare communi, eoq. Græco vocabulo placet Episodium.

Est autem Episodium declinatio quædam à via, hoc est ab instituta narratione digressio: ab ὁδῷ; quæ vox Græcis est via; & cum adiuncta particula egressionem significat extra viam. Sed quia in hac definitione etiam finem esse oportet, ex quo intelligatur, cuius rei gratia poëta digrediantur à via, dixerim, Episodium non tantum esse poëtarum à recto poematis cursu aberrationem; sed addiderim præterea, euagationem illam esse ornatus, & delectationis causa institutam. quare definitur à Suida, τὸ εἰς φερόμενον πρὸς δράματα, γέλωτος χάριν, ἢ τῆς ὑποθέσεως ὄν, quod inducitur in drama, risus, & delectationis causa extra hypothesin, hoc est præter institutum, & propositum argumentum. Addit ad extremum post definitionem Suidas, κατὰ χεῖνους δὲ ἐξ αἰώνιον ἅπαν πᾶσι γένεσιν. sed abusiue, inquit, quicquid præter rem affertur, dici potest Episodium. Quæ ideo subiungit, ut intelligamus, etiam cœnarum acroamata, additasq. ludis & conuiujs cantilenas, etiam Geleotopœios, hoc est, histriones risum mouentes, qui extra Fabulam inducuntur; etiam embolia, & interpositas personas, quæ interdum non à poëtis, atq. auctoribus Fabularum, sed ab alijs apponuntur, Episodia dici posse. Verum à Polluce multo breuius, multoq. elegantius ita definitur. πᾶσι γένεσιν ὅπου συνάπτουσιν. hoc est res rei accedens, & quodammodo insititia. Nihil sanè potuit melius, atq. ad rem

rem accommodatius dici . nam quemadmodum qui tessellatum , aut vermiculatum componunt opus , ingentibus marmoris crustis tessellulas maculosas ad oblectandos aspicientium oculos creberrimas , & multis locis interférunt , sic poëta operi vniuerso inserunt Episodia quasi tessellas: vt legentium animus multo magis ea varietate teneatur. Adde quòd affert vtilitatem admirabilem Episodium; cum rationem expediat fabulæ producendæ, atq. amplificandæ: id quod in argumento minus copioso præstare facile posse , permagnum est . Sed ea , quæ dicta sunt , in omnia planè omnium poëmatum Episodia cadunt. Videndum est nominatim quale sit Episodium Epicæ, à qua similitudinem petere oportet eius , quod est proprium Elegiæ . Aristoteles quidem vnum tantum Episodium Epopœiæ adscribit, continuatum, & longum. cuiusmodi nos esse secundum, tertium, quartum, Virgilij librum dicere possumus; addo etiam quintum. Sed tamen aliud etiam in Epopœia recognoscere nos oportet Episodium concisum , ac breue: cum videlicet delectationis gratia secedit aliquantulum poëta de via, describendis, depingendisq. rebus, aut inducendis personis, quarum efficitio, inductioe minus Fabulæ necessaria fuisset . qualis est apud Virgilium descriptio Famæ, Clypeus Ænæ Romanis distinctus historijs, occurfus Veneris in primo, & alia penè sexcenta: à quibus statim poëta regreditur, institutamq. repetit narrationem.

*De duplici Episodio Elegiæ : ac primum
de longiore . Caput XII.*

DVobus igitur his Episodijs duo item simillima excogitauit ad delectationem Elegiæ; longiusculum vnum, breuissimum alterum. Sed est incredibile dictu, quantam habeat in utroq. varietatem. Interdum enim ab ipso principio statim egressa, ita perpetuo vtitur Episodio, vt non nisi paulò ante finem repetat institutum . Multa ex eo genere suppetunt Episodia; sed omnium planè pulcherrimum est in Elegia quinta libri secundi apud Tibullum. in qua cum poëta consilium esset Messalini, Corni Messalæ filij, qui Augur fuerat eo tempore creatus, nouum sacerdotium carminibus celebrare, ab inuocatione Apollinis exorsus, ac paucissimis in eius laudem expositis, illico ad Sibyllæ vaticinium egreditur, quo Troianis prædicatur felicissimus in Italiam aduentus; Romanæ Urbis initia, processus, maiestas, ac dominatus, bella ipsa ciuilia prodigijs obnunciata referuntur. ad extremum, ac planè sub finem reuocat orationem ad Messalinum, eique triumphum amplissimum ex profligato bello vaticinatur. Initium hoc est.

*Phœbe faue: nouus ingreditur tua templa sacerdos ,
 Huc age cum cithara, carminibusq. veni .
 Nunc te vocales impellere pollice chordas ,
 Nunc precor ad laudes flectere verba meas .
 Ipse triumphali deuinctus tempore lauro,
 Dum cumulant aras, ad tua sacra veni .
 Sed nitidus pulcherq. veni: nunc indue vestem
 Sepositam, & longas nunc bene pecte comas .
 Qualem te memorant, Saturno Rege fugato ,
 Victori laudes concinuisse Ioui .*

Hæc est, inquam, inuitatio, hic orationis ingressus ab Apollinis inuocatione petitus. Phœbi laudes sequuntur, & eæ, quæ vaticinandi scientiam potissimum continent; vt aditum nimirum aperiant ad egressionem ipsi Messalino accommodatam, qui erat populo Romano captaturus auguria, & libros Sibyllinos consulturus. Orat igitur Phœbum, vt Messalino Sibyllæ vaticinia lecturo præsto sit, eiq. plana faciat, quæ obscurissimis illis oraculis obuoluuntur.

*Tu procul euentura vides: tibi deditus augur
 Scit bene quid fati prouida cantet auis .
 Tuq. regis sortes: per te præsentit haruspex ,
 Lubrica signauit cum Deus exta notis .
 Te duce Romanos numquam frustrata Sibylla est ,
 Abdita quæ senis fata canit pedibus .
 Phœbe sacras Messalinum sine tangere chartas
 Vatis, & ipse precor quod canat illa doce .*

Cum autem hic Sibyllæ mentio incidisset, de Sibylla sic aggreditur dicere, quasi nihil amplius de Messalino dicturus sit. Totus enim est in exornatione Sibyllæ, quam eo præcipuè nomine commendat, quod Romam à Troianis nascituram prædixerit, quod oracula Romanis illa tradiderit, quibus futura omnia continerentur.

*Hæc dedit Aeneæ sortes, postquam ille parentem
 Dicitur, & raptos sustinuisse lares .
 Hæc fore credebat Romam, cum mæstus ab alto
 Ilion, ardentes respiceretque Deos .
 Romulus æternæ nondum fundauerat Urbis
 Moenia consorti non habitanda Remo .
 Sed tunc pascebant herbosa Palatia vacca ,
 Et stabant humiles in Iouis arce case .*

Tum nonnullis præterea in eandem sententiam interiectis, ad Episdium magis amplificandum, Sibyllam ipsam loquentem inducit: quæ in Italiam venienti iam Aeneæ prospera, & secunda cuncta denunciet.

Impiger Aenea volitantis frater amoris,

Troica qui profugis sacra vehis ratibus,

Iam tibi Laurentes assignat Iuppiter agros,

Iam vocat errantes hospita terra Deos.

Ecce super fessas volitat Victoria puppes;

Tandem ad Troianos Diua superba venit.

Ecce mihi lucent Rutulis incendia castris.

Iam tibi pradico barbaræ Turne necem.

Ante oculos Laurens castrum, murusq. Lauini est;

Albaq. ab Ascanio condita longa duce.

Te quoq. iam video Marti placitura sacerdos

Ilia, Vestales deseruisse focos.

Concubitusq. tuos furtim, vittasq. iacentes,

Et cupidi ad ripas arma relictæ Dei.

Carpite nunc tauri septem de collibus herbas

Dum licet: hic magna nam locus Urbis erit.

Roma tuum nomen terris fatale regendis

Quæ sua de celo prospicit arua Ceres;

Quæq. patent ortus, & quæ fluitantibus undis

Solis anhelantes abluuit amnis equos.

Troia quidem tum se mirabitur, & sibi dicet

Vos bene tam longam consuluisse fugam:

Vera cano, sic usq. sacras innoxia lauros

Vescar, & æternum sit mihi virginitas.

Ex hoc loco gradum facit perapposito transitu ad ea commemoranda prodigia, quæ bella ciuilia, & ipsam Cæsaris mortem antecesserunt; affirmans, hæc etiam à Sibyllis prouisa, & denunciata fuisse beneficio Phœbi, qui vatibus ipsis mentem, ac diuinandi facultatem inspirat.

Quicquid Amalthea, quicquid Marpeffia dixit,

Herophile Phœbo grata quod admonuit,

Hæc fore dixerunt belli mala signa cometem,

Multus ut in terris deplueretq. lapis;

Atq. tubas, atq. arma ferunt strepitantia calo

Audita, & lucos præcuisse fugam.

Ipsam etiam solem defectum lumine vidit

Iungere pallentes nubilus annus equos.

Et simulacra Deum lacrymas fudisse tepentes,

Fataq. vocales præmonuisse boues.

Ex hisce prodigijs occasionem arripit meliora precandi, vaticinandi. prospera populo Romano.

Hæc fuerunt olim. sed tu iam mitis Apollo

Pro-

Prodigia indomitis merge sub aquoribus .
 Et succensa sacris crepitet bene laurea flammis ,
 Omine quo felix & sacer annus eat .
 Laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni .
 Distentet spicis horrea plena Ceres .
 Oblitus & musto feriet pede rusticus uvas ,
 Dolia dum magni deficiuntq. lacus .
 At madidus Baccho sua festa Palilia pastor
 Concinet; à stabulis tum procul este lupi .
 Et foetus matrona dabit, gnatusq. parenti
 Oscula compressis auribus eripiet .
 Nec tadebit auum paruo aduigilare nepoti ,
 Balbaq. cum puero dicere verba senem .
 Tunc operata Deo pubes discumbet in herba ,
 Arboris antiquae quâ leuis umbra cadet .
 At sibi quisq. dapes, & festas extruet altè
 Cespitibus mensas, cespitibusq. torum .

Finis iam appetit Elegiæ in Messalini laudem institutæ , ac de Messalino verbum amplius nullum audimus . Quid igitur ? errabit ita vagus poëta, neq. ad locum vnde decessit reuertetur? vix profectò reuertitur . nam ab ijs conuiuijs, & felici, pacatoq. rerum statu, quem descripsit vaticinans, egreditur ad detestationem amoris; perinde quasi vnus hic esset, qui eam interturbaret felicitatem: optatq. vehementer, eo se animi motu tandem aliquando liberari, vt versus condere facillè possit in laudem ipsius Messalini; eo præsertim tempore, quo Messalinus ducet in Capitolium triumphum ex hostibus victor.

Pace tua pereant arcus, pereantq. sagittæ
 Phœbe; modò in terris erret inermis Amor .
 Ars bona; sed postquam sumpsit sibi tela Cupido ,
 Hei mihi quàm multis ars dedit illa malum ?
 Et mihi præcipuè, iaceo cum saucius annum ,
 Et faueo morbo, cum iuuat ipse dolor .
 Vixq. cano Nemesim, sine qua versus mihi nullus
 Verba potest, iustos aut reperire modos .
 At tu (nam Diuum seruat tutela poëtas)
 Præmoneo, vati parce puella sacro .
 Vt Messalinum celebrem, cum præmia belli ,
 Ante suos currus oppida victa feret .
 Ipse gerens laurus, lauro deuinctus agresti ,
 Miles io magna voce triumphæ canam .
 Tunc Messala meus pia det spectacula turbæ
 Et plaudat curru prætereunte pater .

Annuc:

Annue: sic tibi sint intonsi Phœbe capilli,

Sic tua perpetuò sit tibi casta soror.

Sic impositus est finis Elegiæ longè pulcherrimæ, atque omnium elegantissimæ, reseruato ad extremum vsque regressu. Sunt tamen quæ magis reditum differant, ac producant; cum ab Episodio non nisi postremis carminibus se recipiant in viam. Sunt, quæ multo ante finem iter repetant Episodio interruptum: sed quia non vtuntur Episodio perpetuo, reiiciendæ videntur in earum classem, quæ breuioribus Episodijs delectantur.

An Episodium Elegiæ sine reditu sit probabile.

Caput XIII.

NVnc illud de hoc perpetui, continuatque Episodij genere quærendum est. an liceat interdum sic egredi, vt numquam in eam viam referatur oratio, in quam ipso se dedit initio. Absurdum alicui videbitur esse quod dicā; sed legibus Elegiæ consentaneum est. Confirmo, inquam, licere scriptoribus Elegiarum ab argumento proposito sic egredi, vt numquam eò reuertantur. confirmo autem permultorum grauissima ductus auctoritate, in primisque Propertij; qui in Elegia libri tertij decima huius Episodij luculentissimum exemplum posteritati reliquit. Nam, vt illa se purgaret ignauix nota, cuius à multis infimulabatur, propterea quòd turpissimum feminarum iugum, ac seruitium pateretur, id turpe sibi non esse aggreditur ostendere præclarorum hominum, ac Deorum exemplo; qui, vt fortissimi fuerint, feminarum tamen imperium subterfugere non potuerunt. Cum ergo, multis ex eo genere hominibus, Dijsq. nominatim per inductionem enumeratis, ad Antonium peruenisset, qui Cleopatram perditus amore, peregrinæ feminæ seruitium, quasi vile mancipium pertulit, egreditur ad commemorandum, detestandumq. bellum nauale, quod cum vtriusq. classe commisit Augustus: atq. illa digressionem ita concludit Elegiam, vt de amantium, suiq. ipsius illa seruitute ne verbum quidem adiungat.

Quid mirare, meam si versat femina vitam,

Et trahit addictum sub sua iura virum?

Criminaq. ignaui capitis mihi noxia fingis,

Quòd nequeam fracto rumpere vincla iugo?

Ista ego præterita iactaui verba iuuenta;

Tu nunc exemplo disce timere meo.

Exordium hoc est, & propositio quædam Elegiæ. Fidem propositioni facit inductione, petita ab Iasone viro fortissimo; qui à Medea superatus

E c ratur

ratus est: ab Achille illo insuperabili, ac fatis, ut poëta dixerunt, inuito, quem vicit amoris vi Amazonum Regina Penthesilea: ab Hercule, quem de toto triumphantem orbe terrarum, traxit sub iugum, atque ad lanificium compulit Omphale: à Ioue ipso, qui turpissimis amoribus est infamatus: denique ab Antonio Romano, viro clarissimo, cui Cleopatra meretrix Ægypti Regina sic imperavit, ut eum etiam ad arma in patriam sumenda concitarit.

Colchis flagrantem adamantina sub iuga tauros

Egit, & armigera praelia seuit humo.

Custodisq. feros clausit serpentis hiatus,

Iret ut Aesonias aurea lana domos.

Ausa ferox ab equo quondam oppugnare sagittis

Moxotis Danaum Penthesilea rates.

Aurea cui postquam nudavit cassida frontem,

Vicit victorem candida forma virum.

Omphale in tantum formæ processit honorem

Lydia, Gygeò tincta puella lacu,

Ut qui pacato statuisset in orbe columnas,

Tam dura traheret mollia pensa manu.

Nam quid ego Heroas, quid raptem in crimina Diuos?

Iuppiter infamat seq. suamq. domum.

Quid modò que nostris opprobria vexerit armis,

Et famulos inter femina trita suos?

Hi postremi versus inductionis modum faciunt, & Cleopatram carpunt: quæ cum formæ pulchritudine cepisset, ac vicisset Antonium, tanto conatu Romani fines Imperij aggressa est, ut parum abfuerit, quin improbæ femina gentium Vrbs, populorumque Regina seruitutem seruiret. Quam ego Elegiæ partem Episodiu nomino, nō membrum inductionis: quia fatis inductioni erat, illam Antonij seruitutem commemorasse. sed cum ab ea commemoratione lōgius auctus poëta, de bello illo nauali copiosissimè dicat, Episodio sanè rem amplificare, non inductione dicendus est. In rem præsentem veniamus. Sic enim pergit de Cleopatra, deq. Antonio canere.

Coniugis obscœni pretium Romana poposcit

Mœnia, & addictos in sua regna Patres.

Noxia Alexandria, dolis aptissima tellus,

Et toties nostro Memphi cruenta malo.

Tres ubi Pompeio detraxit arena triumphos:

Tollet nulla dies hanc tibi Roma notam.

Issent Phlegrao melius tibi funera campo,

Vel tua si socero colla daturus eras.

Scilicet incesti meretrix Regina Canopi

*Vna Philippæo sanguine adusta nota .
 Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubim ,
 Et Tyberim Nili cogere ferre minas .
 Romanamq. tubam crepitanti pellere fistro ,
 Baridos & contis rostra Liburna sequi .
 Fœdaq. Tarpeio conopea tendere saxo ;
 Iura dare statuas inter, & arma Mari .
 Quid nunc Tarquinij fractas iuuat esse secures ,
 Nomine quem simili vita superba notat ,
 Si mulier patiendâ fuit? cape Roma triumphum ,
 Et longam Augusto salua precare diem .
 Fugisti tamen in timidi vaga flumina Nili :
 Accepere tuæ Romula vincla manus .
 Brachia spectauî sacris admorsa colubris ,
 Et trahere occultum membra soporis iter .
 Non hæc Roma fuit tanto tibi ciue verenda
 Dixit, & assiduo lingua sepulta mero .
 Septem Vrbs alta iugis, toti quæ præsidet orbi ,
 Femineas timuit territa Marte minas .
 Hannibalis spolia, & victi monimenta Syphacis ,
 Et Pyrrhi ad nostros gloria fracta pedes .
 Curtius expletis statuit monimenta lacunis ,
 At Decius misso prælia rupit equo .
 Coclitis abscissos testatur semita pontes ,
 Et cui cognomen Coruus habere dedit .
 Hæc Dij condiderunt, hæc Dij quoq. mœnia seruant :
 Vix timeat, saluo Cæsare, Roma Iouem .
 Nunc ubi Scipiadae classes , ubi signa Camilli ?
 Aut modò Pompeia Bosphora capta manu ?
 Leucadius versas acies memorabit Apollo :
 Tantum operis belli sustulit vna dies .
 At tu, siue petes portus, seu nauita linques ,
 Cæsaris in tuto sis memor Ionio .*

Atq. hæc est eius Elegiæ clausula, quæ duxit initium ab intolerabili seruitute, quam Propertius auctor sub femina perfererat arbitrio. Quam enim habet Augusti de Cleopatra, deq. Antonio clarissima victoria cum illa seruitute coniunctionem? Et tamen hoc diuerticulo sine regressu terminata est Elegia. vt intelligas; hoc poematis genus Episodio perpetuo, atq. ad finem vsq. producto, posse cum laude, atque artificiosè concludi. Sed quamquam Propertij, aliorumque mihi non exempla suppeterent, haberem tamen, cur id nihilominus confirmarem. quod ante quàm pluribus ostendo, id mihi penendum esse intel-

ligo : Episodium Elegiarum eius omnino generis esse, quo utitur in Odis poeta Lyricus. nam Episodijs Epicæ quadam tantummodo proportionem respondet. Quapropter illa Episodiorum genera, quæ conveniunt Odis, non abhorrebunt ab Elegia. Videamus ergo, an inter digressiones Lyricorum aliquam huic, de qua disputamus, similem inuenire possimus. Principio Episodia illa, quæ vel paulo ante finem, vel in ipso fine referuntur in gradum, atque ad institutum reuertuntur, ita frequenter apud Lyricos occurrunt, ut non facile constitui posse videatur, Elegiæ ne, an Odæ magis propria sint. Horatius enim Drusi Neronis è gente Claudia victoriam, quam de Rhœtis, ac Vindelicis reportarat, ornare aggressus, iucundissimo digressus est Episodio, replicanda memoria periculossimi prælij, quod cum Hasdrubale olim ad Metaurum felicissimo confecerat euentu Claudius Nero, à quo Drusus ipse ducebat originem.

*Quid debeas ò Roma Neronibus,
Testis Metaurum flumen, & Hasdrubal
Deuictus, & pulcher fugatis
Ille dies Latio tenebris,*

*Qui primus alma risit adorea;
Dirus per vrbes Afer, ut Italas
Ceu flamma per tedas, vel Eurus
Per Siculas equitauit undas.*

*Post hoc secundis usque laboribus
Romana pubes creuit: & impio
Vastata Pœnorum tumultu
Fana Deos habuere rectos.*

*Dixitq. tandem perfidus Hannibal.
Cervi luporum præda rapacium,
Secutur ultro quos opimus
Fallere, & effugere est triumphus.*

*Gens, quæ cremato fortis ab Ilio
Iactata Tuscis æquoribus sacra,
Natosque maturosque patres
Pertulit Ausonias ad vrbes,*

*Duris ut illex tonsa bipennibus
Nigra feraci frondis in Algido,
Per damna, per cades ab ipso
Ducit opes, animumque ferro.*

*Non Hydra secto corpore firmior
Vinci dolentem creuit in Herculem;
Monstrumue summifere Colchi
Maius, Echioniaue Theba.*

*Carthagini iam non ego nuncios
Mittam superbos: occidit, occidit
Spes omnis & fortuna nostri
Nominis, Asdrubale interempto.*

Hic Episodio finis est sub ipsum exitum Ode, quam his quatuor versiculis principio respondentibus ita concludit.

*Nil Claudie non perficient manus,
Quas, & benigno numine Iuppiter
Defendit, & cura sagaces
Expediunt per acuta belli.*

Tractat eodem modo sextam decimam Oden libri primi: cuius argumenti vis vniuersa in eo posita est, vt veniam à puella petat, quam iambis, ac maledictis lacerarat. Cum enim eo se nomine purgasset, quòd fecisset id iracundia perturbatus; cuius impetum nemo sustinere queat, egressus est ad iræ vim explicandam, atq. amplificandam, pulcherrimo illo vsus commento de hominis effictore Prometheus. Ait enim, Prometheus, cum hominem efformaret è luto, ex omnibus animantibus aliquam decerpisse particulam, ipsique homini iam informato inseruisse. Ex quo factum vult, vt tam varijs animi perturbationibus à mutis animantibus haud alienis exagitemur. Addit ad extremum, iram nominatim decisam è leonis pectore fuisse; atque animis insitam nostris, excitasse ea, quæ patimur bella, seditiones, discordias, urbium, ac regnorum euersiones. His expòsitis, iterum à puella veniam precatur, iambos rescindit, & quam paucissimis Oden absoluit. Innumerabiles pene sunt eius generis apud Lyricos egressiones, quæ omnino cadunt etiam in Elegiam; quod supra demonstrauimus exemplis. Perquirendum nunc est, num in Odis etiam illud sit Episodium, quod regressione caret, & semper aberrat. meminisse enim oportet, hæc ideo à me disputari, vt ostendatur, illud Episodij genus, à quo numquam poëta se recipit in semitam, esse laudabile illo potissimum nomine, quòd eo Lyrici sæpè sint vsi; ad quorum videlicet formam ipsa reuocatur, vt diximus, Elegia. Nam si cetera Lyricorum Episodia communia cum Elegiaco poëta sunt, cur non etiam hoc, quod pulcherrimum est, ac singulare cum illa communice-tur? Ne multa. hunc etiam locum exemplis ab Horatio petitis frequentabo: ac primo quidem Ode nobili, quæ tertia est libri primi. vbi cum initio bene precatus esset Virgilio in Atticam nauiganti, ad detestandos nauium inuectores illicò, ac repentè dilabitur: rursusq. ab ea detestatione ad execrandam vniuersè hominum audaciam ita gradum facit, vt in eo consistat, omnino reuersionis oblitus.

*Illi robur, & es triplex
Circa pectus erat, qui facilem truci*

Commisit pelago ratem

Primus: nec timuit præcipitem Africum

Decertantem Aquilonibus,

Nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti,

Quo non arbiter Hadria

Maior, tollere, seu ponere vult freta.

Quem mortis timuit gradum

Qui siccis oculis monstra natantia,

Qui vidit mare turgidum, &

Infames scopulos Acroceraunia:

Nequicquam Deus abscidit

Prudens Oceano dissociabili

Terras, si tamen impia

Non tangenda rates transiliunt vada.

Audax omnia perpeti

Gens humana ruit per vetitum nefas.

Audax Iapeti genus

Ignem fraude mala gentibus intulit.

Post ignem æthereæ domo

Subductum, macies, & nova febrium

Terris incubuit cohors:

Semotiq. prius tarda necessitas

Lethi corripuit gradum.

Expertus vacuum Dædalus æra,

Pennis non homini datis.

Perrupit Acheronta Hercules labor.

Nil mortalibus arduum est.

Cælum ipsum petimus Stultitia: neque

Per nostrum patimur scelus,

Iracunda Iouem ponere fulmina.

Haftenus Ode: quæ illo perpetuo, ductoq. ad finem vsq. terminatur
Episodio, nec Virgilij nauigantis. vllam amplius. mentionem incul-
eat, pro quo vota Castori, Pollucique fecerat initio, & nauem ipsam
compellarat, rogaueratque, vt eum secundo vsum cursu in Atticæ fi-
nes exponeret.

Sic te Dina potens Cypri,

Sic fratres Helenæ lucida sidera,

Ventorumq. regat pater,

Obstrictis alijs, præter Iapyga.

Nauis, quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumem precor,

Et serues animæ dimidium mea : Eleg. : quæ ab arbore , cuius casu penè fuerat oppressus Horatius in agro Sabino , statim discedit , & in describendis Inferis hæret sine reditu ad argumentum . Cum enim dixisset , abfuisse parum , quin ipse illa arboris prolapsione raperetur ad Inferos , inde arrepta statim egressionis ansa , in Inferis immoratur : arboris casum ne commemorat amplius quidem .

*Quàm penè furvæ regna Proserpina ,
Et indicantem vidimus Aeacum ;
Sedesq. discretas piorum , &
Aeolys fidibus querentem .*

*Sappho puellis de popularibus :
Et te sonantem plenius aureo
Alcæ plectro dura navis ,
Dura fugæ mala , dura belli !*

*Vtrumq. sacro digna silentio
Mirantur umbræ dicere : sed magis
Pugnas , & exactos Tyrannos
Densum humeris bibit aure vulgus .*

*Quid mirum , ubi illis carminibus stupens
Demittit atras belluæ centiceps
Aures , & intorti capillis
Eumenidum recreantur angues ?*

*Quin & Prometheus , & Pelopis parens
Dulci laborum decipitur sono :
Nec curat Orion leones ,
Aut timidos agitare lyncas .*

Etiam huic fini longè simillimum Episodium est in Ode quarta libri tertij : ubi hoc agit , & sequitur , vt inductione quadam ostendat , se Musarum ope multis periculis fuisse liberatum . sed hoc argumento prætermissa , aggreditur de Titanibus , ceterisq. hominum immanium detrusis ad Inferos ita subito , abruptèq. dicere , vt non facilè deprehendi possit egressionis occasio : quantum tamen intelligere possum , hæc est . Sermonem in inductionis parte postrema conuerterat ad Musas , quas eo potissimum nomine commendarat , quòd saluberrimum ijs consilium darent , quos ipsæ in tutelam suscepissent . Vt igitur contra ostenderet , illos inconsultò res agere , qui diuinitus inspiratum à Musis consilium non habent , eosdemq. quantumuis robore , ac firmitate præstantes sua mole ruere , atq. ad Inferos prolabi , profert in medium Titanum , atq. aliorum exempla , qui aliquid aduersum Deos sine consilio , ac ratione moliti essent . Sed hic ad fabulam , atque ad Episodium transitus obscurissimus est : est tamen is , qui possit planissimè id , quod

dicebam demonstrare : Elegias nimirum, quæ similes Odis sunt, producto ad finem usque diuerticulo, perpetuoq. vti Episodio iure posse, nec habere necesse de regressione, redituque ad susceptum argumentum, & institutum magnopere laborare : quia sic Lyricis, & Odarum scriptoribus est ius.

Vester Camœna, vester in arduos

Tollor Sabinos, &c.

Vos lene consilium & datis, & dato

Gaudetis alma. scimus ut impios

Titanas, immanemq. turmam

Fulmine sustulerit caduco.

Magnum illa terrorem intulerat Ioui,

Fidens iuuentus horrida brachijs,

Fratresq. tendentes opaco

Pelion imposuisse Olympo.

Sed quid Typhœus, & validus Mimas,

Aut quid minaci Porphyriion statu,

Quid Rhetus, euulsisq. truncis

Enceladus iaculator audax

Contra sonantem Palladis ægida

Possent ruentes? hinc audus stetit

Vulcanus, hinc matrona Iuno, &

Numquam humeris positurus arcum,

Qui rore puro Castalia lauit

Crimes solutos, qui Lycia tenet

Dumeta, natalemq. syluam

Delius, & Patareus Apollo.

Ab hoc loco videtur aliquantulum regredi poeta : non tamen ad institutam initio de Musis orationem reuertitur, sed ad eam, quam egrediens protulerat de inani eorum consilio sententiam, qui aliquid sine ratione moliuntur. Quare continuatum, non interruptum Episodium est, si principij, & argumenti ratio habeatur. id quod etiã alibi tum Horatius ipse sequitur, tum Tibullus, aliq. auctores Elegiarum. Pergit igitur in hunc modum Horatius.

Vis consili expers mole ruit sua,

Vim temperatam Dii quoq. prouehunt

In maius: ijdem odere vires

Omne nefas animo mouentes.

Testis mearum centimanus Gyas

Sententiarum, notus & integra

Tentator Orion Diana,

Virginea domitus sagitta.

*Iniecta monſtris terra dolet ſuis ,
 Mœretq. partus fulmine luridum
 Miſſos ad Orcum, nec peredit
 Impoſitam celer ignis Aetnam .
 Incontinentis nec Tytij iecur
 Relinquit ales nequitia additus
 Cuſtos : amatorem trecente
 Pyriſthoum cohibent catena .*

Conſequens Ode, hoc eſt, quinta libri tertij habet huius generis Epiſodium admirabile : in quo Attilius Regulus inducitur de non redimendis captiuis ſeueriſſimam illam in Senatu ſententiam proferens. Inducitur autem propterea ſic alloquens Patres, quòd paulo poſt initium poëta Romanorum deplorauerat opprobrium; quo ad infamiam uſque poſtremam notati erant, cum ſub duce Craſſo venerunt in hoſtium poteſtatem . Dixerat enim , illos milites turpiſſimè victos eſſe, turpiſſimè ſeruitutem paſſos, quia corrupto moribus ſæculo, ſub Imperatore item corrupto, ſtipendia fecerant. Hinc ad Attilium Regulum elabitur, confirmatque, id ſapientiſſimum illum hominem prouidiſſe, cum legatus Romam à Carthaginienſibus miſſus, captiuus ipſe, captiuos tamen redimendos non eſſe iudicauit. Intelligebat enim futurum, vt ſi facilè redimerentur ab hoſtibus ij, qui per ſocordiam in Carthaginienſium venerant ditionem, milites haberet Romàna Reſpublica molliores, & qui faciliſſimè deditionem hoſtibus facerent.

Hoc cauerat mens prouida Reguli

Diſſidentis conditionibus

Fœdis, & exemplo trabentis

Perniciem veniens in animum ,

Si non periret immiſerabilis

Captiua pubes . Signa ego Punicis

Affixa delubris, & arma

Militibus ſine cade dixit

Direpta vidi . vidi ego ciuium

Retorta tergo brachia libera

Portaſq. non clauſas, & arua

Marte coli populata noſtro .

Auro repenſus ſcilicet acrior

Miles redibit ? flagitio additis

Damnum: nec amiſſos colores

Lana refert medicata fuco .

Nec vera virtus cum ſemel excidit

Curat reponi deterioribus .

Si pugnat extricata denſis

Cerua plagis; erit ille fortis,
Qui perfidis se credidit hostibus?
Et Marte Pænos proteret altero,
Qui lora restrictis lacertis
Sensit iners, timuitq. mortem?
Hic unde vitam sumeret inscius
Pacem duello miscuit. o pudor
O magna Carthago probrosis
Altior Italiae ruinis.
Fertur pudica coniugis osculum,
Paruosq. natos, ut capitis minor
A se remouisse, & virilem
Torvus humi posuisse vultum:
Donec labantes consilio Patres
Firmaret auctor, numquam aliàs dato;
Interq. mœrentes amicos
Egregius properaret exul.
Atqui sciebat quæ sibi barbarus
Tortor pararet: non aliter tamen
Dimouit obstantes propinquos,
Et populum reditus morantem,
Quàm si clientum longa negotia
Dijudicata lite relinqueret,
Tendens Venafranos in agros,
Aut Lacedæmonium Tarentum.

Hæc ita conclusa quàm longè distant ab ijs, quæ fuerant initio pro-
 posita de Crassi milite, qui victus sine pugna, per summam ignauiam
 in Barbarorum seruitutem abduci se passus est?

Miles ne Crassi coniuge barbara
Turpis maritus vixit? & hostium,
Proh curia, inuersiq. mores,
Consenuit focerorum in armis?
Sub Rege Medo Marfus, & Appulus
Anciliorum nominis, & togæ
Oblitus, &c.

Quid de Ode septima libri primi dicamus, in qua Teucer inducitur
 sodales appellans? quid de vigesima septima libri tertij, in qua indu-
 citur Europa, nec ad susceptum reditur argumentum? quid de vnde-
 cima libri tertij, quæ ab obstinatione Lydæ principium sumens, exi-
 tum reperit in Danai puellis, quas digressionem bene longa ad finem,
 vsq. describit? Exemplum, præteritis ceteris, instar omnium sit Ode
 libri tertij tertia: vbi, ut ostendere præcipue contendat Horatius, ho-

minem virtutis instructum præsidio & vi, nihil extimescere, numquam de recto, æquabiliq. animi statu dimoueri; inducta tamen Iunone, quæ Deos in Cælitum concilio alloquatur, Oden prorsus absoluit, ac de constantia silet. Sed est necesse videre ipsam totius argumenti cum Episodio continuationem, coniunctionemque; quæ tum occultissima, tum vero etiam artificiosissima est. Pronunciât igitur Horatius, eum, qui altissima virtutis fundamenta iecerit, ita semper eodem loco consistere, vt etiam si suis conuulsus sedibus totus labatur orbis terrarum, tenorem tamen animi seruet eundem imperturbatus. Hac videlicet virtutis via ingressos ad immortalitatem esse Pollucem, Herculem, ceteros, quorum egregia facinora prædicamus, in primisque Romulum Urbis conditorem, qui Deorum in concilium exceptus est, Iunone placata, veterumq. oblita simultatum, quas cum Troianis, ipsius Romuli maioribus, exercuerat. Tantum enim abest, vt de Romulo à Cælitibus excludendo deliberarit, vt in Deorum senatu admirabilia quædam de Romuli, Romanorumq. laude loquuta sit. Hac est Episodij ratio; quam in ipso fonte præstat intueri.

Hac arte Pollux, & vagus Hercules

Innixus, arces attigit igneas:

Quos inter Augustus recumbens

Purpureo bibit ore nectar.

Hæc te merentem Bacche pater tuæ

Vexere Tigres, indocili iugum

Collo trabentes: hæc Quirinus

Martis equis Acheronta fugit,

Gratum eloquuta consilientibus

Iunone Diuis. Ilion Ilion,

Fatalis, incestusq. iudex

Et mulier peregrina vertit

In puluerem, ex quo destituit Deos

Mercede pacta Laomedon, mibi,

Castaq. damnatum Minervæ

Cum populo, & duce fraudulento.

Iam nec Lacæne splendet adulteræ

Famosus hospes, nec Priami domus

Periura pugnaces Achivos

Hæctoreis opibus refringit.

Nostriq. ductum seditionibus

Bellum refedit. protinus & graues

Iras, & inuisum nepotem,

Troica quem peperit sacerdos

Marti redonabo. illum ego lucidas

Inire

*Inire sedes, ducere nectaris
 Succos, & adscribi quietis
 Ordinibus patiar Deorum :
 Dum longus inter sauiat Ilion
 Romamq. pontus, qualibet exules
 In parte regnanto beati ;
 Dum Priami, Paridisq. busto
 Insultet armentum, & catulos fera
 Calent inulta: stet Capitolium
 Fulgens, triumphatisq. possit
 Roma ferox dare iura Medis .*

Pergit in eandem sententiam vaticinari Iuno, & futuram populi Romani gloriam prædicare ; sed de virtutis , animiq. constantia, cuius elogium initio texere cœperat , nihil in exitu loquitur amplius Horatius : ratus , fatis superq. laudatam illa sententia fuisse, quæ principium fecit .

*Iustum, & tenacem propositi virum
 Non ciuium ardor praua iubentium ,
 Non vultus instantis Tyranni
 Mente quatit solida: neq. Auster
 Dux inquieti turbidus Hadriæ ,
 Nec fulminantis magna Iouis manus.
 Si fractus illabatur orbis ,
 Impavidum ferient ruinae .*

Hæc à me tam multa , tamq. longa ponuntur exempla , vt intelligatur, etiam Elegiæ fas esse sic egredi , vt numquam reuertatur ; quia Lyrica , in quo genere collocauimus Elegiam , eam sibi licentiam, vsurpauit, vt perpetua aberratione vagaretur . non enim id ex ingenio , & pro arbitrato excogitauit ; ac fecit Horatius ; sed sumpsit à Græcis, in primisque à Pindaro, cuius laudem æmulabatur.

Ceterum non à Lyricis modò , verum etiam ab alijs quoq. poëtis huius egressionis tam liberæ, licentisq. petere possumus exempla, quæ tribuere debeant eandem veniam Elegiæ. Multa enim sunt in Virgilianis Eclogis, atq. in Georgicis ipsis Episcodia, quæ similia videntur Elegiacis . qualis est Sileni cantus in Ecloga sexta , Italiæ laus in Georg. primo, aliaq. permulta. In quibus duas omnino reperio digressiones his, de quibus hoc loco disputamus, affines . Prior est in fine libri secundi Georgicorum : vbi laudes rei rusticæ Virgilius , egressus ab argumento, copiosè persequitur ; de præceptionibus autem serendarum arborum, quas accuratè scribendas sumpserat, nihil amplius cogitat . Posterior est in exitu libri primi : vbi cum multa de futuræ tempestatis, aut serenitatis indicijs cecinisset, signa postremo certissima

fina describit in Sole, quem historiæ tradunt Iulij Cæsaris mortem, ac bella ciuilia, quæ mortem ipsâ consecuta sunt, præmonstrasse. Hanc igitur egrediendi nactus occasionem, prodigia, quæ obitum illum, Cæsaris antecesserunt, Urbis clades, intestina dissidia, eo planè modo, quo hæc ab Elegia perstricta fuissent, enumerando commemorat. atq. ita librum absoluit, cuius argumentum erat seminum satio, atq. agricultura.

Cum igitur Elegiacorum poëtarum, & Lyricorum exemplo, cum ipsius Virgilij auctoritate ita comprobari possit Elegiæ digressio sine ullo reditu ad argumentum, non video cur laudem mereri non deberet is, qui ad horum poëtarum similitudinem arte directâ, huiusmodi Episodij licentia vteretur.

De altero Elegiæ Episodio breuiori.

Caput XIV.

Restat illud alterum Episodij genus, quod ego breuius appellabam. Sed quoniam hoc etiam multiplex est, in quasdam quasi formas partiendum, ac diuidendum erit. Vnum enim est, quo mirificè ornatur Elegia; cum egressio non ita longa subiungitur alicui sententiæ, statimq. reditur eò, vnde defluxit oratio; iterumq. noua digressione, nouoque reditu res amplificatur. Præstat hæc admirabili modo Tibullus in Elegia tertia libri primi.

*Quàm bene Saturno viuebant Rege, priusquam
Tellus in longas est patefacta vias.*

Cum enim exorsus fuisset ab aduersa valetudine sua, cuius vi detinebatur in alienis terris, impediabaturq. quo minus itinere perpetuo sequi Messalam in bellum proficiscentem posset, ad aureum Saturni sæculum orationem distraxit, à quo non multo post, ad valetudinem reuertitur suam; Iouem obtestans, vti se illo morbo, mortisque periculo liberet.

Parce Pater: timidum non me periuria terrent,

Nec dicta in sanctos impia verba Deos.

Quod si fatales iam nunc expleuimus annos,

Fac lapis inscriptis stet super ossa notis.

Hic iacet immiti consumptus morte Tibullus,

Messalam terra dum sequiturq. mari.

Iterum hinc eò discedit, quò postrema eum sententia ducere videbatur; & campos describit Elysios, ad quos demigraturum se putabat, si eo morbo extingueretur.

Sed me, qui facilis tenero sum semper amori,

Ipsa

Ipsa Venus campos ducet ad Elysios .
Hic choreæ, cantusq. vigent, passimq. vagantes
Dulce sonant tenui gutture carmen aues .

Postremo ad valetudinem redit ; affirmans, habere se spem, breui futurum, vt conualeseat, reuertatur in patriam, ac lacrymantem Deliam consoletur .

Tunc mihi qualis eris, longos turbata capillos
Obuia, nudato Delia curre pede .
Hoc precor, hunc illum nobis aurora nitentem
Luciferum roseis candida portet equis .

Hæc Episodij forma interponitur identidem , ac crebrius ad elegantiam incredibilem inculcatur. Ergo in Elegia decima libri primi Tibullus , vbi gladios & bella detestatur , illico post initium egreditur, enuncians, bellorum causam auaritiam esse, ac propterea beatos fuisse, qui aureo illo sæculo vixerunt, quo tempore apparatus bellici nulli erant .

Non arces, non vallus erat, somnumq. petebat
Securus varias dux gregis inter oues, &c.
 Deinde reuertitur ad institutum, Deosq. precatur domesticos, & Lares, vt sibi in castra proficiscenti præstò sint. ab hac precatione arripit occasionem laudandæ frugalitatis antiquorum , quæ spectabatur etiam in sacrorum ornatu .

Nunc ad bella trahor, & iam quis forsitan hostis
Hæsuræ in nostro tela gerit latere .
Sed patrij seruate Lares, aluistis & iidem ,
Cursarem vestros cum tener ante pedes .
Nec pudeat prisco vos esse è stipite factos :
Sic veteris sedes incoluistis aui .
Tunc melius tenuere fidem, cum paupere culta
Stabat in exigua ligneus ade Deus .
Hic placatus erat, seu quis libauerat vuam ,
Seu dederat sanctæ spicea serua come .

Rursus ab egressione repetit viam , & armorum studium execratur , statimque digreditur ad describendos Inferos: quò militia pertrahit ante diem eos, qui bello delectantur, & armis .

Quis furor est atram bellis accensere mortem ?
Imminet, & tacito clam venit illa pede .
Non seges est infra, non vinea culta, sed audax
Cerberus, & Stygia nauita puppis aqua .
Illic percussisque genis, vstoq. capillo
Errat ad obscuros pallida turba lacus .

Hinc etiam receptum habet ad primam illam animi sui sententiam ,
 qua

qua se studio pacis delectari professus erat, incipitq. vniuersè pacem, quietemq. publicam commendare.

Interea pax arua colat. pax candida primum

Duxit araturos sub iuga curua boues.

Pax aluit vites, & succos condidit vua,

Funderet vt gnato testa paterna merum.

Pace bidens, vomerq. vigent, &c.

Sed hæc Episodia tam crebra videntur interdum non tam à stirpe, hoc est ab argumento præcipuo nata, quàm ab Episodijs ipsis, veluti furculi quidam, & stolones è ramis existentes. Artificium hoc planè rarū est, ac singulare in Elegia Tibulli septima libri primi. in qua cum à natali Messalæ, quem canendum susceperat, ad eiusdem Messalæ vi-
ctorias celebrandas elapsus esset, ait se in partem aliquam triumphi vocari debere; cum semper in bello Messalam secutus sit, ac sub eo stipendia fecerit. Ab hoc Episodio natum est alterum, quo vniuersa loca describit, in quibus pugna commissæ est, & victoriam Messala, Tibullo comite reportauit.

At te victrices lauros Messala gerentem

Portabat niueis currus eburnus equis.

Non sine me est tibi partus honos per bella: Pyrene

Testis, & Oceani littora Santonici.

Testis Arar, Rhodanusq. celer, magnusq. Garumna,

Carnoti & flauî cerula lympa Liger.

At te Cydne canam, tacitis qui leniter vndis

Caruleus placidis per vada serpis aquis.

Quantus & æthereo contingens vertice nubes

Frigidus intonsos Taurus alat Cilicas.

Quid referam vt volitet crebras intacta per vrbes

Alba Palestino sancta columba Syro:

Vtq. maris vastum prospectet turribus æquor

Prima ratem ventis credere docta Tyros?

Qualis & arentes cum findit Syrius agros

Fertilis æstiuæ Nilus abundet aqua.

Ad Nilum cum venisset, quò Messalam Imperatorem longo secutus erat itinere, nouo sibi viam expedit Episodio, sine vllò ad natalem reditu, quem initio canere cœperat.

Nile pater, qua nam possum te dicere causa,

Aut quibus in terris oculuisse caput?

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,

Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

Te canit, atq. suum proles miratur Osirim

Barbara Memphitem plangere docta bouem.

Rurfus à Nilo discedit, & in Ofiride, cuius vel leuiffima inciderat mentio, commoratur.

Primus aratra manu folerti fecit Ofiris,

Et teneram ferro follicitauit humum.

Primus inexperta commifit femina terra,

Pomaq. non notis legit ab arboribus.

Hic docuit teneram palis adiungere vitem,

Hic viridem dura cadere falce comam.

Illi iucundos primum matura fapores

Exprefsa incultis vua dedit pedibus.

Quoniam verò fuerat hic vua commemorata, nouus eft Epifodio factus aditus, idq. additum in vini laudem, & commendationem eft.

Ille liquor docuit, voces inflectere cantu,

Mouit & ad certos nescia membra modos.

Bacchus & agricola magno confecta labore

Pectora triftitia diffoluenda dedit.

Bacchus & afflictis requiem mortalibus affert,

Crura licet dura compede pulfa fonent.

Differt igitur hæc Epifodij forma à superiore, illo nomine, quòd non tam ab argumento ipfo ducit originem, quàm ab alio quodam Epifodio. Cui non videntur abfimiles aliæ quædam breuiffimæ, natæ ex aliquo verbo antecedenti; & quæ repetitiones verius funt, quàm egrefiones. vt in Eleg. v. lib. ij. apud Tibul.

Pendebatq. vagi paftoris in arbore votum,

Garrula filueftri fiftilula fàcra Deo.

Fiftilula, cui femp̃ decrefcit arundinis ordo:

Nam calamus cera iungitur vſq. minor.

Et alio loco Eleg. j. lib. j.

Adfitis Diui: nec vos è paupere menſa

Dona, nec è puris ſpernite fiftilibus.

Fiftilia antiquus primum ſibi fecit agreſtis

Pocula, de facili compoſuitq. luto.

Hæ, inquam, repetitiones breuiffima mihi vidètur Epifodia; quia rei, qua de agitur, aduentitia funt, & argumento, quod habetur in manibus, appofita. quid enim erat neceſſe id ſubiungere?

Fiftilula cui ſemp̃, &c. Fiftilia antiquus, &c.

Poſtremam breuis Epifodij rationem, ac formam Horatius habet, epitheto, & rei, quæ tractatur, explicationi, vel illuſtrationi perſimilem. Nam in Ode octaua libri primi Achillem nominans, hoc Epifodio tamquam epitheto quodam, aut explicatione hominem ornat. De Sybari loquitur perditè Lydiam amàte, quem comparat cum Achille in Scyro deliteſcente.

Quid

Quid latet, ut marina

Filium dicunt Thetidis sub lacrymosa Troia

Funera, ne virilis

Cultus in cadem, & Lycias proriperet cateruas.

Et in Ode quarta libri quarti dicturus, à Druso victos fuisse Vindelicos, adiungit, scire se Vindelicos vti solitos Amazonia securi, sed vnde morem illum, & genus armorum acceperint, se nescire.

Videre Rhæti bella sub Alpibus

Drusum gerentem & Vindelici; quibus

Mos vnde deductus per omne

Tempus Amazonia securi

Dextras obarmet, querere distuli,

Nec scire fas est omnia.

Etiam Ode trigesima secunda libri primi suppeditabit exemplum: in qua cum satis fuisset dicere, barbato vsu Alcæum poetam, addidit quatuor versiculis argumentum, quod solitus esset Alcæus canere.

Liberum, & Musas, Veneremque; & illi

Semper hærentem puerum canebat.

Hæc, inquam, adiungere nulla necessitas cogit, sed persuadet ornatus, ac delectatio, cuius gratia institutum Episodium est, ut in Episodij definitione traditur à Suida. De fine dicendum nunc esse videtur, quo terminari oporteat Elegiam.

De Fine. Caput XV.

VLtima pars ex ijs, quas diximus esse quætitatis, est finis, exitusque poematis in loco, ac tempore terminati. Recte enim ab Aristotele in Poëticis finis esse dicitur, ac definitur ea pars, quæ post aliam nata est, & quam nulla præterea consequatur. ut intelligas, non ubique terminari poemata posse, non infinitè produci; sed oportere aliquas esse antecedentes partes, ex quibus oriatur appositè finis, nihil superesse post finem, quod exponendum necessario videatur. Quare præcipit idem Aristoteles, fabulam neq. ordiendam esse temere, neq. fine ratione terminandam. Vbi enim perfecta est, atq. absoluta illa actio, quam nominatim, & solitariè poeta suscepit exprimendam, claudendum etiam poema est, antea, nullo modo claudendum; ne fabula inchoata sit, atq. imperfecta. Inde factum est, ut Comici præsertim paulo ante finem, vel ipso in fine soleant admonere, apertèq. confirmare, actionem exprimendam à poeta, suum habere iam finem, & fabulam esse peractam: si quid supersit, hoc est, si quid præter actionem illam faciendum sit, intus confectum iri.

Ne expectetis, dum exeant hic: intus despondebitur,

Intus transigetur, si quid est, quod restat. plaudite.

Epici verò quamquam admonere, ac denunciare, ad exitum operis se peruenisse, minimè solent, sed actionis illius absolutione, quam tractant, contenti tantummodò sunt, qualis est procorum mors in Odyfsea, Hectoris funus in Iliade, ac Turni cædes in Æneide; quamquam, inquam, hoc modo sine finis denunciatione finem faciunt Epici, non nulli tamen minus Epici, & qui non tam Epicæ structuram habent, quàm Epicæ versus, aliquo interdum indicio significant, modum se poemati ponere, ac finem facere. vt Virgilius in fine Georg. ij.

Sed nos immensum spatij confecimus aquor:

Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sed in fine quarti totum absoluturus opus, ampliori vtitur epologo, ac pluribus verbis denunciari finem.

Hæc super aruorum cultu, pecorumq. canebam,

Et super arboribus; Caesar dum magnus ad altum

Fulminat Euphratem bello: victorq. volentes

Per populos dat iura, viamq. affectat Olympo.

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat

Parthenope studijs florentem ignobilis oti:

Carmina qui lusi pastorum, audaxq. iuuenta

Tytire te patula tecini sub tegmine fagi.

Nihil verò de Ouidio dicatur: qui claudit hoc exitu Metamorphoseon librum extremum.

Iamq. opus exegi, quod nec Iouis ira, nec ignes,

Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas, &c.

Sed hi poëtæ, quemadmodum indicaui, structuram, quæ οὐδέ τις à Græcis dicitur, habent ab Heroicis alienam. quare cum his potius conuenit Elegia, quàm cum Epica. Si quis enim eorum compositionem, incessum orationis, epiphonemata, ceteraque huiusmodi ornamenta conferat cum Odis, & cum Elegijs, haud sanè multum hæc inter se, differre comperiet. finem igitur expediat Elegia necesse est hisce poematis similem, quibus cum tantam habet coniunctionē. Fateor equidem, in faciendo sine liberiores Elegias esse, neq. adeo de fine ipso magnopere laborare: sed tamen etiā illas oportet in eo leges habere aliquas. Neq. enim ubiq., ac temere finiri debet, sed tantū eo loco, in quo esse perfecta rei propositæ videtur expositio, & eo, vbi Epifodia ipsa iustam magnitudinem habuerunt. Nam, vt dicam hoc exempli causa, Propertius pugnam Augusti naualem se cantaturum pollicitus, si ante terminasset Elegiam, quàm ad eius exitum pugnae peruenisset; aut quoniam credebatur ab omnibus, ac palam circumferebatur, eam victoriam Apollinis beneficio, qui pro Augusto steterat in classe, reportatam esse, Epifodio aliquo non cōplexus hoc esset, aut si per Epifodiū Apolline inducto, sic egressus ab instituto fuisset, vt infinitè protraheretur

retur oratio, finē Elegiæ sine artificio, sine consilio, ac ratione fecisset.

Vbi ergo & expositio nihil desiderat, & quicquid comprehendi per Epifodium, aut per inductionem debet, comprehensum iam est, modus imponendus etiam est Elegiæ; sed appositè, ac eleganter. Quod vt facile præstari possit, quosdam quasi communes ego notauerim locos, ex quibus imponendi finis accommodata ratio ducenda sit.

Ac primo quidem video magnopere à poëtis eum frequentari locum admonitionis, ac denunciationis, de quo paulo ante dicebam. Nam præter ea veterum testimonia, quæ proposui, pulcherrimus est locus apud Virgilium in Ecloga decima; quæ, quia colloquentes pastores non inducit, sed perpetuo sermone vnum tantummodo, hoc est poëtam ipsum loquentem habet, Gallum amore perditum Lycoridis alloquio consolantem, eum omnino sequitur incessum orationis, eam conformationem, quam habere oportet Elegiam. In ea igitur Ecloga video finem factum ab ipsa finis denunciatione ad hunc modum.

*Hæc sat erit Diuæ vestrum cecinisse poëtam
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo; cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere nouo viridis se subijcit alnus.
Surgamus: solet esse grauis cantantibus umbra,
Iuniperi grauis umbra; nocent & frugibus umbrae,
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.*

Hic, inquam, locus suppeditat accommodatam Elegiæ terminandæ rationem, & modum: quia tractatur à poëtis illis, qui ab Elegiacis alieni non sunt. Propertius adeo, vbi Elegiam illam naualis pugnae iustam habere magnitudinem vidisset, denunciauit ipse quoq. finem, & vsus est, nō eadem solum terminandi ratione, sed etiam forma loquēdi.

*Bella satis cecini: citharam iam poscit Apollo
Victor, & ad placidos exiit arma choros.
Candida nunc molli subeant conuiuia luco,
Blanditiæq. fluant per mea colla rose.
Ingenium potis irritet Musa poëtis:
Bacche soles Phœbo fertilis esse tuo.
Ille paludosos memoret seruire Sicambros,
Cepheam hic Meroën, fuscaq. regna canat.
Hic referat sero confessum fœdere Parthum:
Reddat signa Remi, mox dabit ipse sua.
Siue aliquid pharetris Augustus parcat Eois,
Differat in pueros ista trophæa suos.
Gaude Crasse, nigras si quid sapis inter arenas:
Ire per Eufraten ad tua busta licet.*

Sic noctem patera, sic ducam carmine, donec

Injiciat radios in mea vina dies.

Quamquam hæc Propertij clausula duplicem potest finis locum demonstrare. Neq. enim tantummodò finem denunciat; sed à fine gradum facit ad nouum argumentum breuiter in fine perstringendum, hoc est ad Parthicum bellum, ad signa Romana recepta, ad Crassi mortem, Barbarorum expiatam sanguine, quæ omnia, duce Ventidio, Augusti ipsius auspicio gesta felicissimè sunt. Eadem plane ratione finis est vsus in Elegia prima libri quarti: in qua cum de Romanæ Urbis initijs, amplificatione, maiestate, imperio, magnitudine, victorijs multa dixisset, sub extremum Elegiam clausurus, finem sibi faciendum esse apertè, dilucidèque confirmauit, ac stylum ad aliud argumentum suo magis accommodatum ingenio referendum.

Hactenus historia. nunc ad tua deuehor astra.

Incipe tu lacrymis æquus adesse nouis.

Umbria te notis antiqua Penatibus edit:

Mentior an patriæ tangitur ora tuæ?

Quæ nebulosa cauo rorat Meuania campo,

Et lacus æstiuus intepet Vmber aquis.

Scandentisq. axis consurgit vertice murus,

Murus ab ingenio notior ille tuo.

Osq. legisti, non illa ætate legenda

Patris, & in tenues cogeris ipse lares.

Nam tua cum multi versarent rura iuueni,

Abstulit excultas pertica tristis opes.

Mox ubi bulla rudi dimissa est aurea collo,

Matris & ante Deos libera sumpta toga;

Tum tibi pauca suo de carmine dictat Apollo,

Et vetat insano verba tonare foro.

At tu finge Elegos, fallax opus. hæc tua castra:

Scribat ut exemplo cetera turba tuo.

Militiam Veneris blandis patiere sub armis,

Et Veneris pueris utilis hostis eris.

Alter hic Propertij locus nouam quoq. parere finis rationem suo fine videtur. Nam præter nouum argumentum, quod se cantaturum pollicetur poëta, continet quasi reprehensionem, quòd maiora sit aggressus argumenta, quàm ingenium, aut institutio, aut Apollo ipse patiatur. Id quod Horatio videtur esse prope solemne: qui sæpe Musam temeritatis accusat in fine, quòd rem suam vincentem facultatem aggre-
di, & complecti sit ausa. Quare in Ode illa tertia libri tertij, in qua Iunonem in Cælitum Senatu loquentem induxit, Epifodiu sanè longum ita concludit.

Non hoc iocosa conueniunt lyra .

Quo Musa tendis ? desine peruiçæ

Referre sermones Deorum, &

Magna modis tenuare paruis .

Et in Ode prima libri secundi cum bella ciuilia , quibus afflicta Respublica fuerat, & oratione perpetua, & acerba detestatione sic commemorasset,

Quis non Latino sanguine pinguior

Campus sepulcris impia prælia

Testatur, auditumq. Medis

Hesperia sonitum ruina ?

Qui gurgēs, aut quæ flumina lugubris

Ignara belli? quod mare Daunia

Non decolorauere cades ,

Quæ caret ora cruore nostro ?

cum, inquam, hæc tam tristitia rerum argumenta à Lyricis aliena tractasset, cursum orationis in fine reprehendit .

Sed ne relictis Musa procax iocis ,

Cæe retractes munera nania ,

Mecum Dionæo sub antro

Quære modos meliore plectro .

Dicuntur enim hæc in eandem planè sententiam , qua dictum est illud à Virgilio .

Dum canerem Reges, & prælia, Cynthius aurem

Vellit, & admonuit. pastorem Tityre pingues

Pascere oportet oves, diductum dicere carmen:

in eandem, qua Phœbus admonuit, reprehenditq. Propertium , quòd ausus esset Epicam, certè argumentum Epicæ versibus attingere minus idoneis .

Quid tibi cum tali demens est flumine? quis te

Carminis heroi tangere iussit opus ?

Non hinc vlla tibi speranda est fama Properti :

Mollia sunt paruis prata terenda rotis .

Vt tuus in scamno iacetur sæpe libellus ,

Quem legat expectans sola puella virum ,

Cur tua præscripto seuçta est pagina gyro ?

Non est ingenij cymba grauanda tui .

Alter remus aquas, alter tibi radat arenas :

Tutus eris: medio plurima turba mari .

Verfat idem argumentum , eandemque sententiam in Elegia prima libri secundi cum alloquitur Mecænatem , eique confirmat , ingenium se scribendæ accommodatum Epicæ nactum non esse, sed amo-

ribus tractandis potius, ac Elegiæ.

Quodd mihi si tantum Meccenas fata dedissent,

Vt possem heroas ducere in arma manus,

Non ego Titanas canerem, non Ossan Olympo

Impositum, ut celi Pelion esset iter.

Non veteres Thebas, nec Pergama, nomen Homeri;

Xerxis & imperio bina coisse vada.

Regnaue prima Remi, aut animos Carthaginis alta

Cimbrorumq. minas, & bene facta Mari.

Bellaq. resq. tui memorarem Caesaris: & tu

Cesare sub magno cura secunda fores.

Nam quoties Mutinam, aut ciuilia busta Philippos,

Aut canerem Sicula classica bella fuga?

Euersosq. focos antiquæ gentis Etrusca,

Et Ptolemææ littora capta Phari.

Aut canerem Aegyptum, aut Nilum, cum tractus in Urbem

Septem captiuus debilis ibat aquis.

Aut Regum auratis circumdata colla catenis,

Ætiæq. in sacra currere rostra via.

Sed neq. Phlegreos Iouis, Enceladiq. tumultus

Intonet angusto pectore Callimachus.

Nec mea conueniunt duro præcordia versu

Cesaris in Phrygios condere nomen auos.

Nauiæ de ventis, de tauris narrat arator;

Enumerat miles vulnera, pastor oues.

Hæc ergo sententia, quæ tam sæpe tractatur à poëtis, appositè finem imponet Elegiæ, cum præsertim argumētum aliquod magnum canit ab ipsius abhorrens Elegiæ ratione. Alios nunc locos, & quasi sedes, è quibus accommodati fines Elegiæ duci possunt, exquiramus. Video ab iisdem Elegiarum scriptoribus sæpe frequentari repetitionem eiusdem sententiæ, quam initio exposuerant in exordio, qui exitus est naturæ, ac rationi maximè consentaneus: cum par sit, eò ad extremum orationem referre, vnde principio velut à fonte promanauit. Itaque Tibullus in Elegia decima libri primi, quam ab armorum, bellorumque detestatione fuerat exorsus, ab inuocatione pacis finem accersit.

At nobis Pax alma veni, spicamq. teneto,

Perstuat & pomis candidus ante sinus.

Et in Elegia prima libri primi, cuius initium fuerat diuitiarum contemptus;

Diuitias alius fuluo sibi congerat auro,

finis, eiusdem sententiæ repetitio fuit.

Ferte,

Ferte, & opes: ego composito securus aceruo

Despiciam dites, despiciamq. famem.

Hanc videlicet habet clausulam Elegia septima libri primi de natali Messalæ

Hunc cecinere diem Parca, &c.

quæ longo post itinere ad natalem reuertitur, & natali terminatur.

At tu natalis multos celebrande per annos

Candidior semper, candidiorq. veni.

Sed in hoc genere illa videtur esse pulcherrima clausula, quæ in fine non iterat tantum eandem sententiam, à qua ductum exordium est, & totius Elegiæ argumentum; sed etiam eadem pene verba, eandemque verborum figuram, & conformationem inculcat. Huius finis luculentum nobis demonstrat exemplum Tibullus in Elegia quinta libri secundi, cui factum initium est;

Phœbe faue, &c.

Iterat enim illud idem votum, & precationem eadem inuocationis figura.

Annue: sic tibi sint intonsi Phœbe capilli:

Sic tua perpetuò sit tibi casta soror.

Demonstrat idem exemplum Horatius in Ode trigesima secunda libri primi: quam cum ab appellatione barbiti fuisset exorsus;

Poscimus si quid vacui sub Umbra

Lusimus tecum, quod & hunc in annum

Viuat, & plures, age dic Latinum

Barbite carmen:

cum ita, inquam, fuisset exorsus Oden, eadem appellatione barbiti terminauit.

O decus Phœbi, & dapibus supremi

Grata testudo Iouis, ò laborum

Dulce lenimen, mihi cumq. salue

Rite vocanti.

Reuocari possit ad hoc genus pulcherrimus exitus Elegiæ quartæ libri tertij de somnio: quæ cum à timore, ac denunciati per somnium mali deprecatione nascatur,

Dij meliora ferant, &c.

in eadem significatione timoris, in eademque mali deprecatione inuenit finem.

Hæc Deus in melius crudelia somnia vertat,

Et iubeat trepidos irrita ferre Notos.

Similis est apud Ouidium finis Epistolæ nobilis, quam scribit Hypermetra: quæ principio catena se vinctas habere manus affirmat:

Clausula domo teneor, durisq. coercita vinclis:

Et in iisdem definit vinculis.

Scribere plura libet, sed pondere lassa catena

Est manus, & vires subtrahit ipse timor.

Eiusdem generis est apud eundem finis Elegiæ quartæ libri primi, cuius initium est exprobratio puellæ; quæ nimio medicamentorum usu dum capillos fucare voluerat, eosdem sibi radicitus extirparat.

Dicebam desiste tuos medicare capillos:

Tingere quam possis, iam tibi nulla coma est.

Huic exprobrationi consolatio respōdet in fine. sperare quippe puellam iubet, aliquando futurum, ut crines prioribus longiores, pulcioresque renascantur.

Collige cum vultu mentem; reparabile damnum est.

Postmodò natiua conspiciet coma.

In hanc etiam referendus est classem finis Elegiæ decimæ quintæ libri secundi, de anulo; quem cum initio sic appellasset,

Annule formosæ digitum vine ture puella,

In quo censendum nil nisi dantis amor,

eodem planè modo, eademque sententia alloquitur in fine.

Irrita quid voueo? paruum proficiscere munus:

Ille datam tecum sentiet esse fidem.

Quid Elegias tantummodo commemoro, cum apud Virgilium ipsum rei rusticæ finis initio Bucolicæ, ipsa verborum, ac nominum iteratione, respondeat?

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat

Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:

Carmina qui lusi pastorum, audaxq. iuuenta

Tityre te patula cecini sub tegmine fagi.

Sed omnium mihi videtur esse artificiosissimus exitus Elegiæ Callimachi de lauacro. Habet quippè singularem ingressum, ductum ab appellatione Nympharum in balneo, & eidem appellationi finem aptissimè respondentem. Nymphas igitur initio compellat, hortaturque, ut quàm citissimè se proripiant, locumq. Palladi se se ibi de more lauaturæ liberum, vacuumque relinquunt. ad extremum easdem alloquitur, admonetque, ut veniente iam Pallade, procul è balneo dilabantur. Ita proferam versus, ut à Politiano latinitate donatos offendi.

Ite foras agedum, quaecumq. liquentibus undis

Membra lauature Pallados, ite foras.

Ipsa venit, fremitus sacrorum audimus equorum:

Ite agedum, flauæ ò ite Pelasgiades.

Pergit in eandem sententiam Nymphas, ut egrediantur, hortari, ac potissimum admonere, ne lauantes se Palladem aspicere audeant;

nisi

nisi mori continuò, aut humanam formam amittere velint. quo loco pulcherrimum interfert Epifodium, explicans acerbissimum supplicium, quo Tiresiam olim affecerat Pallas, quòd eam ausus fuisset in lauacro contemplari.

-----*Caue tu ergo Pelasge ,
Ne nudam imprudens aspicias Dominam .
Qui cernet nudatam Pallada, quæ tenet Urbem ,
Vltra iam hoc Argos cernere non poterit .
Iam veneranda exi Pallas, dum quiddam ego istis
Dicam; nec meus hic sermo, sed alterius .*

Hoc est initium Epifodij copiosè commemorâtis Tiresiæ casum: qui cum sitim leuaturus in itinere fontem peteret, ac in eo nudâ Palladē fuisset intuitus, ab indignata Dea oculorum orbitate affectus illico est. Quam fabulam cū ad extremam vsq. Elegiam Callimachus absolutissimè protulisset, eò reuertitur aliquando, vnde discesserat, repetitque non sententiam modò, sed verba propemodum ipsa, & conformationem orationis, quæ posita principio fuerat.

*En verè nunc Pallas adest: eia ergo puella ,
Quæis Argos curæ est, ite Deam accipite .
Cumq. bonis verbis, & cum prece, cumq. ululatu
Salue ò Diua, urbem protege & Inachiam .
Salue hinc abscedens, iterumq. huc flecte iugales
Ac rebus Danaum sis precor auxilio .*

Alium video locum poëtarum vestigijs maximè tritum; quem placet Inscriptionem appellare. Nam sæpè in exitu ipso votum soluunt, aut tumultum optant, & vòto, vel tumulto indicem, atque inscriptionem adiungunt. Exemplo sit apud Propertium Arethusa, quæ de reditu viri concepto animis vòto, illius arma suspensuram se pollicetur ex sacro pariete prope portam Capenam cum inscriptione, ipsam Elegiam sic concludente.

*Armaq. cum tulero portæ votiua Capenæ ,
Subscribam, saluo grata puella viro .*

In Elegia vero prima libri secundi ad Meccenatem, tumultu suo multo longius addidit Epigramma idem Propertius. cum enim amore perditus mutuuum iam amorem planè desperaret, ac vitam, vt declarat hoc disticho,

*Vna meos quoniam prædata est femina sensus ,
Ex hac ducentur funera nostra domo ,*

suum ipsius funus inscriptione comitatur, ac indice tumuli, quem studiosè designat, hoc modo.

*Quandocumq. igitur vitam mea fata reposcent ,
Et breue in exiguo marmore nomen erit ;*

Meccæ-

*Meccenas nostra spes inuidiosa iuuentæ
 Et vitæ, & mortis gloria iusta mea,
 Si te forte meo ducet via proxima busto,
 Eßeda calatis siste Britannia iugis.
 Taliaq. illacrymans muta iace verba fauilla:
 Huic misero fatum dura puella fuit.*

Multis adhibetur locis à Tibullo similis finis; sed egregiè in secunda libri tertij Elegia: vbi miserum sibi pertimescens interitum, & pro salute vota concipiens, ita loquitur.

*Ergo cum tenuem fuero mutatus in umbram,
 Candidaq. ossa super nigra fauilla teget,
 Ante meum veniat longos incompta capillos,
 Et fleat ante meum mæsta Neæra rogem.
 Sed veniat cara matris comitata dolore:
 Mœreat hac genero, mœreat illa viro.
 Prefate ante meos manes, animamq. precate,
 Perfusæq. pias ante liquore manus,
 Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa
 Incinctæ nigra candida veste legent.
 Et primum annoso spargant collecta Lyæo,
 Mox etiam niueo fundere lacte parent:
 Post hæc carbasseis humorem tollere velis,
 Atq. in marmorea ponere sicca domo.
 Illic quas mittit diues Panchaia merces,
 Eoq. Arabes, diues & Assyria,
 Et nostri memores lacrymæ fundantur eodem:
 Sic ego componi versus in ossa velim.*

Hoc ordine, funere suo, ceremonijsque solemnibus ita descriptis, proponit, designatque indicem mortis: quem iubet ad extremum affigi sepulcro.

*Sed tristem mortis demonstret littera causam,
 Atq. hæc in celebri carmina fronte notet.
 Lygdamus hic situs est: dolor huic, & cura Neæra:
 Coniugis erepta causa perire fuit.*

Placet huc etiam referre clausulam Elegiæ nonæ libri primi eiusdem Tibulli.

*At tua tum me pœna iuuat, Veneriq. merenti
 Fixa notet casus aurea palma meos.
 Hanc tibi fallaci resolutus amore Tibullus
 Dedicat, & grata sis Dea mente rogat.*

Sed poëtarum nemo frequentius ad hunc finem delabitur, quàm Ovidius. Notissimæ quippè sunt epistolarum clausulæ, quarum permul-

et desperationem Heroinarum continent, & in tumultu Epigramma, vel votum.

Inscribere meo causa inuidiosa sepulcro,

Aut hoc, aut simili carmine notus eris.

Phyllida Demophoon letho dedit, hospes amantem.

Ille necis causam præbuit; ipsa manum.

Cui moritura iam concinens Dido, Æneam persimili damnat inscriptione, sibi. ipsi parentat.

Nec consumpta rogis inscribar Elisa Sichæ;

Hoc tamen in tumuli marmore carmen erit.

Præbuit Aeneas, & causam mortis, & enssem:

Ipsa suo Dido concidit vsa manu.

Video etiam sæpè finem peti ab aliquo dicto acuto, aut epiphonemate ijs minimè dissimili, quæ adhiberi solita sunt in clausulis Epigrammatum: quod secutus potissimum Tibullus est in Elegia sexta libri quarti.

Quamvis nulla mei superest tibi cura Neæra,

Sis felix, & sint candida fata tua.

At nos securæ reddamus tempora mensæ:

Venit post multas vna serena dies.

Hi sunt celebriores, nobilioresq., quos apud poëtas offendimus Elegiarum fines: sed sunt alij præterea longè plurimi, quos difficilè sit ad certos locos reuocare: cum Elegiæ liberiora poëmata sint, & nullis pene legibus in hoc genere teneantur.

De Partibus Qualitatis. ac primo quidem de Constitutione. Caput XVI.

Qualitatis partes, ut initio monuimus, quatuor in poëmatibus etiam hisce minoribus designandæ sunt: Synthesis, siue constitutio, Mores, Sententia, Dictio. Quæ quidem Epopœiæ tribuuntur; sed possunt tamen proportionè, ac comparatione quadam etiam in ipsam Elegiam conuenire. Dicuntur autem hæ partes qualitatis, quod ab his poëma, non quidem quantum, hoc est, magnum, aut paruum dicatur, sed quale, hoc est, bene, vel male constitutum, moratum, vel à moribus, ac decoro discedens, instructum sententijs, atque affectibus, vel his carens, oratione ornatum idonea, vel contra inornatum: quæ quidem qualitatis sunt omnia non quantitatis. Itaque partes illæ, de quibus supra disputauimus, poëmatibus membra quædam sunt, veluti corporis: hæ, quas dicimus qualitatis, eiusdem corporis, ac membrorum quasi color, succus, nerui videntur esse.

Dicen-

Dicendum est ergo primum de Synthesi, vel systasi, quam Aristoteles in capite quarto Fabulam vocat, eamque definiens, esse rerum ipsam compositionem, constitutionemue pronunciauit. λέγω γὰρ μύθον σύνθεσιν τῶν σύνδεσιν ὅσῃ περὶ γράμματα. Fabulam hanc, inquit, intelligo ipsam rerum esse compositionem. Et paulo post. μέγιστον δὲ τοῦ ὅσῃ ὅτιν ἡ ὅσῃ περὶ γράμματα σύνθεσις. Horum verò maximum ipsa rerum coagmentatio est. Ex quibus intelligas non modo quid Synthesis sit, verum etiam hanc partem esse talem, ac tantam, vt in ea posita esse omnia videantur. Vt enim in eodem capite confirmat Aristoteles, poematum animus, & quasi spiritus hæc rerum siue compositio, siue coagmentatio est. De hac ergo coagmentatione, & compositione sic præcipit, tum capite quinto, & sexto, tum etiam alibi sparsim: oportere principium habere suum, medium, ac finem accommodatum; nec vnde fors tulerit incipere, aut vbilibet definire: oportere magnitudine terminari iusta; qualis in pulcherrimis animantibus cernitur; quæ neque plus nimio procera sunt, neque plus nimio parua: debere denique vnâ esse; sic, inquam, vt vnum ad finem vniuersa colliment, quæ tractantur in opere.

Sint igitur etiam Elegiacæ coagmentationis eadem pene leges: vt principio nimirum, medio, fine constet accommodato; nec casu incipiat, aut temere desinat; sed vnumquodq. sic disponat, & collocet ordine, quemadmodum in animantis corpore membra, vel in ædificatione partes operis dispositæ sunt. Vt enim Virgilius non quidem ab excidio Troiano, sed ab errore illo septenni ducit initium, deinde incendium Ilij, ceteraq. iam prætermissa Episodijs interferit; sic Elegiacus poëta exquisitum aliquod, atque à communi abhorrens exordium afferet, ex ijs petitum fontibus, quos aperuimus cum supra de exordio ageremus: deinde paulatim ad rem ipsam exponendam, ac tractandam accedet: tum eandem amplificabit Episodijs, ad extremum clausula terminabit, atq. idoneo fine concludet omnia. ex quibus existet quidam in eo genere nexus, quædam præter opinionem, expectationemq. legentium solutio, ijs prope similis, quas in poematis Epici constitutione cernimus. Cum ergo quædam sint, quæ melius initio ponuntur, alia quæ in medio, alia demum quæ in fine collocantur artificiosius, erit eius, qui Elegiam veluti corpus componit ex partibus, omnia sic digerere, vt quæ capitis locum obtinere debent, ne ponantur in fine, neue illa, quæ medium, aut vltimum sibi vindicant locum, collocentur in capite.

Ex his vero partibus ita constitutis illa existet vnitas, quam in coagmentatione summopere postulat Aristoteles. Quemadmodum enim Dramatis, vel Epopœiæ Fabula ita dicitur vnâ esse, si actiones singulæ, quæ tractantur in poemate, ad vnâ illam referantur principem,

eipem, atq. præcipuam, in qua summa omnis continetur, & vis, sic profectò Elegiæ compositio tum habenda verè est vna, cum singula Epifodia, siue longa illa sint, siue breuiora, ad rem à primo institutam appositè pertinebunt. Quamquam enim hæc longè differunt inter se, maximèq. distracta sunt, huius tamen beneficio partis, quæ synthesis, aut systasis dicitur, tam affabrè componuntur, vt omnia vnum esse videantur.

Restat ipsa constitutionis magnitudo, quam Aristoteles ait esse debere iustam vniuersè; nec præscribit nominatim alium poëmatis finem, nisi quem operis absolutio postulat. Quare nos, quod attinet ad Elegiæ magnitudinem, nihil certi statuere possumus. Si tamen antiquorum exempla sequenda sint, & eorum relegenda vestigia, qui hoc scriptionis genere omnium maximè floruerunt, dixerim, Elegiam paulo longiorem esse posse, quàm Oden. Nam præter vnum Ouidium, laudatissimus quisq. ex hisce limitibus vix excedit.

De Moribus. Caput XVII.

ANtequam de moribus explicemus, illud hoc initio nosse oportet, quod ad omnia penitus intelligenda patefaciet viam: triplicem apud Aristotelem orationi moratæ subiectam esse notionem. prima in eo posita sermone est, qui facillè potest aliorum animos ad probos mores impellere: secunda in eo, qui ostendit dicentis mores esse bonos; vt cum oratores confirmant initio dicendi, se liberos omni perturbatione esse, Reipub. studiosos, iustos, probitatis amantes, &c. Tertia cernitur in poëmatis tantum, atq. in earum potissimum inductione personarum, quæ indicant quidem animi sui propensionem ad aliquid, vel sequendum, vel fugiendum, sed tamen quid eligant non plane declarant. Ita enim se res habet. mos quantum ad hanc notionem attinet, vel est innata nobis ad aliquid volendum, aut nolendum procliuitas, vel est ad idem ex frequentatis actionibus inueterata qualitas. Cum igitur is, qui loquitur apud Poëtas, indicat quidem hanc animi sui procliuitatem, & inueteratam consuetudinem, sed non aperit quid eligat, quidue demum velit, aut nolit, illius oratio morem habere dicitur. cum præterea declarat animi sensum, delectum, siue electionem, & voluntatem, tum est in oratione sententia, atq. affectus: de quibus in proximo post capite disputandum erit. Itaq. mos antecedit, sequitur ex eo, ac manat affectus, siue sententia, quæ in electione consistit. Sed hæc apud Aristotelem videamus; qui capite quarto poëticæ ita morem definit. *ἔστι δὲ ἥθος μὲν τὸ ποιῶν, ὃ διὰ τῆς προαίρεσιν, ὅποιά τις, ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαίρεται, ἢ φύγειν.* est autem mos

quoddam huiusmodi, quod aperit quidem alicuius electionem, aut infitam voluntatem, declarando, qualis illa sit, sed tamen in ijs versatur rebus, in quibus non dum apparet, easne sequatur, an fugiat. In hunc enim modum placet, non tam ad verbum reddere, quam interpretari sententiam Aristotelis. Atque ut breuissimè rem illustremus exemplo, quod proponit eo loco Pet. Victor. ita dicamus. Apud Euripidem Andromacha in Troadibus confirmat, in antea acta iam ætate domi se mansisse perlibenter, nec facile pedem foras extulisse, contra quàm pleræque feminae vulgò faciunt; quæ ludos, & conuiuia frequentant: obseruasse virum, eiusq. haud grauatè ingenium tolerasse. Quibus verbis aperit illa quidem ingenium, & naturam suam, adeoq. docet sibi placere animi moderationem, & castitatem; sed non plane tamen significat affectum aliquem certum, electionemq. ab ea conformatione naturæ, vitæq. consuetudine promanantem.

Hanc igitur descriptionem moris etiam in Elegia reperiemus. Ad didit enim Aristoteles, eius esse, qui mores exprimere velit, intueri tria, necessarium, decorum, verosimile. *χρη δὲ καὶ ἐν τοῖς ἡδέσις ζῆταίν ἢ τὸ ἀναγκαῖον ἢ τὸ εἰκός.* oportet in moribus quærere, vel necessarium, hoc est decorum, vel verosimile. At hæc exprimit haud minus Elegia, quàm faciat Epicus. Quamquam enim Elegia non semper inducit personas loquentes, tamen, & cum inducit, inducit suis præditas moribus, & cum poëta ipse loquitur, personam indutus amantis, lugentis, aut gestientis, præ se fert mores, habitusq. animi, quos vel necessitas, vel decorum, vel verisimilitudo postulat. Facit igitur amantes incredulos, timidos, peruicaces, indociles, confidentes, suspiciosos, omnia detestantes, molles, ignauos, varios, indignabundos; feminas inconstantes, perfidiosas, formæ cupidas, voluptarias. Sed tamen hos affectus, quos electiones appellat Aristoteles, indicat leuissimè pars hæc qualitatis, quæ Mos appellatur. Nam eos apertè declarare eius est partis, quæ sententia dicitur. Quòd si hæc in aliquo relegere velimus antiquorum exemplo, satis erit Elegia Tibulli decima libri primi: vbi mollem, delicatumq. ita suis se verbis effingit.

Quis fuit horrendos primus qui protulit enses?

Quàm ferus & verè ferreus ille fuit!

Ostendit enim ille quidem, se bella detestari, non tamen planissimè hanc sententiam aperit animi sui, nisi cum postmodum addit hæc de aureo sæculo.

Tunc mihi vita foret: vulgi nec tristia nossem

Arma, nec audissem corde tremante tubam.

Nunc ad bella trahor; & iam quis forsitan hostis

Hæfura in nostro tela gerit latere.

Sed de sententia mox.

De Sententia . Caput XVIII.

Quemadmodum in proximè superiori capite Morem , siue moratam orationem fecimus duplicem, vnā oratorum, alteram poëtarum , sic sententiam hoc loco distinguere bifariam , ac bipartitò diuidere necesse habemus ; hoc est in eam, quæ pertinet ad oratores, & in alteram, quæ poëtarum est propria. non quòd illa oratorum seruire poëticæ non queat, sed quòd de ea præcipiant tantummodo Rhetores ; de hac ij solum præcepta describant , qui poëticæ proprium artificium persequuntur. Cum igitur eius cognitio sententiæ, quæ Rhetorum est, ad hanc etiam, quæ cõuenit in poëticam, aliquid afferre momenti possit , dicam primum quæ nam , & quotuplex illa sit: vt demum intelligatur, an cum ipsa quoq. communicari queat Elegia .

Est adeo sententia apud dicendi magistros, & Rhetores nihil aliud, quàm oratio sumpta de vita; hoc est oratio, quæ demonstret, doceatque breuiter, & summatim qualem vitam ipsam esse oporteat, & quibus officijs, aut virtutibus informatam. Eiusdem autem partitio sententiæ, vt à Quintiliano didicimus, huiusmodi est; vt alia dicenda sit simplex, alia complexa, siue composita. Simplicis exemplum esto . Ne quid nimis . Nosce te ipsum . Compositæ : Obsequium amicos, veritas odium parit . Alia sententiæ potest esse diuisio, in eam, quæ referratur ad personam, & in eam, quæ rem tantummodò complectatur, & explicet . Prioris exemplum apud Quintilianum hoc est . Principes, qui scire omnia volunt, multa necesse habent ignoscere . Posterioris. Nihil est tam populare, quàm bonitas. Videtur hæc accepisse Quintilianus ab Aristotele. qui in libro Rhetoricorum secundo in eundem prope modum de hoc argumento disputauit. Ac primo quidem sententiam sic definiuit. Sententia est enuntiatio, non quidem de singulis rebus, aut hominibus, vt qualis, aut qui vir Iphicrates sit: sed vniuersè prolata . neque de quibuslibet rebus: vt si quis rectum obliquo contrarium esse dixerit; sed de rebus agendis, deq. ijs, quæ in agendo prosequenda sunt , aut fugienda . Quæ definitio ita potest explanari per partes. Ait, sententiam esse nihil aliud, quàm enunciationem : vt intelligamus , esse oportere propositionem integram , & perfectam , quæque aliquid esse , vel non esse significet . Sed cum enunciationes aliquæ de rebus peculiaribus sint, hoc est, eæ, quæ de vna tantum re, vel de vno certo proferuntur homine, aliquæ verò generales, hoc est eæ, quæ de vniuersis vniuersè dicuntur, docet, enunciationem illam, quæ propriè sententia est , non esse de singulis rebus, neque de certis qui-

quibusdam hominibus, sed de vniuerso genere prolatam vniuersè. Est enim sententia quoddam veluti decretum, & lex: leges autem, & decreta feruntur in omnes. Quoniam verò hæc quoque generales enunciationes de rebus esse possunt, quæ non cadunt in actionem, neq. vitam instituunt humanam, sed intelligentiam tantum hominis per contemplationem alunt: qualis esset ea, quæ declararet, ab inani, & vacuo rerum naturam vehementer abhorrere, vel quemadmodum, ipse ait, obliquum esse recto contrarium, id etiam disertè subiungit; oportere huiusmodi enunciationes, quæ propriè dicendæ sententiæ sint, esse de actionibus humanis: vt de administranda Repub. de virtutibus excolendis, de fugienda improbitate, deq. alijs eiusmodi rebus, quas aut expetere solemus, aut declinare. vt: Pleriq. metu cessant peccare, non innocentia. Omnes sibi melius esse volunt, quàm ceteris. Nulla re propius accedimus ad Deum, quàm misericordia. Atq. hanc in hunc modum tradit Aristoteles sententiæ definitionem. Partitionem autem adiungit eam, quam ab ipso Quintilianus exprefsit. Quamquam enim genera sententiarum vult esse tâtummodò duo, vult tamen ea esse veluti fontes, & capita ceterarû, à quibus aliæ duæ à Quintiliano descriptæ promanant. Primum ergo genus facit earum, quæ rationem adiunctam habent. Vt apud Terentium in Adelphis. Homine imperito nihil fieri potest iniustius: qui nisi quod ipse facit, nihil rectum putat. quæ quidem sententia respondet illi, quæ composita dicitur, aut complexa. Alterum genus docet rerum earum esse, quæ sine ratione subiecta proferuntur. Vt apud eundem Terentium in eadem Fabula. Pecuniam in loco negligere magnum interdum est lucrum. hæc autem similis illi est, quæ simplex appellatur. Causa verò huiusce bipartitæ diuisionis ea videtur esse, quemadmodum ipse docet Aristoteles, quòd enunciationes huiusmodi de rebus humanis aliquæ sint admirabiles, aut incredibiles, & paradoxis similes, nec facile fidem inueniant apud auditores, nisi subiecta ratione probentur. Non enim credit vulgus quod magnificè diceret: iniuriam accipere melius esse, quàm inferre. debet adeo eiusmodi sententia ratione subiuncta probari, ac demonstrari. Aliquæ vero sunt, quæ nihil habent abhorrens à vulgari opinione, ac propterea probatione non indigent. Quotus enim quisq. verum esse non credat illud?

-----trahit sua quemq. voluptas.

Hæc ergo sententia, quod dicere institueram initio, à dicendi magistris sic exposita, & explanata, non est à poëtis aliena. quippè qui docent etiam interdum vniuersè, quid expetendum in vita homini sit, quid fugiendum. Vt.

-----Varium, & mutabile semper

Femina

Quid

----- *Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames ?*

----- *Superanda omnis fortuna ferendo est.*

----- *Facilis iactura sepulcri .*

Quæ postrema, quia non vnicuiq. videbatur esse probabilis, cum pleriq. de suo laborent sepulcro, deq. sui nominis fama secundum obitum extendenda solliciti sint, adiuncta ratione probatur .

Iam pridem inuisus Diuis, & inutilis annos

Demoror, &c.

Sunt itaque, vt eò tandem accedam, quò deuenire consilium est, suæ in hoc genere sententiæ etiam Elegijs : sed humiliores, & suauiores quàm illæ tam grandes Epicorum. Quod enim ille de mobilitate, ac leuitate feminæ ita splendide dixit, pronunciauit item Tibullus, sed suauius, & temperantius in Elegia iv. lib. iij.

Ab crudele genus: nec fidum femina nomen .

Et ibidem paulo post .

Sed flecti poterit; mens est mutabilis illi .

Quod Propertius expressit, additis comparationibus, aliquanto magnificentius: sed à suauitate tamen Elegiæ non longè discessit in libro secundo Eleg. vij.

Non sic incerto mutantur flamine Syrtes ,

Nec folia hyberno tam tremefacta Noto .

Quam cito feminea non constat fœdus in ira .

De auro autem, pecuniaq. idem Propertius haud dissimilia loquitur ijs, quæ dicta sunt à Virgilio .

Ergo sollicita tu causa pecunia vita es? &c.

Tu vitij's hominum crudelia pabula præbes, &c.

De patientia demum animi rebus in arduis retinenda Ouidius idem cecinit, quod de superanda fortuna Virgilius affirmauit .

Perfer, & obdura. dolor hic tibi proderit olim .

Qui quidem poëta omnium maxime hisce sententijs abundat, & ijs nominatim, quæ compositæ sunt, ac rationem enunciationi subiungunt .

Ceterum, hoc de sententiarum genere, quemadmodum initio dixi, non loquitur Aristoteles cum in poëticis de sententia præcipit; sed de quadam animi, voluntatisque declaratione planissima, quæ certis consequitur ex moribus, de quibus ante disputauerat.

In hac enim parte illa est electionis apertissima significatio, quæ in superiore tantum adumbratur . Sic enim in capite quarto poëtices docet hæc Aristoteles. Sententia in ijs est, in quibus ij, qui dicunt, sui declarant animi voluntatem. Quid autem in tractanda sententia sequi debeamus, exposuit capite decimonono, vbi planissime confirmat,

sententiæ officium esse, demonstrare, soluere, affectus excitare, rem aut imminuere, aut amplificare. Ex quibus id quod in affectibus est positum ita huic poemati, quo de agimus congruit, ut nullum apud poetâs scriptionis genus magis patheticum inueniatur, quàm Elegia. Mores igitur ipsos varij consequuntur affectus, gaudium dolor, tristitia, cupiditas, odium, amor, ceteri, qui sua exprimi singuli sententia debent ad viuum. Quàm enim spirat ardentem ille apud Propertium Arethusæ in coniugem absentem, atque in castris versantem amor?

Romanis utinam patuissent castra puellis:

Essem militia sarcina fida tue.

Non me terrerent Scythia iuga, cum pater altas

Africus in glaciem frigore necit aquas.

Omnis amor magnus, sed aperto in coniuge maior.

Hanc Venus, ut uiuat, ventilat ipsa facem.

Et paulo post etiam mollius hunc affectum animi patefaciens eadem Arethusa, amorem suum esse meticulosum muliebriter indicat.

Dic mihi num teneros urit lorica lacertos?

Num grauis imbelles atterit hasta manus?

Diceris & macie vultum tenuasse; sed opto

E desiderio sit color iste meo.

Eam per alios affectus. Tristitiam sic expressit Ouidius in Amorum primo libro Elegia duodecima.

Flete meos casus; tristes rediere tabella.

Et Propertius libro primo Elegia duodeuigesima.

Hæc certè deserta loca; & taciturna querenti,

Et vacuum Zephyri possidet aura nemus.

Hic licet occultos proferre impune dolores:

Si modo saxa queant sola tenere fidem.

Gaudium idem Ouidius in Amorum secundo, Elegia duodecima.

Ite triumphales circum mea tempora lauri.

Vicinus, &c.

Et Propertius libro secundo, Elegia quinta decima.

O me felicem, nox ò mihi candida, &c.

Timorem Tibullus: libro tertio, Elegia quarta.

Dij meliora ferant, nec sint insomnia vera,

Quæ tulit hesternæ pessima nocte quies.

Ite procul vani, falsumq. auertite visum, &c.

Et in eodem libro Elegia quinta.

At mihi Persephone nigram denunciat horam.

Immerito iuueni parce nocere Dea.

Sed hi, ceterique apud Elegiacos affectus animi non sic exprimuntur

magnificè, quemadmodum eos expressos apud Virgilium, aliosq. poëtas intuemur, sed suauius, molliusque; vt ipsa postulat Elegiæ ratio. Quare de dictione postremo loco dicendum est.

De Dictione. Caput XIX.

Dictionem Aristoteles ait esse τὴν διὰ τῆς ὀνομασίας ἐκμυσταίναν: interpretationem animi per verba. Hoc enim ordo postulabat; vt constituto poëmate per synthesium, expressis moribus, exposita sententia, dictio ad extremum adderetur apposita, & verba eligerentur idonea sententijs.

Dixerim ergo primum vniuersè: dicendi genus Elegiacum esse debere medium, ac temperatum. Habent enim etiam poëta tria genera, characteresq. dicendi; qui à Virgilio, vt docet Macrobius, expressis tribus operibus sunt. Scripsit quippè Bucolicon humili genere, Georgica medio, Æneida sublimi, atq. grandiloquo; quemadmodum argumentum, & materia postulabat. Cum igitur Elegiæ materia sit humili, magnæq. plerumq. interiecta, intermediam quoq. dicendi vult notam, hoc est floridam, & temperatam. Itaq. mollis Elegiæ dictio esse debet, simplex, candida, suavis, speciosa verbis, nitore venusta, ordine, ac modo concinna. quas virtutes, atq. ornamenta licebit in Tibullo, in Propertio, in Ouidio ipso relegere. Nam Propertius, vt ait Scaliger, candidus est, & limatior, quàm à plerisq. iudicetur; Ouidius tener, ac simplex, Tibullus æquabilis, delicatus, semper idem: Cornelius Asinij Pollionis filius, atq. à Virgilio adamatus habitus est inter Latinos durior, vt docet Quintilianus; sed miror, si vera Cornelij Galli, antiqui poëta illa est Elegia, quam paucis ante annis edidit Aldus mutilatam, & curtam. Nam quæ Cornelij Galli inscriptæ nomine circumferuntur elegiæ, & voluminibus Tibulli, atq. Propertij à librarijs adduntur, non Cornelij sunt, sed Maximiani Galli, qui non ita superiori vixit memoria, vt discere potes à Lilio Gyraldo in Histor. poëtarum. Illud, inquam, fragmentum Cornelij Galli, quod expositum est ab Aldo, non modò duritie caret, atq. asperitate, verum etiam eam habet dictionem, vt à Tibulli suauitate parum discedere, cum Propertij grauitate contendere videatur. Sic enim ipse Cornelius canit, ac loquitur in Parthorum castris sub Ventidio clarissimo Imperatore, factus certior de valetudine Lycoridis, quàm in Vrbe reliquerat.

*Illa meos reditus spe non præsumit inani,
Et fouet in tacito gaudia certa sinu.
Me vocat absentem, me me suspirat in unum;
Et de me noctes cogitat, atq. dies.*

Quin etiam argento, puroq. intexitur auro
 Altera iam castris parta lacerna meis.
 Illic bellantum iuuenum studiosa figuras,
 Atq. audita leui prelia pingit acu.
 Pingit & Eufratis currentes mollius undas,
 Victricesq. Aquilas sub duce Ventidio.
 Qui nunc Crassorum manes, direptaq. signa
 Vindicat Augusti Caesaris auspicijs.
 Parthe tumens animis, & nostra cade superbe,
 Hic quoq. Romano stratus ab hoste iaces.
 At mea cum primis victrice apparet imago:
 Exigit hoc pietas, & bene fidus amor.
 Ipsa quoq. exprimitur deiecto pallida vultu:
 Stat lacrymans, & me penè vocare putes.
 Quàm bene, cum ferrum non dum prodiret in auras,
 Omnia pacis erant; & sua cuiq. satis.
 Dives erat, si quis parui possessor agelli
 Seuerat ille prius, deinde coquebat olus.
 Non locus inuidia, quamuis vicinus abundè
 Et pecus & messes, mustaq. haberet ager.
 Cur mihi non illis nasci mea vita diebus
 Contigit: inuidit quis bona tanta Deus?
 O niueas lucas, & aurea tempora, verè
 Aurea Saturni secula fuere senis.
 Nunc ferrum erupit, rabiesq. asperissima ferri, &c.

Ex horum, inquam, poetarum Elegijs petenda est vera dicendi nota.
 quæ, vt diximus, candida est, florens, concinna, iucunda. Sed sunt ta-
 men quidam quasi loci vnde peti huiusmodi iucunditas, & concinni-
 tas debet. Ac primo quidem sunt numeri: quorum alij sine dubio a-
 lijs sunt, aut dulciores, aut concinniores, aut grauiore. Grauis enim
 est, sed cum suauitate coniunctus ille, quo sæpe vtuntur initio versus
 hexametri.

Ibitis Aegæas

Musa Palatini.

Aut initio etiam ipsius pentametri.

Non exorato stant adamante fores.

Iungere pallentes nubilus annus equos.

Ille suauior, qui ab æthiopsi, aut collisione litterarum existit.

Magnum iter; ad doctas proficisci cogor Athenas:

Crescit enim assidue spectando cura puella.

quod est apud Propertium. Et quod apud Tibullum

Ipsam etiam solem defectum lumine vidit.

Suauissimus tamen omnium est, & grauiissimus ille apud Ouidium: qui partim fit ex collisione, partim ex penultimo spondeo.

Castori Amyclao, & Amyclao Polluci.

Petitum interdum concinnitas à quadam quasi celeritate, ac trepidatione verborum. Vt apud Tibullum.

Ceruleus placidis per vada serpis aquis.

Namq. agor, vt per plana citus sola verbere turbo.

Interdum à tarditate, vel grauitate. vt in Elegia tertia libri secundi.

Claudit & indomitum moles mare; lentus vt intra

Negligat hibernas piscis adesse minas.

Et alibi.

Parce per immatura tuæ precor ossa sororis.

Interdum à quadrisyllabo in fine pentametri, qui numerus semper habitus est mollior in Elegijs, Scaligero teste in Hypercritico; videturq. accommodatus præsertim argumentis flebilibus: quale illud est Catulli plane in loco.

At tu non orbum luxti deserta cubile;

Sed cari fratris flebile diffidium.

Nam ceteroqui videtur Catullus nimius in huiusmodi quadrisyllabis, fractus, & veluti confragosus. Sunt tamen qui illa ipsa Catulli duritie, atq. asperitate sic delectantur, vt eam audeant etiam imitari. Principatum in his habent Fracastorius, & M. Antonius Flaminius. Illius enim Elegiam legimus in eo genere, elaboratam in obitu M. Antonij Turrij Veronenfis, hoc initium præferentem.

Et si ego met tanti casu percussus amici

Solamen nostris discuperem lacrymis, &c.

Huius illam de Amore Lycinnæ.

Quid mirare tuo si regnat corde Lycinna;

Nec cessat tantis te cruciare malis?

Crede mihi non solus amas. Veneris puer omnium

Est Diuum, atq. hominum maxima perniciēs.

Et eam, in qua Pausilypi colles Neapolitanos alloquitur.

Pausilypi colles, & candida Mergellina,

Et myrteta sacris consista littoribus, &c.

Sunt, inquam, quibus hæ placeant numerorum salebræ, & quadrisyllabon illud in fine. mihi probantur quidem, sed nominatim in argumento flebili, aut alioqui atroci, ac peracerbo, quemadmodum dixi. In alijs enim argumentis, bisyllabus videtur esse iucundior; ille præsertim, quem antecedunt aliqua interdum participia passiuæ, quæ admirabilem pentametro venustatem addunt, vt apud Tibullum.

Insideat celeri conspiciendus equo.

Somnia ter salsa deueneranda mola.

Incedat donis conspicienda meis.

Mœnia consorti non habitanda Remo.

Sed culta, & diris non habitanda domus.

Aëria & nubes diripienda ferant.

Ceterum ad suauitatem Elegiacæ dictioni conciliandam, erit ex vsu plurimum obseruare ipsarum sonum, & quasi qualitatem litterarum. Nam, vt de vocalibus primum dicamus, A, & O, magnum efficiunt sonum. Italiam fato. Ionio in magno. & Neptuno Ægæo. E, non habet tam magnum sonum, sed mediocrem, adeoque verba, quæ huiusmodi vocalem habent, erunt suauiora, quàm prima; vt ciere, dicere. I, minus etiam sonat, & mollit vocem. Vt vidi, vt perij. omnium verò accidit mollissimè, ac suauissimè V, præsertim si in eadem voce geminetur.

Et color in niueo corpore purpureus.

Ex consonantibus autem F, spiritum habet, & quasi flatum; ac propterea erit ea littera rebus violentis, aut æstuosis exprimendis accommodata.

-----ferunt sua flamina classem.

-----fractasq. ferunt ad littora voces.

-----fracta remurmurat vnda.

S, sibilum habet clarum, si sequatur vocalis: videturq. suavis.

-----sale saxa sonabant.

Z, stridorem.

Quinque tenent cælum Zonæ.

Et -----nemorosa Zacynthos.

R, Asperitatem.

Asper acerba tumens. Studijs asperrima belli.

N, tinnitum quodammodo tremulum: nomina, numina, neminem.

M, vt diximus, in E&thlipfi suauitatem.

L, mollitudinem incredibilem. vt non immerito hæc littera dicta sit liquida, quasi mollis, ipsiq. palato quodammodo lubrica: quod Persius expresse his versibus.

Phyllidas, Hypsipylas, & vatium plorabile si quid

Eliquat, & tenero supplantat verba palato.

Nec sine summo consilio, ac ratione Virgilius, quemadmodum animaduertit Quintilianus, hanc litteram eo versu frequentauit, quem volebat esse dulcissimum.

Mollia luteola pingit vacinia caltha.

Quin omnes omnino poëtæ, cum mollitudinem quærunt in litteris, confugiunt ad illa diminutiua, quibus abundat ubiq. Catullus; sed in eo præsertim ludo, vbi sunt hæc.

Ne laneum latusculum, manusq. mollicellas

Inusta turpiter tibi flagella conscribillent.

Esset facile per ceteras litteras eadem via iter habere: sed ex his satis, superq. potest intelligi; illud videndum esse Elegiaco poëta, vt tam è vocalibus, quàm è consonantibus feligat eas, quæ suauiores esse videbuntur, ac dulciores.

Ad figuras potius extremo loco veniamus: in quibus maximè dictionis posita est vis. ac eas primò perstringamus, quibus vix aliquod imponi potest nomen: quales sunt quædã enclyticarum traiectiones.

Nec cithara, intonsa profueruntq. comæ.

Pocula de facili composuitq. luto.

Messalam terra dum sequiturq. mari.

Serus inoffensum rettuleritq. pedem.

---perfractas conqueriturq. fores.

Texuit, auratas disposuitq. vias.

Dolia dum magni deficiuntq. lacus.

Accendet; flammæ transilietq. sacras.

Et syllabarum dissolutiones in certis quibusdam verbis, quæ facile distrahi possunt.

Pectora tristitiæ dissoluenda dedit.

Stamina non villo dissoluenda die.

Nulla queat posthac quam soluisse dies.

Sit satis ornatas dissoluisse comas.

Et temporis præsentis in præteritum commutationes, quibus frequentissimè Tibullus vtitur in Modis infinitis. vt in Elegia iv. lib. j.

Nec te pœniteat duro subijisse labori,

Aut operi insuetas atteruisse manus.

Et in Elegia prima libri secundi.

Nec pecudes, velut ante, petit: fixisse puellas

Gessit, & audaces perdomuisse viros.

Similem temporum commutationem habere videtur etiam illud in Elegia sexta libri tertij.

Ite procul durum curæ genus, ite labores.

Fulserit hic niueis Delius alitibus.

pro fulgeat; nisi modus quidam potentialis sit, vt loquuntur Grammatici.

Aliæ sunt figuræ suis distinctæ nominibus cum ceteris quoq. poëtis communes, sed quæ propriam quandam sibi vindicent in Elegia rationem. Quis enim repetitione non vtitur? illa tamen suum videtur habere modum apud Elegiacos minimè communicatum cum alijs. vt apud Ouidium.

Militat omnis amans, & habet sua castra Cupido.

Attice, crede mihi, militat omnis amans.

Et *Semibouemq. virum, semiuirumq. bouem.*

Et *Cedere iussit aquam, iussa recessit aqua.*

Aut apud Tibullum alia frequens huiusmodi repetitio.

Cespitibus mensam, cespitibusq. torum.

Quæ quidem repetitiones videntur illis similes, quæ sunt in aliorum versibus: sed ratione discrepant, ac modo. Ut

Dicemus, Daphninq. tuum tollemus ad astra:

Daphnin ad astra feremus. amauit nos quoq. Daphnis.

Et *Pastorum Musam Damonis, & Alpheisibæi,*

Immemor herbarum quos est mirata iuuenca

Certantes, quorum stupefacta carmine lynces.

Damonis Musam dicemus, & Alpheisibæi.

Vel apud Carull. *Gemelle Castor, & Gemelle Castoris.*

Vel apud eundem Virgilium.

-----*Nymphæ,*

Laurentes Nymphæ,

cum appositione illa epitheti, quæ maximum addit ornamentum.

Hæ, inquam repetitiones, ut similes videantur repetitionibus Elegiacorum, habent tamen aliam collocationem, & modum. Quam enim dissimilis illa?

Dum cumulant aras ad tua sacra veni:

Sed nitidus pulcherq. veni, &c.

Et *Garrula syluestri fistula sacra Deo.*

Fistula cui semper decrescit arundinis ordo.

Vel *Et seu quid merui, seu quid peccauimus, vrer,*

Vrer io. remoue seu a puella faces.

Vel *Me tenet ignotis agrum Phaacia terris:*

Abstineas auidas mors precor atra manus.

Abstineas mors atra precor.

Annuat & Cherinthe tibi quodcumq. rogabis,

En age quid cessas? annuit ille, roga.

Ad repetitionis figuram referri, ac renocari debet versus intercalaris, quo inter Elegiacos poetas reperio singulariter vtemem Ouidiū in Amor. libro primo Elegia sexta. vbi subinde, atq. identidem repetit hunc versiculum.

Tempora noctis eunt; excute poste fores.

Haud minorem habet varietatem apostrophe. Quamquam enim familiaris est Heroicis, Elegiacis tamen esse videtur, & audacior, & frequentior. Illæ enim apud Virgilium,

Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,

Te liquidi fleuere lacus:

-----*Tuus o clarissime frater*

Pandare : &

Hinc albi Clitumne greges ;

apostrophae quidem sunt: sed longè differunt à subitis quibusdam, nec opinatis Elegiae conuersionibus ad personas, ad res inanimas, ad stirpes, & saxa, ad montes, & oppida, ad alia, de quibus nullus erat institutus sermo, nulla commemoratio.

Quidue domus prodest Phrygijs innixa columnis

Tenare siue tuis, siue Cariste tuis ?

quod est apud Tibullum in Elegia tertia libri tertij. & apud Propertium in prima libri quarti.

Ennius hirsuta cingat sua dicta corona :

Mi folia ex hedera porrigere Bacche tua .

Obuiæ sunt huiusmodi conuersiones apud omnes quidem, sed apud Ouidium præsertim, qui multus in his est: ac fortasse plus nimio figuram illam persequitur.

Habet præterea locum in Elegia peculiarem comparatio, à comparisonibus Heroicorum haud mediocriter differens. His enim, comparationes sunt explanatae, longeq. tractæ similitudines.

Ac veluti optata ventis æstate coortis

Dispersa immittit siluis incendia pastor, &c.

Quàm multa in siluis autumnæ frigore primo, &c.

Elegiacis autem poetis sunt contractiones, & leuiter indicatae: nec fermè producantur, nisi per conglobata. Vt apud Tibullum in Elegia quarta libri tertij.

Candor erat qualem præfert Latonia Luna ,

Et color in niueo corpore purpureus .

Vt iuueni primum virgo deducta marito

Inficitur teneras ore rubente genas .

Vt cum contextunt amaranthis alba puella

Lilia, & autumnæ candida mala rubent .

Et in Elegia quarta libri primi.

At si tardus eris, errabis: transiet ætas

Quàm citò non segnis stat, remeatq. dies .

Quàm citò purpureos deperdit terra colores ,

Quàm citò formosas populus alta comas .

Quàm iacet, infirmæ venere ubi fata senectæ ,

Qui prior Eleo est carcere missus equus .

Et apud Ouidium in Elegia quinta libri primi.

Pars ad aperta fuit, pars altera clausa fenestra :

Quale ferè syluæ lumen habere solent .

Qualia sublucent fugiente crepuscula Phœbo ;

Aut ubi nox abiit nec tamen orta dies .

Ac paulo post.

Qualiter in thalamis formosa Semiramis isse

Dicitur, & multis Lais amata viris.

Quæ postrema comparatio mihi redegit in memoriam genus quoddam conglobatarum similitudinum à fabulis, aut ab historijs petitur, Ouidio si minus proprium, certè maximè familiare. nisi fortasse, non tam ad comparationem, quàm ad exemplum locus huiusmodi pertinere possit. Sic igitur in Elegia septima libri primi.

Talis periuri promissaque, velaq. Thesei

Fleuit præcipientes Cressa tulisse Notos.

Sic, nisi vittatis quòd erat Cassandra capillis,

Procubuit templo casta Minerva tuo.

Quin Elegiam decimam ab huiusmodi comparationibus exorditur. & iisdem comparationibus promouet.

Qualis ab Europa Phrygijs aduecta carinis

Coniugibus belli causa duobus erat.

Qualis erat Lede, &c.

Ceteræ quoque figuræ suppetunt omnes apud poëtas Elegiacos: interrogationes, concessiones, correctiones, allegoriæ, parabolæ, hyperbolæ, paranomasiæ, allusiones, antitheta. Sed nihil propemodum habent, cur distinguantur ab ijs quas alij poëtae vulgò tractant in carminibus suis. Hæ de multis paucissimæ idcirco à me fuerunt hoc loco perstrictæ, quòd notam quandam videantur habere peculiarem, ac propriam Elegiæ.

RECENSIO RERVM NOBILIVM

quæ toto continentur in opere.

Numerus paginam: p. principium, m. medium,
f. finem paginæ significat.

A

Abstractiones animi.
Vide, *Animus, Vacatio*.

Abyla, Calpeque diuulsæ vi irrupentis
Oceani. 88. p. m. 89. f.
Acheron quid Platonis. 235. f.

Achilles ante Argonautarum expeditionem natus. 43. f. 47. m. fuerit ne
Phthius, an Larissæus. 68. 69. eius ore
creæ stannæ, an ferreæ. 15. f. 103. p.
ex ira furentis hominis symbolum.
230. m. optimiq; ducis. 231. m. Vide,
Pedes.

Αχιλλεύς machina quid. 272. m.

Actus fabulæ quid, vbiuè terminentur.
368. p. quot esse debeant. 275. f. Chori
interuentu distinguuntur. 276. p.
olim plures, paucioresuè, quam quinque.
372. 373. tamen quinque retinendi.
373. m. si nguli non habeant plus
septem scenis. 374. p. Cur Actus aliqui
in Tragoedia dicantur Episodia.
276. f. 277. m. præter cantum tibicinis
interferi possunt actibus machinæ,
saltationes, ac personæ extra argumentum
colloquentes. 368. m. 370. m. immo & Dijs
per machinam. 371. p. Vide, *Chorus, Scena*.

Adolere vnde dictum. 107. f.

Adolescentes cuiusmodi in Comœdijs
inducantur. 392. f.

Aduersitor feruus quid. 345. f.

Aegyptus mobilis. 85. p. quæ portenta
pro Dijs coleret. 114. m.

Aemilius Macer Iliadem conatus ab-
soluere. 200. p.

Aenaria Insula, Vide, *Inarime*.

Aeneas. an primus in Italiam venerit.

24. 25. An Didoni suppar ætate fue-
rit. 41. 42. 46. Troiam Græcis cum
Antenore prodidit. 49. f. 52. p. m. an
verè pius. 47. f. Viri prudētis, omniq;
virtute instructi symbolum. 235. p.
239. 240. & optimi Imperatoris. ibid.
eius virtutes. 244. 245. 246.

Aeneis an ijs versibus inchoetur, *Ille
ego qui quondam*. 20. 21. 22. eius ar-
gumentū, Aeneas errans, ac laborans
ad parandam Italiam. 63. f. 209. m.
cur eam ciemari Virgilius iusserit.
198. f. an ad eius absolutionem desi-
derentur, quæ Vegius addidit. 198. f.
246. m. an rectè Turni morte termi-
netur. 197. p. 200. 201. tota est vna
actio. 202. p. f. quia vnus hominis,
vnoq; sine circumscripta. 208. p. Iliadem
continet, & Odyseam. 208. m. f.
209. m. 244. m. Vide, *Maphani, Tucca,
Virgilius*.

Aes an pro ferro aliquando sumatur.
110. p. m.

Aeschylus primus è scena abstulit
cruenta spectacula. 307. m.

Aesopi Phrygis fabulatoris argutè dic-
tum. 228. m.

Aetas bona iuuentus: senectus mala.
169. f. 170.

Aetnæ Virgiliana descriptio contra
Phaourinum defenditur. 92. 93.

Affectus, seu perturbationes animorum
à corpore potissimum, siue ab anima
sentiente promanant. 136. f. 137. f. re-
manent post mortem ex Platonico-
rum sententia, nisi antea virtutis be-
neficio purgati sint. 137. f. exuperan-
tia quædam in his est, quam purgari
oportet. 251. f. 252. p. quid sit affectus
purgare 339. m. Vide, *Ebrietas*.

H h 2 Aga-

I N D E X

Agamemnon hominis libidinosis symbolum. 230. m.

Agna, vel ouis macrabatur Iunoni. 115. p.

Agnitio in fabula quid. 293. f. An possit esse sine peripetia. 293. f. 294. m. f. quam ubi agnitio, ibi peripetia, potest hæc tamen ante illam collocari. 294. f. duplex est: vel cum uterque ab utroque, vel cum alter tantum agnoscitur. 297. p. fit per signa, vel innata, vel aduentitia. 297. m. 298. item e signis corporis, aut extra corpus. 298. m. quam dicatur excogitata à poëta, vel extra fabulam. 298. f. 299. præclara, quæ ex rerum serie quasi necessario nascitur. 299. p. m. 300. 301. quædam sit beneficio recordationis. 301. f. 302. p. quædam per syllogismum. 302. m. f. 303. p. interdu etiam per paralogismum. 303. m. f. omnium optima, quæ maximè verisimilis, & admirabilis. 304. p. Vide etiam *Error, Tragedia*.

Alba longa ab Ascanio condita. 41. f.

Alexander Macedo qualem mortem timerit. 34. m. an temerarius sese obiciens discriminibus. 156. f. cur Iliadem Homericam lætaretur. 231. m. corpore fuit maximè temperato. 242. m. quantopere cantu musico permotus sit. 397. m.

Alexander Seuerus Imperator quam honorificè appellaret Virgilium. 220. m.

Allegoria in Epico poemate exploditur ab Aristarcho. 213. m. cui contradicunt reliqui omnes. ibid. Est proprius poëtæ character, ac nota. 214. p. turpitudinem obteggit fabularum. 215. m. 217. An eius meminerit Aristoteles in Poëtica. 216. m. f. 217. p. Allegoria raptæ Helenæ, domumque post decennium reuectæ. 214. m. rerum naturalium alique. 221. f. 222. 223. 224. rerum moralium. 225. 226. Vide. *Enargia, Epica, Landinus, Paris, Virgilius, Vulcanus*.

Amœbæum carmen, eiusque leges. 380. Vide. *Pastoritia*.

Amphiboliæ exempla. 15. p. m.

Anachronismus, non solum permutata tempora, sed antiquis etiam vocabulis pro nouis vitur, & contra. 107. p. 108. m. 109. f. 122. m. patet latius quam prolepsis. ibid. Vide, *Anticipatio*, seu *Trolepsis, Poëta*.

Ancillula, Anusq; ridicula qua forma fuerint in Comœdia. 346. p.

Anima corpori inclusa seu carceri. 235. m. illam ab initio procreatam cum Angelis, mox demissam in corpus error Platoniorum. 236. f. eius vehicula duo, ostracium, & athereum, ex ipsdem. 188. p. m. eorum animas, qui suffocentur aquis, penitus interire persuasum antiquis. 35. m. animæ mortuorum, siue Umbra an strictos gladios, ac lanceas timeant. 137. p. Animi à corpore abstractio philosophica. 241. eæ numerantur septem. 242. 243. Vide, *Vacatio*.

Animantes quadrupedes ut pedes moueant. 3. p. variæ pro Dijs sunt habitæ. 114. p. m. quædam propriæ Dijs singulis victimæ. 114. f. 115. p. quædam sibi Dijs ut proprias seponbant. 115. m. Vide, *Dijs*.

Anser Ifidis victima. 115. p.

Antenor primusne à Troia venerit in Italiam. 24. m. Vide, *Aeneas*.

Anticipatio figura, quæ & Prolepsis, & Presumptio poëtis vñtata. 39. m. 40. p. fit cum vocabulis nouis appellamus ea, quibus id nomen nondum erat impositum. 122. m. quid differat ab anachronismo. ibid. exempla eius aliqua. ibid. quo tempore ea uti fas sit. 123. p. triplex est, Grammatica, Oratoria, Poëtica: postrema duplex. 123. f. 124. p. Vide, *Poëta*.

Antistrophe. Vide, *Chorus, Dithyrambus, Strophe*.

Antode. Vide, *Chorus*.

Antoninus Imperator cur dictus Pius. 50. f.

Apelles pictor Ephesus, non Cous. 69. m. diuinus quædo dici ceperit. 120. f.

Apollonius cur dictus Rhodius, cum fuerit Alexandrinus. 69. m. Vide, *Argonautica*.

Apparatus, seu spectaculum quid in- Tra-

R E R V M.

Tragœdia. 266. p.m. ab arte poëtica alienus. *ibid.* Vide, *Poëma*.
Apulia cur dicta Virgilio humilis Italia. 91. p.
Aquila Thebanis pro Deo culta. 114. p. Vide, *Cygnus*.
Ara. Vide, *Pulpitum*.
Archias belli Cimbrici scriptor contra fabulæ vnitatem peccauit. 206. m.
Arcticus, & **Antarcticus** polus. Vide, *Calum*.
Argentarij qui dicantur latinis. 107. m.
Argo naus in Cœlo collocata. 165. m.
Argonautica scripserunt Orpheus, Epimenides Gnosius, Apollonius, Varro Atacinus. 206. m. omnes contra vnitatem fabulæ peccarunt. *ibid.*
Arimi populi, qui & **Arimai**. 175. f. in Syria, vel Cilicia sunt, non prope Prochyta. 176. p. Arimi Etruscorum lingua dicuntur Simiæ. 176. m. Vide, *Typhaus*.
Argumēta, seu **Periochas** Plautinis, Terentianisque Comœdijs quis fecerit. 361. m. 362. p. primis versuum literis nomen Comœdiæ continebant. 361. f. 362. p. Vide, *Comœdia*, *Dij*, *Fabula*.
Aristarchus Alexandrinus grammaticus Homeri censor. 213. m. Vide, *Allegoria*.
Aristotelis laus. 2. f. scripsit etiam **Elegias**. 384. p. eius Poëticam qui illustrarint. 395. p.m. Vide etiam **Syllabum** scriptorum.
Arrianus scriptor Heracleidos contra fabulæ vnitatem peccauit. 205. m.
Ars imitatrix quælibet vnam sibi tantum formam proponit. 203. m. f.
Artemisus an ænei tormenti repertor. 111. p.
Arundo cur pro sagitta. 107. f.
Atellana. Vide, *Comœdia*, *Exodus*.
Auctor quis latinis dicatur. 284. m.
Aues docuere nos modos muscos. 379. m.
Aulæa quæ, & qualia in apparatu Tragico. 272. f.
Aulerica. Vide, *Poësis*.
Aurelianus Imperator cur perduelli Zenobæ vitam condonarit. 75. p.
Auspiciari cur latinis sit exordiri. 107. f.

Αὐτόματον machina quid. 272. m.

B

Bacchus bis natus. Vide, *Dithyrambus*, *Tragœdia*.
Barbari dicti omnes, præter Græcos. 71. m. 72. p. præsertim vero Phryges, & Persæ. 72. m. f. cur aurum dictum barbaricum. 71. opes barbaricæ, idest maximæ. 72. f. Vide, *Troia*.
Biremis primum ab Erythræis exadificata. 106. f.
Boëthus belli inter Augustum, & Brutum scriptor contra vnitatem fabulæ peccauit. 206. m.
Bombarda. Vide, *Artemisus*, *Eutropius*, *Salmonæus*, *Tormenta*.
Boues Heliopolitanis habiti **Dij**. 114. p. sacri erant **Soli**. 112. m. 115. m.
Βρογχαῖον machina quid. 272.
Buta Romanas res carmine complexus contra fabulæ vnitatem peccauit. 206. f.

C

Cadaver affinis, cognatiuè interfecti cur summis in membris concidebatur. 139. m. f. 140. m. præsertim vero per preditionem occisi. 140. m. f. 141. p.
Cæpæ, ac porri Agyptijs **Dij** habiti. 114. m.
Cæruleus pro alto, ac profundo. 179. f. seu pro nigro. *ibid.* differt à cærulo. 180. p. Vide, *Tyberis*.
Cæstus, & **Pancratium** à **Lycurgo** **Lacedæmonijs** interdictum. 43. f. 44.
Calamitas aliena nostræ solatium. 253. m. f.
Camerinus Iliadem conatus absolueret. 200. p.
Canes olim **Regum** custodes. 8. f. pro **Dijs** colebantur. 114. m.
Caninius Rufus belli Troiani scriptor contra vnitatem fabulæ peccauit. 206. m.
Capra, & **hircus** à **Mendesijs** culti pro **Dijs**. 114. p. m. **Libero** mastabantur. 115. p.

Car-

Carcinus poëta Comicus. 371.p. alter
Tragicus. *ibid.*
Carthago quando primum cōdita. 41.f.
incertum id tamen. 47.p.
Casti homines templum sunt Dei. 243.
m. diuinant. *ibid.* alijs donantur mu-
neribus. 243. m. f. Vide, *Ioannes.*
Catastasis. Vide, *Epitasis.*
Catastrophe, exitus est, & mutatio fa-
bulæ. 292. p. 376. m. quædam simplex,
quædam implexa. 292. m. possitne sim-
plex esse sine peripetia. 295. m. f.
Causa belli Latinorum aduersus Aeneâ
quæ, quæue occasio. 150, 151.
Κεραμεύον quid. 15. m.
Cedri arboris, citriq; discrimen. 37. qui-
bus gignatur in locis. *ibid.*
Cephus Babylonij pro Deo cultus.
114. p.
Κεραυνόσκοπος machina quid.
272. m.
Cercopes impostores in simias versi.
176. f.
Cercopithecus quibus pro Deo cul-
tus. 114. m.
Ceruî sintne in Africa. 37. p. 38. f. Ceruæ
cornibus carent. 4. m. 38. m. macta-
bantur Dianæ. 115. p. 116. m.
Charus Heracleidos auctor contra fa-
bulæ vnitatem peccauit. 205. m.
Cherilus item, qui bellum Xersis scri-
psit. 206. m.
Choragus, & choragium quid. 266. m.
Chorus post actum quartum an semper
excedat. 277. f. 278. p. an canat inter-
dum post actum quintum. 278. p. per-
missa ei in veteri Comœdia maledi-
cendi licentia. 331. m. è Comœdia
expulsus, & cur? 278. m. 331. f. 332. p.
non tamen omnis, sed qui erat pars
fabulæ. 371. m. quis numerus eorum,
qui in choro agerent. 278. m. f. 280. m.
maximè probantur quindecim, aut
duodecim. 278. m. Satyri è choro tra-
gico depulsi. 278. f. chori munera can-
tus, & saltatio. 279. p. 284. p. idq; cum
tibia, & cithara. 283. f. An ante prolo-
gū induci possit. 279. p. Choriphæus
eius moderator. 279. m. ex qua parte
theatri egressus chori. 279. m. quid in
eo Strophe, Antistrophe, Ode, Anto-

de, Epode. 279. m. f. 281. p. 402. f. eius
figura ordine constat, & iugo. 279. f.
280. p. figura interdum cyclica. 281.
m. interdum flexuosa in morem la-
byrinthi. 281. f. 282. 283. chorus diuis
debatur in partes. 283. f. loquitur in-
terdum; partesque actoris, seu moni-
toris suscipit. 284. m. f. 285. p. alia eius
munera. 285. 286. Tota eius ratio di-
uiditur in parodum, stasimon, &
commum. 287. f. 288. An chorici sem-
per sint in proscenio. 288. m. f. An
chorus initium Tragoediæ facere
possit. 290. f. an locum spectantium
interdum obtineat. 303. f. actibus in-
terferitur. 372. f. non ponitur in ex-
trema fabula. 373. p. Vide etiam,
*Actus, Commus, Comœdia, Iuga, Pa-
rodus, Poëma, Scenica, Stasimus, The-
senus, Tibicines.*
Cicero pater patriæ primus dictus. 51.
p. eius eloquentiæ genus copiosum.
210. f. 211. p. vnus omnes dicendi for-
mas complexus egregiè. 211. m. Vi-
de, *Virgilius.*
Circumstantiæ. Vide, *Peristases.*
Citharistica. Vide, *Poësis.*
Citria mala, quæ & Medica, & Persica,
& Citromela. 37. m.
Ciuitates turbant aut qui potentia pol-
lent, aut qui desperatione laborant.
337. f.
Cocyus quid Platonice. 235. f.
Cœli vertex, pedesue qui: quæ item
pars eius dextera, vel sinistra. 185. m.
f. 186. p. illud incudis filium poëtæ
dixerint. 224. m. f. cur dictum æneum,
ibid.
Κόλα, & *κόλον* quid. 343. f.
Color fluuiorum vel insitus, vel aduen-
titius. 180.
Columba Veneri Sacra. 111. f. eidem
immolabatur. 115. f. 116. p. Syris san-
ctum animal. 112. m. & pro Deo ha-
bitum. 114. p. 115. m. cur Homero, ac
Virgilio in ludis exposita iaculantis
ictibus. 111. f. 112. p. 116. f.
Κῶμος græcis vicus. 329. f. *κῶμος* Deus
comestationis. 330. m.
Commiseratio vnde nascatur. 258. f.
259. p.

Commus chori luctus, ac lamentatio pars Tragœdiæ vltima. 289.p. an distinguatur à choro. *ibid.* in paucis est Tragœdijs. 289. f.

Comœdia vnde dicta. 329. 330. eius finis, stultorum infanias deridere. 319. m. 338. f. nulla carere debet ridiculo. 339. p. inuenta, vt inopes, destitutiq; de felici rerum successu ne desperent. 338. p. præcipuus eius fructus ostendere quid ridendum, quid magno æstimandum. 339. f. 340. p. eius encomium. *ibid.* ex fine, ac personis præcipue secernitur à Tragœdia. 319. m. 328. m. Est deteriorum imitatio secundum ridiculum. 327. f. 328. quas imitetur personas. 328. m. f. cur deteriores? 337. 338. in his ipsis imitandis differt ab Epica. 404. f. 405. p. quamuis deteriores imitetur, non tamen semper deterrimas. 337. p. immo interdum Reges, Heroas, Deos non omnino repudiat. 335. m. 336. m. eius modi tamen Comœdiæ imperfectæ sunt, nec probantur Aristoteli. 336. m. f. Argumenta, nominaque confingit. 320. m. f. nō tamen ideo nobilior, quam Tragœdia. 321. m. minimè tamen absurdum, verum alicuius personæ nomen in ea retineri. 362. m. f. an sit eius proprium felici exitu terminari. 319. p. 376. f. an possit & tristi. 376. f.

Comœdia Græca vetus, mediâ, noua. 331. p. vetus maledica. 331. p. m. mediâ sustulit maledicta, præterquam in poëtas. 331. f. nullum nominatim, vitia generatim irridebat. 332. p. qui græci in quouis horum trium generum floruerint. 332. m. Omnis latina Comœdia nouæ græcorum consentanea. 332. f. quamuis vetus, mediâ, noua apud latinos elegantia inter nosci possint. 333. p. Prætextata nobilissima latinarum, à prætextâ, quæ Magistratus; seu Trabeata, à trabea, quæ Consules in pace utebantur. 333. m. proxima Togata, à toga Senatorum. 333. f. postrema Tabernaria, seu Tunicata, qua inducebantur humiles fortunæ personæ. 333. f. Atella-

nâ omnium maximè iocosa, solo ab alijs differens argumento. 334. p. Varia Comœdiarum argumenta. 334. m. Palliata à græcorū pallio græcas inducebat personas. 334. f. Partes qualitatis Comœdiæ sex. 353. m. Vide, *Poëma*. tota eius actio vno die concluditur. 354. p. m. sæpe à medio, vel à fine orditur. *ibid.* eius dictio familiaribus colloquijs consentanea. 354. f. an populari, vulgariuè lingua conscribi possit. 354. f. 355. p. tibiæ, ac modorū musicorū in Comœdia leges. 356. f. 357. p. m. Partes quantitatis Comœdiæ. 359. f. Vide, *Poëma*. in titulo nomē auctoris, ac fabulæ cū breui sūma proponebatur. 359. f. 360. p. nomen multiplici sumebatur ex capite. 360. m. f. quid Comœdia simplex, aut duplex. 363. p. m. sæpe duabus ex actionibus in vnâ fabulam, siue argumentum coalescentibus componitur. 363. 364. in his tamen vna est persona præcipua. 364. m. non tamen damnatur, si qua reperitur, in qua duæ sint personæ primariæ. 364. f. Mimi, ac Tibicines, sublato choro, eius actibus interiecti. 368. f. 369. p. vitur metro, concentu, ac saltu. 404. p. Comici Græci permulti. 332. m. 335. f. 336. p. Comici Latini. 333. p. m. Vide etiam *Adolescentes, Ancilla, Chorus, Epica, Episodiu, Finis, Grex, Linus, Machina, Officia, Poësis, Poëma, Prologus, Protasis, Saltatio, Scena, Senes, Serui, Tibicines*.

Componere sæpe est hurrare, ac sepelire. 170. m.

Consiliari quid. 285. f.

Constitutio fabulæ. Vide, *Fabula, Elegia, Epica*.

Conuiuij absoluendū, vel interrompendi tempora quinque. 130. 131. Vide, *Mors*.

Cordax quid. 370. f. Vide, *Saltatio*.

Cornelius, Seuerus, Siciliensis belli scriptor, contra fabulæ vnitatem peccauit. 206. m.

Cornelius Gallus an scripserit, quæ eius nomine circumferuntur, Elegias. 459. m. p.

Cothurnus, Tragicum calceamentum, attollebat actores. 273. f.
Xpēdus machina quid. 272. p.
 Crathis fluuius albumne, an flauum colorem capillis inducat. 98. p. 99. m.
 Cratinus Homericam Odyffeam irridet in fabula. 331. f.
 Credibile est quod fieri potest: incredibile, quod factum est nunquam. 162. p. 163. m. 195. p. fatis tamen est, si factum aliquando sit simile. 164. p.
 Crista quid in galea, aut animalibus. 67. p. f.
 Crocodilus pro Deo colebatur ab Aegyptijs. 114. m. aquatici, an terrestres finium sit aptum mulieris faciei succandæ. 98. p. f. 99. f. 100. f.
 Cumæ Chalcidenfium colonia quando condita. 122. f.
 Cunei, hoc est sedilium ordines in theatro. 267. m.
 Cycnus an aquilam in certamine vincat. 174. p. f. cur dicatur purpureus. 179. suauiter prope mortem canit. 190. f. 191. m. alioqui obstreptit. 191. f. 192. p.
 Cyllarus, Castoris, an Pollucis equus. 100. p.
 Κυπρίν quid propriè. 107. m.
 Cyprus. Vide, *Insula*.

D

D Antes Aligherius commendatur. 233. p. eius de Paradiso Cantica quomodo inuenta. ibi. allegorias ad amauit. ibid. & 234. f. sui ducem itineris elegit Virgilium 233. f.
 Deiphobus Helenam habuit post obitum Paridis. 138. f. à Menelao occiditur. ibid. 141. p. an aures ei, nares, manusque præcisa. 138. 139. 140. proditus ab Helena. 139. p. 141. p.
 Delectatio poetica vnius magis, quam multarum actionum expressione comparatur. 204. p. m. & cur? ibid. vnde vniuersè delectatio capiatur. 204. m.
 Delus Insula an fluctuauerit aliquando. 83. f. 85. p. 98. f. An terræ motibus quateretur, contrariâ scriptorum sententiæ. 85. m.

Demetrius Cynicus quâturn fuerit mihi saltatione permotus. 397. m. f.
 Descriptiones poetica ab Historicis, & Oratorijs differunt. 97. p. 407. m. f.
 Δέος Aristoteli quid in fabula. 291. p.
 Dialecticus, ac Poëta sæpe vel vnius viri docti sequuntur sententiam. 18. f. Vide, *Poëtica*.
 Dictio est interpretatio animi per verba. 263. m. 459. p. dicendi genera tria. ibid. Vide, *Comædia*, *Elegia*, *Poëma*, *Tragedia*.
 Dido, ne secundas Iarbæ admitteret nuptias, sese coniecit in rogam. 42. 43. cur vnum tantum pedem fingatur exuta. 104. p. 105. m. iustam putauit Virgilius habuisse voluntariæ mortis causam. 134. m. cur apud Inferos reposita potius inter amantes. 129. & seq. Vide, *Aeneas*.
 Διδόμην, & διδομεν accentu vario quid apud Homerum. 12. m. f. 13. p. m.
 Dies in horas æquales, inæqualesque diuisus. 167. p. ille artificialis, hic naturalis. ibid. sex horæ negotijs, totidem quæri dabantur. 167. m. f. diei pars melior, idest maior, quæ septem horas continet. 168. m. seu potius matutina, quia negotijs agendis magis idonea. 168. f. 169. p. siue quia meliori ætati, hoc est iuuentuti, similior. 169. f. 170. dies condi, sepeliriue dicitur. 170. m.
 Dij dormientes cur inducantur ab Homero. 10. m. cur eos propitios, infensuè mortalibus poëtæ fixerint. 25. 26. cur inter se altercantes. 25. f. orbem terræ, eiusque partes, atque homines diligunt. 26. p. tunc à Poëtis per machinam inducuntur, cum dignus vindice nodus inciderit, non aliter. 56. f. 275. p. argumentum fabulæ cur interdum explicent. 275. m. non discumbabant cum cibum caperent, sed sedebant. 109. p. m. Dijs res sacras violare piaculum. 112. m. quænam animalia pro Dijs habita. 114. m. quæ quibus Dijs immolabantur. 114. f. 115. m. quænam sibi Dij propriè seposuerint. 115. p. quid Deos facere posse antiqui senserint. 164. m. mun-

di molitione, ac fabrica delectantur. 216. p. eorum pugna pugnam elemētorum significat. 220. m. f. 222. m. 223.

p. Vide, *Animantes, Bores, Capre, Capra, Cephus, Columba, Crocodilus, Homerus, Ibis, Pater, Philosophi, Poeta.*

Dionysius Thrax cur dictus Rhodius. 69. m. Dionysij duo Mitylenæus, & Afer, res omnes Bacchi complexi carmine, contra fabulæ unitatem peccarunt. 205. f.

Dithyrambus dictus Bacchus bis natus, quasi duabus egressus ianuis. 402. m. eodem nomine dictum carmen, quod ei canebatur. 250. m. Dithyrambica poetica species, Lyricam quoque, seu Melicam, Nomicenque complectitur. 396. f. Dithyrambica, eique subiunctæ formæ metro, cantu, ac saltu utuntur. 404. p. ijsque simul eodem tempore, ac semper. 397. p. Dithyrambicæ saltus, Strophe, Antistrophe, Epodus. 402. f. omni metri genere utitur. 405. f. initio Bacchum, ac præstantiores imitabatur. 402. m. Poëta Dithyrambicus semper ipse loquitur. 406. p. Vide, *Strophe.*

Diuinatio futurorum è septem animi vacationibus oritur iuxta Platonicos. 241. f. 242. 243. Vide, *Vaticinium, Melancholici, Pythia, Socrates, Zoroaster.*

Dorica modulatio componēdis animis accommodata. 357. m.

Draco per uigil papauere, ac melle alebatur, ut minus sauiet. 101. f. 102. p. & ut locum suum amaret. 102. m. eius cristæ metaphorice dicuntur iubæ. 66. m. 67. f.

Dramata. Vide, *Fabula, Pastoritia, Poësis, Tragicomædia.*

Dux, siue Imperator, anima, vinculumque exercitus. 155. m. & quasi acies gladii. 155. f. & quasi gubernator in nauigio. 156. p. mortis aleam subire non debet cum hoste conficiens. 155. 156. nisi necessitate cogente. 156. m. 157. ob eandem potest, & ab exercitu ad tempus discedere. 157. m. 158.

E Brietas animi perturbationi similis. 131. p. 135. p.

Ecloga tria in genera diuiditur. 380. Vide, *Pastoritia.* Eclogæ piscatoriæ. 380. f.

Εὐκλινεια machina quid. 272. m.

Εἰδός quid græcis significet. 9. p. m.

Elementa. Vide, *Dij.*

Εἰσός, hoc est vlula, nomen Elegiæ dedit. 384. f. 385. m.

Elegia, unde dicta. 384. m. f. 385. p. m. 386. f. a quo inuenta. 383. f. qui versibus Elegiacis poemata scripserint. 384. p. 390. p. m. 459. m. initio nil, nisi funebre, eius materia. 386. m. f. 394. p. mox à funere traducta ad amantium querimonias. 385. m. f. 388. f. 389. p. & ad gaudia, animique lætitiā. 389. m. & ad leges, philosophicæque, & ciuilia præcepta. 389. m. f. 390. p. f. 411. f. immo, & ad res bellicas. 390. p. m. 410. m. ad viros principes, vaticinia, somnia. 391. m. f. 392. p. etiam ad epistolas, & epitaphia. 394. m. f. ad alia omnia. 392. p. m. 394. p. m. 409. m. præcipue tamen ad amores. 392. f. 393. Elegia imitatio est poetica. 398. f. 399. hoc est humanarum actionum. 394. p. 399. f. 409. m. & vitia, virtutesque exprimit. 412. p. non postulat necessario personarum inductionem. 409. f. cantu utitur. 399. f. 400. p. 409. m. & saltu. 400. m. f. 401. p. 409. m. Ad Lyricam poëscos formam reuocatur. 409. p. f. 410. p. 412. m. Partes easdem habet, quas, & Epopœia. 412. p. partes quantitatis in ea, Propositio, Narratio, Finis. 413. p. Inuocationem cur prætermittat. 415. p. m. non tamen negligit aliquando. 415. m. f. 416. p. cuiusmodi propositione utatur. 416. 417. aut potius principio. 417. f. 418. cuiusmodi narratio Elegiaca. 418. 419. Epifodio utitur longiore. 421. f. 422. interdum ab ipso principio egressa, non nisi sub finem repetit institutum. 421. f. 425. p. immo & interdum nunquam ad institutum redit. 425. 426. 427. 436. m.

Episodij breuioris in Elegia genera varia. 437. 438. 439. interdum in illa Episodium ex Episodio nascitur. 439. 440. Partes qualitat in Elegia, Constitutio, Mores, Sententia, Dictio, cur sic dicta. 451. f. qualis eius synthesis, seu constitutio esse debeat. 452. m. unitatem habeat. 452. f. 453. p. longitudo eius iusta. 453. p. quales debeat mores exprimere. 454. m. f. sententia Elegiaca suauiores, humilioresque, quam Epica. 457. m. f. affectibus abundat Elegia. 458. suauiter, molliterque expressis. 459. p. qualis Elegiaca dictio. 459. concinnitas numerorum. 460. f. 461. 462. an quadrissyllaba dictio conueniat in fine pentametri. 461. m. f. literarum etiam obseruandus sonus. 462. figuræque nonnullæ. 463. p. m. præsertim repetitio, apostrophe, comparationes breuiiores, & conglobatæ, & aliæ. 463. 464. 465. 466. Vide etiam *Aristoteles*, *Episodum*, *Finis*, *Midas*, *Narratio*, *Poëma*, *Propositio*, *Theocles*, *Tyrtaeus*.
 Eloquentia quadruplex, copiosa, breuis, sicca, florida. 210. f.
 Emmelia quid. 370. Vide *Salratio*.
 Empedocles philosophus cur dictus *ἠμυροειδής*. 224. p. an sit poëta censendus. 396. m. 411. p.
 Enarchus quomodo reuixerit. 242. p.
 Enargia vis est orationis, rem excellenti modo ponens ob oculos. 193. f. 398. f. iuuatur metaphoris, allegorijs, superlationibus. ibid.
 Ennius, Romanarum rerum scriptor, à fabulæ unitate discessit. 206. f.
 Epica, siue Epopoëia, sicut & Tragoedia, Reges, ac Principes imitatur. 403. f. Imperatoris conformationem continet. 231. m. differt à Tragoedia, quod etiam personas mediocres, humilesque poemati interferit suo. 404. m. obliquè tamen: nec tanquam personas proprias, ac sibi propositas, quod facit Comœdia. 404. f. 405. p. Triplex est, præstantiorum, mediocrium, infimorum. 405. p. postremæ duæ non sunt propriæ Epopoëia. 405. m. non ipsa sola res canit bellicas. 410. m. nisi

personas induceret, non esset Epica. 408. p. ita has inducit, ut ipse interdum poëta loquatur. 406. p. an, cum ipse loquitur, non inductis personis, sit Epicus, vel imitator. 30. p. m. imitatione, & allegoria constat, quasi corpore, & anima. 214. m. 216. m. qualis eius effectio, siue expressio. 408. p. res effingit, atque imitatur nudis verbis, & metro, sine alijs instrumentis, atque prædijis. 396. f. 404. p. m. 408. m. an vno carminis utatur genere. 405. f. constitutio Epica differt ab historia. 61. m. nullo certo tempore definitur, ut tragica. 255. m. f.
 Epicum poemata inferius tragico. 324. f. 325. 326. interdum à rhapsodis cum cantu, vel ab histriionibus recitabatur. 324. p. m. 404. p. An Epici sua poemata in libros diuiserint. 79. p. similes sunt Comicis in fine operi imponendo. 201. m. 246. f. Epici poematis partes quantitatis Propositio, Inuocatio, Narratio, Episodium, Finis. 413. p. Epica, tragicaque narratio similes 61. m. Vide etiam *Allegoria*, *Comœdia*, *Elegia*, *Episodum*, *Finis*, *Poësis*, *Preparatio*, *Inuocatio*, *Narratio*, *Poëma*, *Propositio*, *Tragoedia*.
 Epicurus voluntaria mortis auctor, cum conflictamur molestijs. 132. f.
 Epimenides. Vide, *Philosophi*, *Argonautica*.
Ἐπιτομή cur dicti milites gloriosi. 343. p.
 Episodium est quasi declinatio à via. 420. m. ornatus, & delectationis gratia. 204. f. 420. m. siue est res rei accedens, & insititia. 420. f. 421. p. quomodo definiatur à Suida. 96. f. 97. p. 420. m. quid sit Episodium in Tragoedia. 276. m. cur sic dictum. ibid. & 277. m. non eodem modo sumitur in Tragoedia, & in Epopoëia. 277. p. quid in Comœdia. 369. p. est pars Epopoëia. 413. p. eisdemque actionis quasi membrum, & pars. 204. f. Epicoque poemati necessaria. 61. f. pars tamen poematis non censetur. 63. p. m. 277. p. quid sibi velit Aristoteles, cum ait esse debere fabulæ necessarium. 95. m. satis

fatis est si vel fit, vel esse videatur. ibid. & 165.p.f. aut si verosimile. 96. p. Epifodica fabula cur pessima. 257. m. damnantur etiam Aristoteli, quæ nimium producunt fabulam. 371. f. 372. p. Epifodiorum exempla. 95. m. Epicæ longiora. 421. p. sed & breuiora. 421. m. vtriusque etiam generis in Elegia. 421. f. huius Epifodia similia Lyricis. 428. p. Lyricus interdum ab Epifodio non, nisi sub finem, sese refert in gradum. 428. p. 429. p. interdum semper aberrat, nec vnquam regreditur. 429. m. f. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. quod & interdum facit Virgilius in Eclogis, atque in Georgicis. 436. f. 437. p. Vide etiam *Actus, Poëma, Elegia*.
 Epitasis in fabula est rerum nodus, & implicatio. 291. p. 375. f. 376. p. an differat à catafasi. 291. f.
 Epode, Antode. Vide, *Chorus, Dithyrambus, Lyrica, Strophe*.
 Equus Soli mastrabatur. 115. p. qua ratione pedes in incessu attollat. 3. p. solus inter belluas flet. 194. f. an præfagiatur. 193. p. 194. f. eius lacrymæ prodigiosæ. 194. f. 195. p. Equus Capitoli-nus. 3. p.
 Error Tragicus quatuor complectitur genera. 304. 305. duo agnitionem habent, duo illa carèt. 304. m. 305. f. quis horum deterrimus. 309. m. f. 310. p. quis optimus, aut mediocris. 310. m. f. 311.
Erebo, ambigua vox Homero. 10. m.
 Euander an primus venerit in Italiam. 24. f.
 Eubœa. Vide, *Insula*.
 Eucamenes Cyrenæus, Thesprotij scriptor belli, cōtra fabulæ vnitatem peccauit. 206. f.
 Eumolpus Corinthius Iliadem conatus absolueret. 199. f.
 Euridice morsu pedis interiens quid significet. 103. f.
 Eutropius Theodosij Eunuchus an inuentor tormenti bellici, quam dicunt bombardam. 311. p.
 Exodus quid in Tragedia. 277. f. propriè est exitus fabulæ, qui Actu quin-

to continetur. 277. f. 278. Exodium in Atellana egressio, & diuerticulum. 369. p.

F

Fabri ferrarij dicti ærarij, qui & futores. 107. m.
 Fabula est synthesis, hoc est compositio, constitutio, seu coagmentatio rerum, quæ tractantur in poëmate. 254. m. 353. f. 452. f. cur sic dicta. ibid. ab argumento non differt. 205. m. inuenta ad arcana philosophiæ occultanda, inuolucris ad delectationē cōparatis. 213. f. 215. p. Vnius poëmatis vna esse debet. 203. p. m. 204. p. m. Vna est, cum vnam in toto opere actionem poëta sequitur. 201. f. 256. f. 353. f. non satis est vnius hominis multas, nec multorum multas, vnamue actionē imitari; sed necesse est, vnius vnam. 205. 257. p. quinam poëtæ cōtra fabulæ vnitatem peccarint. 205. m. f. 206. 207. est poëmatis anima. 452. p. præsertim Tragediæ. 254. m. 257. f. corpori animantium quomodo similis. 255. p. quas conditiones fabula, præsertim tragica, habere debeat. 254. f. 255. 256. 257. 452. p. fabula epifodica pessima, & quænam illa dicatur. 257. m. fabulæ dramaticæ actio tota vno die concluditur. 255. m. 354. p. ideo sæpe dramatis actionē à medio, vel à fine ordimur. ibid. iusta eius magnitudo esse debet. 255. 256. 354. f. Fabula simplex, aut duplex quid. 363. p. Vide etiam *Actus, Catastrophe, Chorus, Epifodum, λύσις, Poëma, Tragedia*.
 Fatum, quæ & necessitas dicitur, poëtis est supra Iouem. 164. f. 165. p. omnia sub fati, Parcarumque necessitate. 166. m. an fatalis moriendi necessitas protrahi, contrahiue possit. 183. 184. 185. Vice, *Parca*.
 Femina, quam vir, iniquius interficitur. 74. f. 75. p.
 Ferrea ne fuerint arma, an ærea, vel stænea heroicis temporibus. 110. p. m.
 Figuræ, Vidæ, *Elegia*.
 Finis fabulæ, seu poëmatis quid. 441. f.

I N D E X

Comici admonere solent fabulam habere iam finem. 441. f. Epici non solent. 442. p. in fine imponendo liberior Elegia. 442. m. f. varia tamen ratione, ac legibus Elegiæ, Odæque constringuntur in faciendo fine. 442. f. 443. v. que ad 450. per admonitionem, seu denunciationem. 443. 444. per reprehensionem. 444. f. 445. 446. per repetitionem sententiæ, quam initio proposuerat. 446. f. 447. 448. 449. per inscriptionem, ut tumuli. 449. f. 450. 451. Flauum pro pulchro apud poetas. 178. p. Vide, *Tyberis*.
Flerus. Vide, *Lacryma*.
Fluuij. Vide, *Color*, *Crathis*, *Dis*.
Formosi homines bello parum idonei. 153. p.
Fortis vir timet genus mortis inglorium. 33. 34. 36. abhorret a cæde feminæ. 74. f. 75. p.
Fumi volumina globo, quam flumini, similia. 93. m.
Funes, rudentes uæ nauium num de corio fuerint aliquando. 117. 118.

G

G Abiensis terra tremit. 84. p.
Galeæ cristæ. 67. p. f.
Galerita, quæ & Alauda. 67. m.
Gallus, gallinaque victimæ Aesculapio propria. 114. f.
Genius quibus rebus attributus. 166. m.
Gegæus machina quid. 272. p.
Germani recens natos infantes scuto exceptos imponebant Rheno ad fidem coniungendam explorandam. 711. m. f. Vide, *Infantes*.
Gigantes ante Centauros contra Iouem præliantur. 45. m.
Gladiatores cur inducti. 54. m.
Grædus, unde Gnathones, quid. 343. m.
Gnathonis parasiti nomen verum, non fictum in Comœdia. 362. f.
Gordianus Imperator cum Platone, & Aristotele semper Virgilium lectitabat. 218. m. Gordianus Poëta in Antoniniade peccauit contra fabulæ unitatem. 206. p.
Grex quid agat in Comœdijs. 374. f.

Grus, machina ad corpora rapienda. 371. m.
Gyges Lydius picturæ inuentor Plinio. 40. f.

H

H Abenæ in nauibus Virgilio quid significant. 117. 118. quid, cum dicuntur immixtæ flammis. 118. f. quid cum palmitibus, arborum uæ ramusculis. ibid.
Harmonia. Vide, *Poëma*.
Helena suprema Troiani excidij nocte Danaos aduocauit. 74. p. m. Vide, *Allegoria*, *Deiphobus*.
Hercules Poëtis antiquior. 44. f.
Hermes Ionæ, res Colophoniorum, vno complexus poemate, contra fabulæ unitatem peccauit. 206. f.
Hermonius senex quid. 342. m.
Heroicum carmen quod dicatur. 325. f. Vide, *Lambicum*, & *Tragœdia*.
Hexametrum carmen magnificum. 265. p. an, & quibus in locis aptum Tragœdiæ. 265. p. f. cur dictum Heroicum. 265. m.
Hieronius Siciliae Regis laus. 107. f.
Hipparchus Rhapodos instituit. 79. m.
Hippias Thasius Homeri defensor. 12. m.
Historicus non semper locorum ordinem in enumerationibus sequitur. 182. p. rerum potius, quam temporis, ordinem sequi debet. 182. m. Vide, *Descriptiones*, *Narratio*, *Poësis*, *Poëta*.
Homerus accusatus à Platone, quod de Dijs absurda cõfinxerit. 5. p. excusatur. 5. an antefereendus Virgilio. 28. 29. 30. 31. 208. m. An magis, quam Virgilius, imitator. 30. f. 31. p. eius Iliadè ab Odyssea quis diuiserit. 79. m. f. Homericus mos idem ac poëticus. 60. m. contrarias interdum sententias sequitur. 184. m. f. Homeri laus. 201. f. 207. m. 209. p. ab Aristotele, & Proclo explanatus. 212. p. m. à summis philosophis Anaxagora, Platone, Arcesila laudatus. ibid. à Christianis Cyrillo, Basilio, Fulgentio lectitatus. ibid. eius signenta cum signen-

figmentis histrionicis comparantur. 222. p. moralis philosophiæ præceptis abundat. 229. f. Vide, *Aristarchus, Diogenes, Virgilius, Iliades, Odyssæa, Xenophanes,*

Horæ. Vide, Dies.

Hospitalia in theatro machinas continebant. 268. f. 269. p.

Hostius Istrici belli scriptor contra fabulæ unitatem peccavit. 206. m.

I

I Ambicum carmen aptum colloquijs. 264. f. cur dicatur heroicum. 265. m. 325. f. Tragœdiæ proprium Senarium, Octonario repudiato. ibid. 326. p. Vide, *Tragœdia.*

Iani aperiendi mos. Vide, *Numa.*

Iarbas. Vide, *Dido.*

Iason in Anauro fluvio alterum amittens calceum quid significet. 104. 105. per speciem honoris in Chalcidem missus à Pelia, qui sibi ab illo timebat. ibid. eius patrociniū Iuno suscipit. 105. p. primus longam nauim fecit. 106. f. Vide, *Sesostrius.*

Ibis pro Deo à Aegyptijs adoratur. 114. m.

Icadius, siue Icarus pater Penelopes Lacedæmonius, an Cephalensis. 16. f. 17. p.

Icastice, poëtica imitationis species, imitatur quæ vera sunt, aut esse possunt. 120. m. 398. p. eius figmentum dicitur similitudo. ibid.

Idolum, & similitudo quid differant. 120. m. 398. Vide, *Phantastice, Poëta.*

Ilias Homerica an absoluta. 199. p. m. rectenē morte Hectoris terminetur. ibid. quis eam conatus absoluerit. 199. f. 200. p. sed frustra. 201. m. eius scopus. ibid. vnica tantum actione continetur. 201. f. 206. m. 207. f. 208. f. 209. p. Vide, *Aemilius, Alexander, Camerinus, Eumolpus, Quintus, Homerus, Leschis, Odyssæa, Triphiodorus.*

Imagines poëticae, quæ dicantur. 406. m. f.

Imitatio, quæ delectationem habet, finis poëtæ. 159. f. alterum genus huius inductione constat personarum, alte-

rum expressione verborum. 198. m. earum discrimen. 194. p. & poëtæ, & cuiusvis, qui res imitetur, artificis, vnus tantum rei debet esse. 203. m. 207. m. varias poëseos distinguit species. Vide, *Poësis, Poëta.* Scenica omnium perfectissima. 409. f. Vide etiam *Elegia, Epica, Icastice, Lyrica, Mimica, Phantastice.*

Imperator cur sic dictus. 155. m. Vide, *Dux, Tragœdia.*

Inanitas, poëtæ vitium, quid sit. 152. p.

Inarime vna, an duabus vocibus ab Homero dicta. 175. m. f. 176. p. à Virgilio vna voce dicta Insula Aenaria, quæ & Pithecusa prope Prochyten. 176. m. huic impostores homines in pithecos, hoc est simias, versi, fecere nomen. 176. f.

Infantes, pueros uè recens natos frigidis durabant aquis Ligures. 170. f. Spartani. ibid. 171. p. Germani, seu Celtæ. 171. Thraces. 172. f. Cantabri. 172. f. idem quoq; olim faciebant Itali. 172. f. Vide, *Romulus.*

Interi loci, eorumque iudices, poenæ, flumina, regiones à poëtis fictæ num omnino habendæ pro fabulis? 226. 227. n. aliud sunt Platonici, nisi nostra corpora. 235. m. f. Vide, *Monstra.*

Insulæ fluctuantes in agro Reatino, Cæcubo, Vadimonis lacu. 84. m. & Calaminæ. ibid. & ad aquas Cutillas. m. f. & in Lydia. ibid. & in agro Tiburtino. f. & Cyaneæ, ac Symplegades. 98. f. assertur eius rei causa. 84. m. Insulæ Sicilia, Cyprus, Eubœa maris impetu à continenti diremptæ. 88. f. Vide, *Delus, Mare, Thule.*

Interpunctio varia quantum variet sententiam. 13. f. 14. p. m.

Inuocatio Epico poemati cur præmittatur. 413. m. adhibetur etiam quoties narratur aliquid, quod fidem superet. 413. f. 414. cum propositione interdum coniungitur. 417. m. Vide, *Elegia.*

Ioannes Apostolus dotes nonnullas habuit ob castitatem. 243. f.

Isthmij ludi à Theseo post mortem Hercules instituti. 44. f. 47. m.

Italia quibus olim finibus circumscripta. 24.f. cur humilis sit dicta à Virgilio. 90.91.
Iubæ quid in animali. 65.f. ijs lea caret. 66. p. sic dicuntur interdum plumæ colli versicolores. 67.p. Vide, *Draco*.
Iuga quid in choro, curuè sic dicta. 280.m.f.
Iuno Pelix Regi Theffaliæ cur infensa. 104.105. Vide, *Agna, Iason, Luna*.
Iustinianus Imperator Pij cognomen adeptus. 51.m.
Iuuentus. Vide, *Aetas, Dies*.
Ixon rota tortus poenam ambitus significat. 226.m. incautum etiam, aut imprudentem hominem. 236.p.

L

Lacrymæ hominum ne solum sint, an etiam belluarum. 194.f. Vide, *Equus*.
Lais scortum, Corinthia, an Siciliensis. 68.f. 69.p.
Lancea terrigenarum quid Aristoteli. 297.f. 298.
Landinus totum poema Virgilij explicat allegoricè. 254.f.
Lapides solidi supernatant interdum in aquis, & cur. 84.m.
Lea crinibus caret. 66.p.
Leges versibus olim cur scriptæ. 389.f. legalis, seu *νομική* pars poëseos. 396.f. 411. f. præsidia habuit orationis, rhythmici, & harmoniæ. 400. p. Vide, *Solon*.
Leo pro Deo à Leontopolitanis cultus. 114.p.
Leschis Iliadem conatus absoluer. 200.p.
Lethe fluuius quid Platonicis. 235.f.
Linus poetarum antiquissimus. 44.f. 47. m. threnorum inventor. 387.p.
Literæ singulæ qualem sonum habeant. 462. earum sonus, & qualitas in carmine obseruanda. ibid. Vide, *Elegia*.
Luius Andronicus Comædiam primus latinè scripsit. 333.p.
Logeum, seu *λογεῖον* quid in Orchestra. 268.m.
Longæuus propriè quid significet, 142.

p. m. an pro immortalī rectè usurpetur. ibid.
Lucretius an sit poëta. 396.m.
Luna, seu Diana cur Iunoni à poëtis fingatur contraria. 222. m. Vide, *Taurus*.
Lupus Lycopolanis pro Deo cultus. 114.p.
Luscina cantu planè admirabilis. 379.m.
Lutescere quid significet. 178.f. 179.p.
Lycomedius fenex quid. 342.m.
Lyrica, seu Melica species Dithyrambica. 396.f. 402. m. ab ea saltum, & conuerfiones accepit. 403. p. motus eius Epodicus, Mesodicus, Prodicus. 403. p. humanas actiones, hoc est vitia, virtutesque imitatur. 412.p. leges, disciplinarumque præcepta tractare potest, si imitationem adiungat. 411.m.f. res bellicas interdum canit. 410.m. poëta in Lyrico poemate solus loquitur. 406.p. personas tamen potest inducere. ibid. res omnes imitatur. 402.p.m. 403.m. si tamen eas ad viuum exprimat, ac depingat. 408.p. vitur vbique, ac semper metro, cantu, & saltu. 404.p. 408.m. omnique genere metri. 405. f. cur lyram sapius Lyricus alloquatur. 408.f. Vide, *Elegia, Episodum, Narratio, Poësis, Poëma, Strophe*, *Δύσις*, hoc est solutio, quid Aristoteli in fabula. 292.p. ea autem simplex est, & composita. 296.p.m. quædam naturalis, alia artificiosa. 296. m. præstantior naturalis, & sine machina. 296.m.f.

M

Machinæ quæ, qualesuè, & cur in scena. 271.f. 272.p.m. machina ubi vtendum. 296. m. f. An in Comædia induci possit. 371.p. machina *ἐγκύκλιμα*, & *ἐξωστει*. 371.m. Vide, *ἀντίματον, Grus, Dijs, Lysis*.
Macrobius à Gellio pleraque suffutatus. 149.f.
Magi nudis pedibus Dijs Inferis sacrificabant. 103.p.

Mandragora Tigrim nutrebat Turcarum Imperator. 102. p.
 Manilius an poeta? 396. m.
 Manubiæ affixæ postibus refigi non poterant. 71. f.
 Maphæus Vegius Aeneida conatur abfoluere. 198. m. 199. f. fed fr ultra. 246. m. Vide, *Aeneis*.
 Mare poffitne terras conuellere, Infulasque facere. 88. 89. subinde locum, litusque mutat. 89. p. m. cum terra, vnum facit globum. 90. f.
 Margites Homericus ridiculus. 348. m. an poema heroicum. 405. p. eius hominis ineptiæ. 405. m.
μασχαλισθῆναι, quid græcis significet. 139. m. 140. m. quid *μασχαλισματα* 141. p.
 Melancholici diuinant, ex Platonis. 242. m. Vide, *Socrates*.
 Melica. Vide, *Dithyrambus*.
 C. Melissus primus trabeatam Romanis dedit Comœdiam. 333. f.
 Mella fluuius cur flauus dictus. 178. m.
 Menfæ fecundæ heroicis temporibus nullæ. 109. f.
 Mercurius Atlantem, maternum auum, in Mauritania sæpius inuifit. 96. p. m.
 Metamorphoses cuiusmodi à poëtis factæ. 164. p. m. in cenam non inducendæ, & cur? 271. p. m. earum scriptores Parthenius, Theodorus, Callisthenes, Ouidius, Nestor Laradæus contra fabulæ vnitatem peccarunt. 207. p.
 Metaphora cuiusmodi esse debet. 119. p. poëta illa frequenter vtuntur. Vide, *Poëta*, *Enargia*.
 Metis ab Ioue vorata, ex quo Pallas è cerebro Iouis exiftit, quid significet. 225.
Μίτρυ quid Aristoteli. 316. m.
 Midas nonnullis Elegiæ inuētor. 383. f.
 Mimnermus poëtanè Epicus, an Elegiacus? 390. m. 410. m. f. quando vixerit. 410. f.
 Mimis vnde dictus. 368. f. primò gesticulatione tantum, mox etiam verbis res imitabatur. ibid. Publius, & Laberius egregij Mimi. ibid. quam argumenta tractarent. 369. m. sententias grauiffimas proferebant inter-

dum. 369. m. f. 370. p. Vide, *Comœdia Demetrius*.
 Monodia lugubre carmen. 387. f. à quibus scriptura. 387. f. 388.
 Monomachia paria debet habere præfidia. 196. f.
 Monstra ex contrarijs animalium conflata partibus rectene à poëtis fingantur. 119. 120. cur apud Inferos à Virgilio, & poëtis efficta. 120. 121. immo & à Christianis. 121. m.
 Mores poëta debet exprimere. 257. f. 258. ea præcipua poëtæ pars. ibid. & 259. 260. in morum expreffione spectandum, vt probi, vt conuenientes, vt fimiles, vt æquabiles fint. 258. 259. 260. probi mores in præcipuam personam cadunt. 258. f. fimiles mores dicuntur, qui vulgatæ de persona opiniononi respondent. 259. f. 260. p. mores quid differant à sententia. 261. m. f. 262. p. m. 453. f. quid morata oratio tum apud poëtas, tum oratores. 453. m. 455. p. quid mos. 453. f. 454. p. spectandum in his necessarium, decorum, verifimile. 454. m. Vide, *Elegia*, *Poëma*, *Poëta*.
 Mors omnium miserrima, cum quis aquis suffocatur. 35. p. præcipue quod ijs extingui animam antiquitas credidit. 35. m. voluntariæ mortis appetendæ, ficut & abrumpendi conuiuij, iuxta Platonicos tempora quinque. 130. 131. mortem voluntariam appetiere pro patria Curtius, Menœceus. 130. m. ad sedandam discordiam Otho. 130. f. ne alios sceleris contagione foedarent Oedipus, Alcæon, Orestes. 131. m. ne miseri viuerent Pölemon Laodicenfis, Euphrates, Democritus philosophi: Pomponius Atticus, Festus, Cato, Virrius. 132. p. postremam hanc cõfiscendæ sibi mortis causam, & Stoici probant, & Epicurus. 132. f. fed ij ignaui habendi. 133. 134. Mortis dies an ita fatalis, ac certus, vt contrahi, protrahine non possit. 183. 184. 185. Pythagoricis quædam mors animalis, quædam animæ. 236. m.
 Mortuorum animas humanarum hostiarum

I N D E X

rum sanguine delectari crediderunt
Ethnici. 54. p. 77. p. eorum præcipue,
à quibus ipsi essent occisi. 55. m. 237.
m. Morientes vaticinantur interdum.
188. 189. cum cadaueribus mortuo-
rum res ipsi caræ cremabantur olim.
193. m.

Mulier vnde dicta. 74. f.

Musica animi sedat affectus. 340. m. quã-
tum ijs concitandis possit. 397. m. Vi-
de, *Comædia, Dorica*.

N

NAenia lugubre carmen, vt Threni,
ac Monodia. 387. 388. à Pontano
vocabulum hoc traductum ad nutri-
cias cantilenas. 387. m. f.

Narratio Epica qualis. 418. f. ab histori-
ca differt. 419. p. Elegiaca ab vtraque
diuersa. 418. f. 119. hæc similis lyricæ.
419. f. 420. p. expositio ipsa rerum, nar-
rationis locum in Elegia plerunque
subit. 420. p. Vide, *Pœta*.

Nationes quænam recens natos infan-
tes frigidis aquis immergerent. Vide,
Infantes.

Nauigantes, terras sub se depressas exi-
stimant. 90. m.

Neacles pictor qua ratione Nili aquas
à marinis in tabula internosci posse
existimauerit. 120. f. 121.

Neptunus Apollini cur contrarius.
222. m.

Nestor Larandæus. Vide, *Metamorpho-
sis*.

Ναυποταστὸν machina, quid. 272. m.

Nilus inundatione, cum copiosa est, fer-
tilitatem affert. 46. p. conuecto limo
Pharum insulam continenti adiunxit.
89. p.

Noctescere quid. 178. f. 179. p.

Noctua, siue Vlula mortis symbolum.
384. f. 385. p. cur? 385. m.

Νομὸν quid. Vide, *Legalis, Diathyra-
mica*.

Nonnus Panopolitanus idem, qui Bac-
chi vitam, atque Euangelium S. Ioan-
nis heroico scripsit carmine. 205. f.
contra vnitatem fabulæ peccauit.
ibid.

Numa Pompilius Pythagoræ minimè
æqualis. 44. m. 47. m. primus aperien-
di Iani morem induxit. 45. p. 47. m.
Nuncius in Tragoedia olim nullus.
307. m.

O

ODeum, siue *Ὀδῶν* quid in Orche-
stra. 268. m.

Ode. Vide, *Chorus, Finis, Lyrica*.

Odysea vnica tantum actione contine-
tur tota. 201. f. 207. m. f. 277. p. m. seu
duplici actione vno fine terminata.
364. p. eius argumentum. 63. m. 277. p.
an Iliade præstantior. 365. m. Vide,
Cratinus, Homerus.

Officia personarum quæ risum excitent
in Comædia. 341. f. 343.

Oi vario accentu quid significet. 12. 13.

Olympus ab Ossa distinctus Peneo im-
misso fluuio. 88. f.

Onagri, hoc est syluestres asini vbi?
38. p.

Oppianus, qui scripsit de piscibus, an
poëta? 396. m.

Ὀψ quid in Tragoedia. 266. p.

Opulescere quid. 178. f. 179. p.

Orchestra vnde dicta. 267. m. quem lo-
cum habeat in theatro. 207. f. 268. p.
Vide, *Logeum, Odeum, Pulpitum, Or-
chestica*. Vide, *Pœsis*.

Orpheus. Vide, *Argonautica*.

Ortygia Insula. Vide, *Delus*.

Ouidius. Vide, *Metamorphosis*.

Ὀυεὺς Homero custodem, non mulum
significat. 8. m. 9. p.

P

PAcuius quales Comœdias scripse-
rit. 333. p.

Pædo Albinouanus, scriptor Theseidos,
contra fabulæ vnitatem peccauit.
205. m.

Pallas è Iouis cerebro genita, vorat?
Meti, quid poëtis significet. 225.

Palliata. Vide, *Comædia*.

Pancratium. Vide, *Cæsus*.

Paniafis scriptor Heracleidos contra
fabulæ vnitatem peccauit. 205. m.

Para-

R E R V M.

Parasitus unde dictus. 343. p. quod eius officium in Comœdia. 343. m. dictus etiam Colax, & Gnatho. 343. m. f. quo habitu fingeatur. 343. m. Vide, *Ser-tius, Gnatho.*

Parcæ necessitatis filix. 166. m. tres sunt, per tria diuisæ tempora, præteritum, præsens, futurum. ibid. significant necessitatem certo tempore moriendi. 166. p. Vide, *Fatum.*

Paridis iudicium de trium Dearum, pulchritudine, an extet apud Homerum. 219. p. quid ea fabula allegoricè significet. 219. m. f.

Parodus in choro quid. 287. f. 288. p. quam sedem habeat in Tragœdia. 288. m.

Parthenius, vnus Heracleidos, alter Archelaidos scriptor, cõtra fabulæ vnitatem peccarunt. 205. m. Vide etiam, *Metamorphosis.*

Pastoritia poësis. 336. f. 378. f. genus est vetustissimum. 378. f. 379. p. pastores primi ab auibus didicere cantum. 379. p. f. quid coeperint imitari. 379. f. Eclogarum pastoritarum genus vnũ vnus personæ. 379. f. 380. m. alterum duarum, aut plurium sine contentione. 380. p. m. tertium cum contentione, & altercatione, quod amœbæum dicitur. ibid. Assurgunt interdum, inductis Dijs, præsertim Sileno. 380. f. interdum in his solus poëta loquitur. 381. p. Pastoritiæ Comœdiæ, siue Dramata nouum inuentum. 381. p. m. ad Satyræ veteris genus reuocari potest. 378. f. 381. m. non est improbandum. 381. f. 382.

Pater interdum ætatis, interdum honoris nomen. 64. p. m. eo nomine Dij vocantur omnes. 64. f. immo & montes, & fluuij, quia Dij habebantur. ibid. 65. p. & ij à quo familiæ ortum habent. 65. m.

Πάθος interdum non affectum animi, sed cædis perpeffionem significat. 308. m. 309. m.

Peccata poëtarum. Vide, *Poëta.*

Pedes affectus significant, & cur. 103. m. f. cur Achilli soli pedes paterent vulnerei. 103. f. Vide, *Enridico, Magi.*

Pelias. Vide, *Iason, Iuno.*

Pentametrum carmen interdum siue hexametro. 400. m. f. 401. p. eius suauiter condendi leges. 461. & seq. Vide, *Elegia.*

Pericles ante Archelaum Macedonum Regem decessit è viuus. 45. f.

Perioche. Vide, *Argumentum.*

Peripetia in fabula est mutatio in contrarium præter expectationem. 292. f. 295. m. Vide, *Agnitio, Tragœdia.*

Peristyles. Vide, *Poëta.*

Persæ. Vide, *Barbari.*

Persona histrioni primum curanda. 273.

p. quales initio fuerint, quis perfece- rit. ibid. m. personæ primarum, aut secundarum partium. 274. p. Scenicæ, & Choricæ. 274. m. quoties in Scenam ingredi, quot loqui debeant. 274. m. f. 374. m. aliqua semper agat in profce- nio. 274. f. Choricæ personæ in Sce- nam subeunt actu absoluto. 275. p. ne loquantur cum populo. 374. m. nisi claudant fabulam, aut prologum. agant. 374. m. Vide, *Comœdia, Tragœ- dia*, vbi quæ huic sint aptæ personæ. Vide etiã, *Elegia, Epica, Imitatio, Lyrica, Mores, Poësis, Ridiculum, Scena.*

Perturbatio, idest cædis perpeffio, seu πάθος. 308. m. Perturbationes animi. Vide, *Affectus.*

Phantasia poëtica quid sit grammaticis. 159. 160.

Phantastice, species altera imitationis poëticæ, res pro arbitrato fingit, etiã quæ veræ esse non possunt. 120. m. 398. p. eius figmentum Idolum dicitur. ibid.

Pharus Alexandriæ, olim Insula. 89. p. Vide, *Nilus.*

Philanthropia, hoc est humanitas, est remissa quædam commiseratio. 317. m. erga inimicos etiam. ibid. auelli non potest à nobis. ibid.

Philosophi cur absurda de Dijs confin- xerint. 5. m. præcipui quique Epime- nides, Zoroastres, Socrates, Plato, Plotinus, Porphyrius, soliti sunt à sensibus abstrahi. 241. p. m.

Philosophia tres in partes tributa. 270. f.

Philoftratus, vitas Pelopida, Epaminonda, Thefei fingulis complexus poematis, contra fabulæ vnitatem peccauit. 205. m.

Phlegeton quid Platonici. 235. f.

Phormio parafitus in Comœdia nomen verum, non fictum. 362. f.

Phryges. Vide, *Barbari, Tibicines*.

Pictura fuerit ne ante Troianum bellū. 39. 40. quis eius inuentor. 40. f. 41. p. vbi, & vnde nata. 41. p. Vide, *Gyges, Poëfis, Poëma, Polygnotus, Pyrrhus*.

Pietas in parentes eſt maximè, & in patriam. 48. p. interdum & in Deum, vtpote noſtrum procreatorem. 48. f. 49. p. interdum & pro miſericordia, ſeu clementia. 49. m. cur Imperatores aliqui dicti ſint Dij. 50. 51. cur Aeneas. 47. & ſeq. Vide, *Antoninus, Inſtinianus, Seuerus*.

Pifander ſcriptor Heracleidos contra fabulæ vnitatem peccauit. 205. m.

Piſces Syris pro Dijs habiti. 114. p.

Piſſistratus an auctor Rhapsodiæ. 79. m.

Pithecuſa Inſula. Vide, *Inarime, Typhaeus*.

Plato de natura pauca diſſeruit, multa de moribus. 232. m. Platonici è ſacris libris hauſere pleraque. 216. p. Vide, *Philofophi, Anima, Inferi*.

Plautus, & Terentius Comicoꝝ elegantiffimi. 333. p. qua in re Plautus inferior Terentio. 377. p. Vide, *Argumenta*.

Plinius Veronenſis ne fuerit, an Nouocomenſis. 69. f. Plinij iunioris floridum dicendi genus. 210. f. 211. m.

Plotinus corpore fuit maximè temperato. 242. m. diuinariæ fertur. ibid. Vide, *Philofophi*.

Podium quid in theatro. 268. m.

Poëſis, ſeu Poëtica ars imitandi, ſive imitatio eſt. 395. 398. f. hoc eſt effctio, atque exemplum ab exemplari expreſſum. 395. f. non ab illo, quod animo conformamus, quæ eſt Idea, ſed à rebus ipſis. 396. p. Picturæ perſimilis. 406. m. f. 407. p. Differt ab alijs, quæ imitantur, artibus, præcipuè rebus ipſis, quas imitatur: quæ ſunt perſonæ, atque actiones humanæ verofi-

les. 230. p. 231. 328. p. 378. f. 396. m. debet enim fingere verifiſimile. 215. p. cadantne in eius materiam artium, diſciplinarumque præceptiones. 410. f. 411. p. non reſpuit has, ſi imitationem adiungat. 411. m. differt & ab alijs imitandi artibus, quibuſdam inſtrumentis, & quaſi præſidijs, quibus vtitur. 396. f. quæ ſint ea præſidia. 396. f. 398. p. f. nobilior eſt poëſis quàm hiſtoria, & cur. 321. p.

Tres poëtica imitationis ſpecies Ariſtotele, Epica, Scenica, Dithyrambica. 396. f. 398. p. An etiam eius ſpecies ſint Cithariſtica, Auletica, Orcheſtica. 397. p. 398. p. duæ ſpecies Platoni, Icaſtica, & Phantaſtica. 120. m. 398. p. Rurſus imitatio vel Exegematica eſt, ideſt enarrans, vel Dramatica, ideſt agens. 398. m. Exegematica ſpecies Epica, & Dithyrambica ibid. Dramatica Tragœdia, Comœdia, & Satyra antiqua. 398. m. tum Exegematica, tum Dramatica in Icaſticken, & Phantaſticken diuiduntur. 398. f. Species poëſeos differunt inter ſe, quia perſonas, actioneſue diuerſas imitantur. 401. f. 403. m. vel inſtrumentis, præſidijsq; quibus vtitur. 403. f. vel modo, rationeque imitandi. 403. f. Epici, Tragicique præſtantiffimas perſonas, actioneſue imitantur. 402. p. Comici, & Satyrici tum mediocres, tum inſimas. 402. p. Lyrici omnes ordines complectuntur. 402. p. 403. m. Vide, *Leges, voxικη, Paſtoritia, Scenica, Tragœdia*.

Poëtica ars à nonnullis Dialectica, Sophiſtica, & ſubiungitur. 221. p. ab Ariſtotele ciuili 230. f. eius artis ſinis, vel delectatio, vel vtilitas, vel vtrunque. 203. p. De poëtica arte qui ſcripſerint. 395. m.

Poëma picturæ cur ſimile. 258. p. m. illud interdum poëma dicitur, quod excludit Epiloſodia aduentitia. 63. p. m. Partes eadem, aut ſerè ſimiles tum qualitatis, tum quantitatis Epici, Tragici poëmatum. 412. f. immo & Elegiæ, & Lyricæ. 412. f. 413. p. diuerſo tamen modo tractantur. ibid. Partes quæ

qualitatis poematis, præsertim Tragici, sex vniuersæ sunt Aristoteli, Fabula, Mores, Diction, Sententia, Apparatus, Harmonia. 412. f. conueniunt etiam quadam ratione Comœdiæ. 353. f. & Elegiæ. 451. f. Partes quantitatis Tragediæ, Prologus, Episodiu, Exodus, Choricus duplex, Commus. 254. p. 412. f. Comœdiæ, Titulus, Argumentum, Prologus, Actus quinque. 352. f. Epici poematis Propositio, Inuocatio, Narratio, Episodiu, Finis. 413. p. Elegiæ, Propositio, Narratio, Finis. 413. p. Vide, *Elegia, Epica, Episodiu, Fabula, Inuocatio, Lyrica, Principium, Prologus, Scriptores, Sententia, Tragedia.*

Poëta imitator, pictori similis. 2. f. 203. m. propositum eius admiratio, vel delectatio. 3. m. f. 120. f. 203. p. 213. f. nam & ipsa admiratio delectationem gignit. 159. f. 160. p. 213. f. 296. p. quod admirabilius est, seligit. 29. p. 31. f. idcirco interdum factum narrat, quod fieri nequit. 159. m. 160. m. an pauca debeat ex sua persona loqui. 28. p. an eius vaticinia obscura esse debeant. 29. m. an personas inducere debeat. 30. m. f. 31. p. ad Deos confugit, in his tantu, quæ naturæ vi fieri nequeant. 87. f. 88. cur absurda de Dijs confingat. 5. m. f. idola, seu simulacra rerum inanimatarum, quasi essent animata, confingit, vt res ipsas exprimat magis. 159. 160. 193. m. 194. p. interdum vnus nationis mores ad alias transfert. 172. m. locorum ordinem in enumerationibus non semper sequitur. 182. p. in vno quopiam homine mores omnium vniuersè imitatur. 320. f. Vnicum argumentum, seu finem, hoc est vnicam vnus actionem sibi constituit, & cur? 203. p. m. morum expressio munus poëtæ præcipuum. 257. f. 258. 259. Poëtæ, historici discrimen. 230. m. 320. f. differt vtriusque narratio. 59. 60. 61. & cur? 60. m. cuiusmodi conciones poëticæ esse debeant. 31. p. diuersa ipsi, atque historico incipiendi, ac desinendi ratio. 200. m. in rerum expressione quo-

modo differat ab historico, & Oratore. 407. p. m. Furor poëticus. 185. p.

Poëtarum errata quænam grauius Aristoteli. 80. f. 81. p. excusandi illa sexdecim aperit rationes, & quasi capita. pag. 3. vltimæ ad 20.

Primum, quod non in propria, sed aliena in arte peccauit: præsertim verò si ea ratione res sit admirabilior. 2. f. 3. p. m. 38. m. hæc enim peccata illis sunt leuiora. 3. f. 4. p. 174. m.

Secundo, quod rem imitetur, non qualis illa est, sed qualem esse deceat, aut oporteat. 2. f. 4. m. 139. p.

Tertio, quod rem exprimat, qualis fama fertur; vulgatasque, ac populares sequatur sententias. 4. f. 5. m. 6. p. 26. f. 46. f. 86. f. 87. p. 99. f. 163. f. etiã si id falsum sit, præsertim apud viros doctos. 100. f. 119. f. 120. p. 174. m. id enim esse, ac fieri dicit, quod esse, fierique videtur. 91. m. eiusque verisimile satis est, si sit vulgo, ac popularibus verisimile. 46. f. 52. p.

Quarto, quod exprimat consuetudinem illarum gentium, quarum actiones imitatur. etsi alioqui parum decoras. 6. m. f.

Quinto, quod non solum spectat id quod sit, sed *πρὸς ἄλλους* etiam, quæ rem circumstant, quis, quid, vbi, quò tempore, cuius gratia: ex quibus verisimile sit rem ita contigisse. 7. p. m. 76. f. 8. 3. m. 116. f. 158. m.

Sexto, ex diuersa eiusdem vocis apud diuersos populos significatione. 8. 9. vocabulis enim vtitur, quæ aliud alteri nationi significant. 8. p. 176. m.

Septimo, quod frequenter figurs vtitur, præsertim hyperbole, ac metaphora. 2. f. 10. 11. 194. p. & prolepsis, sue anticipatione. 39. m. & anachronismo, hoc est temporis inuersione. 43. 44. 45. 46. cur ea permitta poëtæ. 46. m. f. qua eadem ratione vocabula noua pro veteribus, contrauè vsurpat. 107. 108. 109. 118. m.

Octauo, ex accentus mutatione, qui variam eidem vocabulo significationem impartitur. 11. f. 12. 13.

Nono, ex varia interpunctione, qua tue-

- si possumus orationem absurdam. 13.
 f. 14. p. m.
- Decimo, si orationi ambigua commoda
 possit ex ipsa serie, ac structura subse-
 se sententia. 14. f. 15. p.
- Undecimo, quod vtatur vocabulo, for-
 maque loquendi quam habet commu-
 nis vsus. 15. m. 107. p.
- Duodecimo, si vocabulum multiplicis
 sit significationis. 15. f. 16. p. m.
- Tertiodécimo, si poetæ accusator præ-
 iudicata opinione ducatur, cuius cō-
 trariam poetæ sequatur. 16. f. 17. p. m.
- Quartodécimo, quod quamuis incredi-
 bilis res videatur; sæpe tamen multa
 fiunt, quæ fieri non posse putamus.
 17. f.
- Quintodécimo dissoluitur criminatio
 eo planè modo, quo & sospismata:
 expendendo an sit idem quod dicitur,
 an ad idem, an eodem inodo. 18.
 p. 113. f. 127. f. 191. m.
- Sextodécimo, quod poetæ sequutus est
 docti cuiuspiam hominis, prudentis-
 que sententiam: nam inter discrepan-
 tes sententias, quam vult, eligit. 18. f.
 19. p. 70. m. 144. p. etiam inter se for-
 tasse pugnantes. 85. m. 184. 185. 192. p.
 præsertim verò, vt ita res fiat credibi-
 lior. 31. m. 189. f. Vide, *Descriptiones*,
Dij, *Empedocles*, *Epica*, *Imitatio*, *Mo-
 res*, *Tragedia*.
- Polycritus rerum Siciliensium scriptor
 contra fabulæ vnitatem peccauit.
 206. m.
- Polydamas ad Troiæ prodicionem trā-
 figendam ad Græcos legatur. 49. f.
- Polygnotus Atheniensis Theophrasto
 inuentor picturæ. 40. f.
- Porcus Dijs Laribus mactabatur. 115. p.
- Porphyrius. Vide, *Philosophi*.
- Porticus quid in theatro. 269. m.
- Posthumus, qui post obitum patris na-
 scitur. 142. p. quasi natus post huma-
 tum parentem. 143. p. Item, qui pa-
 tri postremo loco, siue post conditum
 testamentum natus. 142. f. 143. f. hac
 posteriore ratione scribendum, postu-
 mus, siue aspiratione. 143. p. m.
- Præparatio, siue Isagoge aliqua Epico
 poemati præmittenda. 27. m. 30. p.
- Præsumptio poetica, siue Anticipatio,
 & Prolepsis. 125. f. ex præsentis rerum
 statu præsumimus in præteritum, si
 mutatio nulla facta sit in re. 125. p.
 poetæ etiam, quod videt præsens, præ-
 sumit sic etiam in præterito fuisse, si res
 mutationi non fuit obnoxia. 125. f.
 126. p.
- Prætexta quid. 333. m. Prætextata. Vide,
Comædia.
- Primus interdum temporis ordine, in-
 terdum dignitatis. 24. p. m. 151. f.
- Principiū poematis quomodo defini-
 tur ab Aristotele. 59. f. 62. m.
- Procne in hirundinem, an in lusciniam
 versa? 100. p.
- Prochyta. Vide, *Arimi*, *Inarime*.
- Prolepsis. Vide, *Anticipatio*, *Anachronis-
 mus*, *Poeta*.
- Prologus quid in fabula. 275. f. 276. p.
 quod eius officium. 276. m. 375. p. non
 idem in Comœdia, atque in Tragœ-
 dia. 365. f. quid in Comœdia. 366. m.
 in Comœdia agitur ab vna persona,
 ad fabulam non pertinentes; contra in
 Tragœdia. 366. p. Prologi in Comœ-
 dijs genera quinque. 366. 367. loqui-
 tur cum populo. 375. p. Vide, *Chorus*,
Poema, *Protasis*.
- Propositio in Epopœia poetæ cōsiliū
 planè exponit. 416. m. in Elegia laten-
 ter. 416. m. f. 417. p. interdum etiam in
 hac distinctè. 417. m. hoc tamen rarò.
 417. f. Vide, *Inuocatio*.
- Proscenium quid in theatro. 268. m.
- Protasis breuem habet rerum gerenda-
 rum significationem. 290. p. 375. m.
 quid differat à prologo. 375. m. actu
 primo semper absoluitur in Tragœ-
 dia, non semper in Comœdia. 290. m.
 an à choricis personis peragi possit?
 290. f.
- Proteruia quodnam sacrificium apud
 Romanos. 349. f.
- Pueri perferendis frigoribus assuefa-
 ciendi. 173. p.
- Pulpitum locus editior in Orchestra.
 268. m. an differat à Thymele. ibid. di-
 citur & Ara. ibid.
- Purpureum pro pulchro. 178. f. 179. p. m.
 purpurare, idest nitescere. ibid. Vi-
 de,

de, *Viola*.

Pyrrhus, cognatus Dædali, picturæ inuentor Aristoteli. 40. f. Pyrrhi Epirotarum Regis mortis omen. 385. m.

Pythagoras. Vide, *Numa*. Pythagoreorum doctrinam sectatur Virgilius. 235. p. Vide, *Mors*.

Pythij ludi Triptolemi temporibus instituti. 172. p. Pythiæ feminæ cur diuinarent. 242. f.

Q

Quercus Cereri sacra. 112. f. 115. f. Quintus Calaber Iliadem conatur absolueret. 200. p.

Quirites interdum principes viros, proceresque significant. 108. f. 109. p.

R

Raucus sonus non semper insuauis. 121. p.

Ραβδῶχοι, & *ῥαβδῶχοι*, qui & rhapsodi. 79. m.

Reatina tellus tremis. 84. p. Insulæ in eo agro fluctuant. ibid.

Religio est Dei cultus. 48. f. interdum, & pietas vocatur. 49. p. Vide, *Superstitio*.

Rex interdum rectorem, ac præceptorem significat. 172. m.

Rhapsodi qui dicti. 79. p. m. quo colore induti prodirent recitaturi. 79. m. f. quando coeperint. 79. m. f. Poëtarum partiti sunt libros. ibid. f. Vide, *Epica*, *Hipparchus*, *Pisistratus*, *ῥαβδῶχοι*.

Rhenus cur dictus vindex coniugij. 172. p. Vide, *Germani*.

Rhianus Cretensis, qui scripsit Thesalicæ, peccauit contra vnitatem fabulæ. 206. f.

Rhodus cur clara dicta ab Horatio, & Lucano. 101. m. f.

Rhythmus quid Aristoteli. 400. p. 404. p.

Ridiculum est turpitudine sine dolore. 340. f. 341. p. aliud petulans, & vndique petulum aliud honestum, & liberale. 338. f. 339. p. huius causa interdum suppetit ex personarum ridiculis. 341. m. hæ personarum quænam apud an-

tiquos in scena, quauis forma fuerint. 342. & seqq. quæ apud recentiores Italos. 346. p. m. ridiculæ etiam personarum ratione, sensuque carentes. 346. f. 347. vitiorum quoque personarum finguntur. 347. f. interdum causa ridiculi ex rebus ipsis, quæ risum mouent. 341. m. 348. & seqq. Ridiculi ex turpitudine, huc ex erratis genera quinque. 348. 349. dicta ridicula, iocinæ quibus ex locis petendi. 349. 350. 351. carere omni obliuiscenitate debet. 352. f. Vide, *Comædia*.

Risus unde concitetur. 327. f. 328. m. f. 329. p. quidam voluntarius, quidam quasi necessarius. 341. p. interdum ex lætitia sine vlla turpitudine. 341. p. 348. p. Vide, *Officia*, *Senes*, *Serui*.

Romulus, & Remus infantes in Tyberim ex regionis proiecti consuetudine. 172. f.

S

Salmoneus an inuentor tormetæ æneæ. 110. f.

Saltatio. Vide, *Demetrius*. theatralis saltationis genera tria: Emmelia pro Tragoedia, Cordax pro Comædia, Sicinnis pro Satyra. 370. f.

Saturnales dies tres, quinque, septem. 127. f. 128. p.

Satyra vetus suam habuit scenam, suos histriones. 381. m. vitur metro, cantu, & saltu. 404. p. Satyri in Tragoediam cur inducti. 369. p. explosi tandem. 378. p. Vide, *Chorus*, *Pastoritia*, *Poësis*, *Saltatio*, *Scena*.

Σαυγορίς quid græcis. 6. m.

Scena, eiusque membra in theatro. 268. f. 269. eius etymon, & origo. 269. f. inumbrationem significat. 270. p. propria fuit Satyræ ab initio. 381. m. Triplex Scenæ species Comica, Tragica, Satyrica. 270. p. m. 396. f. quid different. ibid. Scenæ ad ostentationem aureæ, argentæ, marmoreæ, ductiles, versatiles. 270. f. in hemicycli formam extruebatur. 271. f. eius carcer, regia, portæ. ibid. in Scena olim res ipsa verè occidebantur aliqui. 307. m. Vide,

- Vide, *Spectacula, Machine, Persona, Satyra.*
 Scena pars Actus in fabula quid. 373. f. an quatuor, pluresue personæ in ea loqui possint. 373. f. 374. p. alia scenarum eiusmodi præcepta. 374. m. f. Vide, *Actus.*
 Scenica poësis vitur oratione; præterea cantu, & saltu tantum in Choris. 396. f. 408. m. Scenicæ omnes versus variè miscent in Choris. 405. f. in his nusquam poëta loquitur. 406. p. Vide, *Poësis.*
 Scriptores olim suum nomen initio operis apponebant. 22. m. conclusiones, siue Epilogos subiungebant. ibid.
 Scylla Nisi in auem, Phorci in scopulum versa. 99. f.
 Senes ridiculi quinam in Comœdia, quoue habitu. 342. p. m. Vide, *Actus.*
 Sententia quid generatim. 455. m. 456. p. m. oratoria, & poëtica. 455. p. simplex, & composita. 455. m. 456. m. cur aliquibus sententijs adiungatur ratio. 456. f. sententia poëtica quid. 457. f. quid in poëmate, ac Tragœdia. 261. m. Rhetorum argumentationi respondet. ibid. à moribus quid differat. 261. f. 262. p. eius partes, siue officia quinque. 262. f. qualis Tragœdiæ esse debeat. ibid. Vide, *Elegia, Poëma.*
 Serpens Marti facer. 112. m. 115. m.
 Sertius Poleas parasitus: eiulque Epitaphium. 344. 345.
 Serui ad risum excitandum quo habitati in Comœdia. 345. m. Seruus aduersitor quid. 345. f.
 Sesostris Rex Aegypti Iasonis vsus nauis. 106. f.
 Seuerus Septimius Imperator dictus Pius. 51. m. mirificè lætatus, cum accepit se in bello esse moriturum. 34. f.
 Sibyllæ cur vaticinata. 243. m.
 Sicilia vi ne maris, an Neptuni tridente à continenti diuisa? 88. 89. quando in eam migrarint Græcorum coloniar. 45. p.
 Sicinnis quid. 370. f. Vide, *Saltatio.*
 Silenus Deus reconditæ sapientiæ. 380. f. Vide, *Passoritia.*
 Silius Italicus peccaueritne in suo poemate contra fabulæ vnitatem. 207. p.
 Similitudo. Vide, *Castice, Idolum.*
 Simonides Epiculinè poëta, an Elegiacus. 390. m. 410. m. f. quo tempore vixerit. 410. f.
 Simulus, res Romanorum omnes vno complexus poemate, contra vnitatem fabulæ peccauit. 206. f.
 Sisyphus quid sua poena significet. 236. p.
 Σίτς quid significet. 343. p.
 Socrates ex melancholia multa præfensit. 242. m. carpitur ab Aristophane vt contemptor Deorum. 347. m. Vide, *Philosophi.*
 Solon leges Elegiaco scripsit carmine. 389. m.
 Solutio fabulæ. Vide *λύσις.*
 Somnia cœlestia cur cornibus, terrestria ebori comparantur. 145. m. eorum portæ duæ doctorem disputationibus attritæ. 144. f. cur cornea vera, eburnea falsa. 145. f. 146. p. f. an aliud quid significant. 146. m. cur eburnea magis, quàm cornea eductus Aeneas. 147. 148.
 Spectacula tragica, siue atrocia amouenda à scena, & cur. 306. 307. 308. an aliquando ea concesserit Aristoteles. 308. m. f. 309. p. quæ spectacula Romani exhibuerint Imperatores. 307. m. 371. m. Vide etiam, *Apparatus, Tragædia.*
 Stannum pro ære, ferreus. 15. f. 107. m.
 Stasimus in choro quid. 288. p. m. quam sedem habeat in Tragœdia. ibid.
 Statius poëta Neapolitanus, non Tolo-sanus. 70. p. contra vnitatem fabulæ peccauit in Achilleide. 205. f. 206. p. & in Thebaide. 206. m.
 Stoici voluntariam mortem probant ad vitandas misérias. 132. m.
 Strophe propria est Dithyrambicæ, Lyricæque poëseos. 281. p. 402. f. ad choros Tragœdiæ translata. ibid. quid Strophe, Antistrophe, Epodos. 281. p. Vide, *Chorus, Dithyrambus.*
 Στροφεὶον machina quid. 272. m.
 Styx quid Platonicis. 235. f.

R E R V M.

Superstitio antiquis existimata religio .

53.f.54.p.

Sylua ad aquas Cutilias mobilis. 84.m.

f. aliæ item in Nymphæo, dictæ Sal-
tuæres. ibid. & in Tarquiniensi lacu.
ibid.

Syluius num Aeneæ senî natus , an vita

iam functo. 142 f. 143. p. f. Alijs credi-
tus Ascanij filius. 144. p.

Syracusæ nullo die non cernunt Solem.

101.f.

Syrma vestis tragica quid. 273. m.

T

T Antalus auari cruciarum sua pœ-
na significat. 226. m. 235. f.

Tarquinius Superbus eos, qui sibi mor-
tem consciuerant , addixit cruci .
134. p.

Taurus quibusnam Dijs non immolare-
tur. 82. m. eum immolare Ioui, piacu-
lum. 83. p. Lunæ mactabatur. 115. p.

Terentius Latinis Comicis præstat om-
nibus. 336. f. eius Andria duas actio-
nes habet. 353. f. 363. m. 364. Vide,
Plautus, Argumenta.

Terræ nonnullæ tremunt . 84. p. Terri-
genarum lancea quid Aristoteli. 297.
f. 298.

Tectudines Troglodytis habitæ pro
Dijs. 114. p.

Teucer in Phrygiam deduxit coloniam.
71. m.

Theatrum à quibus scriptoribus expli-
cetur. 266. f. eius schema ex Vitruuio.
267. 268. constat cuneis, orchestra,
pulpito, prosœnio, podio, scena, ho-
spitalibus , valuis regijs , & hospita-
lium porticu. ibid. Vide hæc suis lo-
cis.

Thebanum bellum omnium, quorum
extat apud Græcos memoria, anti-
quissimum. 40. p.

Theocles nonnullis inuentor Elegiæ .
383. f.

Theodorus. Vide, *Metamorphosis.*

Theusæ redieritnè ab inferis, an ibi
perpetuo manserit. 127. 128. inuen-
tor fuit saltationum in Choris. 281. f.
402. f.

Thespis an inuentor Tragœdiæ. 250. m.

faciem minio primus illeuit. 273. p.

Threni carmen lugubre , à quo inuen-
tum. 387. p.

Thule insula an supernatauerit ali-
quando. 98. f. 101. p. cur dicta nigra.
101. m.

Thymele. Vide, *Pulpitum.*

Tibicines in Comœdia substituti pro
Choro. 356. m. 368. f. Tibiarum modi
præcipui Doricus, Aeolicus, Lydius,
Phrygius, Ionicus. 356. f. 357. p. tibia
vetus, & noua. 357. f. 358. tibiæ pares,
& impares . 358. p. dexteræ, & fini-
stræ. 358. m. f. Phrygiæ, & Sarrhanæ.
359. p. m.

Titulus. Vide, *Comœdia, Poëma.*

Tityus sua pœna libidinis cruciatum,
nobis significat. 226. m. 235. f. vultus,
conscientiæ lacerationem. 235. f.

Togata. Vide, *Comœdia.*

Tormenta ænea, vulgo a sonitu, bombo-
que bombardæ dictæ, fuerintnè anti-
quis temporibus. 110. f. 111. p. Vide,
Salmonæus, Artemisius, Eutropius.

Trabea quid. 333. f. Trabeata. Vide, *Co-
mœdia, Melissus.*

Tragicocomœdia an dramatis genus
sit à Tragœdia, Comœdiaque diuer-
sum. 318. f. 377. m. f. 378. p. nomen hoc
à Plauto per iocum confictum. 319. f.
tertium hoc dramatis genus, ex fine,
personisque longè dissimilibus coag-
mentatum , non videtur idoneum .
320. p. qua ratione tamen defendi
possit. 378. m. Pastoritiæ Italarum .
Tragicocomœdiæ. 336. f. 378.

Tragœdia dicta ἀπὸ τοῦ τραγῶν, hoc est
ab hîrco , & cur. 249. f. 250. p. Bac-
chi laudes initio continebat . ibid.
quinam eius inuentores. 250. m. fan-
tiquissimum est poëseos genus . ibid.
quinam poëtæ Tragici. 250. f. expli-
catur eius definitio. 251. p. m. est imi-
tatio personarum illustrium. 251. m.
finis eius. animi metum, & commise-
rationem abstergere. 251. m. f. 252. m.
f. 319. m. purgat etiam audaciam, &
crudelitatem. 340. m. inuenta ad prin-
cipes viros in officio continendos .
337. f. 338. p. immerito eam Proclus,
&

& Plato à Repub. ablegarunt. 252. m. eius utilitates. 253. m. Partes eius tum quantitatatis. 254. p. 412. f. Vide, *Poëma*. tum qualitatis. 254. p. 412. p. Vide ibidem. intra vnus tantum Solis ambitum concludi debet. 255. m. 326. f. cur rem à principio non ordiatur. 255. f. terminus eius tum naturalis, quem rei natura postulat, tum artificiosus, quem imponit clepsydra. 256. p. m. tragica sententia qualis esse debeat. 262. f. 263. p. eius dicendi genus grandiloquum. 263. m. f. demittit scelerum interdum. ibid. an soluta oratione conscribi possit. 264. p. m. an alio carmine, quàm iambico. 264. f. 265. p. an hexametro, siue heroico. 265. p. f. 325. 326. an elegiaco. 265. f. an vario carmine. 265. f. 266. p. Tragica vestes variae. 273. m. f. qualis initio, qualis postea Tragœdia fuerit. 276. f. 277. p. Tragœdia composita, siue implexa, quæ peripetiam, vel agnitionem, vel vtrumque habet: simplex, quæ his caret. 292. m. 295. p. f. 363. p. à Tragœdia spectacula atrocia amouenda. 306. 307. 308. Insigniter scelesti homines ad principes in Tragœdia partes agendas minimè apti. 309. f. 310. m. & cur. ibid. & 317. m. f. 318. p. ne excellenti quidem probitate, & sanctitate præditi. 315. 316. & cur. 316. aptissimi qui nec virtute, nec vitio insignes sunt. 318. etiam is, qui eadem perpetravit, interdum commiseratione dignus est habitus, & persona apta Tragœdiæ. 310. f. 311. p. an censenda sit Tragœdia, quæ felici exitu terminatur. 311. m. 318. f. 319. p. f. 376. m. Tragœdia simplex, & composita non est idem Aristoteli, quod fabula simplex, & composita. 311. f. simplex pulcherrima, & quæ. 312. m. f. non est idem Aristoteli optima, & pulcherrima. 313. m. f. 314. cur in paucis familijs versari dicatur ab Aristotele. 310. f. 322. p. cur vera nomina usurpet. 162. m. 322. p. aliqua tamen consingi possunt. 322. m. interdum & nomina omnia, & rem ipsam consingit. 322. m. f. huiusmodi tamen Tragœdia

imperfectissima. 323. p. vim suam, etiam si sola legatur, hoc est sine apparatu, & scena, retinet. 324. p. cur videatur Epica inferior. 323. f. 324. illi tamen præstat. 324. f. 325. 326. maiorem habet vnitatem, quàm Epica. 326. f. vitur metro, cantu, & saltu. 404. p. differt ab Epica, quod nullam humilem personam imitatur. 404. m. Vide etiam *Apparatus*, *Aulæa*, *Chorus*, *Commus*, *Comœdia*, *Corbunus*, *Epica*, *Episodium*, *Error*, *Exodus*, *Fabula*, *Parodus*, *Persona*, *Poësis*, *Poëma*, *Prologus*, *Protasis*, *Salutatio*, *Scena*, *Sententia*, *Stasimus*, *Sirrophe*, *Syrma*, *Thespis*.
Transformationes. Vide, *Metamorphosis*.
Tribus Romanis vnde dictæ. 280. f.
Triphiodorus Aegyptius Iliadem conatus absoluerit. 199. f. idem bellum Marathonium scribens contra fabulæ vnitatem peccauit. 206. m.
Triremis fabricata post bellum Troianum. 106. f. eam molitus Amocles Corinthius. ibid. pro quauis naui sumitur. 108. m.
Troia an dicenda barbara ciuitas. 71. 72. fuit Græcorum colonia. 71. m. f.
Typhoeus quid græcis significet. 249. f.
Tucca, & Varus quid abstulerint ex Aeneide. 73. m. 74. p.
Tunicata, & Tabernaria. Vide, *Comœdia*.
Tyberis fluuius dictus cæruleus. 177. f. & cur. 179. m. f. 180. p. an potius albus, vnde & dictus Albula. 177. f. à Tybri Albanorum Rege nomen accepit. ibid. flauus poëtis dictus, idest pulcher. 178.
Typhoeus sepultus in Arimis in Syria. 175. m. f. 176. p. an in Insula Pithecusæ. 177. p.
Tyrannus dictus Rex quiuis, etiam iustus. 107. f. 108. p. tyrannis à Platone minimè laudata. 108. p.
Tyrtæus animos militum Elegiaco accendit carmine. 390. p.

Vacationes, hoc est abstractiones à corpore septem. 241. f. 242. 243. eæ sunt Platonici diuinandi causæ. ibid.

Vaccæ Momemphitis pro Dijs habitæ. 114.p.

Valentinianus Imperator dictus Pius. 51.m.

Valuæ Regiæ, & hospitalium quid in Scena. 269.p.m.

Varrones duo. 393. f. Atacinus scripsit Argonautica. 206. m. yter scripserit Elegos. 393. f. 394.p.

Vaticinium poëtarum an obscurum esse debeat 29.m. 32.p. proprium est Sacerdotum. 187. f. & morientium. 188. 189. num interdum quoque viuentium. 189.m. Vide, *Diuinitio, Morientes, Sibyllæ*.

Velia oppidū in Lucania à Seruio Tulio Rege conditum. 122. p. dicta olim Elea, ab *ἄλος*, hoc est palude. 123.m. Dicta, & Elea ab eiusdem nominis fluuio. 125. m. Velinus portus palustrem significat. 123.m.

Veni in eam regionem non aspirant, vbi vtres edito in loco deligati suspenduntur. 223. f. 224.p.

Venus duplex. 75. f. 239.m. interdum pro recta etiam ratione sumitur. ibid. Veneris templum Corinthi mille meretricibus refertum. 69. p. Vide, *Columba*.

Viola, cum sit pallens, cur dicta purpurea. 179.p.

Vir vnde dictus. 74.f.

Virescere prima producta, vires recuperare. 178. f. 179.p.

Virgilius triplicem vitam triplici opere adumbravit. 22. f. 23. p. iisdemque libris triplex dicendi genus complexus. 459.m. an Homero præferendus. 28. 29. 244.m. non Homeri solum, sed etiam Apollonij, aliorumque imitator. 42.m. An Aeneida in libros diuiserit. 80.p. Icasticen, phantasticenque permiscuit. 120.m. defecit. si Macrobio credimus, vbi Homeri ductu caruit. 149. f. ab Oratoribus dignus ex-

planari. 210.m. imò & à philosophis. 211. f. 212. p. autor, parenque eloquentiæ. 210. elegantissimus Orator. ibid. vel ipsi Ciceroni à nonnullis antepōnitur. 210. f. omne genus eloquentiæ complexus. 211. p. Vniuersitatis exprimit varietatem. ibid. etiam in Allegorijs imitator Homeri. 218. p. quas operi alpergit suo. 218.m. f. libri eius reconditam continent philosophiam. 218.m. f. est Poëtarum Plato. 220. m. moralia magis, quam naturalia suo in poëmate adumbravit. 227. & seqq. Theologus, & Pontificij iuris interpres. 227. f. excutit omne penu philosophiæ. ibid. liberalium artium doctor. ibid. moralis præsertim philosophiæ. 229. m. 230. p. 231. f. philosophiam Platoniam, Pythagoricamque expressit. 232. 235.m. Vide etiam *Aeneis, Alexander, Dantes, Episodum, Gordianus, Homerus*.

Virtus in prudentiam, fortitudinem, temperantiam, iustitiam quadripartito diuiditur. 238. p. 239. f. 240. aliter à Plotino, in purgantes, purgati animi, politicas, & ideas. ibid. vel in otiosas philosophorum, & actuosas magistratum, & mistas. ibid.

Vlysses viri prudētis symbolum. 230.m.

Vmbra. Vide, *Animæ*.

Vrbes à fluminibus nomen sumpsere multæ. 125.m.

Vrba cœlestis num sola non occidat. 11.m. 25.p.

Vulcanus faber vniuersitatis molitionem à Dijs cum voluptate exceptam significat allegoricè. 215. f. 216. cur Scamandro, Xanthouë fingatur contrarius. 222. f.

X

Xanthus fluuius. Vide, *Vulcanus*. *Ξανθός*, idest, flauum epitheton pulchritudinis apud græcos. 178.p.

Xenophanes Colophonius quæ ratione Homerum defenderet. 5.m.

Z

Zeta litera à *Ζ* dicta. 167. f. Zoroaster diuinasse creditur. 242. f. Vide, *Philosophi*.

Ζωότερον quid Homero. 9. f. 10.p.

SYLLABVS AVTORVM, qui toto in opere vel citantur, vel illustrantur, vel refelluntur.

BVLENSIS To-
stus. 210. f.

Adrianus Turnebus
citatur. 102. m. 143.
m. 168. m. refellitur.
123. m. defensor Vir-
gilij. 2. p.

Aelianus var. histor.
79. m.

Aeschylus Poëta in Tragœdia, septē ad
Thebas. 40. m. Perse. 279. p. 290. f.
Promethæo, & Agamemnone. 372. f.
libro non adnotato. 142. m.

Agathias historicus. 111. p.

Agathosthenes philosophus. 99. m.

Albericus Gentilis. 39. m.

Alciatus Andreas Iurisconsultus. 124. f.

125. 128. f. 143. f. 168. p. f.

Alexander Aphrodisiensis philosophus.
13. p. m.

Alexander Paccius Interpres Aristote-
lis. 5. f. 12. f.

Alexander Piccolomineus citatur. 3. m.
f. 294. p. 309. p. 316. f. 355. m. 395. p. re-
fellitur. 125. p. 329. p.

Alexis Poëta Comicus in Lino. 44. f.

Angelus Politianus. Vide, *Politianus*.

Antipater Sidonius in Anthologia. 68. f.

Antiphates Poëta Comicus. 98. m.

Apollonius Rhodius. 43. f. 66. p. m. 104.
m. f. 105. 109. m. 139. m. 140. m. 152. m.

Appianus Alexandrinus historicus. 47. p.

Apuleius Madaurēsis de Mundo. 272. m.

Aristophanes Poëta Comicus in Auius.
100. p. 374. p. Raris. 374. reprehendi-
tur in Rhanis. 346. f. in Nebulis. 347.
p. in Auius. 347. f.

ARISTOTELES Stagiritēs Phi-
losofus.

Loci ex eius Poëtica.

Ex Capite primo multa strictim expli-
cantur. 396. f. 397. 398. de auletica, &
citharistica num distinctæ sint formæ
poëtices. 397. p. cur tanquam species

poni videantur. 383. f. Poësis est imi-
tatio. 395. m. 328. p. qualis, quarumue
rerum. ibid. & seqq. qua nota differat
ab alijs imitationibus, quæ poëtica
non sunt. 396. m. & seqq. Poëtica ge-
nera qua ratione secernantur inter
se. 396. f. 401. f. & seqq. Oratio metrica
instrumentum est, nō vis intima poë-
seos. 355. m. varijs siue mistis metris
non vitur Epopoëia. 405. f. 410. f. So-
cratici Sermones, Sophronis, & Xe-
narchi Dialogi inter poemata nume-
randi, & cur. 264. m. disciplinæ, ea-
rumque præceptiones non sunt ma-
teria poëseos. 410. f. 411. f. legum
poësis, hoc est *νομμν*, seu *νόμων* (quæ
male legitur, Mimorum, poësis, apud
Latinum Interpretem) est Dithyram-
bicæ pars. 389. f. 396. f. 400. p. Ep-
opoëia præstantiores, medios, infimos
imitatur. 405. p. Tragœdiæ inuento-
res. 250. m.

Ex secundo. Imitatio ex delectatione
nata est; nobisque natura insita. 159. f.
Iambus senarius debetur omnino
Tragœdiæ. 264. f. 325. 326. Comœdiæ
definitio. 327. f. 328. risus, Comœdiæ
propositus, unde nascatur. 340. f. 341.
Tragœdiæ imitatio intra vnum diem
compelli debet. 255. m. an recitatio
diem vnum explere debeat. ibid.

Ex tertio. Tragœdiæ definitio explica-
tur per partes. 251. p.

Ex quarto. Mores emendare, est homi-
nis actiones ad felicitatem dirigere.
231. p. id quod etiam facit Poëta. ibid.
Fabula est synthetis, seu constitutio
rerum. 452. p. Mos, & morata oratio
quid. 453. f. 454. p. m. Sententia quid
sit. 457. f. quid eius proprium. 261. m.
& seqq. Dictio poëtica quæ & quo-
tuplex. 263. m. in moribus effingendis
imitandus pistor. 257. f.

Ex quinto. Fabula, quasi corpus, princi-
pio

- pio constat, medio, & fine. 59. f. 61. p. quid principium. 59. f. quid finis. 441. f. Fabulæ disponendæ ordo. 62. p. m. 63. p. Explicatur totum illud caput de magnitudine, & dispositione fabulæ. ibid. & 254. f. 255. f. 256. f. 452. conditiones fabulæ. 256. p. duplex Tragoediæ finis, ac terminus à clepsidra, & à rebus. 256. m. f. 441. f.
- Ex sexto. Vnitas fabulæ quæ, quanta uel esse debeat. 201. f. 202. p. 203. f. 205. 207. totum explicatur caput. ibid. & 256. f. 257. p.
- Ex septimo. Explicatur totum. 320. f. 321. 332. Historici, poetæque discrimen. 230. m. 320. f. 321. p. m. 322. p. m. Comœdia fingit res, & nomina. 362. m. an hoc etiam facere liceat in Tragoedia. 320. 321. 322. Agathonis Tragoedia *Flos*. 322. Credibile, & uerosimile quid sit. 162. m. 195. p.
- Ex octauo. Fabulæ Episcodicæ deterimæ. 94. f. Episcodica fabula quæ. ibid. Episcodia necessaria, & uerosimilia, esse debent, & quæ sint eiusmodi. 95. 96. de Episcodijs rursus. 257. Historiones interdum fabulâ plus æquo producant. 371. f.
- Ex Nono. Fabularum alia simplices, alia implexæ. 292. p. quæ simplices, quæ uel implexæ. 292. 293. 363. p. Agnitionis definitio. 293. f. diuisio. ibid. altera diuisio. 297. p. perturbatio quæ pars fabulæ. 308. m. f. 309. f. fabula pathetica quæ. ibid.
- Ex Decimo. Partes quantitatis in Tragoedia. 275. f. Prologus. ibid. & 276. p. Episcodium. 276. m. 279. p. Epodus. 277. f. Parodus, Stasimus, Commus. 287. f. 288.
- Ex Vndecimo. Fabula simplex, & duplex. 364. p. 365. m. neque insignitè probi, neque insignitè scelesti debent induci. 315. 316. 317. atrocia spectacula è scena submouenda. 306. 307. etiam ij, qui grauissima scelera perpetrarunt, interdum commiseratione digni. 310. m. Tragico comœdia fabula uidetur indicari, sed non probari. 420. p. 377. f. 378. m. quatuor errandi genera in Tragoedia. 304. 305. 309.
310. 311. 312.
- Ex Duodecimo. Mores rectè expressi quatuor habere conditiones debent. 258. f. sint probi. ibid. conuenientes personæ. 259. p. similes. 259. f. æquabiles. 260. p. solutio fabulæ naturalis, ac plana probatur Aristoteli. 296. m. non tamen artificiosa, & per machinam. ibid. peccant Poetæ cum personæ tribuunt mores ei non congruentes. 35. f. mores rectè expressi picturæ similem fabulam faciunt. 257. f. Totum caput breuiter explicatur. 258.
- Ex Decimo tertio. In quo agitur de agnitionum, solutionumque; vario genere, multa ac pene totum explicatur. pag. 297. vsq. ad 304.
- Ex Quintodecimo. Nomine poematis intelligitur interdum ipsa princeps actio sine Episcodijs. 63. m. 277. p. m. Episcodia esse debet in dramate breuius; in Epopœia longiora. ibid. & 421. m.
- Ex Sextodecimo. Connexio, & solutio fabulæ varia. 291. m. 292. p.
- Ex Decimo nono. Sententia quid sit; quid eius proprium. 261. p. 457. f. quomodo differat à moribus. ibid. sententiæ officia quinque. 262. f.
- Ex Vicesimosecundo. Epica vnum corpus efficere debet, & vnum opus, principio, medio, & fine constans, haud minus quam Tragoedia. 61. p. m. 62. p. vnitas Homerice Iliados. 209. p. versus heroicus grauissimus. 265. p. humidissimus, & maxime stabilis. ibi. Epici Poetæ loqui per se parum debent; inducere loquentes frequenter. 28. p. in eo omnes vincit Homerus. ibid. quod est mirabile, delectationem parit. 160. p. ideo Poeta sequitur admirabile. ibid. & 217. p. m. errata quædam Poëtarum, quæ dicuntur 217. 2. 80. f. huiusmodi videri potest expositio Ulyssis in patriam à Phæacensibus. 81. p. defenditur ab Aristotele. ibid.
- Vicesimum tertium, ubi traduntur defensiones Poëtarum, explicatur totum pag. 3. vsq. ad 20. Præterea. 107. p. m. 110. m. 113. f. 120. p. 127. f. 138. f. 160. m. 163. m. 176. p. & alibi.

SYLLABVS

Vicesimum quartum, ubi comparatur
Tragedia cum Epopœia, explicatur
totum. 323. f. 324. 325.

Poëtica liber Aristotelis, non videtur
absolutus. 216. m. 329. p. quinam illum
explicarint. 395. p. m.

Loci ex alijs libris Aristotelis.

Ex 1. Rhetor. 204. m. ex 2. Rhetor. 7. f.
258. f. 315. m. 455. m. 456. f. ex 3. Rhe-
tor. 68. p.

Ex 1. Ethic. 204. m. 230. f. ex 3. Ethic. 32.
m. 36. p. 133. f.

Ex 7. Polit. 173. p. ex 8. Polit. 251. f. 252. f.
340. f. 357. m.

Ex Problematis. 74. f. & 204. m. 389. f.
400. p. ubi de nomice, seu legali poë-
tica specie; quod habetur sect. 19.
probl. 28.

Ex libro de Mundo. 166. m. 272. m.

Ex Meteoris. 88. f. lib. de Memoria. 301.
f. de histor. anim. 174. p. lib. 2. de ge-
ner. animal. c. 4. post med. 258. p. de
admir. audit. 206. f. ex libro de locis
Homeri, qui non extat. 212. p. ex alijs
eius libris 190. f. 242. m. 395. m.

ARTEMON Milesius. 182. f.

Athenæus Dipnosoph. 36. m. 44. f. 45. f.
69. p. 191. f. 205. m. 253. p. 260. f. 389. f.

D. Athanasius Alexandrinus. 308. f.

Attejus Capito. 82. m.

Auerroës Cordubensis. 203. p. 256. p. de-
fenditur. 203. f. discedit ab Aristotelis
mente. 315. m.

D. Augustinus Hipponensis. 42. m. 48. f.
49. m. 153. p. 210. m. 218. m. 232. p.
243. f.

Aurelius Prudentius. 121. m.

Aufonius Gallus Poëta, 21. m. 42. f. 64. f.
143. f. 333. f.

BARBARVS. Vide, *Daniel.*

Bernardus Saracenus. 374. f.

Bessarion Cardinalis. 108. p.

Boëthius Seuerinus philosophus. 386. f.

Brodæus Ioannes. 39. m.

Budæus Gulielmus. 266. f. 366. f.

CALLINVS Poëta Elegiacus.
390. m.

Callimachus Poëta in Elegia de lau-
cro. 448. f. 449. eius erratum. 4. m. eius
anachronismus. 46. p.

Calpurnius Siculus poëta Bucolicus.

381. p.

Canterus. Vide, *Gulielmus.*

Cassiodorus Aurelius. 266. f. 269. f.

Castellutius Ludouicus citatur. 82. p.

149. f. 395. p. 405. p. refellitur. 354. f.

355. p. rursum. 355. m. reprehendit

Aristotelem. 317. p. refellitur. ibid re-

prehendit Homerum, & Virgilium.

28. p. 80. f. 86. f. 94. 95. 122. p. 162. 163.

186. f. refellitur his ipsis locis. 29. 30.

81. 87. 95. 96. 97. 163. 164. 187.

Catullus poëta citatur. 83. f. 109. m. 178.

m. 407. f. 461. m. 462. f. 464. p. eius ana-

chronismus. 43. f.

Cerda Ludouicus. 194. f.

Cesellius Vindex Virgilium redarguit.

141. f. eundem defendit. 142. f.

Chrylippus philosophus. 225. p.

M. C I C E R O Orator. Epist. ad Att.

21. m. ad Famil. 243. m. ad Q. fratrem.

372. m. de Inuent. 48. p. de Orat. 114.

p. 349. f. 351. p. Orat. ad Brut. 352. m. f.

pro Sex. Rosc. 340. m. in Verr. 101. f.

350. m. pro Plancio. 49. p. pro domo

sua. 49. p. pro Mil. 310. m. Philippic.

183. f. Tuscul. 33. f. 72. m. f. 72. f. 225. f.

406. f. de Finib. 21. m. de Nat. Deor. 26.

p. de Diuin. 198. m. in Academ. 179. p.

de Senect. 169. f. de Amic. 343. m. de

Offic. 352. f.

Claudianus poëta. 51. f. 88. p. m. 171. m.

173. m. permutat Laidis patriam.

68. f.

Clemens Alexandrinus. 98. m. 206. f.

335. m.

Coelius Rhodiginus. 185. m. 266. f.

Columella de re rust. gallos gallinaceos

iubatos appellat. 66. f. 67. p. violam

purpuream. 179. p.

Concilium Bracarense. 236. f.

Cornelius Gallus Elegorum scriptor.

459. m. f. 460.

Cronius. 217. m.

Q. Curtius historicus. 155. m.

Cyrillus Alexandrinus. 221. f.

DANIEL Barbarus in Vitruu.

268. p.

Dantes Aligherius Statij permutat pa-

triam. 69. f.

Dares Phrygius. 49. f.

Demetrius Phalereus philosophus. 153.

m.

m. 407. m.
 Demosthenes Orator, 183. f. 343. m.
 389. m.
 Didymus, 145. m. 385. f. 400. p. 402. m.
 409. m.
 Dio historicus, 132. p.
 Dio Chrysostomus, 60. p. m. 185. p.
 Diodorus Siculus historicus, 114. p.
 Diogenes Laërtius historicus, 205. m.
 389. m. 410. f.
 Diomedes Grammaticus, 265. p. 273. m.
 274. f. 329. m. 330. p. 373. f. refellitur.
 285. p.
 Dionysius Halicarnassensis historicus re-
 prehendit Thucydidem, 182. m.
 Dionysius Lambinus. Vide, *Lambinus*.
 Dioscorides de re medica, 37. m.
 Donatus Grammaticus, 23. m. 210. m.
 227. f. 232. m. 274. m. 340. m. 345. f. 363.
 p. f. 373. m. 374. p.
EMPEDOCLES philosophus.
 14. p. 221. m. vtres suspendit ad
 inhibendos ventos, 223. f.
 Ennius Poëta, Medea, 21. m.
 Ephæstion, 205. f.
 Epicharmus poëta Vlyssæ naufragi re-
 prehensus ab Arist. 36. m. 260. f.
 Epigrammata græca, 167. f. 171. m.
 Erythraeus Nicolaus, 178. f.
 Etymologicon græcū, 140. f. 280. m.
 Euripides Poëta Troadibus, 98. p. 99. m.
 275. m. Helena, 174. f. Hippolyto, 275.
 m. 286. p. Rheto, 279. p. 290. f. Andro-
 macha, 265. f. 286. f. 289. f. Iphigenia
 latē, 299. m. 300. Medea, 304. f. Hecuba,
 372. f. Cyclope, 377. f. qua ratione
 se defendit, quod dixit esse peieran-
 dum, 7. f. euerit seriem temporum,
 44. f. 45. p. reprehenditur ab Aristotele,
 260. f. 261. p. reprehenditur in He-
 cuba, 354. m.
 Eusebius Casariensis, 47. p. 69. f. 70. m.
 216. p.
 Eustathius in Homerum, 213. m. 215. m.
 217. f. 348. m. in Iliadem, 176. p. 188. m.
 200. p. in Odysseam, 110. f. 144. f. 145.
 m. 223. m. in Dionysium Afrum, 88. p.
 205. f.
FAVSTVS Victorinus, 281. f.
 402. m.
 Festus Grammaticus, 266. m. 380. m.

L. Florus historicus, 156. f.
 Fracastorius Hieronymus, 461. m. sup.
 Franciscus Bonamicus, 395. m.
 Fronto Grammaticus, 180. p.
 Fulgētius Placiadis Mythologus, 219. m.
 Furius poëta, 178. f.
GALENVS medicus, 98. m. 171.
 p. 184. m. 225. p. m. 257. m. defendit
 dñt Homerum, 152. f.
 Gallus. Vide, *Cornelius*.
 A. Gellius citatur, 122. p. 167. p. 178. f.
 183. f. 184. p. 272. m. reprehendit Vir-
 giliū ex Phaurino, 92. p. m. & ex
 Higyno, 123. p. 127. p. ex Apollinari, &
 Celesio, 141. f. 142.
 Germanus in Virgil, 193. p.
 Giraldus Lilius, 205. f. 207. p. 266. f. 307.
 m. 390. m. 410. m. 459. f.
 D. Gregorius Nazianzenus, 190. f.
 Gulielmus Canteus, 143. p.
 Gulielmus Modicius defendit Virgiliū.
 2. p. 71. m. 118. p. 150. m.
HARPOCRATION, 390. m.
 Heliodorus Aethiopic, 400. m.
 409. m.
 Herodorus historicus, 89. m. 114. p. 115.
 p. 164. f.
 Hesigonus historicus, 99. m.
 Hesiodus poëta, 225. p. f.
 Hesychius, 177. f.
 D. Hieronymus, 210. f. 218. m. 243. m.
 353. p.
 Hieronymus Robertellus citatur, 36. m.
 266. m. 293. m. 297. f. 309. p. 384. m. 395.
 p. Lambinum reprehendit, 16. m. re-
 prehenditur, 3. f. 12. f. 13. p. 315. f.
 Higynus. Vide, *Iulius*.
HOMERVS Poëta.
Loci ex eius Iliade.
 Iliados argumentum, & scopus, 201. m.
 206. m. 208. f. 209. p.
 Ex libro Primo, Mulosnē, an custodes,
 cāctus lues primum interemerit, 8.
 m. 59. p. quid sibi velit Deorum risus
 ex claudicatione Vulcani, 215. m. f.
 216. p.
 Ex Secūdo, Defenditur Homerus à Pla-
 tone reprehensus, quod dixerit som-
 num allegatum ab Ioue ad decipien-
 dum Agamemnonem, 11. f. 12. 13. quid
 sit Deos dormire, 19. m. Theristes ho-

- mo turpissimus, & caprarij, subulci-
que inducuntur ab Homero in Epi-
poeia. 404. f. cur Nireus tam verbosè
pulcher in Catalogo describatur, cu-
ius postea nulla mentio. 152. f. 153. p.
an *ὁ γὰρ οὐκ* non est vox cōposita. 175.
f. 176. p. quem sequatur ordinem in
militibus enumerandis. 181. f.
- Ex Tertio. Defenditur Homerus, quòd
Menelaum inducat in Iouem maledi-
cta iactantem. 7. m. f. Ex eodem tertio,
ac sexto: Cristas galearum antiqui fe-
cerunt ex caudis, ac iubis equinis.
67. p. m.
- Ex Nono. Quid Homerus intelligat, cū
Achilles Patroclum iubet hospitibus
præbere *ζῶν δάρεον*: significetne vox
illa, *festinantes*; an *vinum meracius*.
9. f. 10. p.
- Ex Decimo. An credibile sit in Græco-
rum exercitu omnes dormisse, præter
Agamemnonem. 10. f. 11. p. cur idem
dicatur intempesta nocte, cū esset
in stratis, respicere campos Troianos.
10. f. cur Diomedes halas humi defi-
xas habere, non intenas in hostem.
6. m. f. Dolon turpis an rectè dicatur
pedibus pernix. 9. p.
- Ex Undecimo. Semidei epulaturi sedet.
109. m.
- Ex Quintodecimo. Hector, penè solus
in fugam Græcos omnes auertens, an
rectè fingatur. 3. f.
- Ex Decimosexto. Patroclus moriens cur
imminentem interitum denunciare
possit. Hectori vaticinans. 183. f.
- Ex Decimoseptimo. Achilles equi plorā-
tes ex obitu Patrocli. 192. f.
- Ex Decimo octauo. Achilles otreæ cur
dicantur stannæ. 15. f. 107. p.
- Ex Vicefimo. Dij cur inter se contrarij,
ac pugnautes. 221. f.
- Ex Vicefimo secundo. Hectoris, Achil-
lisque monomachia an probabilis.
197. p. Hector moriens Achilli vati-
cinatur obitum. 189. p.
- Ex Vicefimo tertio. Columba proponi-
tur istibus iaculatorum in funere
Patrocli. 12. p.
- Ex Vltimo. Ilias absoluitur Hectoris o-
bitu, ac sacro. 199. p.
- Odyssæ scopus, argumentum, consti-
tutio. 63. m. 227. p. 312. p. Vnica actio
continetur. 201. f. 207. m.
- Ex libro primo. *Dic mihi, Musa, virum*,
idoneum initium. 417. m. cur conci-
lium Deorum inducatur. 27. m.
- Ex secundo. Cur Telemachum comiten-
tur duo canes. 8. f. Icarus, pater Pe-
nelopes, an Lacedæmonius. 16. f.
- Ex Quarto. Telemachus de patre scisci-
taturus ad Menelaum proficiscitur.
16. f. 17. p. an Homerus significet eo-
rum, qui moriuntur in aquis, etiam
animam interire. 35. m.
- Ex Quinto. An rectè solam Vrsam non
occidere dixerit Homerus. 11. m.
Vlysses obseruans sidera. ibid. p. Vlyf-
ses in naufragij periculo an rectè ge-
mat. 33. p.
- Ex Septimo. Rectenè solus, & sine co-
mitatu ad Alcinoon Vlysses veniat.
28. f. 31. m.
- Ex Octauo. Vlysses ab Alcinoos ex fletu
cognitus. 302. p.
- Ex Nono. Herotes sedent, non discun-
bunt, in mensis. 109. m.
- Ex Decimo. Venti cur vtre conclusi.
223. p. m.
- Ex Vntdecimo. Cur Vlysses stristo gla-
dio sacrificium peragat magicum.
137. p. cur Vlysses apud interos iu-
beat vxori narrare, quæ ibi vide-
rit. 147. m.
- Ex Duodecimo. Inter Scyllam, Charyb-
dimque periticans Vlysses non ge-
mit, sed hortatur socios. 56. p. eius lo-
cū tenent pestare demones, quæ boues,
Soli sacros, occiderant. 112. m.
- Ex Decimotertio. Phæacenses an rectè
inducantur Vlyssim solum, & conso-
pitum in Ithacam reducentes. 80. f.
81. p. 217. p. m. Nympharum antrum
quid significet. 147. f. 217. m.
- Ex Decimonono. Vlysses cognitus ex
cicatrice. 298. m. gemina Somni por-
ta. 244. f.
- Homeri erratum ex Aristotele. 3. m. ex
Platone, & Proclo. 5. p.
- H O R A T I V S poëta. Ex primo Car-
minum Ode prima. 438. f. secunda.

A V T O R V M.

178. p. 419. f. tertia. 429. f. 430. sexta.
408. f. septima. 101. m. 434. f. octava.
440. f. 441. p. duodecima. 408. f. deci-
sexta. 429. m. trigesima secunda. 409.
p. 441. m. 447. m. trigesima tertia. 386.
p. trigesima sexta. 172. m.
Ex secundo. Ode prima. 445. p. decima
tertia. 431. p.
Ex Tertio. Ode tertia. 406. p. 435. 436.
444. f. quarta. 431. f. 432. 433. p. quinta.
433. m. f. 434. vicefima quarta. 411. f.
vicefima septima. 145. p.
Ex quarto. Ode prima. 179. m. fecunda.
406. p. quarta. 174. f. 419. f. 420. p. 428.
429. 441. p. sexta. 68. m. septima.
127. m.
Ex Epodon Ode nona. 72. m. duodeci-
ma. 98. m.
Ex Satyris. 64. m. 103. p.
Ex Epistolis. 16. m. 72. m. 229. p.
Loci ex eius Poetica.
Humano capiti cernicem. 254. f.
Credite Pisanes. 255. p.
Ordinis hac virtus erit. 59. m.
Versibus impariter iunctis. 389. m.
Quis tamen exiguis Elegos. 383. f.
Musa dedit filibus Diuos. 402. m. 403. m.
Et Tragicus plerumque dolet. 264. p.
Intererit multum Dauusne. 335. m.
Aut famam sequere. 259. f.
Si quid inexpertum scena committis.
260. m.
Restius Iliacum carmen. 323. m.
Nec gemino bellum Troianum. 59. p.
200. m.
Semper ad euentum. 59. m. 200. m.
Aetatis cuiusque notandi. 59. p.
Segnius irritant animos. 146. m.
Nec pueros coram populo. 271. p. 306. p.
Quodcumque ostendis mihi sic. 306. f.
307. p.
Nunc minor quinto. 275. f. 372. m.
Nec Deus interfit. 275. m.
--- nec quare loqui personae laborat. 274.
f. 373. f.
Agoris parietes chorus. 284. 285. 286. 287.
Tibia non, ut nunc, orichalco. 357. f.
359. p.
Aspirare, et adesse chorus. 283. f.
Carmine qui Tragico. 250. p.
Mox etiam agrestes Satyros. 278. f.

Vt festis matrona. 263. f.
Ignotum Tragica genus. 250. f.
Vel qui praeextas. 333. m. f.
Vt pictura potiss erit. 258. m. 407. p.
Tyrtaeusque mares animos. 390. p.
IACO BV S Mazonius citatur. 45.
f. 129. f. 395. m. refellitur. 205. f. 372.
m. 396. p.
Ianus Parrhasius. 142. m. 171. f.
Iason de Nores. 308. p.
Incertus poeta. 208. m.
Ioannes Bapt. Pius. 117. m. 139. m. 171. m.
Iosephus Scaliger. 20. f. refellitur. 22. m.
Iouianus Pontanus citatur. 34. m. 89. f.
92. f. 387. m. f. refellitur. 124. m.
D. Isidorus. 49. f. 194. m. 266. f.
Iulianus Apostata. 145. p. 171. f.
Iulius Caesar Scaliger citatur. 22. m. 34.
m. 65. m. 92. f. 93. 123. f. 227. f. 266. f. 271.
f. 280. m. f. 283. f. 291. f. 330. f. 331. m.
341. f. 342. p. 357. p. 358. f. 360. p. 378. f.
384. m. 385. f. 459. m. 461. m. refellitur.
23. m. 124. p. 219. p.
Iulius Capitolinus. 50. f. 218. m.
Iulius Higynus reprehendit Virgilium.
123. p. 127. p. refellitur his locis.
Iulius Pollux. 266. f. 267. f. 268. m. 278. m.
283. f. 288. f. 371. m. 420. f.
Iustinus historicus. 41. f. 42. p. 155. m.
156. f.
Iuuenalis poeta. 114. m. 115. p. 273. f.
LACTANTIVS Firmianus ci-
tatur. 115. p. 133. p. reprehendit
Virgilium. 53. m. 237. p. refellitur. 53.
f. 54. p. 237. p.
Lactantius, seu Lutatius Statij inter-
pres. 159. m.
Lambinus Dionysius citatur. 273. p. re-
prehenditur a Robertello. 16. m.
Lepidus vetus Comicus in Philodoto
fabula. ab Aldo Manutio edita. 355. f.
Lilius. Vide, Giraldus.
T. Liuius Patavinus. 44. m. 144. p. 155. f.
330. f.
Longinus. 405. m.
Lucanus poeta. 55. m. 59. p. 156. f. 164. f.
Lucianus Samosatensis. 114. p. 145. p. 191.
f. 406. m.
T. Lucretius Carus poeta. 118. f. 379. m.
Ludouicus Castelnutrus. Vide, Castel-
nutrus.

Lyco.

Lycophronis interpres. 99. m.

MACROBIUS Aurelius citatur. 85. m. 114. p. m. 128. p. 129. f. 232. p. 368. f. defendit, ac laudat Virgilium. 82. m. 210. f. 218. m. f. eundem reprehendit. 42. m. 149. f. 150. p. 152. p. 181. f. 219. p. refellitur iisdem locis.

Madius Vincentius citatur. 17. m. 303. m. 395. p. reprehenditur. 12. f. 355. m.

M. Antonius Flaminus. 461. m.

M. Antonius Muretus. 147. p.

M. Aurelius Imperator. 51. p.

Martialis poeta. libro primo. 132. m. 307. m. f. quarto. 167. m. sexto. 130. f. octauo. 21. p. decimotertio. 116. p. decimoquarto. 21. p. libro non adnotato. 127. f. 128. p. 133. m. f. 371. m.

Martinus Del rio citatur. 280. p. refellitur. 281. m.

M. Marullus poeta. 43. p.

Mazonius. Vide, *Jacobus*.

Menander Myndius. 191. f. 192. p.

Mimnermus poeta Elegiacus. 390. m.

Minturnus in Poetica. 395. m.

Modicius. Vide, *Gulielmus*.

NAEVIUS poeta. 351. p.

Nifeus Grammaticus. 23. m.

Nonius Marcellus. 169. m.

Nonnus Panopolitanus. 172. p. 205. f.

Numenius Platonius. 217. f.

Nymphodorus medicus. 99. m.

OCTAVIANVS Augustus. 198. f. Olympiodorus philosophus. 129. f. 130. 131. 226. f.

Onofriander Strategetico. 156. p.

Oppianus poeta. 38. f.

Oribasius medicus. 98. f.

Orosius Paulus historicus. 41. f.

Orpheus vates. 43. f.

P. Ouidius Naso. libris Metamorphoseo.

29. m. 44. m. 55. m. 67. f. 85. p. 87. f. 99. m.

103. p. 112. m. 115. m. 167. f. 407. f. 442.

m. Epistolis. 389. p. 447. f. 451. p. de Arte. 46. p. 98. p. f. 393. p. m. Elegijs, siue

Amorum. 206. m. 386. m. 392. f. 393.

f. 418. p. m. 448. p. m. 458. m. 463. f.

465. f. 466. Fastorum. 115. p. 116. p. 415.

f. de Tristibus. 21. p. 35. p. m. 303. p.

393. f. de Ponto. 44. m. 205. m. 299. f. li-

bro non adscripto. 69. m. 112. m. 190. f.

205. f. 457. f. 461. p.

PACCIVS. Vide, *Alexander*.

Patricius Franciscus citatur. 395. f.

406. m. refellitur. 396. p. 410. m.

Paulus Aegineta medicus. 98. f.

Paulus Atriconsulcus. 168. f.

Pausanias historicus. 44. f. 110. p. 206. f.

A. Persius Satyricus. 21. p. 153. m. 462. f.

Petrarcha Franciscus. 69. m.

Petrus Valla. 361. f. 374. f.

Petrus Victorius citatur. 3. f. 18. m. 36. m.

82. p. 101. f. 102. p. 132. f. 170. f. 266. m.

298. p. f. 302. p. 308. f. 309. m. 358. m.

395. p. 400. p. 410. f. reprehendit Vir-

gilium. 38. p. refellitur. ibid. & 12. f.

13. p. 38. m. 309. p. 325. p. m. 355. m.

Phaourinus reprehendit Virgilium. 92.

refellitur. 93.

Philander in Vitruvium. 268. p. f.

Philemon. 164. f.

Philo Hebraeus. 103. m.

Philoftratus. 39. p. 132. p. 209. m. 307. m.

406. f.

Phurnutus Mythologus. 224. m.

Piccolomineus. Vide, *Alexander*.

Pierius Valerianus. 2. m. 117. f. 385. m.

Pindarus Lyricus. 100. m. 406. f. eius er-

ratum. 4. m. 38. m.

Plato philosophus. 108. p. 120. m. 129. f.

130. 131. 132. 144. f. 153. m. 185. p. 188.

m. 189. p. 190. f. 220. f. 226. m. f. 250. m.

252. m. 340. p. 353. p. 370. f. 380. f. 395.

m. 408. p. Homerum, ac poetas repre-

hendit. 5. p. 215. f. eius anachronis-

mus. 45. f. refellitur. 338. f.

Plautus Comicus Amphitruone. 66. m.

169. f. 296. m. 319. f. 350. p. 366. p. Afi-

ria. 72. p. 351. p. 374. f. 376. f. 377. p. Au-

lularia. 366. m. 368. p. 377. p. Captiuis.

374. f. Casina. 367. m. Cistellaria. 366.

p. Bacchidibus. 330. f. 351. m. f. 352. p.

Milite glorioso. 290. m. 351. f. 352. m.

376. f. Mercatore. 373. f. Rudente. 348.

f. 349. p. 354. p. 368. p. Trinumo. 347. f.

non adnotato libro. 274. f. 298. f. eius

erratum in Amphitr. 122. p.

Plinius Secundus in naturali hist. 37. p.

f. 39. p. 40. f. 46. m. 66. m. 67. m. f. 71. f.

84. p. m. 98. p. 101. f. 102. m. 114. p. 120.

f. 175. f. 194. m. 243. m. 332. f. 358. f.

379. m.

Plinius iunior. 69. f. 132. p. 407. m.

Plo

A V T O R V M.

- Plotinus Platonicius. 131.p.
 Plutarchus Cheroneus. 5.m. 44.p.f.67.
 m.68.f.137.p.184.m.219.m.226.p.242.
 m.298.p.406.f.
 Politianus Angelus.266.f.387.f.448.f.
 Polybius historicus.156.p.
 Pomponius Mela.89.m.
 Pontanus.Vide,*Louianus*.
 Porphyrius philosophus. 129. f. 145. f.
 189.m.241.m.242.m.
 Possidonius historicus. 170. f. 175. f.
 357.m.
 Proclus Platonicius.214.m.224.f.Hom-
 erū reprehendit.5.p.eundem defendit.
 215.m.226.f.refellitur.252.m.f.
 Sex. Propertius, libro secundo. 445. f.
 445.p. 449.f. 457.m. 458.f. permutat
 Laidis patriam.68.f.libro tertio. 388.
 f.390.f.391.p.m.f.392.p. 425.m.f.425.
 m.f.426. 427. 445. f. eius anachronif-
 mus. 43.f.44.p. libro quarto. 392. m.
 394.m.f.415.p.m. 417.m.f. 419. p. m.
 442.f.443.m.f. 444. 449.f. 458.p. non
 adscripto libro.115.f.385.p.
 Prudentius.Vide,*Aurelius*.
QUINTILIANVS Rhetor.21.
 f.50.m.155.m.210.f.276.p.455.m.
 459.m.462.f.
 Quintus Calaber.138.m.f.
RAPH AEL Volaterranus.167.f.
 Rhodiginus.Vide,*Caelius*.
 Robertellus.Vide,*Hieronymus*.
 Rodolphus Agricola.60.f.
SANNAZARIVS.380.f.
 Sappho poetria.387.f.
 Scaliger.Vide,*Iulius Caesar*.
 Scholiastes, sine Interpres Apollonij.
 44.f.128.p.140.p.177.p.205.f. Aristo-
 phanis.69.p.403.p. Pindari. 44.f.100.
 m.199.f.402.f.Sophoclis.139.p.m.402.
 f.Theocriti.99.m.
 Scripturæ sacre libri.65.p.160.p.216.p.
 387.p.
 Sebastianus Conradus. 22. f. refellitur.
 23.m.
 Seneca philosophus,ac Rhetor. 44.p.75.
 m. 84. m. 85.p.m. 132.f. 155. m. 164.f.
 170.f.210.f.232.f.368.f.
 Seneca Tragicus in Hercule furēte.67.f.
 Thyeste.108.f.262.p.284.f.285.p.287.
 p.Hippolyto.261.f.Oedipode.265.m.
 277.f.373.p.m. Troadibus. 274.f. 295.
 m.Medea.103.p.265.f.reprehenditur.
 308.p. Agamemnone. 274.f. Oëtaia.
 277.f.285.p. 295.m. Hercule Oeteo.
 275.m.277.f.278.p.286.m.296.m.
 Seruius Honoratus Grammaticus cita-
 tur. 45.m. 54.m. 64.f. 71.f. 83.m.91.f.
 112.f.115.p.159.m.161.f. 178.f. 184.p.
 218.m. 227.f. 359.m. refellitur. 66.m.
 90.m.100.m.113.p.m.127.m.179.f.
 Sidonius Apollinaris. 70.m.96.p.143.m.
 393.f.
 Silius Italicus poeta. 59.p. 107. f. 132.f.
 175.f.207.p.
 Simonides Ceus Elegus.390.m.
 Simplicius philosophus. 5. m. 189. f.
 384.m.
 Socion philosophus.99.m.
 Solinus polyhistor.101.f.
 Sophocles Tragicus in Electra.287.m. f.
 312.p.373.p.eius anachronismus.122.
 p. Oedipode Tyranno. 255. f. 286. f.
 290.f.292.f.293.p.294.p. 305.p. 373.p.
 quomodo excusetur,quod dicat Oe-
 dipodem ignorasse Laij cædem a se
 factam. 17. f. Philoctete. 285.f. 372.f.
 Atace.289.f. 295.m. Antigona. 310.p.
 non adnotato libro.281.p.384.f. qua-
 les personas sese dicebat effingere.
 4.m.139.p.
 Statius Papinius poeta Syluis. 98.f.100.
 m.101.p.vbi emendatur locus.101.m.
 172.m. Thebaide. 33.p.130.m. 159.m.
 170.m.206.m.Achilleide.205.f.206.p.
 Stephanus Geographus.68.f.125.m.176.
 p.205.m.206.f.
 Stephonius Bernardinus. 282.p. 290. f.
 360.m.
 Stobæus Ioannes in Sent.390.m.
 Strabo Geographus. 46.p. 89.m. 114.p.
 115.p.172.m.f.175.f.Homerum defen-
 dit.89.p.
 Suetonius Tranquillus. 195. p. 333. f.
 371.m.
 Suidas 96.f.103.m.108.m. 120.m. 132.p.
 140.f.176.f.273.m.335.f.348.m.362.f.
 371.p.384.m.405.m.420.f.
 Sulpitius Apollinaris.141.f.
 Synesius.35.m.69.p.
TA C I T V S Cornelius.333.f.
 Terentianus Maurus Grammati-
 cus.

SYLLABVS

- cus. 265. p. 325. f.
- Terentius Afer Comicus in Andria. 274. m. f. 360. m. 363. m. f. 364. m. f. 367. p. 374. m. 375. f. 376. p. m. 441. p. Eunuchus. 259. m. 361. p. 362. f. 367. p. Heautontimorumenos. 360. f. Adelphis. 345. f. 359. p. 360. f. 366. f. 456. m. Hecyra. 361. p. 366. f. 367. p. Phormione. 361. p. 362. f. loco non adscripto. 356. f.
- Tertullianus Septimius. 42. p. 143. m. 307. f. 335. m.
- Theocritus poeta. 380. f. 381. p.
- Theodorus Gaza. 174. p.
- Theognis poeta gnomographus. 390. m. 393. p.
- Theophrastus philosophus. 40. f. 84. m. 98. p. 99. m.
- Thucydides historicus citatur. 85. m. 106. f. qua in re à Dionysio reprehendatur. 182. p. m.
- Tibullus Elegiacus lib. primo. 391. f. 416. m. f. 417. p. f. 437. m. f. 438. 439. 440. p. f. 446. f. 447. p. 450. f. 454. f. 463. m. 464. m. 465. f. libro secundo. 417. f. 421. f. 422. 423. 424. 440. m. 447. p. 461. p. 463. f. libro tertio. 389. p. 391. p. m. 392. p. 399. p. m. 447. f. 450. p. m. 457. m. 458. f. 463. f. 465. m. libro quarto. 451. m. libro nono. 112. m. 250. f. 461. p. 464. p.
- Timæus historicus. 223. f.
- Timocles. 253. p. m.
- Tiraquellus Andreas. 75. p.
- Torquatus Tassius poeta. 214. m. 395. m.
- Turnebus. Vide, *Adrianus*.
- Turpilius Comicus. 169. f.
- V**ALERIVS Flaccus poeta. 59. p. 65. p. 66. p. f. 88. m. 117. f. 152. m. 172. f. 175. m.
- Valerius Maximus. 48. p. m.
- Varro Terentius Romanus. 38. p. 115. p. 143. p. 185. f. 379. p. Idem, vel alter Atacinus Narbonensis. 393. p. f.
- Vegetius de re milit. 20. f.
- Velleius Paternulus. 41. f.
- Victorinus. Vide, *Faustus*.
- Vincentius Madius. Vide, *Madius*.
- P. VIRGILIUS Maro poeta.
- Loca ex eius Bucolicis.
- Ecl. 2. *Mollia luteola*. 464. p.
- Ecl. 3. *Alternis dicetis*. 380. p.
- Ab Ione principium*. 380. m.
- Ecl. 5. *Daphni tuum Panos*. 194. m.
- Daphni ad astra feremus*. 464. p.
- Ecl. 6. *Cum canerem Reges*. 445. m.
- Namque canebat uti*. 380. f. 436. f.
- Quid loquar aut Scyllam Nisi*. 100. p.
- Ecl. 7. *Alternis igitur contendere*. 380. m.
- Ecl. 9. *Damonis Musam*. 464. p.
- Ecl. 10. *Hac sat erit, Diua*. 443. m.
- Ex Georgicis.
- Libro primo. *Quinque tenant cælum Zona*. 186. p.
- Hic vertex semper nobis sublimis*. 185. f.
- Fraxipites cælo labi*. 91. m.
- *pro purpureo pænas dat Scylla capillo*. 178. f.
- Ille etiam extincto*. 430. p.
- Secundo. *Huc, pater ò Lenæ*. 64. f.
- Sed neque Medorum lylua*. 436. f.
- Palmes agit laxis*. 118. f.
- O fortunatos nimium*. 436. f.
- Sed nos immensum spatij*. 442. p.
- Tertio. *Vel scena ut versis*. 270. f.
- Optima quæque dies*. 160. f.
- Talis Amyclæi domitus*. 100. p.
- Quarto. *In mare purpureum*. 178. f.
- Hac super aruorum*. 442. m.
- Illo Viegilium me*. 448. m.
- Ex Aeneide.
- Libro primo. *Ille ego qui quondam*. 20. 21. 22.
- Arma, virumque cano*. 416. m.
- *Troia qui primus ab oris*. 23. 24. 25.
- Italiam, fato profugus*. 200. f. 208. p.
- *Launæque venit Littora*. 122. f. 123. p.
- Musa mihi causas*. 413. f.
- *spretæque iniuria forma*. 219. p.
- Cum Iuno æternum seruans*. 25. 26.
- *tu das epulis accubere Diuum*. 109. p.
- Extemplo Aeneas soluantur*. 32. m.
- *três littore cervos Prospicit errantes*. 36. 37.
- *sic vertice cæli consilii*. 185. f.
- Antenor potuit medijs*. 24. f.
- Oscula libavit nata*. 10. m.
- Cum domus Assaraci Phthiam*. 68. m.
- Ante diem clauso componet*. 170. m.
- Sum pius Aeneas*. 47. 48. 49.
- Aspice bisseos*. 174. m.
- *videt Iliacas ex ordine pugnas*. 39. 40.
- Hac dum Dardanio Aeneas*. 41. 42. 43.
- *con cursu accedere magno Anthæa Ser-*

ge-

A V T O R V M.

gestumque videt. rectenè inducatur
Aeneas tot stipatus comitibus à Di-
done exceptus. 28. f. 31. m.
---quis Troia nesciat Urbem? 71. p.
---lumenque iuuentis Purpureum. 178. f.
---coris iussi discumbere pictis. 107. p.
Postquam prima quies epulis, mensaque
remota. 109. f.
Immo age & à prima. 58. f.
Libro secundo. Inde toro pater Aeneas.
64. 65. 109. p. Quos neque Tidydes, nec
Larissaus Achilles. 68. 69.
Ecce aut. m. gemini. 65. f.
---primusque Machaon. 24. m.
O patria, o Diuum domus. 71. p.
Barbarico postes auro. 70. 71. 72.
Non ita, namque etsi nullum. 73. 74.
Aspice, namque omnem. 146. p.
Iam pridem inuisus Diuis. 457. p.
Libro tertio. ---classeque sub ipsa An-
tandro. 30. 31.
Sacra Dioneæ matri. 82.
---terraque, urbesque recedunt. 91. m.
Sacra mari colitur. 83. 84.
---nunc famæ, minores Italiâ dixisse. 86.
Dissiluisse ferunt. 86.
Hesperium Siculo latus abscedit. 86. 87.
---humilemque videmus Italiam. 90. 91.
---attollit se Diua Lacinia contra. 91.
Turbine fumantem piceo. 92. 93.
Apparet Camarina procul. 125. p.
Libro quarto. Vritur infelix Dido. 134. m.
---atque agmina cerui Puluerulenta fu-
ga. 37. p.
Atlantis, cinctum assidue. 94. 95.
Spargens humida mella. 97. 98.
Vnum exuta pedem. 102. 104.
Non seruata fides cineri. 136. p.
Quid loquar, aut ubi sum? 134. m.
Sed cadat ante diem. 183. 184. 185.
---moriemur inult? 55. m.
Nam quia nec fato. 183. 184.
Libro quinto. Impellunt, terro consur-
gunt ordine remi. 106. 107. 108.
---& volucrem traiecit in fune colum-
bam. 111. 112. 113.
---furit inmissis Vulcanus habenis. 118. f.
Libro sexto. ---classique immittit habe-
nas. 117. 118. 119.
Chalcidicaque lenis. 122. f. 123. p.
Causa mali rantæ coniux. 150. m.

Maternas agnoscit aues. 111. f.
Tuque inuade viam, vaginaque eripe
ferrum. 110. p. m. 137. m.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbras.
29. m. 31. f.
Centauri in foribus stabulant. 119. 120.
---strictamque aciem venientibus offert.
137. m.
Et ni docta comes. 135. m. 137. m.
---portusque require Velinos. 121. 122. 123.
---qui sibi lethum Insones peperere ma-
nu. 134. f.
Hic quos durus amor. 135. m.
Inter quas Phœnissa recens. 129. 134. 135.
Ingenti trepidare metu. 136. 137.
Deiphobum vidit lacerum. 138. 139. 140.
Namque ut supremam. 73. f.
Egregia interea coniux. 141. m.
Demens qui nimbos. 110. f.
---seder, eternumque sedebit infelix The-
seus. 127. 128.
---& lumine vestit Purpureo. 178. f.
Igneus est ollis vigor. 136. f.
Hinc metuunt, cupiuntque. 136. f. 138. p.
quin & supremo cum lumine. 137. f.
---tua posthuma proles: quem tibi longæ-
uo. 141. 142. 143.
Sunt gemina somni porta. 144. 145. 146.
Libro septimo. Nunc age qui Reges, Era-
to. 413. f.
Ipse Quirinali lituo. 108. f.
---dextram tetigisse Tyranni. 107. f.
Ergo iter ad Regem. 150. f.
---quæ prima malorum causa fuit. 151. f.
Cernus erat forma præstanti. 149. 150.
Mos erat Hesperio in Latio. 45. p.
Pandite nunc Heliconæ, Deæ. 414. p.
Primus iniri bellum. 152. 153.
---& longa canoros. Dant per colla mo-
dos. 192. p.
Libro octauo. Haud incerta cano. 157. f.
Ceruleus Tybris. 177. f.
Nymphæ Laurentes, Nymphæ. 464. m.
---quocunq; solo pulcherrimus exis. 178. p.
Sic memorat, geminasque. 154. 157. 158.
Miratur nemus insuetum. 158.
Primus ab ætherio. 24. p.
Nec te vllæ facies, non terruit. 45. m.
---amisi verus Albula nomen. 177. f.
Nec non & gemini custodes. 8. f.
Procubuisse lupam. 408. p.

SYLLABVS

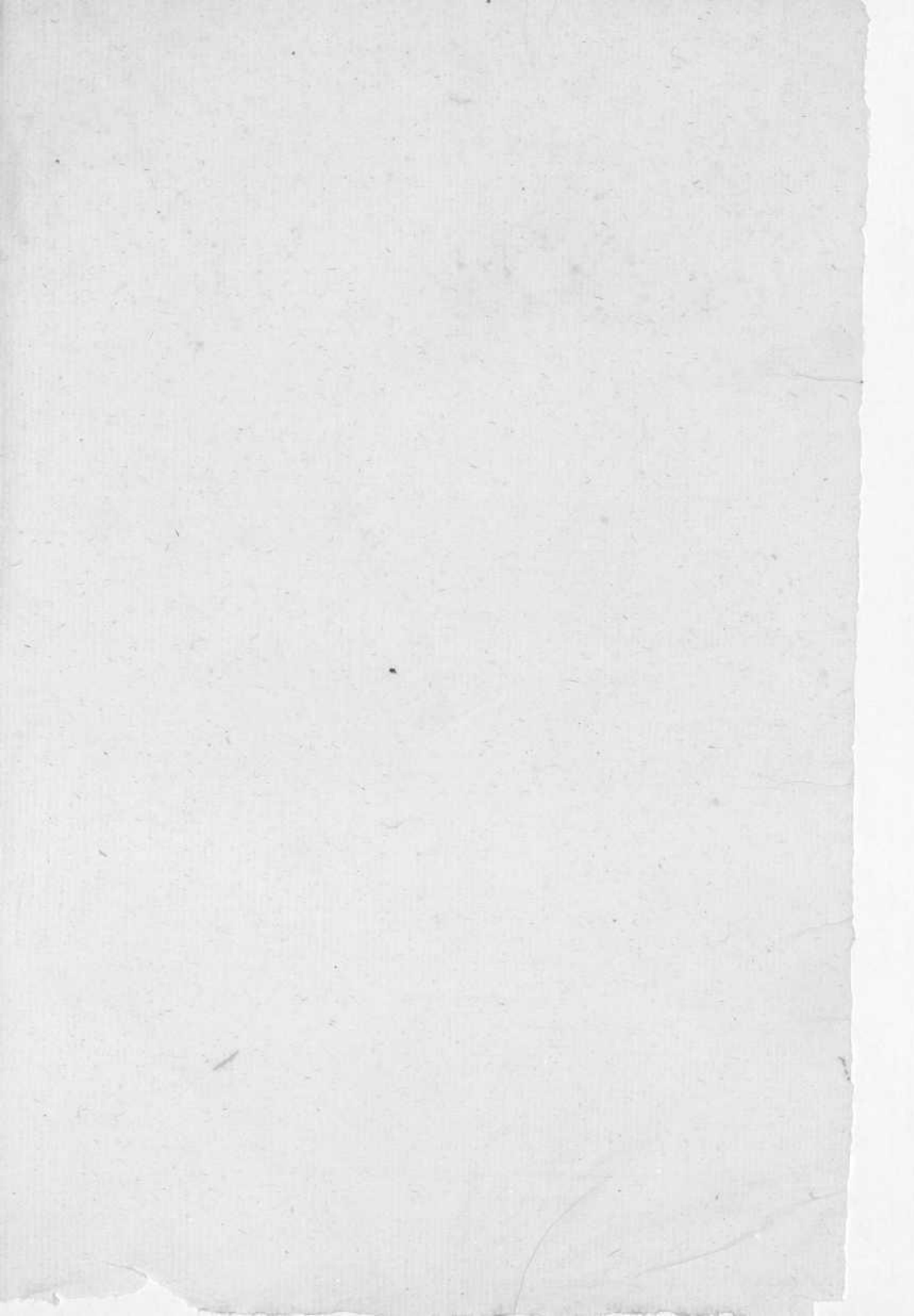
Libro nono. Namq; ita discedens. 155. p.
Quis Deus, d' Musa. 414. m.
 --prisca fides facta, sed fama perennis.
 163. p.
Pinea sylua mihi. 81. m.
O genitrix, quo fata vocas? 162. f.
 --olim quacunque euaserit undis. 163.
 p. 165. f.
 --& tempora Parca debita complerant.
 163. m. 166.
 --hinc virginea mirabile monstrum. 161.
 162. 163.
 Nunc adeo, melior quoniam pars. 167.
 168. 169.
Quos pater Aeneas, si quando. 158. p.
 159. 160.
Dum domus Aeneas Capitoli. 64. m.
Vos d' Calliope precor. 414. f.
Sustulit alta petens. 173. 174.
 --natos ad flumina primum Deferimus.
 170. 171. 172.
 --bisorem dat tibia tantum. 359. f.
In arime Iouis imperijs. 175. 176. 177.
 --ille suo cum gurgite flauo Accepit.
 177. 178. 179.
 Libro decimo. Pandite nunc Helicon.
 414. p.
Massicus arata princeps. 181. 182.
Stat sua cuique dios. 183. 184. 185.
Proxima queque metit. 56. p.
Quatuor hinc iuuenes. 53. p. f.
Inde Magoprocul infernam. 237. f.
Argenti, atque auri memoras. 245. m.

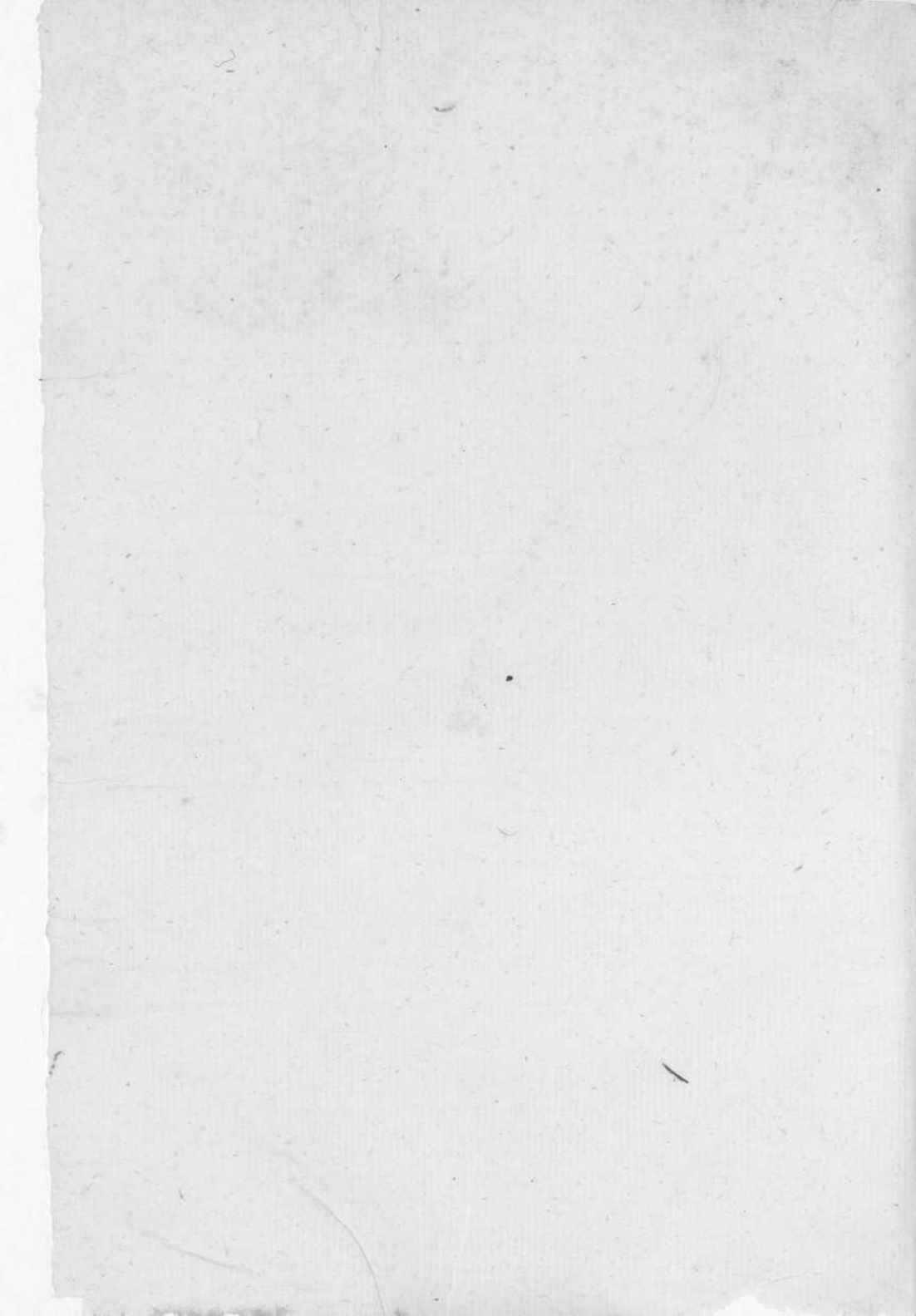
Lucage, nulla tuos. 54. 55. 186. 187.
Ille autem expirans, nō me. 187. 188. 189.
 --cristaque hirsutus equina. 67. p.
 Libro undecimo. Vinxerat, & post terga
 manus. 53. m.
It lacrymans, guttisque humectat. 192. 193.
Pacem nō exanimis. 245. m. f.
 --& olentem scindere cedrum. 37. p.
Vadite, & hac Regi. 56. p.
Flent mæsti, mustantque. 191. p.
Dant sonitum rauci. 190. 191. 192.
Nam quicunque tuum. 55. m.
 Libro duodecimo. Saurit, & infracta.
 244. f.
Stabat acerba fremens. 245. p.
Parcite iam, Rutuli, & vos. 197. m.
 --quique alta tenebant Mœnia. 197. f.
Arrectaque amborum acies. 197. m.
Vndique enim densis Teucris. 196. 197.
Nomine quemque vocans. 197. f.
Indigetem Aeneâ scis ipsi. 202. m. 246. f.
Ille oculis postquam scui. 237. f.
 VITRUVIVS. 266. f. 267. f. 268. 269.
 270. p. 271. f. 281. m.
 Urbanus Grammaticus refellitur. 113.
 p. 116. m.
 XENAGORAS. 176. m.
 Xenophanes Colophonius. 5. m.
 390. m.
 Xenophon. 114. p. f. 115. p. 281. m.
 ZENON Stoicus. 185. p.
 Zezes, interpres Hesiodi. 214. p.
 Zoroastres. 188. m.

FINIS.

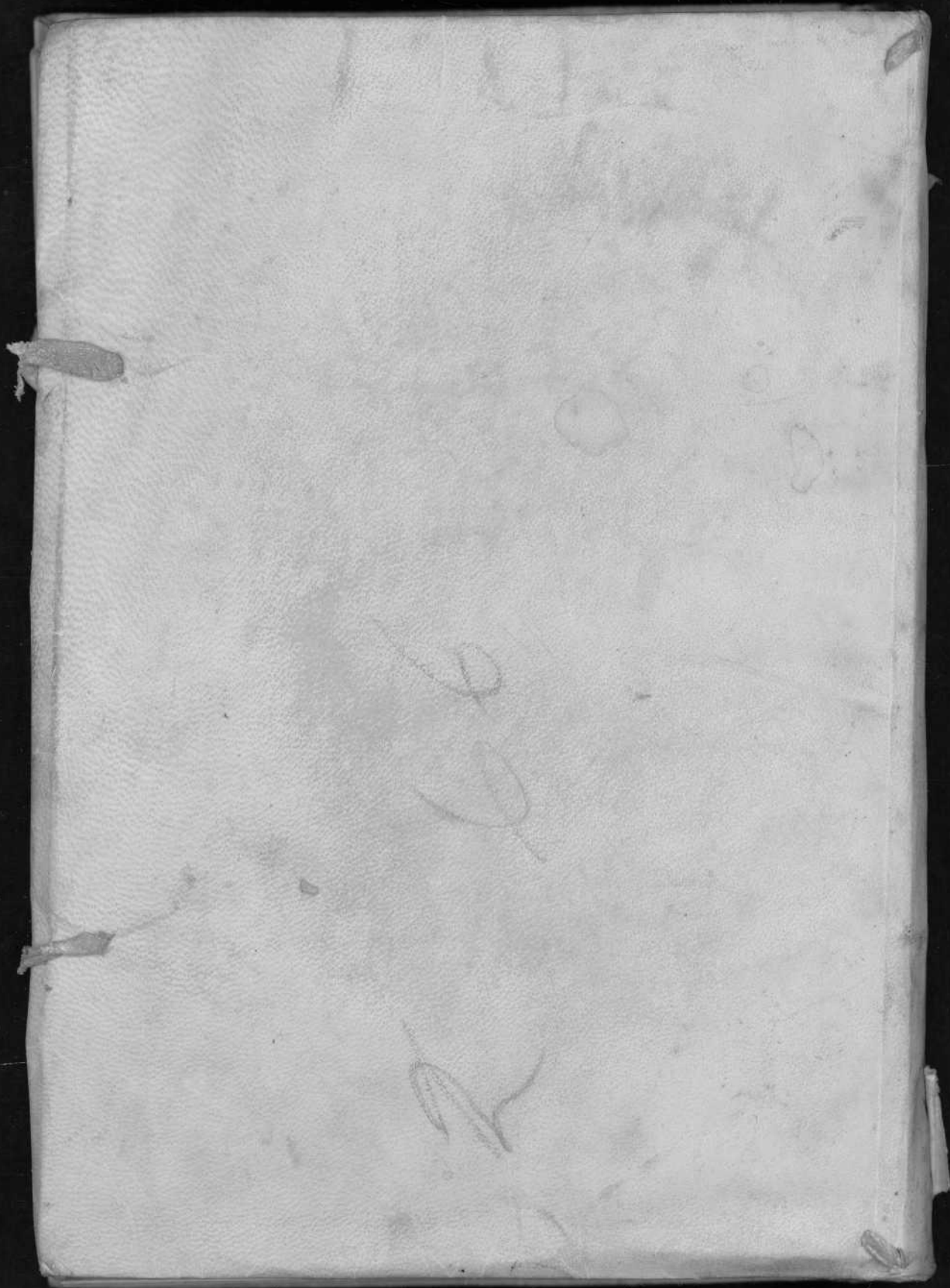
Errata sic corrige.

Pag. 4. li. 25. hadenda: dic, habenda. 6. 15. Il. xx. 1. l. x. 15. 3. Il. xj. 1. l. xvij. 2. 1. l. 22. [at vti-
 nam. delēdum: at. 25. 16. Cum Iuno tacitum: eternum. 70. 25. Phrygium: Phthium.
 76. 33. Prologomenis: Prolegomenis. 96. 1. probabilius: probabilibus. 102. 9. In ter-
 tio: In primo. & l. 18. Odiss. xix. Odys. ix. & l. 13. de Dijs: de Heroibus. 112. 7. Il. xij.
 Il. xxij. 114. 32. hamanis: humanis. 137. 4. lib. ij. lib. xj. 139. 2. Defens. vij. Defens. ij.
 144. 27. Odys. ix. Odys. xix. 169. 28. mortalibus ægris: aui. 192. 3. palmi pedesq; pal-
 mipedesq; 203. 18. scalptores: sculptores. 218. 4. ac sapiētē: ac tam sapientem. 223. 1.
 custodiuit: constituit. 231. 38. instruere: instituere. 258. 3. de gener. adde: animal.
 259. 8. haud bubie: dubie. & l. 30. si formæ: si famæ. 284. 14. aptu: aptē. 294. 35. mutio:
 mutatio. 305. l. antep. in cap. xx. in cap. xxij. 313. 37. Eripidem: Euripidem. 329. 22.
 ἀπὸ τῶν τῶν. 338. 4. vallatsoq;: vallatsoq; 367. 24. Casinaria: Casina. 378. 17. cap.
 xxij cap. xxv. 389. 16. imparibus iuncta est: impariter iunctis. 390. 25. à Philone:
 Chilone. 417. 18. raptæ: capte. 425. 21. tertij decima: tertij nona. 458. 16. & paulo
 post: & paulo ante.
 In Indice priore. Verbo Κόλα, & κόλον: dic, κόλαξ, & κόλος. V. Εγύκλῃμα: dic,
 Εγύκλῃμα. V. Γνάδες: dic, Γνάθος. V. Interi: dic, Inferi. V. Pietas. dicti sunt Dij:
 dicti sunt Pij. Et alia.

300

Num.

מלך
העולם
הגדול
הנורא
הנבחר
הנצחי

2732

1844